КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ВИПУСК 113

(ЧАСТИНА II)

КИЇВ – 2013

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 113. Частина II (у двох частинах).
К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2013. – 326 с.

У збірнику представлені публікації міжнародної науково-практичної конференції «Основні моделі участі України в інтеграційних процесах на теренах СНД», яка була проведена 25 квітня 2013 р. в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка кафедрою світового господарства і міжнародних економічних відносин за підтримки Корпорації «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка».

Редакційна колегія:

Копійка В.В.,	д-р політ. наук, проф. (головний редактор);
Бірюков О. М.,	д-р юрид. наук, доц. (заст. головного редактора);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.	д-р екон. наук, проф.

Відповідальний редактор: **Макеєнко Л.Ф.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 483-11-25.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

© **Інститут міжнародних відносин, 2013**

УДК 334.021 (477) ***Никитина М.Г.*, Зубейко И.И.****

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОТЕНЦИАЛА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ С ЕС И ЕЭП В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

У статті висвітлена специфіка співпраці України з країнами ЄС та ЄЕП в науково-технічній сфері в умовах інтеграційної взаємодії, проаналізовані особливості моделей, потенціал та економічні ефекти від європейського і євразійського напрямків співпраці.

Ключові слова: науково-технічне співробітництво, економічна інтеграція, Євразійська інтеграція, науково-технічний розвиток.

This article describes the specifics of Ukraine's scientific and technical cooperation with the EU and CES in terms of integration interaction, analyzes the features of models, potential and economic effects of both European and Eurasian directions of cooperation.

Keywords: scientific and technical cooperation, economic integration, Eurasian integration, scientific and technical development.

В статье освещены специфика сотрудничества Украины со странами ЕС и ЕЭП в научно-технической сфере в условиях интеграционного взаимодействия, проанализированы особенности моделей, потенциал и экономические эффекты от европейского и евразийского направления сотрудничества.

Ключевые слова: научно-техническое сотрудничество, экономическая интеграция, Евразийская интеграция, научно-техническое развитие.

Введение. Проблемы развития научно-технической деятельности в Украине, вызванные экономическими реформами, носят глубоко системный характер. Причиной таких потрясений является распад единого хозяйственного комплекса СССР, неотъемлемой и важной частью которого была украинская экономика. Это привело к катастрофическому состоянию высоко технологических отраслей и объектов инновационной инфраструктуры народнохозяйственного комплекса, вызванному недостаточным финансированием. Передовое научно-техническое производство, относящееся к оборонной промышленности и развивавшееся при системе госзаказов и государственной поддержки, осталось без источников существования. В таких условиях успешное преодоление научно-технического отставания, сохранение рынков сбыта, привлечение материально-финансовых ресурсов, а также реализация потенциала для его приумножения и сохранения не представляются возможными без сотрудничества с зарубежными партнерами.

* доктор географических наук, профессор кафедры международной экономики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского

** ассистент кафедры международной экономики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского

© Никитина М.Г., Зубейко И.И., 2013

Для развития научно-технического сотрудничества у Украины сохраняются значительные предпосылки, а именно потенциал ОПК, авиакосмической отрасли, производства технологического оборудования, энергетическое машиностроение, сельскохозяйственное машиностроение, медицина и фундаментальные науки. В этих условиях реализация потенциала инновационной инфраструктуры Украины на мировом рынке, особенно стратегическое партнерство, становится жизненно важным направлением деятельности и источником средств и технологий для развития.

Изученность проблемы. Вопросами научно-технического развития и сотрудничества Украины в условиях интеграционного взаимодействия с европейским и евразийским пространством занимаются как отечественные, так и зарубежные ученые В.П. Семиноженко, В.М. Геец, Л.И. Федулова, А.И. Амоша, Н.Л. Фролова, Е.А. Лапко, А.А. Чухно, Ю.И. Енин, В.И. Мунтиян, В.В. Ивантер, В.А.Ясинский, А.А. Широв, А.М. Анисимов и многие другие. Однако особое внимание необходимо уделить изучению сравнительного потенциала сотрудничества в рамках ассоциации с ЕС и присоединения к ЕЭП.

Целью статьи является выявление специфики, потенциала и уровня экономических эффектов от научно-технического сотрудничества и технологического сближения Украины со странами ЕС и ЕЭП в рамках интеграционного взаимодействия.

1. Договор об ассоциации Украины и ЕС: значение для отечественной экономики и научно-технического развития.

Характер научно-технического сотрудничества Украины и ЕС вытекает из общей структуры отношений между странами. Анализ проекта «Договора об ассоциации между Европейским Союзом и Украиной» [1], проведенный Украинским филиалом Института стран СНГ совместно с Фондом стратегической культуры в рамках экспертной дискуссии «Перспективы вступления Украины в Таможенный Союз в контексте итогов саммита «Украина-ЕС» [2], показал, что структура взаимоотношений между Украиной и ЕС является классическим примером модели зависимого развития.

В соответствии с проектом Соглашения украинская экономика должна претерпеть значительных изменений в электроэнергетической, сельскохозяйственной, внешнеторговой и таможенной, транспортной и ряд других сферах. Необходимо учитывать, что данные преобразования являются довольно затратными, особенно в современных условиях, и ведут к структурным трансформациям. В странах ЦВЕ (Польша, Чехия, Венгрия, Словакия) такого рода реформы поддерживались Европейским Союзом через систему компенсаций. Однако так как вопрос о полноценном членстве Украины в ЕС не рассматривается, то финансовой помощи и поддержки из Европы не стоит ожидать, так как это не предусматривается ассоциацией.

По оценкам экспертов Украинского филиала Института стран СНГ и Фонда стратегической культуры, после заключения Соглашения с ЕС рост украинского экспорта составит 10%, рост импорта – 50% [2]. В тоже время уже в 2012 году дефицит внешнеторгового сальдо по товарам и услугам со странами ЕС для Украины составил $8,6 млрд. Общий дефицит внешнеторгового сальдо Украины в 2012 году достиг $9 млрд. [3, 4].

Кроме того, Украина должна имплементировать более 20 тыс. европейских стандартов в качестве национальных. Таким образом, Украина должна отказаться как от украинских стандартов, так и отозвать межгосударственные, действующие в рамках СНГ [1]. В таком случае отечественные предприятия рискуют закрыть для себя доступ на рынки стран Таможенного союза ЕврАзЭс, где сейчас происходит восстановление многих государственных стандартов советского образца [2].

Рынок ЕС фактически станет еще более закрытым для Украины. На рост оборота смогут рассчитывать только некоторые сегменты отечественной экономики явного сырьевого характера, в которых заинтересованы европейские страны – химическая промышленность и металлургия, в экспорте которых в ЕС и сейчас конечная продукция занимает менее 10% [2]. С другой стороны, рынок Украины должен стать более открытым для европейской промышленности. В частности, данные изменения коснутся и украинского военно-промышленного комплекса. Отечественный ОПК является наиболее высоко технологическим и передовым сектором украинской экономики, потенциал которого с каждым годом сокращается. Основой деятельности оборонной промышленности до настоящего времени являются иностранные заказы, однако многие эксперты указывают на явное преобладание в экспортной структуре устаревшей техники и вооружения, списанного украинской армией. Не возникает сомнений, что локомотивом развития ОПК и передового научно-технического производства должны стать государственные заказы. После подписания Соглашения с ЕС украинская оборонная промышленность рискует лишиться возможности получать госзаказы – в тендерах на снабжение силовых структур обязательно участие фирм из ЕС [2].

Таким образом, отчетливо просматривается сырьевой характер взаимоотношений Украины с Европейским Союзом и прогнозируемое значение таких взаимоотношений для отечественной экономики. Развитие высоко технологической украинской промышленности на качественно новой основе не входит в интересы ЕС. Это выражается в специфике научно-технического сотрудничества Украины и ЕС.

Направление научно-технического сотрудничества между Украиной и Европейским Союзом определяют:

- Европейская политика соседства;
- Программа ассоциации Украина-ЕС по подготовке и помощи в реализации Договора Ассоциации;
- Национальная индикативная программа на 2011-2013;
- Соглашение о сотрудничестве между Украиной и Европейским Сообществом в области науки и технологий.

В указанных документах говорится, что поддержка научно-технического сотрудничества будет осуществляться посредством более полного участия в исследовательской деятельности, таких как Седьмая рамочная программа, совместные исследовательские проекты, международная программа мобильности им. Марии Кюри для ученых, а также практические тренинги в семи институтах Генерального директората Совместного исследовательского центра. Вероятным является включение Украины в систему единого патента ЕС и утраты патентной независимости отечественной экономики.

Украина принимает участие в различных областях научно-технического сотрудничества на основе двухсторонних соглашений. Главный приоритет имеет научно-техническое сотрудничество на основе Соглашения с Европейским Сообществом, подписанным 4 июля 2002 года, а также двусторонних соглашений со странами Европейского Союза. Межправительственные соглашения о научно-техническом сотрудничестве подписаны с 17 странами ЕС: Австрией, Болгарией, Венгрией, Германией, Грецией, Испанией, Италией, Латвией, Литвой, Польшей, Португалией, Румынией, Словакией, Словенией, Финляндией, Францией, Эстонией.

Программа ассоциации Украина-ЕС по подготовке и помощи в реализации Договора Ассоциации включает раздел, который относится к области науки и технологий и который, в частности, определяет следующее:

• обновить и активизировать Соглашение о сотрудничестве между Украиной и Европейским Сообществом в области науки и технологий с целью усиления участия украинских исследовательских организаций в проектах FP7;

• использовать имеющиеся инструменты (научно-технические соглашения) с целью подготовки возможной ассоциации Украины в Рамочную программу по исследованиям;

• поддерживать деятельность национальных контактных пунктов по ИКТ и вовлекать частный сектор в сотрудничество в научно-исследовательской области посредством участия в проектах рамочной программы по приоритету «ИКТ».

Государство осуществляет поддержку деятельности Национального информационного центра по сотрудничеству с ЕС в области науки и технологий (НИП Украины), который был создан, в том числе, для координации на национальном уровне деятельности, связанной с участием в Рамочной программе ЕС. НИП Украины получил полномочия Национального контактного пункта в 2008 году [5].

Наибольший интерес представляет собой анализ 7-й Рамочной программы развития исследований и технологий ЕС (FP7).

Эта программа, седьмая по счету, финансируется Евросоюзом, и ориентирована на две стратегические цели. Первая — усилить научную и технологическую базу европейской промышленности в странах-членах ЕС и ассоциированных с ним. Вторая — способствовать развитию международной конкуренции и в то же время расширять исследования, проводимые в различных странах, поддерживающих политику ЕС в этих сферах.

Общий бюджет FP7, сформированный в расчете на период с 2007-го по 2013-й, составляет на весь семилетний срок свыше 50 млрд. евро. Эта сумма распределяется по годам. А ежегодные ассигнования идут на предложения, победившие в конкурсах, и предназначаются большей частью на гранты для исследователей, работающих в разных регионах Европы и за ее пределами, — с тем, чтобы совместно финансировать представляющие интерес научные работы, технологии и идеи. Еврокомиссия уточняет задачи на каждый очередной год из семи, конкретизируя приоритеты [6].

Украина выбрала курс на обретение ассоциированного членства в 7-й Рамочной программе ЕС. Для частных украинских исследователей, организаций и предприятий европейские гранты, предоставляемые на конкурсной основе, являются важным источником финансирования их деятельности. Европейская сторона, оказывая украинским партнерам финансовую поддержку, получает интересующие научные идеи и разработки. Эти разработки в дальнейшем коммерциализируются совместными и европейскими предприятиями на внутреннем рынке ЕС, или же экспортируются, в том числе и в Украину.

Структура, координирующая реализацию проекта FP7 в Украине – Офис совместной поддержки интеграции Украины в европейское исследовательское пространство (JSO-ERA). Проект JSO-ERA, реализуемый консорциумом под руководством компании ECORYS (Нидерланды), стартовал в сентябре 2009. В июле 2010 начался новый этап приема заявок на конкурс предложений по FP7.

Программа FP7 охватывает десять важнейших с точки зрения ЕС тематических направлений: «Здоровье», «Питание, сельское и рыбное хозяйство, биотехнологии», «Энергетика», «Информационные и телекоммуникационные технологии», «Космос», «Нанонауки, нанотехнологии, новые материалы и технологии производства», «Окружающая среда (включая изменения климата)», «Безопасность», «Транспорт (включая аэронавтику)», «Социально-экономические и гуманитарные науки».

Украина, хоть и не входит в ЕС, может на определенных условиях участвовать в реализации FP7 совместно с партнерами из государств — членов Евросоюза и ассоциируро-

ванных с ним. Среди стран, которые подписали соглашения с Еврокомиссией о своем желании участвовать в этой программе, — Норвегия, Исландия, Швейцария, Израиль. Украину, по принятой терминологии, относят к категории так называемых третьих стран - она (в отличие от членов ЕС и ассоциированных) не вкладывает ассигнований в бюджет FP7, но может получать из него деньги. Это выгодно для конкретных местных исследователей из НИИ, университетов, а также для предприятий, инновационных компаний, ассоциаций и групп.

Во всех странах, связанных с FP7, созданы национальные контактные центры. Они оказывают информационную помощь и дают консультации желающим принять участие в программе организациям и отдельным исследователям, которым есть что предложить для совместной реализации. В Украине эти функции выполняет Национальный информационный центр по сотрудничеству с ЕС в сфере науки и технологий, сформированный в системе МОН и работающий при Киевском госцентре НТЭИ. Кроме того, в регионах создается сеть контактных центров, которые уже действуют в восьми городах — Львове, Одессе, Харькове, Ужгороде, Ивано-Франковске, Запорожье, Симферополе, Донецке.

Для реализации проектов формируются консорциумы. Такое объединение создают, если поданная украинская заявка вызывает интерес у европейской стороны и предложенная научная идея получает одобрение экспертов. В каждый из проектов помимо украинского участника формируемого консорциума обязательно включаются не менее трех зарубежных партнеров из разных стран-членов ЕС. Таких потенциальных партнеров ищет и предлагает европейская сторона. Если такой совместный проект успешно проходит конкурс, то европейская структура определяет, какая сумма из ассигнований по программе FP7 на предстоящий год будет на него выделена. А затем эти финансовые средства распределяются между исполнителями проекта.

В стадию реализации в рамках научно-технического сотрудничества между Украиной и ЕС по FP7 находятся - «Устойчивое использование биоактивных компонентов традиционных продуктов питания Черноморского региона» (Ужгородский национальный университет), «Разработка износоустойчивых покрытий на основе комплексных сплавов металлов для функциональных применений» (Институт электросварки им. Е. О. Патона НАНУ), «Литиевые батареи на основе ионных жидкостей» (КНУ технологий и дизайна), «Наращивание возможностей для наблюдения и оценки водосбора Черного моря» (Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского).

Направление «Космос» является одним из главных в сотрудничестве и наиболее интересует европейскую сторону. По этому направлению контактный пункт функционирует при Национальном космическом агентстве Украины (НКАУ). Европейская сторона надеется, что аналогичные пункты появятся и по остальным направлениям. Помимо работы для отраслевых министерств и ведомств, при которых эти пункты создаются, они призваны охватывать своей деятельностью в стране все организации, способные предложить конкурентоспособные идеи и проекты в соответствующей сфере.

К проекту JSO-ERA НКАУ приступило, имея опыт сотрудничества с европейскими структурами, приобретенный в рамках начатой в 2007 программы INTAS—CNES—НКАУ. В ходе реализации той программы с привлечением средств, выделяемых европейскими партнерами (из ФРГ, Франции и некоторых других стран), было сформировано десять совместных проектов, базирующихся на предложенных украинскими учеными идеях. НКАУ работало с Европейским космическим агентством (ESA), с коллегами из Франции (CNES) и ФРГ (DLR), а также с Евросоюзом в рамках проекта «Ускорение украинско-европейского сотрудничества в космической сфере» (2007—2009). В 2009 НКАУ подклю-

чилось к FP7. Первоначально был пилотный исследовательский проект. Затем ИКИ подал три заявки на 2010-й. Две прошли конкурс, были приняты европейской стороной — и эти совместные проекты, реализуемые в рамках FP7, получили финансирование в виде грантов из бюджета ЕС. Партнерами в реализации проектов стали специалисты из США, ФРГ, Венгрии, Польши [6].

В целом из 15 проектов, поданных различными украинскими структурами на конкурс в первый год (2009), четыре были приняты к реализации. Общие объемы сотрудничества Украины и ЕС в сфере высоких технологий представлены в таблице 1. Необходимо учитывать, что финансирование проектов подразумевает выделение средств всем участникам проектов – как украинской, так и европейской сторонам.

Таблица 1

Международные научно-технические проекты Украины и ЕС

Программа	Количество проектов	Финансирование	Примечание
FP6	93	5,6 млн. евро	успешность 13,99%
FP7 (на 2011)	103	11,7 млн. евро	успешность 19,5%
УНТЦ (2004-2006)	275	27 млн. евро	
ЭУРЕКА	22	8 млн. евро	

Источник: [5].

Фактически в отношении с Украиной, иностранный капитал не вкладывает средства в развитие украинских инновационных технологий, а предпочитает инвестировать в те предприятия и отрасли, в которых обеспечивается быстрое получение высоких прибылей, или же производство обслуживает собственные возможности, без учета потребностей реципиента. Это приводит к сокращению внутреннего ресурса развития отечественной экономики. В отношениях с Европой Украина выступает как покупатель технологий и поставщик научных кадров, ведь основной формой научно-технического сотрудничества с ЕС выступают гранты и рамочные программы, нацеленные на своевременное и выгодное приобретение отечественных идей и разработок для дальнейшей реализации и их коммерциализации в странах ЕС. Зачастую Украина не получает финансовых средств от такого сотрудничества, теряя при этом прогрессивных ученых и исследователей, а затем оказывается вынуждена приобретать внутренний инновационный продукт на международном рынке.

Опыт государств Восточной и Южной Европы для Украины является показательным. В этих государствах потеряна высоко технологическая промышленность. Наиболее передовые предприятия в различных сферах от автомобилестроения до микроэлектроники, принадлежат иностранному капиталу, и занимаются сборочными работами и аутсорсингом. Многие промышленные предприятия были закрыты или проданы, не выдержав давления крупных транснациональных игроков. В список «100 крупнейших европейских компаний-2010» входит только одна компания из 12 стран, принятых в ЕС после 2004 года (польская нефтяная компания PKN Orlen) [7]. В тоже время, нынешний системный мировой экономический кризис вынуждает ТНК защищать свои позиции, в первую очередь материнскую структуру, что приводит к сокращениям штата сотрудников и ликвидации производственных мощностей зарубежных филиалов. Так, компания Nokia уже закрывает свои заводы в Румынии и Венгрии. Ее примеру следует Sony и некоторые немецкие и азиатские производители.

Таким образом, необходимо отметить, что сотрудничество с ЕС в рамках академических кругов, научных исследований и обменов является очень важным и привлекательным. Однако текущая специфика настоятельно требует полноценного контроля над данным сотрудничеством в соответствии с государственными целями и приоритетами в контексте обеспечения экономической безопасности и научно-технического развития.

С нашей точки зрения, исходя из структуры и объемов научно-технического сотрудничества, европейское направление играет второстепенную роль в украинской экономике. Основные усилия необходимо сосредоточить на тех направлениях, где Украина имеет возможность зарабатывать на инновационном производстве и развивать взаимовыгодное стратегическое партнерство, а это в первую очередь государства постсоветского пространства.

2. Присоединение Украины к ЕЭП: экономические эффекты и научно-технический потенциал.

В современных условиях, первоочередной экономической задачей государств является формирование высокоразвитого и достаточно емкого внутреннего рынка как надежного защитного механизма национальных хозяйств от кризисных потрясений. Для достижения как можно большего положительного эффекта, размер такого рынка должен быть достаточным для окупаемости выпускаемых товаров и достижений научно-технического прогресса. Эксперты утверждают, что минимальным значением в зависимости от различных факторов может стать рынок с населением от 200 до 300 млн. чел.

Довольно остро стоит вопрос формирования единого рынка на постсоветском пространстве. Советская экономическая система создала уникальный народно-хозяйственный комплекс с высокоразвитой промышленностью и емким внутренним рынком. Однако эта система была разрушена в 1991 году. С тех пор практически во всех государствах, появившихся на политической карте мира вместо СССР, наблюдается падение промышленного производства, сокращение научно-технического потенциала, усиление сырьевого характера экономики, а объемы ВВП не превышают показатели 1990 года. Например, в Украине в 2011 году ВВП составил 69% от показателя 1990 года [8].

Разрешение сложившихся проблем является общей задачей бывших союзных республик. В таких условиях евразийские интеграционные процессы выступают локомотивом в развитии постсоветского пространства. Для этого есть все предпосылки. Сегодня 8 государств, подписавших договор о создании зоны свободной торговли в рамках СНГ (Россия, Украина, Белоруссия, Казахстан, Киргизия, Армения, Молдавия, Таджикистан), обладают большими запасами природных ресурсов, взаимосвязанным промышленным производством со значительными перспективами технологического сближения, общей площадью территории в 21 млн. кв. км и населением 235 млн. чел. Общая площадь территории 11 государств-членов СНГ составляет 22 млн. кв. км, а население – 279 млн. чел.

Специфика современного евразийского интеграционного процесса, обусловленная политическими реалиями, опирается на сближение национальных хозяйств на основе поступательного движения, поэтапной реализация мер, и носит многоуровневый характер (таблица 2). При таком подходе каждый этап, которому соответствует определенный уровень интеграции, решает свой круг поставленных задач и создает условия для успешной реализации последующего этапа. Совместное исследование Института экономики и прогнозирования НАНУ, Института народнохозяйственного прогнозирования РАН и Центра интеграционных исследований Евразийского банка развития приводит в подтверждение следующие данные: «Суммарный накопленный эффект от создания единого экономического пространства и последующего присоединения к нему Украины за период 2011–2030

годов может достигнуть для четырех стран $1,1 трлн. (в ценах 2010 года). В разрезе стран эффект составит около 14% ВВП Белоруссии, 6% ВВП Украины, 3.5% ВВП Казахстана и 2% ВВП России»[9].

Таблица 2
Уровни евразийской интеграции

Уровень	Объединение	Характеристики	Участники
Зона свободной торговли	Зона свободной торговли СНГ	Отмена количественных ограничений и пошлин. Действует с 2012 года	Россия, Белоруссия, Казахстан, Киргизия, Армения, Молдавия, Украина, Таджикистан
Таможенный союз	Евразийское экономическое сообщество (ЕврАзЭс), Таможенный союз ЕврАзЭс	Формирование общих внешних таможенных границ, тарифов, цен, выработка единой внешнеэкономической политики. ЕврАзЭс действует с 2000 года, ТС ЕврАзЭс – с 2010	ЕврАзЭс: Казахстан, Россия, Белоруссия, Таджикистан, Киргизия.ТС ЕврАзЭс: Россия, Белоруссия, Казахстан
Общий рынок	Единое экономическое пространство (ЕЭП)	Свобода торговли товарами, услугами, передвижения финансового и человеческого капитала. Действует с 2012 года	Россия, Белоруссия, Казахстан
Экономический и валютный союз	Евразийский экономический союз	Единые тарифы, технические регламенты, гармонизация трудового и миграционного законодательства, единая банковская система и валюта	Россия, Белоруссия, Казахстан
Политический союз	Евразийский Союз (ЕАС)	Военно-политическое и валютно-экономическое объединение	Россия, Белоруссия, Казахстан

Источник: составлено авторами.

Процесс евразийской интеграции во многом использует мировой опыт многоуровневого экономического интеграционного развития (ЕС, УНАСУР), однако имеет свою собственную исторически обусловленную специфику. Ядром текущего этапа развития интеграции являются государства, проявившие наибольшую политическую волю - Россия, Казахстан и Белоруссия. Таким образом, евразийская интеграция имеет все шансы сформировать Евразийский Союз как один из ключевых политических центров изменяющегося многополярного мира с высокоразвитой и независимой экономикой, и адекватно ответить на глобальные вызовы для государств евразийского пространства.

Ведущие эксперты и политические деятели стран-членов евразийского интеграционного процесса объявили главным условием образования Единого экономического пространства технологическое сближение. Важнейшей задачей в реализации этой политики

является увеличение взаимной торговли товарами с высокой долей добавленной стоимости, прежде всего, машиностроительной продукцией. В настоящий момент от 70 до 90% всей продукции машиностроения импортируется странами ЕЭП и Украиной из третьих стран [9]. Ключевой причиной высокой доли третьих стран в импорте техники является отставание в уровне технологического развития и эффективности производства в машиностроительных секторах. Этим обусловлена необходимость научно-технического развития и новой индустриализации в рамках интеграционного взаимодействия. Сокращение отставания в научно-техническом развитии от высокоразвитых стран означает, что страны евразийской интеграции будут уменьшать долю импорта товаров машиностроения из этих стран и увеличивать объемы взаимной торговли высокотехнологической и промышленной продукции на кооперационной основе, что, в частности, приведет к выравниванию показателей энерго- и материалоемкости, достижению близких значений производительности и инновационности.

Главным партнером Украины в области научно-технического сотрудничества является Россия. До 1991 года хозяйственные комплексы обеих стран, а вместе с ними и научно-исследовательские инфраструктуры, были частью единой системы. Восстановление разрушенных связей и углубление сотрудничества способно вывести высоко технологические отрасли экономик обеих стран на качественно новый уровень.

Среди перспективных направлений развития украинско-российского научно-технического партнерства, обладающих потенциалом производства конкурентоспособной продукции на рынках постсоветского пространства, следует выделить отрасли, в которых сохраняются наиболее тесные отношения:

1. Энергетическое машиностроение. Россия и Украина имеют взаимные интересы в сфере атомной энергетики. Украинский «Турбоатом» является одним из главных поставщиков турбин и генераторов на российские АЭС. 21 декабря 2011 года «Турбоатом» заключило крупнейший за 25 лет контракт на изготовление и поставку инновационной паровой турбины мощностью 1100 МВт для блока № 4 Ростовской АЭС (стоимость контракта превышает $100 млн. Срок реализации – 2015 год). В целом же более чем 30 российских электростанциях (из них 7 АЭС) вырабатывают электроэнергию на оборудовании «Турбоатом» [10]. Научно-техническое сотрудничество, на фоне получения рекордных контрактов на строительство энергоблоков АЭС российскими компаниями в 2012 году, есть возможность развивать в кооперации «Турбоатом» и «Росатом», в частности в Индии и Иране [11]. Как известно, при строительстве АЭС в Бушере (Иран) российским «Росатом» уже участвуют украинские специалисты. Учитывая развертывание энергетических программ в рамках ЕврАзЭс в Беларуси и Средней Азии, партнерство с вышеназванными странами и Россией приобретает стратегический характер.

2. Военно-промышленный комплекс. Исторически многие предприятия ВПК Украины сотрудничают по кооперации с российскими предприятиями. С украинской стороны более 100 предприятий-монополистов являются смежниками российских структур ВПК в различных сферах от создания ракетных установок и систем управления, до двигателестроения и транспортных средств. В 2011 году появились возможности существенного расширения военно-технического сотрудничества и интеграции ряда предприятий ВПК Украины с аналогичными структурами России. В частности, начали работу над объединением украинская компания ГАХК «Артем» (специализируется на производстве авиационных ракет) и российское ОАО «Корпорация Тактическое ракетное вооружение». До конца 2010 года стороны успели разработать свои предложения по объединению потенциалов, параллельно отрабатывая законодательные инициативы.

В условиях дефицита производственных мощностей в судостроении, а также лидирующих позиций на постсоветском пространстве в разработке и изготовлении газотурбинных двигателей для ВМФ, торговых и пассажирских судов значительные перспективы имеет кооперация в судостроении. В кораблестроении с целью создания единого российско-украинского кластера по производству комплектующих и материалов для этой сферы российские НИИ «Лот», ФГУП ЦНИИ им. акад. А. Н. Крылова (Санкт-Петербург) и Украинское Казенное предприятие «Исследовательский и проектный центр кораблестроения» (Николаев) разработали «дорожную карту» сотрудничества [12]. Доля продукции судостроения в структуре экспорта Украины в страны ЕЭП при условии усиления кооперационного взаимодействия к 2030 году может вырасти до 1,2% [9].

3. Авиастроение. Сотрудничество в области авиапромышленности является перспективным, так как обе страны имеют конкурентоспособную базу и возможность выхода на мировые рынки (особенно в секторе региональных лайнеров как наиболее растущем секторе рынка). В данной сфере более всего проявляются тесные кооперационные связи – около 200 предприятий России и Украины задействованы в совместном производстве авиатехники. Так, 28 февраля 2011 года сертификат годности получил новый среднемагистральный авиалайнер «Ан-158», в постройке которого помимо 37 предприятий Украины приняли участие также около 130 предприятий России и около 30 со всего мира. В свою очередь украинские двигатели «Мотор-Сич», используемые на российских самолетах «Ту», «Як», «Су» являются одними из самых качественных в мире, мало чем уступая «большой тройке» «Pratt & Whitney», «General Electric», «Rolls-Royce». Определённую перспективу имеет сотрудничество двух стран в области «малой» авиации, в частности – сельскохозяйственной (новый самолёт «Фермер-2Д», разработанный совместно ГП «Одессаавиаремсервис» и российской фирмой «МВЕН») [13, 14].

Важнейшим событием является подписание 27 октября 2010 года соглашения ГАК «Антонов» и ОАО «Объединённая авиастроительная корпорация» про создание СП на основе ОАО «Управляющая компания «ОАК – Гражданские самолёты» с возможностью его преобразования в дальнейшем в единую компанию. Совместное предприятие должно будет координировать производство авиапродукции (самолёты «Ан-124», «Руслан», «Ан-140», «Ан- 148», «Ан-70»), кооперацию, маркетинг, а также продажу самолётов третьим странам. Вскоре после этого стартовали переговоры о достройке второго образца крупнейшего самолета в мире «Мрия» в интересах Минобороны РФ. Предполагается, что в течение трёх лет украинские предприятия получат в рамках этого проекта около $300 млн. [14, 15].

Развитие кооперационных связей в авиастроении может способствовать росту товарооборота продукции данной отрасли. В структуре суммарного экспорта Украины в ЕЭП доля авиатехники может увеличиться к 2030 году до 7% [9].

4. Авиакосмическая отрасль. На международном уровне реализуются два крупных проекта по украино-российскому сотрудничеству в ракетно- космической отрасли: «Морской старт» (при участии США и Норвегии) и «Наземный старт» (при участии США). Также осуществляются совместные коммерческие запуски космических аппаратов «Зенит» с космодрома «Байконур» (Казахстан). Среди новых проектов следует упомянуть присоединение «Харьковского НИИ радиотехнических измерений» к программе российской спутниковой системы навигации «ГЛОНАСС».

5. Трансграничное научно-техническое сотрудничество. Перспективным видится план создания технополисов «Слобожанщина» и «Пятихатка» в Харьковской области на базе «Харьковского физико-технического института» – крупнейшего в Украине центра ядерной

физики и физики твердого тела, сотрудничество научных центров и ВУЗов. Перспективы есть в сотрудничестве украинских ученых с российскими коллегами в фундаментальных исследованиях, ИКТ, биоинженерии и медицине [16].

В целом, в области производства машин и оборудования основные возможности Украины связаны с использованием потенциала развития энергетического машиностроения, разработки и производства оборудования для добычи и транспортировки природных ресурсов, основных видов вооружений и военной техники. Дополнительные возможности развития машиностроительных видов деятельности могут возникнуть вследствие создания производств, ориентированных на внутренний рынок стран ЕЭП, предполагающих использование принципов промышленной сборки с последующей локализацией. Использование имеющегося машиностроительного потенциала и разворачивание проектов в области промышленной сборки позволит увеличить долю машин и оборудования в экспорте Украины в страны ЕЭП к 2030 году до 20% [9].

Возможность сотрудничества с другими государствами евразийского пространства, учитывая прежние поставки отечественных автомобилей, самолетов, горного и энергетического оборудования, остаются достаточно широкими. Так сотрудничество в области энергетического машиностроения возможно с Арменией, Казахстаном, Узбекистаном, Туркменистаном, транспортного и точного машиностроения, а также ВПК – с Республикой Беларусь, Арменией и Казахстаном. Общий портфель заказов ГК «Укрспецэкспорт» и ее дочерних предприятий на 3-5 лет составляет свыше $5 млрд., и в рамках ЕврАзЭс и сотрудничества с ОДКБ у Украины есть значительный потенциал увеличить данный портфель [17].

Таким образом, межгосударственное сотрудничество и взаимовыгодное стратегическое партнерство с государствами ЕврАзЭС являются жизненно важными для украинской экономики. Такое сотрудничество ведет к реальному увеличению производства и экспортных возможностей украинских инновационных предприятий, является источником средств и ресурсов для качественного развития инфраструктурной составляющей научно-технического потенциала Украины и новой индустриализации на модернизационной основе.

Выводы. Проведенное нами исследование показало, что на данном этапе интеграционного взаимодействия Украины со странами европейского и евразийского интеграционного пространства специфика научно-технического сотрудничества имеет ярко выраженную полярность в своих проявлениях и экономических эффектах.

Европейское направление научно-технического сотрудничества характеризуется для Украины отношениями формируемой зависимости. ЕС не рассматривает Украину как равноценного партнера, но как материально-ресурсную базу и рынок сбыта европейской промышленной продукции. Основой сотрудничества являются международные программы и гранты. С помощью таких программ ЕС привлекает к своим исследованиям и разработкам лучших отечественных ученых и специалистов. Эффект от такого сотрудничества для национальной экономики Украины отрицательный: затраты на подготовку специалистов не приносят дохода, при этом отечественные технологии реализуются на рынке ЕС, а зачастую возвращаются в Украину как импортные. Таким образом, происходит сокращение научно-технического потенциала и усиливается технологическое отставание от высокоразвитых стран.

В тоже время евразийское направление представляет для Украины наибольший потенциал и перспективы. Благоприятными условиями для развития данного партнерства являются как общие установки и цели (разрыв зависимости, преодоление отставания и

новая индустриализация), так и предпосылки к восстановлению и углублению промышленных связей экономики постсоветских государств. Основой сотрудничества являются промышленные кооперационные связи в авиастроении, электроэнергетике, машиностроении, оборонной промышленности. Такое сотрудничество ведет к увеличению экспорта продукции с высокой добавочной стоимостью, а также развитию научно-технического потенциала. В условиях технологического сближения эффект от такого сотрудничества будет положительным для экономики Украины и государств ЕЭП.

Таким образом, не отрицая необходимость и важность сотрудничества в научных исследованиях с европейскими коллегами, мы можем констатировать, что научно-техническое сотрудничество и технологическое сближение Украины с ЕЭП являются экономически целесообразными и наиболее перспективными в современных условиях.

Список использованных источников

1. Association Agreement Between The European Union And Its Member States, Of The One Part, And Ukraine, Of The Other Part [электронный ресурс]. – Режим доступа: www.glavcom.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf
2. Требования ЕС – как приговор [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://2000.net.ua/2000/forum/rossija/88912
3. Держстат України. Географічна структура зовнішньої торгівлі України послугами за 2012 рік [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/ztp/ztp_u/ztp_u_0412.html
4. Держстат України. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2012 рік [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/ztt/ztt_u/ztt1212_u.htm
5. Информационный обмен в области науки, технологии и инноваций между странами Европейского Союза, Южного Кавказа и Центральной Азии. Украина. Сотрудничество [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.increast.eu/ru/196.php
6. Украина – ЕС: проекты совместные, финансы европейские, польза – обоюдная [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://2000.net.ua/2000/derzhava/realii/70020
7. Домагала М. Геополитическое измерение европейской политики добрососедства / М. Домагала // Геополитика. – 2012. - №14
8. Держстат України. Валовий внутрішній продукт (1990-2011рр.) [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm
9. Ивантер В.В., Геец В.М., Ясинский В.А., Широв А.А., Анисимов А.М. Экономические последствия создания ЕЭП и присоединения к нему Украины / В.В. Ивантер, В.М. Геец, В.А. Ясинский, А.А. Широв, А.М. Анисимов // Евразийская экономическая интеграция. – 2012. - , № 14
10. ОАО "Турбоатом". Официальный сайт [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.turboatom.com.ua/
11. "Росатом" заключил рекордное количество контрактов на строительство энергоблоков для иностранных АЭС [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.itar-tass.com/c16/346015.html
12. Восьмой корпус. Военно-техническое сотрудничество Украины [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ak-inzt.net/opinion/337-30-06-2011
13. Кооперация с Россией – спасение украинского авиапрома [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.motorsich.ru/motor/2011/07/29/

14. Крылья родины — под вопросом [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://2000.net.ua/2000/derzhava/resursy/73655
15. Россия профинансирует заключительные работы по созданию российско-украинского самолета Ан-70 [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pda.itar-tass.com/c13/342274.html
16. Зубейко И.И. Перспективы углубления научно-технического сотрудничества Украины и России на современном этапе / И.И. Зубейко // Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях: [Материалы международной научно-практической конференции, 6-7 апреля 2012 г.] – Симферополь, 2012. - С.388-391.
17. Государственная компания по экспорту и импорту продукции и услуг военного и специального назначения «Укрспецэкспорт». Официальный сайт [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrspecexport.com/index/news/lang/ru

УДК 339.92 (477) (045)

***Філіпенко А.С.*[*], *Кузьмяк В.В.*[**]**

ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ЗОНІ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ СНД

В статье рассмотрены основные экономические последствия участия Украины в зоне свободной торговли в СНГ. Сосредоточено внимание на ведущих макроэкономических показателях, детерминирующих отечественную позицию в рамках системы регионального международного экономического партнерства на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: внешнеэкономическое сотрудничество, интеграция, технологическая родство, системный интерес, взаимовыгодное международное сотрудничество.

У статті розглянуто основні економічні наслідки участі України у зоні вільної торгівлі на теренах СНД. Зосереджено увагу на провідних макроекономічних показниках, що детермінують вітчизняну позицію у рамках системи регіонального міжнародного економічного партнерства на пострадянському просторі.

Ключові слова: зовнішньоекономічне співробітництво, інтеграція, технологічна спорідненість, системний інтерес, взаємовигідна міжнародна співпраця.

The article deals with major economic consequences of Ukrainian participation in CIS FTA. A focus is made on fundamental macroeconomic figures determining position of Ukraine within postsoviet system of regional international economic cooperation.

Keywords: economic cooperation, integration, technological affinity, systemic interest in mutually beneficial international cooperation.

Економічні реалії глобального економічного простору сучасності вимагають чіткого визначення пріоритетів державного економічного зростання.Українська держава,як суверенний суб'єкт конкурентних міжнародних економічних відносин (далі МЕВ) визначає активну, економічно-орієнтовану міжнародну позицію на пострадянському просторі у якості фундаментальної категорії власного перспективного економічного благополуччя. Зміст даного характеру власного позиціювання української зовнішньоекономічної діяльності полягає у кількох аспектах: подібності та структурно-ієрархічній відповідності народно-господарських комплексів колишніх республік-суб'єктів СРСР; високому ступені технологічної спорідненості виробничих процесів; субрегіональному характері пар-

[*] доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

[**] студент V курсу (магістрант) спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Філіпенко А.С., Кузьмяк В.В., 2013

тнерств, тобто дотичності географічного розташування, що неодмінно сприяє скороченню матеріальних та часових затрат на операції ресурсного характеру; високим показником культурно-освітньої кореляції з окремими країнами на досліджуваному просторі; спільності у формуванні засад бізнесового та економічного планування на макрорівні; взаємному стратегічному інтересі в обміні матеріальних та нематеріальних категорій ВВП країн колишнього СРСР, що складали єдиний виробничий комплекс Радянського Союзу та мають відлагоджену систему поставково-обмінних операцій [6; 7; 8]. Динаміка та глибина економічного партнерства на просторах колишнього Радянського Союзу, виражені в абсолютних величинах, виступають мірилами взаємної інтегрованості та взаємозалежності сторін-партнерів. В аспекті висвітлення економічних ефектів участі України у зоні вільної торгівлі на просторах СНД нами виділено наступні його складові:

а) об'єм зовнішньоторговельного обороту з державами Співтовариства, який, беручи початок з 1993 року (коли було вперше проведено його підрахунок) демонструє чітку динаміку приросту в абсолютному вимірі, – з 22314,41 млн. дол. США у 1993 році до 78518,3 у 2011 (рис. 1) [4; 5]; при цьому, щорічні обсяги відсоткового приросту об'ємів зовнішньоторговельного обороту України та СНД, сягаючи середньої розрахункової позначки у 4,24 %, за темпами власного зростання поступаються лише відповідним показникам вітчизняного співробітництва з Митним Моюзом [4];

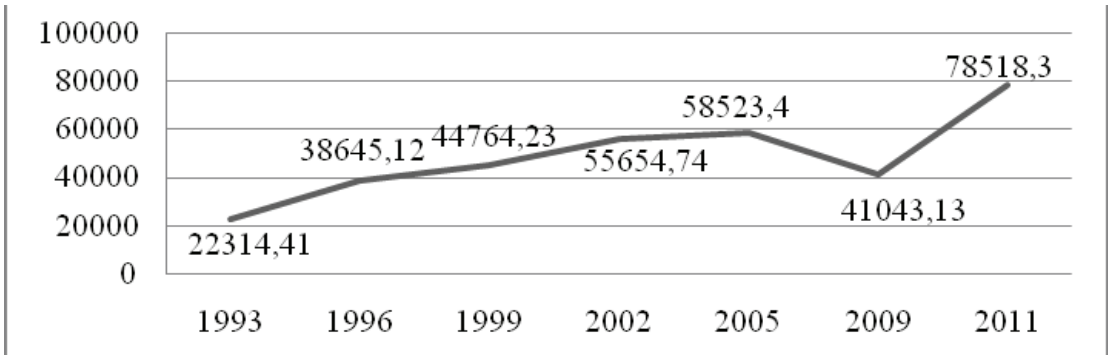

Рис. 1 Зовнішньоторговельний оборот України з державами-учасниками СНД.
Примітка. Побудовано автором на основі даних Звіту «Про світові інвестиції» та офіційного інтернет-представництва СНД [3, С. 69; 5].

б) частка СНД у структурі зовнішньоторговельного обороту України; стабільний високий відсотковий рівень даного показника свідчить про взаємний міжнародний торговельний інтерес окреслених держав в умовах МЕВ, що динамічно розвиваються (рис. 2);

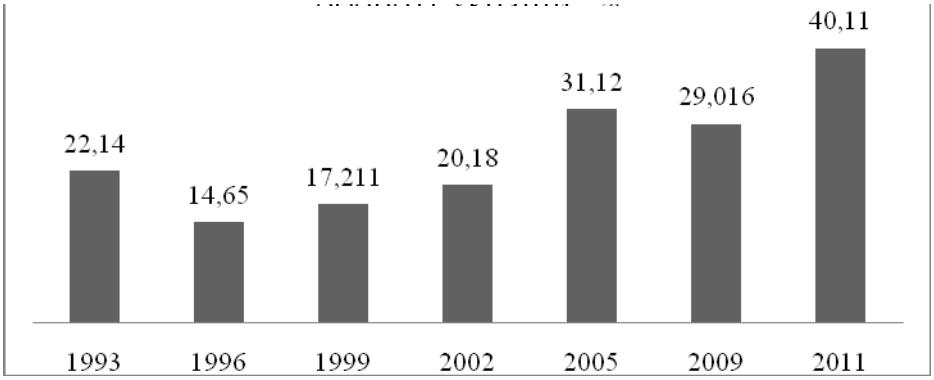

Рис. 2 Частка СНД у зовнішньоторговельному обороті України.
Примітка. Побудовано автором на основі матеріалів Державної служби статистики України [4].

в) інвестиційна взаємодія з країнами-повноправними членами досліджуваного інтеграційного угрупування; перспективний приріст відсоткових показників масштабів взаємодії сфери прямих іноземних інвестицій (далі ПІІ) між Україною та суб'єктами СНД є показником взаємної зацікавленості сторін у підвищенні взаємних вигод поглибленої економічної кооперації (рис. 3); варто констатувати, що у 2011 році обсяг ПІІ з держав СНД до України склав 5618,3 млн дол. США [4; 5].

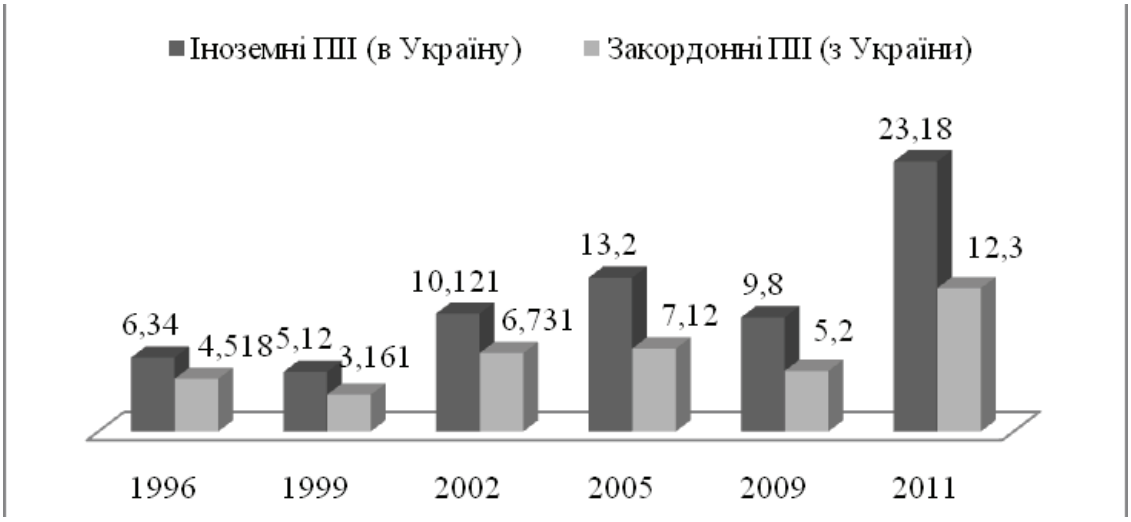

Рис. 3 Відсотковий приріст обсягів взаємних інвестиційних відрахувань України та держав СНД (%).
Примітка. Побудовано автором на основі аналітичних матеріалів і доробків вітчизняних науковців, Державної служби статистики України та офіційного інтернет-представництва СНД [1, С. 46-47; 4; 5].

Підбиваючи підсумок економічного партнерства України та СНД варто констатувати взаємний інтерес у розвитку економічного співробітництва між українською державою та країнами-учасниками зони вільної торгівлі.Високі показники присутності Співтовариства у міжнародній економічній діяльності України свідчать про комплексність економічних бенефіцій, що їх набуває українська економіка від співпраці з економіко-господарськими комплексами держав СНД. Двосторонні економічні зносини України з окремими державами-членами СНД мають фундаментальне значення для зовнішньоекономічної діяльності сторін-партнерів та презентують ступінь взаємної зацікавленості держав у розвитку перспективного партнерства. Починаючи з 1991 року, тобто періоду суверинізації союзних республік СРСР, обсяги двостороннього економічного співробітництва української держави з державами-колишніми членами Радянського Союзу (які входили і входять до складу учасників досліджуваної угоди) зазнавали циклічного прогресивного зростання [4]. У процесі дослідження вказаної тематики авторами визначені наступні компоненти відображення динаміки економічної кооперації вітчизняної економіки з суб'єктами СНД у рамках режиму вільної торгівлі:

а) частка кожної з країн-учасників інтеграційного угрупування у структурі зовнішньої торгівлі України; присутність України на ринках іноземних держав, які складають членське коло СНД, та присутність вказаних держав на ринку України за 2011 фінансовий рік зазнала приросту за середнім арифметичним показником у 1,24 %, що є свідченням стабілізації взаємного попиту на продукцію-послуги держав в умовах посткризового відновлення (рис. 4);

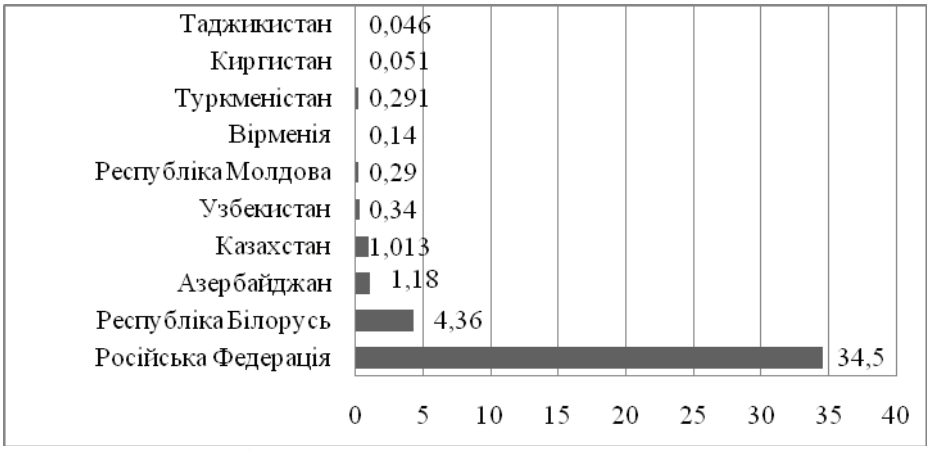

Рис. 4 Частка кожної з держав-учасниць СНД у зовнішній торгівлі України 2011 року.
Примітка. Побудовано автором на основі матеріалів Державної служби статистики України та офіційного інтернет-представництва СНД [4; 5].

б) динаміка приросту обсягів зовнішньоторговельного партнерства України з державами-членами досліджуваного угрупування (рис. 5). Зростання обсягів зовнішньоторговельної кооперації між економічними комплексами країн СНД та України належить до основних показників профіцитності економічних контактів держав у макроаспекті, демонструючи середньорічний відсотковий показник приросту у розмірі 8,464 % [2, С. 101; 3, С. 64].

Рис. 5 Динаміка приросту обсягів зовнішньоторговельного партнерства між Україною та країнами СНД.
Примітка. Побудовано автором на основі даних Звіту «Про світові інвестиції» та Державної служби статистики України [3, с. 81; 4].

Місце України у міждержавних відносинах на пострадянському просторі визначається, на нашу думку, основними показниками присутності національної економіки української держави у системі міжнародної економічної співпраці країн-колишніх суб'єктів Радянського Союзу. До таких показників віднесено обсяги зовнішньоторговельного, інвестиційного т. ін. видів партнерства з вказаними державами, позитивна динаміка приросту яких свідчить про стабільний характер системного інтересу держав до взаємовигідної міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Комаров В. Виробничо-інвестиційна взаємодія у СНД / В.Комаров // Економіка України. – 2010. – №2. – С. 13-48.

2. 2010 JETRO Global Trade and Investment Report. Japan External Trade Organization (JETRO). Overseas Research Department, 2010. – 140 p.
3. World Investment Report 2010. Investing in a Low-Carbon Economy, United Nations, New York and Geneva, 2010. – 183 p.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України – [Електронний ресурс] – www.ukrstat.org.
5. Офіційний сайт СНД – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cis.minsk.by.
6. Рівняння з багатьма невідомими // Матеріали засідання Круглого столу «Україна-Росія: шляхи подолання кризи у відносинах» від 3 червня 2009 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dialog.org.ua.
7. Угода «Про зону вільної торгівлі СНД» від 18 жовтня 2011 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_n25.
8. Энергетическая стратегия России на период до 2020 года / Утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации № 1234 от 28 августа 2003 года – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minprom.gov.ru/docs/strateg.

УДК 339.9 ***Куриляк В.Є.****

ВЕКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні основи створення інтеграційних об'єднань країн. Здійснено аналіз альтернативних переваг західного і євразійського векторів інтеграції для України. Доведено, що попри важливість територіального фактору, вирішальну роль у створенні інтеграційних об'єднань відіграють економічні та цивілізаційні чинники. Обґрунтовано переваги європейського вектору інтеграції для України.

Ключові слова: інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, вектори інтеграції, еліта.

The author considers principles of creating inter-country integration unions and performs analysis of alternative benefits of western and Eurasian vectors for Ukraine's integration. The author proves that irrespective of the impact of territorial factor, the economic and civilizational factors are instrumental in establishing integration unions. The paper grounds advantages of the European vector of integration for Ukraine.

Keywords: integration, free trade area, customs union, vectors of integration, elite.

Світова економіка як система органічно взаємопов'язаних економічних відносин набирає в останні століття інтеграційних ознак, що мають тенденцію до поглиблення і поширення. Україна багато років проводить політику зближення з ЄС, до складу якого входять 27 європейських держав. Нині визначено, що стратегічною метою країни є євроінтеграція. Реалізація цієї мети обумовила здійснення суттєвих трансформаційних змін в економіці, розвиток національного законодавства, посилення співробітництва з країнами ЄС. На даному етапі західний вектор економічного партнерства набув якісно нового рівня розвитку, що потребує розробки організаційно-економічних форм міждержавного масштабу. Цим тенденціям відповідає багаторічна підготовка Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом та створення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між ними. При цьому мається на увазі, що за умови подальшого успішного розвитку країни та європейського партнерства Україна впритул наблизиться до вирішення проблеми входження в Європейський Союз на правах членства. Це відповідає її інтересам, адже фундаментальною складовою зовнішньої політики України залишається стратегія європейської інтеграції. Курс на набуття повноправного членства в ЄС є пріоритетним як для внутрішнього розвитку України, так і в її зовнішніх відносинах і був у 2010 році закріплений Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». «Усі завдання внутрішньої та зовнішньої політики залишаються підпорядкованими досягненню умов і критеріїв членства в ЄС, у тому числі забезпеченню стабільності установ, що га-

* доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Тернопільського національного економічного університету

© Куриляк В.Є., 2013

рантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин і створення дієвої ринкової економіки» [1, с. 131]. На підтримку виконання заходів щодо нових кроків у бік євроінтеграції направлена Заява Верховної Ради України від 22 лютого 2013 року «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом».

Попри важливість курсу на євроінтеграцію, Україна не може недооцінювати можливості включення до інших векторів світової інтеграції. Особливо це стосується Митного союзу Росії, Білорусії та Казахстану, товарообіг з якими у 2012 році становив 63 млрд. доларів проти 50 млрд. доларів з Європейським Союзом. Саме тому в останні роки посилилися науковий пошук і міждержавні переговори, метою яких є знаходження моделі економічної співпраці з Митним союзом.

Як засвідчують численні дослідження, практика європейської інтеграції України не позбавлена серйозних недоліків, які гальмують остаточне вирішення завдань, що визначені у програмних урядових документах і домовленостях з європейськими лідерами. Серед них такі як відсутність системного підходу, недостатній рівень доступу українських товарів і послуг до зовнішніх ринків, низька диверсифікованість експорту, незадовільна ефективність залучення і використання зовнішньої допомоги та інше. Все це є свідченням недостатнього рівня управління інтеграційними процесами.

Серед дискусій, які точаться навколо євроінтеграційних устремлінь України, донині лишається незакритим питання щодо переваг саме європейського вектора інтеграції. Є ще чимало прихильників точки зору, що більше вигод можна отримати за умови орієнтації національної економіки у східному напрямку. Найбільш ґрунтовно такого роду дослідження проведено у рамках проекту Євразійського банку розвитку творчим колективом російських і українських науковців, отримані результати за яким дали підстави авторам стверджувати, що сумарний накопичений ефект від створення Євразійського економічного простору і наступного приєднання до нього України протягом 2011-2030 рр. може сягнути для чотирьох країн (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, Україна) 1,1 трлн. доларів США (у цінах 2010 р.), зокрема для України визначені вигоди в сумі 219 млрд. доларів США [2, с. 22, 26]. Проте, сценарій, за яким здійснювалися кількісні оцінки порівняльних переваг євроінтеграції України, обмежувався створенням зони вільної торгівлі з ЄС без врахування досягнення кінцевої мети – входження до складу союзу і не допускав жодних особливих умов двосторонньої співпраці. Мало того, при розгляді механізму зближення технологій у країнах Євразійського простору, було зроблено прогноз «щодо зближення рівнів продуктивності використання первинних ресурсів на основі світового досвіду, який свідчить, що відстаючі за показниками ефективності виробництва країни в ході інтеграції поступово підтягуються до більш розвинутих (ця тенденція більш явно проявляється тоді, коли технологічні розриви між країнами відносно невеликі – як у випадку країн пострадянського простору)» [2, с. 10-11]. Отже, реально науково - технічний розвиток у моделі здійснюється в автаркному середовищі, де, як відомо, за незначними виключеннями, вища планка належить Російській Федерації.

Нові зусилля по формуванню інтеграційного об’єднання на східному векторі треба розглядати з урахуванням досвіду створення СНД наприкінці 1991 року, що декларувалося як форма «цивілізаційного розлучення» колишніх радянських республік. Насправді в нього не увійшли прибалтійські республіки, що не завадило їм позитивно вирішити свої пострадянські проблеми, а інші нові незалежні країни по-різному пошукували форми багатостороннього співробітництва.

Нині оцінки інтеграційної ролі фактору СНД є негативні як в Україні, так і в інших країнах-членах угрупування. На жаль, важливі цілі інтеграційного характеру у сфері еко-

номіки виявилися недосяжними для об'єднання. В. Будкін показав, що для наступників СРСР вони не стали основою «не тільки їхньої інтеграції, а й встановлення стабільних взаємовигідних відносин між усіма членами. Суперечливість політико-економічних інтересів, які реально відбивають позиції правлячих у цих державах кланів, постійно зриває і продовжує зривати розв'язання економічних проблем» [3, с.11]. Аналогічної точки зору притримується помічник заступника Голови Виконавчого комітету – Виконавчого секретаря СНД Н. Шумский, який констатує, що «вжиті зусилля по створенню рублевої зони нового типу, економічного і валютного союзів, відновленню спільного економічного простору являли собою непродумані спроби ввести за короткий час форми і механізми інтеграції, що притаманні регіональним економічним об'єднанням країн з розвинутою ринковою економікою і демократією» [4, с. 92].

Загальні уявлення про економічні переваги західного і східного векторів інтеграції може дати порівняння кількісних і якісних показників найбільших гравців на західному і східному інтеграційних векторах (табл. 1). Вони свідчать про те, що більший територіальний простір порівняно з ЄС і США має Російська Федерація. Використання цього фактору дає можливості для вкладання інвестицій в освоєння чималих природних ресурсів східного сусіда. Однак, для української економіки реалізувати такі конкурентні переваги нереально у оглядовій перспективі, тому територіальний ресурс не можна вважати пріоритетним при вирішенні інтеграційних питань. Інша справа, що інтеграційні процеси у світі розвиваються переважно навколо певних економічних центрів, до яких тяжіють країни периферії. Найбільш досконалих форм інтеграційних об'єднань досягли розвинуті країни Європи і Південної Америки, які створили Європейський Союз і НАФТА. Хоча участь у цих союзах не виключає співпрацю у різних сферах з іншими країнами.

Таблиця 1
Кількісний і якісний стан загально ринкового простору с тратегічних інтеграційних векторів України

	Площа, км² // місце у світі	**Населення, млн. // місце у світі на початок 2013р.**	**ВВП (ПКС) // місце у світі (за оцінками МВФ у трильйонах міжнародних доларів), 2011р.**	**ВВП на душу населення // місце у світі (за оцінками МВФ у міжнародних доларах), 2011р.**
США	9 826 675 // 3	307,2 // 3	15064,8 // 1	47025 // 4
ЄС	4 324 782 // 7	491,6 // -	15788,6 // -	30455 // -
РФ	17 075 400 // 1	140,0 // 9	2216,8 //8	16161 // 42
Україна	603 628 // 46	45,7 // 27	327,9 // 37	7634 // 81

Джерело: Складено за оцінками МВФ.

З огляду на територіальний фактор інтеграційних об'єднань як домінуючих у процесах регіоналізації, Україна має знайти реалізацію своїх економічних інтересів насамперед у Європейському Союзі і Російській Федерації. З цих позицій переваги ЄС є суттєвіші, адже він має більшу чисельність населення у 3,5 рази, більший обсяг ВВП у 7,1 рази і більший обсяг ВВП на душу населення у 1,9 рази. Отже, за макроекономічними показниками ринок Європейського Союзу становить більший інтерес для України, ніж РФ, тому що його кількісні та якісні масштаби відкривають більші перспективи для отримання вигод від інтеграційного об'єднання. Звісно, умовою успіху при цьому має бути розробка, відпрацювання і реалізація взаємодоповнюючої моделі стратегічного розвитку економіки.

Вибір альтернатив між європейським і євразійським векторами інтеграції значною мірою має відбуватися з огляду на те, що об'єднання Європи, яке було започатковане у 1960 році, має більше як 50-тирічні успішні результати. Вони виявилися у становленні відкритої системи торгівлі, посиленні конкуренції, зниженні цін, сприянні процвітанню та поліпшенню соціального прогресу, зникненні витрат і ризиків для інвесторів, пов'язаних з обміном і перерахуванням валют після введення євро у 1999 році [загальну оцінку моделі див.: 5, с. 4-11]. Це не означає, що поглиблення і розширення європейської інтеграції не мало проблем та було цілком захищеним від глобальних процесів у світовій економіці, особливо від впливу останніх світових фінансових криз. Проте навіть найбільш руйнівна криза 2008 року не завадила подальшому просуванню інтеграційних процесів у Європі і бажанню багатьох країн долучитися до цих процесів. Серед них Туреччина, Хорватія, Сербія, Македонія, Молдавія та інші.

Щодо євразійського інтеграційного простору, то у ньому відбуваються хвилеподібні процеси дезінтеграції та інтеграції. Їх фундатор, яким виступає Російська Федерація, за основу моделі приймає європейські здобутки інтеграції, включаючи й ідею створення єдиної валюти. Проте, зближення з нею відбуваються переважно на фоні внутрішньополітичних конфліктів в окремих республіках колишнього Радянського Союзу і між ними, зокрема і з Російською Федерацією. Найбільш чутливі з них для національних економік отримали назву «війн». Для України це «молочна», «сирна», «м'ясна», «трубна», «цукрова», «газова» війни, які мали, як правило, не технологічну, а політичну складову. Хоча можна говорити і про масштабніші політичні конфлікти. Так, Е. Винокуров і А. Либман відзначають, що «міркування національної безпеки (звичайно перекручено сприймається у пострадянських країнах як автаркія) і політичні конфлікти стають інструментом, що блокують торгову інтеграцію» [6, с.103].

При розгляді інтеграційних альтернатив деякі дослідники віддавали перевагу східному вектору, аргументуючи це деяким перевищенням товарообігу України з Російською Федерацією порівняно з цим показником з Європейським Союзом. Проте в останні роки, як свідчать дані табл. 2, ситуація змінилася. Зараз можна говорити про тенденцію у напрямку вирівнювання обсягів експорту товарів при більшому мінусовому сальдо у торгівлі з Росією. Одночасно, структурна складова торгівлі з огляду на стратегічні орієнтири має кращі параметри з Європейським Союзом.

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України товарами з ЄС і РФ у 2010-2012рр. (млн. дол.)

	Експорт			**Імпорт**			**Сальдо**		
	2010	***2011***	***2012***	***2010***	***2011***	***2012***	***2010***	***2011***	***2012***
Всього	51405	68394	68810	60742	82608	84658	-9337	-14214	-15848
ЄС	13052	17970	17970	19101	25753	27556	-6049	-7783	-10132
РФ	13428	19820	17632	22198	29132	27418	-8770	-9132	-9786

Таблицю складено автором за даними Держкомстату.

Насамперед, товарообіг з Європейським Союзом є збалансованішим, ніж з Російською Федерацією. Якщо у 2010-2012рр. сальдо торгівлі товарами з ЄС складало -23964 млн., то з РФ – 27868 млн. доларів. Такий стан формується за умов незначних відхилень у сфері експорту товарів переважно за рахунок імпортних поставок, які у перспективі

мають бути суттєво зменшені. Йдеться про енергетичну залежність країни. Так, у 2012р. закупівля мінеральних продуктів склала 67,2% всього імпорту або 18421,0 млн. доларів, у тому числі тільки палива мінеральні, нафта і нафтопродукти склали 17989,0 тис. доларів, тобто 65,6% імпорту. Без цієї групи товарів імпорт з РФ у 2012 році складає 9429,2 млн. доларів, а у 2011 році – 9435,0 млн. доларів. Зрозуміло, що таку залежність від стратегічно важливого для економіки продукту не можна допускати на довгий час і треба визнати цілком обґрунтованою політику українського уряду на диверсифікацію його імпорту, розширення власного виробництва і перехід на енергоощадні технології, здійснення яких вже розпочато.

На відміну від торгівлі з Російською Федерацією у структурі імпорту з ЄС суттєву питому вагу займає наукомістка продукція. Зокрема, закупівля механічного обладнання, машин і електротехнічного обладнання у 2010 році складала 20% імпорту; а у 2011 році – 24.1%. За цією позицією у 2011 році імпорт зріс порівняно з 2010 роком на 2,3 млрд. або на 59,2%. Аналогічна ситуація складається в імпорті хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості. Її питома вага склала у 2010 році 19,2%,а у 2011 році – 17,4 % товарного імпорту. При цьому загальний обсяг закупівель зріс на 22,5% з 3661,2 млн. у 2010 році до 4486,0 млн. доларів у 2011 році. Варто зазначити, що у ці роки майже 45% імпорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей займала фармацевтична продукція.

Отже, кількісні показники структури імпорту та їхня якісна оцінка дозволяє стверджувати, що зовнішня торгівля з огляду на забезпечення стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку для України є більш сприятливою з Європейським Союзом, ніж з Російською Федерацією. Якщо товарні потоки з Росії є такі, що мають бути суттєво зменшені, то у торгівлі з європейськими країнами переважає зацікавленість України у зростанні імпорту значної товарної номенклатури, закупки якої сприятимуть формуванню інноваційної моделі економічного розвитку. У зв'язку з цим треба врахувати також те, що Російська Федерація в останні роки взяла курс на інноваційний розвиток промисловості, що потребує посилення співпраці у науково-технічному напрямку з розвинутими країнами. Однак це гальмувалося поправкою Джексона-Вейніка від 1974 року до закону про торгівлю США, яким забороняється надавати режим найбільшого сприяння державам, які порушують або серйозно обмежують права людини. Хоча з 21 листопада 2012 року вона офіційно відмінена конгресом США, у грудні 2012 року був прийнятий «закон Магницького», за яким вводяться персональні санкції відносно осіб, відповідальних за порушення прав людини і принципів верховенства права, що матиме негативний вплив на торгові відносини між країнами. Звісно, в умовах, що склалися, інтеграція процесів оновлення зношених основних виробничих фондів та посилення технологічної спорідненості промислових комплексів України і Росії може гальмуватися з боку розвинених країн.

Європейський ринок має суттєві конкурентні переваги для розвитку експортного потенціалу України. Особливо це стосується продукції аграрного походження. Російська Федерація, маючи найбільшу в світі територію, цілком спроможна забезпечити потреби свого населення у сільськогосподарських товарах традиційного українського ринку. Проте, для Європейського Союзу з його великим населенням і відносно малою територією попит на українську аграрну продукцію може мати постійну тенденцію до зростання, особливо за умови підвищення її якості і екологічної чистоти. Одночасно не можна не враховувати і виклики, які пов'язанні із лібералізацією торгівлі з ЄС для сільського господарства.

Для українських аграрників можуть оптимістично сприйматися показники імпорту ЄС сільськогосподарської продукції, у якому є всі підстави для України розраховувати на

збільшення своєї частки. Це не зважаючи на те, що ЄС є найбільшим експортером аграрної продукції. Нині на світовому аграрному ринку на нього припадає близько 42% експортних потоків і 44% імпортних при тому, що експортні можливості ЄС в 50 разів перевищують українські. При цьому, в Європі приділяється велика увага захисту національного товаровиробника у сільському господарстві. Це стосується насамперед ринку молока та молочної продукції, який є найбільш захищеним. Середній тариф на ці продукти у 2009 році склав 50% при українському показникові в 12%. Крім того, ключові ринки захищені ще й тарифними квотами, що охоплюють близько 15% тарифних ліній за ключовими позиціями[7].

Суттєвою рисою зовнішньої торгівлі України є розвиток дезінтеграційних процесів у рамках так званого колишнього «єдиного народногосподарського комплексу». За дослідженнями Київського національного торговельно-економічного університету, якщо у 1996 році більше половини експорту України припадало на країни СНД, у якому понад 75% складав експорт до РФ, то у 2008 році експорт в країни СНД становив 35% від загального обсягу українського експорту, що лише на 6% було менше, ніж експорт до європейських країн. Частка ж Росії протягом 1998-2009 років у зовнішньоторговому обороті України скоротилася на 12 пунктів, а в загальному експорті товарів і послуг на 7%. Ще більше (на 18,4%) скоротилася частка імпорту [8, с.316]. Це стало наслідком відмови від економічно недоцільних зв'язків, переходу у розрахунках між суб'єктами господарської діяльності на ціни світового ринку, різкого скорочення виробництва в країнах СНД, політизації економічних відносин. Та й Росією підписано за двадцятирічний період велика кількість договорів і угод, покликаних регулювати відносини в економічній сфері з іншими державами, які не враховували інтереси України. Однак проблеми далеко не завжди ліквідуються, а в певні періоди навіть загострюються.

Розглядаючи економічні інтереси України в ракурсі ринків Європейського Союзу і Російської Федерації, варто зазначити, що їх треба інтерпретувати як такі, що мають позитивну направленість і у західному, і у східному напрямках. Ці два найбільші географічні сусіди повинні конкурувати між собою за ринок України і у їхньому змаганні на українському ринку вибиратимуться ті пропозиції, які природним чином нестимуть для споживачів більші поточні і стратегічні вигоди. Проблема не може ставитися і вирішуватися Україною за формулою «або-або», і такий підхід має бути сприйнятий всіма сторонами. Відступ від законів чесної конкуренції переводитиме співпрацю у русло політичного протистояння, що не прийнятно.

По-іншому повинно ставитися питання, коли йдеться про участь в інтеграційних об'єднаннях. Вступ до певного союзу означає вибір такого кола країн, що домовилися про єдині для всіх його членів принципи, які відкривають для них нові можливості щодо соціально-економічного розвитку. За таких умов співпраця з іншими країнами не повинна перешкоджати реалізації економічних інтересів членів об'єднання. Це характерно для зовнішньоекономічних зв'язків кожної із з 157 країн-членів СОТ, торгівля і вирішення спірних питань між якими здійснюється за єдиними правилами, що зафіксовані у близько 30-ти угодах організації. Членство в іншій міжнародній спільноті, яким є, зокрема, Європейський Союз, забезпечує ще більше розширення політико-економічних свобод, адже члени ЄС здійснюють спільну зовнішню політику; створили єдиний ринок матеріальних благ, послуг, капіталу і праці; мають єдину валюту і впровадили спільне громадянство.

До речі, нині для Росії актуальним є не тільки створення нового інтеграційного об'єднання, у якому вона відіграватиме провідну роль. Для неї більш важливою є альтернатива щодо входження в існуючі об'єднання. Згідно з дослідженням В.І. Якуніна, ймовірні три

варіанти [9, с.19]. По-перше, це прийняття існуючого положення справ у світовій економіці і співпраця у правовому і технологічному просторі, який спочатку сформувався без участі Росії при втраті суверенітету фінансової системи і дотриманні сировинного статусу. По-друге, це участь в одній із регіональних валютно-фінансових зон, що формуються: «Євро», «Золотий юань», «Динар затоки», «Амеро» і проект південноамериканської валюти, у яких неможливо розраховувати на лідерство. По-третє, це формування самостійного фінансового центру із нарощуванням реального виробництва і підвищенням ролі геоекономічного інтегратора в якості вузлової точки торгових, транспортних, міграційних та інших шляхів між Європою і Азією при експорті російської сировини за рублі. Сподівання на успіх і на цьому напрямку проблематичні, оскільки більшість ліній «шовкового шляху» та південноазіатських країн є більш розвинуті і привабливі, а тільки реалізація російської сировини за рублі не стане достатньою для перетворення країни у світовий фінансовий центр, особливо з огляду на тенденції переходу багатьох імпортерів російської нафти і газу на альтернативні джерела енергії.

Інші варіанти розвитку інтеграційних формувань, що ініціюються Росією і передбачають повноцінну участь України, іноді пов'язуються з представленням нашої країни як частини євразійського геоекономічного простору. «Становище України та її майбутнє, - пише Д. Чистилін,- нерозривно пов'язані з процесами формування Євразії як єдиного геоекономічного простору» [10, с.86]. Початкове сприйняття такої тези не викликає заперечень. Аргумент є прийнятним з огляду на переплетення історичних доль народів, їх культур і економік. Попри те, що в останнє століття розвиток багатьох країн Східної Європи був відірваний від її західних сусідів, а ще більшою мірою відокремлено розвивалась азійська частина на території колишнього Радянського Союзу.

Ймовірно єдиний напрямок, який пов'язує нинішні Європу й Азію, є енергетична взаємозалежність. З цих міркувань всю Європу, а не лише Україну і Білорусію, як це часто представляється, треба вважати частиною євразійського простору. Та й то умовно, адже нині в європейських країнах і в Україні розпочалися суттєві дезінтеграційні процеси в енергетичному секторі, що направлені на зниження залежності від російської сировини. Що ж торкається цивілізаційно-ментальних основ, то Європа разом із країнами свого сходу слабо вписується в ідею євразійства. Попри багаторічне перебування у складі однієї країни з Росією, реальний розвиток України як держави із сучасною цивілізацією можливий лише за умови всебічного розширення та інтенсифікації інтеграційних процесів з ЄС. Інші рішення будуть із стратегічних міркувань помилковими і затримають прогрес на багато років.

Ймовірно, не має реальних підстав для розширення Європейського Союзу на ідеї «Великої Європи», що у інтерпретації російських урядовців отримала визначення «Великої Європи від Лісабона до Владивостока». Ця ідея не нова, її намагався здійснити ще Наполеон наприкінці XVIII-XIX століття, вона мала і має своїх послідовників. На наш погляд, концепція «Великої Європи» має право на існування як основа розширення міжнародних відносин, їх гуманізації та сприяння економічному розвитку у євразійському просторі. Проте, в оглядовому майбутньому проект «Великої Європи» не стане основою побудови нового регіонального об'єднання на кшталт ЄС. Для цього не має підстав як із міркувань економічних, так і з точки зору забезпечення інституційної спорідненості. Навіть інтеграційний простір ЄС не розглядається нині як однорідний у політико-економічному сенсі, особливо в ракурсі концепцій «Європи двох швидкостей» і «Європи різних швидкостей». Якщо ж розглядати перспективи «Великої Європи», то найймовірніше на цьому просторі відбуватимуться інтеграційні процеси за моделлю «Європи багатьох швидкостей», у якій для України має бути розроблена модель руху щонайменше на третій швидкості.

Аналізуючи переплетення інтересів Європейського Союзу, України і Росії, можна виокремити два аспекти. По-перше, включення України до складу Митного союзу має вирішити насамперед економічні проблеми, пов'язані з отриманням преференцій у сфері енергетики і розвитком кооперації у деяких галузях. По-друге, Росія має зацікавленість геополітичного характеру, суть якої полягає у розумінні пріоритетів переходу до багатополярності як таких, за яких рівновага забезпечується військово-політичним протистоянням систем. Звідси намагання посилити геополітичні і географічні позиції створенням на пострадянському просторі нових економічних угрупувань. З огляду на це у рамках Митного союзу не ставляться амбітні соціально-економічні цілі, а співпраця з Митним союзом може здійснюватися за ініційованою з боку України формулою 3+1. Це дає можливість узгодити сторонам інтереси і в цих рамках розвивати співпрацю. За такою моделлю співпрацюють майже всі економічні союзи. Так, наприклад, Європейський Союз має угоди майже з 30-ма країнами щодо створення зони вільної торгівлі, зокрема з Албанією, Алжиром, Боснією і Герцеговиною, Єгиптом, Ізраїлем, Колумбією, Перу, Кот-Д'Івуар, Хорватією, Чилі та іншими країнами. Європейська Асоціація Вільної Торгівлі (ЄАВТ) створила зони вільної торгівлі з 22 країнами, серед яких Албанія, Єгипет, Гонконг, Ізраїль, Йорданія, Канада, Колумбія, Мексика, Сербія, Туреччина, Хорватія, Чилі та інші.

Розгляд інтеграційних процесів у рамках ЄС свідчить про вирощування нової цивілізаційної моделі економічного буття європейських націй. Що більше країна віддалена від європейських норм цивілізації, тим складніше їй інтегруватися у об'єднання держав, що склалося. Безперечно, в основі нової цивілізаційної моделі ЄС, що вирощується політичними, економічними, соціальними та іншими методами, лежить християнська цивілізація з переважанням католицько-протестантського світогляду щодо свобод і відповідальності особи, приватної власності, підприємництва і торгівлі та верховенства права. Нинішні норми переважно незалежно від релігійних напрямків сформувалися у найбільш розвинених країнах Європи, до яких непросто, іноді із суттєвими зривами (приклад Греції) просуваються інші країни ЄС, особливо його нові члени. Найскладніше це досягати у православних країнах, релігія, духовність і культура яких не відіграють або відіграють недостатньо капіталоутворюючу роль та слабо детермінують норми європейського капіталізму.

Позиція України щодо вступу в Європейський Союз з урахуванням його умов і важелів на нинішній час характеризується певними тенденціями. Можна прийняти за обов'язкову похідну умову формування євроінтеграційних намірів держави те, що «ідеологія модернізації має не імпортуватися, а вирощуватися на національному ґрунті, живитися перш за все соками рідної землі, не цураючись і світового досвіду» [11, с.13], що відповідає шевченківському ідеалу уникнення національної обмеженості, його заклику до просвіти, до розумного, до продуманого збагачення менталітету нації («Учітеся, брати мої, Думайте, читайте, І чужому навчайтесь, Й свого не цурайтесь»). У цьому відношенні насамперед зазначимо, що дія пасивних факторів посилює привабливість членства в Євросоюзі для населення країни. Згідно із соціологічними дослідженнями фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Української соціологічної служби, 46% респондентів вважають за доцільне вступ України до ЄС, близько 33% не думають, що їй це слід робити і понад 21% не мають щодо цього сформованої думки. При цьому, активно підтримується інтеграція до ЄС українською молоддю, серед яких «за» висловилися 58% людей віком від 18 до 29 років. Майже такі самі результати дослідження отримані у Криму і Донбасі, де загалом переважає негативне ставлення до членства в ЄС: 51% – «так» і 22 – «проти» [12, с. 27].

Такий розвиток подій означає, що зростання привабливості членства в ЄС або дія пасивних важелів буде стимулювати очильників держави до розвитку євроінтеграційних процесів. Одночасно посилиться і дія активних важелів. Уряд і політичні організації змагатимуться за проведення ефективних реформ, котрі забезпечать усунення держави від втручання в багатьох ділянках економічного життя та створення прозорих державних інституцій для регулювання ринку; розвиток діалогу між урядом, бізнесом і працею; запровадження заходів щодо недопущення отримання економічної ренти правлячою та господарською елітою; поліпшення стандартів і прозорості в забезпеченні інфраструктурних послуг і т. і. Зрештою, розвиватимуться процеси переходу на європейські стандарти і норми у гарантуванні прав людини і судочинстві. Причому, за процесами реформування посилиться контроль як з боку громадськості, так і з боку міжнародних організацій.

Найбільш складною проблемою для вирішення залишається і, ймовірно, на довгий період залишиться формування готовності української політичної і бізнесової еліти у питаннях передачі влади на користь наднаціональних інститутів та створення інституціонального національного устрою на взірець країн Західної Європи. Цей процес може бути тривалим з більшими чи меншими ознаками затягування й гальмування, але не виключається і швидкоплинний варіант за умови суттєвого посилення політичної волі. Рішучим поштовхом для цього може стати розширення масштабності російської політики перетворення України на «васала» і відходу від послідовного дотримання принципів взаємовигідного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011.
2. Ивантер В.В. Экспертная оценка возможных макроэкономических эффектов экономического сотрудничества Украины со странами единого экономического пространства / Ивантер И.И., Геец В.М. и др. //Економіка і прогнозування. – 2011. – № 14.
3. Будкін В. Двадцятиріччя СНД: потенціальні можливості й несправджені надії / В. Будкін // Економіка України. – 2012. – № 1.
4. Шумский Н. С. Содружество независимых государств: первые двадцать лет. – Вопросы экономики. 2011. – № 12.
5. Клименко І.В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України / І.В. Клименко, І.В. Ус. – К.: НІСД, 2012.
6. Винокуров Е. Тренды региональной интеграции на постсоветском пространстве: результаты количественного анализа / Е. Винокуров, А. Либман // Вопросы экономики. – 2010. – №7.
7. Стенограма другого засідання робочої групи «Україна - ЄС на шляху до розширеної зони вільної торгівлі» національного конвенту України щодо ЄС 09 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/0609_stenog.pdf
8. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання: монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко [та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2011.
9. Якунин В. И. Реконфигурация финансово-экономической карты мира, вклад текущего кризиса и возможности России. / В. И. Якунин // Экономические стратеги. – 2010. – № 4.

10. Чистилін Д. Євразійське майбутнє України та Росії: інституціональний аспект / Д. Чистилін // Економіка України. – 2010. – № 7.
11. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич/ Економіка України. – 2011. – №2.
12. Інтеграція до ЄС залишається популярною // Євробюлетень. – 2012. – № 1.

УДК 339.543.622 ***Андрійчук В.Г.****

КОНСТЕЛЯЦІЯ І КРЕТИРІАЛЬНІСТЬ ОБ'ЄКТИВНО-ДОСТОВІРНОГО ВИБОРУ ПІДХОДІВ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВСТУПУ УКРАЇНИ В МИТНИЙ СОЮЗ РОСІЇ, БІЛОРУСІ, КАЗАХСТАНУ

Проаналізовано можливі наслідки від вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану. Окреслено основні проблеми, що ускладнюють вступ України до цього об'єднання з технічних причин та причин несумісності з національними економічними інтересами.

Ключові слова: інтеграційний вектор, митний союз, середньозважені митні тарифи, тарифні диспропорції, внутрішньо-блокова торгівля.

The possible consequences of Ukraine's integration into the Customs Union of Russia, Belarus and Kazakhstan are analyzed. The basic problems complicating Ukraine's integration to this association for technical reasons and reasons of incompatibility with national economic interests are outlined.

Keywords: vector of integration, customs union, average weighted tariffs, tariff disparities, intra-bloc trade.

Об'єктивність підходу при розгляді економічної інтеграції будь-якої країни вимагає дотримання трьох засадничих постулатів: правового – збереження суверенітету і державності; економічного – розвиток країни і добробут народу; політичного – забезпечення цивілізаційного поступу суспільства.

Щодо ситуативної дискусії відносно приєднання України до Митного союзу на теренах СНД – Росії, Білорусі і Казахстану (МС РБК), то нині, вочевидь, домінує політичний аспект відносно цивілізаційного вибору між європейським і євразійським напрямом інтеграції.

Виходячи з основоположних стратегічних засад й дотримуючись послідовності у своїх державницьких деклараціях і діях, розгляд питання, що стосується інтеграції України до МС РБК, через призму економічних наслідків повинен бути засадничо-визначальним для вибору її інтеграційного вектора.

У випадку дискусії навколо приєднання України до МС РБК на сьогоднішній день переважає політичний аспект в контексті цивілізаційного вибору між європейською та євразійською інтеграцією. На наше переконання, розгляд питання інтеграції України до МС саме крізь призму економічних наслідків повинен становити основу для подальшого вибору її інтеграційного вектора.

Особливої актуальності набуває це питання у зв'язку з тим, що з дня створення МС РБК (1 січня 2010 р.) і початку його функціонування з 1 липня 2010 р. Україна перебуває під перманентним пресингом щодо залучення її в це інтеграційне об'єднання. Поки що,

* доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі

© Андрійчук В.Г., 2013

як відомо, за підсумками зустрічі президентів Росії та України 4 березня 2013 р. було досягнуто домовленості про «асоційоване членство» України в МС РБК [1]. Але оскільки подібний формат участі в МС РБК безпрецедентний, то його юридичну базу ще потрібно сформувати. Хоча вже нині відомо, що «асоційоване членство» розраховується мінімум на два роки, після закінчення яких відповідальні за цивілізаційний поступ країни посадовці оцінивши ефективність такого членства і визначившись у своїх відносинах з ЄС (які в стратегічному напрямі і законодавчо закріпленні) повинні будуть прийняти рішення щодо можливості повноцінного членства.

Адже засадничо-визначальним стрижнем зовнішньоторговельної політики України, який унеможливлює негайних вступ нашої країни до МС РБК, є зобов'язання передбачені її членством в СОТ. Відтак, приєднання України до МС РБК можливе (за наявних умов) лише в разі прийняття Росією, Білоруссю та Казахстаном величини тарифних обмежень щодо третіх країн на рівні, не вищому за прийняті Україною зобов'язання при вступі до СОТ.

Це має принципове значення, оскільки середньозважений тариф України наразі залишається нижчим за тариф МС РБК (табл. 1).

Таблиця 1
Середньозважені ставки ввізних мит в Україні та країнах МС РБК, %

Середньозважені ставки	Україна		МС РБК[4]	
	2012[1]	*2013*[2]	*2012*	*2019*[3]
На всі товари	2,7	5,1	7,5 – 7,8	5,0 – 5,3
На промислові товари	2,2	4,8	-	-
На продовольчі товари	7,9	10	-	-

Джерела: [2];[3]

Середньозважена ставка митного тарифу в Україні з 2012 р. і донині складає 2,7% за всією товарною номенклатурою, в той час, як для країн МС РБК аналогічний показник перебуває в діапазоні 7,5 – 7,8%. Що стосується зв'язаного середньозваженого митного тарифу України (5,1%), то він досягне, як засвідчують офіційні дані, приблизної відповідності з середньозваженим митним тарифом МС РБК (5,0 – 5,3%) лише в 2019 р., коли закінчиться термін перехідного періоду Росії в СОТ. Проте необхідно зазначити, що середньозважені митні ставки в Україні вже зараз є нижчими від зв'язаного рівня – на промислові товари 2,2% проти 4,8%, на продовольчі товари 7,9% проти 10,0%, – тому в разі приєднання до МС РБК Україна все одно постане перед проблемою широкомасштабного підняття митних тарифів.

Загалом, порівняння середніх ввізних мит МС РБК і середніх зв'язаних мит України вказує на те, що тарифний захист є вищим в МС РБК для 13 з 16 секторів економіки [2].

На даному етапі рівень тарифних ставок в країнах МС РБК є не просто вищим, ніж в Україні, а значно перевищує зв'язані при вступі в СОТ тарифи (табл. 2). І необхідно особ-

[1] Відображені фактичні ставки митних тарифів станом на 2012 р., що діє і донині

[2] Подані зв'язані ставки митного тарифу, які діятимуть після закінчення перехідного періоду членства України в СОТ в травні 2013 р.

[3] Поданий очікуваний рівень середньозваженого митного тарифу, по закінченні перехідного періоду членства Росії в СОТ.

[4] Щодо ставок окремо на промислові і продовольчі товари відсутні дані в офіційних джерелах.

ливо звернути увагу, що більшість імпортних тарифних ставок у МС є комбінованими. А це також ускладнює можливості перегляду домовленостей України із СОТ, оскільки на всі товари (за винятком підакцизних) в Україні зв'язані митні тарифи як адвалерні, відмовившись від комбінованих ставок і їх специфічної складової.

Таблиця 2
Ставки ввізного мита України та МС в розрізі окремих товарних груп і позицій, %

Товарні групи та лінії	Зв'язаний тариф України	Ввізне мито МС до 22.07.2012	Ввізне мито МС з 23.07.2012
Легкові автомобілі	5	30	25
Кузови для моторних транспортних засобів	1 – 10	0 – 15, але не менше 5000 євро за 1 штуку	0 – 15
Олія пальмова	0	0 – 15, але не менше 0,12 євро за 1 кг	5 – 15, але не менше 0,12 євро за 1 кг
Цегла вогнетривка й керамічні будівельні матеріали	2 – 5	20	20
Керамічні або глазуровані плитки та плити для мощення або покриття підлоги	5 – 10	15, але не менше 0,06 євро за 1 кг	15, але не менше 0,06 євро за 1 кг
Керамічний посуд та столові прибори	5	20	20
Літальні апарати і суборбітальні та космічні ракети-носії	0	20	20
Яхти та інші плавучі засоби для дозвілля	7,5	20	20
Телефонні апарати	0	0 – 5	0 – 5

Джерела: [3];[4].

Як свідчить порівняльний аналіз даних, наведених в таблиці 2, імпортні тарифи по ряду товарних груп у МС РБК значно вищі, ніж зв'язані в нашій державі. Особливо це стосується різниці тарифів на легкові автомобілі (різниця у тарифах складає 20 відсоткових пунктів) та на кузови транспортних засобів. Зазначені товарні групи в Україні є високочутливими, а отриманий рівень зв'язаних тарифів є результатом тривалих переговорів і предметом особливої уваги зі сторони СОТ. Неприйнятними для вітчизняної економіки є митні тарифи МС РБК на будівельні матеріали, зокрема цеглу (20% проти 2 – 5% в Україні), оскільки окрім порушення вимог СОТ вони також призводитимуть до зростання вартості будівництва. Абсолютно невигідними для України є і 20-відсотковий митний тариф на літальні апарати, оскільки літакобудування є чи не єдиною галуззю, в якій Україна ще поки що зберігає свою конкурентоспроможність.

Отже, підвищення рівнів тарифного захисту за низкою товарних груп у разі приєднання України до МС РБК спричинить не тільки порушення взятих при вступі до СОТ зобов'язань щодо зв'язаних рівнів тарифного захисту, але і втрату певних економічно

вигідних позицій. Оскільки згідно встановлених у СОТ положень це спричинятиме звернення країн (імпорт яких зазнаватиме втрат від застосування Україною в односторонньому порядку нових мит) до органу з урегулювання суперечок та (після проходження чинних процедур) вжиття до нашої країни відповідних санкцій.

Адже відомо, що санкції розраховуються, виходячи із втрат, яких країни-учасники СОТ зазнаватимуть від застосування котроюсь із них (в даному випадку Україною) нових мит, а відтак вони матимуть право застосовувати також обмежувальні заходи щодо експорту продукції з України. При цьому розрахунок потенційної суми санкцій СОТ залежатиме від величини обсягу імпортованої продукції, на яку застосовано вищі митні ставки. Виходячи з вартості річного обсягу імпортованої з України продукції, що підпадатимуть під дію підвищених тарифів (при приведенні їх до рівня МС РБК за розрахунками науковців НІСД станом на 2010 р. становив би не менше 5 млрд. дол. США [5, с. 50]) збільшуючи таким чином державний борг України.

За статистичними даними Міністерства фінансів у 2011 та 2012 рр. державний борг України зріс на 4,1 та 5,2 млрд. дол. США відповідно, а вже на 01.03.2013 р. становить вже 52,4 млрд. дол. (з них зовнішній борг – 26,4 млрд. дол. США і внутрішній – 26,0 млрд.) [6]. Хоча відповідно до нової редакції Єдиного митного тарифу МС РБК від 23.07.2012 р. низку тарифних ставок знижено і санкції для України стануть дещо меншими, проти вони все одно збільшуватимуть боргове навантаження на бюджет.

Що стосується, зокрема ситуації з невідповідністю митних тарифів в Україні та МС РБК, наприклад, на продовольчу групу товарів (таких як риба, рибні продукти, тропічні фрукти, тютюн), то вони обкладаються значно вищим митом в МС РБК, ніж в Україні. Здебільшого нині діючий митний тариф на зазначені товари для країн МС РБК складає від 5 до 20%, в той час як в Україні – 0% [3]. Водночас в Україні є вищими тарифи на базову для вітчизняної економіки сільськогосподарську продукцію – зернові, соняшникову олію та м'ясо (табл. 3).

Таблиця 3
Ставки ввізного мита України та МС
на окремі види сільськогосподарських товарний позицій і груп, %

Товарні групи та лінії	Зв'язаний тариф України	Ввізне мито МС до 22.07.2012	Ввізне мито МС з 23.07.2012
Жива велика рогата худоба	15	5	0 – 5
Свинина	20	15	15
Консервовані плоди та горіхи	20	10	10
Гречана крупа, просо	20	5	5
Зерно пшениці, жита, кукурудзи, ячменю	20	10	5
Цукрові буряки	20	5	5
Соки та екстракти рослинного походження	20	5	5
Олія соняшникова	20 – 30	15	15

Джерела: [3];[4].

Зі вступом України в СОТ, як відомо, вже довелося значно знизити тарифи на продукцію АПК, що призвело до засилля імпорту продукції харчування на вітчизняному ринку. І як не парадоксально, але й донині продовжується зростання на внутрішньому ринку обсягів свинини з Бразилії та картоплі з Єгипту. Отже, подальше зменшення ставок

ввізних мит до рівня МС РБК спричинятиме неминучі ризики надмірного загострення конкуренції на зовнішніх ринках для цієї чутливої вітчизняної продукції.

Так, нині в Україні є вищими імпортні тарифи на велику рогату худобу (15% проти 5% у МС), свинину (20% проти 15%), гречану крупу (20% проти 5%), зернові (20% проти 5%), цукрові буряки (20% проти 5%), соки (20% проти 5%), соняшникову олію (20% проти 15%) та ін. Безперечно, зазначений рівень тарифів є одним з уже послаблених інструментів захисту вітчизняного виробника продукції АПК від імпортної експансії. Отже, Україні недоцільно дозволяти собі ще один експеримент з подальшого зниження цих тарифів до рівня, обумовленого приєднанням до МС РБК.

Безперечно, необхідно зазначити, що окреслена вище ситуація зазнаватиме змін, що пов'язано зі взятим зобов'язанням Росії зменшити свій рівень тарифного захисту при вступі (22 серпня 2012 р.) в СОТ (табл. 4).

Таблиця 4
Тарифна лібералізація зовнішньої торгівлі Росії в 2010 – 2019 рр., пов'язана з її підготовкою до вступу та вступом в СОТ, %

Середньозважені ставки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2019
На всі товари	10,3	10	7,8	7,4	6,9	5,9	5,3
На промислові товари	9,4	9,5	7,3	–	–	–	–
На сільськогосподарські товари	15,6	13,2	10,8	–	–	–	–

Джерела: [2]; [7].

Так, очікується, що впродовж перехідного періоду, який триватиме 7 років з дня вступу Росії до СОТ і закінчиться в 2019 р., середньозважена ставка митного тарифу знизиться на 4,7 відсоткових пункти – з 10,0% до 5,3%. Це має безпосереднє відношення до рівня митних тарифів МС РБК, тому що тарифна політика МС РБК на 92% сформована на основі російської системи митних тарифів [8, с. 3]. Тому за оцінками Мінекономрозвитку РФ, у зв'язку з виконанням Росією зобов'язань перед СОТ, в новій редакції Єдиного митного тарифу Митного союзу близько 30% ставок уже зменшені (23.07.2012) приблизно на 5 відсоткових пунктів [7]. Передбачається, що зниження митних ставок у ньому триватиме і надалі, максимально наближаючись до рівня нових митних ставок РФ.

Окрім значних тарифних диспропорцій, фактором, який зменшує зацікавленість для вітчизняної економіки щодо залучення в МС РБК, є також порівняно невисокий рівень міжнародної кооперації та так званої «інтеграційної тісноти» (частки внутрішньоблокової торгівлі у зовнішньоторговельному обороті) на теренах міжнародних інтеграційних об'єднань в МС РБК зокрема (табл.5).

Таблиця 5
Частка внутрішньоблокової торгівлі у зовнішньоторговельному обороті інтеграційних об'єднань

Інтеграційні об'єднання	Частка внутрішньо блокової торгівлі, %
Євросоюз	60
ЗВТ «Китай – АСЕАН»	52
НАФТА	43
АСЕАН	22
СНД	20
МЕРКОСУР	15
МС РБК	11

Джерело: [9, с. 12].

За цим показником серед основних торгово-економічних союзів МС РБК перебуває на останньому місці. Частка внутрішньоблокової торгівлі в МС РБК становить всього 11%, що майже в 6 разів менше, ніж в Євросоюзі (60%), у 5 разів менше, ніж у ЗВТ «Китай – АСЕАН» (52%) та у 4 рази менше, ніж у Північноамериканській ЗВТ «НАФТА» (43%).

Як відомо, у міжнародному поділі праці СНД давно позиціонується як внутрішньоконкурентне формування, в якому переважають виробники сировинних товарів – енергоресурсів, аграрної, металургійної та хімічної сировини. Значна частка енергетичної сировини в експорті країн СНД вказує не тільки на незбалансованість, а й на неконкурентоздатність структури їх економіки. Інтеграційним об'єднанням типу МС РБК з таким набором національних економік функціонувати дуже важко і внутрішньоблокових конфліктів практично не уникнути. І навпаки, успішно функціонують ті об'єднання, де економіки країн доповнюють одна одну.

Щодо зовнішньоторговельних зв'язків України з МС РБК, то наявна структура експорту та імпорту має традиційне моногалузеве спрямування, яке може функціонувати незалежно від інтеграції в спільне формування. У випадку експорту це продукція машинобудування, металургії та сільського господарства (65% загального товарного експорту в МС РБК) [10]. Продукція цих товарних груп користується попитом на ринках МС РБК не стільки через відсутність мит, як через нижчу ціну, порівняно з інноваційно-вдосконаленими аналогами зарубіжних країн. А для імпорту в Україну, то це енергетичні матеріали – нафта і газ, що складають 70% загального товарного імпорту з МС РБК [10]. Виходячи з реалій, які склалися в взаєминах Росії з Україною та Білорусією, торгівля цими товарами і ціноутворення на них імовірно відбуватиметься незалежно від інтеграційних процесів в економіці, а розглядатиметься винятково у політичній площині. Отже, членство в МС РБК не створюватиме для України додаткових конкурентних переваг або нових товарних ніш для українських експортерів.

Розгляд залучення України до МС РБК крізь призму інвестиційної політики також не несе будь-яких вигод для вітчизняної економіки, оскільки російський капітал, надходячи в Україну, інтегрує придбані об'єкти у свої транснаціональні компанії або використовує їх при відтворенні замкнутих технологічних циклів радянської доби (табл. 6) [5, с. 48].

Таблиця 6

Прямі іноземні інвестиції з Росії в економіку України, млн. дол. США

Сфера інвестування	1/1/10	1/1/11	1/1/12	1/1/13	У % до загального обсягу 2013 р.
Фінансова діяльність	1600,8	2334,3	2449,4	2507,2	66,2
Промисловість,	222,8	255	264,5	324,7	8,6
у тому числі хімічна й нафтохімічна	22,1	34,3	-	-	-
Діяльність готелів та ресторанів	171,7	204,8	247,9	274,9	7,3
Торгівля; ремонт автомобілів та побутових виробів	119,1	143,2	155,5	180,7	4,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг	116,5	120,5	167,7	169,5	4,5
Будівництво	28,9	31,2	37,7	44,1	1,2
Інші галузі	306,6	313,8	542,8	609,4	7,4
Всього	2566,4	3402,8	3601	3785,8	100

Джерело: [10].

Основу становить фінансова сфера, на яку з вкладених на 1січня 2013 р. 3,8 млрд. дол. США ПІІ з Росії в Україну припадає 66,2%, в той час коли на об'єкти нафтопереробної промисловості, кольорової та чорної металургії, енергетики, машинобудування припадає від 1,2 до 8,6%.

За експертними оцінками, росіяни контролюють в Україні близько 20 – 23% найбільших вітчизняних підприємств [12]. Російський капітал, починаючи з 2010 р., в основному закріпився в фінансовій сфері, оволодівши власністю 15,5% активів усієї банківської системи (банки «ВТБ», «ВЭБ» «Сбербанк», «Альфабанк» тощо) та 16,3% кредитних та інвестиційних ресурсів України [13].

Як стверджують науковці НІСД, у середньостроковій перспективі російський капітал прагнутиме встановити контроль над стратегічними авіабудівними та суднобудівними підприємствами України через експансію російських державних компаній «Об'єднана суднобудівна корпорація» та «Об'єднана авіабудівна корпорація» [14].

Безперечно наявність значної частини галузей промисловості України у російській власності не може не впливати на формування торговельних відносин між Україною та Росією і зокрема на їх митну складову. Оскільки встановлення мит на товари з України фактично означатиме встановлення мит на продукцію російських компаній. Тобто РФ і без створення Митного союзу з Україною зацікавлена у зниженні мит на значну кількість товарів з України, оскільки вони вже на стадії виробництва є власністю саме російських компаній.

Необхідно також зазначити, що вступ України в МС РБК протирічить задекларованій стратегії інтеграції в ЄС (зокрема підписанню передбаченої угоди про Асоційоване членство України з ЄС), що безумовно гальмуватиме надходження продукції критичного імпорту й позбавлятиме Україну модернізаційного розвитку вітчизняної економіки.

З приводу інтеграційного процесу України до МС РБК науковцями НІСД було проведено ґрунтовне дослідження за трьома сценаріями, один з яких передбачає «м'яку інтеграцію» - поступовий вступ до МС; другий сценарій «жорсткої інтеграції» - у разі швидкого вступу; та третій – «Україна поза МС», що передбачає збереження Україною status quo у стосунках з МС у рамках угоди про ЗВТ СНД [14, с. 24] (табл. 7).

Таблиця 7

Макроекономічні наслідки інтеграції України в МС РБК

Показники	**Відхилення в показниках, спричинені вступом, %**					
	«М'яка інтеграція»		**«Жорстка інтеграція»**		**«Україна поза МС»**	
	Короткострокові	***Середньострокові***	***Короткострокові***	***Середньострокові***	***Короткострокові***	***Середньострокові***
ВВП	-1,8	4,8	-2,5	4,8	3,5	3,7
Експорт	-5	-2,9	-3,1	-5,6	-0,3	1,7
Імпорт	-2,9	-4,7	-3,9	-5,7	-0,4	0,2
ПІІ	0,9	-2,1	-2,5	-5,1	0,1	1

Джерело: [14, с. 30, 44, 48].

Для сценаріїв «м'яка інтеграція» та «жорстка інтеграція», за висновками дослідників для України передбачається значний спад зовнішньоторговельного обороту та обсягів ПІІ. Зокрема, у короткостроковій перспективі спад експорту становитиме 3,1 – 5,0%, по ім-

порту 2,9 – 3,9%; а в середньостроковій перспективі відповідно спад складатиме по експорту від 2,9% до 5,6% та по імпорту від 4,7% до 5,7%. Невтішні перспективи за вказаними сценаріями і по притоку ПІІ, оскільки за короткостроковим прогнозом їх надходження знизиться від 0,9 до 2,5%, а в середньостроковій перспективі спад становитиме від 2,1% до 5,1%.

Що стосується сценарію «Україна поза МС», то хоча в короткостроковій перспективі наявний спад по експорту й імпорту на 0,3-0,4%, проте в середньостроковій спостерігається зростання по експорту на 1,7% та імпорту на 0,2%. Приріст ПІІ становитиме 1,0%.

Певні особливості характерні і для динаміки ВВП. Якщо в короткостроковій перспективі за обома сценаріями («м'яка інтеграція» і жорстка інтеграція») передбачається спад від 1,8 до 2,5%, а в середньостроковій – ніби зростання на 4,8%, то за сценарієм «Україна поза МС» як коротко- так і в середньостроковій перспективі відмічається зростання від 3,5 до 3,7%.

Аналізуючи показники понад двохрічної діяльності МС РБК для його учасників не з теоретичних положень, а функціональних результатів з'ясовуємо виникнення істотних проблем що підтверджуються статистикою. Зокрема для Білорусі та Казахстану в порівнянні з Росією ситуація склалася несприятлива.

Так, хоча за 2012 р. у порівнянні з 2011 р. експорт у рамках МС РБК зріс майже на 10%, проте з Росії до Білорусі і Казахстану – на 13,9%, а з Казахстану до Росії та Білорусі експорт навпаки скоротився – на 9,8% [9, с. 22].

Імпорт в рамках МС РБК за 2012 рік скоротився на 5%, але головним чином за рахунок значного скорочення імпорту до Росії з Білорусі і Казахстану – на 36%. Тим часом у Білорусь і Казахстан імпорт з Росії продовжував прискорено зростати – відповідно на 18,2 і 6,9% [9, с. 23].

Разом з тим функціонування МС РБК призвело до різкого зростання в його рамках тінізації зовнішньої торгівлі. Так, за статистикою Казахстану, оборот зовнішньої торгівлі між Білоруссю і Казахстаном склав 483 мільйони, а за статистикою Білорусі – 647 мільйонів доларів, тобто розбіжність складає 164 мільйони доларів, або 34% [15; 16]. Розбіжності в зовнішній торгівлі товарами між Білоруссю і Казахстаном зафіксовані практично по всіх позиціях.

Стало очевидним, що посилюється домінування російського рубля у міждержавних розрахунках в МС РБК. За даними Нацбанку Білорусі [17], Росія сплатила 89% білоруського експорту російськими рублями, і лише 1% – білоруськими рублями, решта (10%) доларами і євро. Натомість Білорусь сплатила 39% імпорту з Росії російськими рублями, і лише 1% – білоруськими рублями, решту (60%) доларами і євро. Тобто частка платежів у вільноконвертованій валюті з Білорусі до Росії у 6 разів більша, ніж у зворотному напрямі.

Особливістю МС РБК є суттєва недосконалість у застосуванні його принципів та збереженні торговельних бар'єрів, оскільки відповідно до підписаних документів в рамках МС РБК існує понад 400 винятків до домовленості щодо вільного руху товарів. Крім того, збережено митний контроль на кордонах між країнами-учасниками, а також нетарифні торговельні обмеження, тобто квоти та субсидії. Зокрема, Росія зберегла мито на експорт нафти та нафтопродуктів до Білорусі, а Білорусь – мито на транспортування російської нафти своєю територією [11, с.189].

Стає очевидним, що діяльність МС РБК не узгоджується з основною метою створення таких інтеграційних об'єднань. Це інтеграційного типу об'єднання навряд чи можна вважати навіть зоною вільної торгівлі, оскільки в ньому не відбулося скасування митних

зборів на імпортні товари. І таким чином такі понятійні категорії як «зона вільної торгівлі», «митний союз», «єдиний економічний простір» за подібних обставин втрачають свій економічний зміст.

Отже, прагнення Росії посилити позиції МС РБК на пострадянському просторі є очевидними і беззаперечними та полягають в розширенні передусім свого політичного впливу на країни-сусіди, забезпеченні свого превалювання в регіоні СНД та унеможливленні переходу країн СНД у сферу активного впливу Євросоюзу.

Список використаних джерел

1. Україна стане асоційованим членом Митного союзу // Інформаційний портал газети «Дзеркало тижня. Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-stane-asociyovanim-chlenom-mitnogo-soyuzu-118595_.html. Цитовано за версією сайту на 24.03.13.
2. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org. Цитовано за версією сайту на 24.03.13.
3. Офіційний сайт Євразійської економічної комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tsouz.ru. Цитовано за версією сайту на 24.03.13.
4. Закон України «Про Єдиний митний тариф» Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua. Цитовано за версією сайту на 24.03.13
5. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації /А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua. Цитовано за версією сайту на 24.03.13.
7. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.gov.ru. Цитовано за версією сайту на 25.03.13.
8. Гайдуцький П. Україна і Митний союз: проблеми інтеграції // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна». – 2013. – № 11. – С. 1,3.
9. Україна і Митний союз: проблеми інтеграції / за ред. П.Гайдуцького. – К.: ІСО, 2013. – 47 с.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/. Цитовано за версією сайту на 25.03.13.
11. Осадча Н.В. Вплив Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану на зовнішньоекономічну діяльність України // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 178 – 196.
12. Левицький О. Російський капітал в Україні: Кремль захищатиме бізнес, а бізнес – Кремль // УНІАН від 17.08.2009 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unian.ua. Цитовано за версією сайту на 26.03.13.
13. В Україні побоюються експансії російського капіталу // Українське слово від 9.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrslovo.org.ua. Цитовано за версією сайту на 26.03.13.
14. Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив. Аналітична доповідь. – К.: НІСД, 2013. – 68 с.
15. Офіційний сайт Агентства Республіки Казахстан по статистиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stat.kz. Цитовано за версією сайту на 27.03.13.

16. Офіційний сайт Національного статистичного комітету Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://belstat.gov.by. Цитовано за версією сайту на 27.03.13.
17. Офіційний сайт Національного банку Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbrb.by. Цитовано за версією сайту на 27.03.13

УДК 339.56:339.543:339.924 ***Чугаєв О.А.****

ТОРГОВЕЛЬНІ ПОТОКИ ТА МИТНІ ТАРИФИ ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНІ СНД

Торговельні потоки в СНД характеризуються структурною неоднорідністю. Країни регіону різняться за станом торговельного балансу, частки внутрішньорегіональної торгівлі, товарною структурою експорту, рівнем тарифного захисту, участю у СОТ. Це обумовлює різношвидкісний характер інтеграційних процесів в регіоні. Рівень імпортних тарифів та тарифних преференцій також характеризує потенційні напрями міжрегіональної торговельної інтеграції.

Ключові слова: міжнародна торгівля, митні тарифи, міжнародна економічна інтеграція, Співдружність Незалежних Держав.

Trade flows in the CIS are often structurally different. Countries of the region have various trade balances, intraregional trade share, commodity structure of exports, tariff protection, and participation in the WTO. It entails multi-speed integration in the region. Tariffs and tariff preferences may mark potential vectors for inter-regional trade integration.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси між країнами є важливим компонентом сучасного економічного життя. Вони надають додаткового стимулу для економічного розвитку, але можуть нести й ризики у разі неготовності до поглибленої інтеграції. У кожної сфери інтеграції є свої передумови. Серед них торговельні потоки та існуючі та потенційні тарифні і нетарифні бар'єри є важливим стимулом не тільки для торговельної інтеграції. Багато країн часто зіштовхуються з проблемою вибору в якій мірі та якому напряму концентрувати зусилля своєї інтеграційної політики. В такому випадку аналіз наявності передумов є складовою в процесі прийняття рішень та прогнозуванні ймовірних сценаріїв розвитку подій. Регіон СНД є надзвичайно важливим для України, зважаючи на географічну близькість, тісноту економічних та історичних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень. В існуючій науковій та аналітичній літературі розглядаються тенденції розвитку та структура торговельних зв'язків країн регіону, ефекти від можливих інтеграційних кроків, проводиться історичний аналіз етапів внутрішньо- та міжрегіональної інтеграції країн СНД, оцінюється мотивація до подальшої інтеграції. Ці проблеми в тому числі розглядають В. Будкін, Є.Винокуров, В.Григоренко, А.Єфіменко, А.Сухоруков, Д.Тарр, Л.Харкова, О.Шепотило, О.Шнирков. З часом можуть відбуваються структурні зрушення в досліджуваних явищах, що вимагає подальших досліджень.

В.С. Будкін, аналізуючи структуру експорту країн СНД у 2006 р., виділив наступні групи країн [1]:

* кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Чугаєв О.А., 2013

- Азербайджан, Туркменістан, Казахстан – країни, переважно зорієнтовані на експорт енергоносіїв, високі ціни на які забезпечували швидкі темпи економічного зростання і профіцит торговельного балансу;
- Російська Федерація, схожа на країни з попередньої групи, але яка має кращі можливості для диверсифікації експорту;
- Білорусь та Узбекистан, які значною мірою експортували готові вироби;
- Країни, експорт яких менш конкурентоспроможний та недиверсифікований, а торговельний баланс дефіцитний: Вірменія (спеціалізація на ювелірних виробах), Грузія і Молдова (продукція виноробства), Киргизстан (золото), Таджикистан (алюміній);
- Україна, яка має можливості до диверсифікації експорту, але де домінуючим експортним товаром є чорні метали, а торговельний баланс перетворився на дефіцитний.

А.А.Сухоруков і В.К.Григоренко розглядають інтеграцію у межах СНД як невід'ємний елемент загальноінтеграційної стратегії України, зокрема зважаючи, що експорт до країн СНД дозволяв утримувати прийнятне сальдо торговельного балансу в умовах імпорту звідти енергоносіїв [2].

А.П. Єфіменко зазначає, що стримуючим фактором для інтеграції в межах СНД є відчуття у національних еліт менших країн, що вони не в змозі конкурувати з російськими елітами. Проблемою стали і посилення диференціації рівня розвитку країн СНД і послаблення позицій галузей економіки, які не вписуються у сировинно-експортоорієнтовну модель [3].

Мета дослідження. Дослідження проводиться з метою визначення тих складових закономірностей поточної внутрішньо- та міжрегіональної торгівлі країн та тарифних обмежень, які можуть бути мотивуючими чинниками для інтеграції країн СНД.

Основні результати дослідження. За останні роки країни СНД збільшили свою вагу у світовій торгівлі товарами: частка їх у експорті світу зросла з 1,5% до 4,4% за період з 1993 по 2011 рр. Це дає можливість говорити про розвиток регіону СНД як одного з центрів економічної сили та наявність об'єктивних передумов для економічної гравітації між країнами. Однак, незважаючи на більшу відкритість економіки, ця частка все ще є меншою ніж у 1963 або 1983 рр., коли економіка СРСР мала більшу вагу у світі [4].

За індексом торговельної інтеграції країн СНД у 2008 р. з регіоном СНД-12 (включаючи на той момент Грузію) найтісніше були інтегровані Білорусь, Киргизстан, Таджикистан і Молдова, а Азербайджан і Росія зорієнтовані переважно на поза регіональні ринки. Щодо окремих пар країн, то найбільш інтегрованими в сфері торгівлі були: Росія – Україна (що також пояснюється величиною економік), Росія – Білорусь, Азербайджан – Грузія, Вірменія – Грузія, Україна – Білорусь, Росія – Казахстан, Україна – Молдова, Україна – Казахстан. Переважно це пари сусідніх держав. Хоча в довгостроковому періоді до того моменту рівень торговельної інтеграції країн регіону знижувався за рахунок розвитку міжрегіональної торгівлі [5].

У 2011 р. хоча основним регіоном-імпортером продукції країн СНД була Європа, ми можемо сказати, що без урахування експорту енергоносіїв на перше місце виходить сам регіон СНД як основний імпортер, так як з 59,6% частки енергоносіїв у експорті країн СНД у 2011 р. 39,4% – це експорт енергоносіїв до Європи.

Сам регіон СНД є основним імпортером своєї ж сільськогосподарської продукції (35,6% її експорту у 2011 р. залишалися в межах регіону, і ця частка мала тенденцію до зростання порівняно з 32,5% у 2005 р.) і продукції обробної промисловості (42,7% і 33,4%, відповідно – явна тенденція до зростання). Також регіон СНД є другим за важливістю імпортером своєї ж продукції чорної металургії (27.8% і 18,3% – явна тенденція до зростання) [4].

За загальною регіональною статистикою ховається достатній рівень структурних неоднорідностей. Так, 69% експорту товарів 9 країн СНД (не враховано Узбекистан та Туркменістан), 61% імпорту і 84% позитивного сальдо торговельного балансу у 2011 р. припадало на Російську Федерацію. Однак частка Російської Федерації саме у взаємній торгівлі країн регіону становила лише 44%, для порівняння: частка України – 23%, Білорусі – 17%, Казахстану – 12%, що створює підґрунтя для економічної зацікавленості цих менших за розміром економік регіону до регіональної співпраці та інтеграції.

При цьому більше половини країн СНД мали дефіцит торговельного балансу. До того ж у переважній більшості країн торговельний баланс був гіршим з іншими країнами СНД, ніж з країнами за межами регіону, а з 9 країн лише дві (Російська Федерація та Азербайджан) мали позитивне сальдо з країнами СНД. Такі неоднорідності є гальмуючим чинником на шляху потенційної валютної інтеграції, але є передумовою для формування спільних стабілізаційних фондів та посилення взаємного руху капіталів. У 2011 р. суттєве покращення проблеми дефіциту торговельного балансу порівняно з 2010 р. відбулося лише у Білорусі на фоні валютної нестабільності, але лише за рахунок торгівлі з країнами за межами регіону [6].

Країни СНД суттєво різняться за рівнем відкритості економіки. Загальносвітовою тенденцією є те, що чим менша країна, тим більш відкритою вона є до торговельних зв'язків з іншими країнами, оскільки не може все виробляти сама. Російська Федерація є найбільш самодостатньою країною. Її зовнішньоторговельний оборот становив 51,4% ВВП у 2009-11 рр., що цілком пояснюється величиною економіки. У випадку Вірменії, зокрема й внаслідок несприятливого геополітичного становища, її потенціал зовнішньої торгівлі недовикористовується. Зовнішньоторговельний оборот цієї невеликої економіки становив лише 64,6% ВВП. Економіка Білорусі, навпаки, є надзвичайно відкритою: її зовнішньоторговельний оборот становив 136,2% ВВП. Тому в неї існує об'єктивна передумова щодо значної зацікавленості у наявності інтеграційних зв'язків. Зовнішньоторговельний оборот Киргизстану становив 137% ВВП , що також свідчить про високу відкритість економіки, але і економіка є меншою. Для своєї величини економіки Україна є суттєво відкритою економікою: її зовнішньоторговельний оборот відносно ВВП становив 104,1%. Більш закономірними є зовнішньоторговельні обороти Молдови (119,6% ВВП), Таджикистану (86,4%), Азербайджану (77,6%), Казахстану (75,5%) [7].

Експорт лише трьох країн у 2011 р. був зорієнтований значною мірою на регіон СНД: Білорусі (48%), Киргизстану (46%), Молдови (41%), України (38%). Решта країн мали частку в межах 20%. Щодо імпорту, СНД був суттєвим джерелом для таких країн: Білорусь (61%), Таджикистан (57%), Казахстан (51%), Киргизстан (51%), Україна (45%). Меншою мірою: Молдова (33%), Вірменія (29%), Азербайджан (26%). І лише Російська Федерація значно менше імпортує з СНД (15%) ніж з решти світу. Кардинальних змін за останні роки у цих частках не відбувалося.

Найшвидше експорт у 2011 р. зростав у менших країнах-членах Митного союзу ЄврАзЕС: Білорусі (на 59%) і Казахстані (на 46%), проте переважно за рахунок експорту за межі СНД [6].

Розглянемо додатково ряд важливих аспектів структури зовнішньої торгівлі країн регіону в розрізі окремих країн.

Економіка Азербайджану має специфіку, оскільки 96% її експорту у 2011 р. припадало на мінеральну продукцію (переважно енергоносії). Тому існує швидше структурна подібність економіки Азербайджану до економіки Російської Федерації та інших країн СНД – експортерів енергоносіїв (що є однією з передумов для валютної інтеграції), ніж тісні

торговельні зв'язки. Наприклад, частка ЄС у експорті у 2011 р. становила більше половини – майже 60% [7].

Основна частина експорту Вірменії також спрямовується до ЄС (46% у 2011 р.). [7]. Структурно експорт суттєво відрізнявся: до СНД спрямовувалися товари з переважно двох секторів (продукція харчової промисловості та алкогольні напої), а до решти країн – мінеральні продукти та недорогоцінні метали і вироби [8].

Економіка Білорусі є значною мірою диверсифікованою (частка продукції обробної промисловості у експорті становила 49,7% у 2011 р.), але залежною від імпорту енергоносіїв (частка енергоносіїв та мінеральної продукції у імпорті становила 44,3%) [7]. При цьому за переважною частиною енергоносіїв, а також ряду сировинних товарів Білорусь майже повністю залежить від поставок з країн СНД [8]. Це зменшує передумови до валютної інтеграції, але посилює зацікавленість до преференційного доступу до енергоносіїв в умовах Митного союзу ЄврАзЕС.

Значна частина експорту Казахстану припадає на енергоносії та мінеральну продукцію (85% у 2011 р.), а географічно на ЄС (53,8%) [7].

Частка експорту до СНД у сукупному експорті Киргизстану є ще вищою (ніж вказана раніше 44.1%), якщо не враховувати поставки золота до Швейцарії [7].

Відмінність структури експорту Молдови – переважання експорту продукції обробної промисловості (52,7% у 2011 р.) та сільського господарства (42,2%). Основна частина експорту спрямовується до ЄС (48,9%, хоча ця частка не набагато більше частки країн СНД) [7].

У Російській Федерації на частку експорту енергоносіїв та мінеральної продукції припадало 71,8% у 2011 р. Основним споживачем російського експорту є ЄС (його частка 48,4%) [7]. Майже повністю до країн дальнього зарубіжжя у 2011 р. спрямовувався експорт пшениці, залізної руди і концентратів, вугілля, нафти і нафтопродуктів, електроенергії, ряду мінеральних добрив, лісоматеріалів, необробленого нікелю та алюмінію – тобто експорт паливно-сировинного спрямування [8].

Основна частина експорту Таджикистану до країн СНД – бавовняне волокно – продукт, на шляху якого і так встановлюються мінімальні або нульові непреференційні імпортні тарифи. Ряд енергоносіїв практично повністю постачаються з СНД. Але основними напрямами експорту є Туреччина та Китай [8].

Хоча частка обробної промисловості у експорті України є високою і становила 62,5% у 2011 р., основна її частина припадає на продукцію з низьким ступенем обробки. Наявна значна частка енергоносіїв і мінеральних продуктів у імпорті (37,5%). В ЄС спрямовується майже стільки ж експорту як до Російської Федерації. [7]. Від поставок до СНД майже повністю залежав у 2011 р. експорт бензину автомобільного, дизельного палива та легкових автомобілів, а від поставок до решти країн світу – злаків та кам'яного вугілля. Імпорт енергоносіїв майже повністю забезпечувався за рахунок поставок з країн СНД [8].

Розглянемо тепер питання стабільності надходжень від експорту, залежно від його географічного спрямування в умовах сучасної світової економічної нестабільності (з 2009 р.), щоб перевірити чи виконують внутрішньо регіональна торгівля особливу стабілізуючу роль для країн СНД. Експорт Азербайджану в країни СНД мав помітно кращу динаміку ніж експорт в інші країни у 2009-2011 рр., хоча у 2012 р. ця закономірність змінилася на протилежну. В Казахстані експорт до решти світу ніж до СНД мав кращу динаміку (зокрема переважно у 2010 р.). Український експорт до країн СНД мав лише трохи кращу динаміку ніж експорт до решти країн. У випадку Вірменії, Білорусі, Молдові, Російській Федерації принципової різниці у динаміці надходжень від експорту до СНД та решти

світу в умовах світової економічної нестабільності не спостерігалося. Таджикистан мав нестійку тенденцію щодо почергового переважання швидкості експорту до СНД та експорту до решти світу [6].

Майже всі країни СНД торгують між собою в режимі вільної торгівлі за переважною більшістю товарів. Преференційна маржа (різниця між тарифом в рамках режиму найбільшого сприяння, який надають одна одній країни-члени СОТ, та тарифом в даному випадку в рамках зони вільної торгівлі, який зазвичай є нульовим) може бути достатньо високою. У таких випадках це свідчить про усунення тарифних бар'єрів у взаємній торгівлі, з одного боку, і ризики ефекту відхилення торгівлі, з іншого, якщо залишені високі тарифи заважають закуповувати товари у потенційно більш ефективного постачальника за межами зони вільної торгівлі.

Наприклад, у 2010 р.:

- Україні Російська Федерація забезпечувала преференційну маржу за зваженими за торгівлею тарифами 19,1% за сільськогосподарськими товарами і 8% за промисловими, Казахстан – 11,2% за промисловими товарами;
- Вірменії: Російська Федерація – 30,1% за сільськогосподарськими товарами, а Україна – 36,9%;
- Азербайджану: Російська Федерація – 11,5% за сільськогосподарськими товарами, а Україна – 9,3%;
- Білорусі: Україна – 3,7% за сільськогосподарськими товарами і 1,8% за промисловими, Казахстан – 27,9% за сільськогосподарськими товарами і 12,9% за промисловими, Киргизстан – 24% за сільськогосподарськими товарами;
- Казахстану: Киргизстан – 6,6% за сільськогосподарськими товарами, Російська Федерація – 8,3% за сільськогосподарськими товарами і 3,2% за промисловими;
- Киргизстану: Російська Федерація – 7,5% за сільськогосподарськими товарами і 11,7% за промисловими, Казахстан – 15,9% і 5,9%, відповідно;
- Молдові: Російська Федерація – 19,2% за сільськогосподарськими товарами і 9,2% за промисловими, Білорусь – 17% за сільськогосподарськими товарами, Україна – 16% за сільськогосподарськими товарами і 3,5% за промисловими;
- Російській Федерації: Казахстан – 20,6% за сільськогосподарськими товарами, Білорусь – 21,1% за сільськогосподарськими товарами, Україна 0,9% за промисловими товарами;
- Таджикистану: Російська Федерація – 7,1% за сільськогосподарськими товарами, а Білорусь – 1,8% [9].

Як стверджує О.Шепотило, виходячи з гравітаційної моделі, країни СНД більше ніж це пояснюється моделлю торгують між собою та природними ресурсами, а Центральна Азія та Кавказ мають менші за прогнозовані моделлю зв'язки з Китаєм та Індією. Україна, Молдова і Білорусь відносно недостатньо торгують з ЄС продукцією сільського господарства і харчової промисловості [10]. У цьому може проявлятися дія преференційної маржі в рамках режиму вільної торгівлі між країнами СНД.

Додаткові можливості надає Митний союз щодо лібералізації торгівлі енергоносіями та спрощення адміністративних процедур внаслідок скасування митного контролю на внутрішніх кордонах союзу, уніфікації процедур та нормативно-правового поля в сфері торгівлі товарами.

З іншого боку можливе приєднання нових країн-членів до Митного союзу передбачає коригування ставок митних тарифів. У випадку коригування в бік зниження нова країна-член може занадто швидко знизити рівень захисту національного виробника. У випадку

коригування в бік збільшення є ризик порушення зобов'язань в рамках СОТ, що вимагатиме надання тарифних компенсацій іншим країнам.

Наприклад, перегляд Україною своїх зобов'язань, щодо зв'язаних мит може призводити або до необхідності еквівалентних поступок зацікавленим країнам-членам СОТ по інших позиціях або до встановлення додаткових мит на українські товари, щоб компенсувати втрати зацікавлених країн внаслідок зміни зв'язаних тарифів України [12].

При вступі до СОТ Російська Федерація домовилася про один з найвищих середніх рівнів зв'язаного імпортного тарифу у 8,6% серед інших нових країн-членів СОТ, які не є при цьому країнами з найнижчим рівнем розвитку. Для порівняння Йорданія – 15,8%, Оман – 11,6%, Саудівська Аравія – 10,5%, Китай – 9,1%, Латвія – 9,4%, Вірменія – 7,5%, Естонія – 7,3%, Киргизстан – 6,7%, Албанія – 6,6%, Грузія – 6,5%, Македонія – 6,2%, Україна – 6,0%, Молдова – 6,0%, Хорватія – 5,5%, Чорногорія – 5,1%. Серед постсоціалістичних країн у переліку вищим є тільки рівень у Китаї та Латвії [11].

У 2010 р. рівень імпортних митних тарифів в Україні був нижчий ніж у країнах Митного союзі. А порівнюючи ставки мита по галузях в Україні та Митному союзі, а також зв'язані тарифи України, попередньо можемо сказати, що проблемними щодо перегляду мит для України можуть стати в тому числі продукція таких галузей: лісництво, рибальство, харчова промисловість, легка промисловість, деревообробна та паперова промисловість, машинобудування [9;12].

Частковим вирішенням проблеми може бути:

- взаємна компенсація зниження та підвищення тарифів по різних товарах;
- можливе співпадіння нижчих тарифів нової країни-члена з розкладом зниження тарифів, згідно зобов'язань Російської Федерації, вступ якої до СОТ значно впливає на регулювання торгівлі в рамках Митного союзу;
- зниження тарифів Митного союзу до рівня, ближчого до поточного рівня нової країни-члена (Оскільки при утворенні Єдиного митного тарифу Митного союзу за основу (92%) було взято мита Російської Федерації [12], за аналогією можливо припустити, що при вступі нової країни-члена цілком ймовірні незначні зміни у митному тарифі Митного союзу в бік тарифу нової країни-члена) – в такому разі виграш від розширення Митного союзу можуть одержати й країни за межами СНД, які постачають продукцію на ринки Російської Федерації, Білорусі та Казахстану, а національний виробник цих трьох країн зіткнеться з ризиками прискорення зменшення протекціонізму).

Серед позитивних ефектів приєднання до Митного союзу можна назвати можливість спільних дій країн-членів на ринку СНД та за його межами [13]. Також приєднання до Митного союзу є питанням вибору країною стратегічного геополітичного напряму.

Невелика частка послуг у експорті ряду країн СНД з одного боку свідчить про недовикористані можливості для тіснішої інтеграції в процесі формування спільного ринку, з іншого – часто про гіпертрофоване переважання енергетичного або іншого сировинного експорту в економіці деяких з країн. Так, невелике значення експорту послуг в Казахстані (4,4% від сукупного експорту у 2011 р.), Азербайджані (7,1%), Російській Федерації (9,3%), Білорусі (11.2%). Навпаки значення експорту послуг є високим у Вірменії (33,7%) та Киргизстані (36%). Помітним є експорт послуг у Молдові (27,5% від експорту), Таджикистані (22,5%), Україні (21,3%). При цьому основна частина експорту послуг України спрямовувалася у 2010 р. до Російської федерації (43,9%) [14].

Має також перспективи питання лібералізації торгівлі з країнами за межами регіону. Наприклад, серед основних торговельних партнерів експорт України зіштовхувався з найвищими імпортними тарифами у Туреччині (32% для сільськогосподарських товарів і

7,9% для промислових з мінімальною преференційною маржою). У той же час, експорт до ЄС зіштовхувався з меншими тарифними бар'єрами (3,4% мінус 1,4% преференційної маржі для сільськогосподарських товарів і 0,8% мінус 0,6% для промислових).

Вірменія має мало тарифних стимулів для подальшої взаємної тарифної лібералізації з основними торговельними партнерами, оскільки вже забезпечена ними значною мірою тарифними преференціями.

Азербайджан, враховуючи структуру експорту, також має мало тарифних стимулів для подальшої взаємної тарифної лібералізації.

Білорусь зіштовхувалася при експорті в ЄС з 4,3% митом за сільськогосподарськими товарами і 1,1% за промисловими, при експорті в Китай – з 3,7% митом для промислових товарів.

Казахстан – при експорті в Туреччину з 118,4% митом за сільськогосподарськими товарами, в ЄС – 6,1% митом за сільськогосподарськими товарами.

Киргизстан – при експорті в Туреччину з 12,9% митом за сільськогосподарськими товарами, в Китай – 9,7% митом за сільськогосподарськими товарами і 1,7% за промисловими.

Для Молдови є проблемним 37,2% мито в Туреччині для її сільськогосподарських товарів і 12,1% мито в Бразилії для її промислових товарів. В ЄС та по промислових товарах в Туреччині Молдова вже користується повними тарифними преференціями.

Російська Федерація зіштовхувалася при експорті в Туреччину з 84,3% митом за сільськогосподарськими товарами, в ЄС – 4,7% митом за сільськогосподарськими товарами мінус 1,9% преференційна маржа, в Китай з 1,9% митом за промисловими товарами.

Для Таджикистану є проблемним 3,1% мито в Туреччині для її промислових товарів і 1% мито Республіці Кореї для її промислових товарів [9].

Таким чином, закономірними вмотивованими векторами позарегіональної торговельної інтеграції для ряду країн можуть бути:

- Туреччина (враховуючи відносно високий рівень тарифів, зокрема за сільськогосподарськими товарами);
- ЄС (але товарна структура торговельних потоків може призвести до неоднозначного балансу виграшу між учасниками угоди про вільну торгівлю, зокрема Зона вільної торгівлі з ЄС не стільки відкриває його ринки для Української продукції, скільки український ринок для товарів з ЄС, переважно харчової продукції, машин і устаткування, проти яких діють імпортні мита в Україні [13]),
- Китай (але висока конкурентоспроможність китайського експорту є стримуючим фактором для взаємної лібералізації торгівлі).

Хоча імпортні тарифи і виконують фіскальну функцію, їх частка у формуванні доходів бюджету далеко не основна, тому втрати доходів бюджету не є критичним фактором стримування позарегіональних інтеграційних процесів (у 2008-10 рр. 3,9% в Азербайджані, 4,4% в Україні, 5,2% у Вірменії, 5,6% в Російській Федерації, 6,0% у Казахстані, 6,1% у Білорусі, 6,8% у Молдові і лише в Киргизстані 13,9%) [7].

Висновки. За винятком енергоносіїв експорт країн СНД є значною мірою внутрішньорегіональним. Сукупність інтеграційних мотивів країн ускладнюється різницею у вазі країн у зовнішній торгівлі, стані торговельного балансу, відкритості економіки, частці внутрішньорегіональної торгівлі, галузевій структурі експорту. Наявні контрасти у торговельному балансі енергоносіями, з одного боку сприяють поглибленню торговельної інтеграції, проте створюють передумови лише для фрагментарної потенційної валютної інтеграції. В країнах є галузі, зацікавлені у внутрішньорегіональних інтеграційних зв'яз-

ках, і такі, що зорієнтовані на позарегіональну торгівлю. Особливої стабілізаційної ролі внутрішньорегіонального ринку СНД для експорту країн-членів під час глобальних кризових явищ не виявлено. Наявність суттєвих тарифних преференцій обумовлює посилені торговельні зв'язки в межах СНД порівняно з іншими країнами, розташованими на схожій відстані. Поглиблена торговельна інтеграція у формі Митного союзу має змішану мотивацію за різних сценаріїв гармонізації тарифів. Інтеграційні зв'язки в сфері послуг для країн з неенергетичним експортом є важливою складовою економічних інтересів. Виходячи з зовнішніх тарифних обмежень, основні потенційні вектори позарегіональної інтеграції для ряду країн СНД – ЄС, Туреччина, Китай, хоча необхідність надання зустрічних преференцій, може бути пов'язана з ризиками. При цьому прямі ризики внаслідок зниження митних доходів не є настільки стримуючим фактором.

Подальші дослідження мають враховувати майбутні структурні зрушення у торговельних потоках, динаміку тарифних і нетарифних бар'єрів, стан економічної кон'юнктури на основних ринках для експорту країн СНД.

Список використаних джерел

1. Будкін В.С. Спільне і специфічне у зовнішній торгівлі України та інших держав СНД // Актуальні проблемі міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 72 (Ч. I). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С.105-109.
2. Сухоруков А.А., Григоренко В.К. Пріоритети економічної інтеграції України на просторі СНД // Стратегічна панорама. – 2007. – №3. – С.126-129.
3. Єфіменко А.П. Економічні передумови і наслідки запровадження та функціонування зони вільної торгівлі СНД // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Міжнародні відносини". – Вип. 29-30. – К.: ВЦ "Київський університет", 2004. – С.134-136.
4. International Trade Statistics 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its12_toc_e.htm
5. Система Индикаторов Евразийской Интеграции. – Алматы: Евразийский Банк Развития, 2009. – 160 с.
6. СНГ – Межгосударственный статистический комитет СНГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cisstat.com/
7. WTO Trade Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFHome.aspx?Language=E
8. Информация о внешнеторговых отношениях государств-участников СНГ в 2011 году. – М.: Исполнительный комитет СНГ, 2012. – 27 с.
9. WTO Tariff Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E
10. Shepotylo O. Gravity with zeros: estimating trade potential of CIS countries. Discussion Paper Series №16. – Kyiv School of Economics and Kyiv Economics Institute, March 2009. – 46 p.
11. Shepotylo O., Tarr D.G. Impact of WTO Accession and the Customs Union on the Bound and Applied Tariff Rates of the Russian Federation. Policy Research Working Paper № 6161. – The World Bank Development Research Group, Trade and Integration Team & Europe and Central Asia Region Poverty Reduction and Economic Management Unit, August 2012. – 32 p.

12. Шнирков О.О. Рівні тарифного захисту країн Митного союзу та України // Актуальні проблемі міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 108 (Ч. ІІ). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – С.63-67.
13. Харкова Л.О. Інтеграційний вектор України: Митний союз чи зона вільної торгівлі? // Актуальні проблемі міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 100 (Ч. І). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. – С.234-239.
14. WTO Services Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat.wto.org/ServiceProfile/WSDBServicePFHome.aspx?Language=E

УДК 339.942

Фліссак К.А.*

ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В МЕХАНІЗМАХ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН СНД

В статті привернуто увагу до актуальності впливу економічної дипломатії на інтеграційні процеси та у формуванні міжнародних економічних інтеграційних об'єднань, розглянуто основні інтеграційні вектори економічної дипломатії країн СНД, привернуто увагу до окремих актуальних проблем України у розглядуваній сфері.

Ключові слова: СНД, інтеграція, інтеграційні вектори, економічна дипломатія, національні інтереси.

The article discusses questions of actuality of economic diplomacy impact on integration and activity of economic international organizations. Author made analysis of main vectors of integration in CIS. Also there was made short outlook of actual problems of Ukraine in considered area.

Key words: CIS, integration, vectors of integration, economic diplomacy, national interests.

Сучасне світове господарство характеризується багатоплановістю розвитку: з одного боку глобалізаційні процеси сприяють активізації міжнародних економічних відносин, інтернаціоналізації торговельно-економічних зв'язків, уніфікації їх регулятивного регламентування та правового обслуговування, а з другого боку, загостренню відкритої і прихованої конкуренції у боротьбі за ринки для продукції та послуг, породжують кризові явища у фінансово-економічній сфері. Одним з напрямів подолання негативних проявів у зовнішньоекономічних відносинах між країнами є посилення інтеграційних процесів на засадах торговельно-економічного, інвестиційного та коопераційного партнерства, результатом яких є створення інтеграційних об'єднань. При цьому взаємовідносин будуються так, щоб створити максимально зручні рамкові умови для системоутворюючих суб'єктів – безпосередньо підприємств та інших бізнес-структур, які забезпечують створення ВВП. Особливим і важливим інструментом у цій діяльності є економічна дипломатія.

Однак, як свідчить аналіз практики останніх років, в Україні на достатньо високих наукових та адміністративних рівнях починає обстоюватись думка (із відповідними кроками в практичній реалізації) щодо доцільності підтримки вітчизняного бізнесу дипломатичними представництвами. Доходить до того, що зазначене питання починає звучати наступним чином: чому українські дипломати «повинні прислуговувати різного роду фірмам, це ж приватна, а не державна власність». З даного приводу вважаємо необхідним керуватись наступним: по-перше, «українські фірми» є платниками податків і роботодавцями; по-друге, дипломатичні представництва є складовою частиною державного

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних фінансів Тернопільського національного економічного університету

© Фліссак К.А.., 2013

апарату і виконують відповідні функції держави (в даному контексті нагадаємо, що серед головних функцій держави є і господарсько-організаторська, і соціальна).

Зазначене підтверджує актуальність розгляду використання та впливу економічної дипломатії в глобалізованому світі, в тому числі в економічних механізмах, які забезпечують та супроводжують інтеграційні процеси, кінцевою метою яких є підвищення ефективності зовнішньо¬економічної діяльності вітчизняних підприємств і суб'єктів господарської діяльності.

На даний час в числі авторів наукових публікацій, які зробили вагомий внесок в розглядувану проблематику на теренах СНД, насамперед такі, як В.А.Вергун [1], І.Д.Іванов [2], Л.М.Капіца [3], О.Є.Ліхачов [4], І.Р.Мавланов [5], В.Д.Щетінін [6]. Однак у зв'язку з постійно виникаючими новими міжнародними умовами та обставинами необхідними стають дії держави та її відповідних управлінських структур у сфері зовнішньо¬економічної діяльності щодо пошуку та застосування ефективних форм і методів відстоювання національних економічних інтересів. Пріоритетне значення в ряді країн в зазначеному контексті надається саме економічній дипломатії, як спільній діяльності органів влади та підприємницьких структур і фінансово-економічних організацій, націлених на забезпечення конкурентних переваг і створення сприятливих умов у зовнішньо¬економічній діяльності. При цьому головні вектори економічної дипломатії визначаються напрямами інтересів держави у даній сфері.

Характерною особливістю світової економіки наприкінці XX і початку XXI століть є активізація поєднання зусиль країн у регіональних та міжрегіональних структурах. Зокрема, до 27 країн збільшився Європейський Союз, започаткували діяльність Шанхайська Організація Співробітництва та БРІКС, створено Тихоокеанський Альянс (Мексика, Чилі, Колумбія, Перу) [7].

Ведуться також пошуки нових форм кооперованої взаємодії та створення інтеграційних об'єднань в СНД. Забезпечуються ці процеси засобами та інструментами економічної дипломатії.

Так, в Казахстані економічна дипломатія розглядається як фундамент зовнішньої політики. Основними інтеграційними векторами економічної дипломатії країни були і є наступні:

1) діяльність в напрямі Митного союзу;

2) формування Єдиного економічного простору;

3) диверсифікація структури експорту, підвищення конкуренто¬спроможності та ділової активності в умовах формування єдиного ринку на Євразійському просторі;

4) вступ Казахстану до СОТ.

Завдяки таким діям в економіку Казахстану на початок 2012 р. було залучено 136 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій, в рейтингу Світового банку із 183 економік країн світу Казахстан вийшов на 47 місце і ввійшов в трійку країн з найвищими темпами росту ВВП після Катару та КНР [8].

Серед країн СНД, в яких важливою складовою діяльності держави на міжнародній арені є економічна дипломатія – Республіка Білорусь. Білоруська економіка завжди була орієнтована на зовнішні ринки. В даний час частка експорту в білоруському ВВП перевищує 60%, на зовнішній ринок направляється понад 90% тракторів та вантажних автомобілів, 70% металообробних станків, холодильників, хімічних волокон [9].

Розуміючи, що в сучасному світі ні одна країна не може вирішувати завдання щодо захисту своїх національних економічних інтересів поодинці, Республіка Білорусь головні свої зусилля спрямовує на подальшу інтеграцію до світового господарства. Для досяг-

нення даної мети використовується насамперед повний комплекс інструментарію економічної дипломатії, основними векторами якої є:

1) проведення переговорів щодо входження до Світової організації торгівлі;

2) здійснення заходів щодо укладення союзів і багатосторонніх угод;

3) вироблення спільних тарифів, узгодження системи описання і кодування товарів, спрощення і гармонізація митних процедур;

4) проведення роботи щодо створення загальної системи безпеки і міжнародних торгово-митних організацій, які б встановлювали правила і стандарти регулювання зовнішньоекономічної діяльності (Білорусь на повних правах входить у Всесвітню митну організацію).

Завдяки активній економічній дипломатії та реалізації інтеграційних прагнень Республіка Білорусь поступово створює сприятливі умови для експорту білоруської продукції, здійснює диверсифікацію ринків її збуту, ефективно захищає національних виробників від недобросовісної конкуренції, створює привабливий інвестиційний клімат та залучає в національну економіку прямі іноземні інвестиції.

На наш погляд, інтеграцію економік країн СНД до системи світового господарства, результатом якої може бути створення інтеграційних об'єднань, доцільно розглядати на двох рівнях:

по-перше, інтегрування до міжнародних формувань регіонального і світового рівня універсального та спеціального типу, діяльність там на засадах повноправних членів або участь в їх роботі на умовах асоційованих членів чи спостерігачів; на цьому рівні інтеграції за країнами-учасницями в повній мірі зберігається національний суверенітет та право на самостійну і незалежну зовнішньоекономічну політику;

по-друге, входження до інтеграційних формувань наднаціонального типу (у характері їх діяльності є право «зобов'язувати країни-учасниці без їхньої згоди і проти їхньої згоди виконувати прийняті більшістю голосів рішення», а також «вимагати виконання певних обов'язків від національних юридичних і фізичних осіб або державних органів країн-учасниць без безпосередньої трансформації цих правомочностей чи обов'язків у внутрішньодержавне право» [10, 18-19]); участь в інтеграційних формуваннях наднаціонального типу в певній мірі позбавляє держави суверенних прав і обмежує в діях в тому числі у багатьох сегментах торговельно-економічної і фінансової політики (як у зовнішній, так і у внутрішній), переконливий приклад – події у банківській системі Кіпру у березні 2013 року.

Вибір рівня інтеграції держав ґрунтується на їх стратегічних національних економічних інтересах, рішення приймається вищими органами законодавчої і виконавчої влади, а безпосередню реалізацію з боку країни забезпечують насамперед суб'єкти економічної дипломатії. Так, наприклад, завдяки їх зусиллям 10 пострадянських республік ввійшли до Світової організації торгівлі, це, зокрема: Киргизія (прийнята у 1998 р.), Естонія (1999 р.), Латвія (1999 р.), Грузія (2000 р.), Литва (2001 р.), Молдова (2001 р.), Вірменія (2003 р.), Україна (2008 р.), Російська Федерація (2012 р.) і Таджикистан (2013 р.).

Інтеграційні цілі переслідує і пакет документів, прийнятий Республікою Білорусь, Республікою Казахстан і Російською Федерацією стосовно утворення нового інтеграційного формування у виді єдиної митної території. Зокрема, 27.11.2009 р. між ними підписано «Договір про Митний кодекс митного союзу», підставою для якого послужили трьохсторонні «Договір про створення єдиної митної території і формування митного союзу» та «Договір про Комісію митного союзу» від 6.10.2007 р. Зазначений «Договір про Митний кодекс митного союзу» можна розглядати як складову механізму інтеграцій-

них об'єднань на теренах СНД та як окремий сегмент для прикладення зусиль з використанням засобів економічної дипломатії, особливо зважаючи на ст. 5, яка зазначає, що «даний Договір відкритий для приєднання будь-якої держави, яка стане членом митного союзу» [11]. Підкреслимо, що при виборі рішень щодо вступу до митного союзу, як і при входженні до інших міжнародних інтеграційних об'єднань, пріоритетним повинен бути такий об'єкт економічної дипломатії, як національні економічні інтереси.

На сучасному етапі серед країн СНД достатньо ефективні механізми економічної дипломатії сформовані також в Росії. Їх стратегічні завдання визначені в Концепції зовнішньої політики Російської Федерації [12] і ґрунтуються на чіткій правовій базі [13; 14]. В Концепції робляться акценти на використанні сучасних форм і методів зовнішньополітичної роботи, включаючи економічну дипломатію. При цьому пріоритетом вищого державного керівництва країни у зовнішніх зносинах є максимальне і ефективне використання ресурсів економічної дипломатії. Перед керівниками дипломатичних представництв Росії за кордоном ставиться завдання надавати постійну дипломатичну підтримку вітчизняному бізнесу, одночасно «сам бізнес повинен тримати МЗС і його структурні підрозділи, в тому числі за кордоном, в курсі своїх планів, а закордонні установи – енергійніше надавати допомогу російським компаніям в роботі на зовнішніх ринках і в реалізації перспективних економічних ініціатив» [15]. При цьому головний акцент у зовнішній політиці ставиться на поглиблення інтеграційних процесів на просторі СНД. Метою цих процесів визначено створення євразійського економічного союзу із значно глибшим ступенем інтеграції.

Впродовж останніх років проведення ефективної економічної дипломатії зміцненню позицій Росії на зовнішніх ринках, розширенню її участі в глобальному і регіональному торговельно-економічному, валютно-фінансовому і інвестиційному співробітництву. Основними векторами російської економічної дипломатії за період з 2003 р. і до даного часу були і залишаються:

1. Інтеграція в багатосторонню економічну систему («Група восьми», СОТ, взаємодія з Організацією економічного співробітництва і розвитку).

2. Взаємодія з міжнародними фінансово-економічними організаціями (МВФ, МБРР, ЄБРР, Північним інвестиційним банком, аналіз і вивчення можливостей участі в діяльності Міжамериканського банку розвитку і Азійського банку розвитку, налагодження співпраці з Європейським інвестиційним банком, прикладення зусиль щодо активізації діяльності Міжнародного інвестиційного банку і Міжнародного банку економічного співробітництва).

3. Послідовна активізація співробітництва та інтеграційних процесів країн СНД і розвитку співробітництва в рамках Євразійського економічного співтовариства.

4. Виведення на якісно новий рівень російсько-білоруських відносин з глибшим поєднанням економічних потенціалів країн і створення валютного союзу.

5. Значне зміцнення співробітництва з Європейським Союзом на основі постійного збільшення економічної, в першу чергу енергетичної і інфраструктурної взаємозалежності загальноєвропейського простору, яка визначає формування двох основних інтеграційних центрів – ЄС і Росії.

6. Розробка стратегії ОБСЄ у сфері економічних і екологічних замірів (оцінка сучасних викликів безпеці, які випливають з економічних та екологічних проблем; гармонізація регіональних інтеграційних процесів з врахуванням економічних інтересів всіх країн – учасниць ОБСЄ).

7. Субрегіональне економічне співробітництво в Європі (участь в діяльності Організації Чорноморського економічного співробітництва, в Раді держав Балтійського моря).

8. Нарощення економічної складової у взаємовідносинах із США.

9. Забезпечення ефективної участі Росії в Азійсько-тихоокеанському економічному співробітництві (АТЕС), в Шанхайській організації співробітництва (ШОС) та в БРІКС.

В числі векторів російської економічної дипломатії постійне місце належить також «наскрізним» та «галузевим» питанням зовнішньо¬економічних зв'язків, до яких слід віднести:

1) залучення інвестицій;

2) зовнішню заборгованість і зовнішні запозичення;

3) підтримку вітчизняних підприємців на зовнішніх ринках;

4) енергетичні питання (розширення взаємодії з ОПЕК, незалежними експортерами нафти та з Міжнародним енергетичним агентством, з метою забезпечення сприятливої для Росії кон'юнктури на світових ринках нафти та зміцнення позицій країни в світовому енергетичному співтоваристві);

5) транспортна галузь (прикладення зусиль щодо реалізації транспортного потенціалу країни як транзитної між Європою і Азією, формування ефективних транзитних транспортних коридорів).

Необхідно підкреслити, що в сфері економічної дипломатії Росії, як і Федеративної Республіки Німеччини, США, Польщі, Китаю та багатьох інших не виникає питань «чи потрібно надавати підтримку» вітчизняному бізнесу на зовнішніх ринках. Кожна із країн робить все можливе для експансії національних підприємств на зовнішніх ринках і розглядають створення інтеграційних формувань як можливість відстояти позиції та національні інтереси у гострій конкуренції ринкової економіки.

Аналіз російської практики дипломатичного супроводу просування вітчизняного бізнесу на зовнішніх ринках засобами економічної дипломатії показує не тільки переваги, але і виявляє існуючі проблеми. Серед найбільш поширених наступні [16]:

- спроби російських компаній самостійно, «в обхід» МЗС, виходити на закордонні ринки інших країн без знання специфіки і правил поведінки на них;
- недобросовісне виконання російськими підприємцями взятих на себе перед іноземними партнерами зобов'язань;
- запізніле інформування МЗС про виникаючі проблеми при здійсненні своєї діяльності за кордоном;
- факти конкуренції російських компаній однієї з іншою;
- невідповідність пропонованих російськими компаніями товарів і послуг міжнародним і національним технічним стандартам;
- недотримання ділової етики у відносинах із партнерами по бізнесу.

В зв'язку із зазначеним МЗС Росії продовжує розробляти і удосконалювати методи реалізації економічної дипломатії, підвищує ступінь використання потенціалу працюючих 67 закордонних Торговельних представництв.

Інтеграційні прагнення в даний час України зорієнтовані головним чином на Європейський Союз. Однак, першим елементом у тривалому процесі їх реалізації повинно бути зосередження зусиль на поступовому підвищенні економічних і соціальних стандартів в Україні до рівня ЄС. Другим важливим елементом практичних дій з боку України вважаємо поступове закріплення українських підприємств і української продукції на ринках Євросоюзу, причому ще до того, як вдасться реалізувати стратегічну мету неблизького майбутнього.

Досягти мети закріплення на ринках країн ЄС можна за умови активної позиції економічної дипломатії і активної підтримки з її боку експансії українського експорту та у

максимальному забезпеченні в європейському імпорті до України переважно технологій та техніко-технологічної складової.

В Україні здійснюється відповідна діяльність у зазначеному напрямі, відбуваються певні реформаторські дії, особливо в частині щодо удосконалення діяльності таких суб'єктів економічної дипломатії, як дипломатичних представництв України в іноземних країнах та міжнародних організаціях. Зокрема, на зміну Торговельно-економічним місіям (ТЕМ), які успішно і ефективно працювали в складі дипломатичних представництв до квітня 2010 р., в Посольствах України повинні були бути створені відділи з економічних питань. Треба звернути увагу, що така заміна внесла принципові відмінності в роботу даних структурних підрозділів Посольств насамперед в частині їх функцій: якщо ТЕМ реалізовували завдання щодо нарощення українського експорту, залучення іноземних інвестицій, здійснення заходів щодо захисту економічних інтересів України, налагодження партнерства та коопераційного співробітництва, врегулювання спірних питань і проблемних ситуацій, то завданнями новостворених економічних відділів є дещо інші. Як засвідчує МЗС України, «відділи з економічних питань забезпечують моніторинг основних тенденцій на світовому фінансово-економічному, енергетичному, аграрному, валютному ринках, заходів, які вживаються урядами інших держав щодо імпорту товарів на ринки відповідних країн, походженням у тому числі й з України, міжнародного досвіду регулювання різних сфер господарської діяльності, взаємодії державного та приватного секторів у найважливіших галузях, реагування урядів інших країн на глобальні виклики світової економічної, фінансової та торговельної систем» [17]. При цьому зі сфери діяльності вказаних підрозділів випадає безпосередня оперативна робота із суб'єктами, які створюють ВВП України і забезпечують формування його фінансової складової через експортну діяльність та міжнародну кооперацію.

В інтеграційних процесах вплив економічної дипломатії на ефективність зовнішньоекономічної діяльності безпосередніх її суб'єктів формується в значній мірі у взаємодії причетних до цього державних інституцій та належному рівні координації їх діяльності як в Україні, так і за кордоном. Принципово важливим моментом у позитивному вирішенні цієї проблеми вважаємо раціональне поєднання зусиль МЗС та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у координації заходів економічної дипломатії, у визначенні секторів відповідальності та забезпеченні функціонування відповідно до стратегічних завдань зовнішньо¬економічної політики України.

Список використаних джерел

1. Вергун В.А. Економічна дипломатія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – 2010. – С. 155-174.
2. Иванов И.Д. Хозяйственные интересы России и ее экономическая дипломатия. – М.: «Российская политическая энциклопедия». – 2001. – С. 31-35, 104-124.
3. Капица Л.М. Экономическая дипломатия в условиях глобализации. – М.: Моск. гос. ин-т междунар. Отношений (ун-т) МИД России. – 2010. – С. 138-177, 238-247.
4. Лихачев А.Е. Экономическая дипломатия России. Новые вызов и возможности в условиях глобализации.- М.: ЗАО «Издательство «Экономика». – 2006. – С. 300-327.
5. Мавланов И.Р. Экономическая дипломатия в начале XXI в.: вызовы и тенденции развития. – «Казахстан в глобальных процессах». – 2008. – №1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iwep.kz/stariysite/index.php?option=com_content&task=view&id=1109

6. Щетинин В.Д. Экономическая дипломатия. – М.: «Международные отношения», 2001, 280 с.
7. В Латинской Америке создали новое экономическое объединение. – 7 июля 2012 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://korrespondent.net/business/economoics/1367651
8. Фундаментом внешней политики Казахстана остается экономическая дипломатия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.com.kz/fundamentom-vneshnej-politiki-kazaxstana-ostaetsya-ekonomicheskaya-diplomatiya/
9. Экономическая дипломатия. – Беларусь. Факты. 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://afro-asia.info/Belarus/ru/ 05_5.html
10. Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с.
11. Договор о Таможенном кодексе таможенного союза. - г. Минск, 27 ноября 2009 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.tsouz.ru/ Docs/Pages/mgs4proekt.aspx
12. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12.03.2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/ bdomp/ns-osndoc.nsf
13. О координирующей роли Министерства иностранных дел Российской Федерации в проведении единой внешнеполитической линии Российской Федерации. - Указ Президента Российской Федерации от 12 марта 1996 г. № 375 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.blag.mid.ru/pravo_03.htm
14. О координации международных и внешнеэкономических связей субъектов Российской Федерации. - Федеральный закон от 4 января 1999 года №4-ФЗ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mid.ru/bdomp/sbor.nsf/
15. Выступление В.В.Путина на совещании послов и постоянных представителей России 9 июля 2012 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://kremlin.ru/news/15902
16. Оказание дипломатической поддержки российскому бизнесу. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mid.ru/bdomp/ns-dipecon.nsf/41786e3b4b21362343256a0c003fb87c/c03438a7d9262488442579360049 28be!OpenDocument
17. Створення системи відділів з економічних питань у складі закордонних дипломатичних установ України. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ economic-sectors-abroad

УДК 338.054 ***Космарова Н.А.****

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА У КРАЇНАХ ЄС

Постановка проблеми. Поглиблення фінансової кризи призвело до поширення тінізації економіки країн світу. Недооцінка масштабу тіньової економіки у країні негативно впливає на соціально-економічний розвиток. Детінізація економіки та забеспечення економічної безпеки є одиним з пріоритетних напрямів співробітництва між ЄС та кандидатами на членство в цій організації. Але проведення необхідних заходів, направлених на зменшення масштабів тіньової економіки, є неефективним без достовірного оцінювання розмірів цього явища. Саме тому методологічні проблеми та проблеми методичного забезпечення оцінювання масштабів тіньової економіки набувають особливої актуальності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблемам оцінки рівня та масштабів тіньової економіки приділялось доволі багато уваги, як вітчизняними, так й закордонніми науковцями – Базилюк А.В.[1], Варналій З.С. [2], Жаліло Я.А.[3], Керни А.Т.[8], Мандибура В.О.[4], Николаева М.И. [5], Турчинов О.[6], Шнайдер Ф.[3]. Однак єдиного підходу до визначення терміну "тіньова економіка", вимірювання рівня тіньової економіки та оцінки впливу на економіку країн досі не має.

Метою статті є узагальнення методів визначення рівня тіньової економіки та характеру і напрямків її впливу на економіку країн Європи.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш поширених визначень, що використовується у країнах Європи та Америці є визначення надане Е. Фейгом: "Тіньова економіка включає усю економічну діяльність, яка з будь-якої причини не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту".

На основі проведеного аналізу світових та вітчизняних підходів до визначення терміну тіньова економіка, на наш погляд, доцільно віднести нелегальний бізнес, за виключенням кримінального, та частину легального бізнесу що здійснюється за межами компетенції органів влади - оподаткування та регулювання, й не враховується офіційною статистикою. До основних складових тіньової економіки слід віднести: функціонування підприємств без будь-якої реєстрації, наявність не задекларованих прибутків та доходи що пов'язані з готівковим обігом коштів.

Під економічною безпекою держави розуміють здатність національної економіки протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам та задовольняти основні потреби суспільства. Ключовими передумовами економічної безпеки є подолання корупції та скорочення тіньового сектору, що дасть змогу більш точно оцінювати сучасний стан економіки країни, проблеми та перспективи розвитку, а також напрямів впливу, якщо це необхідно.

Уряди всіх країн докладають зусиль для скорочення обсягу «неофіційної» економіки, але з цілої низки причин, ця задача виявляється виключно складною для виконання. Крім цього наявність тіньової економіки негативно впливає на суспільство - нечесна конкурентна боротьба на ринках призводить до уповільнення економічного зростання. У стра-

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

© Космарова Н.А., 2013

тегічному плані економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Основне завдання держави в цьому контексті - створення такого економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів, та унеможливлювали поширення корупції та тіньової економіки.

На сьогодні найбільш розповсюдженим методом визначення рівня тіньової економіки в Європі є прямий та непрямий метод дослідження, а також моделювання. Прямий метод базується на анонімних соціальних опитуваннях громадян, які дозволяють виявити приховані мотиви та напрямки тіньової діяльності. Непрямий метод базується на використанні макроекономічних показників реальної економіки задля виявлення впливу тіньової складової. Ці показники включають різницю між національними видатками та доходом, офіційний рівень зайнятості та реальний, відображені фінансові трансакції та попит на іноземну валюту, споживанням електроенергії та продуктом виробленим реальним сектором економіки. Моделювання це створення структурної моделі тіньової економіки з цілю виявлення зв'язку між розвитком економіки та факторами, такими як пряме оподаткування та соціальне навантаження. Така модель включає явні та не явні зв'язки між факторами.

Економічний спад, бюджетні скорочення та зростання безробіття стали основним двигуном розвитку тіньового сектору в економіках країн Західної, а особливо Центральної та Східної Європи.

Тіньова економіка в Європі охоплює більшість легальних видів комерційної діяльності. Її обсяг в 2011 році склав 2,2 трлн євро, що на 5% вище ніж у 2007 році. Варіаційний розмах тіньового ринку по країнах Європи складає 7-8% від ВВП в Австрії та Швейцарії до майже 30% й більше в ряді країн Центральної та Східної Європи (рис. 1).

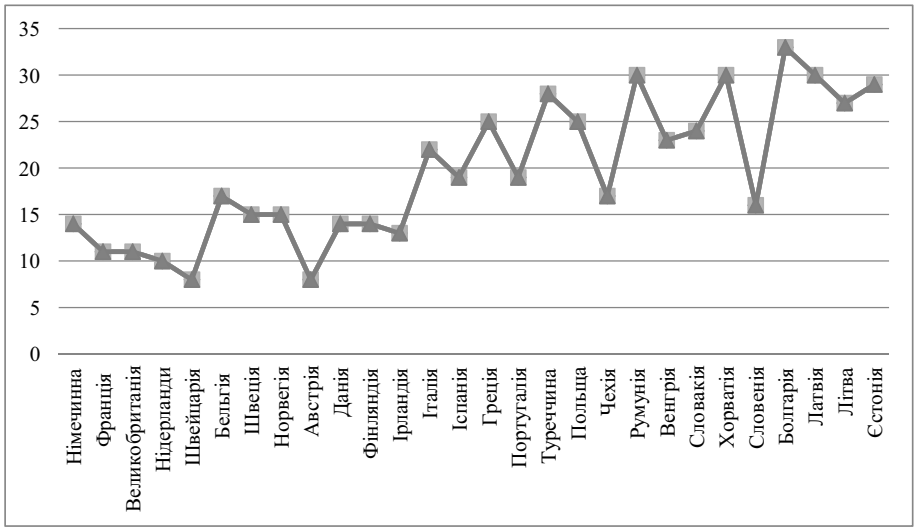

Рис. 1 Тіньова економіка у відношенні до ВВП у 2011р.[8]

Тіньова економіка в Естонії, Болгарії та Румунії у 2011 році складає близько 30% від річного ВВП, Кіпр - 26% ВВП, Мальта - 25,8% ВВП.

Набагато більш комфортно себе почувають країни з високим рівнем економічного розвитку. Однак, і вони не позбавлені вельми помітною за розмірами тіньової складової економічної активності. Так, Німеччина має досить стабільний за розмірами тіньовий сектор, обсяги якого становлять 13,7% ВВП в 2011 році. Це дещо нижче ніж в 2010 - 13,9%. Враховуючи значний обсяг ВВП Німеччини в абсолютному вимірі, неважко уявити собі, що ці майже 14% становлять досить значну суму.

До основного виду нелегального бізнесу відноситься функціонування не кримінальних підприємств без будь-якої реєстрації. Наявність високого рівня корупції сприяє його виникненню та розповсюдженню, особливо у малому та середньому бізнесі - у сфері по-

слуг, туризму, будівництві та інше. Не задекларовані доходи включають заробітну платню та доходи малого бізнесу, а також бухгалтерські засоби ухиляння від сплати податків. Цей сегмент розповсюджено у будівництві, сільському господарстві, сфері послуг та складає майже дві третини всієї тіньової економіки Європи (рис.2).

Рис. 2 Відсоток тіньової економіки Європейському Союзі у кожному з секторів, 2011р.[8]

Відсутність великої кількості документації дозволяє доходи маленьких магазинів, барів, ресторанів, готелів, таксі та іншій малий бізнес, що пов'язані з готівковим обігом коштів, значно занижувати щоб зменшити податкове навантаження. Це складає одну третю частину тіньової економіки Європи.

У ряді країн Європи відхід у тінь стимульований не тільки небажанням платити податки в казну, а й спробою уникнути дотримання численних вимог і норм запропонованих державою для офіційної діяльності - необхідності платити мінімальну зарплату працівникам або витрачатися на дорогі засоби забезпечення безпеки праці, отримання чисельних дозволів на проведення робіт та інше.

Відповідно до розрахунків австрійського економіста Ф Шнайдера, рівень тіньової економіки в Україні у 2011 році складає 52,8 % від офіційного ВВП.При цьому, дані, отримані різними методами розрахунку рівня тіньової економіки, яскраво демонструють відмінність у показниках на різних фазах економічного циклу (рис.3).

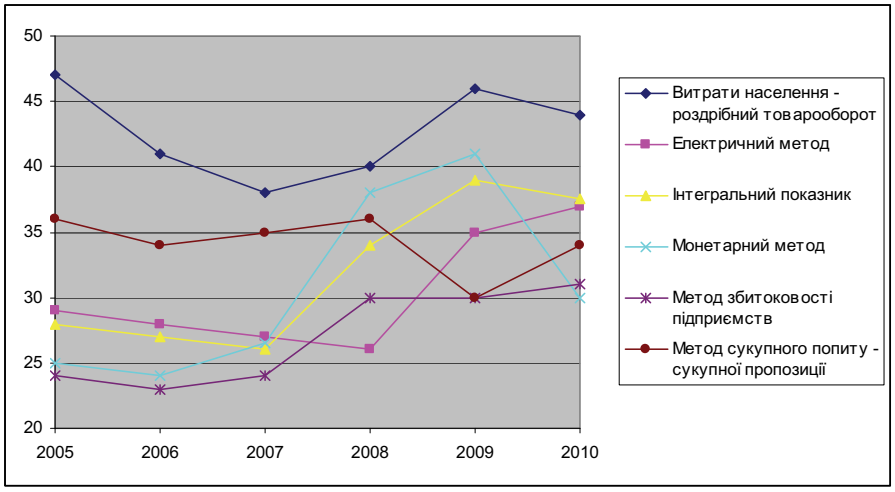

Рис. 3 Рівень тіньової економіки України, % ВВП [3].

Збільшення рівня тінізації економіки на початку періоду кризового спаду у 2008 році (з 28 % до 34 %) супроводжувалося зміною структури тіньового сектора. Розширення обсягів виробництва поза легальною економікою відбувалося більшою мірою шляхом «виходу в тінь» легально працюючих підприємств, ніж розширення діяльності в межах існуючого тіньового сектору економіки. Продовження депресії у 2009 році супроводжувалося подальшим збільшенням рівня тінізації економіки (до 39 %).

До особливостей тіньової економіки України слід віднести, значне зрощення владних структур з тіньовими; наявність "особливих" умов функціонування окремих суб'єктів; використання державного майна та службового становища для отримання нелегального (тіньового) доходу державними чиновниками і управлінцями; здійснення в складі великих державних підприємств тіньових операцій (напівофіційно); недосконале нормативно-правове поле що надає можливість здійснення тіньових операцій; відношення суспільства до наявності тіньової економіки та корупції, як до норм життя, що носить системо-утворюючий характер.

Пріоритетами подальшого розвитку для України є інтеграція у європейський економічний простір. У контексті євроінтеграційних сподівань українським урядом було розроблено Програму економічних реформ спрямовану на детінізацію фінансових потоків, легалізацію ринку праці та земельних відносин.

Основні фактори що впливають на розмір та масштаб тіньової економіки в усіх країнах:

- "економія" - бажання населення "зберегти" гроші шляхом не сплати податків;
- сприймання тіньової економіки як норми економічного життя країни - це пов'язано з історією і традиціями виникнення неофіційної економіки й найбільш притаманне країнам з низьким розвитком державних інститутів;
- легкість, доступність участі - розраховуватися готівкою й не декларувати прибутки дуже часто легше, ніж оформляти документи й платити з цього податки, тому велика кількість людей вважає що не буде нічого поганого, якщо вони розрахуються, наприклад, з доктором, нянечкою, сантехніком, готівкою;
- низький рівень виявлення - чим нижче рівень виявлення не легальних доходів й наявність покарання, тим більша кількість людей буде вважати що варто ризикувати.

Однак, як позитивне слід відмітити, дві третини зароблених грошей у тіньовій економіки витрачаються у реальній, а зайнятість у тіньовому секторі, особливо в період кризи, дозволяє уникнути соціального вибуху, згладити соціальну напругу.

Спираючись на аналіз світового досвіду можливо визначити дві основні рекомендації що дозволять не поглиблюючись в особливості кожної сфери національного господарства зробити значний крок у подоланні тіньової економіки, зробити економіку більш відкритою та передбачуваною:

- спрощення загальної дозвільної системи ведення бізнесу;
- створення простої та необтяжливої системи оподаткування та додаткових платежів;
- скорочення використання готівкового обігу коштів.

Висновки. Найбільш поширеним методом оцінки тіньової економіки в країнах Європи є МІМІС-метод, який спрямовано не тільки на визначення рівня тіньової економіки, а й моделювання її впливу на соціально-економічну ситуацію в країні.

Тіньова сфера охоплює діяльність, яка проводиться поза офіційним контролем і правовою регламентацією з приховуванням її параметрів від правоохоронних і контролюючих органів, а також діяльність, яка спрямована на одержання економічної вигоди у формі присвоєння економічних благ, прав на економічні блага, доходів від нееквівалентного збільшення економічних можливостей, зниження витрат і рівня ризику при здійсненні операцій (поза правового поля).

Необхідність адаптуватися до економічних умов, що стрімко змінюються, заставляє населення долучатися до тіньової економіки у різних її проявах. За даними соціологічних опитів, додатковий дохід працівників промислових підприємств від різних видів побічної діяльності досягає 80% сукупного сімейного доходу. Тому, у більшої частини населення

існує об'єктивна необхідність активізації своєї участі в тіньовій економіці, що укріплює фундамент хабарництва «тіньової діяльності» і кримінальної активності.

Наявність певного рівня тінізації економіки країн Європи говорить про те що це явище притаманно всім країнам світу. Однак її зростання та поглиблення спостерігається перш за все у кризові періоди.

Список використаних джерел

1. Базилюк А. В. «Тіньова» економіка в Україні / А. В. Базилюк, С. О. Коваленко. – К. : НДЕІ Мінекономіки України, 1998. – 206 с.
2. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації [монографія] / З. С. Варналій. – К., 2006 р. – 576 с.
3. Жаліло Я.А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. - за редакцією Я.А.Жаліла - К.: НІСД, 2011. - 31 с.
4. Мандибура В. О. Тіньова економіка як об’єкт системного наукового дослідження / В. О. Мандибура. – К., 1998. – С. 256.
5. Николаева М. И. Теневая экономика, методы анализа и оценки (обзор работ западных экономистов) / М. И. Николаева, А. Ю. Шевяков. – М., 1987. – 53 с.
6. Попович В. М. «Тіньова» економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович. – К.: Правові джерела, 1998. – 448 с.
7. Турчинов О. Науково-методологічні дослідження тіньової економіки / О. Турчинов. – К. : Вид-во НАН України, 1997. – С. 25–32.
8. Kearney A.T. -[Електронний ресурс] / THE SHADOW ECONOMY IN EUROPE, 2011/ Режим доступу: http://www.atkearney.ch/download/pdf_shadow_ economy_in_europe.pdf

УДК 339.92

Голубій І.Є.*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ТЕРЕНАХ СНД

В статті йдеться про проблеми інтеграційних процесів в межах СНД. Аналізуються чинники негативних тенденцій розвитку та окреслено подальші перспективи інтеграції на теренах СНД.

Ключові слова: міжнародна інтеграція; Співдружність незалежних держав; зона вільної торгівлі; митний союз.

В статье говорится о проблемах интеграционных процессов в СНГ. Анализируются факторы негативных тенденций развития и намечены дальнейшие перспективы интеграции в рамках СНГ.

Ключевые слова: международная интеграция; СНГ; зона свободной торговли; таможенный союз.

This article deals with the problems of the integration processes in the CIS. The factors of negative trends and outlined the prospects of integration within the CIS.

Keywords: international integration; CIS; free trade zone, customs union.

Глобалізація зумовлює посилення процесів зближення економічних систем держав, виробляються загальні правила, необхідні для руху все зростаючих обсягів факторів виробництва. Розвивається міжнародне і локальне (регіональне) співробітництво. Регіональне співробітництво первинне по відношенню до міжнародного, тому процеси регіональної економічної інтеграції закладають базу для континентальної і глобальної інтеграції.

Розпад СРСР призвів до розвалу системи економічних відносин між колишніми республіками (нагадаємо, що у СРСР в міжреспубліканський обмін було залучено більше 20% ВНП)[5], що зумовило необхідність регіональної економічної інтеграції. Нові держави вступили у важкий етап становлення національно-державних суверенітетів і радикальної трансформації економічних систем. Відтворення спільного економічного простору стало значущим стабілізуючим фактором. Організаційною основою цього процесу стало утворення Співдружності Незалежних держав (СНД).

Поряд з цим, сподівання на підтримку та розвиток економік країн-учасниць СНД не справдилися. Так після набуття незалежності держави СНД, сектори економік яких були часто взаємозалежними та взаємодоповнюючими, втратили економічні, технологічні та наукові зв'язки. З цієї причини на початку 90-х рр. всі без винятку країни пострадянського простору переживали адаптаційний період до ринкових умов, який характеризувався занепадом промислового виробництва і спричиняв падіння показника ВВП[4]. Також зважаючи на те, що інтеграція у межах цієї геоекономічної сфери триває понад 20 років,

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Голубій І.Є., 2013

проте, за цей час жодне з угруповань не досягло поставленої мети (не створено навіть початкових форм подальшого інтеграційного поступу), в свою чергу, це свідчить про складність та своєрідність перебігу процесу об'єднання на всіх етапах співробітництва.

Вищезазначене актуалізує дослідження проблем та перспектив розвитку економічних відносин в межах СНД, що й стало на меті даної статті.

Питаннями розвитку інтеграційних процесів в межах СНД займалося чимало вітчизняних науковців, зокрема: Д. Лук'яненко, А. Філіпенко, В. Будкін, М. Дудченко, В. Сіденко, О. Шнирков, Ю. Пахомов, С. Пирожков, І. Бураковський.

Нагадаємо, що СНД утворено 8 грудня 1991 року керівниками Республіки Білорусь, Російської Федерації та України, які підписали Угоду про його створення. Через два тижні, 21 грудня 1991 року в Алма-Аті глави одинадцяти суверенних держав (крім прибалтійських держав і Грузії, яка стала членом СНД у 1993 році) підписали Протокол до цієї Угоди в якому наголосили, що Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан та Україна на рівноправних засадах утворюють Співдружність Незалежних Держав. Учасники зустрічі одностайно прийняли Алма-Атинську Декларацію, що підтвердила прихильність колишніх союзних республік до співпраці в різних сферах зовнішньої і внутрішньої політики, проголосила гарантії виконання міжнародних зобов'язань колишнього СРСР. Пізніше, в грудні 1993 року, до Співдружності приєдналася Грузія. 18 серпня 2008 у Виконком СНД надійшла нота МЗС Грузії про вихід зі складу Співдружності Незалежних Держав. Відповідно до Статуту СНД, 18 серпня 2009 Грузія офіційно перестала бути членом цієї міжнародної організації. 22 січня 1993 в Мінську на саміті СНД було прийнято Статут Співдружності. Його не підписали Україна та Туркменістан, які тим самим де-юре не є державами-членами СНД, а можуть бути віднесені тільки до держав-засновників та держав-учасниць Співдружності. Туркменістан на казанському саміті СНД (26 серпня 2005 року) заявив про те, що буде брати участь у Співдружності в якості «асоційованого члена»[8].

Відповідно до Статуту СНД[12] цілями Співдружності є наступні: здійснення співробітництва в політичній, економічній, екологічній, гуманітарній, культурній та інших галузях; всебічний і збалансований економічний і соціальний розвиток держав-членів в рамках загального економічного простору, міждержавна кооперація та інтеграція; забезпечення прав і основних свобод людини відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права і документів ОБСЄ; співробітництво між державами-членами в забезпеченні міжнародного миру та безпеки, здійснення ефективних заходів щодо скорочення озброєнь і військових витрат, ліквідації ядерної та інших видів зброї масового знищення, досягнення загального і повного роззброєння; сприяння громадянам держав-членів у вільному спілкуванні, контактах і пересування в Співдружності; взаємна правова допомога і співпраця в інших сферах правових відносин; мирне вирішення спорів і конфліктів між державами Співдружності.

Взаємодія в рамках Співдружності здійснюється через його статутні органи: Рада глав держав, Рада глав урядів, Рада міністрів закордонних справ, Економічна Рада, Рада міністрів оборони, Рада командувачів Прикордонними військами, Міжпарламентська Асамблея, Економічний Суд[8].

Нажаль, практика діяльності СНД демонструє, що переважна більшість підписаних угод у рамках Співдружності не виконуються. Труднощі об'єктивного і суб'єктивного характеру призвели до багаторівневої та різношвидкісної інтеграції, що стала теоретичною

основою інтеграційних тенденцій в СНД і суть якої в тому, що необхідно формувати більш вузькі за складом учасників інтеграційні об'єднання, в рамках яких менший вплив дезінтеграційних факторів і простіше досягти поставлених цілей.

Зауважимо, що в органах СНД було прийнято близько тисячі спільних рішень у самих різних галузях співробітництва. Велика частина з них «залишилася на папері» з різних причин, але головним чином через небажання країн-членів йти на будь-яке обмеження свого суверенітету, без чого реальна інтеграція неможлива або має вкрай вузькі рамки. Відому роль зіграв і бюрократичний характер інтеграційного механізму, відсутність у нього контрольних функцій. Поки жодне найбільш важливе рішення (про створення економічного союзу, зони вільної торгівлі, платіжного союзу) не було виконано. Прогрес був досягнутий тільки в окремих частинах цих угод. Критика неефективної роботи СНД особливо стала чутна в останні два-три роки. Частина критиків взагалі сумнівалася в життєздатності самої ідеї інтеграції в СНД, а частина вбачає в якості причини цієї неефективності бюрократизм, громіздкість і неналагодженість інтеграційного механізму. Головна ж перешкода для успішної інтеграції, на нашу думку, полягала у відсутності узгодженої мети і послідовності інтеграційних процесів, а також у браку політичної волі для досягнення прогресу.

Досвід європейської інтеграції свідчить про те, що регіональна інтеграція – це послідовний, поетапний процес, в якому кінцевий успіх залежить не тільки від правильності вибору кожної чергової цілі просування, але і від детальності розробки програми конкретних практичних дій. Постійним завданням інтеграції є узгодження інтересів держав, при цьому важливо оцінювати наявні протиріччя не стільки як перешкоди, скільки як «больові» точки розвитку, імпульс до подальшого руху вперед [10].

Також аналітиками відзначається [4], що розвиток в межах СНД залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, які були й залишаються визначальними для вибору стратегії економічного розвитку та політичної співпраці кожної з держав, зокрема: по-перше, набуття політичного суверенітету та можливості вибору кожною з країн подальших напрямків співробітництва та стратегічних економічних партнерів як з-поміж пострадянських держав, так і країн «далекого зарубіжжя»; по-друге, у рамках Співдружності виникають нові регіональні об'єднання, а також формуються двосторонні відносини які продиктовані національними економічними інтересами кожної суверенної держави; по-третє, фактор зовнішнього впливу багатьох центрів економічної та політичної сили – ЄС, НАТО, США, Китаю, які сприяють перетворенню гомогенного пострадянського регіону на фрагментований простір.

Загалом потенціал економічного співробітництва на теренах СНД, за оцінками експертів [3], не реалізований і на 10% від можливого. Крім того, перепонами економічної інтеграції є взаємна недовіра правлячих еліт країн СНД, що сформувалося під час поділу пострадянської власності, і особисті антипатії, а також різна економічна вага учасників, а відповідно, і різні інтереси і можливості впливу.

Слід зазначити, що 30 липня 2012 Верховна Рада України ратифікувала договір про зону вільної торгівлі (ЗВТ) в рамках СНД. Разом з тим Україна визначила свої євроінтеграційні прагнення, що закріплені у Законі «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики». Тобто метою законодавчо встановлених зовнішньополітичних векторів, на сьогодні, є приєднання до Європейського Союзу. Тому на даний момент найбільш реальними і перспективними платформами економічного співробітництва є саме ЗВТ СНД і, можливо, Митний союз. Приєднання до Єдиного економічного простору, швидше за все, можливо буде тільки після відповідних доповнень до законодавства.

У той же час приєднання до ЗВТ СНД дозволить вирішити багато проблем у сфері економіки. Адже в тексті договору щодо ЗВТ СНД закріплені положення про використання країнами-учасницями антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних захисних дій виключно відповідно до норм Світової організації торгівлі. Це дозволить Україні перевести частину торгово-економічних суперечок з лобістсько-політичної в міжнародно-правову площину.

Дуже важливо те, що список винятків з режиму вільної торгівлі з декількох сотень скорочений до однозначного числа. За даними ЗМІ, мова йде про цукор, нафту і газ. Більше того, в документі визначені чіткі дати скасування цих вилучень. Також найголовнішим питанням функціонування будь-яких економічних об'єднань на пострадянському просторі є ціна на російські енергоносії. На сьогоднішній день Російська Федерація поки не готова поставляти свої енергоносії Україні за своїми внутрішніми цінами, або, хоча б цінами для Білорусії. Вилучення енергоносіїв із зони вільної торгівлі значно знижує її привабливість для України.

Крім того, для початку практичного функціонування ЗВТ СНД кожна країна має ухвалити додаткових підзаконні та регуляторні акти на рівні урядів і відомств, чого поки також не зроблено.

Слід також зазначити, що країни СНД украй велику увагу протягом 20 минулих років приділяли політичної складової даного об'єднання. При цьому була відведена на другий план системна економічна проблема: низька конкурентоспроможність національних економік майже у всіх її секторах, за винятком експортно-сировинних. Причому ця проблема посилювалася виснаженням виробничої та сировинної бази та низьким оновленням основних фондів через недостатність інвестування.

Другою системною проблемою країн СНД залишається високий рівень «доларизації» національних економік і взаємної торгівлі. Цей фактор зберігає сильну залежність економік, особливо енергоємних від світової валютної і сировинної кон'юнктури. Третя системна проблема – невисокий рівень взаємної торгівлі і взаємних інвестицій (у порівнянні, наприклад, з регіонами ЄС та іншими). В регіональному контексті виділяється проблема високого рівня бідності в більшості країн Середньої Азії, що є наслідком браку робочих місць і передумовою для масової трудової міграції.

У 2010-2012 роках намітилися шляхи вирішення цих та інших питань, вони залишаються в центрі уваги як глав держав і урядів, так і відомств країн Співдружності.

Зокрема у Програмі економічних реформ України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Президента України[9] наголошується на недостатності використання потенціалу торгово-економічного співробітництва з країнами СНД, іншими перспективними торговельними партнерами й регіональними інтеграційними об'єднаннями.

Серед причин такого стану речей, які зазначені в Програмі слід виділити, по-перше, відсутність цілісної зовнішньоекономічної політики України, побудованої на основі стратегічних пріоритетів розвитку економіки; недосконалість механізмів координування зовнішньоекономічного співробітництва. Це призводить до непогодженості позицій різних відомств під час діалогу з торговельними партнерами, невідповідності між внутрішніми реформами й пріоритетами зовнішньоекономічної політики, недостатньої економічної обґрунтованості участі України в інтеграційних процесах, неповного використання інструментів торговельного захисту.

По-друге, наявність тарифних і нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі, внутрішніх регуляторних і структурних обмежень зовнішньоторговельної діяльності, а саме недосконалість системи технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів,

недостатня гармонізація митних процедур обмежують доступ українських товарів і послуг до зовнішніх ринків, їх конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість економіки.

По-третє, невідповідність чинних двосторонніх і багатосторонніх угод у рамках СНД потребам поглиблення економічного співробітництва й нормам СОТ. Відсутність чітких стратегій і програм розвитку торгово-економічного співробітництва з ключовими торговельними партнерами з визначенням пріоритетів і джерел фінансування. Недостатня увага до ринків, що інтенсивно розвиваються.

З огляду на зазначене головними цілями розвитку подальших інтеграційних процесів у сфері міжнародної інтеграції та співпраці в рамках СНД є скасування вилучень та обмежень з режиму вільної торгівлі з країнами СНД і поглиблення співпраці з перспективними торговельними партнерами й регіональними інтеграційними об'єднаннями. Проведення модернізації двосторонніх і багатосторонніх торгово-економічних угод у рамках СНД відповідно до норм СОТ.

Розширення режиму вільної торгівлі з країнами СНД і поглиблення співпраці з перспективними торговельними партнерами й регіональними інтеграційними об'єднаннями передбачає: укладання нового Договору про ЗВТ держав-учасниць СНД на основі норм і правил СОТ. Розробка й прийняття на національному рівні Плану заходів щодо реалізації Стратегії економічного розвитку країн-учасниць СНД до 2020 р.; розробка й реалізація нової Програми довгострокового торгово-економічного співробітництва з Російською Федерацією, яка включатиме конкретні проекти співпраці в пріоритетних галузях економіки; розробка й реалізація стратегій і планів дій щодо розвитку торгово-економічного співробітництва з перспективними торговельними партнерами й ключовими регіональними економічними об'єднаннями, у тому числі за окремими галузевими напрямами і на міжрегіональному рівні.

Також слід наголосити, що на даний час основним документом, націленим на пошук взаємоприйнятних рішень всього спектру економічних проблем, є Стратегія економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 р. Документ являє собою систему узгоджених державами-учасниками СНД поглядів на загальні цілі, визначає пріоритети та перспективи подальшого соціально-економічного розвитку до 2020 р. Це насамперед торгівля, паливно-енергетичний та агропромисловий комплекси, транспорт, сфера інновацій. Конкретна реалізація положень Стратегії здійснюється в рамках планів, в яких відображаються якісні особливості кожного її етапу [2].

Пріоритетним завданням країн СНД стає активізація співпраці у сфері інновацій, зниження енерго- і матеріалоємності національної економіки та підвищення її конкурентоспроможності. У 2009 р. утворена Міждержавна рада зі співробітництва в науково-технічній та інноваційній сферах. Затверджено Основні напрямки довгострокового співробітництва держав-учасниць СНД в інноваційній сфері. Ухвалено Міждержавну програму інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 р.

Нові перспективи розвитку Співдружності також пов'язуються з вирішенням наступних найважливіших завдань: завершення формування та забезпечення повномасштабного функціонування режиму вільної торгівлі на просторі Співдружності відповідно до норм і правил СОТ; створення ефективних платіжно-розрахункових механізмів у взаємній торгівлі, організація в перспективі інтегрованого валютного ринку; формування міждержавного інноваційного простору; розвиток державно-приватного партнерства; розвиток спільних ринків окремих видів продукції; зближення правових та економічних умов функціонування господарюючих суб'єктів, формування і розвиток гармонізованої нормативної бази, основу якої складають міждержавні стандарти; поглиблення співробіт-

ництва в галузі енергетики з метою підвищення надійності енергопостачання та оптимізації використання паливно-енергетичних ресурсів, формування спільного електроенергетичного ринку Співдружності; формування мережі міждержавних транспортних коридорів на просторі Співдружності, розвиток залізничного, автомобільного, авіаційного транспорту та підвищення рівня взаємодії між різними видами транспорту при здійсненні міжнародних перевезень; формування та проведення узгодженої агропромислової політики на основі вироблення і реалізації своєчасних заходів реагування на дисбаланси продовольчих ринків, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу та досягнення на цій основі продовольчої безпеки кожної держави-учасниці СНД і Співдружності в цілому; завершення реформування Економічного Суду СНД; створення механізмів реалізації програм зайнятості та створення нових робочих місць; зміцнення в СНД зв'язків в освітній, науковій, інформаційній та культурній галузях, у сферах масових комунікацій, охорони здоров'я, спорту, туризму і роботи з молоддю в інтересах збереження і розвитку загального гуманітарного простору та міжкультурного діалогу; формування загального інформаційного простору, розширення міждержавного інформаційного обміну, створення і розвиток сучасних цифрових інформаційно-телекомунікаційних систем.

У документі також йдеться про необхідність нарощення взаємодії в природоохоронній сфері, в тому числі в контексті екологічної безпеки, забезпечувати регулярне отримання достовірної гідрометеорологічної інформації. Потрібен пошук нових, більш ефективних методів і механізмів спільного використання запобіжних заходів, аварійно-рятувальних сил і засобів для захисту населення, територій та об'єктів держав-учасниць СНД від стихійних природних явищ, техногенних аварій та катастроф, надзвичайних ситуацій біолого-соціального характеру.

У сфері безпеки зберігає актуальність подальше вдосконалення системи заходів у боротьбі з тероризмом та іншими проявами екстремізму, організованої міжнародною злочинністю, в тому числі з незаконним обігом зброї, наркотичних засобів і психотропних речовин, корупцією, легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, торгівлею людьми, злочинами у сфері інформаційних технологій. Є можливості для зміцнення військового та військово-технічного співробітництва, охорони і використання загального повітряного простору, охорони державних кордонів, забезпечення миру і безпеки у форматі зацікавлених держав-учасниць СНД. Як і раніше актуальним є позначений у Концепції подальшого розвитку СНД [6] комплекс завдань з підвищення ефективності організації.

У політичній сфері доцільно на основі накопиченого досвіду продовжувати розвивати і поглиблювати політичний діалог, більш активно і предметно використовувати у взаємних інтересах такі інструменти, як узгоджені виступи на загальновизнаних міжнародних форумах з ключових питань світової політики, вироблення спільних позицій у міжнародних організаціях – ООН, ОБСЄ, ЮНЕСКО тощо.

Безумовно, що сьогодні Україні потрібно терміново посилювати свої позиції на будь-яких ринках, і найбільш реальні можливості і перспектива є насамперед у напрямку СНД. Вільна торгівля з країнами Співдружності – це реальний фактор, який дозволить нашій економіці динамічно розвиватися, – вважає урядовий уповноважений з питань співпраці з СНД. Експерт наводить конкретні цифри: на сьогоднішній день Україна торгує з 209 країнами світу, але найбільший товарообіг у нашої країни з державами СНД: 71 млрд. доларів в 2011 році. Адже вже підраховано: якщо договір про зону вільної торгівлі буде працювати, товарообіг збільшиться на третину – до 92-96 млрд. дол. США [1].

Проте другі аналітики наводять інші цифри та наголошують на слабкості інтеграційної бази в СНД [11]. У світовій практиці інтеграційні процеси розвиваються за принци-

пом інтеграційної тісноти. За цим принципом утворювалося більшість торгово-економічних союзів світу. Показником інтеграційної тісноти є частка внутрішньоблокової торгівлі в зовнішньоторговельному обороті. За цим показником серед десяти основних торговельно-економічних союзів світу Митний союз знаходиться на останньому місці. Частка внутрішньоблокової торгівлі в МС становить всього 11%, що в шість разів менше, ніж у Євросоюзі. Показник інтеграційної тісноти в СНД почав скорочуватися давно. За останні роки частка внутрішньоблокової торгівлі в СНД скоротилася майже вдвічі. І це вибір не держав, не влади, а бізнесу. Справа в тому, що в міжнародному поділі праці СНД давно позиціонується як внутрішньоконкурентне формування. У нього входять переважно виробники сировинних товарів: енергоресурсів, аграрної, металургійної та хімічної сировини й напівфабрикатів. Товарна структура зовнішньої торгівлі СНД носить незбалансований характер: в експорті переважає продукція видобувних, а в імпорті – обробних галузей. У структурі експорту країн СНД близько 63% – мінеральне паливо. Для порівняння: у структурі світової торгівлі на продукцію обробних галузей припадає понад 70%, а на мінеральне паливо – всього 17%. В організаційних формуваннях з таким набором економік країн без внутрішньоблокових конфліктів не обходиться. І навпаки, успішно функціонують ті об'єднання, де економіки країн доповнюють одна одну на шляху до інтеграції.

Втім, керманичі СНД з оптимізмом розглядають перспективи розвитку Співдружності. Зокрема розроблено Стратегію економічного розвитку СНД на період до 2020 року [7]. Стратегія – комплексний документ, що є системою узгоджених державами-учасниками СНД поглядів на загальні цілі, пріоритети та перспективи соціально-економічного розвитку для поглиблення міждержавних економічних відносин та перетворення СНД у повноправного значущого учасника системи міжнародних економічних відносин. На думку упорядників документа, реалізація Стратегії дозволить більш повно використовувати соціально-економічний потенціал кожної держави-учасниці СНД і Співдружності в цілому, розширити їх рівноправну, взаємовигідну і багатопланову співпрацю, стійко нарощувати взаємні економічні зв'язки; підвищити конкурентоспроможність економіки кожної держави-учасниці СНД, протистояти ризикам та загрозам фінансових криз; забезпечити вихід на якісно новий рівень розвитку, посилити позиції держав-учасниць СНД у світовій економіці, сприятиме наближенню рівня добробуту громадян до стандартів розвинених країн.

Підводячи підсумки можна зробити певні висновки, зокрема аналіз інтеграційних процесів на теренах СНД з моменту створення демонструє власну специфіку. Передусім, інтеграція країн Співдружності є спробою об'єднання досить нестійких економіко-політичних систем. Ця нестійкість, насамперед, пов'язана з пошуком національної ідентичності та болісним шляхом до ринкової системи господарювання. Тобто і сформовані інтеграційні конструкції також будуть нестійкими системами. Другою негативною специфічною рисою інтеграції країн СНД є ухвалення кон'юнктурних політичних рішень, що зумовлює особливості декларованого інтеграційного процесу: по-перше, перевантаженість нормативно-правової бази, яка одночасно означає і слабке виконання рішень; по-друге, створення великої кількості локальних інтеграційних угрупувань, що породжують так званий «інтеграційний сепаратизм».

У результаті інституційна інтеграція формально значно випереджає реальну (тобто інтеграцію на рівні конкретних господарюючих суб'єктів). Таким чином, обраний шлях інтеграції країн СНД «зверху вниз» довів слабку ефективність і призвів до інтеграційної кризи, що проявляється у зростанні розриву між формальною інтеграцією (у вигляді ухвалення стратегій, концепцій, укладання нових угод, створення нових органів тощо) та реальною інтеграцією (посиленням взаємозалежності країн-учасниць). Кількісно даний

показник вимірюється зниженням обсягів взаємної торгівлі, взаємних інвестицій, переорієнтацією економік країн СНД на європейські та інші світові ринки.

Насамкінець зазначимо, що протиріччя інтеграційних процесів на теренах СНД полягає у відсутності ефективного механізму взаємодії двох основних рівнів інтеграційного процесу: макрорівня (рівня держав) та мікрорівня (рівня господарюючих суб'єктів). Гармонізація законодавства на макрорівні є довготривалою процедурою, в процесі якої світова і внутрішня кон'юнктура встигає значно змінитися, що призводить до постійного запізнення інтеграційних рішень порівняно з потребами в розширенні виробничих зв'язків.

Список використаних джерел

1. Зона вільної торгівлі (ЗВТ) з СНД: політичні та соціально-економічні наслідки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://money-news.te.ua/2012/12/07/zona-vilnoji-torhivli-zvt-z-snd-politychni-ta-sotsialno-ekonomichni-naslidky/
2. Итоги деятельности СНГ за 20 лет и задачи на перспективу: Протокольное решение Совета глав государст СНГ от 03.09.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=3147
3. Камнем преткновения в экономической интеграции в рамках СНГ является цена на российские энергоносители. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://from-ua.com/eco/61780159e50f2.html
4. Кобилянська Л.М. Економічні фактори розвитку інтеграційних процесів на теренах СНД // Україна та Казахстан: актуальні проблеми економіки, політики, історії: зб.наук.праць. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 167-182.
5. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран. Учебник. // Под ред. Колесова В.П., Осьмовой М.Н. - М.: Флинта. 2000. – С.450.
6. О Концепции дальнейшего развития Содружества Независимых Государств и Плане основных мероприятий по ее реализации: Решение Совета глав государст СНГ от 05.10.2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=2298
7. О Стратегии экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года: Решение Совета глав правительств Содружества Независимых Государств от 14.11.2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=2533
8. О Содружестве Независимых Государств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cis.minsk.by/page.php?id=174
9. Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/content/ker.html
10. Смагулова Д. Интеграционные процессы в Центральной Азии: проблемы и перспективы // Евразийская экономическая интеграция. – 2012. – №4(17). – С.115-120.
11. Украина и Таможенный союз: проблемы интеграции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/internal/ukraina-i-tamozhennyy-soyuz-problemy-integracii-_.html
12. Устав Содружества независимых государств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=187

УДК 338.47.003

***Ханова О.В.*[*], *Давтян К.В.*[**]**

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАЛІЗНИЧНИХ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ЇЇ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ СПРЯМУВАНЬ

В статті йдеться про розвиток системи залізничних транспортних послуг України в умовах її інтеграційних пріоритетів. Досліджено види інтеграції в транспортному секторі; доведено зв'язок між структурою перевезень і структурою експорту України; проаналізовано залежність обсягів вантажоперевезень від рівню соціально-економічного розвитку регіонів України. Визначено фактори, що визначатимуть майбутнє транспортного комплексу України.

Ключові слова: транспортні послуги, залізничний транспорт, транзитний потенціал, інтеграційні перспективи України

В статье рассмотрены вопросы развития системы железнодорожных транспортных услуг Украины в условиях ее интеграционных приоритетов. Исследованы виды интеграции в транспортном секторе; доказана связь между структурой перевозок и экспорта Украины; проанализирована зависимость объемов грузоперевозок от уровня социально-экономического развития регионов Украины. Определены факторы, которые будут определять будущее транспортного комплекса Украины.

Ключевые слова: транспортные услуги, железнодорожный транспорт, транзитный потенциал, интеграционные перспективы Украины

The paper deals with the development of rail transport services in Ukraine in terms of its integration priorities. Investigated types of integration in the transport sector, proven link between the structure of transport and export of Ukraine, the dependence of the volume of freight traffic on the level of socio-economic development of Ukraine. Thefactorsthatwill determine the future of the transport complex of Ukraine.

Keywords: transportation, rail, transit potential integration prospects of Ukraine

Постановка проблеми. Україна переживає складний і суперечливий період розвитку та наслідки світової фінансово-економічної кризи. За таких умов транспортний комплекс грає особливу роль, бо від його послугзалежать можливості розвитку сільськогосподарського і промислового виробництва, сфера послуг. Транспорт є також тією ланкою, яка забезпечує якість та оперативність зв’язків між окремими регіонами та країнами.

[*] кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

[**] викладач, аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

© Ханова О.В., Давтян К.В., 2013

В сучасних умовах раціональної участі в глобалізації економічних відносин та в системі інтернаціоналізації оптимального використання всіх видів ресурсів транспортні системи є визначальною умовою ефективної участі країни або інтеграційного угруповання в міжнародному поділі праці та формуванні їх активного платіжного балансу, а також їх участі в інтеграційних процесах. В інтеграційному об'єднаннісаме транспорт забезпечує вільне переміщення товарів і трудових ресурсів між державами-членами та третіми країнами.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням удосконалення методів і моделей розвитку транспортної системи України присвячено низку робіт. Серед дослідників, які в різний час займалися даною проблематикою, можна назвати А. Новікову, Ю. Пащенка, В. Букіна, М. Гончарова, Л.Чернюк, М. Фащевського, В.Онікієнка, Ю. Кулаєва, В. Колотія, В. Карпова, В. Пилипчука, Ю.Чернявського та інших. Проблемам визначення сутності і організації взаємодії різних видів транспорту присвячені роботи радянських вчених А. Комарова, К. Скалова, Б.Шадперкіна, В.Персіанова, Н. Ускова, В. Дегтяренко, Н. Правдіна, В. Негрія, Т. Банеки, сучасних російських вчених В. Галабурди, Г. Крижановського, В. Шашкіна, П. Куренкова, А. Котляренко, І. Єлового, а також вітчизняних науковців В. Диканя, О. Дейнеки, Ю. Кулаєва, В. Шинкаренко, М. Постана. Дослідженню проблем функціонування транспортних систем та розвитку їх потенціалу в сучасних економічних системах розглядаються в роботах Т. Блудової,В. Вінникова, О.Єдіна, О. Котлубай, Ю. Макогона, А. Новікова, Ю. Пащенко, Д Прейгера, М. Примачьова, А. Рибчука, А. Хахлюка, Ю. Цвєтова та ін.

Наукові праці зазначених дослідників містять ґрунтовних аналіз щодо окремих аспектів функціонування транспортної системи України з акцентом на проблемні питання, що стримують ефективне використання країною своїх транспортно-транзитних переваг в межах світового господарства. Однак, слід зазначити, що питання пошуку та обґрунтування можливих напрямків розвитку потенціалу залізничної транспортної системи України є досить динамічним та потребує постійного вистежування, особливо з точки зору впливу зовнішніх кризових явищ та загальних тенденцій розвитку світової економіки, що обумовлює достатній рівень актуальності зазначеної проблеми.

Мета статті – розкриття проблеми розвитку транспортної системи України за умов її сучасних геостратегічних спрямуваньта визначення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Під транспортною системою можна розуміти систему, метою функціонування якої є забезпечення економічних, технологічних та споживчих процесів шляхом переміщення будь-яких об'єктів транспортними засобами за схемами «від дверей до дверей» і «точно у строк».

Згідно з таким визначенням транспортної системи, міжнародний інтеграційний процес у транспортній галузі може відбуватись через функціональну, інституційну й інфраструктурну інтеграції [1].

Функціональна інтеграція передбачає створення спільних підприємств, фірм та корпорацій утранспортномусекторі. Така форма інтеграції представляє собою, за сутністю, міжнародну співпрацю в транспортній галузі. Очевидно, що чим тісніше будуть транспортно-економічні зв'язки між суб'єктами економічної діяльності країн, які інтегруються, тим вищого рівня координації транспортної та економічної політики загалом вдасться досягти цим країнам.

Як зазначено в п. 8 «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615/98, галузева співпрацякоординується на становить координацію і взаємодіюміж Україною та ЄС у конкретних галузях і сферах господарської діяльності

[2]. Пріоритет на найближчі роки в галузевій співпраці слід віддати сфері транс'європейських транспортних, електроенергетичних та інформаційних мереж, тощо.

Інституційна інтеграція у транспортній галузі відбувається через участь країн у міжнародних транспортних організаціях, у процесі регулювання та координації міжнародного співробітництва, поширенні загальних стандартів, норм і правил стосовно транспортування та регулювання ринків транспортних послуг [3].

Інфраструктурна інтеграція відбувається шляхом об'єднання розрізнених транспортних інфраструктури у єдину транспортно-комунікаційну систему двох або більше країн. У загальному вигляді можна відобразити трирівневий процес інтеграції у транспортній галузі так: (рис. 1).

Рис. 1 Види інтеграції в транспортному секторі [складено автором за 1]

Виділені рівні інтеграційного процесу в транспортній галузі відбуваються у взаємозв'язку, доповнюють один одного та створюють сприятливе середовище для подальшої інтеграції країн-учасниць.

Слід зазначити, що загалом процеси міжнародної інтеграції забезпечують оптимізаціютранспортно-економічних зв'язків між країнами та створюють умови для інтеграції транспортних систем.

В цьому контексті особливої уваги привертають сучасні умови функціонування залізниці в Україні.

При детальному розгляді елементів функціонування залізничного транспорту в Україні, слід зазначити про тісний взаємозв'язок між функціонуванням реального сектору економіки України та залізницею.

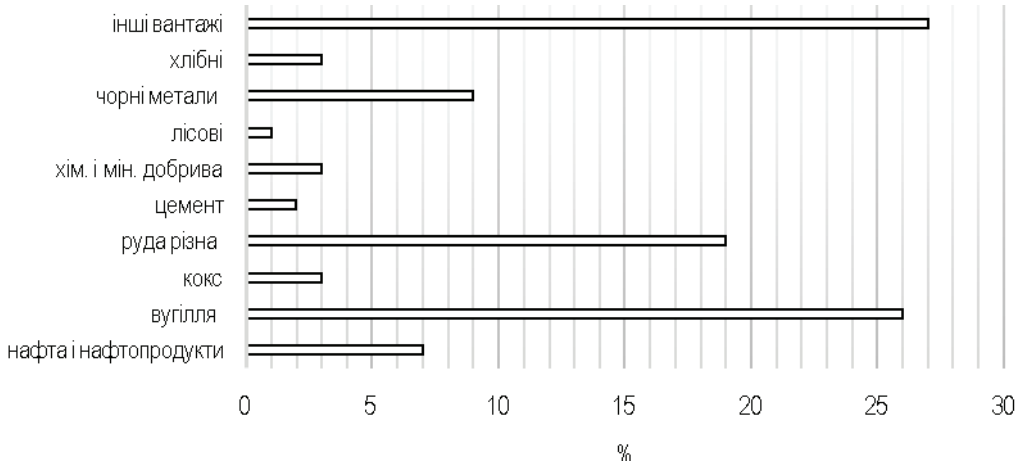

Рис. 2 Структура вантажних перевезень залізничним транспортом України [складено автором за 4]

На рисунку 2 зображена структура перевезень, яка віддзеркалює структуру української експортноорієтованої промисловості, а саме – значна частка перевезень припадає

на металургійну та видобувну галузі, хімічну промисловість, сільське господарство і нафтопереробну галузь.

Графічне зображення динаміки вантажних відправлень залізничним транспортом показує значні флуктуації таких об'ємів. Найбільшого падіння вантажообіг зазнав в 2009 р., коли українська економіка опинилася в критичному стані внаслідок впливу світової фінансово-економічної кризи (рис.3).

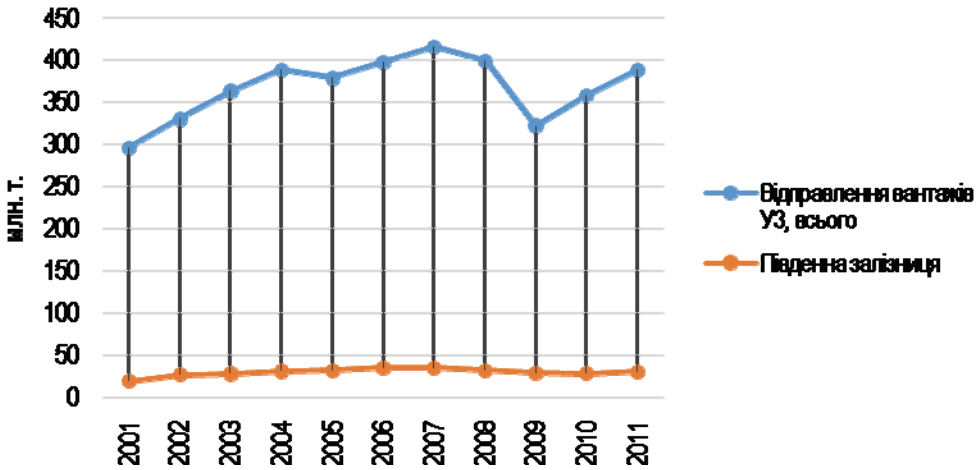

Рис. 3 Динаміка відправлення вантажів Укрзалізницею [складено автором за 4]

Разом з тим, таке падіння не значною мірою торкнулося Південної залізниці. Розподіл вантажних перевезень об'єктивно відповідає рівню соціально-економічного розвитку регіонів України. Найбільш потужними є Донецька та Придніпровська залізниці, на які припадає майже 70% вантажних перевезень України (рис. 4).

Рис. 4 Розподіл вантажних перевезень за структурними елементами Укрзалізниці[складено автором за 4]

Також дослідницький інтерес представляє собою дослідження взаємозв'язку між показниками перевезення вантажів у середньому за добу та середньою продуктивністю вантажного вагону. Така залежність може бути виявлена черезрегресійно-кореляційний аналіз:

Перевезення вантажів у середньому за добу тис.т	1	
Середньодобова продуктивність вантажного вагона, ткм	0,691938	1

Кореляційна матриця ідентифікувала достатню залежність між цими динамічними рядами. Тобто ефективність та об'єм перевезень визначається в тому числі продуктивністю вантажного вагону.

Таким чином, доцільним є побудова моделі лінійної регресії, яка має такий вид (1):

$$Y=667,35 + X1*0,10 \qquad (1)$$

R^2=0,478778243, F=0,0016, DW=1,02,

де X1 – середньодобова продуктивність вантажного вагона.

Результати регресії виявили лише 47%, які пояснюють вплив продуктивності на перевезення вантажів та можуть свідчить про таке – Укрзалізниця є державним підприємством, яке виконує стратегічні перевезення для найважливіших галузей народного господарства. Восновній масі такі перевезення є дотаційними, оскільки модель вказує на те, що при зростанні вантажообігу, продуктивність зростає лише на 0,1 ткм. і зростання вантажних перевезень зростає завдяки соціально-політичним факторам.

В такому випадку слід окремо зазначити все більш зростаючу роль експорту транспортних залізничних послуг через оптимізацію інтеграційних спрямувань України.

У схематичному вигляді процес участі транспортної системи України в міжнародній інтеграції можна представити наступним чином (рис. 5).

Рис. 5 Транспортна система країни в процесах міжнародної інтеграції[складено автором за 1]

Майбутнє транспортного комплексу України як перевізника, на нашу думку, визначатимуть наступні фактори: ефективність функціонування швидкісного руху, безпека перевезень, їх відносна дешевизна зі збереженням якості, вирішення проблеми різних стандартів колій, тощо.

Країни ЄС та світу лібералізують внутрішні ринки, і російські експортериотримують можливість збільшувати поставки найбільш конкурентоспроможних товарів та енергоносіїв. З іншого боку, західноєвропейські та світові держави прагнуть диверсифікувати як джерела походження імпортних товарів, так і шляхи їх транспортування. Така позиція співпадає з політикою Уряду РФ, що позбавляє Україну певних обсягів транзитних вантажопотоків [5].

Однак в останні роки Російський Уряд намагається зменшити витрати на доставку експортних вантажів через транзитні країни і максимально завантажити власний транс-

портний комплекс. Росія має намір здійснювати заходи, спрямовані на посилення своїх транспортних позицій у Чорноморсько-Азовському регіоні, витіснивши Україну із налагоджених ліній перевезень [6].

Приріст обсягів транзиту можливий за рахунок залучення додаткових обсягів перевезень з Білорусі, Казахстану, Молдови, але значного приросту із зазначених країн не очікується з причин побудови власних терміналів зернових і вугільних у портах Балтії і Росії.

Зазначимо, що розвиток залізничного сполучення між Україною і країнами Центральної і Західної Європи, Балканськими країнами стримується різницею в транспортному праві. Залізниці сусідніх з Україною країн при вантажних залізничних перевезеннях між Україною і країнами Західної і Центральної Європи, а також транзитом через територію України змушені переоформляти перевізні документи. Таке положення приводить до збільшення вартості перевезень і затримок на кордоні, не дозволяє вантажовласникам безпосередньо адресувати вантажі одержувачам, знижує правові гарантії клієнтів залізниць.

Схід України належить до регіонів з значним розвитком залізничного транспорту. Зокрема, протяжність колій Донецької залізниці складає 13% загальної довжини залізничної мережі України. У той же час на її частку припадає 47% навантаження і 36% вивантаження всіх залізниць України. На залізничний транспорт припадає основна частина вантажообігу і перевезень пасажирів. Проте на заваді збільшенню транзитності залізниці – застаріле обладнання, зношеність основних фондів. Залізниця потребує реконструкції залізничних колій для підвищення високошвидкісного руху (зокрема, на європейських залізницях поїзди розвивають швидкість 200-250 км/год. при збереженні високої частоти руху). У контексті підготовки до ЄВРО-2012 в 2007-2011 рр. булорозпочато модернізацію колій і впровадження руху пасажирських поїздів зі швидкістю до 160 км/год. Відкритим залишається питання розподілу колій на вантажні та пасажирські потоки. Зберігається невідповідність інфраструктури станцій через застарілість обладнання та будівель.

Серед основних напрямів подальшого розвитку залізничного транспорту України слід виділити наступне:

– невідповідність якості послуг транспорту зростаючим споживчим вимогам та міжнародним стандартам. Не завершено формування мережі доріг та логістичної інфраструктури європейського рівня. Вимагають ремонту 75-80% від загальної кількості доріг в Україні [7];

– низька частка інвестицій в модернізацію транспортної інфраструктури. Потреби залізничного транспорту в інвестиціях задовольнялись лише на 25-30%, в результаті чого рівень зношення основних виробничих засобів зріс до 79,9% (активної їх частини – рухомого складу – до 85,4%) [7]. Одним із лідерів інвестування у розвиток транспортної системи є міжнародні фінансові інститути, насамперед, Європейській банк реконструкції та розвитку (на оновлення вантажного рухомого складу «Укрзалізниці» перераховано інвестицій у сумі 62,5 млн дол. США). Проте такі інвестиції мають і негативний аспект – зростання зовнішнього боргу України;

– низька ефективність системи державного регулювання діяльності галузі, домінування галузевого, а не комплексного (секторального) підходу. Зокрема, питання розвитку інтермодальних перевезень недостатньо представлене у Транспортній стратегії України до 2020 р. [6];

– відсутність системної регіональної політики щодо вирішення проблем локальної доступності периферійних територій на Сході України. Недостатній рівень транспортного забезпечення (локальної транспортної доступності) периферійних, сільських насе-

лених пунктів, що виявляється у низькому рівні якості і забезпеченості дорожньою інфраструктурою, у недостатній кількості автобусних маршрутів і наднормативному рівні фізичної зношеності парку автобусів внутрішнього сполучення;

– високий рівень конкуренції щодо використання транспортно-транзитного потенціалу з боку іноземних конкурентів. Зокрема, у результаті підвищення транзитних ставок з 2008 по 2011 рр. «Укрзалізницею», транзит через Україну російських вантажів став скорочуватися і відходити на транзитні потоки через країни Балтії (частка транзиту російських вантажів у 2011 р. через українські порти становила 29%, а через Прибалтійські порти – 71%) [7].

Висновки. Безумовно, транспортна система України (і, зокрема, залізничний транспорт) має великий інтеграційний потенціал розвитку та тісний взаємозв'язок з функціонуванням реального сектору економіки України, але внутрішні проблеми технічного, економічного та політичного характеру призводить зменшення певних обсягів транзитних вантажопотоків через Україну і, як наслідок, поступовою втратою транзитно-інтеграційних перспектив.

Тому подальший розвиток транспортного потенціалу України є передумовою позитивних зрушень в економічному житті країни, але він вимагає динамічних трансформацій у транспортній галузі.

Список використаних джерел

1. Никифорук О.І. Широка інтеграція в транспортному секторі: теорія і практика [Текст] / О.І. Никифорук //К.Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – №3. – С.258-265.
2. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615/98 [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98.
3. Международныетранспортныекоридоры: сети и моделирование [Текст] / А.А. Бакаев, С.И. Пирожков, В.Л. Ревенко, Л.А. Бакаев, Ю.А. Кутах: в 2-х т.– К.: КУЭТТ, 2003 – с. Т. 1. – 518 с., – Т. 2. – 622 с.
4. Експорт, імпорт і транзит вантажів за 2011 рік [Текст]: Статистичний бюлетень / відповідальна за випуск І.В. Калачова. – К.: Держстат України. – 80 с.
5. Блудова Т.В. Вдосконалення ціноутворення на вантажні перевезення для транспортного [Текст] Т.В. Блудова, І.В. Брикова, Т.В. Ревуцька // Фінанси України. – 2004. – №4. – С. 48-51.
6. Голиков А.П. Интермодальный путь «Восток-Запад» и место в немУкраины [Текст] / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба // Тези доповідей за матеріалами шостої науково-практичної міжнародної конференції «Проблеми міжнароднихтранспортних коридорів таєдиної транспортноїсистеми України» (7-12 червня2010р., смт.Коктебель). – АР Крим. – С. 194-195. – с. 285.
7. Транспорт і зв'язок України за 2011 рік [Текст]: Статистичний бюлетень / відповідальна за випуск І.В. Калачова. – К.: Держстат України. – 273 с.

УДК 339.72

Журавльов О.В.*, Шляхова Я.В.*

ВПЛИВ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УГОРЩИНИ НА КОРЕГУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ

У статті розглядається оцінка системних дисбалансів та диспропорцій монетарної, фіскальної та бюджетної політики Угорщини. Розкрито необхідність пошуку оптимального режиму монетарної політики і забезпечення умов для його ефективної реалізації.

Ключові слова: країни ЄС, монетарна політика, платіжний баланс, еврозона, фінансово-економічна криза.

The article concentrates upon the system imbalances and imbalances of monetary, fiscal and budgetary policy of Hungary. The necessity of optimal monetary policy research and providing conditions for its effective implementation is revealed.

Key words: EU countries, monetary policy, balance of payments, evrozone, financial and economic crisis.

Постановка проблеми. Гостра фінансово-економічна криза, в якої опинилися майже всі економіки єврозони, виявила системні дисбаланси та диспропорції монетарної, фіскальної та бюджетної політики національних економік ЄС. Поряд з традиційними членами ЄС, нові країни євроспільноти потребують нових зважених рішень щодо подальшого економічного розвитку та посткризового відновлення.

Для розвитку економік країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) і колишніх республік СРСР в останній час ключову роль відігравало вплив двох факторів: перехід до ринкової системи і глобалізація економіки. При цьому вплив процесів глобалізації в останнє десятиліття істотно посилився.

Економіка Угорщина представляє дослідницький інтерес через свій особливий шлях європейської інтеграції який на сучасному етапі не передбачає перехід країни до євро, однак ставить перед угорським урядом задачу підготовки національної економіки до прийняття європейської валюти. Разом з тим, пошук оптимального режиму монетарної політики, що дозволяє гнучко реагувати на виклики фінансової глобалізації, і забезпечення умов для його ефективної реалізації є актуальною темою та потребує нових наукових рішень. В цьому контексті досвід Угорщини є важливим для імплементації в Україні в умовах курсу європейської інтеграції.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Активно розробляли проблематику впливу фінансової глобалізації на національну монетарну політику Б. Бернанке, Ч. Бін, К. Боріо, Х. Вагнер, М. Вудфорд, М. Гудмундссон, М. Девере, М.В. Єршов, Г. Кальво, Д. Кон, А.Д. Нєкіпелов, М. Обстфельдом, К. Рогофф, К. Рибінського, Дж. Тейлор, Дж. Тобін, Ж.-К. Тріше, Г.Г. Фетисов, С. Фішер, Ч. Енгел.

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

** аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

© Журавльов О.В., Шляхова Я.В., 2013

Ключові аспекти ролі монетарної та грошово-кредитної політики у формуванні економічної стратегії розвитку держави в умовах ринкової трансформації досліджуються у працях вітчизняних вчених Ю.Біленко, О. Василика, В.Гейця, А.Гальчинського, А. Голікова, Т.Вахненко, О. Довгаль, Я.Жаліло, В.Новицького, І. Пузанова, О.Плотнікова, А.Скрипника, О.Сльозко, А. Філіпенка, С. Циганова, В.Шевчука, С.Якубовського та інших.

Слід відзначити, що у вітчизняній економічній літературі майже відсутні ґрунтовні дослідження щодо українсько-угорського економічного співробітництва, а також бракує досліджень з проблематики функціонування національної економіки Угорщини. Ці аспекти ще раз підкреслюють важливість та актуальність теми дослідження.

Мета статті. Визначити особливості проведення монетарної політики Угорщини в умовах покращення стану платіжного балансу.

Виклад основного матеріалу. Криза фінансових ринків і найбільш глибока з часів Великої депресії 1930-х рр. світова рецесія, а також накладаються на традиційні інструменти монетарної політики обмеження привели до переосмислення принципів визначення цілей монетарної влади і набору інструментів, які можуть бути використані для досягнення цих цілей а також важливості фінансової стабільності та ролі фінансових зрушень. Перед деякими центральними банками в даний час постало питання про зміну або вдосконаленні режимів грошово-кредитної політики. Історія знає випадки, коли економічні кризи змушували держави змінити режими реалізації монетарної політики.

Традиційно в міжнародній практиці в список основних інструментів монетарної політики влади входили, як правило, операції на відкритому ринку, дисконтна ставка та норма обов'язкових резервних вимог [5]. Разом з тим, як показує аналіз діяльності центральних банків розвинених країн і країн, що розвиваються, за останні три роки перелік інструментів значно розширився.

Одним з найбільш критичних макроекономічних індикаторів є валютний курс національної валюти, який виступає базовим об’єктом державного та ринкового регулювання. На основі офіційних статичних даних нами відображено флуктуації угорського форинту (рис. 1).

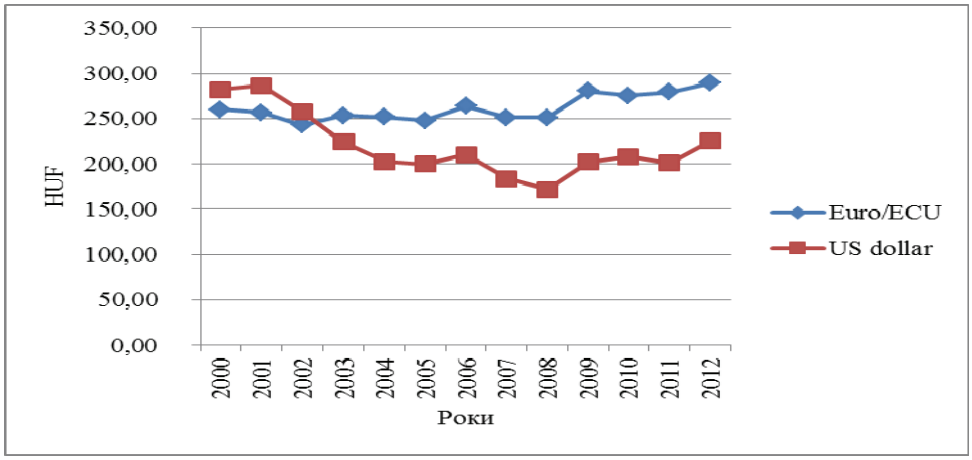

Рис. 1 Динаміка курсів угорського форінту до євро та долара США [4]

Протягом періоду, що досліджується спостерігається флуктація курсу угорської валюти до долару США та євро. Однак, графічне зображення на рис. 1 свідчить, що йде поступове укріплення національної валюти Угорщини через відповідну монетарну політику угорського уряду. Вплив світової фінансово-економічної кризи суттєво послабив курс фо-

ринту, однак така девальвація не призвела до історичного падіння курсу, незважаючи на складну зовнішньоекономічну кон'юнктуру.

Платіжний баланс є одним з об'єктів державного регулювання. Хоча платіжні баланси за своєю природою не можуть бути постійно пасивні або активні, поляризація їх стану посилює нестабільність валютних курсів, переливи капіталу, особливо «гарячих грошей», негативно впливає на грошовий обіг і в результаті на економіку. При цьому стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу через автоматичний процес цінового регулювання діє вкрай слабо. Тому відновлення рівноваги міжнародних розрахунків вимагає цілеспрямованих державних заходів. Врівноважування балансу міжнародних розрахунків входить до числа головних цілей економічної політики держави поряд із забезпеченням темпів економічного зростання, боротьбою з інфляцією і безробіттям [2].

Існує різноманітний арсенал методів регулювання платіжного балансу, спрямованих на стимулювання або на обмеження зовнішньої торгівлі на основі грошово-кредитної та економічної ситуації в країні.

О.М. Колодізєв [3] пов'язує регулювання платіжного балансу з механізмами валютного регулювання. Ця особливість полягає в тому, що саме через них реалізується внутрішній зв'язок стану валютного ринку країни зі станом її національної економіки та забезпечується суто економічне регулювання валютної сфери.

Слабкий зовнішній попит (основний торговельний партнер Угорщини - Німеччина) чинить тиск на промислове виробництво всередині країни. Крім того, проведена урядом і ЦБ політика чинить все більший тиск на внутрішній попит.

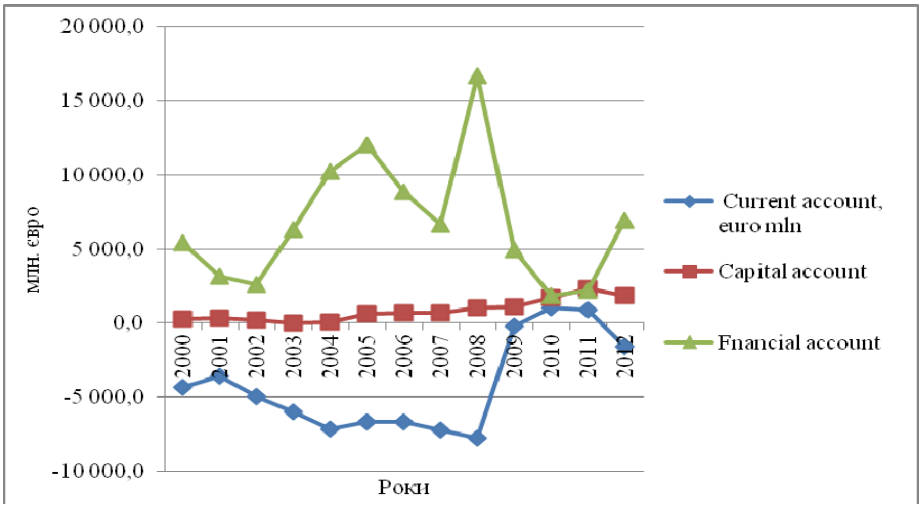

Рис. 2 Статті платіжного балансу Угорщини в період 2000-2012 рр.

Період з 2000 по 2012 рр. характеризується значними асиметріями та диспропорціями платіжного балансу Угорщини, що пов'язане із складним періодом європейської інтеграції країни, дисбалансами національного господарства та зовнішніми чинниками [4].

Платіжний баланс, який являє собою індикатор економічного стану національного господарства, показав слабкі місця угорської економіки. Особливо гострими періодами монетарної нестабільності виявилися періоди 2001-2002 рр., а також посткризовий етап функціонування економіки з 2009 по 2011 рр.

Стан рахунку поточних операцій платіжного балансу Угорщини схожий на аналогічний з поточним балансом в Україні, а саме – значна перевага імпорту над експортом. Однак в Україні така ситуація призводить до вимивання золотовалютних резервів країни, а в Угорщині дисбаланс за поточним рахунком перекривається через істотний профіцит рахунку фінансових операцій та операцій з капіталом. Така ситуація пояснюється відсутністю обмежень економічного та фінансового характеру в рамках ЄС, а також через інвестиційну привабливість Угорщини для іноземного капіталу.

Насправді, дефіцит платіжного балансу, вибір державного впливу та інструментів регулювання зводиться до двох варіантів: або так звану політику дефляції, тобто загальне зниження попиту в країні, а отже, допомога утримання чи зниження темпів економічного зростання, або спеціальних заходів щодо регулювання зовнішніх платежів прямого державного регулювання окремих статей платіжного балансу [5].

При виконанні однієї з найважливіших цілей економічної політики держави, а саме регулюванні платіжного балансу, наукове підґрунтя складається з теорій платіжних балансів, що зазнали значних дослідницьких перетворень та пройшли довгий шлях поряд з розвитком теоретичної складової економіки.

З одного боку, в рамках бюджетної економії проводиться стримуюча фіскальна політика. З іншого, курс національної валюти швидко девальвується і Банку Угорщини доводиться проводити стримуючу монетарну політику. Як наслідок, не ясні джерела майбутнього зростання: зовнішня кон'юнктура залишається несприятливою, а на внутрішній попит чинить тиск і фіскальна, і монетарна політики. У таких умовах, 2,5% прогноз росту ВВП, закладений у бюджет, є недостатньо обґрунтованим.

В рамках статті нами запропонована економетрична модель, яка б виявила характер економічного зростання ВВП Угорщини.

Теритико-методичною базою моделювання є праці А.П. Голікова, зокрема щодо кореляційно-регресійних моделей [1, с. 47].

Теоретичний вигляд моделі (1) має наступний вид:

$$GDP= \ln(X1)\ Infl*\ln(X2)\ M0*\ln(X3)\ Unempl \qquad (1)$$

де GDP – ВВП Угорщини в натуральних логарифмах;
INFL – інфляція в Угорщині в натуральних логарифмах;
M0 – грошова маса M0 в натуральних логарифмах;
UEMPL – рівень безробіття в натуральних логарифмах.

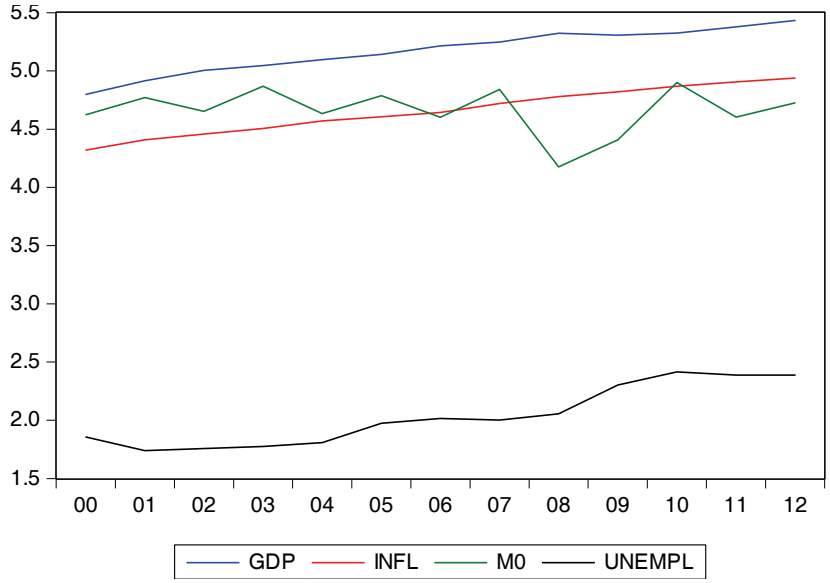

Рис. 3 Динаміка часових рядів лінійної моделі

Для усунення автокореляції та гетероскедастичності в моделі, дані були взяті в натуральних логарифмах.

Моделювання проводилося в пакеті EViews та дозволило отримати наступні результати:

Таблиця 1
Регресійна статистика

Dependent Variable: GDP				
Method: Least Squares				
Date: 02/25/13 Time: 14:38				
Sample: 2000 2012				
Included observations: 13				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
INFL	1.237435	0.040185	30.79315	0.0000
M0	-0.017438	0.025771	-0.676660	0.5140
UNEMPL	-0.250234	0.043919	-5.697664	0.0002
R-squared	0.988875	Mean dependent var		5.172153
Adjusted R-squared	0.986650	S.D. dependent var		0.191509
S.E. of regression	0.022127	Akaike info criterion		-4.584836
Sum squared resid	0.004896	Schwarz criterion		-4.454463
Log likelihood	32.80144	Hannan-Quinn criter.		-4.611634
Durbin-Watson stat	1.869251			

Складено авторами в пакеті EViews.

Таким чином, після проведеного аналізу отримане наступне рівняння множинної лінійної регресії:

GDP(Y)= ln Infl (1,23)*ln M0(-0.017)*ln Unempl (-0,25) (2)

Економічна інтерпретація результатів полягає в наступному:

– зростання інфляційних процесів позитивно впливає на ріст ВВП Угорщини, при збільшенні інфляції на 1 одиницю, ВВП зростає на 1, 23 одиниці. Однак інфляція знаходиться в рамках програми інфляційного таргетування уряду Угорщини і не перевищує критичних значень та може бути використана з економічною користю;

– збільшення грошової маси М0 негативно впливає на ВВП Угорщини, що свідчить про неемісійний характер збільшення угорського ВВП і знов вказує на обережну монетарну політику уряду країни в умовах посткризового відновлення;

– безробіття є однією з головних проблем всіх нових членів ЄС, а в Угорщині цей індикатор виявився найбільш критичним для зростання економіки (ВВП), при збільшенні рівня безробіття на 1 одиницю, ВВП зменшується на 0,25. Слід підкреслити, що Угорщина має один з найнижчих в Європі показників працюючого населення. Тільки 55% працездатного населення мають роботу. В силу орієнтованої на експорт економіки, така ситуація є небезпечною для країни. В провінційних містах і селах цілі родини живуть на соціальну допомогу – це процес, який породжує нових безробітних. Цікавим виглядає ініціатива угорського уряду в залученні населення для низько кваліфікованої фізичної праці з фіксованою оплатою 12 доларів США на день, що є альтернативою для державних субсидій.

Таким чином, за минулі півтори десятки років Угорщина стала привабливою для безпосередніх іноземних інвестицій. Окрім центрально регіонального географічного розта-

шування, проходження через територію країни значних міжнародних сполучень, увагу інвесторів привернуло в першу чергу і те, що в країні у великій кількості є добре підготовлена робоча сила, а інвестиційне середовище є прозорим і відповідає стандартам ЄС. Звичайно не в останню чергу потрібно згадати і про гарантування державою хорошого життєвого рівня для населення та значні цінності угорської культури які сприяли вкладам іноземних інвесторів.

Висновки. Кризові явища в єврозоні були значним чином зумовлені особливостями її економічної та інституційної організації, зокрема, наявністю умов для вільного руху капіталу та відсутністю координованості політики в інших секторах економіки. Економіка Угорщини зазнала значних збитків в контексті впливу негативних наслідків кризи на національну економіку. Разом з тим, уряду країни вдалося зберегти відносну макроекономічну рівноваги та запобігти девальвації форинту через зважену монетарну політику, яка полягає в залученні додаткових іноземних коштів, зниженні ставки рефінансування, інфляційному таргетуванню та керованій грошовій емісії.

Така позиція Угорщини підтримала платіжний баланс в критичній період посткризового відновлення. Проведене економетричне дослідження виявило контрольовану інфляцію в країні, а також ідентифікувало незначну статистичну значущість показника грошової маси на ріст ВВП. Однак, рівень безробіття становить економічну загрозу для всього господарського комплексу Угорщини та потребує швидких зважених дій, як з боку угорського уряду, так і в рамках цільових програм ЄС.

Трансформаційні процеси в Європейському Союзі відкривають сьогодні нові можливості для зовнішньої політики України. Трансформація ЄС актуалізує, по-перше, зміщення центрів прийняття рішень в ЄС; по-друге, оновлення форматів взаємодії між ЄС з одного боку та світовими потугами з іншого. Зокрема, додаткової уваги з боку України вимагає розвиток відносин між ЄС і Росією.

Для того щоб вповні скористатися новими можливостями Україна потребує оновлення стратегії у відносинах з ЄС та з окремими державами-членами ЄС. Враховуючи неоднозначність прогнозів щодо майбутнього розвитку ЄС, Україні доречно застосовувати принцип короткострокового стратегічного планування зовнішньої політики на європейському напрямку.

Список використаних джерел

1. Голіков А.П. Економіко-математичне моделювання світогосподарських процесів [Текст]: навчальний посібник для ВНЗ / А.П. Голіков. – 3-тє вид., переробл. і допов. - К.: Знання, 2009. - 222с. – ISBN 978-966-346-551-
2. Журавльов О.В. Стан платіжних балансів та циклічність розвитку економічних періодів [Текст]/ О.В. Журавльов // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Випуск 24, 2009 – с.114-118
3. Колодізєв О. М. Гроші та кредит [Текст]: навч. посіб. / О. М. Колодізєв, О. Р. Яременко. Харківський держ. економічний ун-т. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. - 156 с. - ISBN 966-8327-79-9
4. Статистика платіжного балансу. Національний банк Угорщини [Електронний ресурс].– Режим доступу http://english.mnb.hu/Statisztika/data-andinformation/mnben_statisztikai_idosorok/mnben_elv_external_trade/mnben_fizm_20090330 (05.04.2013). – Назва з екрану

УДК 339.7

Ілясова Ю.В.*, Пучкова М.І.*

ПОРІВНЯЛЬНІ ПЕРЕВАГИ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглянуті основні методичні підходи до оцінки порівняльних переваг в міжнародній торгівлі. Виявлено окремі товарні групи, у торгівлі якими на європейському ринку Україна має порівняльні переваги, і зроблені певні рекомендації щодо розвитку потенційних галузей спеціалізації.

Ключові слова: агропродовольчі ринки, порівняльні торгівельні переваги, торговельна спеціалізація.

The article considers the methodological approaches to the assessment of comparative advantage in international trade. It provides analysis of trade specialization structure of Ukraine in the European market and specific recommendations for the development of the potential sectors of specialization.

Keywords: agri-food markets, relative trade advantages, trade specialization.

Постановка проблеми. Участь країн у міжнародній торгівлі може давати додатковий позитивний ефект, який сприяє економічному зростанню країн. Однак цей ефект може досягатися в тому випадку, якщо країна розвиває зовнішньоторговельні зв'язки на основі так званих порівняльних переваг. Порівняльні переваги не є показником статичним: одні з них з часом слабшають і можуть бути втрачені, інші - придбані. Аналіз динаміки зміни порівняльних переваг дозволяє вибудовувати певну стратегію розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни.

Актуальною проблемою є дослідження сучасного стану і перспектив розвитку міжнародної товарної спеціалізації та порівняльної переваги харчової промисловості України в європейському економічному просторі з огляду на обраний українською державою в довготерміновій перспективі зовнішньоекономічний курс на європейську інтеграцію.

Аналіз публікацій. Теоретичні праці з проблеми порівняльної переваги і міжнародної спеціалізації країн належать зарубіжним дослідникам А. Гамільтону, Е. Гекшеру, П. Кругману, Ф. Лісту, А. Маршаллу, Дж. С. Міллю, Б. Оліну, В. Парето, Д. Рікардо, П. Самюельсону та іншим. Методологічні аспекти вимірювання, аналізу та оцінювання порівняльної переваги вивчали такі вчені як Б. Баласса, Г., Боуен, В. Леонтьєв, Е. Лімер, С. Лінднер та інші. При написанні статті використані теоретичні та аналітичні дослідження з питань міжнародної спеціалізації країни, порівняльної переваги й оптимізації експортно-імпортних відносин між країнами таких вітчизняних вчених як Лука О.Ф. та Кончин В. І.

Мета. Метою даного дослідження є визначення на основі кількісних розрахунків наявних порівняльних переваг агропродовольчого сектору України та визначення напрямку

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

** магістрант Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

© Ілясова Ю.В., Пучкова М.І., 2013

їх динаміки. Отримані результати дозволять зробити деякі рекомендації щодо вдосконалення товарної структури зовнішньої торгівлі цього сектору та стимулювання розвитку галузей спеціалізації України, що дозволяє їй збільшити вигоди від участі в міжнародному поділі праці і міжнародному товарному обміні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Певні практичні рекомендації щодо регулювання експортної діяльності в агропродовольчому секторі України з огляду на євроінтеграційний аспект можна зробити на основі визначення порівняльних переваг окремих видів вітчизняної агропродовольчої продукції на європейському ринку.

Найбільш відомою формулою, що дозволяє визначити порівняльні переваги країн, є «індекс Баласса», запропонований Б. Балассом (B.Balassa) в 1965 р.

$$RCA_1 = (X_{ij} / X_{it}) / (Xnj / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt}) \quad (1)$$

де X - експорт, i - досліджувана країна, j - товар (або галузь промисловості), t - група товарів (або галузей промисловості) і n-група країн [3].

Запропонований індекс отримав назву коефіцієнта «виявленої порівняльної переваги» (Revealed comparative advantage - RCA), так як розрахунок проводиться на основі вже наявних даних про експорт товарів даної країни або групи країн.

Індекс Баласса сьогодні широко застосовується при розрахунку виявленої порівняльної переваги. Країна володіє порівняльною перевагою при RCA> 1.

Ще одним підходом, який розкриває більш детально відносні переваги у торгівлі певними видами продукції, є показники, запропоновані Т. Вольрасом. Він запропонував виразити відносну зовнішньоторговельну перевагу галузі як різницю відносної експортної та імпортної переваг:

RTA=RXA-RMA

$$RMA = \frac{M_{ij} / M_{rj}}{(M_{is} - M_{ij}) / (M_{rs} - M_{rj})} = \frac{M_{ij}(M_{rs} - M_{rj})}{M_{rj}(M_{is} - M_{ij})} \quad (2)$$

Відповідно відносна експортна перевага галузі визначається подібно до індексу Баласса, однак пропонує підхід до уникнення подвійного врахування обсягів експорту продукції галузі та досліджуваної країни:

$$RXA = \frac{x_{ij} / x_{rj}}{(x_{is} - x_{ij}) / (x_{rs} - x_{rj})} = \frac{x_{ij}(x_{rs} - x_{rj})}{x_{rj}(x_{is} - x_{ij})} \quad (3)$$

Відносну імпортну залежність розраховуємо так:

$$RMA = \frac{M_{ij} / M_{rj}}{(M_{is} - M_{ij}) / (M_{rs} - M_{rj})} = \frac{M_{ij}(M_{rs} - M_{rj})}{M_{rj}(M_{is} - M_{ij})} \quad (4)$$

де: M_{ij} – обсяг імпорту і-ої продукції галузі країни j; M_{rj} – загальний обсяг імпорту країни j; M_{is} – обсяги імпорту і-ої продукції усіма країнами світу; M_{rs} –загальний обсяг світового імпорту.

У таблиці 1 представлені розрахунки індексу RTA (relative trade advantage).

Таблиця 1
Індекси порівняльних переваг
сільськогосподарської та харчової продукції України та країн ЄС-27 (2007-2011)

	Індекс	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Україна	RTAfood	1,06	1,53	2,25	1,78	1,91
	RTAagri	0,19	0	0,06	0,04	1,58
Країни ЄС	RTAfood	-0,02	0,01	-0,04	0,04	0,06
	RTAagri	-0,08	-0,05	-0,03	-0,06	0,04

Розраховано автором на основі даних [4].

Країна матиме відносні переваги у зовнішній торгівлі продукцією галузі, якщо значення RTA буде позитивним, тобто більшим нуля; і навпаки, від'ємне значення показника буде свідченням відсутності переваг у зовнішній торгівлі для країни продукцією галузі [6].

Індекс RTA, який є індикатором порівняльних переваг, для України має позитивні значення як для сільськогосподарської продукції так і для продуктів харчової промисловості. Таким чином, RTA України вказує на порівняльну перевагу у торгівлі цією продукцією, що свідчить про її конкурентоспроможність на світовому продовольчому ринку. Від'ємний показник RTA для країн ЄС свідчить що ЄС є менш конкурентоспроможним, ніж Україна щодо експорту сільськогосподарської продукції.

Згідно з результатами оцінки виявлених порівняльних переваг Україна є конкурентоспроможною щодо експорту сільськогосподарських і харчових продуктів. Тим не менш конкурентоспроможність України знаходиться під загрозою багатьох негативних факторів, як, наприклад, відсутність достатнього людського капіталу, доступу до фінансових ресурсів, системи збуту, політичного сприяння, харчових стандартів якості та безпеки, та ін.

Далі доцільно розглянути порівняльні переваги в межах агропродовольчого комплексу України більш детально.

Якщо розглядати рівень індексу виявлених товарних переваг за товарними групами і його динаміку за 2007-2011 роки (Рис. 1), можна виділити три основні групи, а саме: перша група включає товари, що мають позитивне значення індексу ("Зернові культури та продукти переробки зернових", "молочні продукти і яйця птиці", "цукор і мед"), друга група - товари з від'ємним значенням індексу ("м'ясо і м'ясопродукти", "овочі та фрукти") і третя - товари зі значенням індексу RTA що знижується ("Зернові культури та продукти переробки зернових", "молочні продукти і яйця птиці").

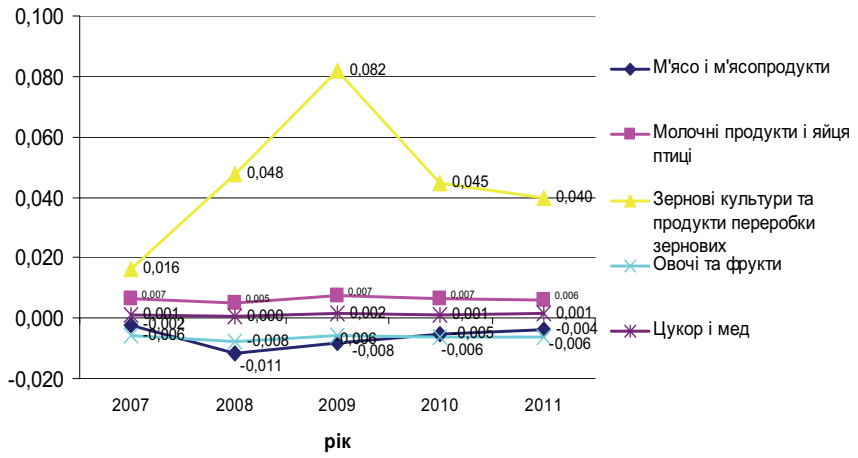

Рис. 1 Динаміка RTA індексу окремих товарів харчової промисловості України за період 2007-2011рр.
Джерело: розраховано автором на основі даних [8].

Так, наприклад, індекс RTA для товарів групи "Зернові культури та продукти переробки зернових" за період 2009-2011 рр. знизився більш ніж у два рази. Значної уваги цей факт потребує, враховуючи, що експорт зерна є однією з найважливіших порівняльних переваг України на світовому ринку.

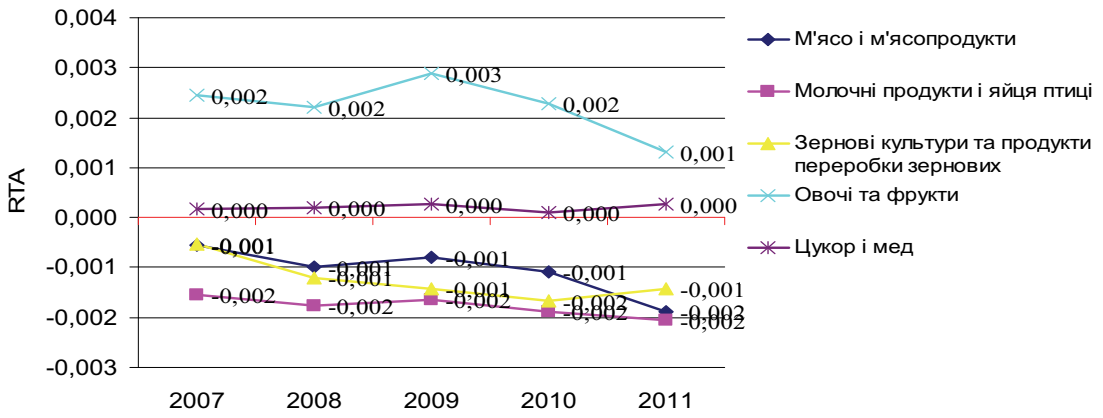

Рис. 2 Динаміка RTA індексу окремих товарів харчової промисловості ЄС за період 2007-2011рр
Джерело: розраховано автором на основі даних [8].

Рисунок 2 відображає ситуацію яка склалася за останні роки відносно тих самих груп товарів для країн ЄС. Позитивні значення RTA мають такі групи як "Овочі та фрукти" (найвищий показник) та "Цукор і мед". Від'ємні значення – "М'ясо і м'ясопродукти", "Зернові культури та продукти переробки зернових", "Молочні продукти та яйця птиці".

Таким чином Україна має порівняльні переваги в тих галузях, які для країн ЄС стабільно мають від'ємне значення RTA. Це підкреслює необхідність розвитку цих галузей як пріоритетних, бо спеціалізація в виробництві цих товарів виглядає найбільш ефективною.

Крім того, на відміну від країн ЄС, індекс RTA для групи товарів "М'ясо та м'ясопродукти" стабільно зростає та в найближчому майбутньому за умови вживання стимулюючих заходів може стати однією з порівняльних переваг України на європейському ринку на ряду з зерновими культурами та молочними продуктами. З метою більш детального розгляду даної групи товарів і виявлення потенційної порівняльної переваги необхідно розрахувати індекс RTA для основних товарів в групі. У таблиці 2 відображені індекси порівняльних переваг обраних товарів згідно з номенклатурою HS 2012 в групі «М'ясо та м'ясопродукти».

Таблиця 2
Індекс порівняльних переваг вибраних товарів м'ясної промисловості України

Вибрані товари	RTA
М'ясо великої рогатої худоби, свіже або охолоджене	1,31
М'ясо великої рогатої худоби, заморожене	6,84
Свинина свіжа, охолоджена або морожена	-88,16
Харчові субпродукти свійських тварин	-13,42
М'ясо, субпродукти харчові свійської птиці	0,4
Свинячий жир і жир свійської птиці	-328,33

Свинячий жир і жир свійської птиці -328,33
Розраховано автором на основі даних[7].

Отже порівняльну перевагу мають товари підгруп «М'ясо великої рогатої худоби, заморожене», «М'ясо великої рогатої худоби, свіже або охолоджене» та «М'ясо, субпродукти харчові свійської птиці». Серед них найбільший показник має «М'ясо великої рогатої худоби, заморожене». Отримані результати дозволяють зробити деякі рекомендації щодо вдосконалення товарної структури зовнішньої торгівлі харчової промисловості та стимулювання розвитку галузей спеціалізації України, що дає змогу збільшити вигоди від участі в міжнародному поділі праці і міжнародному товарному обміні. Розрахунки свідчать про доцільність розробки певних заходів щодо розвитку м'ясної промисловості з огляду на збільшення обсягів експорту. Ефективне використання потенційної порівняльної переваги може дати позитивний результат для економіки країни у найближчий перспективі.

Таким чином, м'ясна промисловість України має високий потенціал розвитку та потребує інновацій.

У свою чергу, країни ЄС щодо українських продуктів продовжують вести політику м'якого, але непорушного стримування — розширення квоти для відповідної м'ясомолочної продукції найближчим часом не прогнозується, оскільки Євросоюз, враховуючи фінансові проблеми, налаштований захищати власного товаровиробника.

Але завдяки системним заходам щодо нарощування виробництва м'яса, гармонізації стандартів з європейськими та підвищення якості та екологічності товарів Україна не лише повністю забезпечить внутрішні потреби, а й може стати одним із провідних експортерів цієї продукції.

Висновки. Одним з найважливіших напрямів зовнішньоекономічної стратегії українського агропродовольчого сектору є вихід на європейський ринок з конкурен¬тоспроможною продукцією. Харчова та сільськогосподарська промисловості є важливими галузями міжнародної спеціалізації України і мають суттєві порівняльні переваги у зовнішній торгівлі.

Впровадження економічного механізму розвитку харчової промисловості в умовах функціонування ринкової економіки, який поєднує механізми вільного ринку з державним регулюванням, дозволить підвищити ефективність функціонування харчової промисловості в країні і сприятиме збільшенню порівняльних переваг кінцевої продовольчої продукції.

Існує можливість нарощування експорту окремих видів агро¬продовольчої продукції відповідно до порів¬няльних переваг країни. Як свідчить проведене дослідження, за рівнем фактичних порівняльних переваг найбільш конкурентоспроможними на європейському ринку серед основних товарів українського агропродовольчого експорту є "зернові культури та продукти переробки зернових", "молочні продукти і яйця птиці", "цукор і мед".

Тим не менш, увагу слід приділити групі «м'ясо та м'ясопродукти», тому що не дивлячись на від'ємне значення, індекс торгівельної переваги демонструє позитивну динаміку протягом останніх років. Резервами підвищення порівняльних переваг м'яса і м'ясної продукції можуть стати: підвищення якості та безпеки продукції, збільшення продуктивності, вдосконалення порідного складу на основі племінної роботи, формування м'ясних кластерів, вдосконалення ціноутворення, освоєння інновацій.

Список використаних джерел

1. Кончин В. І. Порівняльна перевага України в системі виробництва і торгівлі: євроінтеграційний аспект / В.І. Кончин // Тернопільська академія народного господарства. - Т., 2004.

2. Лука О.Ф. Теоретичні основи визначення порівняльних переваг економіки України / О.Ф. Лука // Науковий вісник: Сучасна економічна теорія та проблеми її застосуван¬ня / Збірник науково-технічних праць. – Львів: УкрДЛТУ, 2002. – Вип. 12.6.
3. Balassa B. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage/B. Balassa // The Manchester School of Economic and Social Studies, - 1965.- P. 99-123.
4. International trade and market access data [electronic resource] // WTO, 2011// - Mode of access: http://stat.wto.org
5. Kowalski P. Comparative Advantage and Trade Performance: Policy Implications // OECD Trade Policy Papers / OECD Publishing. – 2011. - No. 121.
6. Vollrath T. A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage // Weltwirtschaftliches Archiv, – 1991 – P. 130.
7. http://comtrade.un.org – United Nations Statistic Division.

УДК 339.9

Кібальник Л.О.*, Подолян І.С.*

ВПЛИВ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ НА МІСЦЕ УКРАЇНИ В ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розкрито вплив світових фінансових криз на макроекономічні показники та зовнішньоекономічну діяльність України. Визначено, що саме криза 2008-2009 років спричинила найсуттєвіший негативний вплив на рівень розвитку вітчизняної економіки. Обґрунтовано пропозиції щодо покращення місця України у світовому геоекономічному просторі.

Ключові слова: фінансові кризи, геоекономічний простір, світовий продукт, торговельний баланс, фінансово-промислові групи.

Annotation. The effects of the global financial crisis on the macroeconomic indexes and foreign trade of Ukraine are analyzed. The assertion that this crisis of 2008-2009 led to the most significant negative impact on the domestic economy are proved. The recommendations for improving Ukraine's place in the global geo-economic space are justified.

Keywords: financial crisis, geo-economic space, global product, balance of trade, financial industrial groups.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним з головних завдань будь-якої країни сьогодні є визначення власного місця в системі розподілу геоекономічної влади та розробка стратегії подальшої діяльності з метою включення до певної впливової групи країн або, хоча б, утримання завойованих позицій. Що стосується України, то її можна віднести до напівпериферії геоекономічного простору. Це дає їй шанс і можливості переходу до більш привабливої частини світового господарства – центру.

Україна має відкриту модель зовнішньоекономічної діяльності, що, з одного боку, сприяє її тіснішому включенню до міжнародних економічних зв'язків, а, з іншого, спричиняє негативний вплив процесів глобалізації на її розвиток. Так, вітчизняна економіка витримала потужний удар світової фінансово-економічної кризи, не допустивши необоротного руйнування економічної системи, спромігшись відновити певну економічну рівновагу, хоч і на значно нижчому, в порівнянні з передкризовим станом, рівні. Проте, з іншого боку, не створила достатніх стимулів для кардинального реформування національної конкурентної стратегії на засадах інвестиційного оновлення експортно-виробничого потенціалу та стратегічних інноваційно-спрямованих структурних зрушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливістю дослідження за цією темою є відсутність у вітчизняній та іноземній літературі розробок щодо геоекономічної стратегії України в умовах світових фінансових криз. Окремі праці О. Білоурса, А. Гальчинського, Ю. Козака, Я. Жаліло, Ю. Макогона, Ю. Пахомова [1-9] стосуються аналізу зовнішньоекономічної політики України, зокрема стратегії побудови відносин з іншими країнами у

* кандидат економічних наук, доцент, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

© Кібальник Л.О.,* Подолян І.С., 2013

глобалізованому світі. Вивченню наслідків для України фінансових криз присвячені роботи І. Бураковського, О. Плотнікова [10-12] та інших вчених-економістів. У дослідженнях В. Будкіна, В. Дергачова, М. Згуровського, О. Соскіна,

А. Філіпенка [13-15] зроблено спробу визначити місце України у сучасному геоекономічному та геополітичному просторі та окреслити перспективи подальшого її розвитку в цих вимірах. Найвагомішими розробками, з точки зору практичного застосування, є зовнішньоекономічна стратегія України, затверджена Міністерством закордонних справ України, Програма економічних реформ на 2010-2014 роки та Національна стратегія розвитку «Україна – 2015» [16-18]. Вони визначають ключовими зовнішньополітичними та економічними пріоритетами України європейську інтеграцію, поглиблення інтеграції з країнами СНД та участь України в міжнародних економічних організаціях. Всі передбачені програмами заходи спрямовані на поглиблення взаємодії і взаємозалежності між Україною та інтеграційними об'єднаннями, з якими вона межує. Акцент в програмах ставиться на розширенні ринків збуту для українських товарів, спрощенні доступу українських товаровиробників до закордонних ринків та залученні фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій для проведення економічних реформ.

Разом з тим, на сьогодні не існує цілісної системи поглядів щодо напрямків, принципів, механізмів та інструментів реалізації геоекономічного потенціалу країни у світовому економічному просторі, а існуючі стратегії не враховують ані особливостей сучасної геоекономічної структури, ані впливу світових фінансових криз на довгострокову геоекономічну політику України. Жодна з офіційно затверджених програм не передбачає протидію наслідкам світових фінансових криз.

Виходячи з географічних, економічних, політичних та культурних передумов, Україна сьогодні є складником як європейського, так і євразійського простору, внаслідок чого необхідно визначитися з тим, яке геоекономічне місце вона має посісти і яку роль виконувати. Буде це рух в напрямку до економічного «ядра» світового господарства чи до периферії. Вдасться Україні стати повноправним учасником розподілу світового продукту і доходу чи доведеться задовольнятися крихтами від «пирога». Внаслідок цього, виникає потреба адаптувати наукові підходи і практичні інструменти реалізації стратегічних інтересів України до динамічних умов, особливо тих, що викликані світовими фінансовими кризами.

Мета статті – на основі нових знань про природу світових фінансових криз пояснити їх вплив на економічну систему України та розробити практичні рекомендації щодо посилення її ролі в системі геоекономічних зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що сучасний стан економічного розвитку, обсягів ВВП, темпів економічного зростання, зовнішньоекономічної діяльності, інтеграційних процесів тощо не дає можливості реалізувати Україні такі далекоглядні цілі, як-то включення до світового «ядра». Це підтверджують такі дані: за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2010-2011 роках серед 139 країн світового господарства Україна посідала 89 місце. У 2012 році за рейтингом світової конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту вона була 56-та. Згідно з рейтингом Світового економічного форуму, Україна стала 93-ою за рівнем розвитку інноваційних факторів серед 142 країн, що аналізувались; за рівнем розвитку бізнес-середовища – 103-ою; а за рівнем інноваційності – 74-ою. У сучасних умовах такий складник конкурентоспроможності як інноваційність посідає одну з ключових позицій. В Україні рівень показників, що її формують, є занадто низьким, а саме: видатки на інноваційну діяльність становлять лише 1,08 % ВВП; кількість науковців, що припадають на 1 млн. жителів, – 1665,69 осіб;

частка високотехнологічного експорту в загальному його обсязі – 4 %. Зниження інноваційної активності призвело до втрати позицій Україною у світових економічних рейтингах. За глобальним індексом інноваційності у 2012 році Україна була лише на 63 місці у світі, за часткою видатків на освіту у ВВП – на 22 місці, за видатками на НДДКР у ВВП та зайнятістю населення у високотехнологічних галузях економіки – на 37 місці [19].

Серед основних проблем низької конкурентоспроможності України в геоекономічному просторі виокремимо значний рівень корупції, недосконале податкове регулювання, низький доступ до фінансування, неефективне державне управління, високий рівень оподаткування.

Але особливе місце сьогодні має такий чинник, як-то залежність основних макроекономічних показників розвитку економіки України від світових фінансових криз. Як відомо, фінансові кризи – це економічні кризи, пов'язані з різким знеціненням окремих фінансових інструментів. Вони найчастіше асоціюються з банківськими кризами та зі здуванням фінансових (економічних) бульбашок на фондових ринках.

За часів незалежності України у світі відбулася низка фінансових криз, яка більшою чи меншою мірою охоплювала окремі країни або цілі регіони світу. Так, Азійська фінансова криза 1997-1998 років стала наслідком бурхливого економічного зростання «азійських тигрів», яке супроводжувалося різким нарощенням іноземного інвестування та зовнішнього боргу країнами Південно-Східної Азії. Це вилилося в перегрів економік «азійських тигрів», і з травня 1997 року почалося різке падіння на фондових ринках Таїланду, Індонезії, Малайзії, Південної Кореї та (меншою мірою) інших країн регіону. Протягом 1997-1998 років в цих країнах спостерігалося падіння курсів національних валют та фондових індексів. Наслідком азійської вважається російська економічна криза 1998 року та аргентинський дефолт 1999-2001 року.

Наступна світова фінансова криза – це так званий «крах доткомів» (США) 2000-2002 років. Ця криза характеризувалась тим, що вартість акцій за період кризи знизилась на 5 трлн дол. США. Падіння вартості акцій високотехнологічних компаній вдалося зупинити лише після введення механізмів прямого контролю за спекуляціями на ринку цінних паперів з боку уряду США у відповідь на теракти 2001 року.

І останнім та наймасштабнішим за всю світову історію обвалом світових фондових ринків стала світова фінансова криза 2008-2009 років, яка почалася з іпотечної кризи в США 2007 року [20-22].

Дані рис 1. свідчать, що на обсяг виробництва у світовому масштабі суттєво вплинули лише дві історичні та економічні події: розпад СРСР та світова фінансова криза 2008-2009 років.

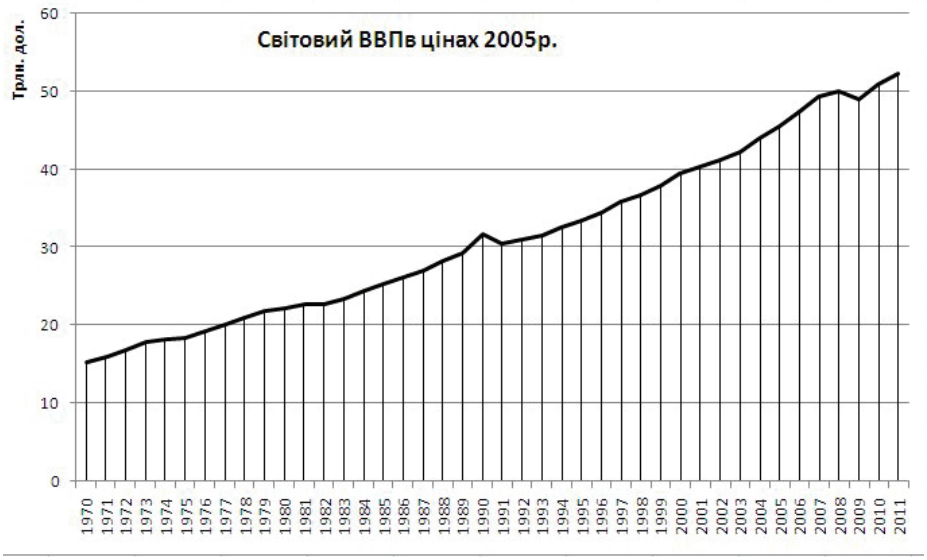

Рис. 1 Світовий ВВП, дол. США у цінах 2005 р. (розраховано за даними джерела [23]).

Більш відчутний вплив фінансові кризи здійснюють на показники зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Це видно з графіків середнього торговельного балансу та дисперсії торговельних балансів країн світу (рис. 2 та рис. 3). На графіку середнього сальдо торговельного балансу можна побачити спади, які збігаються із зазначеними кризовими періодами. Тоді як дисперсія сальдо торгового балансу суттєво зменшилася лише під впливом світової фінансової кризи 2008-2009 років.

Рис. 2 Середнє значення сальдо торгового балансу країн світу, дол. США (розраховано за даними джерела [23]).

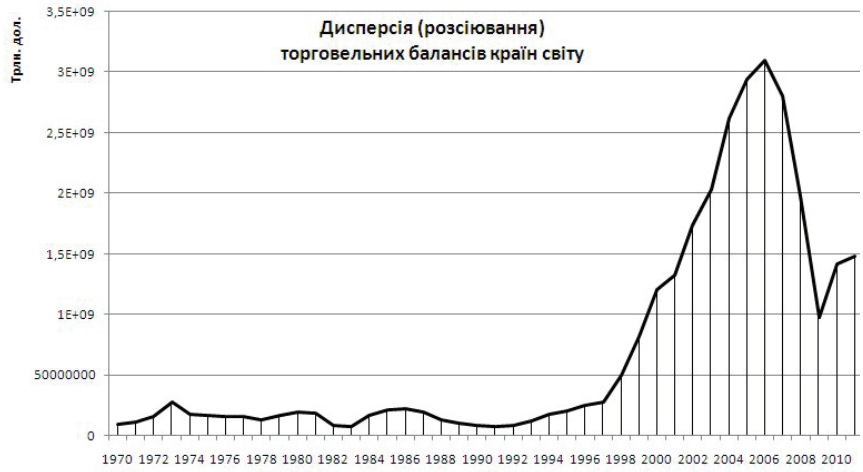

Рис. 3 Дисперсія (розсіювання) торговельних балансів країн світу, дол. США (розраховано за даними [23]).

Щоб оцінити рівень інтегрованості України у світову фінансову систему, простежимо динаміку економічних показників країни під час світових фінансових криз. Для аналізу нами відібрано такі показники, як-то: зовнішньоторговельний оборот, сальдо торговельного балансу, курс національної валюти до долара США, ВВП.

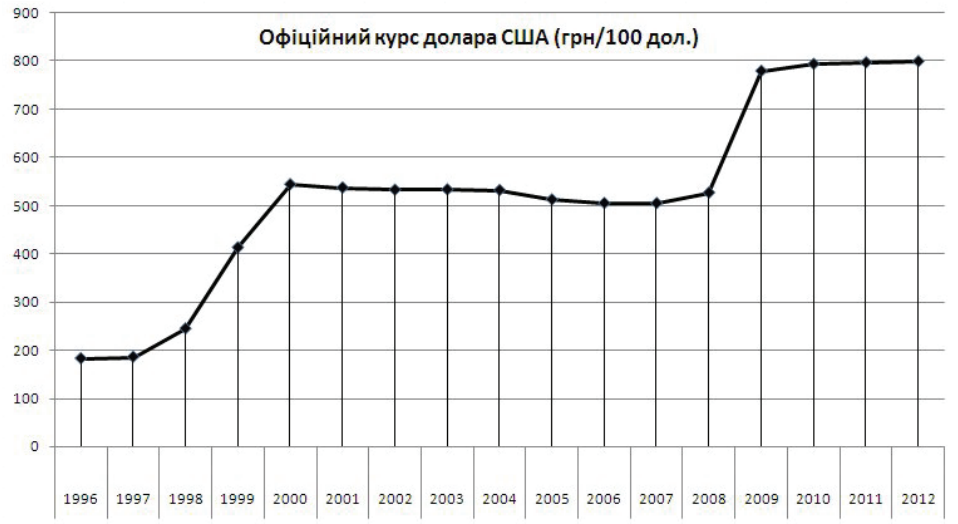

Рис. 4. Офіційний курс дол. США, грн / 100 дол. (складено за даними

Рис. 4 Офіційний курс дол. США, грн / 100 дол. (складено за даними джерела [24]).

Як видно з рис. 4, гривня девальвувалась у два етапи, і обидва вони збігаються з кризовими періодами у світовій фінансовій системі. Водночас крах «доткомів» не вплинув на валютну політику НБУ, що свідчить про переважно локальний характер цієї кризи.

На графіку зовнішньоторговельного балансу чітко простежується етап відкриття українського банківського сектора для іноземного капіталу в 2005 році. Починаючи з цього року, відбулася низка злиттів і поглинань українських банків західними фінансово-промисловими групами (ФПГ). З цього моменту відбувається нарощення імпорту, а дефіцит платіжного балансу покривається дешевими доларовими кредитами, які постачались в Україну західними ФПГ. Цей процес відбився і на курсі долара США. В 2005-2007 роках спостерігаємо зниження його курсу щодо гривні. А в 2009 році, коли більшість ФПГ відчули кризу ліквідності, відбувається відтік капіталів за межі України. Як наслідок – різке скорочення імпорту і дефіциту сальдо платіжного балансу (рис. 5).

Рис. 5 Торговельний баланс України, дол. США в цінах 2005 р. (розраховано за даними джерела [23]).

Графік динаміки вітчизняного ВВП також свідчить про те, що суттєвий вплив на реальний сектор економіки мала лише фінансова криза 2008-2009 років (рис. 6).

Україна на початку 2012 року знаходилася на 51 місці серед країн світу за своїм внеском у виробництво світового валового продукту. З одного боку, це свідчить про те, що Україна посідає проміжне місце в системі світового виробництва. З іншого боку, рівень концентрації виробництва в країнах «ядра» настільки високий, що перша двадцятка країн-лідерів забезпечують виробництво майже 82 % світового валового продукту.

Рис. 6 ВВП України , дол. США в цінах 2005 р. (побудовано за даними джерела [23]).

Зокрема, на США припадає близько 25 %. Тоді як на Україну – всього лише 0,18 % (рис. 7). Проведений нами розрахунок індексу Джині за показником участі країн у виробництві світового ВВП свідчить, що ступінь диференціації країн є надзвичайно високим. Так, за підсумками 2011 року індекс Джині становив 0,85 (чим ближчий цей показник до 1, тим більшим є ступінь нерівності).

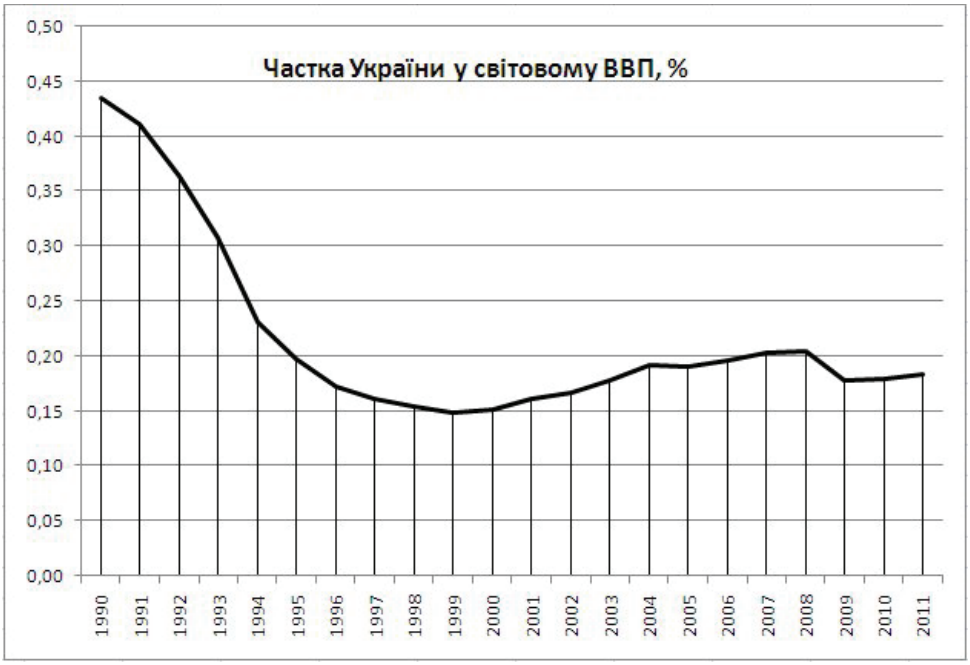

Рис. 7 Частка України у світовому ВВП (побудовано за даними джерела [23])

Таким чином, можна стверджувати, що через гіперконцентрацію світових продуктивних сил і ресурсів у країнах «ядра», більшість країн світу, зокрема й Україна, відтиснуті на периферію геоекономічного простору.

Водночас суттєва відкритість національної фінансової сфери, входження країни до СОТ і проникнення на банківський ринок України транснаціональних фінансових корпорацій і груп свідчать про підвищення міри включення України до світової фінансової системи, що, з одного боку, відкриває більш широкі можливості для притоку іноземного капіталу, а це вкрай необхідно для нарощування та реалізації економічного потенціалу. З іншого боку, ці процеси означають посилення залежності України від тенденцій на світовому фінансовому ринку, що підтвердила криза 2008-2009 років.

Висновки. Отже, до основних перешкод формування стійких позицій національної економіки у світовому просторі варто віднести входження до нього неефективною та слабкою економікою; відплив ресурсів; скорочення обсягів виробництва та робочих місць; розвиток та поширення «тіньової» економіки; низьку якість та високу ціну національних товарів; розрив зв’язків у національних кластерах (наприклад, між виробником і видобувачем сировини); нераціональну експортно-імпортну структуру та внутрішню структуру виробництва; перенесення за кордон найпродуктивніших робочих місць; стримування внутрішнього попиту; відсутність у національного виробника необхідних навичок та можливостей конкурентної боротьби з іноземними виробниками; недосконалість законодавства, що обмежує вияви монопольної поведінки резидентів і нерезидентів; розташування на території України промислової периферії розвинутих країн, тобто енерго- та еколого-ємних виробництв.

Ще більше погіршили ситуацію світові фінансові кризи, а особливо криза 2008-2009 років, відкинувши Україну за основними фінансовими та економічними показниками на замикаючі позиції у світових рейтингах. Адже, що через кризу ліквідності відбувся відтік капіталів за межі України, різко скоротився імпорт, зріс дефіцит платіжного балансу та суттєво постраждав реальний сектор економіки.

Сприяти зміцненню позицій України у світі могли б стабільне та передбачуване законодавче середовище; якісні адміністративні та економічні реформи; інвестування традиційної та технологічної інфраструктури, сприяння приватним заощадженням та внутрішнім інвестиціям шляхом перерозподілу доходів і зміцнення середнього класу; інноваційні фактори розвитку; агресивність на зовнішніх ринках і привабливість внутрішнього ринку для іноземних інвестицій; збалансованість внутрішнього та зовнішнього ринків тощо. Але головне – це розробка комплексної геоекономічної стратегії, яка б враховувала як геоекономічний потенціал країни, так і вплив світових фінансових криз на її зовнішньоекономічну діяльність.

Отже, сьогодні Україна має не досить вигідне положення у світі щодо участі у розподілі світових ресурсів та доходу. У більшості випадків вона знаходиться осторонь великих фінансових потоків, що могли б сприяти не лише її економічному розвитку, а й наближенню до світового ядра.

Список використаних джерел

1. Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г., Гончаренко О. М., Мацейко Ю. М., Зленко В. А. Глобальные трансформации и стратегии развития. – К., 2000 – 422 с.
2. Білорус О. Г., Власов В. І., Зернецька О. В., Лук'яненко Д. Г., Мацейко Ю. М., Поручник А. М., Скаленко О. К., Філіпенко А. С. Імперативи глобальних трансформацій: стратегічні концепції інтеграції, конкурентоспроможності і сталого розвитку України. Цикл наукових праць. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kdpunt.gov.ua/work/tsikl-naukovikh-prats-imperativi-globalnikh-transformatsii-strategichni-kontseptsiyi-integratsi
3. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
4. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ : аналітична доповідь / Нац. ін-т стратегічних досліджень; Я. А. Жаліло [та ін.]; за ред. А. Я. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 103 с.
5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
6. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Ярослав Жаліло ; Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2009. – 334 с.
7. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Ю. Г. Козак [та ін.]. ; ред. Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, І. В. Ліганенко; М-во освіти і науки України. - Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 355 с.
8. Макогон Ю. Перспективы выхода экономики Украины из кризиса: внешнеэкономический аспект // Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць. Випуск 1 (66). – С. 3-25.

9. Пахомов Ю. Контекст новых вызовов глобальных, цивилизационных, региональных и страновых перемен // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19838/03-Pakhomov.pdf?sequence=1
10. Бураковський І., Плотніков О. Глобальна фінансова криза : уроки для світу та України. – Х. : Фоліо, 2009. – 298 с.
11. Бураковський І. В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / Ігор Бураковський, Олексій Плотніков ; худ.- оформл. Л. П. Вировець. – Харків: Фоліо, 2009. – 298с.
12. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи : пошуки адекватної економічної політики : аналіт. доп. / [за ред. І. Бураковського та В. Мовчан] ; Ін-т економ. досліджень та політ. консультацій. – Х. : Права людини, 2009. – 73 с.
13. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна : монографія / [М.З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, В.С. Будкін та ін.]. – К. : Видавничий Центр «Академія», 2010. – 323 с.
14. Дергачев В. А. Геоэкономическая трансформация Украины. Монография. Электронноеиздание на CD. Издательский проект профессора Дергачева, 2011. 11 п. л.// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dergachev.ru/book-19/index.html
15. Соскин О. Возможности реализации геоэкономического потенциала Украины в евразийском пространстве // Економічний часопис – XXI. – 2005. – № 1–2. – С. 26–30.
16. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015». – Київ, 2008. – 73 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uf.org.ua/additional/7984602_Ukraine-015big.pdf
17. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015». – Київ, 2009. – 116 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uf.org.ua/books/4313166_Strateg%20novost%20230109.pdf
18. Зовнішньоекономічна стратегія України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/foreign-policy
19. Global Competitiveness Report 2011-2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf
20. Киндлбергер Ч., Алибер Р. Мировые финансовые кризисы. Мании, паники и крахи. – СПб. : Питер, 2010. – 544 с.
21. Мазуренко В. І. Світова фінансова криза 2007-2010 р.р. : глобальний та національний виміри: монографія / В. І. Мазуренко. – Дніпропетровськ: ПП Видавництво «Нова ідеологія», 2009. – 216 с.
22. Матросова Л. Мировой финансовый кризис и его влияние на экономику Украины // Вісник економічної науки України. – 2009. – №1. – С. 122-124.
23. Офіційний сайт департаменту статистики ООН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp
24. Офіційний сайт НБУ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446

УДК 339.56 ***Ковтонюк К.В.****

ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТОРГОВИХ УГОД

Розглядаються нормативно-правові аспекти дво- та багатостороннього регулювання торгових взаємовідносин України з Російською Федерацією. Визначено їхні особливості і ступінь небезпеки для національного суверенітету.

Ключові слова: торгові взаємовідносини, нормативно-правове регулювання, національний суверенітет, Україна, Російська Федерація.

The article covers normative legal aspects of bilateral and multilateral trade laws between Ukraine and the Russian Federation. Their peculiarities and level of danger for the national sovereignty are determined.

Постановка проблеми. Російська Федерація (РФ) є і завжди буде одним з найважливіших політичних, економічних і гуманітарних партнерів України – з огляду на глибокі історичні зв'язки між нашими народами. Цей фактор обумовлює надзвичайно високий рівень партнерства між державами, але одночасно й наявність суперечностей у позиціях. Виходячи з цього, порядок денний та атмосферу двосторонніх відносин визначає «геополітична» складова. На думку О.Білоруса, всі інші дискусійні питання співробітництва, включно з «газовим питанням», є похідними від прагнень Росії закріпити свій вплив на Україну шляхом включення її до реінтеграційних проектів під егідою РФ – Митного союзу (МС), Єдиного економічного простору (ЄЕП) та в перспективі – до Євразійського союзу (ЄврАзЕС) [1, с. 56]. З огляду на це, головним завданням зовнішньополітичної діяльності України на пострадянському просторі є вибір оптимальної форми інтеграції відповідно до національних інтересів та обраного нею стратегічного курсу на євроінтеграцію [2, 3]. Таким чином, єдино можливою формою співпраці є зона вільної торгівлі (ЗВТ), що базується на дво- і багатосторонніх торгових угодах. Останнє, на нашу думку, зумовлює необхідність переосмислення україно-російських відносин у торгівельній сфері на засадах партнерства, взаємовигоди і рівноправ'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформація торгових взаємовідносин України з РФ в рамках регіональних об'єднань опинились у дослідницькому ракурсі багатьох вчених, політиків, представників органів державної влади, аналітиків, незалежних експертів тощо. Визначенню специфіки двосторонніх відносин України з РФ в процесах інтеграції на пострадянському просторі присвятили свої праці Л.Л.Антонюк, О.Білорус, Є.Вінокуров, С.Галаган, О.Шнирков та ін. Втім, попри небайдужість дослідників до аналізу основних проблемних сфер україно-російських відносин, науковці недостатньо уваги приділяли збігу торговельних інтересів учасників інтеграційного процесу в євразійському регіоні з метою забезпечення умов їх стійкого розвитку.

З огляду на це, метою дослідження є аналіз специфіки регіонального торгового співробітництва України з РФ, потенційних можливостей і труднощів залучення України до

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Університету економіки та права «КРОК»

© Ковтонюк К.В., 2013

інтеграційних угруповань на території колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) у форматі «+1», тобто учасника ЗВТ.

Виклад основного матеріалу. Основи сучасних відносин двох суверенних країн України та РФ були закладені за часів СРСР у листопаді 1990 року підписанням Договору, за яким Україна і Росія, на той час ще союзні республіки, зобов'язались утриматись від дій, які могли б нанести шкоду державному суверенітету іншої сторони [4]. Зазначені зобов'язання, не лише, відповідають національним інтересам, сформульованим, зокрема, в Конституційному визначенні: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [5], але й стали наріжним каменем у торгових відносинах двох країн в межах інтеграційних утворень на пострадянському просторі.

Після подій 1991 р., з проголошенням незалежності України та розпадом СРСР постало питання про встановлення нового формату відносин між двома державами на основі міжнародного права. Після підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та РФ 14 лютого 1992 року, важливою подією міждержавного діалогу стало укладення 23 червня 1992 року в Дагомисі Угоди між РФ та Україною про розвиток міждержавних відносин, які визначені сторонами як дружні, рівноправні, партнерські, основані на загальновизнаних нормах міжнародного права. Ці принципи були покладені в основу міжурядової угоди про взаємне заснування торговельних представництв (Москва, 22 жовтня 1992 р.) та Угоди про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р. (введена в дію 21 лютого 1994 р.) [6], у яких сторони визначали певні правила поведінки в торгівельно-економічних відносинах. Надалі ж, протягом 1994—1995 рр., скасування тарифних і нетарифних обмежень в Україні і збереження тарифних обмежень в РФ призвело не тільки до поглиблення асиметрії щодо застосування вилучень із режиму вільної торгівлі, а й до того, що сукупні обсяги обмежень з боку Росії стали на порядок перевищувати відповідні українські регламентації. Наприклад, Україна не застосовує тарифного регулювання експорту, причому квотування і ліцензування практично стосується тільки групи зернових культур. РФ, навпаки, не застосовує квотування і ліцензування експорту, однак тарифне регулювання експорту через стягнення вивізного мита охоплює велику кількість найменувань товарів. Це, як правило, високоліквідні товари сировинної групи та енергоносії, які є предметом критичного для України імпорту. Очевидно, що від такої асиметрії страждає саме Україна, а величина збитків по окремих роках оцінюється експертами на суму від 1 до 1,5 млрд. дол. [7]. Таким чином, вилучення з режиму вільної торгівлі фактично нейтралізовували його в цілому. Так, застосування режиму вільної торгівлі обмежувалося для товарів, які згідно з законодавствами обох держав підпадають під дію експортного тарифу або підлягають квотуванню та ліцензуванню. Внаслідок цього набула особливої актуальності розробка заходів щодо розширення вільної торгівлі для забезпечення розвитку інтеграційних процесів між Україною та РФ, що були офіційно закріплені в Угоді про реалізацію режиму вільної торгівлі від 8 лютого 1995 року № 294 (набрала чинності 11.08.1995 р.) [8], що базувалась на Угоді про вільну торгівлю від 24 червня 1993 року (підписана 21.02.1994 р.) [6].

Базові договори заклали основу для підписання інших документів, серед яких Угода між Міністерством економіки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі РФ про регулювання поставок плоского холоднокатаного прокату походженням з України на митну територію РФ від 21 червня 2007 року (втратила чинність) [9] та Угода між Міністерством економіки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі РФ про регулювання поставок прутків для армування залізобетонних конструкцій походженням з України на митну територію РФ від 13 червня 2007 року (набрала чинності 14.08.2007

р.) [10], які поглиблюють двосторонні торговельні відносини. Одразу слід звернути увагу і на те, що сьогодні ці відносини мають асиметричний диспаритетний характер. Україна діє на російському напрямі переважно в режимі поступок, потенціал яких зменшується. Політика РФ стосовно України є цілеспрямованою і чітко скоординованою. Очевидно, що весь комплекс двосторонніх відносин, їх атмосфера та характер визначатимуться позицією України щодо російського плану реінтеграції пострадянського простору [11].

Залучення України до пострадянських об'єднань за російським сценарієм передбачає отримання тактичних вигод, в т.ч. в економічній сфері. Отже, існують ризики втрати національного суверенітету, що й визначає єдину доступну форму інтеграційної співпраці – торгівлю. Відповідно до цього, 15 квітня 1994 року в Москві була підписана Угода про створення ЗВТ між країнами членами СНД від 15.04.1994 р. № 48 (ратифікована українською стороною лише 06.10.1999 р.) [12], а РФ взагалі відмовилась приєднатись до цієї угоди. Проте, їй не завадило ініціювати підписання нового Договору про ЗВТ в рамках СНД від 18.10.2011 р. № 5193-VI (ратифікований Україною 30.07.2012 р.) [13], виводячи на новий рівень торгових взаємовідносин повноправних та асоційованих членів даного інтеграційного угруповання. При цьому, слід відзначити наявність серйозних дисбалансів і серйозних викривлень у системі торговельних відносин України та РФ, які з часом посилюються. Наприклад, у ст.1 Угоди про вільну торгівлю від 24 червня 1993 року [6] «... Вилучення з торговельного режиму згідно з узгодженим переліком товарів оформляється окремими документами, які є невід'ємною частиною цієї Угоди. При цьому Договірні Сторони узгоджують поетапне скорочення вилучень, передбачених зазначеними документами». Тлумачення терміна «вилучення» міститься в п. 1 ст. 1 Протоколу від 24 червня 1993 р. (що є невід'ємною частиною Угоди від 24.06.1993 р.), відповідно до якого «Вилучення, передбачені ст. 1 Угоди між Урядом України та Урядом РФ про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р. поширюються на товари, що підпадають під дію російського законодавства про експортний тариф, а також законодавства про ліцензування та квотування експорту товарів (робіт, послуг), діючого на момент проведення митного оформлення товарів, при їх експорті з РФ в Україну (на момент підписання цього Протоколу діє перелік товарів, встановлений на підставі Постанови Уряду РФ від 30 червня 1992 р. № 461; перелік товарів, що квотуються та ліцензуються, встановлений Постановою Уряду РФ від 6 листопада 1992 р. № 854)» [14]. Як бачимо, таке визначення вилучень з режиму вільної торгівлі фактично дозволяє Урядові РФ вводити нові вилучення шляхом внесення змін та доповнень до внутрішньодержавних актів, що регулюють експортний тариф і питання квотування та ліцензування експорту. Не обмежує дію цього пункту і введена з 11 серпня 1995 р. заборона на введення нових кількісних обмежень у взаємній торгівлі. Крім того, відповідно до п. 2 цієї статті «Додаткові взаємні звільнення товарів від експортного мита будуть оформлюватись окремими протоколами». Відтак домовленості про звільнення російського експорту від сплати мита мають бути договірно закріплені. Таким чином, на договірній основі закріплюється автоматичне визнання Україною діючого російського експортного мита [15]. Водночас, з підписанням нової торговельної угоди в межах СНД у 2011 році майже нічого не змінилося. Уряду РФ уже вкотре вдалося нав'язати українській стороні асиметричні умови, оскільки Угода про вільну торгівлю має низку винятків, зокрема, і щодо товарів, імпорт та експорт яких є критичним для України. Так, будь-який цукор українського походження буде оподатковуватися при імпорті в Молдову за ставкою 75%, а цукор з Молдови – лише за 50%, а в інші країни СНД – за фіксованою ставкою імпортного мита в 340 доларів США, незалежно від цінової кон'юнктури. По суті, український уряд погодив заборонне мито для поставки українського цукру в країни СНД та

легалізував контрабанду з Приднестрів'я. Крім того, Росія також висунула «скромний» перелік вилучень по імпорту по всіх країнах СНД на чотирьох аркушах убористого шрифту провідне місце серед якого займає 30-відсоткове експортне мито на російський газ. Але найбільшою прикрістю для України стала легалізація вилучень з режиму експорту. Справа в тому, що згідно з угодою про вільну торгівлю 1993 року взагалі не передбачалося застосування будь-яких експортних мит. Тобто теоретично Україна могла звернутися до незалежного арбітражу і відсудити право купувати російський газ і нафту без експортних мит або повернути всі мита, сплачені починаючи з 1994 року. Тепер експортні мита легалізовані, а це близько 32 сторінок торгових обмежень. Слід звернути увагу і на те, що по відношенню до України встановлюється особливий спосіб визначення експортних мит на вуглеводні, який відрізняється від загального. Наприклад, при експорті природного газу для всіх споживачів РФ та Казахстан встановили 30% мито, але виключно для України таке мито буде встановлюватися за «спеціальною формулою», без пояснень про що йде мова [16].

У результаті проведеного аналізу міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері торгівлі, було встановлено асиметричний характер україно-російських відносин. Потенціал поступок України на російському напрямі зменшується. Водночас тиск Москви з метою залучення Києва до більш глибоких форм інтеграції зростає. Російська сторона активно намагається залучити Україну до повномасштабної участі в «інтеграційній тріаді» МС – ЄЕП – ЄврАзЕС. Однак, пропонуючи Києву істотні поступки в результаті членства в МС і ЄЕП, російське керівництво обумовлює можливість їх обговорення умовою попереднього вступу України до ЄврАзЕС з подальшою подачею заявки на приєднання до МС, що виступає ядром економічної інтеграції на чолі з РФ. Запропонована українською стороною формула співпраці «+1» жодним чином не влаштовує РФ [11, с. 7]. Зважаючи на рівень економічного розвитку і потенціалу України, її членство в тому чи іншому форматі інтеграційного угруповання на пострадянському просторі СРСР значно посилило його позиції [17]. Проте, Україні з її високою залежністю від ринків Європейського Союзу та РФ, низькими показниками міжнародної конкурентноздатності в економічній, соціальній, політичній та правовій сферах нагальним є інтенсифікація простих та розвинених форм участі в регіональних інтеграційних процесах [18], умови розвитку яких на рівні міжнародних договорів закріплені не на її користь. Відповідно до цього, розглянемо структуру україно-російських торгових відносин, а також визначено вплив на неї вище розглянутих дво- і багатосторонніх угод.

Протягом 2006-2012 рр. Росія залишається основним торговельним партнером серед країн пострадянського простору і далекого зарубіжжя (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл потоків імпорту та експорту товарів між Україною та РФ

Експорт та імпорт[1], млрд. дол. США								
		2006	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*
РФ	Експорт	14,982	16,424	23,567	13,78	23,148	30,491	27,179
	Імпорт	9,238	13,33	16,254	9,12	14,047	20,123	17,967
Україна	Експорт	8,651	12,668	15,736	8,495	13,432	19,82	17,632
	Імпорт	13,787	16,838	19,414	13,236	22,198	29,132	27,418

[1] Основні показники взаємної торгівлі України і Росії містять похибку в результаті використання різних методик розрахунку, що використовуються Державним комітетом статистики України та Федеральною митною службою РФ.

Експорт та імпорт[1], млрд. дол. США								
		2006	***2007***	***2008***	***2009***	***2010***	***2011***	***2012***
Частка країн в сукупному експорті та імпорті, %								
РФ	Експорт	4,97	4,67	5,04	4,57	5,83	5,9	5,18
	Імпорт	6,7	6,67	6,09	5,45	6,14	6,58	5,75
Україна	Експорт	38,37	49,25	66,95	39,7	51,43	68,39	68,81
	Імпорт	45,03	60,67	85,54	45,44	60,74	82,61	84,66

Джерело: [19, 20]

Як свідчать дані, представлені у табл. 1 частка РФ у сукупному експорті та імпорті товарів збільшилась з 45% до 84,6% протягом 2006-2012 рр. Подібна тенденція спостерігається за показником зовнішньоторговельного сальдо. Так, різниця вітчизняного імпорту та експорту у 2006 р. склала 5,136 млрд. дол., а в 2012 р. – 9,786 млрд. дол. США. в основному за рахунок постачання природного газу з Росії. Проте, навіть залучення України до інтеграційного ядра на пострадянському просторі не гарантує отримання довгострокових вигод. Основна проблема з якою зіткнеться Україна у найближчі роки, полягає в тому, що в умовах зростання цін на енергоресурси підтримати необхідний рівень конкурентоспроможності національних виробників стане можливим тільки при прискореному зниженні енергоємності. В іншому випадку «вікно можливостей», пов'язане з наданням Україні різних знижок на енергоресурси закриється після переходу Росії на принцип рівних доходностей поставок природного газу на внутрішній та зовнішній ринок. По нафті і нафтопродуктам це вже фактично відбулося [21, с. 12].

Для РФ Україна є 4-м за значенням торгівельним партнером. Частка України в загальному торгівельному обороті Росії за підсумками 2012 року склала 6,2%. За цим показником Україну випереджають лише Китай (10,1%), Німеччина (8,7%) та Нідерланди (8,3%) [19].

Обсяги товарообігу за 2012 рік досягли майже 45 млрд. дол. І зросли по відношенню до аналогічного показника 2006 року вдвічі. При цьому український експорт до Росії виріс на 103% і становив 17,6 млрд. дол., а імпорт зріс на 98,9% і становив 27,4 млрд. дол. Від'ємне сальдо зросло з 5,136 млрд. дол. США у 2006 році до 9,786 млрд. дол. США [20].

У сфері торгівлі послугами Росія також виступає основним торгівельним партнером України. За підсумками 2011 р. експорт послуг до РФ склав 41% від усього експорту послуг, а імпорт, відповідно – 15,3%. Позитивне сальдо у торгівлі послугами з Росією збільшилось з 2,54 млрд. дол. до 4,68 млрд. дол. протягом 2006-2011 рр. Слід зазначити, що стабільно високе позитивне сальдо у торгівлі послугами з Росією дозволяє Україні дещо компенсувати традиційно від'ємне сальдо товарної торгівлі.

У товарних поставках до України з РФ абсолютно домінують мінеральні продукти – насамперед енергоносії (68,7%), а серед інших товарів більш-менш значиму частку становлять чорні метали та вироби з них (7,2%), механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання (6,7%), продукція хімічної промисловості (5,4%) [20]. Експортні поставки технологій до України були мізерними – 28,4 млн. дол. та 15 млн. дол. [22], що свідчить про вкрай обмежений технологічний обмін між двома країнами. Структура ук-

[1] Основні показники взаємної торгівлі України і Росії містять похибку в результаті використання різних методик розрахунку, що використовуються Державним комітетом статистики України та Федеральною митною службою РФ.

раїнського експорту до РФ також є далекою від оптимальної, хоча, на відміну від експорту до ЄС, тут присутні товари з підвищеним рівнем доданої вартості: у 2011р. провідне місце в експорті до РФ посідали чорні метали та вироби з них (20,6%), транспортні засоби (19,4%), механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання (16,3%), мінеральні продукти (16,2%), продукція хімічної промисловості (6,1%), готові харчові продукти (5,4%) [20].

Отже, торговельні відносини України з країнами СНД мають складний та суперечливий характер. З одного боку, структура українського експорту є більш досконалою порівняно з РФ, бо переважно експортувалася продукція глибокої чи досить глибокої переробки. В той час як експорт з Росії до України складався переважно з товарів сировинного характеру та товарів із низьким ступенем переробки. А, з іншого боку, зростає частка кожної країни у загальному обсязі зовнішньої торгівлі, в результаті низької конкурентоспроможності їх продукції (за виключенням мінеральних продуктів). Проте, за результатами спільного дослідження Інституту народногосподарського прогнозування Російської академії наук та Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, у разі приєднання до інтеграційного ядра пострадянського простору (МС), приріст експорту українських товарів у РФ (без урахування експорту вуглеводнів) збільшиться, за різними оцінками - на 4,6-8,8 млрд. доларів. При цьому в найбільшій мірі зросте вартість поставок продукції машинобудування, питома вага якої в структурі приросту складає (залежно від варіанту розрахунків) 36-40%, і металургійної промисловості - 22-42%. У разі відмови України від участі в МС очікується скорочення експорту в РФ (за мінімальними оцінками на 1,4-1,9 млрд. доларів). Згідно з розрахунками, тільки за рахунок однієї міри - скасування в рамках ЄЕП експортних мит на вуглеводні, що експортуються з РФ в Україну, позитивний приріст сальдо торгового балансу України складе 2,9 млрд. доларів (за рахунок зниження вартості ввезених вуглеводнів). Якщо ж за умовами ЄЕП та формування єдиного енергетичного ринку ціна на природний газ, що експортується з РФ в Україну, буде знижена до 165 дол. за м3, Позитивний приріст торговельного сальдо України збільшиться до 5,1 млрд. доларів. Крім того, ефект від скасування захисних заходів у взаємній торгівлі оцінюється в 0,5 млрд. дол., а зняття технічних бар'єрів у торгівлі дасть ще більше 1 млрд. дол. Втім, на нашу думку, вибору ефективної форми торговельного співробітництва України з РФ, повинний передувати ґрунтовний аналіз економічних вигод для повноправних і активних учасників інтеграційного угруповання. Відповідно до цього, деякі економісти приходять до думки, про значну меншу користь МС для Казахстану та Білорусії. Останній пощастило більше, оскільки основною вигодою для неї – безмитний імпорт нафти, яка йде на внутрішнє споживання. Крім того, зросло пільгове кредитування з року Росії в т.ч. по лінії Антикризового фонду ЄврАзЕС. У той же час, населення Білорусії сильно втратило через введення мит і обмежень на імпорт автомобілів. Дешевий газ теж про запас не йде, адже не стимулює до росту ефективності економіки. Для Казахстану вигод - куди менше. За оцінками Світового банку, через членство в МС поки Казахстан «в мінусі», а не «в плюсі». Україна також навряд чи зможе уникнути цих наслідків. Сам по собі МС або інше угруповання пострадянського простору очолюване РФ не стане панацеєю для торгівлі між країнами. Так, вантажі будуть йти без догляду - але сильно на обсяги торгівлі це не вплине. У СНД уже давно існує ЗВТ, так що вступ до МС не призведе до істотного збільшення товарообігу [23].

Висновки. Співробітництво Україна-Росія у сфері торгівлі здійснюється як у двосторонньому (в рамках Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про реалізацію режиму вільної торгівлі від 17.04.1995 р. № 294 та інших додаткових документів), так і багатосторонньому форматах (Договору про зону вільної торгівлі від 30.07.2012 р.

№ 5193-VI). Торгові відносини між двома державами мають асиметричний диспаритений характер, що зумовлене об'єктивними (геополітичні, економічні параметри сторін) та суб'єктивними чинниками (здатність відстоювати власні інтереси). Однією з основних ознак торгового співробітництва, що визначає вагу та характер поведінки сторін, є наявність у Росії і відсутність у України чіткого розуміння національних інтересів і стратегії їх реалізації та захисту.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Необхідна інтенсифікація євроінтеграційного напряму зовнішньої політики України / О. Білорус // Національна безпека і оборона. – 2012. - № 4-5 (133-134). – С. 55-57.
2. Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» // Уряд. кур'єр. – 1998. – 4 лип.
3. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році : Послання Президента України до Верховної Ради України від 09.02.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua.
4. Огляд українсько-російських відносин [Електронний ресурс] / Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. – Режим доступу : http://cpcfpu.ru/projects/foreign-policy/papers/0607/ (05.04.13). – Назва з екрану.
5. Конституція України, затверджена Законом України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р., із змінами, внесеними 25.01.2012 р. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ualaws/show/ 254к/96-в.
6. Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_009.
7. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації Монографія. – К. : КНЕУ, 2004. - 273 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.1995 р. № 294 «Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про реалізацію режиму вільної торгівлі». – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/294-95-%D0%BF.
9. Угода між Міністерством економіки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі Російської Федерації про регулювання поставок плоского холоднокатаного прокату походженням з України на митну територію Російської Федерації від 1 липня 2007 року. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_344.
10. Угода між Міністерством економіки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі Російської Федерації про регулювання поставок прутків для армування залізобетонних конструкцій походженням з України на митну територію Російської Федерації від 14 травня 2007 року. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_336.
11. Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи: аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2012. - № 4-5 (133-134). – С. 2-54
12. Закон України «Про ратифікацію Угоди про створення зони вільної торгівлі та Протоколу про внесення змін та доповнень до Угоди про створення зони вільної торгівлі» № 1125-14 від 06.10.1999 р. // Відомості Верховної Ради України, 1999, № 48. – Ст. 416.

13. Закон України «Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі» від 30.07.2012 р. № 5193-VI // Голос України. – 2012. - № 147.
14. Протокол до Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю від 24 червня 1993 року. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_200/
15. Галаган С. О. Правове регулювання режиму вільної торгівлі в україно-російських відносинах [Електроний ресурс] / С. О. Галаган // науковий вісник «Стан, проблеми, шляхи реформування». – 2000. - № 4. – Режим доступу до журн. : http://www.naiau.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/ n2000_4/galagan_ser.htm#_ednref2.
16. Терьохін С. Про Януковича, Азарова та мито на російський вазелін [Електроний ресурс] / С. Терьохін // Українська правда. – 2011. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/21/6692493/ view_print.
17. Винокуров Е. Великолепная четверка, или Как реинтегрировать ядро СНГ [Электронный ресурс] / Е. Винокуров // Эксперт. – 2012. - № 14 (797). – Режим доступа до журн.: http://expert.ru/expert/2012/14/ velikolepnaya-chetverka-ili-kak-reintegrirovat-yadro-sng/
18. Шнирков О. Створення зон вільної торгівлі України: умови та наслідки [Електронний ресурс] / О. Шнирков // Матеріали круглого столу «Україна та Литва після 20 років: шлях до партнерства», Вільнюс. – 2011. – Режим доступу: http://www.iir.kiev.ua/ua/press/publication/2011/11/ news333.html
19. Офіційний сайт Федеральної митної служби РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.customs.ru.
20. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
21. Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЕС (аналитическое резюме) – Санкт-Петербург, 2012. – с. 44.
22. Российский статистический ежегодник 2011 : Стат.сб./Росстат. - М., 2011. – 795 с.
23. Марчак Д. Выгоден ли Украине Таможенный Союз [Электронный ресурс] / Д.Марчак // Forbes. – 2012. – Режим доступа : http://forbes.ua/nation/1344329-vygoden-li-ukraine-tamozhennyj-soyuz.

УДК 338.28:339.9 (4/5) ***Медведкин Т.С.****

КОНВЕРГЕНЦИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ РЫНОЧНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЕВРАЗИЙСКОГО РЫНКА

В статье рассмотрены теоретические аспекты глобальной рыночной трансформации и модернизации, а также определены практические аспекты научно-технического развития экономики КНР как ведущего игрока не только евразийского рынка, но и всей мировой экономики.

Ключевые слова: конвергенция, рыночная трансформация, глобальная модернизация, научно-техническое развитие, евразийский рынок, научные исследования и разработки, модель интегрированной модернизации, научная деятельность, глобализация.

The paper deals with the theoretical aspects of the global market transformation and modernization, as well as identify the practical aspects of scientific and technological development of the economy of China as a major player not only Eurasian market, but also the entire global economy.

Keywords: convergence, market transformation, the global modernization, scientific and technical development, the Eurasian market, research and development, integrated model of modernization, science, globalization.

Актуальность и постановка проблемы исследования. Одним из ключевых процессов развития мировой экономики XXI века является прогрессирующая глобализация, рыночная трансформация и научно-технический прогресс, т.е. качественно новый этап в развитии интернационализации хозяйственной жизни, в том числе и на евразийском рынке.

Экономические преобразования, начавшиеся в 1978 г. под руководством Коммунистической партии Китая (КПК), на основе концепции «практика – критерий истины», обусловили ускорение социально-экономического развития и способствовали превращению КНР в передовую и активно развивающуюся индустриально-аграрную державу, а также существенному улучшению материального положения китайского населения. В настоящее время в стране наблюдается значительный рост объемов производства в большинстве отраслей национальной экономики, активно развивается инновационная ее составляющая.

Создан огромный потенциал дальнейшего долговременного развития, что также способствовало превращению Китая в одну из самых мощных экономик мира и изменению всей архитектуры мировых экономических и политических отношений. Оставаясь наименее уязвимой перед лицом глобального финансового кризиса 2008-2010 гг., страна практически выступает локомотивом мировой экономики в кратко- и среднесрочной перспективе, что также определяет актуальность выбранной темы.

Степень изученности проблемы исследования. Дальнейшие перспективы экономического развития Китая привлекают внимание многих экспертов, в том числе и украинс-

* кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики Донецького національного университета.

© Медведкин Т.С., 2013

ких, пытающихся определить причины «экономического чуда» этой страны. Особенно полезными для целей данного исследования оказались труды ряда отечественных и зарубежных специалистов Бергера Я.М., Борох О.Н., Гейца В.М., Жигулевой В.В., Лукьяненко Д.Г., Макогона Ю.В. и других; работы Карлусова В.В., Лузянина С.Г., Портякова В.Я. и Титаренко М. Л., затрагивающие проблемы участия Китая в интеграционных группировках и, в частности, двусторонние отношения КНР и Украины.

Целью исследования является выявление особенностей экономического развития Китая на современном этапе и усиление его влияния на процессы, происходящие в современной глобальной экономике за счет интенсификации научно-технической компоненты и рыночных трансформаций, которые происходят на евразийском рынке.

Основная часть. Сегодня мировая экономика характеризуется тремя основными тенденциями. Первой тенденцией является конвергенция. Новая эра конвергенции в мировой экономике началась примерно в 1990 году, когда темпы роста средних доходов на душу населения в странах с формирующимся рынком и развивающихся странах в целом стали повышаться намного быстрее, чем в странах с развитой экономикой. Резкое разделение стран на богатые и бедные, характерное для мира со времен промышленной революции начала XIX века, в настоящее время смягчается. Промышленная революция и колониализм привели к огромному расхождению. С начала XIX века и до середины XX века разрыв в средних доходах на душу населения между более богатым и промышленно развитым Севером и менее развитым Югом увеличился с 3-4 кратного до 20 или более раз. Этот разрыв сократился после Второй мировой войны и с концом колониализма, но разрыв в относительном доходе в среднем оставался стабильным между 1950 и 1990 годами.

Все это привело к формированию теоретико-методологического базиса теорий модернизации, которые представлены на рисунке 1.

Рис. 1 Развитие теорий модернизации [4-13].

Причиной конвергенции послужил рост доли доходов, вкладываемых в странах с формирующимся рынком и развивающихся странах 27,0% ВВП за последнее десятилетие по

сравнению с 20,5 % в странах с развитой экономикой. Инвестиции не только повышают производительность труда, предоставляя ему больше капитала, они также могут повышать совокупную факторную производительность, общую производительность капитала и труда, внедряя новые знания и технологии производства, способствуя переходу от секторов с низкой производительностью, таких как сельское хозяйство, к секторам с высокой производительностью, таким как обрабатывающая промышленность, что ускоряет наверстывание темпов экономического роста. Этот фактор, повышение нормы инвестиций, особенно важен в Азии, это особенно заметно в Китае. Трендовые темпы роста в Азии повысились раньше и в большей степени, чем в других странах с формирующимся рынком.

Второй основной характеристикой мировой экономики является циклическая взаимозависимость. Несмотря на открепление долгосрочных трендовых темпов роста в странах с формирующимся рынком и развивающихся странах или их «отделение» от стран с развитой экономикой за последние 20 лет, это не привело к расстыковке циклических колебаний относительно линии тренда.

Третья тенденция имеет прямое отношение к распределению дохода. Во многих странах усилилось неравенство распределения дохода и, в частности, резко возросла доля людей, получающих самые высокие доходы. В США доля 1 процента населения, имеющего самые высокие доходы, почти утроилась за последние три десятилетия, так что на нее теперь приходится примерно 20 процентов совокупных доходов в США. В то же время при сокращении в результате вышеупомянутой новой конвергенции расстояния между странами с развитой экономикой и развивающимися странами, когда они рассматриваются как группы, доходы миллионов людей в беднейших странах мира остаются почти неизменными на протяжении более столетия.

Таким образом, эти факторы увеличили расхождения между самыми богатыми и самыми бедными людьми в мире, несмотря на общую конвергенцию средних доходов.

Рассматривая этапы историко-экономического развития евразийского рынка на примере КНР и специфические особенности становления китайской экономической модели, целесообразно выделить этапы и факторы социально-экономического развития КНР, тенденции реформ государственного сектора экономики Китая и структурные сдвиги в китайской экономике.

Так, на первом этапе (VI и VII пятилетки, 1980-1990 гг.) в качестве основной цели провозглашался экономический рост. Он трактовался как прогресс экономики страны в целом или региона, находящий выражение в повышении общего уровня развития. Поэтому понятие роста включало как увеличение производства продукции и ее качества, так и повышение производительности труда, совершенствование структуры спроса и предложения и т.д. Однако конец VII пятилетки (1989г.) ознаменовался ростом фонда потребления, активным выпуском денег, что оказало негативное влияние на общую экономическую ситуацию. В результате экономической нестабильности, дестабилизировалась политическая ситуация в стране, приведшая к событиям на площади Тяньаньмэнь (4 июня 1989г.).

В связи с этим, на втором этапе (VIII и IX пятилетки, 1990-2000 гг.) главной задачей страны стала экономическая стабильность. Это предполагало поддержание стабильности цен, предотвращение гиперинфляции, повышение уровня занятости, недопущение высокой безработицы, обеспечение сбалансированности доходов и расходов в бюджете страны и во внешней торговле, достижение баланса между совокупным предложением и совокупным спросом. В результате, за 5 лет ВВП страны увеличился почти на 40%, достиг 1083,3 млрд. долл. США и ежегодно рос в среднем на 8,3%, а производство промышленной продукции возросло на 35% (рис. 2).

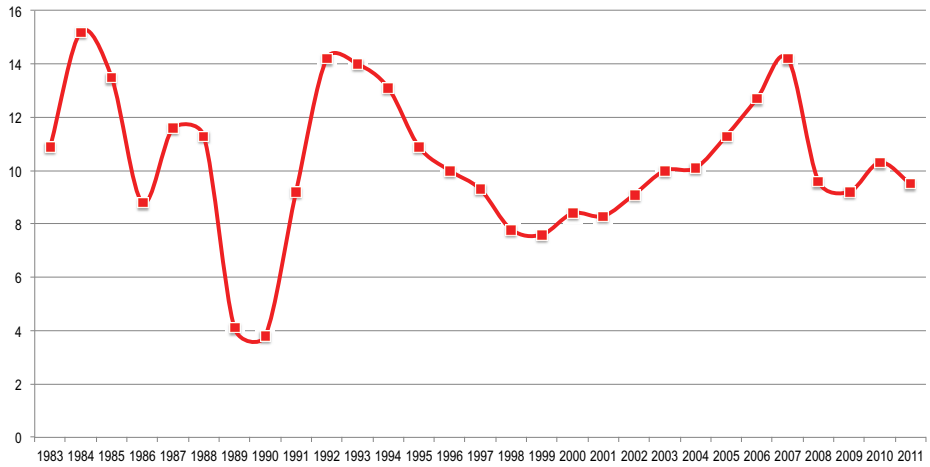

Рис. 2 Динамика ВВП Китая с 1983 по 2011 гг., % к предыдущему году [2].

Как показал анализ, характерными чертами модели экономического развития КНР вплоть до конца 1990-х гг. выступали две особенности: высокие темпы развития и преимущественно экстенсивный характер экономического роста.

По официальным данным, ВВП страны в 1980-2000 гг. в сопоставимых ценах вырос в 6,3 раза. По расчетам Дж. Стиглица [14], за этот период рост китайской экономики обеспечивал почти половину совокупного экономического роста всех развивающихся стран, а по данным Мирового банка, экономический рост Китая в период 2000-2009 гг. обеспечил свыше 10% роста мировой экономики.

Целью третьего этапа (X и XI пятилетки, 2000-2010 гг.) стала равномерность экономического развития в различных районах страны, так как неравномерность социально-экономического развития по регионам Китая превращается в одну из серьезных дестабилизирующих проблем, что свидетельствует об отсутствии теории как таковой.

Беспрецедентные успехи в развитии экономики Китая – одно из важнейших явлений мировой экономической истории последних десятилетий.

В Китае постоянно реализуется поиск оптимальных способов соединения и взаимодействия государства и рынка. Иными словами, заданная модель развития экономики не является статичной, она непрерывно обновляется и модифицируется применительно к тем или иным задачам. Каждый раз для конкретных преобразований экспериментально определяются необходимые и достаточные меры участия государства и рынка в модернизации экономики и общества в той или иной области, на отдельно взятом участке.

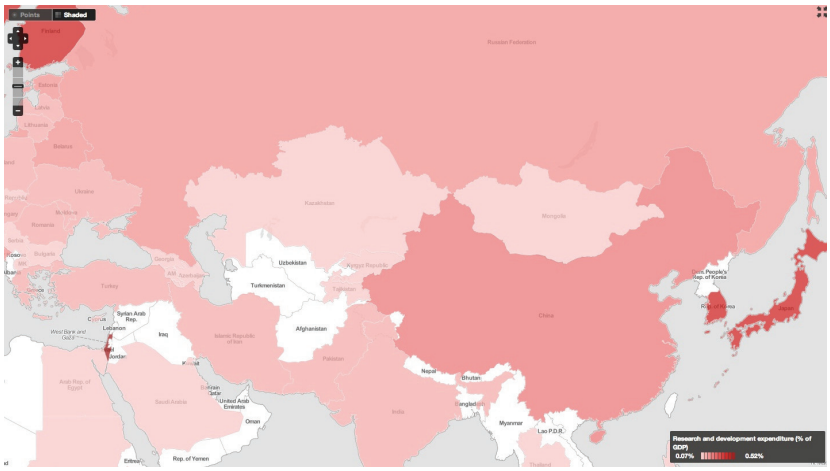

Рис. 3 Евразийский ландшафт расходов на исследования и разработки в 2011 г., % от ВВП [2].

Так финансирование проведения научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в Китае сопоставимо не только с региональными, но и Европейскими и Ближневосточными, что показано на рис. 3. Однако, следует отметить, что указанный показатель не опускался ниже, чем 1,5% ВВП в год, что является весомым показателем устойчивого неинфляционного роста.

По итогам 2011 года в Китае на исследования и разработки было потрачено 138,7 млрд. долл. США, что на 3,7% больше, чем в 2010 году. (рис. 4).

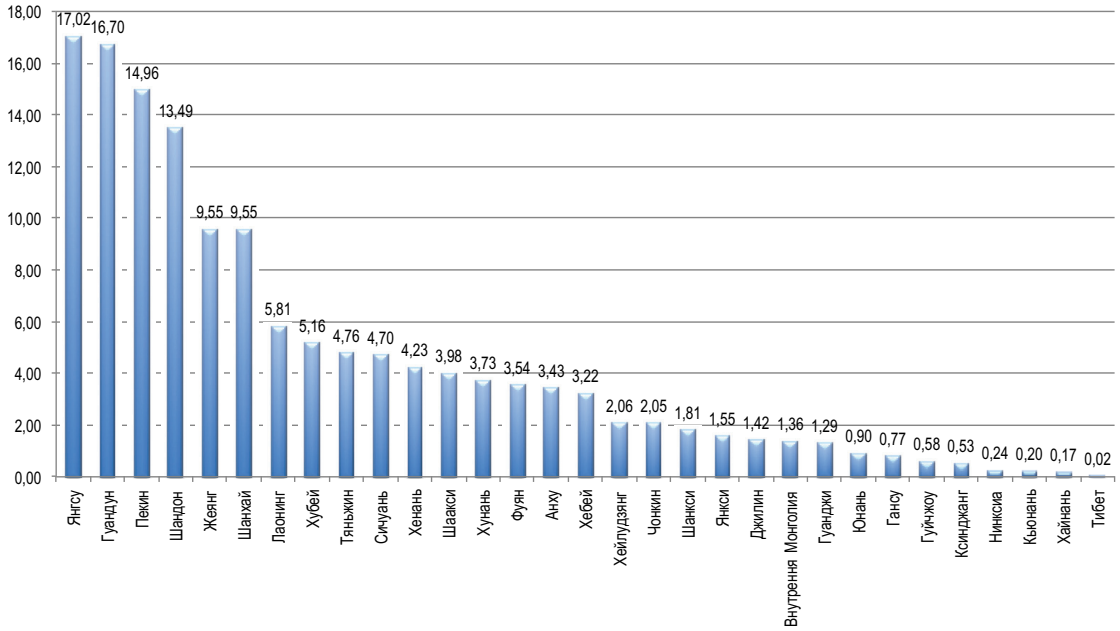

Рис. 4 Региональная структура расходов на исследования и разработки в Китае в 2011 г., млрд. долл. США [2].

Главными регионами, которые отвечают за национальное лидерство в сфере высоких технологий являются первые 3 провинции: Янгсу – 17 млрд. долл. США (12,3%), Гуандун – 16 млрд. долл. США (11%), Пекин – 15 млрд. долл. США (10%) соответственно.

Таким образом, в среднем в 2011 году на каждую из 31 провинции приходилось по 4,5 млрд. долл. США по показателю расходов на исследования и разработки.

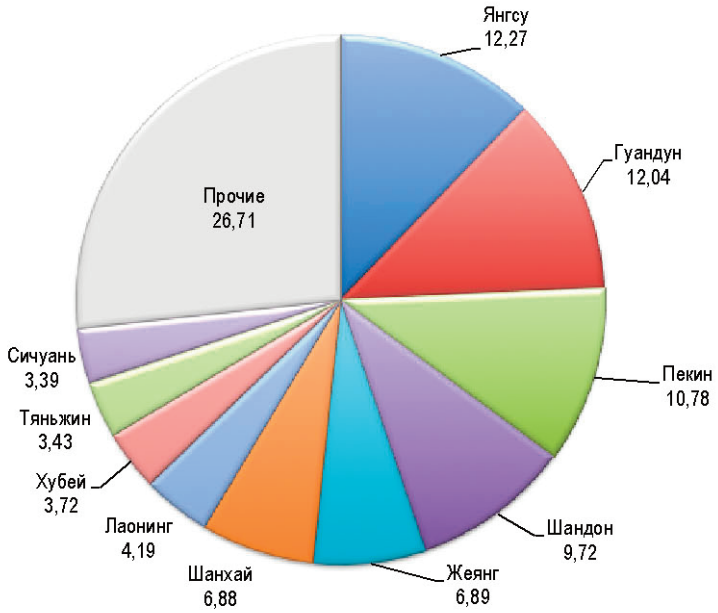

Рис. 5 Ведущие 10 провинций Китая по показателю расходов на исследования и разработки в 2011 г., % [2,3].

Среди основных видов инновационной деятельности в Китае по итогам 2011 года целесообразно выделить следующие (рис. 6): производство телекоммуникационного оборудования, производство транспорта, производство электрических машин и оборудования с показателями 15, 12 и 9 млрд. долл. США соответственно.

В среднем по 37 приоритетным направлениям научно-технической деятельности, которая проводится крупными и средними промышленными компаниями в Китае в 2011 г. приходилось 2,6 млрд. долл. США, что в общем превысило более 95 млрд. долл. США по итогам года.

В конце XX века ученые-экономисты и руководство КНР пришли к выводу, что экстенсивный путь развития не сможет обеспечить решение неотложных проблем страны,

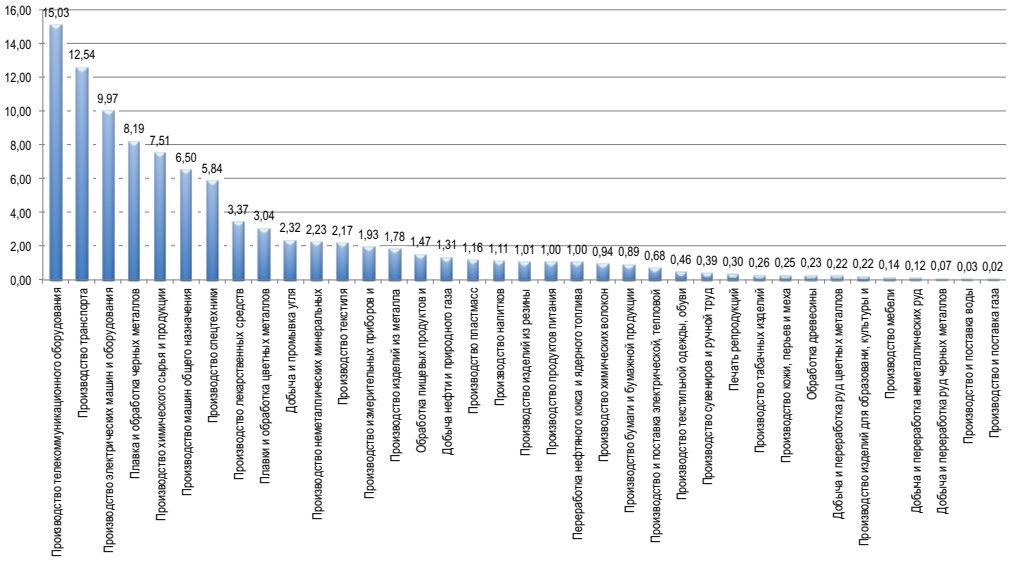

Рис. 6 Виды научно-технической деятельности крупных и средних промышленных китайских компаний в 2011 г., млрд. долл. США [2].

в результате, было принято решение о переходе государства к интенсивному типу воспроизводства и построения «экономики знаний». Инновационное развитие страны заключалось не только в импорте техники, технологий, ноу-хау, но и в создании национального производства инновационной продукции для народного хозяйства и экспорта. В результате, Китай стал одним из наиболее привлекательных направлений для венчурного капитала. В экспорте страны произошли сдвиги в сторону увеличения доли наукоемких товаров (Китай занимает первое место в производстве телекоммуникационного оборудования, компьютеров и офисного оборудования).

Рис. 7 Ведущие 10 видов научно-технической деятельности крупных и средних промышленных китайских компаний в 2011 г., % [2].

Выводы. Стратегические приоритеты трансформации Китая могут корректироваться с учетом подъема уровня модернизации и изменений общемировых модернизационных тенденций (рис. 8).

Рис. 8 Основная стратегия трансформации Китая: модель интегрированной модернизации.

Каждая отдельная стадия должна иметь свои приоритетные цели. На данный момент страна может выбрать следующие варианты дальнейшей стратегии: равный приоритет отдается индустриализации и развитию на ее основе; одновременно идут процессы урбанизации и субурбанизации; активное развитие демократии; дальнейшее продвижение информатизации и сетевого взаимодействия, энергичная работа над повышением уровня интенсификации знаний и развития высшего образования; дальнейшее участие в экономической глобализации, организация национальной инновационной системы; формирование стратегии экологической модернизации; активное развитие системы распределения материальных благ сообразно внесенному вкладу.

Список использованных источников

1. Оценка бизнес регулирования Китая // Всемирный Банк [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://russian.doingbusiness.org/ExploreEconomies/ ?economyid=42
2. Перспективы развития экономики Китая в 2012 году [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=965&type=news
3. Asian Development Outlook 2011 Update // Asian Development Bank. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.adb.org/Documents/Books/ADO/2011/Update/ado2011-update.pdf
4. Bell, D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 1973.
5. Durkheim, E. [1893] The Division of Labour in Society. New York: Free Press, 1964.
6. Eisenstadt, S.N. Comparative Civilization and Multiple Modernities. Leiden; Brill, 2003.
7. Inglehart, R. Modernization and Postmodernization. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997.
8. Leakey, R. The Origin of Humankind. New York, NY: Basic Books, 1994.
9. Machlup, F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. New Jersey: Princeton University Press, 1962.

10. Ralph, PL. World Civilizations: Their History and Their Culture. New York: W. W. Norton & Company Inc, 1991.
11. Research Group for China Modernization Report. China Modernization Report 2001: Modernization and Evaluation. Beijing: Peking University Press, 2001.
12. Porat, M.U. The In formation Economy. Washington, DC: DOC. GPO. USA, 1977.
13. Rostow, W. The Stages of Economic Growth ; A Non-Communist Manifesto. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
14. Stiglitz Joseph on the Fallacy That the Top 1 Percent Drives Innovation, and Why the Reagan Administration Was America's Inequality Turning Point, Vanity Fair, June 5, 2012.
15. Toffler, A. The Third Wave. New York, NY: Bantam Books, 1980.

УДК 336.763.311.1 (672) ***Медведкина Е.А.****

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ДОЛГОСРОЧНЫХ ФИНАНСОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ НА ПОСТКРИЗИСНЫЕ ИМПЕРАТИВЫ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация. В статье проведен анализ современной ситуации на финансовых рынках стран Европы в аспекте определения посткризисных последствий и трансформаций в контексте разработки государственной стратегии в области решения долговых финансовых проблем.

Ключевые слова: долгосрочные финансовые обязательства, финансовая стабильность, трансформация, глобальные финансовые дисбалансы, финансовый кризис, национальная финансовая система, внешний государственный долг, золотовалютные резервы, финансовый стресс.

This article analyzes the current situation in the financial markets in Europe in the aspect of determining the post-crisis effects and transformations in the context of the development of the national strategy in the field of debt solutions to financial problems.

Keywords: long-term financial liabilities, financial stability, transformation, global financial imbalances, the financial crisis, the national financial system, foreign debt, foreign exchange reserves, the financial stress.

Актуальность и постановка проблемы исследования. В современных условиях глобальной трансформации мировой финансовой системы синхронные колебания циклов деловой активности в развитых и развивающихся странах и взаимосвязь основных факторов, вызывающих смену стадий циклов, выросли в течение периода глобализации.

Последний этап глобализации начался в середине 80-х гг. под влиянием либерализации контроля за капиталом во многих странах, что позволило усилить мобильность капитала как фактора производства и привело к преимущественному развитию финансовой глобализации. Ключевыми качественными отличиями современного этапа глобализации является беспрецедентное увеличение потоков информации, происходящее на основе изменений в технологии, а также трансформация в объеме, характере и концентрации финансовых потоков, что приводит к глобальным финансовым дисбалансам и кризисам.

Для преодоления глобальных финансовых дисбалансов и снижения финансовых обязательств стран предлагается разработать ряд мер, чтобы избежать сочетания «пересыхания» потоков капитала в страны с развивающейся экономикой, с одной стороны, и накопления больших инвалютных резервов - с другой стороны.

Степень изученности проблемы исследования. Работы по данной проблематики принадлежат таким ученым, как О.Белорус, В.Будкин, И.Бураковский, Ю.Козак, Д.Лукьяненко, З.Луцишин, Ю.Макогон, М.Максимова, О.Мовсесян, В.Новицкий, Т.Орехова,

* кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики Донецкого национального университета

© Медведкина Е.А., 2013

Ю.Пахомов, Л.Руденко, А.Румянцев, Е.Савельев, Б.Смитиенко, В.Чужиков, С.Якубовский и другие.

Цель исследования состоит в исследовании влияния долговых проблем на развитие национальных финансовых систем стран Европы в контексте усиления процессов финансовой глобализации, цикличности и долговой трансформации.

Основная часть. Финансовые проблемы ЕС возможно решить, поскольку экономическая политика и единый европейский рынок формировались достаточно долго, и продолжительное время были относительно стабильны.

Так, совокупный государственный долг 17 стран Евросоюза, входящих в зону евро, в 2011 году составил рекордные 87,2% ВВП по сравнению с 85,3% в 2010 году и 79,9% в 2009-м. При этом сводный дефицит госбюджета еврозоны снизился в прошлом году с 6,2% ВВП до 4,1% ВВП.

Госдолг всех 27 государств ЕС вырос в 2011 году с 80% ВВП до 82,5%, а бюджетный дефицит тоже опустился с 6,5% ВВП до 4,5% ВВП (рис. 1). Оба показателя, по-прежнему, существенно выше уровней, допустимых по общеевропейскому законодательству, согласно которому госдолг не должен превышать 60% ВВП, дефицит бюджета - 3% ВВП.

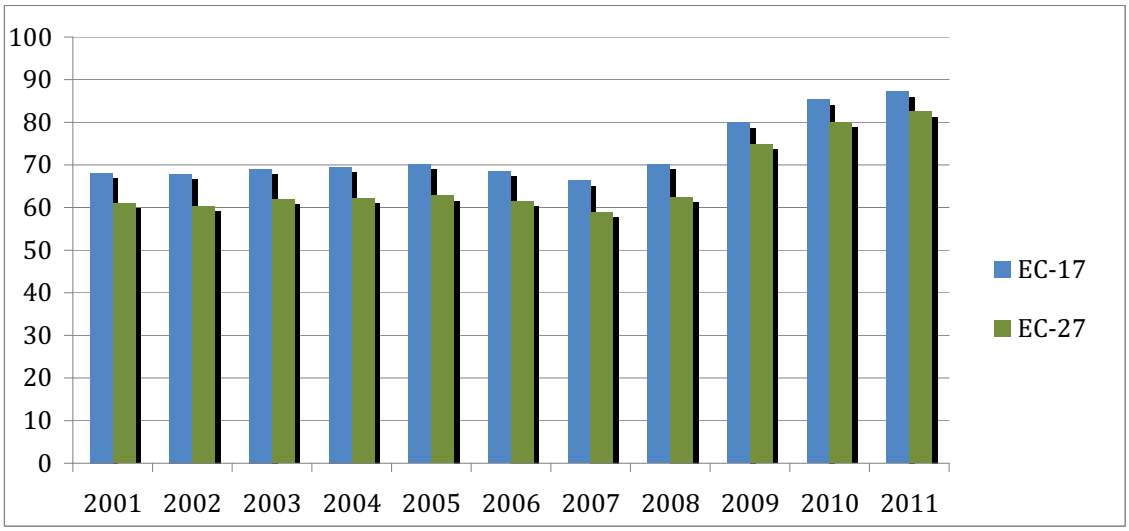

Рис. 1 Динамика долга стран ЕС-17 и стран ЕС-27 в период с 2001 по 2011 гг., % от ВВП [3,5,6].

14 из 27 государств ЕС имели по итогам 2011 года госдолг выше 60% национального ВВП – столько же, сколько в 2010-м. Бесспорным «лидером» здесь остается Греция, которая должна в 1,5 раза больше своего ВВП – 165,3%. На втором месте идет Италия (120,1% ВВП, против 119% годом ранее), на третьем – Ирландия (108,2%). Госдолг больше 60% ВВП имеют также Португалия (107,8%), Бельгия (98%), Франция (85,8%), Великобритания (85,7%), Германия (81,2%), Венгрия (80,6%), Австрия (72,2%), Мальта (72%), Кипр (71,6%), Испания (68,5%) и Нидерланды (65,2%) (рис. 2).

Тенденцию к сокращению госдолга продемонстрировали лишь Германия и Австрия. А меньше всех в ЕС в относительном выражении должны Эстония (6% ВВП), Болгария (16,3% ВВП) и Люксембург (18,2% ВВП). В 2011 году улучшение бюджетной ситуации отмечено в 24 странах Евросоюза, ухудшение – в двух. Худшие показатели бюджетного дефицита (в относительном выражении, как доли ВВП) зафиксированы в Ирландии (13,1%), Греции (9,1%), Испании (8,5%), Великобритании (8,3%), Франции (5,2%) и ряде стран Восточной Европы, включая Польшу. Самый низкий уровень дефицита бюджета отмечен в Финляндии – 0,5% ВВП, за ней следуют Люксембург (0,6%) и Германия (1%).

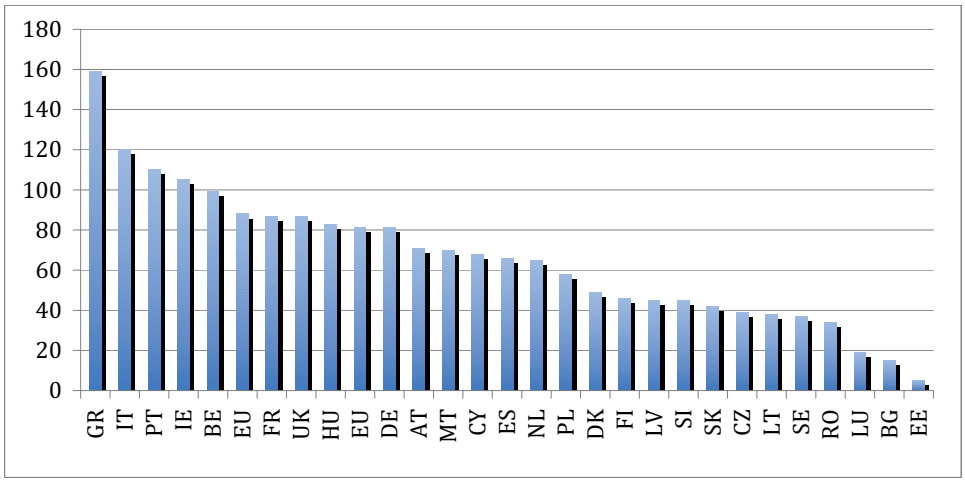

Рис. 2 Государственный долг стран Европейского союза в 2011 году, % от ВВП [3,5,6].

Ирландия проделала максимальную работу в области бюджетной консолидации, за год сократив бюджетный дефицит с более чем 32% – до 13,1% ВВП. Успехи Греции и других стран в этой сфере были гораздо более скромными. А вот Венгрия, Эстония и Швеция получили положительное сальдо госбюджета в прошлом году; в Венгрии оно превысило 4% ВВП.

Объем совокупного ВВП еврозоны, по данным Eurostat, в 2011 году достиг 9,42 трлн. евро (12,37 трлн. долларов) в рыночных ценах (рост на 2,8%), Евросоюза в целом – 12,63 трлн. евро (16,58 трлн. долларов). ВВП США в 2011 году едва превысил 15 трлн. долларов, и госдолг страны оценивается в такую же сумму.

Несмотря на оживление на рынке летом 2012 года, факторы финансовой уязвимости сейчас выше, чем весной 2012 года. Уверенность в мировой финансовой системе остается исключительно непрочной. Из-за возросшего неприятия риска ослабли потоки капитала в страны с формирующимся рынком, хотя долг в национальной валюте продолжает привлекать притоки капитала на всем протяжении кризиса в зоне евро. Наибольшую обеспокоенность вызывают снижение темпов внутреннего роста и усилившиеся факторы финансовой уязвимости.

Уменьшение задолженности, сокращение расходов, жесткая экономия, сбалансирование бюджета, уравновешивание доходов и расходов - это единственный эффективный способ урегулирования кризиса в контексте обеспечения финансовой безопасности в Евросоюзе, в том числе и за счет увеличение золотовалютных резервов. В 2011 году золотовалютные резервы ЕС составили 667063 млн. евро. Несмотря на экономический кризис, золотовалютные резервы непрерывно росли с 2004 года, а в 2009 году темпы роста значительно увеличились (рис. 3).

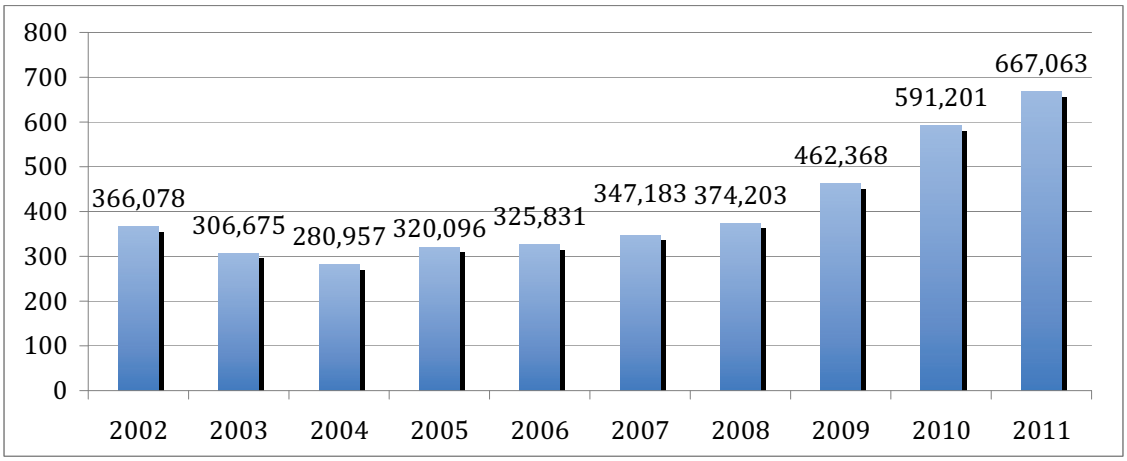

Рис. 3 Динамика золотовалютных резервов стран ЕС с 2002 по 2011 гг., млрд. евро [3].

Германия, Италия и Франция имеют самые большие золотовалютные резервы среди стран ЕС. Самые же незначительные объемы ЗВР – у Словении, Люксембурга и Ирландии. Интересно, что всего три страны аккумулируют более 60% золотовалютных резервов всего Евросоюза. Так, на долю Германии в 2011 году приходилось 27,7% золотовалютных резервов, на Италию и Францию по 20% (рис. 4). Разработанная стратегия «Европа 2020» даёт ответ на вопросы о путях выхода из кризиса и создания условий для устойчивого и всеобъемлющего роста и развития. Для достижения необходимых результатов Европе понадобится усиление управления экономикой [2].

«Европа 2020» устанавливает три основных фактора укрепления экономики:

- умный рост: развитие экономики, основанное на знаниях и инновациях;
- устойчивый рост: создание экономики, основанной на целесообразном использовании ресурсов, экологии и конкуренции;
- всеобъемлющий рост: способствование повышению уровня занятости населения, достижение социального и территориального согласия.

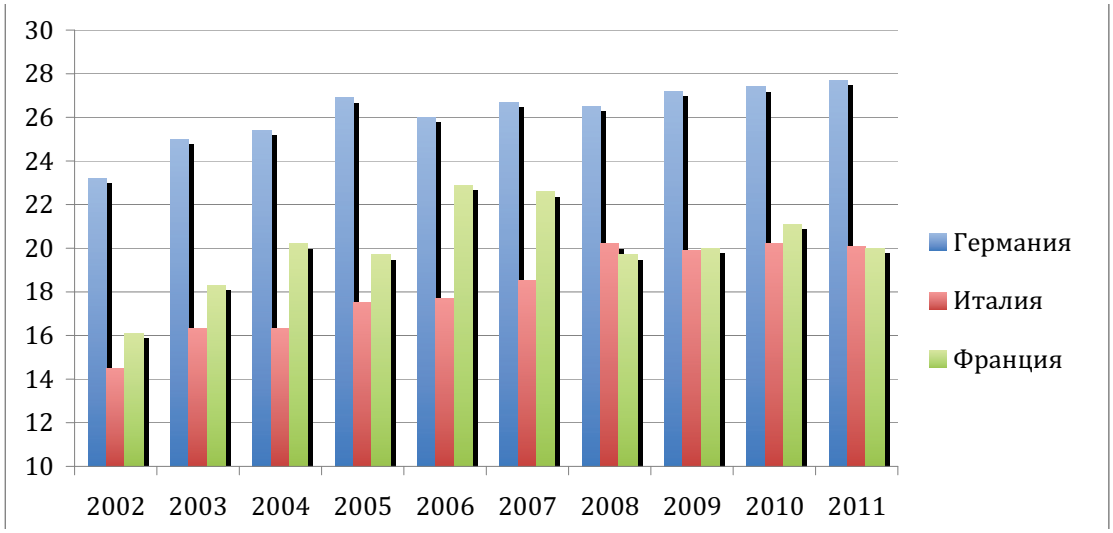

Рис. 4 Динамика доли золотовалютных резервов в Германии, Италии и Франции в общих запасах ЕС с 2002 по 2011 гг., % [3].

Определено, мировой кризис показал, что устойчивость национальных экономик и эффективность влияния на нее государств зависит от роли национальной валюты в международных расчетах и от уровня накопления валютных резервов.

Также важным фактором финансовой стабильности выступают исследования международных рейтинговых агентств. В частности, Международное агентство Fitch подтвердило долгосрочный кредитный рейтинг Евросоюза на уровне AAA со "стабильным" прогнозом в 2013 году. Основанием для подтверждения рейтинга стала солидная поддержка бюджета ЕС со стороны 27 входящих в него государств. Несмотря на то что в 2011-2012 гг. были понижены кредитные рейтинги целого ряда европейских стран, у девяти участников Евросоюза сохраняется высший рейтинг - AAA. Именно эти девять лидеров ЕС обеспечивают своими взносами до 63% его бюджета в 2013г. Дополнительную стабильность блоку придает чрезвычайно консервативная кредитно-заемная политика.

Экономика Евросоюза сейчас проходит сложный период стабилизации. Восстановление европейской экономики ожидается к концу 2013г., однако в случае снижения рейтинга решение экономических проблем еврозоны затянулось бы еще на длительное время. В целом ситуация в ЕС находится под контролем властей, а у крупнейших участников союза сохраняются высшие рейтинги.

Таким образом, речь идет о необходимости восстановления механизма перераспределения капитала в глобальном масштабе: страны Центральной и Восточной Европы, которые полагались на иностранный капитал в целях ликвидации отставания, формировали спрос на капитал, страны Азии, обладающие значительными золотовалютными резервами, - предложение на капитал, а развитые страны предлагали финансовые инструменты, позволяющие состыковать спрос и предложение.

Мировой кризис 2007-2009 годов привел к усилению государственного регулирования банковско-финансовой деятельности на уровне национальных экономик. На многостороннем уровне наблюдалось развитие механизма совместного контроля правительств разных стран над системными рисками, угрожающими стабильности мирового финансового рынка. В результате события и особенности разрастания глобального финансового кризиса 2008 года определили необходимость введения такого критерия оценки развития национальных экономик в условиях глобализации как стресс-устойчивость национальных экономик к влиянию негативных последствий глобализации. Последствия стресса различаются по регионам, факторах уязвимости и подверженности различным видам стресса. Во время кризиса в зоне евро страны Содружества Независимых Государств (СНГ) и страны Европы с формирующимся рынком, которые имеют более глубокие экономические и финансовые связи с зоной евро, испытали несколько более значительные изменения финансовых условий, чем другие страны. Вторичные эффекты для других регионов являются относительно менее значительными.

Риски на мировом уровне также обусловливают необходимость ускорить восстановление нормального состояния финансовой системы и повысить устойчивость региона к негативным внешним вторичным эффектам финансового стресса. Несмотря на достигнутые определенные успехи в укреплении банковской системы, балансы банков в ряде стран по-прежнему находятся в неблагополучном состоянии со значительной долей необслуживаемых кредитов (Украина) и низкими показателями достаточности капитала (Казахстан, Кыргызтан, Таджикистан).

Золотовалютные резервы Украины на конец декабря 2011 г. составили 31794,59 млн. долл. США. На конец декабря 2010 г. ЗВР составляли 34576,4 млн. долл. США. Таким образом, за 2011 г. резервы сократились на 8,1% (рис. 5).

Сокращение прошло в основном за счет уменьшения объема резервов в иностранной валюте на 456,55 млн. долл. США до 30391,36 млн. долл. США. Также снизился объем резервов в золоте на 157,11 млн. долл. США, до 1385,29 млн. долл. США.

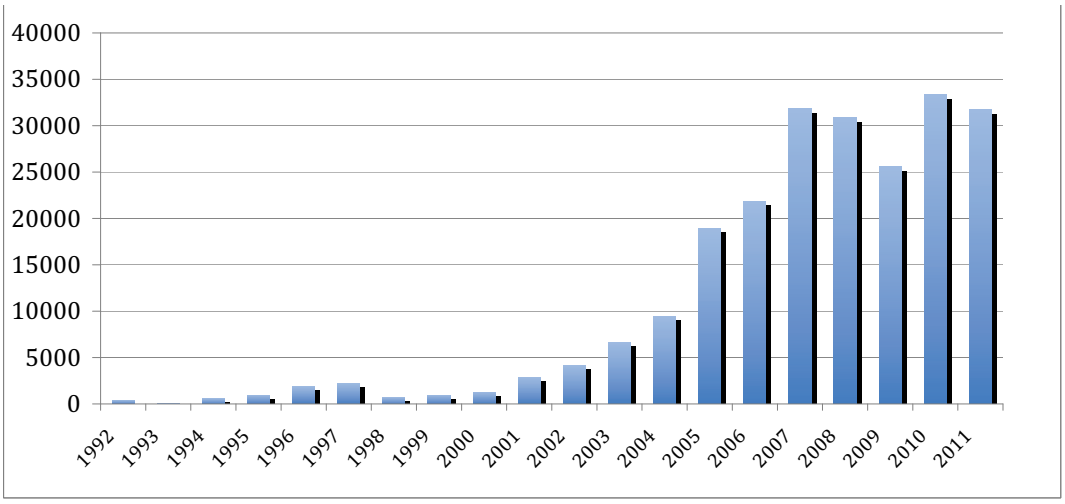

Рис. 5 Динамика ЗВР Украины с 1992 по 2011 гг., млн. долл. США [7].

Исходя из данных структуры ЗВР Украины, наибольшую долю в резервах, как и ранее, занимают вложения в ценные бумаги – 55,4%. По сравнению с началом года данный показатель немного увеличился (на 0,4 процентных пункта). Второй по значимости составляющей официальных резервов являются депозиты и текущие счетах в иностранных банках – их доля 39,8%, тогда как на начало года они занимали 41,3%. Третье место – за инвестициями в золото (рис. 6).

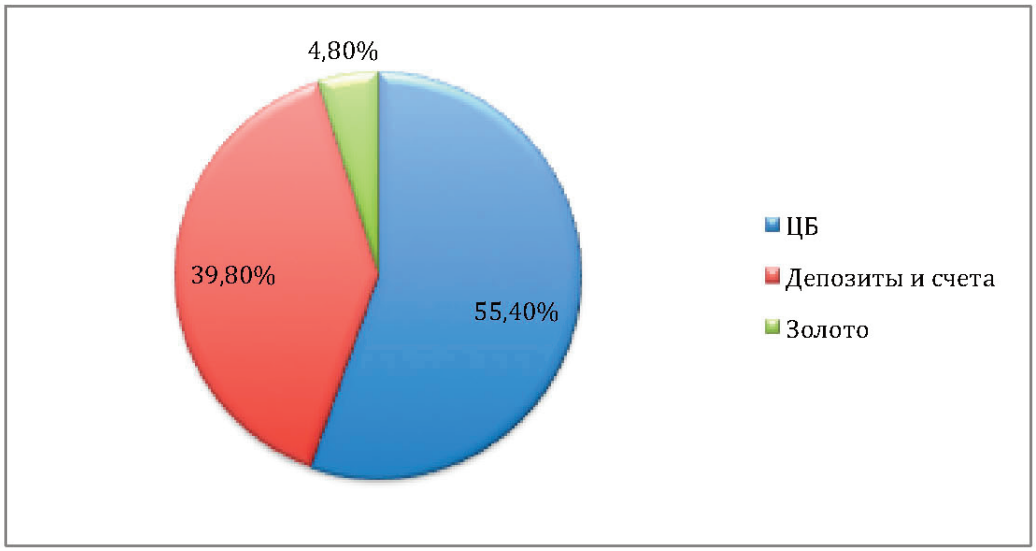

Рис. 6 Структура ЗВР Украины в 2011 году, % [7].

Выводы. Существенной проблемой долговой политики Украины на протяжении последних лет остается чрезмерное использование правительством внешнего ссудного капитала, что порождает угрозы дестабилизации государственных финансов. Именно поэтому будущая государственная стратегия в области решения долговых финансовых проблем должна предусматривать уменьшение объемов размещения внешних государственных займов и достижение оптимальной структуры долгового портфеля государства с учетом роста золотовалютных резервов страны и использования опыта ЕС в решении подобных вопросов.

Сильная финансовая система предопределяет макроэкономическую стабилизацию в стране. Макроэкономическая стабилизация и все структурные преобразования являются взаимосвязанными процессами. Эта взаимосвязь определяется зависимостями между преобразованиями в финансовом секторе экономики и макроэкономической стабильностью, между социальной защитой населения и изменениями макроэкономической ситуации.

Список использованных источников

1. Габрилевич А.С. Антикризова політика ЄС: уроки для України / А.С. Габрилевич // Проблеми міжнародних відносин. – 2010. – №1. – С.147-159.
2. Глобализация и национальные финансовые системы / Под ред. Дж. А. Хансона, П. Хонохана, Дж. Маджнони; пер с англ. — М.: Издательство «Вест мир», 2005. — С.282.
3. Європейське агентство офіційних публікацій [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського агентства офіційних публікацій. – Режим доступу: www.eur-op.eu.int
4. Ефременко, И.Н. Глобализация и цикличное развитие мировой экономики / И.Н. Ефременко // Финансы и кредит. – 2009 – №34 (370).

5. Медведкина Е.А. Формирование посткризисной инвестиционной позиции стран ЕС в контексте обеспечения финансовой безопасности / Е.Медведкина // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка", Маріуполь: МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"» 2012. - С. 143-150.
6. Официальный сайт Европейского комитета статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu
7. Официальный сайт Национального банка Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bank.gov.ua
8. Хелд Д. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура. [D. Held, D.Gol'dblatt, Je.Makgrju, Dzh. Perraton Global'nye transformacii. Politika, jekonomika i kul'tura]. Пер. с анг. М., 2004. С. 33.
9. Bonfiglioli A., Mendicino C. Financial Liberalization, Banking Crises and Growth: Assessing the Links // Working paper series in Economics and Finance. #567. - Stockholm School of Economics, 2004.
10. Cohen, B. Organizing the World's Money / B. Cohen. — New York: Basic Books, 1977. - 218 p.;
11. Glick R., M. Hutchinson. Banking and Currency Crises: How Common Are Twins? // Financial Crises in emerging markets, ed. by Reuven Glick, Ramon Moreno, and Mark M.Spiegel. - NY, 2001.
12. Edwards S. Capital Controls, Sudden Stops and Current Account Reversals // NBER Working Paper №11170, 2005 //www.nber.org
13. Edwards S. Financial Openness, Currency Crises and output Losses // Strengthening Global Financial Markets, ed. by S. Edwards and M. Garcia. - Chicago, 2006.
14. Eichengreen, B. Elusive Stability: essays in the history of international finance / B. Eichengreen. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. - 473 p.
15. Kose M.A. Financial Globalization: A Reappraisal / Kose M.A., Prasad E., Rogoff K., Wei S.-J. // IMF Working Paper. WP/06/189 // www.imf.org

Криворотько І.О.*

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Досліджено основні проблеми участі України в інтеграційних та дезінтеграційних процесах в Європі та проаналізовано останні тенденції та перспективи участі України в цих процесах. Проведена дослідницька робота в сфері історичних основ участі України в інтеграційних процесах Європи та її результатів.

Ключові слова. Україна, ЄС, європейська інтеграція, дезінтеграція, СНД, Східна Європа.

The article deals with the major problems of Ukraine's participation in the processes of integration and disintegration in Europe and the recent trends and prospects of Ukraine's participation in these processes. Conducted research in the field of historical foundations of Ukraine's participation in the European integration process and its results.

Keywords: Ukraine, EU, European integration, disintegration, the CIS and Eastern Europe.

Постановка проблеми. У розвитку світової економіки останніх десятиліть домінують процеси міжнародної економічної інтеграції. Вони визначають напрями та пріоритети сучасного етапу інтернаціоналізації господарського життя, формуючи середовище глобальної конкуренції, впливаючи на стратегічні інтереси всіх країн та регіонів світу. Економічна інтеграція – процес економічної взаємодії країн, який призводить до зближення господарських механізмів, процес, який приймає форму міждержавних угод і регулюється міждержавними органами. Значний розвиток інтеграції провокує і паралельні процеси дезінтеграції.

Також це є досить актуальним для України, інтеграційні тенденції якої досить цікаво розглядати в контексті східної Європи загалом. Із розпадом СРСР усі його колишні європейські союзники, а також нові незалежні держави розміщені в Центральній і Східній Європі, проголосили відданість європейським цінностям та з більшою або меншою швидкістю вирушили шляхом їх реалізації, Україна вирушила тим самим шляхом, хоча вибір цього напряму давався їй дуже важко, і мав суперечливі наслідки. Україна зробила важливі кроки до інтеграції в Східній Європі, ставши лідером пострадянської інтеграційної інституції ГУАМ, та взявши участь в заснуванні СНД. Також Україною, за роки незалежності були зроблені значні кроки до вступу в ЄС, чому сприяв досвід країн Центральної та Східної Європи, які приєдналися до Союзу вже після розпаду СРСР. Вони отримали доступ до найбільшого світового ринку, і отримали нові стимули до розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграційним процесам значну увагу приділило багато дослідників, серед вітчизняних можна виділити Вергун В., Гошовську О.,

* кандидат економічних наук, доцент Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

© Криворотько І.О., 2013

Дьоміну О., Задарей Н., Иванова П., Корнилова О., Копійка В., Кузьміна О., Курдину Е., Фурмана В., Шкарпову О., Шнирков О. Роботи зазначених авторів сприяли розширенню уявлень про інтеграційні процеси.

При загальності цілей усіх проведених досліджень, різні автори, по різному розглядають інтеграційні процеси в Європі, і особливо специфіку та перспективи участі України в цих інтеграційних процесах.

Роботи зазначених авторів сприяли розширенню уявлень про інтеграційні та дезінтеграційні процеси, при цьому значну увагу науковці приділяють саме проблемі участі України в процесі інтеграції в ЄС. В той самий час недостатньо дослідженими залишаються питання перспектив інтеграції та особливостей участі України в інших Європейських інтеграційних об'єднаннях. Також залишається не дослідженим досить широке коло питань, пов'язаних з думкою про те, що більша інтеграція на Заході Європи, провокує дезінтеграцію на Сході, зовсім мало уваги приділяється місцю України, як центрального елементу інтеграційних та дезінтеграційних процесів на сході Європи, при тому що зі вступом в ЄС колишніх соціалістичних країн особливо широко почало обговорюватися питання дезінтеграції всередині самої Європи.

Головна мета роботи полягає у вивченні призначення, особливостей та тенденцій пов'язаних з інтеграційними процесами України в Європі та їх наслідків на міжнародному та вітчизняному рівні, розкритті основних тенденцій розвитку інтеграційних процесів між країнами Європи, розуміння сутності основних механізмів створення найефективнішого, на даний момент інтеграційного об'єднання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпосередня і активна участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена перевагами міжнародного поділу праці, а також необхідністю подолання штучної відокремленості України від світового господарства внаслідок одностороннього розвитку в рамках СРСР та РЕВ.

На сьогоднішній день в Україні існує стратегія зовнішньоекономічної діяльності спрямована на розвиток в Україні торгівлі, участі України в міжнародному поділі праці, та обміні знаннями, досвідом та технологіями. Тому, з початком незалежного існування, в Україні було взято курс на активну участь в інтеграційних процесах Європи.

На сьогодні поле регіональних інтересів України в контексті інтеграційних процесів виглядає наступним чином (Рис. 1).

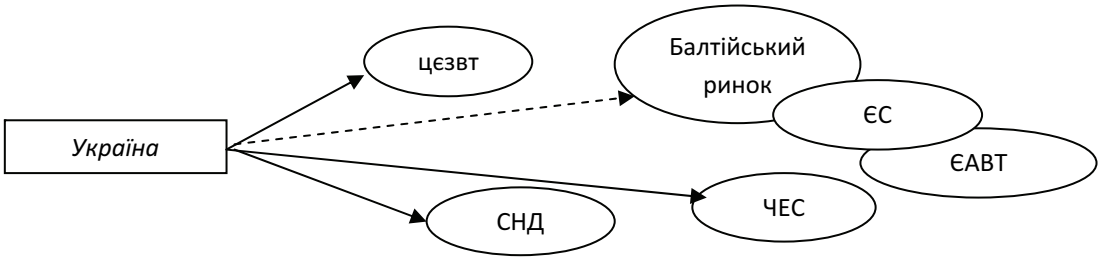

Рис. 1 Поле регіональних інтересів України

Беручи до уваги ключові світогосподарські тенденції, а також умови, проблеми і особливості розвитку української економіки, пріоритетом її інтернаціоналізації на сьогоднішній день є інтеграційна макровзаємодія з ЄС, СНД (і насамперед, з Росією), ГУУАМ, ЧЕС, участь в яких відповідає економічним і політичним інтересам України.

Але, для того щоб інтеграція в Україні була ефективною, наша держава потребує певних політико-правових, соціально-культурних, економічних та інфраструктурних передумов.

Серед основних політико-правових передумов інтеграції України можна назвати такі: політичне визначення України, забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки, безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо в сфері прав людини, запровадження прийнятної форми громадянства, перегляд існуючої практики політичних зв'язків з державами колишнього СРСР, пряма участь в у регіональних і глобальних політичних процесах, формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментів його виконання.

Особливо важливими в цьому контексті є економічні передумови інтеграції. Вони формуються на основі економічного та інституційного забезпечення суверенітету, оцінці економічного потенціалу і напрямів структурної перебудови, розробленню та реалізації обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин з пріоритетом роздержавлення і приватизації, соціального захисту населення, оцінці експортного потенціалу, виробленню експортно-імпортної стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності та багатьох інших економічних аспектів.

На сьогодні ефективна інтеграція України до світового економічного простору є нагальним завданням розбудови державності та економіки, але для того, щоб цей процес дійсно приніс очікувані результати, необхідно усвідомити деякі особливості інтеграції України.

Пояснити зацікавленість в орієнтації України на членство в ЄС можна тим що, серед прихильників такого напряму зовнішньої політики поширилась думка про те, що вступ України в Європейський союз надасть можливість насамперед підвищити політичний авторитет держави на міжнародній арені і перебувати в центрі подій світової політики.[2, с.6]

В цьому контексті доцільно детальніше розглянути історію двосторонніх стосунків Україна – ЄС, початок яких часто асоціюють з Декларацією Європейської Спільноти щодо України від 1991 року, в якій було відзначено демократичний характер Всеукраїнського Референдуму та було визнано суверенітет та незалежність нашої держави.

На законодавчому рівні позиція України щодо ЄС вперше була сформульована в «Основних напрямах зовнішньої політики України», схвалених постановою Верховної Ради України 2 липня 1993 року. Цікаво що на момент розробки документа в Україні серйозно не розглядалася можливість інтеграції до ЄС, що підтверджує положення документа про те, що «членство в Європейських Спільнотах є не пріоритетною, а перспективною метою української зовнішньої політики». Такий стан справ під час зародження української незалежності часто пов'язують з тим, що ще до розпаду СРСР Україна виступила однією з засновниць Співдружності Незалежних Держав.

В цьому випадку в Європі було прийнято рішення укладати угоди на двох рівнях. Так з Країнами центрально-східної Європи укладалися Європейські угоди про асоціацію, а державам СНД було запропоновано укласти Угоди про партнерство і співробітництво, які встановлювали межі взаємовідносин є Європою на найближчі 10 років з можливістю подальшого пролонгації.

Серед країн СНД Україна стала першою, що уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом (УПС), де було визначено правовий механізм взаємодії між двома сторонами. Ця угода була підписана 14 червня 1994 року у Люксембурзі та ратифікована Верховною Радою України 14 червня 1994 року. Чинності ж вона набрала з 1 березня 1998 року, після ратифікації УПС всіма членами ЄС. Цей документ став базовим для розширення політичного діалогу та економічного співробітництва України та ЄС, відкриваючи нові можливості для поступового наближення України до ЄС.[1, с.191]

В лютому 2008 року закінчився перший десятирічний термін дії Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, а також завершився переший трьохрічний

термін дії Плану дій Україна – ЄС, виникла необхідність утворення подальшої договірно-правової бази для розвитку відносин [5].

Отже Україна ще не визначилась повною мірою щодо основних напрямів і механізмів структурної перебудови економіки, критерії якої повинні вироблятися з врахуванням особливостей розвитку світової системи господарювання а також реальних можливостей і напрямів інтегрування до неї України.

Таким чином, дослідження участі України в інтеграційному угрупуванні зовсім протилежного напряму. А саме в СНД. Україна, ратифікувавши угоду про створення СНД, так і не ратифікувала статут СНД, і саме тому де-юре вважається що вона не є членом організації, будучи державою засновницею. Взагалі участь України в цьому інтеграційному об'єднанні є ще більш суперечливою, ніж претензія на вступ в ЄС. Ратифікуючи Угоду про створення СНД, Верховна Рада України схвалила Застереження, які обмежували двозначне тлумачення перспективи розвитку Співдружності.

Договір про створення економічного союзу СНД ставив завдання послідовного та узгодженого економічного зближення колишніх радянських республік шляхом створення системи вільного переміщення товарів, послуг, капіталів та робочої сили, а також узгодження бюджетної, грошово-кредитної та податкової політики. Після укладення договору про створення Економічного Союзу було складено план інтеграційного розвитку, в межах якого передбачалось створення Платіжного та Митного союзів країн СНД. Але ці ідеї так і не було реалізовано через те, що почали виникати проблеми в сфері платіжно-розрахункових та митних відносин. Неспроможність та неможливість реалізувати інтеграційні плани в межах СНД пояснювались не тільки внутрішніми труднощами кожної з держав СНД, але й недостатньою обґрунтованістю самих концепцій нових механізмів. В даному випадку можна сказати, що СНД дійсно несло деякі спокуси до реінтеграції на основі колишнього Радянського союзу, і Україні вдалося зберегти свій суверенітет та утриматися від цих спокус.

Окремі країни на території колишнього СРСР об'єднуються в менші регіональні угруповання, як, наприклад, ЄврАзЕС. Україна також не залишилася поза цією тенденцією і стала членом ГУАМ, організації, в яку окрім неї входять Грузія, Азербайджан і Молдова. Україна стала також одним з ініціаторів формування Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), до якого входять 11 країн Причорномор'я і прилеглих регіонів (Росія, Грузія, Туреччина, Греція, Болгарія, Румунія, Молдова та ін.) Поки значущих проектів регіонального співробітництва в рамках даної організації не було [6].

Наразі подальші напрями зовнішньої політики України залишаються не визначеними і чітко не сформульованими. Свідченням цьому може слугувати заява президента України, про те що Україна бере напрям на вступ в зону вільної торгівлі і в той самий час в митний союз з Росією, Білоруссю і Казахстаном.[4] Європейські експерти вже виказали свою думку про неможливість участі в цих двох інтеграційних угрупуваннях одночасно.

Що ж все таки заважає Україні нарешті чітко визначити свій напрям та стати членом Європейського Союзу. По перше треба згадати що ЄС не є організацією вільною до вступу, і країні, що претендує на вступ в цю організацію необхідно привести свою економіку у відповідність до основних критерії конвергенції в ЄС. З огляду на останні соціально-економічні показники України та заборгованість перед МВФ, поки що перспектив на вступ в ЄС в найближчий час немає. Хоча це не завжди є вирішальним фактором, оскільки цих критеріїв конвергенції не завжди дотримуються. Інше питання в тому, щоб самому союзу став вигідним вступ України.

Згідно статті 121 Угоди про утворення ЄС та Протоколу про критерії конвергенції було встановлено наступні критерії:

- рівень інфляції не повинен перевищувати середній рівень інфляції в країнах членах більше ніж на 1,5% (в Україні за 2012 рік –0,2 %)

- дефіцит держбюджету не вищий за 3% і державний борг менше 60% (в Україні на 2012 рік – 50 млрд 730,3 млн грн, що у 2,2 рази більше, ніж роком раніше, та 34 % до 2015 року планується зменшення державного боргу до 34,6%)

- стабільність курсу національних валют (коливання в межах 1,5%)

- низьке відхилення у довгострокових номінальних процентних ставках [4]

Отже, як нам вдалося визначити раніше, про вступ України в ЄС найближчим часом мова не йде. На даний момент найбільш перспективним проектом в рамках Україна-ЄС можна вважати Транскордонне співробітництво, яке є частиною Європейської політики сусідства. Запровадження Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) значно збільшило обсяг транскордонного співробітництва як кількісно, так і якісно. У рамках програм транскордонного співробітництва фінансуються спільні програми, що виконуються сусідніми країнами. Головна мета таких програм полягає в підтримці сталого розвитку по обидва боки зовнішніх кордонів ЄС, у допомозі задля зменшення різниці у стандартах життя, у розв'язанні існуючих проблем та наданні додаткових можливостей, пов'язаних із розширенням ЄС і близькістю регіонів через їх наземні й морські кордони.

Існування цих проектів та виникнення нових є доказом що по лінії співпраці Україна – ЄС, не дивлячись на кризову ситуацію, в якій опинилися обидва партнери, ще далеко не все втрачено. Звісно не доводиться говорити про вступ України ЄС, зону євро найближчим часом, але Україна має всі можливості до того щоб дійсно зацікавити ЄС в собі. І як вже було продемонстровано раніше, запорукою цього може стати по-перше ефективна та врівноважена політика українського керівництва, і по-друге, більш менш стабільна економічна ситуація в Україні, хоча як ми вже дослідили відхилення основних українських показників від прийнятих ЄС стандартів є не стільки критичним, як прийнято вважати.

Висновки. Співробітництво в рамках двох найбільших європейських інтеграційних об'єднань надало Україні багато переваг і досвіду участі в подібного роду різноманітних самітах та конференціях. Хоча на даний момент співпраця в рамках обох цих об'єднань трохи призупинилося. Робота з СНД перетворилася на таку собі співпрацю в торгівельній сфері, що не відповідає сучасним поглядам на інтеграцію. Зважаючи на те, що Україна набула статусу безпосереднього сусіда розширеного Європейського Союзу, особливо важливого значення набуває оновлення стратегії розвитку транскордонного співробітництва, заснованої на європейських принципах. Так останнім часом особливої уваги приділяється так званому транскордонному співробітництву Україна – ЄС.

Також можна сказати, що Україна як суверенна держава поки що не має такого значного впливу на інтеграційні процеси в Європі як цього хотілося б, але основи для руху у вірному напрямі вже було закладено. Так, наприклад прийнято вважати, що ядром організації ГУАМ, створеної в рамках СНД, є саме Україна.

Основним вектором співпраці України з ЧЕС та ГУУАМ є, насамперед, співробітництво у сфері врегулювання конфліктів, військово-технічне співробітництво, проведення науково-дослідної роботи в контексті багатьох наукових проектів, а також вирішення глобальних проблем, що постають перед ними. Економічна співпраця між країнами-членами об'єднання та Україною незначна і не є визначальною для нашої держави.

Отже, на сучасному етапі найбільш оптимальною формою участі економіки України в міжнародних інтеграційних процесах є розвиток вільної торгівлі з державами і союзами, які є сусідами країни. Режими вільної торгівлі є своєрідним компромісним рішенням для України на сучасному етапі, відповідають рівню участі її економіки в регіональній

міжгалузевій, внутрішньогалузевій торгівлі, дають можливість поєднувати стратегічний пріоритет на інтеграцію в ЄС з оптимізацією економічних відносин з Росією і іншими східноєвропейськими країнами.

Таким чином, регіональна інтеграція для України є необхідним, невід'ємним процесом. Сьогодні наша країна не в змозі визначитися з єдиним пріоритетним напрямом інтеграції. Але слід пам'ятати, що багатовекторність є причиною багатьох проблем нашої країни. Тому, на нашу думку, найкращим для України буде розвиток подальшої співпраці з Росією та країнами СНД в рамках зони вільної торгівлі, як форми міжнародної економічної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Концепції формування організаційно-економічного механізму євроінтеграціної політики України / Коваленко Є.О. – З. : Гуманітарний вісник ЗДІЯ 39, 2009. – С. 191-192.
2. Мартинюк В. Україна в підсумках Чеського президентства в ЄС і перспективах головування Швеції // Україна молода. – 2009. – 6 липня. – С. 5-7.
3. Україна – ЄС: що день прийдешній нам готує? / Єлісєєв К. – К. : Національна безпека і оборона, Центр Разумкова, 2009. - №1. - С. 6-8.
4. Представництво України при ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/
5. Сервер офіційних публікацій ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eur-op.eu.int/
6. Митний союз з Росією унеможливить створення зони вільної торгівлі з Європою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

УДК 339.9

***Ярош О.Б.*[*], *Митина Э.А.*[**]**

ОПЫТ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В СТРАНАХ-УЧАСТНИЦАХ ГУАМ (НА ПРИМЕРЕ УКРАИНЫ И ГРУЗИИ)

Исследуются концептуальные основы развития международного экономического сотрудничества в рамках ГУАМ. Обосновываются механизмы организации международной туристической деятельности в рамках интеграционных объединений. Проводится исследование туристической инфраструктуры Украины и Грузии для определения потенциалов туристических отраслей этих стран в механизмах интеграционного взаимодействия.

Ключевые слова: международный туризм, турпродукт, интеграционные процессы, международная организация ГУАМ.

Explores the conceptual basis for the development of international economic cooperation within GUAM. Settle mechanisms of international tourism in the framework of integration associations. The research of the tourism infrastructure of Ukraine and Georgia to determine the potentials of tourism industries in these countries in the mechanisms of integration interaction.

Сотрудничество Украины и Грузии имеет стратегический характер. Механизмы взаимодействия данных стран основаны на тесных интеграционных связях, обусловленных экономическими и политическими причинами. Украина и Грузия являются членами Организации за Демократию и Экономическое развитие (ГУАМ), созданной 10 октября 1997 г. Государства-члены ГУАМ обладают богатым историческим и культурным потенциалом, что способствует региональной экономической интеграции и формированию общего рынка туристических услуг. Актуальность выбранной темы исследования обусловлена тем, что в рамках интеграционного взаимодействия стран- участниц ГУАМ туризм выделяется, как одно из наиболее приоритетных направлений сотрудничества. Это подтверждают документы Ялтинской хартии ГУАМ, подписанные 7 июня 2001 г [5]. В настоящее время возникает необходимость оценки данных соглашений, их результатов и итогов, что обусловило выбор данной темы исследования.

Различным аспектам развития международного туризма посвящены работы М.А. Ананьева [1], О. Омельяновича [4], Н. Норлинга [3] и др. Однако недостаточно исследованы формы взаимодействия Украины и Грузии в рамках ГУАМ и перспективы развития туризма в контексте данной международной организации.

Целью данной работы является исследование украино-грузинских отношений в туристической сфере в рамках международной организации ГУАМ.

Исследование перспектив развития туризма в Украине показывает, что он является одной из динамично развивающихся отраслей экономики. Это связано с тем, что страна

[*] кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики Таврического национального университета имени В.И. Вернадского

[**] ассистент афедры международной экономики Таврического национального университета имени В.И. Вернадского

© Ярош О.Б., Митина Э.А., 2013

обладает богатыми природно-климатическими, культурно-историческими и национально-этнографическими ресурсами, которые создают предпосылки для развития многих видов туризма [4]. Большинство регионов Украины владеет значительными туристическими ресурсами, что дает возможность выхода на международный туристический рынок стран ГУАМ с привлекательными туристическими предложениями.

Оценка потенциального фонда природоохранных, оздоровительных и рекреационных территорий показывает, что 20% площади территории Украины соответствуют международным показателям для развития туризма. К данным критериям относится единовременная вместимость ландшафтов Украины, которая учитывая допустимые международные природоохранные нормы, составляет свыше 40 млн. человек. Общее количество архитектурно-исторических памятников в Украине составляет 48690 объектов, их ценность и численность в пределах областей существенно различаются. Наибольшее количество архитектурно-исторических памятников, охраняемых государством находится в Львовской (3934 единиц), Киевской (2886 единиц) и Черниговской (2859 единиц) областях.

В последнее время, благодаря активному интеграционному взаимодействию Украины с международными организациями, выделяется новый вид туристической активности - конгрессовый туризм [2]. Он отмечен, как одна из форм сотрудничества стран - участниц ГУАМ и подразумевает проведение совместных экономических форумов, конференций, туристических выставок и ярмарок.

Для активного развития данного направления туристической деятельности очень важно наличие необходимой инфраструктуры. Анализ показывает, что на начало 2012 года в Украине насчитывалось 1258 предприятий гостиничного хозяйства общим количеством 100,67 тыс. мест. Рекреационные возможности Украины характеризуются также наличием 3304 санаторно-курортных и оздоровительных учреждений различной ведомственной подчиненности и форм собственности, в том числе: 487 санаториев, санаториев-профилакториев-357, базы и другие учреждения отдыха-2015, пансионаты отдыха - 235, дома отдыха - 38 , пансионаты с лечением - 68, другие учреждения - 104.

Согласно требованиям ГУАМ, необходимой формой сотрудничества стран - участниц, является активное их взаимодействие с ВТО (всемирной туристической организацией) с целью гармонизации законодательства в сфере туризма. В данной сфере в Украине существует ряд проблем. Среди них, к основным можно отнести:

- отсутствие оборудованных мест общего пользования по пути движения туристов;
- сложность получения разрешения на отводы земли, в том числе для туристических объектов;
- антисанитарное состояние пляжей на Черном, Азовском морях и реках (в 8 раз хуже по сравнению с другими Европейскими странами);
-отсутствие прямого доступа к морю по всей протяженности береговой линии.

Решение данных проблем возможно за счет улучшения инфраструктурной составляющей туризма с учетом международных требований к сервисному обеспечению, а также создания благоприятных условий для зарубежного инвестирования в туристическую отрасль, рациональное налогообложение и кредитование этой сферы и т.д.

Исследование опыта развития туризма в Грузии показывает, что в последние годы в стране наблюдаются очень хорошие результаты в развитии туристической активности. Так, в 2011 г был зафиксирован рекордный рост статистических показателей туристических потоков. По сравнению с 2010 г число туристов возросло на 40%, что говорит о значительном потенциале туристической отрасли Грузии и хорошей маркетинговой политике

страны в этой сфере. В 2011 г страна приняла участие в выставках-ярмарках, были организованы пресс- и ознакомительные туры, проводились комплексные рекламные кампании по продвижению различных турпродуктов, а также создана сеть информационных центров по туризму и усовершенствована существующая туристическая инфраструктура.

Среди масштабных маркетинговых кампаний, проведенных в 2011 г. можно выделить специальное турне «Дней Грузии» под названием «Грузия идет к тебе», которое прошло в пяти странах - Азербайджане, Армении, Латвии, Польше и Украине. Туристическая инфраструктура Грузии представлена новыми классами больших и маленьких гостиниц, включая отели мирового уровня, такие как Мариотт, Редисон, Шератон. В настоящее время государство проводит политику активной популяризации туризма в рамках интеграционного взаимодействия стран-участниц ГУАМ. Предполагается, что за счет этой политики к 2015 г Грузия планирует принимать до пяти миллионов туристов ежегодно [3].

Сравнивая подходы правительства Украины и Грузии к туристической деятельности, очевидно, что они крайне различны. Если в Украине идет усиление бюрократических процедур в сфере лицензирования, отвода земли, строительства новых гостиниц и т.д, то в Грузии обратная ситуация - практически полная свобода туристического рынка, начиная с отсутствия лицензирования, до финансовой поддержки, осуществляемой Министерством туризма Грузии региональным туристическим администрациям (оплата 50% стоимости участия в мировых выставках).

Третьей формой сотрудничества, в рамках ГУАМ является осуществление мероприятий по продвижению совместных турпродуктов [5]. В ходе заседания рабочей группы ГУАМ от 20-21 января 2009 г. был обсужден вопрос о разработке туристического продукта, направленного на рынок Японии. Данный проект подразумевал разработку экспериментальных туристических маршрутов, предназначенных для туристов из Японии. В Грузии в рамках этого проекта был проведен информационный тур, с целью ознакомления с туристическим потенциалом страны. Данный маршрут включал посещение достопримечательностей, среди которых церкви, природные заповедники, винные заводы, агропансионы, монастыри, города. Этот проект четко выделил круг проблем, среди них, основные, три: дорожная инфраструктура, квалифицированные гиды, знающие японский язык и проблемы получения виз для туристов. К положительным сторонам проекта можно отнести объективное увеличение числа иностранных туристов из Японии, посещающих страну.

Одним из передовых подходов, воплощенных в туристической сфере Грузии является активная поддержка развития органического сельского хозяйства. Спрос на сельский отдых возрастает, и соответственно возникают новые формы туризма – сельский туризм, агротуризм, экотуризм и др. Следует отметить, что эти формы туристических предложений впервые были сформированы в больших индустриальных странах, но на сегодняшний день сельский туризм интенсивно развивается в Грузии. Развитие данного направления агротуристического хозяйства способствует повышению уровня занятости, созданию новых рабочих мест и дополнительных прибылей для сельского населения, проживающего в депрессивных регионах.

Четвертой формой взаимодействия в рамках ГУАМ является сотрудничество с международными туристическими организациями.

Страны-участницы ГУАМ призваны поддерживать международные принципы работы в сфере туризма, согласно требованиям всемирной туристической организации. Кроме того, исходя из последних тенденций по ведению органического сельского хозяйства, в Грузии, с целью поддержки туристической деятельности развивается сеть EuroGite – Европейской Федерации Фермерского и Сельского туризма, в которой на сегодняшний день

объединены ассоциации сельского туризма и семейных гостиниц из 26 стран мира. Общее число членов ассоциаций 400 000 семей. В Грузии членом EuroGite является ассоциация «Элкана», включающая 40 семей. В 2006 году Ассоциация Биологических Хозяйств «Элкана», при содействии Швейцарского Агентства Развития и Сотрудничества, приступила к осуществлению проекта развития сельского туризма в Грузии. Целью является улучшение социально-экономического положения сельского населения и поддержка развития устойчивого фермерского хозяйства. Проект осуществляется за счет популяризации традиционной местной продукции, предусматривает создание дополнительных доходов для сельских жителей. В настоящее время 50 гостевых домов (из 7 регионов Грузии) объединены в туристической сети «Элкана». В агротуристических хозяйствах используют старинные технологии производства и хранения пищевых продуктов. Сельские гостевые дома, кроме ночлега, гостям предоставляют пищу изготовленную из местных продуктов, и разнообразные туристические маршруты – прогулки к близлежащим природным и культурно/историческим памятникам, рыбалку, конные прогулки и др.

Для развития сельского туризма и надлежащего уровня обслуживания гостевых домов «Элкана» разработаны специальные европейские стандарты. Они реализуются согласно требованиям Европейской Федерации Фермерского и Сельского Туризма – «Еврожите». В то же время стандарты полностью гармонизированы с национальным грузинским законодательством. Гостиничный стандарт группирует гостевые дома по четырем категориям. Категория «стандарт» соответствует минимальным требованиям обслуживания, а гостевые дома, имеющие более качественное обслуживание оцениваются символическим знаком «солнце» («1 солнце», «2 солнца», «3 солнца» и т.д.). При этом, вместе с повышением качества обслуживания число этих значков растет.

Пятой формой взаимодействия является реализация заключенных в рамках ГУАМ договоров и соглашений в сфере туризма с третьими странами. В рамках данного направления можно выделить решения 6-го заседания Рабочей группы по туризму, которое прошло 25-26 октября 2010 года, согласно которым было установлено сотрудничество с Турцией, в частности с авиакомпанией «Turkish Airlines» по туристическим перевозкам. Кроме того, по результатам данного совещания стран- участниц ГУАМ было предложено включить в туристический продукт ГУАМ, предложения из Узбекистана. Поскольку данное государство имеет значительный туристический потенциал и хорошую авиационную инфраструктуру, необходимую для продвижения туристического продукта среди государств-членов ГУАМ.

В заключении следует отметить, что в настоящее время Грузия, это одна из стран ГУАМ с наиболее высокими совокупными рейтингами по развитию туризма, она занимает 73-место среди 139 стран мира. Данный рейтинг оценивается, исходя из индекса конкурентоспособности путешествий и туризма, который рассчитывается на основе трех показателей: регулирование сферы туризма и путешествий; бизнес-среда и инфраструктура туризма и путешествий; человеческие, культурные и природные ресурсы в сфере туризма и путешествий. Россия и Турция опережают Грузию по данному рейтингу, занимая 59 и 50 места соответственно, а Украина занимает 85 место, Азербайджан – 83, Армения – 90 место.

Таким образом, в результате проведенного исследования, очевидно, что Украине, как стране-участнице ГУАМ целесообразно развивать сотрудничество с Грузией в сфере туризма, чтобы перенять положительный опыт в вопросах развития собственной туристической отрясли. Это в перспективе приведет к увеличению потока иностранных туристов, что будет способствовать поступлению валютных средств и развитию инфраструктуры в стране.

Список использованных источников

1. Ананьев М. А. Международный туризм и его развитие после второй мировой воины / М.А. Ананьев. - М: «Финансы», 2006. – 420с.
2. Молдован А. А. Активизация экономического сотрудничества в рамках ГУАМ как инструмент реализации стратегических интересов стран-членов в регионе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2009_1/287.pdf
3. Норлинг Н. ЕС–ГУАМ: вовлеченность или отчужденность/ Н. Норлинг // Центральная Азия и Кавказ. – 2008. – № 3–4 (57–50).
4. Омельянович О. Состояние и проблемы туризма Украины / О. Омельянович // Экономика Украины - №7 - 2011. – С. 10 – 32.
5. Ялтинская Хартия ГУУАМ [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://guam-organization.org/node/802

УДК 336.531.2 ***Михайлов А.М.****

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ, ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ

Проаналізовані потенційні вектори інтеграції України з порівнянням можливих переваг та недоліків. Досліджені економічні, політичні, соціальні та технологічні аспекти реалізації Україною стратегічних інтеграційних прагнень.

Ключові слова: Інтеграція, Європейський Союз, Митний Союз, зона вільної торгівлі, національна економіка, світовий ринок.

Проанализированы потенциальные векторы интеграции Украины со сравнением возможных преимуществ и недостатков. Исследованы экономические, политические, социальные и технологические аспекты реализации Украиной стратегических интеграционных стремлений.

Ключевые слова: Интеграция, Европейский союз, Таможенный союз, зона свободной торговли, национальная экономика, мировой рынок.

Analyzed potential vectors of Ukraine's integration with the comparison of the possible benefits and drawbacks. The economic, political, social and technological aspects of Ukraine's strategic integration aspirations.

Keywords: Integration, European Union, customs union, free trade area, the national economy, the global market.

Постановка проблеми. З 1991 року на політичній карті Європи з`явилася суверенна Україна – держава, яка за розмірами своєї території, кількістю населення, економічними можливостями, інтелектуальним та науково-технічним потенціалом стала відчутним фактором міжнародного життя.

Сьогодні Україна шукає своє місце в багаторівневій ієрархічній будові міжнародної системи. Україна прагне стати рівноправним партнером у стосунках з європейськими державами і часто можна почути про «прагнення України увійти в Європу», але ж Україна і є європейською країною в географічному та історичному вимірі. Україна, ставши незалежною державою, не може залишатися осторонь від міжнародних інтеграційних процесів і повинна обрати свій шлях розвитку.

На сьогоднішній день перед державою постає завдання стати повноправним членом світового співтовариства, ґрунтуючись на його принципах і зберігши національну специфіку. Це дозволить державі реалізувати національні інтереси через взаємовигідне співробітництво з іншими країнами, що особливо актуально для України на даному етапі трансформації її економіки.

Крім того, інтерес даної теми полягає в тому, що Європейський Союз одне із самих ефективно і активно розвинутих інтеграційних об'єднань стає нашим найближчим сусідом

* кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції Сумського національного аграрного університету

© Михайлов А.М., 2013

і припускає тісну співпрацю з Україною в найближчому майбутньому. У той же час виникнення нового інтеграційного об'єднання за участю України (Єдиного Економічного Простору) дозволяє говорити про виникнення двовекторністі зовнішньої політики України.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання участі України в інтеграційних процесах винесені на порядок денний в публікаціях таких вітчизняних вчених і фахівців, як В. Андрійчук, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковскій, В. Вергун, А. Гальчинський, Л. Губерский, Г. Клімк, А. Кредісов, Д. Лукьяненко, Н. Грущинская, В. Новицький, Ю. Пахомов, О. Плотніков, А. Поручнік, А. Румянцев, В. Степаненко, Л. Шевченко та інших.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз та виокремлення ряду можливих позитивних та негативних аспектів за умов реалізації західного або східного вектору інтеграції України.

Виклад матеріалу основного дослідження. Однією з найбільш обговорюваних фахівцями тем інтеграційної політики України є тема її руху в бік ЄС та її участі в інтеграційних процесах в СНД і в ЄЕП зокрема. Найчастіше різновекторність інтеграційних устремлінь України (ЄС і / або СНД) розглядається через призму зовнішньоекономічної безпеки країни, яку, як стверджують деякі дослідники, оцінити сьогодні складно через відсутність загальновизнаних методів її розрахунку.

При цьому одні автори прагнуть мінімізувати російський вплив на інтеграційну перспективу України. Так, наприклад, Л. Губерський звертає увагу на необхідність обмеження впливу Росії на вироблення стратегічної орієнтації країни на інтеграцію з європейськими і атлантичними структурами [1, с.10-15]. А інші економісти, дотримуючись євроатлантичної перспективи України, пропонують дуже ретельно оцінити можливі негативні наслідки її участі в інтеграційних прагненнях до ЄС [2, с.279]. Зокрема, як відзначає Н.Н. Грущинська, проблеми в ЄС залишається нерівномірність економічного розвитку з новими країнами-членами [4, с.66].

Крім позитивних початків ефективної інтеграції України у світову економіку, на думку ряду дослідників, мають місце і деякі негативні ризики для національного господарства. Особливо небезпечною, підкреслює Л.В. Шевченко, є тенденція до збереження сировинної орієнтації промисловості країни, що чітко простежується на динаміці двох провідних її галузей - чорної металургії і машинобудуванні [6, с.71]. Роботи цих та багатьох інших економістів свідчать про прагнення знайти виважений підхід до інтеграційної діяльності України та реально перетворити її на чинник збалансованого та сталого розвитку народного господарства країни.

Розбіжність думок багатьох спеціалістів ще яскравіше підкреслює актуальність проблеми та необхідність України вибору вектору інтеграції.

Мета даної статті полягає в тому, щоб розглянути яке інтеграційне об'єднання - Європейський Союз (ЄС) або Митний Союз - більш вигідно для України в сформованих економічних і політичних умовах. Методом дослідження є порівняльний аналіз двох векторів інтеграції.

Уже тривалий час Україна не може визначитись з спрямуванням своєї діяльності Захід чи Схід? 20 років суспільство і владна еліта України ухиляються від вибору між Сходом (Росією) і Заходом (ЄС). Отже, в Україні активізувалася дискусія: що краще для майбутнього держави – вступ до Митного союзу чи інтеграція з ЄС.

Дані опитування київського інституту проблем управління ім. Горшеніна, свідчать, що 81,4% опитаних виступають за МС. Більш того, 48,2% упевнені, що Україна повинна вступити в МС навіть, якщо це завадить Україні стати асоційованим членом ЄС і закриє їй шлях до ЄС.

Для систематизування всієї інформації та вирішення найбільш привабливого, результативного та стратегічного напрямку України необхідно проаналізувати перспективи, переваги та недоліки від інтеграції України в зазначені вище об'єднання.

Перший напрям – Європейський Союз. Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України — це є найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин.

Основи зовнішньої політики України, механізм і тактику здійснення її європейського вектора визначає ряд документів: конституція України (ст. 18); Постанова Верховної Ради України "Про основні напрями зовнішньої політики України" від 2 липня 1993р., Яке підкреслює, що "перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських співтовариствах "; Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, підписану 16 червня 1994р.; Стратегія інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98; Програма інтеграції України в ЄС, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000р № 1072/2000 [3, с.22].

Інтеграція України в ЄС має свої переваги і для України, і для Європейського Союзу. Для нашої держави важливого значення набувають як процес її послідовного наближення до ЄС, так і стратегічний результат цього процесу - повноправне членство в ЄС.

Політичні переваги інтеграції України в ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог — інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство в ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дозволить активізувати співробітництво у боротьбі з організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо. [4, с.26].

Євроінтеграція сприятиме зростанню продуктивності економіки та темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов їх вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; створенню передумов для прискореного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки та техноємності; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінні. Економічна інтеграція також надасть можливість використовувати фонди регіонального розвитку ЄС для прискорення виходу на вищий рівень економічного розвитку, властивий більш розвиненим країнам Євросоюзу.

Соціальні переваги членства в ЄС пов'язані з наявними тут високим рівнем соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективним захистом прав працівників, розвиненою системою охорони довкілля. Наслідком інтеграції України в ЄС стануть суттєві зміни в забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів.

Розглядаючи торговельно-економічну сферу можна виділити наступні переваги (в довготерміновій перспективі): розширений Євросоюз може стати найбільш значним ринком збуту українських товарів та джерелом українського імпорту і стати для України

головним торговельним партнером; поліпшаться умови доступу українських експортерів на окремі товарні ринки нових членів ЄС внаслідок переважного зниження рівня тарифного захисту і підвищення рівня конкурентного середовища в країнах-кандидатах; запровадження в країнах-кандидатах інститутів ринкового регулювання ЄС має призвести до певного скорочення обсягів контрабандних торгових операцій та інших форм тіньових операцій, що матиме позитивний вплив на державний бюджет України.

Недоліками інтеграції України до ЄС у короткотерміновій перспективі можуть бути: перехід нових держав-членів до єдиного митного тарифу ЄС та збільшення рівня тарифного захисту щодо низки товарів українського експорту; позбавлення нових держав - членів ЄС можливості самостійно регулювати свій торгівельний режим щодо України; можлива втрата українськими експортерами традиційних ринків збуту в нових країнах-членах ЄС внаслідок розширення сфери застосування антидемпінгових заходів щодо України; скорочення обсягів традиційного українського експорту до ЄС внаслідок часткової переорієнтації товаропотоків між нинішніми та новими членами ЄС.

Основні блоки переваг та недоліків, що характеризують сценарії розвитку зовнішньоекономічних відносин України представлені на рис. 1.

Рис. 1 Основні характеристики стратегічних сценаріїв розвитку зовнішньоекономічної діяльності України за різних умов реалізації її інтеграційних прагнень

Щоб інтегруватись у ЄС, Україні необхідно суттєво змінити процес реалізації економічної та фінансової політики. Потрібно фактично відмовитися від протекціоністських заходів у сфері експортно-імпортних операцій, легалізувати тіньову економіку, дотримуватись вимог щодо захисту прав людини. Чи не найбільші зміни мають відбутися на фінансовому ринку. Треба змінити інструментарій регулювання валютного ринку та створити умови для злиття нашого фінансового ринку з глобалізованим світовим простором. На практиці це може докорінно змінити ринок фінансових послуг у країні й особливо — банківську систему, перетворивши її в повноцінну складову світового фінансового сектору економіки.

Україна на даний момент має альтернативу інтеграції з ЄС - Митний союз (міждержавний договір про створення єдиного митного простору, підписаний Росією, Білоруссю і Казахстаном).

Позитивними наслідками вступу до Митного Союзу, як етапу інтеграції до ЄЕП є:

- скасування російського експортного мита і ПДВ на нафту й газ;
- реалізація російських енергоносіїв Україні за внутрішньоросійськими цінами;
- створення «єдиного енергетичного простору», що передбачає формування стратегічних енергетичних запасів країн-учасниць;
- отримання повнішого доступу на російський ринок через скасування торговельних бар'єрів;
- скасування російських антидемпінгових заходів щодо українських товарів, імпортних квот на металопродукцію та деякі інші товарні групи;
- зростання взаємної торгівлі країн – учасниць Угоди;
- забезпечення вільного руху робочої сили між державами, скасування процедури реєстрації тощо.

Негативними наслідками вступу до Митного Союзу є наступні:

- російський контроль над українським ПЕК;
- звуження зовнішньоекономічних можливостей України рамками низько технологічного та інвестиційно-дефіцитного ринку країн СНД.
- неможливість євроінтеграції: «двох різноспрямованих інтеграцій країна не витримає»; загальне погіршення відносин з ЄС у короткостроковій перспективі; ускладнення вступу до НАТО.
- жорстка, несиметрична конкуренція на внутрішньому ринку ЄЕП; закріплення напівсировинної орієнтації економіки.
- втрата економічного суверенітету держави (митний союз має власну Комісію, яка уповноважена проводити переговори щодо торговельної політики членів союзу з третіми країнами), та закріплення політичної залежності від Росії.
- руйнування залишків конкурентоздатності української промисловості.
- втрата геополітичних переваг, пов'язана із стратегічно вигідним положенням – поряд із ринками ЄС та країн Чорноморського басейну.
- неминуча шкоду міжнародному іміджу та закріплення за Україною репутації країни з непередбачуваною та суперечливою зовнішньою політикою.

Висновки. Перш за все, пріоритетом країни повинно стати усвідомлення, що головне - не стільки географічна або договірна приналежність до тих чи інших угруповань чи об'єднань, скільки проблема визначення резервів власної конкурентоспроможності, проблема довгострокового стратегічного бачення "ніші" країни у світовому економічному просторі, проблема наявності політичної волі в державної еліти.

Саме конкурентоспроможність країни - ключ до багатьох дверей. І це поняття стосується не тільки конкурентоспроможності компаній чи наявності конкурентоспроможної

ніші, а й глибини структурних реформ в економіці і якості політичних процесів. Саме тут лежать усі найважливіші передумови приєднання до того чи іншого економічного блоку. За слабкої конкурентоспроможності відносини з будь-яким стратегічним партнером - чи то з ЄС, чи то з Росією - не стануть взаємовигідними, а будуть для України відносинами підлеглості. Зближення економічних та політичних систем різного рівня неминуче призведе до використання сильнішим партнером різноманітних ресурсів й активів слабкішого.

Перш ніж задумуватися про питання інтеграції і про вибір напрямку інтеграції, варто визначитися, які наша країна має переваги, що дозволили б їй займати не останнє місце в об'єднанні, що давало би можливість контролю і керування.

Європейська інтеграція є стратегічною ціллю нашої держави, закріпленою законодавчо, то ставити її під питання – неприпустимо. Аналіз позитивних та негативних наслідків дав змогу оцінити можливості України. Значно перспективнішим все ж залишається вступ України до Європейського Союзу на шляху до якого держава зробила багато зусиль та буде вдосконалюватися, щоб у найближчій перспективі стати членом ЄС.

Однак, спостерігаючи негативні тенденції в економічному та політичному житті Європейського Союзу, можна констатувати конвергентні зміни, що можуть сильно змінити сутність та форму даного інтеграційного утворення. Тому, поки Україна пройде усі етапи інтеграції, ЄС може зникнути з політичної карти світу або докорінно змінитися.

Список використаних джерел

1. Губерський Л.В. На чому ґрунтується міжнародний авторитет. Забезпечення позитивного іміджу України - одне з пріоритетних завдань зовнішньополітичної діяльності держави / Л.В. Губерський // Політика і час. - 2002. - №4. – С.10-15.
2. Бочан І.О. Глобальна економіка: підручник / І.О. Бочан, І.Р. Михасюк. – К.: Знання, 2007. – 403с.
3. Жаліло Я. Європейська інтеграція України та формування основ інноваційної моделі розвитку // Вісник НБУ. - 2003. - №10. - С. 22-23.
4. Грущинська Н.М. Теоретичні основи європейської інтеграції України: монографія / Наталія Миколаївна Грущинська. – К.: Видавець Корбуш, 2008. – 232с.
5. Сіденко В. Розширення Європейського союзу на схід: наслідки для України / Сіденко В. // Національна безпека та оборона. — 2009. — №9. -—С 25-29.
6. Шевченко Л.В. Інтеграційна стратегія України як фактор розвитку національного господарства / Л.В. Шевченко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007.- №3. – С.70-74.

УДК 339.564 ***Осадчий Є.І.*[*], *Гафарова К.Е.*[**]***

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто концептуальні підходи до змісту і функціям експортного потенціалу металургійного комплексу країни. Запропоновано та обґрунтовано загальний алгоритм аналізу експортного потенціалу металургії. Розглянуто динаміку експорту металів і дано рекомендації щодо зміцнення експортного потенціалу металургійного комплексу.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, зовнішньоекономічна діяльність, металургійний комплекс, географічна структура експорту, товарна структура експорту.

The article describes the conceptual approaches of the contents and functions of export potential metallurgical complex. Proposed and justified a general algorithm for the analysis of export potential industry. The dynamics of exports of metals and recommendations to strengthen the export capacity of the metallurgical complex.

Keywords: export, export potential, foreign economic activity, the metallurgical complex, the geographical structure of export, the export structure.

Серед міжгалузевих комплексів країни металургійний займає одне з провідних місць. До його складу входить більше 400 підприємств чорної і кольорової металургії. При цьому частка першої у промисловій продукції складає 24%. По виробництву чорних металів Україна займає п’яте місце, ця галузь експортує до 90% виробленої продукції, що загалом свідчить про розвинений експортний потенціал. Одночасно у структурі національного експорту переважають сировина і продукти первинної переробки, серед яких частка виробів металургії у окремі роки перевищує 40%. Тому загострюється і стає особливо актуальною проблема розвитку і диверсифікації експортного потенціалу металургійного комплексу (ЕПМК). Її вирішення підвищить масштаби , а у подальшому – ефективність участі України у міжнародному поділі праці.

Оскільки функціонування ЕМПК є складний і багатоаспектний процес, його дослідженню присвячені праці українських та російських вчених, зокрема, Л.Антонюк, В.Гейця, Т.Крушницької, Б.Кваснюка, Т.Мельник, В.Михайловського, В.Рогачова, Л.Серової, Т. Скорнянової, Д.Стеченко, Т. Циганкової та ін. при цьому залишаються недостатньо дослідженими питання структурно-функціональної диференціації ЕМПК нашої країни.

З приводу визначеного у даній роботі поставлена мета – розглянути та поглибити наукові уявлення щодо сутності поняття ЕМПК та запропонувати алгоритм його загального аналізу. Реалізація мети можлива через низку завдань, а саме: 1) поширити концептуальну

[*] кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Кримського економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

[**] кандидат економічних наук, Кримський економічний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

© Осадчий Є.І., Гафарова К.Е., 2013

базу дослідження ЕМПК; 2) розглянути сучасний стан та особливості використання ЕМПК; 3) запропонувати низку заходів зміцнення цієї ланки експортного потенціалу як засобу підвищення зовнішньої торгівлі України.

Дуалістичний погляд на сутність експорту має важливе значення для поглиблення його теоретико-методологічної основи як багатомірного явища. Саме якщо експорт розглядати не тільки як засіб реалізації товарів на зовнішньому ринку, а й вагомий чинник загальноекономічного зростання, він набуває ознак потенціалу, тобто прихованої здатності галузей економіки забезпечувати активну зовнішню торгівлю на підставі випуску та реалізації конкурентоспроможної продукції.

На підставі такого погляду на ЕМПК науковці по-різному визначають окремі його ознаки. Ряд російських дослідників розглядають ЕМПК як потенційну можливість комплексу та території, де він розташований, експортувати ресурси та продукти певної спеціалізації. Так, на думку В.Рогачова, експортний потенціал є здатністю національної економіки, її секторів, галузей і підприємств виробляти конкурентоспроможності на світовому ринку товари та послуги на основі використання наявних абсолютних і порівняльних національних переваг [4].

В Михайловський [3, с.10] розглядає експортний потенціал території як головний потенціальний ресурс підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності в регіоні. Він вважає, що експортний потенціал території необхідно описувати системою кількісних і якісних показників, які характеризують рагіон з позиції його закріплення на світових товарних ринках та отримання максимальної валютної виручки у довгостроковій перспективі.

На погляд М.Сейфуллаєвої та В.Капіца [5, с.6], основою експортного потенціалу регіону, де розвинута металургія є його ресурсно-сировинна база і стан економіки, які забезпечують цьому регіону стрімкий інноваційний, промисловий і соціальний розвиток, що дозволяє досягти стійких темпів зростання експортного виробництва.

Українські науковці при оцінці ЕМПК враховують вагомість його розвитку у економіці перехідного періоду. Так, Т. Скорнякова [7, с.9] визначає експортний потенціал як здатність економічного суб'єкта виробляти конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію, яка може подолати існуючі експортні бар'єри та бути ефективно проданою за кордон.

Д.Стеченко вважає, що експортний потенціал є обсягом благ, які національна економіка може виробляти та реалізовувати за своїми межами, а також її здатністю відтворювати свої конкурентні переваги на світо господарській арені [8, с.295].

Л.Серова визначає категорію ЕМПК як систему функціональних зв'язків та відносин, що склалися між елементами гіпотетичного рівня потенціалу [6, с.4].

Враховуючи, що ЕМПК слід аналізувати і оцінювати на трьох рівнях: формування, існування і реалізації, запропонуємо таке його тлумачення: це сукупна динамічна спроможність металургійних підприємств і галузей виробляти і реалізувати конкурентоспроможною продукцію у зовнішньому ринковому середовищі.

Наведені визначення ЕМПК наводять до висновку, що він притаманний економічним суб'єктам різних рівній: від металургійного комплексу до підприємств, які формують та продають окремі металургійні вироби. Другий висновок полягає у тому, що проблему реалізації експортного потенціалу означеного комплексу більшість дослідників пов'язують з конкурентоспроможністю металургійної продукції. На нашу думку, визначене стає основою алгоритму аналізу ЕМПК.

При послідовності аналізу означеного потенціалу слід враховувати особливості наявності чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. При цьому слід пого-

дитися з Т.Мельник, за думкою якої будь-який експортний потенціал є самостійною системою ЗЕД країни, місією якої є забезпечення конкурентних переваг національної продукції та збільшення її присутності на зовнішніх ринках [2]. Тому заключною стадією таких досліджень стає аналіз кон'юнктури світового ринку металів, який доповнюється аналізом розташування основних світових центрів купівлі-продажу продукції металургійного комплексу.

З цього приводу слід враховувати , що розвиток і розміщення металургійної промисловості залежить від наявності сировини і палива та попиту на метал. Основна частина металургійних заводів, що випускають чорні метали, розміщується біля вугільних басейнів або в районах залягання залізних руд. Виділяються металургійні райони на базі паливних ресурсів (Рур, Сілезія, Пітсбург, Донбас, Кузбас) або рудних залягань (Лотарингія, Кривий Ріг, КМА, Урал).

Освоєння нових родовищ залізної руди і палива супроводжується розвитком на їх території чорної металургії (Індія, Бразилія, Китай). Однак на розміщення заводів все більший вплив має транспортний фактор і кон'юнктура ринку. Таким шляхом розвитку характеризується металургія Японії, Італії, Республіки Кореї – країн, що не мають власних сировинних і паливних баз.

Кольорова металургія представляє багато різних металів (понад 70), серед яких найпопулярніші – алюміній, мідь, цинк, свинець. Виробництво кольорових металів пов'язане з великими витратами на одиницю готової продукції сировини, палива й електроенергії. При розміщенні підприємств обов'язково суміщаються видобуток і збагачення сировини.

Переходячи до характеристики національного ЕМПК слід вказати, що Україна посягає одне з провідних місць в світі у торгівлі товарами металургійної промисловості.

Таблиця 1.
Динаміка експорту чорних металів найбільшими експортерами світу

Країна	2007		2010	
	Експорт, млрд. дол. США	Місце	Експорт, млрд. дол. США	Місце
Японія	34.4	3	41.9	1
Китай	51.5	1	39.6	2
Німеччина	41.4	2	31.7	3
Італія	25.8	4	19.3	5
Росія	20.6	6	19.1	6
Україна	18.8	8	15.9	11

Складено авторами на підставі даних металургійної промисловості [Електроний ресурс]. – Режим доступу:http//ewrotel.kiev.ua.

Як можна побачити з таблиці, у 2007 році наша країна була на 8-й позиції, а у 2010 році – знаходилась на 11-му місці у світовому рейтингу експортерів чорних металів. При характеристиці причин цього необхідно враховувати, що під експортним потенціалом розуміють здатність виявляти і постійно відтворювати свої конкурентні переваги на світовому ринку відповідно до умов середовища, які постійно змінюються [1].

Аналіз тенденцій розвитку сучасного експортного виробництва металів України показує насамперед високу залежність експорту від зовнішньої кон'юнктури ринку, що викликано низькою конкурентоспроможністю українських товарів, непрозорістю системи

стимулів розвитку експортних галузей. Відсутність належного інноваційного забезпечення країни, значне технологічне відставання від розвинених країн та низький рівень доходу робить дешеву сировину та робочу силу чи не єдиним джерелом конкурентних переваг, що не є перспективним у довгостроковому періоді.

Згідно з міжнародною торговою класифікацією, Україна експортує товари, що належать до усіх класифікаційних груп. Найбільше експортується товарів, що входять до груп МСТК 6, промислові товари, класифіковані за видом матеріалу. До цієї групи належать продукти металургійної галузі. З огляду на цифри, можна з'ясувати, що на експорт цих товарів сильно вплинула криза, що почалась наприкінці 2008р. Так, порівняно із попереднім роком, Україна у 2009 скоротила експорт товарів групи МСТК6 вдвічі. Це свідчить про нездатність нашої держави бути високо конкурентоспроможною у цій галузі на міжнародній арені. У 2010р. обсяг експорту такої продукції збільшився на третину завдяки поновленню світового попиту на вироби металургійної галузі. При цьому металургійна галузь, яка є високо енергомісткою, потребує великої кількості газу та електроенергії, яка в основному виробляється на ТЕЦ. Для виробництва тієї кількості продукції, яку ми експортуємо та споживаємо всередині країни, потрібно багато імпортувати.

Розглянемо структуру експорту України за товарами металургійного комплексу. До них входять групи виробів 72-83 згідно з Української класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД).

Таблиця 2

Експорт товарів згідно з УКТЗЕД

Класи та види товарів	2008	2010	2012
XV. недорогоцінні метали та вироби з них	27593	17332	18890
72. Чорні метали	22954	14627	15340
73. Вироби з чорних металів	3533	1994	2837
74.Мідь і вироби з міді	31	27	20
76.Алюміній і вироби з алюмінію	453	172	145

Складено авторами на підставі даних Державної служби статистики України [Електроний ресурс]. – Режим доступу:http//ukrstat.gov.ua.

Як видно з таблиці 2, найбільшим попитом на зовнішньому ринку користуються чорні метали. Одразу за ними йдуть вироби з цих металів. Кольорові метали не експортуються так широко у зв'язку з недостатньою кількістю корисних копалин та відсутністю виробничої бази.

Таким чином, металургійний комплекс в Україні – це системоутворююча, стратегічна галузь, яка дозволяє отримувати позитивне сальдо торговельного балансу країни та формувати валютні резерви держави.

На нашу думку, зміцнення ЕМПК України сприятиме низка заходів. По-перше, потрібна розробка спеціальної експортної стратегії розвитку металургійної галузі, яка передбачає: 1) визначення місії – найбільш повного і ефективного використання можливостей ЕМПК у досягненні макро- і мікроекономічних ефектів;

2) заходи щодо зміцнення виробничого елементу ЕМПК, визначення сучасної структури металургійного виробництва;

3) розробки маркетингової стратегії роботи а внутрішньому і зовнішньому ринку металів.

По-друге, необхідна модернізація і реконструкція підприємств металургійного комплексу убік високотехнологічних засобів виплавки й переробки металів.

По-третє, доцільне удосконалення асортиментної структури виробництва чорних металів у бік підвищення випуску товарної продукції кінцевого споживання.

У сукупності з урахуванням резерву ненавантажених виробничих потужностей підприємств та диверсифікацією зовнішніх ринків збуту металопродукції це суттєво підвищить ЕМПК країни.

Висновки. Металургійний комплекс – стратегічно важливий сектор економіки, який дає значні валютні надходження країні. Його матеріальною основою виступає виробничий, зовнішньоторговельний експортний потенціал. Подальший розвиток останнього - складне завдання, яке потребує значних організаційних і фінансових зусиль, які повинні доповнюватися предметними дослідженнями стану ЕМПК та його трансформації.

Дослідження ЕМПК показує, що його характеристика за допомогою традиційних підходів та показників сьогодні недостатня. Для більш обґрунтованої його характеристики доцільно використати запропоновану матричний алгоритм, який враховує коливання як національного виробництва, так і кон'юнктури світового ринку металів.

Для подальшого ефективного використання ЕМПК України у найближчий перспективі необхідно здійснити ряд заходів, серед яких найбільш суттєвим є розробка і реалізація комплексної експортної стратегії металургійної галузі, орієнтованої на підвищення продукції кінцевого споживання та збільшенням надання високотехнологічних послуг у сфері металургійного виробництва.

Список використаних джерел

1. Крушницька Г.Б. Експортний потенціал регіону та шляхи покращення його використання: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К. КНЕУ, 2001. – 21с.
2. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//archive.nbuv.gov.ua/
3. Михайловский В.П. Формирования новой парадигмы развития ВЭД региона: Автореферат диссертации на соискание научного степени доктора экономических наук. – М.: Росс. эконом. академия, 2003 – 46с.
4. Рогачов В.В. Экспортный потенциал России: состояние, ориентиры и условия развития / В.В.Рогачов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2004. - №5.
5. Сейфуллаева М.Э. Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики / М.Э.Сейфуллаева, В.М.Капицын //Маркетинг.- 2001. - №1. – с.6-9.
6. Серова Л.П.Управління експортним потенціалом підприємства: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К. Київський нац. торгов. економічний університет, 2002. – 20с.
7. Скорнянова Т.В. Експортний потенціал обробної промисловості України [Монографія]./ Г.В.Скорнянова. – К.:Науковий світ, 2006 – 360с.
8. Стеченко Д.М. РПС і регіонал істика / Д.М.Стеченко. – 3-те видання. – К.:Вінар, 2004. – 386с.

УДК 332.012.324

Приятельчук О.А.*

РОСІЙСЬКИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ НА ЗАСАДАХ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В даній статті автором здійснена спроба оцінки характерних рис інтерпретації та реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності в специфічних умовах бізнес-середовища центрально-європейських країн, зокрема Росії; а також виокремлено ряд пріоритетних напрямків розвитку КСВ в цій країні.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна політика, конкурентоздатність робочої сили, екологічний бізнес.

В статье автором осуществлена попытка оценки характерных черт имплементации и реализации концепции корпоративной социальной ответственности в специфических условиях бизнес-среды центрально-европейских стран, в том числе России; а также определен ряд приоритетных направлений развития КСО в этой стране.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, социальная політика, конкурентоспособность рабочей силы, экологический бизнес.

The author has tried to show all specifical features of understanding and realization of Corporate Social Responsibility principles in the unique business-environment of Central-European countries, especially in Russia; in additional a number of foreground trends of CSR's development in this country has been studied.

Key words: corporate social responsibility, social policy, competitiveness of labor force, ecological business.

Останнім часом фахівці відзначають зростання значення соціальних інвестицій, боротьби з корупцією та розширення методології корпоративного управління як об'єкту уваги теоретиків та практиків менеджменту в ряді країн Центральної Європи, зокрема Росії.

В Росії існує два полярно відмінні погляди на розуміння та трактування суті та значення корпоративної соціальної відповідальності як феномену. З одного боку, корпоративна соціальна відповідальність є досить обмеженим явищем. Надзвичайно малий відсоток представників бізнесу розцінюють корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) як серйозний інструмент менеджменту і взагалі звертають на нього увагу, ще менший відсоток тих, хто розробляє хоч би мінімальні стратегічні програми чи окремі проекти, які б реалізувались цілеспрямовано в рамках концепції КСВ. Стандарти корпоративного управління як на державному рівні, так і на рівні окремих компаній залишаються досить рідкісним явищем декларативного характеру.

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Приятельчук О.А., 2013

Для економіки країни залишаються досить поширеними та характерними явища невиплати заробітної плати, ухиляння від сплати податків, затримка розрахунків по зобов'язанням сторін, розповсюдження корупції тощо. Досить часто західноєвропейськими засобами масової інформації Росія характеризується як «країна з перехідною економікою, багата на нафту, олігархів, хронічних бюрократів, суспільну нерівність». [1, с.104] Засоби масової інформації, провідні науковці та великі вітчизняні корпорації, які є головними ініціаторами поширення концепції КСВ на Заході, в Росії залишаються осторонь даної проблематики.

З іншої точки зору – в Росії все ж таки існує корпоративна соціальна відповідальність, основні напрямки якої досить активно розвиваються, хоч і в специфічній, властивій лише даному регіональному менталітету, формі. Ще за часів існування Радянського Союзу основна роль підприємств зводилась не до отримання надприбутків, а виконання суто суспільно корисних функцій – постачання споживачам матеріальних благ та послуг задля задоволення їх потреб. Сьогодні дана функція компаній як першочергова пропагується сучасним урядом країни. Досить часто такі примусові обов'язки компаній, особливо якщо мова йде про величезні підприємства з часткою державної власності, які працюють в стратегічно важливих галузях економіки, є досить об'ємними та затратними для компаній. Але «проявити себе соціально невідповідальним перед суспільством» в даному випадку може коштувати компанії втрати будь-яких перспектив подальшої діяльності на ринку Росії. Таким чином, досить часто обсяги, напрямки та специфіка реалізації окремих соціальних проектів російськими підприємствами є ініціативою не особисто компаній, яка б відповідала не лише потребам місцевих спільнот, а й потребам компаній, за яких дані проекти фінансуються на рівні збалансованих потреб суспільства – можливостей компанії – економічних ефектів від даного виду соціальних ініціатив, а «вказівкою згори», складовою реалізації так званої стратегії побудови соціально орієнтованої моделі держави.

Окрім того, участь російських олігархів у спонсорських, благодійних проектах хоча і не відрізняється регулярністю та координованістю, але за своїми обсягами суттєво перевищує показники найбільш активних благодійників США та країн Західної Європи (досить часто сумарний обсяг окремого благодійного проекту західноєвропейської компанії є набагато меншим за одноразову пожертву, здійснену російським підприємством).

Останнім часом проявляється надмірний інтерес до питань КСВ з боку наукових кіл та окремих компаній. Величезна кількість конференцій, круглих столів, які проводились в Росії останнім часом з метою обговорення концепції КСВ, ще раз доводять цей факт. Слід відзначити, що і тут трактування КСВ науковцями та бізнесменами є суто «російським». Якщо перші вбачають в даному феномені новий плацдарм для наукових досліджень та можливість підвищення конкурентоздатності окремих навчальних закладів (зокрема, наявність дисципліни «КСВ» свідчить про відповідність програми найсучаснішим тенденціям ринку), то останні сприймають концепцію КСВ як засіб залучення іноземних інвестицій, покращення зв'язків з громадськістю та пом'якшення ставлення до них з боку державних органів влади. Зрозуміло, що рішення про здійснення вкладень з боку іноземних інвесторів значною мірою залежить від іміджу компанії, рівня її соціальної відповідальності перед суспільством (зокрема, великі багатонаціональні компанії в нафтовидобувній та газовій сфері велику увагу приділяють підвищенню стандартів щодо охорони навколишнього середовища, розуміючи, що вони несуть відповідальність не лише перед власними інвесторами та клієнтами, а й місцевими мешканцями, на територіях яких знаходяться виробничі потужності) та суспільством загалом.

Крім того, більшість російських компаній розглядають КСВ виключно як благодійність, відповідність державним стандартам та прозорість. Ідея задоволення потреб багато чисельних зацікавлених сторін, починаючи від працівника підприємства і закінчуючи необхідністю збереження чистого довкілля для прийдешніх поколінь, не закріплена в свідомості вітчизняних підприємців. Крім того, комплексного розуміння концепції КСВ не існує не лише у бізнесменів, а й представників державної влади та населення загалом. Зрозуміло, що за відсутності розуміння немає й вимоги населення щодо певного виду поведінки й оцінки такої поведінки за її наявності від бізнесменів. Природно, добровільно такий затратливий крок з досить примарними результатами в майбутньому серед представників бізнес-структур не набуде поширення.

Відповідно до підготовленого Асоціацією менеджерів Росії звіту, КСВ в Росії була і залишається вузько орієнтованою, враховуючи інтереси виключно управлінців, власників та співробітників. Будь-яка ініціатива в сфері КСВ здійснюється виключно урядом країни та невеликою кількістю найбільших компаній країни. До того ж, не відзначається значного впливу споживачів та суспільства загалом на бізнес, що, по суті, нівелює значення (роль) КСВ для бізнесу.

Ще однією причиною слабкого практичного поширення основних принципів концепції КСВ є специфіка корпоративного управління російськими компаніями загалом. Досить часто приватні компанії на практиці є дійсно «приватними» - влада в яких зосереджена в руках виключно однієї людини – найбільшого акціонера. Більшість наймасштабніших сучасних приватних компаній були створені в результаті приватизації, і, наразі, належать одному-двум найбільшим акціонерам і десяткам, а іноді й тисячам мілких акціонерів, які повністю усунені від можливості здійснення впливу на управлінський процес. Саме цей факт дає можливість комусь одному здійснювати управління повністю на свій розгляд, а, нівелюючи правами реальних співвласників компанії, так само не враховуються інтереси й інших зацікавлених осіб – співробітників, споживачів, суспільства.

З іншого боку, певна частка акцій більшості компаній залишається у власності держави. Значна кількість великих підприємств стратегічних секторів економіки залишається в державній власності. Саме через пряме державне управління або опосередкований вплив держави на менеджмент більшості великих підприємств через політично призначених керівників усувається будь-який сенс здійснювати соціально-орієнтований менеджмент (задля отримання певних преференцій з боку органів державної влади), так само як і можливість таких маневрів через вже існуюче надмірне політичне навантаження даних компаній.

Відкрита фінансова звітність також не є поширеною практикою серед російських компаній. Частина з тих, які добровільно подають фінансову звітність – оприлюднюють лише вибірково частину документації, інша – подають застарілі дані з запізненням на 2-3 роки, які б не становили жодного інтересу для конкурентів. Загалом, лише близько половини найбільших компаній керується принципами міжнародних кодексів етики та корпоративного управління в своїй повсякденній практиці.

Таким чином, навіть потенційні та існуючі інвестори часто не знають дійсних власників компаній, їх організаційну структуру, систему співпраці з компаніями-контрагентами тощо. З законодавчої точки зору, уряд самоусунувся від регулювання даних питань, не зобов'язавши компанії до оприлюднення подібної інформації (що є звичайною практикою на Заході), поклавшись виключно на ринкові механізми регулювання (міжнародні та внутрішньо корпоративні кодекси етики, пряма вимога інвесторів та контрагентів як передумова успішної співпраці і т.п.), під впливом яких компанії самі б прийшли до рішення необхідності розкриття такого роду звітності.

Тим не менш, саме уряд, наразі, асоціюється з інструментом поширення принципів КСВ. Зробивши навіть поверховий аналіз переліку компаній, найбільш активних в сфері практичної реалізації концепції КСВ в Росії, можна дійти до висновку, що переважна їх більшість або частково належить державі, або становить для останньої інтерес, або ж керується менеджментом, члени якого мають прихильність в уряді. Уряд має свій власний інтерес в КСВ!

Такі «гнучкі» підприємства, які відчувають та правильно реагують на вимоги уряду, можуть справедливо розраховувати не лише на сприяння, а й на матеріальну підтримку за рахунок інвестицій, квот у державних закупівлях, полегшення системи оподаткування тощо з державного бюджету.

Найбільш яскраво така співпраця проявляється між урядом та компаніями нафтогазового сектору економіки. Підтримка з боку уряду високих цін на газ та нафту на зовнішніх ринках знаходить своє відображення у значних інвестиціях з боку компаній даної сфери на культуру, спорт, розвиток молоді, благодійні програми тощо. В даному випадку всі суб'єкти подібної співпраці отримують вигоду (окрім зовнішніх споживачів даних ресурсів).

Окрім участі у ціноутворенні, представники державної влади досить часто йдуть на потурання ухилення від сплати податків до державного бюджету в повній мірі тим компаніям, які здійснюють суспільно вагомі вчинки, такі як будівництво лікарень, спортивних майданчиків, шкіл, автодоріг. Спрощення системи оподаткування для такого роду підприємств – загальна світова практика. Інша справа в тому, що немає чіткої схеми такого «спрощення», так само як і методу оцінки КСВ окремих компаній. Це призводить до неекономічного підходу в оцінці ефективності такої співпраці між державою та бізнесом – немає навіть найпростішого математичного розрахунку відповідності затрат компаній на соціальні проекти, розміру невиплачених податків з одного боку, та зекономлених бюджетних заходів на реалізацію цих же соціальних проектів, а також розміру недоотриманих податкових платежів до того ж бюджету з боку держави. Крім того, такий вибірковий, суб'єктивний метод «надання податкових канікул» призводить не лише до корумпованості серед представників державної влади, причасних до вирішення такого роду питань, а й до невпевненості компаній у ефективності участі в соціальних проектах за таких умов (в даному разі компанія може або виграти, реалізувавши незначний за обсягами проект, маючи підтримку чиновника та отримавши значні пільги в оподаткуванні, або ж з іншого боку – зазнати значних збитків, витратившись на реалізацію значного по кошторису соціального проекту і, не заручившись підтримкою чиновників, не отримати жодних пільг ще й в оподаткуванні). А за прикладом окремих компаній (наприклад, ЮКОС), в такому випадку значні відрахування на соціальні проекти провокують додаткові податкові перевірки за принципом – «хто багатший, той більше вкрав».

Представники іноземних компаній, які реалізують бізнес-проекти в Росії більш відверті – колишній директор Фонду «Євразія» Штефен Шміда визначає КСВ для уряду Росії як виплату податків в повному обсязі (тоді для керівництва компанії є шанс залишитись осторонь політики, обмежившись суто бізнесовими інтересами), або ж як тісна співпраця з урядом та «допомога» у реалізації необхідних державі проектів». При чому більш прийнятний на Заході перший варіант в умовах російського бізнес-середовища є менш привабливим, оскільки «бути поза політикою» означає позбутись будь-якої підтримки представників державної влади і, що найважливіше, можливості лобіювання власних інтересів.

Саме тому уряд, а не неурядові організації та засоби масової інформації, виступає головним індикатором рівня корпоративної соціальної відповідальності окремих вітчизня-

них організацій. Важко оцінити основну причину цього явища – надмірна залежність бізнесу від «прихильності» чиновників, недостатній рівень демократизації засобів масової інформації, невеликий досвід діяльності недержавних організацій на території Росії, а часто нелегітимний їх статус.

Загалом, діяльність недержавних організацій на території Росії та їх вплив на оцінку та тенденції розвитку окремих явищ є досить суперечливим. Здійснюючи активну співпрацю з «лояльними» до уряду недержавними організаціями, інші – піддаються активній критиці та, іноді, пресингу з боку уряду. Досить лише навести оцінку недержавних організацій представниками уряду як такі, що «слугують сумнівним групам та комерційним інтересам».

Ще одним напрямком, який активно розвивається в Росії, є утримання компаніями об'єктів соціальної сфери. За часів Радянського Союзу подібні об'єкти – дитячі садочки, бази відпочинку, спортивні та культурні клуби тощо – повністю відповідали за задоволення потреб співробітників компаній та членів їх сімей. Протягом 90-х років XX століття, коли більша частина компаній не мала власних ресурсів для утримання таких об'єктів, а будь-яка підтримка з боку держави припинилась, вони використовувались виключно для заробітку коштів – продаж комерційних путівок, здача в оренду приміщень і т.п. Наразі інвестиції компаній у відбудову подібних комплексів є однією з умов задля отримання іноземних інвестицій та вимогою уряду держави. І наскільки б обтяжливими не були такі значні затрати для підприємств, соціальні видатки на такого роду потреби ними активно здійснюються.

Прикладом такого роду активної політики є найбільший виробник нікелю та паладію, постачальник платини в світі компанія «Норільський нікель», співробітниками якої є велика частина населення Росії, переважно районів Крайньої півночі (саме через складні погодні умови в даному регіоні, географічну ізоляцію компанії слід приділяти максимальну увагу побудові стабільного морально-психологічного клімату на підприємстві задля утримання працівників та забезпечення оптимального рівня продуктивності їх праці). В розробленій 2004 року «Концепції соціально-економічного розвитку «Норільського нікеля» на період до 2015 року», в основі лежить необхідність створення умов підвищення соціальних та загально життєвих стандартів співробітників компанії. Був визначений чіткий перелік цілей компанії задля залучення конкурентоздатних працівників, підвищення мотивації праці та її продуктивності, а також підтримки «соціальної стабільності» на підприємстві.

Щорічно бюджет соціальної програми компанії оцінюється приблизно в 50-54 млн.$: утримується 107 спортивних об'єктів; щорічно 30% співробітників відвідують відомчі бази відпочинку, 5000 дітей – літні табори; раз на два роки кожен співробітник отримує безкоштовний тур-подорож вихідного дня для нього та всіх членів його родини; додаткове пенсійне забезпечення; соціальна підтримка звільнених тощо. Такі заходи дозволяють щорічно залучати до 5 тисяч нових співробітників, потреба в яких виникає не стільки через масову міграцію населення до великих міст в пошуках кращих умов праці, а викликана постійним розширенням виробничих потужностей компанії. [3, с.23]

Ще однією характерною рисою сучасної російської концепції КСВ є значні відрахування на благодійність. Філантропія набуває значного поширення за популярністю та власними масштабами серед найбільш заможних олігархів та інших представників бізнес-еліти.

Наприклад, благодійний фонд, створений власником інвестиційної компанії Інтеррос Володимиром Потаніним, лише за минулий рік виділив 1,5 млн.$ на стипендії, 165 тис.$

на потреби музеїв, 1 млн.$ був проінвестований в культурно-освітній канал та фонди музею Ермітаж в місті Санкт-Петербург.

Однак такі обсяги благодійних проектів характерні виключно для дуже багатих бізнесменів з не найкращою репутацією. Наприклад, той же В.Потанін характеризується надзвичайно негативними рисами співпраці з іноземними інвесторами (неповернення інвестицій, неефективне управління активами тощо), які формують негативний імідж вітчизняних компаній як об'єкту іноземного інвестування (втрачені 1997 року іноземні інвестиції на суму 980млн.$ в телекомунікаційне підприємство «Связьінвест», а також 571 млн.$ в нафтову компанію «Сіданко»). Окрім того, такого роду «відрахування на благодійність» здійснюються не лише в суспільні об'єкти та на соціальні потреби, а й в розвиток політичних партій, реалізацію передвиборчих кампаній тощо. Західні аналітики жартома оцінюють надмірні благодійні внески російських бізнесменів як своєрідну «спокуту» за вкрадені та витрачені на несуспільні проекти аналогічні суми. Однак, такого роду відрахування – також невід'ємна умова успішного функціонування підприємства в умовах російського бізнес-середовища.

Такі характерні риси благодійницької діяльності в Росії як безсистемність, поодинокість випадків, поєднана з величезними її обсягами пояснюється ще й значним розшаруванням населення країни – існує досить значний лаг між багатими і бідними. Якщо людина не заможна, вона дуже бідна; щоб допомогти їй – потрібно досить багато коштів; частка такого населення також дуже велика – саме через це, а також відсутність необхідної координованості – благодійні проекти реалізуються виключно з суб'єктивних поглядів та бажань осіб, які їх фінансують.

Важко дати однозначне визначення подібному факту – це індивідуальна щедрість, не пов'язана з чіткою стратегією реалізації концепції КСВ, властивій західноєвропейським компаніям, чи це властива Росії та більшості країн даного регіону манера КСВ.

Неоднозначним є оцінка соціально відповідальної поведінки компаній самим населенням. За відсутності достатнього рівня поінформованості щодо суті, методів та економічних ефектів КСВ, населення країни частіше за все здійснює емоційну оцінку окремих спроб компаній бути соціально відповідальними. При чому співробітники компаній, які реалізують проекти в рамках концепції КСВ, більш схильно ставляться до такої практики й виявляють очікувану від них реакцію – прихильність, відданість компанії, зростаюча мотивація праці і т.д. Інша частина населення – переважно потенційні споживачі – найчастіше не оцінюють рівень КСВ компанії при прийнятті рішення щодо споживання її продукції, в окремих випадках – надмірна активність підприємства в реалізації соціальних програм, поєднана з високою вартістю продукції, яка ним виробляється, провокує ще більш негативне ставлення до неї.

На противагу вітчизняним інвесторам та бізнес-партнерам, іноземні представники бізнесу досить уважно аналізують рівень корпоративної соціальної відповідальності підприємства, з яким планують в подальшому співпрацювати. До того ж, така увага здійснюється як перед укладенням незначної угоду купівлі-продажу, так і реалізацією масштабного інвестиційного проекту. Рівень КСВ компанії давно став індикатором її відповідального ставлення до контрагентів, позитивного іміджу, запорукою виконання взятих на себе зобов'язань, якісної продукції тощо.

Наразі від російських компаній вимагається скоріше не високий рівень КСВ, а бажання та певні спроби бути прозорими та соціально відповідальними. Досить високо оцінюються іноземними інвесторами соціальні інвестиції. Протягом довгого часу вітчизняні компанії віддавали перевагу накопиченню, а не реінвестуванню прибутку. Західними ж

експертами реінвестування оцінюється як «робота грошей», розвиток, еволюція. Тому вже сам факт масштабного реінвестування прибутку від їх капіталовкладень, навіть виключно в сферу КСВ, вітається.

Позитивний вплив на формування динаміки поширення концепції КСВ на території Росії здійснюють територіальні представництва міжнародних корпорацій. При цьому навіть з боку населення їх ініціативи в даній сфері вітаються більш схвально, ніж аналогічна поведінка місцевих компаній. Такий позитивний приклад має стимулювати вітчизняні підприємства реалізувати концепцію КСВ в стратегічне управління компанією як ключову запоруку її успіху в майбутньому.

Існую цілий ряд питань в рамках КСВ, яким не приділяється належна увага російськими компаніями, зокрема це: екологічні проекти з охорони навколишнього середовища та методологія поширення інформації та підвищення рівня обізнаності громадськості з окремими аспектами КСВ та успіхів самого підприємства в даній сфері. Окрім широкомасштабної роботи соціального та екологічного спрямувань, бути соціально відповідальним – означає бути відкритим, прозорим, а задля цього необхідно налагодити конструктивний діалог з державними органами, споживачами, акціонерами, засобами масової інформації, природоохоронними установами та іншими недержавними організаціями, які здійснюють вагомий вплив на вирішення суспільних проблем і, що не менш важливо, оцінюють участь окремих компаній в даному процесі.

Однак, КСВ в Росії все ж таки розвивається. Деякі компанії, зокрема «Сахалін Енерджі», ФК «Уралсіб» перейшли на якісно новий рівень, відмовившись від значних благодійних проектів. Об'єктом їх уваги все частіше стають освітні проекти, будівництво доріг та культурно-спортивних споруд, фінансування історико-культурних проектів задля збереження та примноження культурного спадку російського народу тощо.

Найважливішим, на нашу думку, є усвідомлення російськими компаніями доречності та економічної ефективності корпоративної соціальної відповідальності в подальшому.

Список використаних джерел

1. Ben Schiller. Corporate ethics and governance in Russia and Central Europe, November, 2010, 253p.
2. Report "Corporate perspectives on CRC energy efficiency scheme", June, 2010, 16p.
3. Green paper. Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility by Commission of the European Communities, 2008, 48p.
4. Проэкт «Социальные инвестиции в экономическое развитие регионов России». Материалы Международной конференции по продвижению корпоративной ответственности и содействию региональному развитию в России. Ростов-на-Дону, октябрь, 2006, 180с.

Резнікова Н.В.*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА АНАЛІЗ ПОТЕНЦІЙНИХ ВИГОД

В статті пропонується аналіз виграшів та втрат від участі країни у міжнародному економічному співробітництві. Розглядається трансформація поняття суверенітет в процесі реалізації країною економічної інтеграції.

Ключові слова: залежність, розвиток, суверенітет, інтеграція, міжнародна кооперація, економічна політика.

В статье предлагается анализ выгод и потерь от участия страны в процессе международного экономического сотрудничества. Рассматривается трансформация понятия «суверенитет» в условиях реализации страной экономической интеграции.

Ключевые слова:зависимость, развитие, суверенитет, интеграция, транснаціоналіація, международная кооперация, экономическая политика.

The article analyses the benefits and the losses from country's participation in the international economic cooperation. It depicts thetransformation of the concept of «sovereignty» in the process of economic integration.

Keywords:dependence, development, sovereignty, integration, international cooperation, economic politics.

Постановка проблеми.Міжнародне економічне співробітництво є ключовою характеристикою сучасних міжнародних відносин. Практично кожна країна світу в даний момент є учасницею міжнародних угод, які намагаються за рахунок своєї формальної влади формувати та запроваджувати економічні політики без втручання ззовні. Такі угоди охоплюють широкий спектр сфер застосування, включаючи в себе угоди про торгівлю, валютно-фінансове співробітництво, інвестиції, регулювання та оподаткування і втілюючись у двосторонніх, регіональних і багатосторонніх угодах, які можуть бути описані як договори, конвенції, виконавчі угоди, міжвідомчі угоди, меморандуми про взаєморозуміння, декларації, або кодекси і інструкції, прийняті міжнародними організаціями.

Зростаюча інтернаціоналізація економічного обміну супроводжується значним збільшенням як кількості міжнародних економічних угод, так і міри їх впливу на питання міжнародного характеру, які донедавна вважалися винятковою прерогативою внутрішньої політики. У той час, як традиційні торговельні угоди регулюють питання «прикордонної» політики у частині тарифів та квот, сучасні угоди все частіше зачіпають внутрішню нор-

* кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Резнікова Н.В., 2013

мативну політику, а саме нормативні стандарти, регулювання торгівлі об'єктами інтелектуальної власності або конкурентну політику. Саме це і призвело до розмивання меж між міжнародною і внутрішньою політиками, що, в інтерпретації А. Болевскі, отримало назву «адміністративної диверсифікації зовнішньої політики» [1].

Виклад основного матеріалу.Справді, в умовах зміщення фокусу інтересів в бік міжнародної економічної інтеграції – її ефектів, виграшів та втрат - міжнародне співробітництво у сфері продукування єдиної політики отримало набагато менше уваги з боку вчених-економістів. Втім, актуальність формування уніфікованих підходів до реалізації тих чи інших видів економічної політики не викликає жодних сумніві, особливо в контексті останніх реакцій в межах ЄС у відповідь на глобальні посткризові виклики. Очевидна необхідність в гармонізації відносин в різних сферах економіки – бюджетній, фіскальній, соціальній – не дозволяє більше уникати дискусій щодо неспроможності інтеграційного об'єднання розвиватися за заданим вектором руху без подальшого поглиблення міжнародного економічного співробітництва саме на рівні продукування відповідних політик і подальшої їх комунітаризації.

Занепокоєння часто виражаються стосовно впливу економічної глобалізації на суверенітет держав, і, звичайно, особи, відповідальні за розробку політики, створюють міжнародні угоди про економічне співробітництво на базі того факту, що деякі обмеження суверенітету, швидше за все, призведуть до посилення економічної інтеграції, наприклад, як у випадку розширення торгівлі і /або іноземних інвестицій. Однак, попри наявність широкого спектру заходів міжнародної економічної інтеграції, наразі не існує задовільних заходів модифікації впливу міжнародного співробітництва на економічний суверенітет держави.

Для уникнення термінологічної плутанини слід визначитись в наступних поняттях: «політика міжнародної інтеграції» та власне «міжнародна економічна інтеграція». Міжнародна політична інтеграція в найзагальнішому вигляді розуміється як міжнародне політичне співробітництво і належить до широкого спектру угод або домовленостей між державами щодо співпраці в розробці та реалізації державної політики [1]. Міжнародне політичне співробітництво закріплене в міжнародних угодах, офіційних міжнародних організаціях або менш формальних транскордонних взаємодіях між офіційними установами.

Міжнародна економічна інтеграція, з іншого боку, може бути визначена у широкому сенсі як підвищення інтенсивності торгівлі та обсягів іноземних інвестицій, транснаціональної інтеграції виробничих ланцюжків в рамках фірм, а також поступове створення єдиних ринків факторів виробництва [1]. Концепція міжнародної економічної інтеграції зазвичай вводиться в дію шляхом вимірювання коефіцієнтів на зразок відношення обсягів торгівлі до валового внутрішнього продукту (ВВП) або іноземних інвестицій до ВВП.

На противагу цьому, чинні методи вимірювання міжнародного політичного співробітництва можна вважати серйозно неадекватними з ряду причин. По-перше, і перш за все, не існує концептуально послідовної основи для вимірювання глибини міжнародного політичного співробітництва. Глибина політичного співробітництва визначається мірою згоди держави на обмеження її визнаного авторитету щодо формування і/або застосовування політики вільно від зовнішнього втручання або участі. Проблема вимірювання і дослідження глибини міжнародного співробітництва у сфері економічної політики залишається надмірно зосередженою на стадії економічної інтеграції. Однак, незалежно від класифікації міжнародного договіру як угоди про вільну торгівлю (УВТ) або Митний Союз, наприклад, вона стає менше і менше корисною в якості непрямого показника глибини міжнародної політичної співпраці.

З іншої точки зору, багатьма дослідниками було встановлено лише той факт, чи були відповідні умови зафіксовані у формі міжнародної економічної угоди чи ні, але не зафіксовано змінної величини глибини таких зв'язків. На противагу цьому – широко відомий метод оцінки глибини міжнародного політичного співробітництва – показник залучення країни до процесів міжнародного політичного співробітництва ATKearney – суто обчислює кількість підписаних Угод, а також бере до уваги членство в окремих міжнародних організаціях, незалежно від глибини співпраці, що стоїть за такими формальними домовленостями. Другою причиною недостатності нинішніх підходів до вимірювання рівня співпраці є той факт, що міжнародне співробітництво на рівні економічних політик, навіть якщо воно обмежено офіційними міжурядовими відносинами, підпадає під вплив великої кількості різноманітних інституцій, кожна з яких використовує широкий спектр інструментів.

Саме з цих причин, міжкраїнові кількісні дослідження з питань міжнародної співпраці на рівні економічної політики часто зосереджуються на аналізі регіональних торговельних угод (РТУ), кількість яких постійно зростає. Справді, РТУ, ймовірно, є найбільш важливим механізмом міжнародної співпраці у сфері економічної політики, функціонуючи як координаційний та захисний механізм в широкому діапазоні політик. Пізніші РТУ, як правило, виходять далеко за рамки питань торгівлі, включаючи ряд положень, що стосуються таких питань, як інвестиції, конкуренція, внутрішнє регулювання, що виправдує їх застосування в якості джерел інформації про глибину економічного співробітництва між країнами, що підписали угоду.

Слід визнати, що більшість наукових дискусій з приводу впливу міжнародних економічних угод на де-юре владу і авторитет держави було зосереджено на таких широких поняттях, як «заміщення суверенітету», «витрат на суверенітет», або «зазіхання на правовий суверенітет». Дослідник Дж.-А. Шольте стверджує про «кінець суверенітету» і початок нового світоустрою «пост-суверенного управління» [1, с.135-138], визнаючи багатогранну, неоднозначну природу суверенітету, та, з посиланням на С.Краснера [11], часом натякаючи на його емоційному забарвленні. Однак, аналіз та обговорення впливу міжнародного співробітництва в контексті захисних або так званих парасолькових функцій суверенітету є вельми проблематичним і безплідним. За словами В. Лоу, концепція суверенітету часто використовується «"... як риторичний сплеск в обговореннях обмеження на свободу держав діяти, але це трохи інше» [14, с.79].

За спостереженнями Р. Кеоган та Дж. Най, суверенітет є предметом таких узурпацій, яких ніхто не бачив з сімнадцятого століття, а сам він по собі може розглядатися в якості розмінної монети[10]. У своїй спробі внести ясність до розуміння даного поняття, С.Краснер виділив чотири категорії суверенітету [12]:

1. Національний суверенітет як формальна організація політичної влади в межах держави та здатність здійснювати ефективний контроль в межах державних кордонів.
2. Взаємозалежний суверенітет як здатність контролювати транскордонні потоки.
3. Зовнішній суверенітет або політична організація в межах конкретної території, що базується на недопущенні зовнішніх акторів до національних владних структур.
4. Міжнародний правовий суверенітет як наявність визнаної правосуб'єктності на міжнародному рівні.

При цьому С. Краснер відмічає, що зазначені чотири визначення суверенітету не є логічно пов'язаними, а також не є взаємопов'язаними на практиці [12]. Насправді ж він зазначає, що реалізація одного з типів суверенітету може призвести до порушення іншого. Так, коли держава укладає міжнародні угоди, які визнають владу зовнішніх акторів на її

території – наприклад, різного роду міжнародні економічні угоди – це порушує її зовнішній суверенітет. Іншою ілюстрацією того, що ці чотири категорії суверенітету не узгоджуються на практиці, є те, що поступка зовнішнім суверенітетом у світі, який стає дедалі більш взаємозалежним, зазвичай направлена – як доводять прихильники «нового суверенітету» - на укріплення взаємозалежного суверенітету [3]. Таким чином, поступаючись певним обсягом юридичної влади при укладанні міжнародних економічних угод, держави можуть збільшити свою фактичну спроможність впливати на транскордонну діяльність та ефекти "спіловеру".

Так само маючи на меті внести ясність до розуміння цих понять, Дж. Джексон стверджує, що більшість суперечок щодо терміну "суверенітет" стосуються розподілу повноважень, зокрема, повноважень держави приймати рішення [8]. Він пропонує застосовувати прагматичний підхід до аналізу таких фундаментальних питань суверенітету та закликає з особливою увагою підходити до аналізу критеріїв, згідно з якими державна влада розподіляється на субнаціональний, національний та міжнародний рівні; і саме такий підхід він називає «сучасним підходом до визначення суверенітету».

Справді, таке твердження базується на спробі поєднати положення С.Краснера про "поступки зовнішнім суверенітетом при заохоченні іноземних осіб до діяльності на своїй території " та пропозицію Дж. Джексона зосередити увагу на розподілі державних повноважень приймати рішення. Задля цього він розробив нову концептуальну систему – юрисдикційну інтеграцію – для визначення, опису та забезпечення основи для оцінки різноманітних способів, якими держави можуть обмежувати свої повноваження шляхом укладання міжнародних економічних угод.

Юрисдикційну інтеграцію можна визначити як процес, за якого держава, шляхом укладання офіційних угод, погоджується обмежити в певній сфері або сферах свої загальновизнані повноваження автономно приймати рішення, здійснювати правозастосовні заходи для їх виконання, а також приймати щодо них судові рішення. І навпаки, юрисдикційна дезінтеграція є процесом, за якого держава розширює свої повноваження шляхом зміни офіційних домовленостей з іншими країнами, наприклад, шляхом виходу з угоди.

Юрисдикційна інтеграція між двома державами може здійснюватися шляхом прямого укладання угоди між двома або за участі більшої кількості держав, без втручання збоку міжнародних організацій, або непрямим шляхом, у випадку, коли даний процес відбувається в рамках офіційної міжнародної організації, до складу якої входять різні держави.

Інтеграційна кооперація поділяється на підкатегорії, до яких входять проста кооперація, координація, горизонтальна інтеграція та вертикальна інтеграція. Між цими поняттями немає жорстких розмежувань, і вони можуть бути до тої чи іншої політичної сфери. Однак загалом, проста координація співвідноситься з обміном інформацією та обговореннями, у той час як координація передбачає співпрацю, а саме ту, що стосується спільного обговорення, планування та впровадження певних заходів або складових політик з огляду на їх зміст та час імплементації. У наступному вимірі інтеграції відбувається комбінування певних елементів окремих систем у єдину систему з метою вирішення конкретних задач.

Саму інтеграцію ми поділяємо на дві категорії. Горизонтальна інтеграція має місце, коли дві країни погоджуються об'єднати свої національні юрисдикції у певній сфері політики. З іншого боку, вертикальна інтеграція виникає, коли державні юрисдикції співпрацюють з метою створення об'єднання, яке має наднаціональні повноваження, що виражаються в тій чи іншій формі, таким чином, держави делегують певний обсяг по-

вноважень міжнародній організації. В свою чергу, вертикальна інтеграція складається з аналітично відмінних підкатегорій, в залежності від характеру - координація між національними та наднаціональними юрисдикціями. Наприклад, за міжнародної кооперації у сфері конкурентної політики, вертикальна інтеграція може включати в себе конкурентну юрисдикцію між двома рівнями управління, або ж передбачати виключну юрисдикцію на наднаціональному рівні.

До більш конкретних зобов'язань щодо політики, які відображають зростаючий вплив на державну автономію, відносяться:

- зобов'язання щодо введення у дію існуючого внутрішнього законодавства (наприклад, в країнах-членах НАФТА);
- зобов'язання утримуватися від певних заходів, таких як загальні заборони та використання нетарифних торговельних бар'єрів, що закріплені у Статті XI угоди ГАТТ;
- міжнародні інструменти, які мають обов'язкову юридичну силу та потребують затвердження та дотримання конкретної політики, такі як зобов'язання в рамках МВФ, що містяться в статті VIII(2)(a) Статуту, щодо зняття валютних обмежень з операцій поточного рахунку;
- зобов'язання в рамках СОТ або РТУ стосовно зв'язування тарифів на певному (максимальному) рівні;
- домовленості, відповідно до яких, отримання фінансової допомоги обумовлюється проведенням певної політики країнами-членами, що отримують таку допомогу (як приклад, можна навести надання кредитів у рамках МВФ, Світового Банку та Регіональних багатосторонніх банках розвитку).

Рівень координації в кожному конкретному випадку буде залежати від природи та терміну конкретного фінансового зобов'язання. Як відмічають Б. Ярброу та Р. Ярброу , «…можливість проводити гнучку політику, брати на себе зобов'язання та визначати, що є важливішим у кожній конкретній ситуації – гнучкість чи необхідність дотримуватися взятих на себе зобов'язань, - є важливими елементами державної могутності» [20]. З іншого боку, міжнародне співробітництво також може зменшити невпевненість. Так, наприклад, в рамках співробітництва ЄС та США у сфері конкурентної політики наголошується на тому, що попередження суперечок нейтралізує виникнення нестабільності та політичного тиску унаслідок врегулювання суперечок шляхом прийняття екстратериторіальних заходів у відповідь [4].

Неможливо лишити поза увагою і компроміс між прийняттям іноземних або міжнародних стандартів та можливістю розробки власних стандартів та політики, які краще враховують особливості даної країни. Цей компроміс можна представити у вигляді протиставлення зобов'язань та так званої доречності політики" [1]. Даний компроміс можна представити у вигляді відмінностей між міжнародною регуляторною гармонізацією та регуляторною конкуренцією. Повна регуляторна гармонізація призводить до обмеження здатності кожної держави виробляти власні норми, які б відповідали особливостям національних умов або цілей, у той час як взаємне визнання залишає певний простір для конкуренції між різними регуляторними режимами – хоча зазвичай для цього необхідний мінімальний рівень гармонізації. Згідно з цією теорією, країна, чиї норми є більш витратоефективними, скорочуватиме витрати на приведення у відповідність своїх норм до міжнародних стандартів, створюючи стимули для інших країн підвищувати витратоефективність своїх норм.

З цим пов'язане обмеження, яке юрисдикційна інтеграція може накласти на використання інтервенції за принципом першої ліпшої політики. Наприклад, відсутність монетарної автономії в монетарному союзі унеможливлює автономну зміну відсоткових ставок

з метою макроекономічного регулювання на національному рівні. До того ж, обмеження у сфері фіскальної політики в межах монетарного союзу - через ризики виникнення зовнішніх ефектів через надмірні бюджетні дефіцити, або труднощі у досягненні координованої фіскальної експансії – можуть також певним чином зменшити можливість застосування інструментів фіскальної політики для макроекономічного регулювання.

І нарешті, небажання передавати повноваження щодо оподаткування регіональним органам управління може призвести до використання регуляторних інструментів у той час, як більш фіскальні інструменти, такі як податки та трансферти, могли б виявитися більш ефективними. Тут прикладом може слугувати Єдина сільськогосподарська політика ЄС, яка використовує регуляторні інструменти, однак яку, в принципі, можна було б замінити системою податкових трансфертів. Питання щодо того, чи могли б фіскальні інструменти забезпечити досягнення поставлених цілей за нижчого рівня економічних та соціальних витрат для ЄС та для решти світу, є досить спірним, зважаючи на те, що ЄС не має повноважень для їх застосування. Такий стан речей може також допомогти пояснити ту обставину, що була зауважена вченими А. Алесіна іЕ. Сполаор, та яка полягає у тому, що ЄС зазвичай проводить досить активну політику у тих сферах, де міжнародні побічні ефекти є незначними, та які характеризуються високим рівнем гетерогенності цілей, наприклад сільське господарство [1].

Як зазначає М.Шіфф, економічна інтеграція є вкрай важливою для економічного благополуччя, однак вона потребує як збільшення ролі державного управління, так і певного обмеження державного суверенітету, і зазвичай перевага надається меншому втручанню держави в економіку та нижчому рівню обмежень державного суверенітету [16].Отже, фундаментальним питанням є те, яким чином можна примирити між собою три сторони трилеми- економічну інтеграцію, управління та національний суверенітет [16].

Згідно з різноманітними дослідженнями, можна виділити дев'ять визначальних чинників міжнародної кооперації у сфері економічної політики. До них відносяться: економічна інтеграція; міркування стосовно безпеки та міжнародної політики; внутрішні політичні фактори; внутрішні ментальні фактори; стратегічні торги між державами; географічне розміщення; регуляторна конкуренція; розповсюдження елітарних норм; драйвери на рівні системи.

Якщо спершу розглядати економічну інтеграцію, то варто зазначити, що вона визначає два способи взаємодії між міжнародною економічною інтеграцією та міжнародною політичною кооперацією. Законодавці перш за все концентрують свою увагу на очікуваному впливі політичної кооперації на економічну інтеграцію. Наприклад, аналіз політики стосовно членства в РТУ, або стосовно міжнародної регуляторної інтеграції зазвичай зосереджений на можливостях підвищити рівень торгівлі та економічних обмінів за рахунок таких угод. Деякі емпіричні дослідженняв даній сфері, зокрема вчених Е. Доруччі, С. Фірпо, М. Фратчерата М. Монджеллі, наводять обґрунтування впливу політичної кооперації на економічну інтеграцію [5].

З іншого боку, можливою є також ситуація, за якої економічна інтеграція створює попит на посилення економічної кооперації. Це узгоджується із поглядами Р. Лоуренса, який зазначав таке: «Зона вільної торгівлі може також бути ендогенною змінною – тобто скоріше відповіддю на, аніж причиною зростанняторговельних потоків…Очевидно, що держави схиляються до формування зон вільної торгівлі, оскільки вигоди від їх створення переважають витрати" [13] .Е. Менсфільд, Г. Мілнер та Б. Розендорфф, в свою чергу, доводять, що зростання економічного обміну між країни сприяє внутрішній політичній підтримці міжнародних угод, які передбачають подальше поглиблення інтеграції та

забезпечують захист приватних інтересів від опортуністської поведінки іноземних урядів [15].

Після досягнення певного рівня економічної інтеграції, пов'язаного з усуненням митних бар'єрів, таких як тарифи та квоти, на передній план виходять перешкоди до торгівлі, пов'язані з відмінностями у «немитних» політиках, внаслідок чого зростає попит на поглиблення інтеграції. Д. Болдвін дещо поетично порівнює даний процес із осушенням болота, коли при спадінні рівня води стають помітними усі підводні камені нетарифних бар'єрів, які потрібно усунути [2]..М.Калер стверджує, що держави можуть спрямувати свою обмежувальну політику в інше русло, наприклад, використовувати нетарифні бар'єри через зростання обмежень у використанні тарифних бар'єрів [9].Дж.-П. Тратчман описав дане явище як "…перший закон торговельної динаміки: закон збереження захисту…Таким чином, внутрішнє регулювання може стати наступною лінією оборони" [19].

Інший вторинний ефект, за Е. Хаасом, виникає, коли ефекти від проведення попередніх інтеграційних заходів підвищують привабливість подальшої інтеграції – наприклад, створення монетарного союзу може спонукати до певного рівня зближення фіскальних політик [7]. Підвищення інтенсивності економічної інтеграції – у формі ПІІ, міжгалузевої торгівлі, діяльності ТНК зі створення транснаціональних мереж – також може призвести до зростання застосування нетарифних торговельних бар'єрів та розширення заходів транснаціональної антиконкурентної діяльності.

З цього випливає, що з часом може відбутися зміна ролей економічної та юрисдикційної інтеграції в контексті обумовлення виникнення однієї іншою. На найнижчих рівнях (де основна вага приділяється усуненню прикордонних бар'єрів) юрисдикційна інтеграція сприяє виникненню економічної інтеграції, однак на певному етапі поглиблення юрисдикційної інтеграції може сприяти подальшій економічній інтеграції.

Таке твердження суперечить двом альтернативним гіпотезам щодо взаємозв'язку між економічною інтеграцією та політичною кооперацією. Дж. Сміт висуває припущення, що глибина очікуваної економічної інтеграції визначає рішення країн щодо поглиблення – більшої легалізації - механізмів вирішення суперечок в рамках РТУ [18], втім, він не використовував оцінку фактичної економічної інтеграції.

По-друге, М. Калер припустив існування нелінійної залежності між рівнем економічної інтеграції та ступенем централізації установ. За слабкої економічної інтеграції та нестачі інформації стосовно державних цілей, необхідні суттєві зусилля у зборі інформації до тих пір, поки не будуть сформовані більш потужні та централізовані установи. Втім, вигоди від міжнародної кооперації у сфері економічної політики (Табл.1), теж мають свою ціну.

Таблиця 1

Потенційні економічні вигоди від міжнародної кооперації у сфері економічної політики

Економія транзакційних витрат	Наприклад, сприяння торгівлі (співпраця між митними органами) може скоротити витрати для експортерів на переміщення товарів через кордон; регуляторна кооперація може скоротити витрати внаслідок зменшення необхідності у багаторазовому тестуванні та сертифікації продукції.

Економія від масштабу	Взаємне визнання та/або гармонізація можуть підвищити економію від масштабу шляхом розширення виробництва продукції через зникнення потреби у диференціації продукції для різних національних ринків.
Гарантії щодо певних активів	ПІІ є уразливими до ризику втрат внаслідок непослідовних дій урядів країн інвестування, через що виникає попит на механізми обмеження таких дій урядів країн, що приймають, наприклад, Двосторонні інвестиційні угоди, механізми регулювання інвестицій, конкуренції, вирішення суперечок в рамках РТУ. Вважається, що фірми мають обмежені можливості щодо управління такими ризиками іншими методами, такими як страхування та хеджування.
Зменшення політичних ризиків	Шляхом збільшення прозорості та прогнозованості загального політичного клімату в країнах-партнерах, наприклад, через встановлення механізмів нагляду, включаючи регіональні установи , політична кооперація підвищує очікувану прибутковість майбутніх інвестицій в експортний потенціал та ПІІ.
Страхування торгівлі	Шляхом створення безпечнішого “регіонального” ринку, політична кооперація зменшує втрати, які могли б виникнути, якби експортери були витісненими з ширших експортних ринків, наприклад, унаслідок торговельної війни між ворогуючими торговельними блоками. З цього випливає, що менші країни шукатимуть гарантій через співробітництво з більшими країнами, а не з малими.
Зменшення нестабільності бізнес-циклів	В залежності від ступеня асинхронності бізнес-циклів регіональних економік, посилення регіональної інтеграції, що супроводжується більшою політичною кооперацією, може допомогти скоротити волатильність попиту.
Зростання конкуренції на внутрішніх ринках	Зниження вхідних бар’єрів внаслідок кооперативної лібералізації та регуляторної кооперації, наприклад, стосовно впровадження конкурентної політики щодо підприємств, які здійснюють свою діяльність на багатьох національних ринках, може призвести до створення цінових, якісних вигод та вигод від розширення асортименту для національних споживачів.
Зниження витрат на постачання суспільних благ	Міжнародна економічна інтеграція розглядається в контексті зростання кількості питань стосовно політики, які знаходяться поза межами ефективного контролю з боку окремих держав, та вимог з боку приватного сектору до держав щодо зниження ними витрат при здійсненні своєї діяльності шляхом делегування виробництва певних суспільних благ наднаціональним установам (відповідно до теорії фіскального федералізму). З огляду на зростання мобільності факторів виробництва, держави визнають, що система оподаткування повинна бути конкурентоздатною у сфері залучення фінансового та людського капіталу.
Сприяння та блокування національних політичних реформ	Юрисдикційна інтеграція передбачає створення механізму, який дозволяє державам дотримуватися зобов’язань стосовно як національних, так і міжнародних інтересів з огляду на низку немитних інструментів політики, які можуть перешкоджати торгівлі та економічній інтеграції. Спроби уникнути виконання односторонніх зобов’язань, наприклад, шляхом консультаційних поправок, або заснування незалежних установ, можуть виявитися менш ефективними та реальними частково через високі витрати на вихід з РТУ.

Джерело: укладено автором.

Наприклад, залежно від глибини політичної кооперації, міжнародні угоди можуть обмежувати здатність держав використовувати найбільш доречні інструменти політики, які б відповідали особливостям певної країни або змінювати політику у випадку зміни

обставин.Вони також схиляють держави до ризику заміни державами-партнерами митних обмежень прихованими заходами протекціонізму у формі внутрішнього регулювання, або заміни державного захисту приватними обмеженнями.

Також часто виникають адаптаційні витрати для певних категорій осіб, таких як працівники та власники підприємств, які опинилися в умовах зростаючої конкуренції, а також втрати державами тарифних доходів, що призводить до виникнення національного спротиву міжнародній політичній кооперації.Більше того, міжнародні угоди, які обмежують автономію національних органів влади, можуть підірвати ідеї політичної легітимності унаслідок послаблення взаємозв'язку між громадянами та особами, які виробляють та/або імплементують політику.

Висновки.Чому ж держави, тим не менш, беруть участь у міжнародній кооперації у сфері економічної політики? По-перше, очікувані економічні вигоди – які часто (але необов'язково) покривають понесені витрати (незалежно від фактичної сплати компенсації) є потенційним джерелом підтримки з боку електорату. Очікуваний успіх уряду в керуванні економікою та забезпеченні економічного зростання підвищує його шанси на переобрання. Зростання неспроможності урядів самостійно впливати на економічні результати також означає, що вони, імовірно, будуть змушені здійснити відповідні дії для досягнення політичних цілей. Вважається, що економічні показники країни мають великий вплив на середньостатистичного виборця, а отже, визначають поведінку урядів.

По-друге, вимагаючи від країн-партнерів дотримуватися принципу еквівалентності (на відміну від односторонньої лібералізації), держава може одночасно як скоротити економічні витрати на лібералізацію – за рахунок того, що разом зі зняттям обмежень на імпорт перед країною відкриваються експортні ринки – так і збільшити підтримку економічної лібералізації з боку вітчизняних експортерів.

По-третє, укладення міжнародних торговельних угод може послугувати сигналом для національних та іноземних підприємств того, що держава здійснюватиме ліберальну економічну політику. Даний сигнал, на переконання Р.Фернандес та Дж.Портес, обґрунтовується тим, що найбільші політичні витрати при укладання РТУ здійснюються на початку[6].До того ж, підписання міжнародної торговельної угоди зазвичай супроводжується наглядом за торговельною політикою кожної країни-члена з боку іноземних урядів або/та міжнародних організацій. Це, в свою чергу, покращує можливість урядів інформувати виборців про свої переконання щодо торговельної політики, знижуючи витрати на інформування електорату порівняно з односторонньою торговельною політикою, за якої можуть таємно здійснюватися протекціоністські заходи, які не набувають широкого міжнародного розголосу.

По-четверте, деякі характеристики міжнародних угод, такі як положення про здійснення нагляду, процедуру вирішення суперечок, конкурентну політику, зменшують ризик невиконання іншими державами своїх зобов'язань. Це, в свою чергу, зменшує політичний ризик держави від участі в угоді.

По-п'яте, уряди, які проводять ліберальну політику, зацікавленні в обмеженні дій майбутніх урядів, які будуть здійснювати протекціоністську політику.

Список використаних джерел

1. Alesina A. EconomicIntegrationandPoliticalDisintegration / A. Alesina, E. Spolaore, R. Wacziarg // NBERWorkingPaper 6163. - September 1997. – Modeofaccess: http://www.anderson.ucla.edu/faculty_pages/romain. wacziarg/ downloads/separatism.pdf.

2. Baldwin D. Interdependence and Power: A Conceptual Analysis [Electronic resource] / D. Baldwin // International Organization. -№ 34. -1980. - Mode of access: http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/ Baldwin% 20 (1980)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A% 20Conceptual%20 Analysis.pdf.
3. Chayes A. The New Sovereignty: Compliance with InternationalRegulatoryAgreements / A. Chayes, A. Chayes / /Cambridge: HarvardUniversityPress. - 1995.
4. Damro C. Soleofdiscretion: competitionrelationsinthetransatlanticmarketplace / C. Damro // Ed. Manchester: ManchesterUniversityPress. - Chapter 4. – 2005.
5. Dorrucci E. Link Between Institutional and Economic Integration: Insights for Latin America from the European Experience / E. Dorrucci, S.Firpo, M. Fratzscher, F. Mongelli //OpenEconomiesReview.- № 15. – 2004. -p. 239-260.
6. Fernandez R. Returnsto Regionalism: AnAnalysiso fInternational Gainsfrom Regional Trade Arrangements / R. Fernandez, J. Portes // The World Bank Economic Review. - 12 (May). - 1998. – p.197-220. – Modeo faccess: http://citeseerx.ist.psu.edu.
7. Haas E. The Obsolescence of Regional Integration Theory /E. Haas // Research Monograph No. 25. Berkeley: Institute of International Studies, University of California. - 1976.
8. Jackson J. The Changing Fundamentals of International Lawand Ten Yearsofthe WTO / J. Jackson // Journal of International Economic Law. - 8(1). - 2005. – p.3-15.
9. Kahler M. Governance in a Global Economy: Political Authority in Transition / M. Kahler, D. Lake //Princeton New Jersey: PrincetonUniversityPress. - 2003.
10. Keohane R. Power and Interdependence [Electronic resource] / R. J. Keohane, J.-S. Nye // Longman. - 1989. – Mode of access: http://www.inct-ineu.org.br/homolog/filipe/01-powern ye.pdf.
11. Krasner S. Sovereignty: Organized Hypocrisy [Electronic resource] / S. Krasner // Princeton: Princeton UniversityPress. - 1999. – Mode of access: http://press. princeton.edu/titles /6744.html/.
12. Krasner S. Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables [Electronic resource] / S. Krasner // Ithaca: CornellUniversityPress. - 1983. – Mode of access: http://www.jstor.org/discover/10.2307/2706520?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=2110178082 7743/.
13. Lawrence R. Regionalism, Multilateralism, and Deeper Integration / R. Lawrence // WashingtonDC: BrookingsInstitution. - 1996.
14. Lowe V. Sovereignty and International Economic Law [Electronicresource] / V.Lowe // In Redefining Sovereigntyin International Economic Law. -Chapter 4. - 2008. – P. 78-84.
15. Mansfield E. Why Democracies Cooperate More: Electoral Control and International Trade Agreements [Electronic resource] / E. Mansfield, H. Milner, B. Rosendorff // International Organization. - №56(3) - 2002.- Mode of access:www.lacea.org.
16. Schiff M. Multilateral Trade Liberalization, Political Disintegration and theChoice of Free Trade Agreements versus Customs Unions / M. Schiff // World Bank Policy Research Working Paper No. WPS 2350. - 2000. – Mode of access: http://en.zl50.com/201201242336302.html.
17. Scholte J.-A. Globalization: a critical introduction. [Electronic resource] / J.-A. Scholte // New York: St.MartinsPress. - 2000. – Mode of access: http://www.amazon.com/Globalization-Introduction-Jan-Aart-Scholte/dp/ 0333 660226.
18. Smith J. The Politicsof Dispute Settlement Design: Explaining Legalismin Regional Trade Pacts / J. Smith // International Organization. - № 54(1). – 2000. - p.137-180.

19. Trachtman J.-P. The International Economic Law Revolution / J.-P. Trachtman // University of Pennsylvania Journal of International Economic Law. - № 33. - 1996. – p.1-22.
20. Yarbourough B. International institutions and the new economicsoforganization. [Electronic resource] / Yarbourough B, and R. Yarbourough. //InternationalOrganization. - № 44 (2). – 1990. – Mode of access: http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=4323212.

УДК 338

Стоянець Н. В.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Визначено основні проблеми розвитку сільських територій, пріоритетні напрями державної політики агро виробництва та запропоновано алгоритм побудови прогнозних сценаріїв розвитку сільських територій в контексті євроінтеграційного вибору України.

Ключові слова: сільські території, прогнозування, євроінтеграції, сільський розвиток.

Определены основные проблемы развития сельских территорий, приоритетные направления государственной политики агропроизводства и предложен алгоритм построения прогнозных сценариев развития сельских территорий в контексте евроинтеграционного выбора Украины.

Ключевые слова: сельские территории, прогнозирования, евро интеграции, сельское развитие

The basic problems of rural development, public policy priorities in Agriculture and the algorithm of constructing predictive scenarios of rural development in the context euro integration choice of Ukraine.

Keywords: rural areas, forecasting, European integration, rural development.

Постановка проблеми. В даний час прогнозування розвитку сільських територій на регіональному рівні є найважливішим завданням наукових агроекономічних досліджень. Посилення ступеня невизначеності, непередбачуваності і ослаблення регулюючої ролі держави в аграрній сфері обумовлюють складання багатоваріантних сценаріїв розвитку сільських територій регіону. Традиційні соціально-економічні умови існування сільського населення часто були знищені, не знайшовши кращої альтернативи та абсорбації. Використання сценарного підходу при розробці стратегії розвитку сільських територій в умовах до швидкої ринкової кон'юнктури в аграрній сфері та об'єктивної необхідності диверсифікації, модернізації виробничої структури галузей рослинництва і тваринництва визначає суттєве підвищення економічної стійкості та ефективності виробничої діяльності агро організацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Прогнозування розвитку сільських територій досліджували П. Кольєр, П. Кук і К. Морган, І. Фальк та С. Кілпатрік, Ф. Гатцвайлер, Дж. Гоббс, П. Маскелл, С. Маркидасис, Д. Нараян, Л. Прітчетт, М. Олсон, М. Палдам, Р. Путнам, Р. Леонарді, Р. Нанетті, Чечель О. та ін.

Мета дослідження. Проте, недостатня увага приділяється прогнозуванню та перспективному розвитку сільських територій в контексті євроінтеграційного вибору України.

* кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції Сумського національного аграрного університету

© Стоянець Н. В., 2013

Виклад матеріалу основного дослідження. З огляду на необхідність подальшого розвитку і адаптації зазначених досліджень до українських умов, метою статті є: спроба сприяти розвиток сільських регіонів шляхом застосування економічних принципів, що випливають з досвіду розвинених країн. Але потрібно усвідомлювати, що умови в країнах, що розвиваються є різні, це стосується, таких факторів, як темпи зростання населення, ступінь міжнародного спілкування, освітній рівень, доступність нових технологій, системи цінностей населення,

Управління розвитком економіки АПК базується на прогнозних оцінках життєво важливих показників стратегії сталого розвитку країни. "Сталий розвиток" на рівні окремої держави - це стан захищеності інтересів особистості, суспільства, від внутрішніх і зовнішніх загроз - складне сплетіння основних складових національної безпеки, таких як сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, інформаційна, демографічна, екологічна безпека та ін. Прогнозування проблем забезпечення населення продукцією сільськогосподарського виробництва, ціноутворення на продовольчі товари - це не тільки соціально-економічні проблеми, але й проблеми національної безпеки. Рівень продовольчої безпеки може служити безпомилковим орієнтиром для управління розвитком економіки АПК держави [7 с.14].

Розвиток сільських районів є частиною загального соціально-економічного розвитку. Сільська бідність обумовлено насамперед обмеженим доступом до ресурсів. Це обмеження може бути результатом дисбалансу між чисельністю населення і наявними ресурсами .Відомо, що поліпшення балансу шляхом застосування успішної політики в області народонаселення в довгостроковій перспективі буде вимагати поступового зменшення розриву між економічною нерівністю і зростанням чисельності населення [1].

Крім проблеми, пов'язаної зі зростанням населення, доступ до ресурсів нерідко обмежені для бідних верств сільського населення через поточні соціально-політичні ситуації. Тут, обмежений доступ до ресурсів є навмисним, і результатом є те, що наявні ресурси використовуються недостатньо через перешкоди соціально-культурного і політичного характеру. Є численні приклади такої ситуації. Безземельні люди не можуть отримати землю для обробітку, фермери стикаються з труднощами в отриманні кредиту; дефіцитних засобів виробництва поставляються на певні верстви населення тільки, і т.п. [2].

Якщо доступ до ресурсів, тобто чинник, відповідальний за рівень бідності в сільських районах, визначається загальною соціально-політичною ситуацією, то причину бідності сільських районів часто слід шукати за межами цих самих районів. Кінцевою причиною бідності в сільських районах є відсутність інтеграції сільської місцевості до загальної соціально-політичної та економічної системи. Це стосується не тільки національної, а й для міжнародної системи, також.

Депресивні сільські райони і сільське населення знаходяться в маргінальній ситуації; вони, не є частиною загальної системи. Вони не беруть участь в процесі розвитку ні активно в якості організатора ні пасивно, як одержувач товарів і послуг. Крім того, вони навряд чи братимуть участь у процесі прийняття рішень. Результатом цієї маргінальності широко поширена апатія, особливо серед старшого покоління сільської бідноти, і небезпечний розрив між бажаним і реальністю, серед молоді.

Більш того, оскільки Україна характеризується дуже неоднорідною сільською місцевістю, політичні заходи, спрямовані на стимулювання економічного розвитку села та створення нових робочих місць, повинні безпосередньо враховувати потреби окремих регіонів. Тому поряд із заходами, спрямованими на розвиток сільської інфраструктури та традиційними агро політичними заходами, необхідно реалізувати програми, які підтри-

мують групи місцевих ініціатив при розробці та здійсненні самостійно розроблених внутрішніх стратегій розвитку.

Між центром і периферією модель розвитку теорії пропонує певні розуміння, наслідки. Відповідно до цієї моделі, інтересів між центром і периферією є спірними, і тільки зміна відносин робить можливою інтеграцію периферії в загальну систему. Якщо це стосовно нашої проблеми бідності в сільських районах, то це значить, ситуація сільської бідноти може бути покращена, якщо вони інтегровані в загальну систему. Це вимагає, що суспільство починає усвідомлювати проблему бідності і створює відповідний політичний клімат, який може привести до бюджетних асигнувань на користь бідних районів. На міжнародному рівні, він може зажадати нового міжнародного поділу-праці.

Основними проблемами розвитку агропромислового комплексу є:

техніко-технологічне відставання сільського господарства України від розвинених країн світу через недостатній рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників для здійснення модернізації, а також стагнація машинобудування для сільського господарства і харчової промисловості;

обмежений доступ сільськогосподарських товаровиробників до ринку в умовах недосконалості його інфраструктури і зростаючої монополізації торгових мереж;

повільні темпи соціального розвитку сільських територій, що визначають погіршення соціально-демографічної ситуації, відтік працездатного населення, особливо молоді, а також скорочення сільської поселенської мережі [4].

Як зазначає відомий фахівець в галузі прогнозування С. Макрідакіс: «Можливість точного прогнозування є центральною проблемою для ефективного планування стратегії. Якщо розробляються невірні прогнози, то реальні витрати і можливі втрати можуть бути значними. З іншого боку, коли вони коректні, то можуть забезпечити великі вигоди, якщо конкуренти не підуть аналогічним плановим стратегіям» [6 с. 134].

Алгоритм побудови прогнозних сценаріїв розвитку сільських територій України включає наступні етапи:

- Комплексний аналіз природо економічних та соціальних умов розвитку сільських територій регіону.
- Підготовку інформаційного забезпечення прогнозних сценаріїв.
- Вибір методів економічних досліджень при розробці стратегії розвитку сільських територій регіону.
- Розробку альтернативних багатоваріантних сценаріїв розвитку.
- Формальний і економічний аналіз результатів сценарного прогнозування.
- Вибір, експертну оцінку та коригування сформованих сценаріїв розвитку.

При розробці прогнозних сценаріїв застосовуються різні методи досліджень, а саме:

- методи економетричного моделювання (факторний, кореляційно-регресійний та кластерний аналіз), використовувані при визначенні залежностей між економічними показниками виробничої сфери та параметрами соціальної сфери сільських територій;

- методи оптимізаційного моделювання, що дозволяють знаходити оптимальну виробничу структуру агроорганізацій в межах сільських територій;

- методи імітаційного моделювання (трендові моделі) з метою формування альтернативних траєкторій розвитку модельованих об'єктів.

Модельні сценарії формуються з урахуванням прогнозування параметрів розвитку агро продовольчого ринку сільських територій, і найважливішим завданням їх побудови є визначення перспективного рівня самозабезпеченості населення продукцією, виробленої агро виробниками регіону. При прогнозуванні розвитку сільських територій сформо-

вано три прогнозних варіанти - песимістичний сценарій, сценарій безпечного розвитку і сценарій сталого розвитку які представлені в таблиці 1.

Таблиця.1
Прогнозування параметрів розвитку агропродовольчого ринку сільських територій

Сценарії	Умови і фактори формування сценаріїв	Формування інформаційної бази сценаріїв
Песимістичний (консервативний) сценарій	Найменш сприятлива комбінація зовнішніх і внутрішніх умов розвитку аграрного сектора регіону з урахуванням несприятливої природнокліматичної обстановки в 2012 р. Збереження диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Скорочення державної підтримки і фінансування сільського господарства. Повільне зростання доходів населення і низький попит на аграрну продукцію	Застосування прогнозних показників розвитку сільських територій
Сценарій безпечного (найбільш ймовірного) розвитку	Облік детермінуємих економічного розвитку аграрної сфери сільських територій. Збереження помірної державної підтримки агро виробників. Повільний вихід економіки аграрного сектора з кризового становища. Незначне зростання доходів населення і помірні темпи зростання попиту на аграрну продукцію	Використання середньорічних фактичних показників динамічного розвитку сільських територій за 1990-2012 роки
Сценарій сталого (оптимістичного) розвитку	Оптимізація виробничої структури галузей рослинництва і тваринництва. Підвищення рівня ефективності аграрного виробництва. Здійснення широкомасштабної державної підтримки агро товаровиробників. Зростання реальних доходів населення і підвищений попит на сільськогосподарську продукцію	Застосування в основному прогнозних і почасти фактичних показників розвитку сільських територій

Джерело: на основі власних досліджень

Таким чином, розробка прогнозних сценаріїв в методичному плані зумовлює основні умови та фактори, які мають вирішальний вплив на розвиток сільських територій та дозволить керівникам-господарникам знаходити стратегічно і тактично науково - обґрунтовані рішення в системі «агро виробники - сільська територія - регіон». Запропоновані сценарії розвитку дозволяють конструювати різні моделі функціонування виробничої та соціальної сфери сільських територій на регіональному рівні. Важливо підкреслити, що використання сценарного підходу підвищує обґрунтованість розроблюваних прогнозів, а також дозволяє виробити ефективні заходи регулювання альтернативних траєкторій розвитку сільських територій.

Пріоритетні напрями державної політики, спрямованої безпосередньо на забезпечення стійкого підвищення рівня та якості життя сільського населення. Серед них:

1. Інвентаризація, впорядкування та ефективне впровадження існуючих цільових програм державного стимулювання розвитку сільських територій України з метою гарантування забезпечення їх належного фінансування.

2. Створення системи моніторингу демографічної ситуації в сільських територіях та інформаційного забезпечення досліджень у цій сфері, встановлення конкретних пріоритетів та адресних заходів демографічної політики по кожному з сільських регіонів з урахуванням особливостей демографічних показників у регіональному розрізі.

3. З метою зниження рівня демографічного навантаження - поліпшення стану соціального забезпечення пенсіонерів за віком, розвиток системи сервісних служб та спеціалізованих закладів для літніх людей, створення умов для ефективного використання трудового потенціалу людей пенсійного віку в сільській місцевості.

4. Здійснення заходів щодо підвищення ефективності управління соціальною сферою та якості соціальних послуг, зокрема – шляхом реорганізації та впровадження страхових схем в охороні здоров'я, диверсифікації постачальників соціальних послуг тощо.

5. Активізація державної політики на ринку праці в сільській місцевості, що, в першу чергу, вимагає:

створення загальнодержавного банку даних про ринок праці в сільській місцевості;

забезпечення ефективного використання трудових ресурсів сільських територій шляхом впровадження дійової програми підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення додаткових робочих місць в галузях сільського господарства, агросервісного обслуговування, переробних підприємствах, соціальній сфері тощо;

відновлення системи державного цільового замовлення на підготовку фахівців відповідно до потреб аграрного сектора, створення гарантій працевлаштування за фахом після одержання освіти (шляхом укладання договорів між випускниками та господарствами);

стимулювання диверсифікації сільської економіки, що сприятиме зростанню зайнятості населення, включаючи розвиток індивідуальної підприємницької діяльності, малого й середнього бізнесу в несільськогосподарській діяльності;

впровадження в сільськогосподарське виробництво нових технологій, що вимагають використання кваліфікованої робочої сили, з одночасною адаптацією (програмами перепідготовки) некваліфікованої робочої сили до нових вимог;

впровадження в сільській місцевості мережі освітніх програм, спрямованих на професійне навчання, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію тощо.

6. Розробка засобів заохочення інвесторів сільськогосподарських підприємств в інвестуванні у розвиток комунальної та транспортної інфраструктури, соціальної сфери сільських населених пунктів, зокрема – у вигляді укладання інвестиційних угод з органами місцевої влади та отримання податкових канікул щодо сплати місцевих податків і зборів.

7. Здійснення заходів щодо відновлення та подальшого розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, для чого, в першу чергу, необхідно:

нарощувати обсяги будівництва житла та гуртожитків для сільської інтелігенції та молоді, що сприятиме притоку кваліфікованих молодих кадрів на село;

сприяти розвитку індивідуального житлового будівництва шляхом збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування, передусім пільгового для молодіжного житлового будівництва;

розширити мережу лікувальних закладів, у тому числі сільських амбулаторій; провести переоснащення сільських закладів охорони здоров'я з можливим залученням не

лише державних, регіональних та місцевих бюджетів, але й приватних, благодійних та страхових фондів.

8. Розробка нормативно-правової бази здійснення місцевими органами влади емісії позичкових цінних паперів з метою спрямування отриманих коштів на розвиток об'єктів місцевої інфраструктури.

Висновки. Сільський розвиток має базуватися на відповідних програмах та прогнозах, які визначають необхідні цілі та інструменти. В той же час, ми розуміємо, що, незважаючи на світові тенденції зменшення частки аграрного сектора у структурі економічної активності в сільській місцевості, в Україні він все ще посідає важливе місце у програмах сільського розвитку з огляду на його роль у формуванні національної продовольчої безпеки. Саме тому, як і раніше, потреби агровиробництва залишаються одними з основних орієнтирів політики сільського розвитку, але підвищення ефективності аграрного сектора вимагає знаходження розумної рівноваги між життєздатністю агровиробників і соціальним, економічним та екологічним вимірами сільського розвитку.

Список використаних джерел

1. Berdegue, J. T. Reardon, G. Escobar (2000). Policies to Promote Non-Farm Rural Employment in Latin America. Overseas Development Institute, London // http://www.odi.org.uk/nrp/55.pdf
2. Chadha, G.K. (2003): Rural Employment in India: Current Situation, Challenges and Potential for Expansion. Issues in Employment and Poverty: Discussion Paper. Recovery and Reconstruction Department, International Labour Office, Geneva // www.ilo.org/public/english/employment/ recon/poverty/download/disc7.pdf
3. Drabenstott, M. Top Ten Ways To Reinvent Rural Regions. Center for the Study of Rural America. Federal Reserve Bank of Kansas City. In: The Main Street Economist: Commentary on the rural economy. – November 2003. – P. 1-6.
4. Isham, J. The Forgotten Rationale for Policy Reform: The Productivity of Investment Projects / J. Isham, D. Kaufmann // Policy Research Working Paper No.1549. Washington: World Bank, 2005.
5. Mustapha, B.M. (2004): Local government as an instrument of social mobilization and rural development for self reliance: The Lagos State experience // Paper presented at National Conference on Social Mobilization and Community Development.
6. Makridakis S.G. Forecasting, Planning, and Strategy for the 21st Century. New York: Free Press. 1990. 293 p.
7. Чечель О. М. Прогнозування розвитку сільського господарства і АПК у забезпеченні продовольчої безпеки території: дис. кандидата економічних наук. / Чечель Олег Миколайович – Київ: Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2006. — С. 113-115.

УДК 339.91

Стаканов Р.Д.*

РИНКИ ПРАЦІ КРАЇН СНД: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу еволюції ринків праці в регіоні СНД, дослідженню основних центрів притягання та еміграційних регіонів в рамках СНД, а також передумовам та перспективам поглиблення інтеграції регіонального ринку праці об'єднання.

Ключові слова: ринок праці, міжнародна трудова міграція, СНД.

Статья посвящена анализу эволюции рынков труда в регионе СНГ, исследованию основных центров притяжения и эмиграционных регионов в рамках СНГ, а также предпосылкам и перспективам более глубокой интеграции рынка труда в рамках Содружества.

Ключевые слова: рынок труда, международная трудовая миграция, СНГ.

This article is devoted to analyses CIS labor markets evolution, the study of the major immigration and emigration centers in the region, factors and perspectives of CIS labor market integration.

Keywords: labor market, international.

Актуальність теми дослідження. Після розпаду СРСР більшість країн колишньої наддержави пройшли через економічні рецесії, що, однак не вплинуло на історично сформований ступінь інтеграції ринків праці цих країн. Значні діаспори та великі обсяги міграції, в т.ч. трудової, стали характерним явищем для функціонування ринків праці регіону. При цьому, на теренах СНД почали викристалізовуватись нові та затверджуватись старі центри притягання робочої сили, що було обумовлено політичними та економічними причинами, передусім економічною кон'юнктурою, що сприяла економічному розвитку економік, що базуються на експорті енергетичної сировини, а також демографічними дисбалансами в країнах регіону. Трудова міграція стала для одних країн СНД одним з основних джерел підтримання поточного рівня споживання за рахунок отримання грошових переказів мігрантів, а для інших – джерелом поповнення, а часом заміщення вибулих до більш розвинених країн, трудових ресурсів.

Аналіз останніх публікацій. Міжнародна трудова міграція, глобальний та регіональні ринки праці зокрема і на теренах СНД, досліджувались рядом українських та зарубіжних науковців, серед яких в першу чергу варто виділити Дж. Борхаса, В. Будкіна, А. Вінтерса, А. Гайдуцького, С. Дрінквотера, І. Івахнюка, Е. Лібанову, О.Малиновську, С. Метельова, А. Нестерову, Д. Рата, А. Румянцева, О. Старка, А. Філіпенка, Дж. Флореса, Р. Чамі.

Постановка проблеми. Завданням даної статі є дослідження еволюції ринків праці країн СНД та визначення подальших перспектив інтеграції в рамках регіонального ринку праці СНД.

Результати дослідження автора. В першій половині 1990-х рр. міжнародна міграція в регіоні була прямим наслідком розпаду комуністичної системи в Східній Європі та СРСР.

* кандидат економічних наук, асистент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Стаканов Р.Д., 2013

Створення нових країн в колишньому СРСР та Югославії призвело до того, що мільйони осіб стали де-факто мігрантами (особами іноземного походження на території країн перебування). Так, в рамках колишнього СРСР на момент його розпаду проживало 43 млн. осіб, що проживали поза межами своєї історичної батьківщини. Припинення існування обмежень на рух осіб, що були проваджені з запровадженням «Залізної завіси», призвело до відновлення міграції, що була характерною для регіону для «докомуністичного» періоду, наприклад, відновилась міграція євреїв в Ізраїль, а етнічних німців – до ФРН. Також вагомим фактором, що сприяв міграції на початку 1990-х рр. слугували етнічні конфлікти та громадянські війни в ряді країн СНД [6].

З середини 1990-х рр. міжнародна міграція стає поступово все більшою мірою обумовлюватись економічними причинами, оскільки громадяни країн СНД, зважуючи очікувані витрати та доходи від переїзду в іншу країну, сподівались на загальне підвищення рівня життя в наслідок переїзду. Загалом, виникає два ключових напрями міграційний потоків: перший передбачав міграційний рух зі Східної Європи до Західної, а міграція з країн СНД з низьким рівнем доходів, в першу чергу з країн Центральної Азії, відбувалась в рамках самого СНД, в рошу чергу до країн багатими природними ресурсами, в першу чергу до Російської Федерації [6].

Країни СНД з низьким рівнем доходів історично характеризувались меншим рівнем розвитку порівняно з іншими країнами СРСР, особливо цей розрив став характерним в 1980-х рр. Ситуація загострилась в 1990-94 рр., коли ці країни увійшли у фазу глибокого економічного спаду. Незважаючи на початок відновлюючого зростання в другій половині 1990-х рр., чисте створення робочих місць залишалось негативним, особливо повільно створювались робочі місця у легальному секторі економіки. Проблеми, що заважали ефективному розвитку ринку праці були закладені ще в період існування цих держав в рамках СРСР, коли сформувався значний надлишок робочої сили на більшості підприємств. Рецесія 1990-х рр. в цих країнах характеризувалась тим феноменом, що рівень зайнятості в них скорочувався повільніше, ніж зменшувались показники ВВП. Результатом такої ситуації стало зменшення продуктивності праці та рівня реальних заробітних плат. Спостерігалась дуальність ринку праці, коли багато робітників, що втратили свою роботу в промисловому секторі, переміщувались назад в аграрний сектор виробництва для того щоб уникнути безробіття в містах. Ситуація на ринку праці в сфері сільського господарства та промисловості розвивалась відмінними шляхами. Хоча в секторі сільського господарства спостерігалось падіння виробництво, воно не набуло таких масштабів, як це спостерігалось в інших секторах економіки. Це, зокрема, пояснювалось тим, що приватизація землі дозволила значній кількості малих фермерських господарств збільшити обсяги виробництва та певною мірою його продуктивність, поступово замінюючи державні сільськогосподарські підприємства на ринку. Однак, сільське господарство залишалось досить таки ізольованим сектором з обмеженою кооперацією з промисловими галузями. В промисловості, розвал державного сектору виробництва не був адекватно компенсованим приватними компаніями. Початок економічного зростання після 1997 р. забезпечувався розвитком округлих промислових галузях, переважно капіталоінтенсивних. В результаті, попит на продукцію сільського господарства зростав незначною мірою. Як і в промисловості, так і в сільському господарстві не створювалось достатньої кількості робочих місць, незважаючи на економічне зростання, кількість зайнятих збільшувалась лише незначною мірою [6]. Все це створювало стимули для додаткової робочої сили в Центральній Азії для пошуку можливостей зайнятості в країнах сусідах.

Вагомими чинниками для еміграції з ряду країн СНД виступають нерозвиненість економіки, брак інституційних реформ, а також низька якість державних послуг [6]. П’ять з

країн СНД – Вірменія, Казахстан, Молдова, Киргизія та Таджикистан є країнами з одним з найвищих показників еміграції в світі. Таджикистан, Киргизія та Молдова при цьому знаходяться в десятці країн з найвищими показниками грошових переказів відносно ВВП. За різним оцінками, в регіоні Європи та Центральної Азії (ЄЦА) знаходились в русі від 8 до 12 млн. трудових мігрантів. Незважаючи на масштаби важливості питання міграції та грошових переказів, а також їхньої важливості для скорочення рівня бідності, та взаємної вигідності для країн походження та для країн призначення, не має розроблених та впроваджених ефективних стратегій використання міграційного потенціалу як в регіоні ЄЦА загалом, так і в країнах СНД, зокрема [7].

Незважаючи на той факт, що вільний рух населення через кордони в рамках є вагомим регіональним трендом, однак, на глобальному рівні і надалі ключовими напрямками лібералізації залишається торгівля товарами та капіталом. В результаті, ефекти світової економічної кризи на питання міжнародної міграції значною мірою ігноруються міжнародною спільнотою Країни СНГ зазнали значного удару від глобальної економічної кризи, що призвело до усунення позитивних наслідків у боротьбі проти негативних демографічних змін у регіоні, таких як зменшення приросту населення, та рівня народжуваності. Одночасно в регіоні спостерігалось значне скорочення робочих місць. Відчутним також було зменшення в грошових переказах мігрантів, що призвело до погіршення стандартів життя в їхніх країнах походження [1]. Однак, навіть незважаючи на ці тенденції, вони носили лише короткостроковий характер та не зачіпали глибинної сутності та чинників міграції.

Міграція в рамках регіону СНД обумовлена окрім суто економічних також і демографічними причинами. Молоде та зростаюче населення в слаборозвинених країнах Центральної Азії рухаються до північних країн колишнього СРСР, які характеризуються старінням населення та зменшення кількості робочої сили в структурі населення. В 2000-х рр. Росія та Білорусь стали країнами нетто-імміграції

Вільний рух населення між країнами СНД був одним з найбільш важливих зв'язків в рамках колишнього СРСР, а також важливим ресурсом для економічного розвитку в регіоні. Однак, початок економічної кризи значною мірою вплинув на динаміку розвитку ринків праці країн регіону та міграційних процесів, а також пов'язаних з ними грошових переказів мігрантів. Для прикладу, в четвертому кварталі 2008 р. грошові перекази з Росії до інших країн СНД зменшились на 25% у порівнянні з попереднім кварталом, що було прямим наслідком кризи. Ті країни, що є найбільш залежними від міграції та грошових переказів зазнали найбільшого впливу від кризи. До таких країн відносяться Вірменія, Таджикистан, Киргизія та Молдова [1]. Водночас, для України наслідки скорочення міграції не були настільки вагомими.

Міграція є вагомою економічною силою в країнах СНД, більшість країн мають значну частку емігрантів в структурі населення (Таблиця 1).

Таблиця 1

Показники ринків праці та міграція в країнах СНД, 2010 р.

№	Країна	Кількість робочої сили, млн. осіб	Кількість емігрантів, млн. осіб	Частка емігрантів, % до населення	Кількість іммігрантів, млн. осіб	Частка іммігрантів,% до населення
1.	**Російська Федерація**	75,9	11,055	7,9	12,27	8,7

№	Країна	Кількість робочої сили, млн. осіб	Кількість емігрантів, млн. осіб	Частка еміг-рантів, % до населення	Кількість іммігрантів, млн. осіб	Частка імміг-рантів,% до населення
2.	**Україна**	23,3	6,563	14,4	5,257	11,6
3.	**Узбекистан**	11,9	1,955	7	1,175	4,2
4.	**Казахстан**	8,2	3,717	23,6	3,079	19,5
5.	**Білорусь**	4,9	1,779	18,6	1,09	11,4
6.	**Азербайджан**	4,2	1,432	16	0,264	3
7.	**Таджикистан**	2,6	0,791	11,2	0,284	4
8.	**Грузія**	2,3	1,057	25,1	0,167	4
9.	**Киргизія**	2,3	0,62	11,2	0,223	4
10.	**Туркменістан**	2,2	0,261	5	0,208	4
11.	**Вірменія**	1,5	0,87	28,2	0,324	10,5
12.	**Молдова**	1,4	0,77	21,5	0,408	11,4

Джерело: складено автором на основі [2].

Як видно з Таблиці 1, понад половина загальної величини регіонального ринку праці, без урахування міграційних потоків, припадає на Російську Федерацію. Аналогічна ситуація спостерігається і з припливом іммігрантів до країн СНД – більшість мігрантів знаходяться на території Росії. Водночас, варто відзначити, що дані міжнародної статистики не дають уявлення про обсяги поточних міграційних потоків, оскільки враховують, передусім, усталену ситуацію з проживанням етнічних груп за межами країни походження, яка склалась на момент припинення існування СРСР.

Значні відносні показники мігрантів в структурі населення всіх країн СНД пояснюється тим, що в наслідок розпаду СРСР значна частина громадян різних держав залишились поза межами своєї етнічної батьківщини. Окрім цього, наявність значної кількості діаспори, поряд з спільною історичною спадщиною, а також схожим діловим менталітетом та принципами ведення бізнесу на пострадянському просторі, сприяли досить тісний інтеграції ринків праці в регіоні СНД. Ринок праці країн СНД, на сьогодні, є досить тісно інтегрованим, зважаючи на те, що між більшістю країн СНД не існує візового режиму, що не в останню чергу сприяє взаємопроникненню міграційних рухів.

Загалом для міграції в рамках СНД характерно існування декількох ключових імміграційних центрів, до яких відноситься Росія, Україна та Казахстан (вони займають, відповідно, друге, одинадцяте та п’ятнадцяте місця в світі за кількістю іммігрантів), які в свою чергу є і значними країнами еміграції (третє, п’яте та дванадцяте місця, відповідно). Значною мірою, міграція між цими центрами відбувається на взаємній основі, що підтверджує, зокрема, і статистика по ключовим міграційним коридорам (Таблиця 3). Так, ключовими постачальниками мігрантів для Російської Федерації, за даними Світового Банку [2] виступали Україна, Казахстан, Білорусь, Узбекистан та Азербайджан, Грузія та Вірменія. Водночас емігранти з Росії проживали в першу чергу в Україні, Казахстані, Ізраїлі, Білорусі, США, Узбекистані та Німеччині. Говорячи ж про трудову міграцію, то близько половини тимчасових трудових мігрантів з України спрямовуються до Російської Федерації.

Аналогічною виглядає ситуація і для України, з якої емігранти переважно спрямовуються до Російської Федерації, Польщі, США та Казахстані, а іммігранти в Україні родом

з Росії, Білорусі, Казахстану, Узбекистану та інших пострадянських республік. Для Казахстану дані показники виглядають наступним чином: ключовими напрямками еміграції є Росія, Україна, Узбекистан, Ізраїль, Німеччина, США та Туркменістан, а імміграції до країни в першу чергу відбувається з Російської Федерації, України, Узбекистану, Німеччини, Білорусі та Азербайджану.

Більшість інших країн СНД, зокрема, Таджикистан, Молдова, Грузія, Киргизія, Вірменія, є країнами майже виключно еміграційного спрямування. При цьому, для всіх цих країн є переважання внутрішньорегіоанльної міграції, а ключовою країною призначення для тимчасових робітників з цих країн виступає Російська Федерація.

Цілком очевидним є те, що країни СНД є тісно інтегрованими в аспекті міграційних переміщень між країнами, зважаючи на високий показник внутршньорегіональної міграції. Окрім міграції в рамках регіону важливими є також традиційний напрямок еміграції для країн колишнього СРСР – США, Німеччина та Ізраїль, завдяки якому за кордоном уже сформувались значні діаспори вихідців з пострадянських країн, а також нові напрями для трудової міграції, такі як Польща, Чехія, та Італія, Іспанія та Португалія для України.

Відносну важливість міграції для країн СНД можна оцінити за кількістю грошових переказів, що отримуються мігрантами (Таблиця 2).

Таблиця 2
Показники грошових переказів в країнах СНД

№	Країна	Притік грошових переказів, млрд. дол. США (2012 р.)	Притік грошових переказів, % до ВВП (2012 р.)	Відтік грошових переказів млрд. дол. США (2011 р.)	Відтік грошових переказів, % до ВВП (2011 р.)
1.	**Російська Федерація**	5,501	0,3	22,73	0,2
2.	**Україна**	6,89	4,1	0,031	0,02
3.	**Казахстан**	0,162	0,1	3,544	1,9
4.	**Білорусь**	0,698	1,3	0,088	0,2
5.	**Вірменія**	1,449	12,6	0,161	1,6
6.	**Грузія**	1,533	7,7	0,071	0,5
7.	**Азербайджан**	1,835	3	1,284	2
8.	**Таджикистан**	3,739	46,9	0,201	3,1
9.	**Молдова**	1,769	23	0,1	1,4
10.	**Киргизія**	2,075	29,1	0,337	5,7

Джерело: складено автором на основі [3].

Аналіз міграційних надходжень дозволяє досить чітко проаналізувати цілий ряд питань, пов'язаних з залученням країни до міграційних переміщень. По-перше, визначаючи сальдо між вхідними та вихідними потоками грошових переказів можна оцінити загальним позиціонуванням країни як країни донора чи реципієнта на світовому ринку. У випадку з регіоном СНД досить чітко спостерігається, що лише дів країни (Російська Федерація та Казахстан) є країнами переважно відтоку грошових переказів, решта країн є країнами або ж виключного, або ж переважного (зокрема, Азербайджан) притоку грошових переказів. Певною мірою це дозволяє говорити як про загальний позитивний еко-

номічний стан в цих країнах, порівняно з іншими країнами регіону, так і наявність потреби в іноземній робочій силі.

Іншим важливим параметром, наведеним в Таблиці Y3, виступає відносна частка грошових переказів у ВВП країни походження або ж призначення міграції. Розглядаючи ситуацію в регіоні СНД можна дійти висновку, що країни за обсягами притоку фінансових ресурсів від мігрантів можуть бути розподілені на декілька категорій. По-перше, це країни, для яких грошові перекази відіграють вагому роль у структурі їхньої економіки, а отже функціонування міграційної системи є критично важливим для підтримання поточної стабільності економічної системи. До цієї групи країн можна віднести Таджикистан (грошові перекази в структурі ВВП країни досягають 46,9%, що є найвищим показником в світі, при цьому, дайни показник в країні продовжує зростати, оскільки в 2009 р. він складав лише 25%, хоча і на той момент Таджикистан був найбільш залежною від міграційних надходжень країною), Киргизію (29,1%), Молдову (23%), а також Вірменію (12,6%). Для ряду країн грошові перекази відграють вагому стабілізуючу та стимулюючу роль, однак, вони не є ключовим у структурі доходів цих країн. До таких держав в регіоні СНД відносяться Грузія (7,7%), Україна (4,1%) та Азербайджан (3%). Незважаючи на відсутність офіційної інформації по Узбекистану, можна стверджувати, що він також відноситься до другої категорії країн, приймаючи до уваги абсолютну та відносну кількість емігрантів у структурі населення. До третьої категорії країн відносяться ті, для яких грошові перекази не відіграють суттєвої ролі в економці. Так, зокрема, незважаючи на досить значні абсолютні показники притоку фінансових ресурсів у абсолютному вираження для Російської Федерації (5,5 млрд. дол. США), вони складають лише 0,3% від її ВВП. Для Казахстану ж показники притоку грошових переказів є незваними як у абсолютному, так і у відносному вираженні.

Грошові перекази є важливим джерелом зовнішнього фінансування для країн СНД, які мають як позитивні так і негативні наслідки для країн походження міграції. Грошові перекази роблять свій безпосередній внесок у зменшення бідності, забезпечуючи домогосподарствам доступ до споживчих продуктів. Також вони є джерелом потенційних заощаджень, а відтак і інвестицій. Переважним напрямком використання таких заощаджень виступають інвестиції в людський капітал, а саме сфера охорони здоров'я та освіта. В ролі стабільного джерела надходжень іноземної валюти, грошові перекази допомагають фінансувати оплату імпортних товарів, а також обслуговувати зовнішній борг, а отже непрямими чином впливати на фінансовий розвиток. З іншого боку, грошові перекази можуть створити втрати для країни, через ревальвацію національної валюти та нестабільність валютного ринку [1]. Грошові перекази в регіоні СНД є досить значними, особливо у відносному виразі, порівнюючи загальну кількість мігрантів та обсяг зафіксованих грошових переказів для більшості країн, за виключенням Російської Федерації та Казахстану.

Однак, при загальній кількості мігрантів в світі на рівні 215 млн. осіб та 372 млрд. дол. грошових переказів [4], що складає 1,730 тис. дол. на одного мігранта, в регіоні СНД обсяг притоку грошових переказів дорівнює 25,6 млрд. дол., при 30,7 млн. емігрантів, що складає лише 830 дол. Це пояснюється не в останню чергу тим, що значна кількість постійної еміграції в регіоні носить не трудове походження, а також спрямованість міграції в переважно внутрішньорегоінальному напрямку, де рівень доходів є відчутно меншим ніж в розвинених країнах світу, що виступають ключовими реципієнтами мігрантів на глобальному рівні.

З початком глобальної економічної кризи грошові перекази в країни СНД скоротились на 20-25%, водночас криза не спричинила масового повернення робітників на бать-

ківщину, і, зрештою, загальний обсяг грошових переказів вийшов або ж перевершив докризові рівні. Наприклад, досягши піку в 2008 р., грошові перекази в Таджикистані складали 2,5 млрд. дол., кризове скорочення призвело до фінансових надходжень від мігрантів в 2009 р. лише на рівні 1,748 млрд. Однак, вже в 2012 р. даний показник складав 3,060 млрд., що на 20% перевищувало докризовий показник.

Вагому роль міграції на просторах СНД відіграє також транзитна міграція, не в останню чергу завдяки якій 3 країни СНД (Росія, Україна та Казахстан) займають провідні місця в світі в ролі учасників міграційних коридорів (див. Таблицю 3).

Таблиця 3
Найбільші міграційні коридори в світі, 2010 р.

№	Країна	Кількість мігрантів, млн. осіб
1	Мексика-США	11,6
2	Російська Федерація-Україна	3,7
3	Україна-Російська Федерація	3,6
4	Бангладеш-Індія	3,3
5	Туреччина-Німеччина	2,7
6	Казахстан-Російська Федерація	2,6
7	Російська Федерація-Казахстан	2,2
8	Китай-Гонконг	2,2
9	Індія-ОАЕ	2,2
10	Китай-США	1,7

Джерело: [2].

На сьогодні існує необхідність для держав країн членів розробляти скоординовану та погоджену міграційну політику, яка б враховувала також позицію діаспор, професійних спілок, неурядових організацій. Ключовою метою такої координації має стати спільна міграційна зона. В рамках СНД починаючи з 1992 р. функціонує Угода про безвізовий режим для громадян країн СНД по території країн учасників [5]. Україна не приєдналась до даної угоди, підписуючи договори про вільне переміщення в рамках СНД на двосторонній основі. Водночас, даний документ стосувався лише переміщення осіб, не передбачаючи лібералізації або ж інтеграції ринків праці, питання працевлаштування і надалі залишаються виключною компетенцією приймаючих країн.

На думку дослідника А.Нестерової [8], на сьогодні вже можна стверджувати про наявність існування спільного ринку праці Росії та Білорусі, оскільки громадяни обох держав мають рівноцінні права щодо можливостей працевлаштування в обох країнах. Відбувається взаємне визнання трудового стажу, який був здобутий під час зайнятості в одній з країн. Роботодавці обох країн не зобов'язані отримувати спеціальних дозволів для того, щоб наймати робітника з Росії або Білорусі. Також, в рамках Євразійського економічного співтовариства існують угоди, щодо надання рівних прав громадянам при поступленні до вищих учбових закладів, Угода про взаємне визнання документів про освіту.

Процеси створення спільного ринку праці в рамках СНД стикаються з практикою впровадження угод в сфері соціально-трудових відносин, як наслідок трудова міграція є ускладненою, а прогрес в інтеграції ринків праці СНД є незначним.

Для того, щоб зробити кроки для інтеграції ринку праці країн СНД, держави члени повинні спростити та гармонізувати свої режими щодо трудової міграції, включно з зако-

нодавчими процедурами реєстрації та легалізації. Зважаючи на те, що питання формування спільного ринку праці може бути довготривалою процедурою, акцент в коротко- та середньостроковій перспективі повинен робитись на запровадженні квот, якщо такі передбачені національним законодавством, на тому рівні, на якому б вони відображали реальні потреби ринку праці. Ці положення [1], зокрема містяться і в рекомендаціях експертів Світового Банку.

Висновки. В силу історичних, демографічних, географічних та, передусім, економічних причин, ринок праці країн СНД залишається досить сильно інтегрованим, зважаючи на високі показники внутрішньо регіональної міграції, також вагому частку мігрантів в структурі населення країн регіону. В рамках країн СНД виділились ключові групи країн постачальників та країн приймаючих міграцію, а також тих, міграція для яких носить відносно збалансований характер. Водночас, регулювання трудової міграції практично виключно, за окремими винятками, залежить від внутрішніх рішень приймаючої країни та інтересів її внутрішнього ринку праці.

Список використаних джерел

1. Canagarajah S. Kholmatov M. Migration and Remittances in CIS Countries during the Global Economic Crisis / S. Canagarajah, M. Kholmatov / [Electronic source]. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTECALEA/Resources/KBV16_Migration_Remittances_1_10.pdf
2. Migration and Remittances Factbook 2011 [Electronic Resource] - Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf
3. Remittance Flows in 2012: An Update / The World Bank // [Electronic source]. – Mode of access: http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:21121930~menuPK:3145470~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html
5. Migration and Remittances / The World Bank // [Electronic source]. – Mode of access: http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20648762~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html
6. О Соглашении о безвизовом передвижении граждан государств Содружества Независимых Государств по территории его участников / Дипломатический вестник // [Электронный ресурс]. – Способ доступа: http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/19c2fdee616f12e54325688e00486a45/7a2c24f97ffd9cc7c32569840051164e!OpenDocument
7. Main Labor Market Developments during the Transition / World Bank // [Electronic source]. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTECALEA/Resources/KBV16_Migration_Remittances_1_10.pdf
8. Supporting Migration Reforms in Europe and Central Asia / World Bank // [Electronic source]. – Mode of access: http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:22889858~menuPK:3949141~pagePK:146736~piPK:226340~theSitePK:258599,00.html
9. А.А. Нестерова. Интеграция национальных рынков труда на пространстве СНГ / А.А. Нестерова // [Электронный ресурс]. – Способ доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/34293/1/Нестерова_Интеграция%20национальных%20рынков.pdf

УДК 336.02:339.92

Кириченко А.В.*

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР ЯК СТИМУЛ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Ця стаття зосереджена на ключових особливостях соціальної політики СНД та ЄС та спрямована на виявлення нових напрямків реформування української соціальної політики.

Ключові слова: соціальна політика, інтеграція, Співдружність Незалежних Держав (СНД), Митний Союз, Європейський Союз (ЄС), Євразійський Союз.

This paper focuses on the key features of CIS and EU social policy and seeks to identify new directions for reform of the Ukrainian social policy.

Постановка проблеми та аналіз основних публікацій. Інтеграційні процеси є актуальними для всіх держав, включаючи і нашу, але Україна і досі не може обрати курс зовнішньоекономічної інтеграції. Сьогодні Україна має статус держави-учасниці СНД, але, в той же час, одним із основних завдань зовнішньої політики є "забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі" [1]. Крім того, існує думка, що євразійська інтеграція України є неминучою, але будь-який інтеграційний сценарій України – європейський, чи євразійський вплине на соціальну політику.

Розвинена система соціального захисту населення є невід'ємною складовою соціальної політики будь-якої цивілізованої держави, головною функцією якої є забезпечення визначених стандартів рівня і якості життя населення. Реалізація прав людини, ступінь її захисту від факторів та наслідків базових соціальних ризиків безпосередньо залежить від соціальної політики в державі, на що має істотний вплив вибір інтеграційного вектора.

Серед сучасних українських вчених-економістів, які внесли істотний вклад у розробку проблеми оптимізації соціальної політики, гідне місце займають О. І. Амоша, Д. В. Полозенко, В. Б. Тропіна, В. М. Федосов, С. І. Юрій та ін.

Метою роботи є аналіз стану соціальної сфери, що дозволить визначити наявні соціальні ризики та перспективи розвитку соціальної політики України в контексті вибору інтеграційного вектору.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція до Євразійського Союзу, на думку фахівців, є не дуже привабливою, оскільки в цьому союзі буде явне домінування Росії. При розгляді євразійського сценарію варто враховувати характер і методи здійснення державної політики Росії загалом, та соціальної зокрема. Відтак в Російській Федерації існує три основних напрямки соціальної політики: створення умов для трудової активності, регулювання зайнятості і зарплати, вдосконалення трудових якостей працівника; пряма підтримка доходів через систему соціального забезпечення; розвиток людської особистості, підтримку здоров'я, підвищення культурного рівня, надання послуг через систему соціальної інфраструктури.

* кандидат економічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України

© Кириченко А.В., 2013

Сучасна соціальна політика РФ далека від ідеалу. Досвід її функціонування свідчить, що повноцінний соціальний захист населення та ефективне функціонування соціально-культурної сфери поки не досягнуті. Загальновідомі такі факти, як низькі пенсії та соціальні допомоги, фактична ліквідація безкоштовності послуг охорони здоров'я, освіти, застій культури і мистецтва. Ці проблеми обумовлюють небувале соціальне розшарування, підривають національну єдність.

Незважаючи на те, що пройшло більше 20 років з моменту розпаду СРСР, рівень життя в колишніх республіках сьогодні приблизно однаковий. У державах Митного Союзу і в Україні практично не відрізняються рівні мінімальних зарплат та прожиткового мінімуму (табл. 1).

Таблиця 1
Показники рівня мінімальних зарплат та прожиткового мінімуму у державах Митного Союзу і в Україні станом на грудень 2012 р., $ США

Показник	Держави Митного Союзу та Україна			
	Російська Федерація	Білорусія	Казахстан	Україна
Мінімальна зарплата	153	160	160	140
Прожитковий мінімум	220	106	124	135

Джерело: побудовано за [2].

В найбільших державах колишнього СРСР продуктивність праці не зростає і не встигає за зростанням зарплат. Хоча і вони у 2012 р. підвищувалися досить повільно: у Росії – на 7,8 % проти 10-15 % у 2000 2007 рр; в Україні в півтора рази повільніше, ніж роком раніше: в середньому на 10,6 % проти 16,2 % у 2011 р. Незважаючи на відносно невисокі показники безробіття в кожній державі, ситуація на ринку праці досить напружена. Найчастіше для зростання виробництва просто недостатньо трудових ресурсів (особливо це характерно для Росії і Казахстану). Рівень безробіття – трохи вище 5 %, але немає робочої сили для прискорення росту. У результаті утворюється розрив між темпами зростання зарплат і темпами зростання продуктивності праці. При зміцненні тенденції загостриться проблема конкурентоспроможності економіки [2].

Щодо соціальної політики Європейського Союзу, то на перший погляд може здатися, що в національних системах соціального захисту країн ЄС більше відмінностей, ніж схожих ознак, оскільки кожна держава йшла своїм шляхом при формуванні соціальної політики. Разом з тим, можливою є їх типологізація, що допомагає краще вивчити досвід європейських держав і застосувати його в Україні. В ЄС домінують чотири основні моделі: континентальна, англосаксонська, скандинавська і південно-європейська.

Континентальна модель (модель Бісмарка) встановлює жорсткий зв’язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, отже соціальні видатки фінансуються, переважно, за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Англосаксонська модель (модель Беверіджа) здійснює фінансування як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок державного бюджету. В скандинавській моделі отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантується всім жителям держави й не обумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. Південно-європейська модель має відносно низький рівень соціальної захищеності, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї.

Не дивлячись на відмінності в моделях соціальної політики, країни Європейського Союзу є переважно соціально-орієнтованими державами. Їх відмінності полягають у рівні цієї "соціальності" [3, с. 7].

За стандартами Ради Європи соціальне забезпечення включає, крім матеріального забезпечення (завдяки соціальному страхуванню), також інші форми соціального захисту: державну соціальну допомогу, спеціальний і особливий (додатковий) соціальний захист тощо. Міжнародне бюро праці визначає важливість горизонтального (якомога повніше охоплення населення

соціальними гарантіями) та вертикального (поступове забезпечення більш високих гарантій отримання доходу та охорони здоров'я з урахуванням економічного й соціального розвитку при виникненні соціальних ризиків – безробіття, хвороби, інвалідності, народження дитини, втрати годувальника, похилого віку тощо) компонентів соціального забезпечення [4, с. 10-11].

В ЄС наявний високий рівень соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективний захист прав працівників, розвинена система охорони довкілля. Наслідком інтеграції України в ЄС стануть суттєві зміни в забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів [5, с. 98].

Джерела фінансування програм соціальної політики поділяють на внутрішні і зовнішні. Зовнішні джерела фінансування формуються за рахунок міжнародних економічних інституцій (міждержавних, державних і недержавних), а внутрішні – визначаються бюджетом на відповідний рік та цілою низкою позабюджетних коштів, основними серед яких є кошти державних та недержавних соціальних фондів, соціальних фондів органів місцевого самоврядування, різноманітні позики (територіальні, муніципальні, змішані тощо), а також фінансовими ресурсами підприємств, організацій та установ, які опосередковано підтримують соціальні проекти і заходи [6, с. 28].

Однак основним джерелом фінансового забезпечення соціальних гарантій є бюджет держави, що пояснюється як низьким рівнем доходів переважної частини населення, так і традиційною орієнтацією громадян на отримання соціальних послуг саме від держави.

Характерною ознакою соціальної політики держав засновниць СНД та ЄС є загальна тенденція до збільшення частки бюджетних видатків на соціальні заходи у видатках бюджету. Упродовж 2008-2012 рр. річні видатки на соціальні заходи складали в середньому 16,9 % загальної суми видатків українського бюджету, 21,3 % – бюджету РФ, 28 % – бюджету Білорусі та 44,8 % – бюджету ЄС (табл.2).

За сукупною часткою соціальних видатків бюджету відносно ВВП Україна не поступається державам Європейського Союзу. Проте в Україні, як і в інших державах засновницях СНД, більша частина соціальних видатків поглинається видатками на фінансування програм соціального захисту і соціального забезпечення, в той час як у державах ЄС переважна частина бюджетних видатків спрямована на фінансування таких соціальних послуг, як освіта та охорона здоров'я [7, с. 9]. Крім того в видатки бюджету ЄС на соціальні заходи входить забезпечення зайнятості населення, що сприяє конкурентоспроможності економіки, а в державах Митного Союзу та в Україні, як зазначалосося вище, загострюється проблема конкурентоспроможності економіки.

Визначальною тенденцією процесу формування фінансового забезпечення соціального захисту населення є посилення ролі фінансових ресурсів системи соціального страхування України. У структурі видатків системи соціального страхування провідне місце

посідають видатки на фінансування соціальних виплат та соціальних послуг. Значну частину коштів соціального страхування складають адміністративно-організаційні видатки.

Таблиця 2
Динаміка та структура видатків бюджетів держав засновниць СНД та ЄС на соціальні заходи у 2008-2012 рр.

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Видатки державного бюджету України (всього), млрд грн	253,2	274,2	307,7	342,7	413,6
Видатки державного бюджету на соціальні заходи (всього), млрд грн	26,5	29,6	32,2	92,3	106,8
у т.ч. на: культуру	1,3	1,4	1,6	1,9	2,4
освіту	15,6	18,6	20	20,1	27,3
охорону здоров'я	5,8	5,9	6,1	7,5	7
соціальну політику	3,8	3,7	4,5	62,8	70,1
Частка видатків на соціальні заходи в державному бюджеті України, %	10,5	10,8	10,5	26,9	25,8
Видатки федерального бюджету Російської Федерації (всього), млрд грн	1 514,20	2 415,0	2 630,6	2 949,9	3 351,6
Видатки на соціальні заходи Російської Федерації (всього), млрд грн	203,1	301,4	327,8	994,1	1 160,5
у т.ч. на: соціальну політику	58,7	80,9	89,7	844,7	1 003,5
освіту	71	104,5	115,1	149,4	157
культуру	17,8	27,9	32,7	0	0
охорону здоров'я	55,6	88,1	90,3	0	0
Частка видатків на соціальну політику в федеральному бюджеті Російської Федерації, %	13,4	12,5	12,5	33,7	34,6
Видатки республіканського бюджету Республіки Білорусь (всього), млрд грн	96,2	138,9	102,8	103,9	95,9
Видатки на соціальні заходи Республіки Білорусь, млрд грн	35,4	60,9	20	21	19,2
Частка видатків на соціальну політику в республіканському бюджеті Республіки Білорусь, %	36,8	43,8	19,5	20,2	20
Видатки бюджету ЄС (всього), млрд грн	994,1	1 458,4	1 485,8	1 575,1	1 516,2
Видатки бюджету ЄС на соціальні заходи (всього), млрд грн	452	672,6	693,1	736	591,2
у т.ч. на: соціальну політику	5,4	16,4	17,9	20	21,6
забезпечення зайнятості	446,6	656,2	675,2	716	569,6
Частка видатків на соціальні заходи в бюджеті ЄС, %	45,5	46,1	46,6	46,7	39

Джерело: власні розрахунки на основі [8-12; 13; 14; 15, с. 19-20; 16].

Ефективність заходів щодо зменшення впливу соціально негативних наслідків залежить від стану і тенденцій фінансового забезпечення фондів соціального страхування. Результати проведеного порівняльного аналізу динаміки фактичних находжень до бюджетів фондів та видатків з них засвідчують, що впродовж 2008-2012 рр. спостерігалося значне збільшення як дохідної, так і видаткової частини бюджетів фондів соціального страхування України (табл. 3).

Таблиця 3
Доходи та видатки фондів соціального страхування України за 2008 2012 рр., млн грн

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності					
Доходи	7 227,6	7 837, 1	7 475,10	8 560,00	10 144,7
Видатки	7 243,7	7 837,1	8 191,1	7 559,20	10 144,7
Результат виконання бюджету ФСС ТВП	-16,1	0	-716	1 000,8	0
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття					
Доходи	4 763,1	5 804,4	7 190,0	8 075, 6	н.д.
Видатки	4 753,9	5 947,5	6 856,8	8 197,1	н.д.
Результат виконання бюджету ФСС ВБ	9,2	-143,1	333,2	-121,5	н.д.
Фонд соціального від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань					
Доходи	3 950,0	3 570,2	3 941,2	5 662,8	7 245,60
Видатки	3 672,8	3 533,7	4 383,8	4 638,5	5 730,90
Результат виконання бюджету ФСС ТВП	277,2	36,5	-442,6	1 024,30	1 514,7
Пенсійний фонд					
Доходи	147 761, 4	151 089,00	183 565,20	197 553,60	222 631,80
Видатки	147 761, 4	164 142,10	191 472,70	163 901,90	191 427,0
Результат виконання бюджету ПФ	0	-13 053,10	-7 907,5	33 651,7	31 204,8

Джерело: побудовано за даними [17-21].

Динаміка фактичних находжень та видатків фондів соціального страхування Російської Федерації засвідчує, що впродовж 2008-2012 рр., як і в Україні, спостерігалося збільшення дохідної і видаткової частини бюджетів фондів соціального страхування РФ (табл. 4).

Таблиця 4
Доходи та видатки фондів соціального страхування Російської Федерації за 2008 2012 рр., млрд грн*

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Фонд соціального страхування					
Доходи	75,7	110	120,6	150,8	74,3
Видатки	79,7	112,1	127,7	134,3	48,4
Результат виконання бюджету ФСС	-4	-2,1	-7,1	16,5	25,9
Фонд загальнообов'язкового медичного страхування					
Доходи	34,1	31,7	26,5	94,1	251,3
Видатки	35,4	32,5	28,4	83,8	242,4
Результат виконання бюджету ФМС	-1,3	-0,8	-1,9	10,3	8,9
Пенсійний фонд					
Доходи	573,3	805,7	1 198,6	1 419,0	1 531,5
Видатки	495,1	752,2	1 104,8	1 329,0	1 417,3
Результат виконання бюджету ПФ	78,2	53,5	93,8	90	114,2

Джерело: побудовано за даними [14; 16].

Обсяги доходів фондів соціального страхування за останні роки зросли в Україні – в 1,5 раза і становили у 2012 р. 239,9 млрд грн; в Росії – в 2,7 раза і становили у 2012 р. 1 857,1 млрд грн; в Білорусі – 1,7 раза (57,0 млрд грн в 2012 р.). Зростання обсягу доходів фондів соціального страхування за 2008-2012 рр. супроводжувалося підвищенням видатків фондів держав засновниць СНД (табл. 5).

Таблиця 5
Доходи та видатки фондів соціального страхування держав засновниць СНД за 2008 2012 рр., млрд грн

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи					
Фондів соціального страхування України	163,8	168,3	202,2	220	239,9[2]
Фондів соціального страхування Російської Федерації	683,1	947,4	1 345,7	1 663,9	1 857,1
Фонду соціального захисту населення Республіки Білорусь	34,2	48,6	57,1	59,2	57
Видатки					
Фондів соціального страхування України	163,5	181,3	211	184,3	207,2[2]
Фондів соціального страхування Російської Федерації	610,2	896,8	1 260,9	1 547,1	1 708,1
Фонду соціального захисту населення Республіки Білорусь	26	44,1	55,1	55	56,3

Джерело: побудовано за даними [17-22; 14; 16].

Результати аналізу свідчать, в Україні, РФ та Білорусі дуже схожі параметри податкової політики. Саме тому пріоритетними завданнями соціальної політики держав засновниць СНД є: адресна підтримка незахищених верств населення, зміцнення позицій

[2] Без Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

середнього класу, створення нових робочих місць, покращення системи медичного та пенсійного забезпечення, активна демографічна й житлова політика, створення рівних можливостей для здобуття якісної освіти тощо [23, с. 12].

Інтеграція передбачає не тільки законодавчо-правову, ментальну і технологічну сумісність, але також рівні доходів і пенсійного забезпечення населення держав об'єднання. А для інтеграції до соціальних стандартів Європейського Союзу система соціальної політики України вимагає істотної адаптації. Процес взаємозближення держав засновниць СНД стосовно соціальної політики вже майже досягнуто, а для інтеграції з соціальною політикою ЄС Україні необхідно забезпечити прискорену модернізацію механізмів реалізації державних соціальних функцій відповідно до нових реалій і при орієнтації на збереження раніше досягнутих стандартів та їх розвиток [3, с. 10.].

З числа країн ЄС двосторонні угоди про соціальне та пенсійне забезпечення укладено Україною з Болгарією, Естонією, Іспанією, Латвією, Литвою, Словаччиною, Чехією. Угоду з Португалією підписано 2009 р. і ратифіковано в грудні 2011 р. Переговори з Німеччиною практично завершені. Разом з тим, ініційовані Україною спроби досягти відповідних домовленостей з Італією, Грецією поки що успіху не мали [24, с. 27].

Сьогодні Україна стоїть на рубіжній лінії, перетин якої означатиме перехід до нової якості відносин з ЄС – перехід від партнерства до асоціації або ж до вступу до Євразійського Союзу.

Висновки. Найгострішою проблемою соціальної політики держав засновниць СНД залишається нераціональне використання бюджетних коштів, що виділяються на соціальні заходи. Збільшення обсягів державного фінансування, яке відбувалося у 2008-2012 рр., не супроводжувалося адекватними змінами у наданні соціальної допомоги та послуг, та по суті підмінило собою якісні зміни. Отже, українська держава має прямувати у напрямку якісних змін, що передбачає запровадження європейських соціальних стандартів, тобто формування і забезпечення умов життя населення на рівні сучасних соціальних стандартів Європейського Союзу. Це вимагатиме модернізації соціальної політики та можливих наслідків адаптації вітчизняного законодавства відповідно до європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17
2. Тюрдьо Ю. За два года до Евразийского союза: анализ зарплат и прожиточного минимума постсоветских стран / Ю. Тюрдьо // Однако [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://www.odnako.org/blogs/show_23925/
3. Ярова Л. В. Соціальна політика як чинник забезпечення європейської інтеграції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси ” / Л. В. Ярова –Одеса, 2011. – 22 с.
4. Кочемировська О. О. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналіт. доп. / О. О. Кочемировська, О. М. Пищуліна. – К. : НІСД, 2012. – 88 с.
5. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.
6. Ефективна соціальна політика: зваженість сьогодні – стабільність завтра (огляд європейської та вітчизняної практики) – Луганськ: ДУ НДІ СТВ, 2010 – 52 с.

7. Савченко Н. Г. Фінансовий механізм соціального захисту населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н. Г. Савченко – К, 2010. – 20 с.
8. Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 28 грудня 2007 року № 107-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/107-17
9. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України від 26 грудня 2008 року № 835-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-17
10. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України від 27 квітня 2010 року № 2154-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2154-17
11. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2857-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2857-17/page
12. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22 грудня 2011 року № 4282-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17
13. Официальный сайт Министерства финансов Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа – // http://minfin.gov.by/index/
14. Официальный сайт министерства финансов Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа – // http://info.minfin.ru/
15. Подвальникова О. А. Бюджетна незбалансованість як фактор фінансової нестабільності ЄС / О. А. Подвальнікова // Економічний часопис-XXI – 2012. – № 1-2 – С. 18-20.
16. Офіційний сайт національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
17. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://www.mlsp.gov.ua
18. Офіційний сайт Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // www.fse.gov.ua
19. Офіційний сайт Держаної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // www.dcz.gov.ua
20. Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // www.social.org.ua
21. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – // http://www.pfu.gov.ua
22. Официальный сайт Фонда социальной защиты населения Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа – // http://ssf.gov.by
23. Березовська-Чміль О. Б. Соціальна політика та механізм її реалізації в Україні (політологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси " / О. Б. Березовська-Чміль – Чернівці, 2011. – 20 с.
24. Гарантування виплат соціального забезпечення українським працівникам-мігрантам: розробка політики та майбутні виклики = Ensuring social security benefi ts for Ukrainian migrant workers./ Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. - Київ: МБП, 2012 – 45 с.

УДК 339.9; 327

Пасічний Р.Я.*

МИТНИЙ СОЮЗ: ДОСВІД КРАЇН УЧАСНИЦЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

В статті розглянуто вплив діяльності Митного союзу Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан на економічну ситуацію в країнах-членах та проаналізовано перспективи розвитку інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Визначено вигоди та втрати, які можуть виникати в разі приєднання або збереження теперішнього статусу України по відношенню до МС.

Ключові слова: Україна, Митний Союз, економічна інтеграція, економічний ефект, зовнішня політика, міжнародні відносини.

This article considers the impact of the Customs Union of Russia, Belarus and Kazakhstan on the economic situation in member countries and analyzed the prospects for the development of integration processes in the CIS. Defined benefits and losses that may occur when joining or maintaining the present status of Ukraine against CU.

Стратегічною метою зовнішньої політики Російської Федерації на сучасному етапі її розвитку є відновлення своєї ролі як великої світової держави. Посилити свій вплив на теренах пострадянських держав, РФ намагається, за допомогою різноманітних інтеграційних структур та залучення у них країн бувшого СРСР. Одним з таких інтеграційних об'єднань є Митний союз, який Росія планує розширювати, утворивши на його базі Євразійський економічний союз (до 2015 року), трансформувавши його згодом в Євразійський союз (у період 2020–2025 років).

Питання вступу України до Митного союзу, на сьогоднішній день, набуває особливої актуальності, внаслідок ініціювання низкою українських політичних сил питання проведення референдуму щодо європейського або євразійського вибору нашої держави. Іншими словами, воно перейшло з економічної сфери у сферу політичну. Від розрахунку прибутковості внаслідок вступу, до визначення власної ідентичності та приналежності, відповідно до певних ідеологічних уподобань. Стратегічне завдання РФ є політичним та розрахованим на довгу перспективу, а сьогоднішня пропозиція залучити Україну до Митного союзу подається під виглядом виключно економічної інтеграції із негайним економічним ефектом, позитивним для України. Білорусь та Казахстан уже мають досвід, і не тільки позитивний від перебування у МС. Приєднання Республіки Білорусь до Митного союзу призвело до значних змін у її економіці, які будуть виявлятися і в коротко-, і в довгостроковій перспективі. Одним із найвагоміших наслідків стане те, що дотримання РБ всіх умов участі в МС приведе до значної лібералізації внутрішнього ринку та розвитку ринкових відносин у Білорусі. Прискорене просування цих процесів здатне спричинити значні зрушення у білоруському суспільстві. У результаті приєднання до МС Білорусь

* старший викладач кафедри політології Національного університету «Львівська політехніка».

© Пасічний Р.Я., 2013

змушена зменшити тарифи на 2 тис. товарних позицій з 11,5 тис. У 470 позиціях тарифи зросли. Митний тариф на продовольчі товари зменшений до 20 %. У сукупності тарифи знизяться приблизно на 1 %, що свідчить про більшу відкритість білоруського ринку в умовах нового інтеграційного простору. За цих умов підприємства РБ будуть змушені доводити свою конкурентоспроможність навіть на внутрішньому ринку. Це пов'язано з тим, що, попри отримання білоруською промисловістю можливості закуповувати за зменшеними цінами сировину, комплектуючі та напівфабрикати, вона таки програватиме в конкуренції з аналогічними російськими підприємствами, що мають преференції завдяки використанню енергоресурсів за внутрішньоросійськими цінами та близькості до джерел сировини. Внаслідок цього до 30 % підприємств РБ можуть постати перед загрозою реструктуризації та приватизації, а відтак, можуть бути поглинуті російськими конкурентами [2]. Може погіршитися й становище білоруських підприємств легкої промисловості. Незважаючи на вільний вихід на ринки Росії й Казахстану їхніх товарів (без квот і обмежень), вони втрачатимуть власний внутрішній ринок. Не виключена поява дешевої нелегальної китайської продукції, що потраплятиме завдяки реекспорту з території Казахстану. Зі збільшенням пропозиції товарів на внутрішньому ринку зростатиме конкуренція, тому слід очікувати на вимушене зниження цін білоруськими виробниками з метою втримання ринкових позицій. Загалом найочевиднішим плюсом членства РБ в Митному союзі, на думку деяких експертів, є спрощення процедур оформлення експорту-імпорту та єдиних технічних регламентів. Проте доступ білоруських товарів на російський і казахстанський ринки був би достатньо динамічним і у випадку створення звичайної зони вільної торгівлі між РБ і РФ, без акценту на позаекономічних чинниках, тарифних обмеженнях і політичній інтеграції. Нинішні ж умови не надали суттєвого покращення доступу білоруських товаровиробників на російський ринок порівняно з напрацьованими під час формування Союзної держави РФ та РБ [4].

Домінування сировини та продукції першого переділу в структурі виробництва та експорту зробило Росію та Казахстан конкурентами в боротьбі за одні й ті самі зовнішні ринки: нафтопродуктів і металовиробів (частка товарів, що конкурують із російськими, складає в експорті Казахстану близько 90 %). Суперечності при формуванні єдиного митного простору створюють низку ризиків для казахстанської економіки та місцевого бізнесу: загострення конкуренції між виробниками МС на ринках третіх країн; потенційна втрата казахстанськими виробниками внутрішнього ринку; втрата конкурентоспроможності казахстанського виробництва через подорожання імпорту із третіх країн унаслідок запровадження єдиного митного тарифу; витіснення більш конкурентоспроможного імпорту з третіх країн (через переважання російських і білоруських технологій) з перспективою «консервації» технологічної відсталості РК; зменшення коригуючих можливостей регулювання зовнішньої торгівлі в кризових ситуаціях через тарифні й нетарифні важелі регулювання імпорту, у т. ч. застосовувані до ввозу з країн-партнерів; імовірний відплив інвестицій до Росії та Білорусі. [4, с.19]

Таким чином, лібералізація торгівлі й інвестицій призводить до уповільненого розвитку економіки РК, збільшення безробіття та загострення соціально-економічних проблем. У казахстанському експертному співтоваристві висловлюється думка, що, за аналогією з першими етапами створення Європейського економічного співтовариства, Росія при погіршенні кон'юнктури для своїх товарів застосовуватиме завуальовані механізми нетарифного захисту внутрішнього ринку та обмеження імпорту товарів з країн-партнерів, наприклад, застосування до них особливих умов оплати чи зберігання товарів; підвищені вимоги до якості, упаковки чи маркування; обмеження рекламно-інформаційної діяльності; вимога наявності в експортера свого агента на території країни-імпортера.

Як можливий ризик для Казахстану розглядають також те, що йому не вдасться реалізувати наміри поглиблення енергетичної співпраці з Білоруссю, що передбачали поставки казахстанської нафти на білоруські нафтопереробні заводи. У цьому контексті варто зазначити, що однією з причин створення МС стало те, що РФ вважала занадто дорогим і непрактичним митне облаштування кордону з Казахстаном, котрий, по-перше, є найдовшим у світі, а по-друге, кількаразово перетинається залізничною магістраллю, побудованою ще за часів СРСР. Практичнішим, у тому числі і для створення перепон «сірому» проникненню на російський ринок китайських товарів, визначено спільне облаштування кордонів Казахстану. Підтвердженням цьому можна вважати опубліковані на веб-сторінці міністерства фінансів Республіки Казахстан «Коментарі до Довідки про ризики, пов'язані зі скасуванням з 1 липня 2010 року митного оформлення товарів, увезених у Російську Федерацію через російсько-казахстанську ділянку державного кордону, і заходи щодо їх мінімізації»[1].

За підрахунками казахських експертів, через участь Астани в МС вже в цьому році бюджет республіки не дорахується $ 470 млн. Все тому, що єдиний митний тариф новоутвореного союзу на 92% складається із митних зборів Росії. І практично 90% від всіх митних зборів буде йти прямісінько в російський бюджет, а Казахстану діставатиметься від цього всього братського пирога лише близько 7%. Окрім цього, було б варто взяти до уваги, що з початку цього року на деякі імпортні товари, завезені з поза зони Митного союзу (2/3 від загальної кількості), ціни в Казахстані вже підстрибнули ледве не на 50%. Очікується подорожчання продуктів харчування, розмитнення імпортних авто з входженням Казахстану в Митний союз встигли вирости втричі. Як наслідок, опозиційні депутати та казахські громадські діячі, надіслали листа до керівництва країни, в якому назвали входження в Митний Союз «початком кінця незалежного існування» Казахстану й закликали денонсувати раніше підписані угоди [5].

Аналітичні роботи присвячені входженню України в Митний Союз не є однозначними. На жаль, більшість з них є політично заангажованими, і на нашу думку, їм бракує тверезої економічної оцінки. Залежно від політичної орієнтації авторів вони показують або тільки позитивні, або тільки негативні моменти. Саме тому, заслуговує на увагу аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень як політично-нейтральна та економічно обгрунтована.

Прогнози щодо економічного зростання в умовах ініційованого РФ інтеграційного співробітництва в межах «МС + Україна» (ЄЕП) ґрунтується на таких припущеннях: переорієнтація російського експорту паливно-енергетичних і сировинних ресурсів з ринку країн Заходу на ринок країн ЄЕП, оскільки збільшення поставок російських паливно-сировинних ресурсів України ЕЄП сприятиме додатковому зростанню економіки, і як наслідок – розширенню місткості ринку для експорту російської продукції; реструктуризація експортно-сировинної моделі в РФ за рахунок зростання експорту до країн ЄЕП продукції машинобудування; загальне вповільнення зростання промислового виробництва в Росії, пов'язане насамперед з поступовим сповільненням приросту видобутку палива – нафти та газу; розширення взаємного товарообміну продукції обробних галузей промисловості й продукції сільського господарства, тобто продукції, що за своїми конкурентними можливостями не може бути реалізована на ринках інших країн. Мається на увазі передусім машинобудівна продукція, продукція сільського господарства, легкої та харчової промисловостей; витіснення імпорту третіх країн з товарних ринків країн-членів МС та України, створення ефекту переорієнтації імпортних поставок на російські товари в результаті підвищення імпортних мит на товари країн-конкурентів РФ (Китай, ЄС); кон-

центрація транспортно-логістичних можливостей (на противагу конкуруючим зусиллям ЄС щодо створення транзитних коридорів з Китаю в Європу через азіатські країни (із залученням Казахстану, Туреччини), а також усунення загроз для РФ, пов'язаних із розвитком транзитного коридору Балтійське–Чорне море.

Отже стимулом для приєднання до Митного союзу Україні будуть запропоновані більш дешеві енергоносії, скасування мита на торгівлю енергоносіями, потенційне збільшення експорту продукції вітчизняного виробництва до країн-членів Митного союзу, розвиток кооперації та зменшення трансакційних витрат. Прогнози щодо збільшення ВВП України робляться в ширшому діапазоні – від 1,5 % щорічно до 15 % до 2015 року. [3, ст. 51-52].

Разом з перевагами, у цій доповіді, автори виводять наступні ризики інтеграції Україниз країнами митного Союзу: консервація статус-кво в поточній конкурентоспроможності України (сировинний профіль зовнішньої торгівлі, низька додана вартість, неконкурентна продукція); перебирання та посилення ризиків для національної економіки, що випливають із глобального позиціонування країн МС у світовому поділі праці; погіршення структури імпорту (зниження його технологічного рівня через зростання імпортних тарифів та переорієнтацію на російських постачальників – особливо актуальне для імпорту транспортних засобів); консервація високого рівня енергозатратності українського ВВП (через зниження цін на енергоносії та демотивацію виробників до модернізації та енергоефективності); потенційна втрата контролю над профільними для України виробництвами (через дружні та недружні поглинання потужнішими конкурентами з РФ); втрата поточної порівняльної конкурентоспроможності внаслідок посилення геоекономічної потуги РФ та/або через зниження конкурентоспроможності українських виробників через зміну митних тарифів (актуально для наступних експортних позицій: чорні метали, продукція АПК та продовольство, добрива). [3, ст. 38].

Питання входження України у Митний Союз є непростим і в першу чергу це рішення мусить бути економічно обгрунтованим, а не політично заангажованим. Україна, на сьогодняшній день, перебуває в доволі вигідному положенні у тому сенсі, що може спокійно поспостерігати, як відбувається взаємодія трьох пострадянських країн у Митному Союзі, зважити всі «За» і «Проти», повчитись на помилках інших, після чого зможе запропонувати свої умови чи варіанти співпраці.

Список використаних джерел

1. Комментарии к Справке о рисках, связанных с отменой с 1 июля 2010 года таможенного оформления товаров, ввозимых в Российскую Федерацию через российско-казахстанский участок государственной границы, и мерах по их минимизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.kz/structure/data/tom_souys.htm
2. Зеленкова, А. Какие неприятности несет Беларуси ЕЭП и Таможенный союз? 16.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazetaby.com/index.php?&sn_nid=33743&sn_cat=34
3. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
4. Сержанович В. А. Выгоды Беларуси от Таможеного союза неочевидны. 22 октября, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.belmarket.by/ru/97/1/7696/
5. Янукович і казахська правда про Митний союз – [Електронний ресурс] http://glavcom.ua/articles/459.html

УДК 339.944+338.46 (477) ***Яремович П.П.****

ТРАНСКОРДОННІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЛОГІСТИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ

Стаття присвячена дослідженню транскордонних факторів розвитку міжнародних господарських логістичних комплексів. З'ясовано, що процеси глобалізації мають значний вплив на розвиток світової транспортно-логістичної інфраструктури.

Ключові слова: транскордонний, фактор, розвиток, міжнародний, господарський, логістичний, комплекс, інфраструктура, глобалізація.

Статья посвящена исследованию трансграничных факторов развития международных хозяйственных логистических комплексов. Выяснено, что процессы глобализации имеют значительное влияние на развитие мировой транспортно-логистической инфраструктуры.

Ключевые слова: трансграничный, фактор, развитие, международный, хозяйственный, логистический, комплекс, инфраструктура, глобализация.

The article is devoted to the study of cross-border factors of development of the international business of logistic complexes. It was found out, that the processes of globalization have a significant impact on the development of global transport and logistics infrastructure.

Key words: cross-border, factor, development, international, economic, logistic, complex, infrastructure, globalization.

Постановка проблеми: Інтеграція української транспортно-логістичної інфраструктури у світову транспортно-логістичну систему не може відбутися за умови ігнорування транскордонного співробітництва. Розбудова атошляхів, придорожньої інфраструктури, динамічне створення об'єктів комерційної нерухомості актуалізувало завдання визначення дієвих механізмів ефективного використання транспортно-логістичної інфраструктури нашої країни. Дослідження основних тенденцій її розвитку свідчить, що для ефективного використання транзитного потенціалу України, пріоритетом має бути розвиток міжнародних господарських логістичних комплексів (МГЛК) у транскордонному напрямі. Вибір такої стратегії, на нашу думку, суттєво вплине на підтримку інтеграційних процесів у підприємництві, місце країни в системі світогосподарських зв'язків та її міжнародну конкурентоспроможність на ринку транспортно-логістичних послуг.

Аналіз останніх публікацій: проблематика обгрунтування транскордонних факторів розвитку міжнародних господарських логістичних комплексів в умовах глобалізації є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних науковців. Серед них доцільно виділити Вергуна В.А., Дудченко М.Д., Григорак М.Ю., Журбу І.Є., Рибчука А.В., Румянцева А.П., Філіпенко А.С., Ларіну Р.Р., Хмару М.П., Шниркова О.І., Прокоф'єву

* старший викладач Київського економічного інституту менеджменту

© Яремович П.П., 2013

Т.А., Сергєєва В.І. та ін. Різні аспекти досліджуваної проблематики значною мірою висвітлені в економічній літературі, проте єдиної думки щодо зазначеної проблематики не існує.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні впливу транскордонних факторів на розвиток міжнародних господарських логістичних комплексів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток міжнародних транспортних коридорів і транспортно-логістичної інфраструктури стали відповіддю світового співтовариства на виклик фундаментальних явищ і процесів у сфері виробництва й торгівлі на різних континентах[1]. Ці процеси мають об'єктивний, глобальний характер. Вони породжують новий стан системи світової торгівлі і міжнародного поділу праці, впливають на створення і функціонування глобальної фінансової системи. У продовж останніх 30 років концептуально визрівав проект створення єдиної планетарної транспортно-логістичної системи на підставі інтеграції континентальних транспортно-логістичних комунікацій, що мають стратегічне значення у забезпеченні вантажних і пасажирських перевезень між Європою й Азією, Азією й Америкою, Європою й Африкою[2]. В центрі уваги виявився напрямок Європа-Азія. Пов'язано це з тим, що між полюсами Західноєвропейського й Азіатсько-Тихоокеанського регіонів простягається величезний простір з понад 3 млрд. населенням, на якому розгортаються головні події в міжнародній торгівлі [2].

Висування на передові позиції Євро-Азіатської світової транспортної системи стало наслідком дії двох макроекономічних чинників. Одним з них є нестійкість і нерівномірність використання досягнень науково технічного прогресу в різних секторах світового господарства, що спричиняє неоднакову швидкість розвитку різних галузей промислового виробництва у світовій економіці. Іншим – це прискорене наростання інтеграційних процесів у Європі. Перший чинник проявляється у короткострокових спадах виробництва в одних регіонах, що спеціалізуються на певних галузях, при одночасному піднесенні в інших. Це тримає в напруженні світову торгову систему, провокуючи досить різкі коливання її кон'юнктури. Як правило, цей процес є джерелом регіональних фінансових криз, що мають стабільний перманентний характер з точками прискореного зростання в різних регіонах планети.

Різкі коливання кон'юнктури призвели до істотних структурних зрушень у світовій торгівлі, що зумовило міжконтинентальне переорієнтування її стратегічних напрямів і сегментарні зміни структури світового ринку товарів і послуг. В результаті, починаючи із середини 80-х років, виявляється стійка тенденція до збільшення товарообміну між країнами Західної і Центральної Європи, з одного боку, і Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Південно-Східної Азії й Індійського субконтиненту, з другого. Середньорічні темпи зростання при цьому становлять 5-13% [3]. Саме ці об'єктивні зрушення в системі міжнародної торгівлі, на наш погляд, стимулювали появу і реалізацію інтеграційних ініціатив, спрямованих на створення у Західній Європі єдиного економічного простору, що споконвічно уявлявся як найбільша у світі зона вільного руху товарів, послуг і капіталів.

У Західній Європі цілеспрямований розвиток центрів транспортної логістики почався на початку 80-х років, що було обумовлено високою динамікою зростання вантажних і пасажирських перевезень в умовах глобалізації світових товарних ринків. Зростаюча кон-

---

[1] як вважає В.І. Сєргєєв «функціонування глобальних логістичних систем неможливе без відповідної інфраструктури, до якої, перш за все, відносяться міжнародні транспортні коридори» [1, 45].

[2] за словами М. Дам'єн «світ, під тиском ООН і США, переживає хвилю раніше не баченої лібералізації на всіх видах транспорту й тенденцію до створення єдиного глобального транспортно-логістичного комплексу» [4, p.5].

куренція між товаровиробниками змусила шукати додаткові можливості для зниження транспортної складової в кінцевій ціні товару. Це вимагало створення нової техніки, розвитку транспортної інфраструктури, впровадження сучасних транспортно-логістичних технологій, які дозволили у підсумку знизити транспортну складову в кінцевій ціні товару до 8 – 10%, а сумарні витрати товаровиробників на транспортно-логістичні послуги на 10 – 20% [5].

Наявність розвиненої мережі міжнародних господарських логістичних комплексів дозволяє реалізувати систему масштабних маршрутних перевезень, а завдяки застосуванню міжнародних методів обробки інформації для управління транснаціональних логістичних систем, що діють в рамках міжнародних транспортних коридорів, забезпечити високу якість перевезень між національними і міжнародними МГЛК. За рекомендаціями ООН, світовій транспортній інфраструктурі необхідно мати 70-80 консолідуючих центрів [6]. Розвиток міжнародних господарських логістичних комплексів також прискорює процес інноваційного розвитку економік країн, викликає підйом інновацій, зміцнює здатність підприємств країни конкурувати на світовому ринку. Між економічним розвитком країни та інноваціями існує тісний зв'язок. Країни з високою складовою високотехнологічного виробництва мають значно кращі економічні показники та більш високий рівень життя населення.

Бар'єри, що перешкоджають транскордонному співробітництву в рамках розвитку МГЛК, пов'язані, головним чином, з розходженнями в законодавствах країн-учасниць і не можуть бути відкореговані. Свою негативну роль відіграють язикові бар'єри й розходження в менталітеті. Однак, варто відзначити, світовий ринок націлений на скорочення подібних перешкод. У сучасних умовах дедалі більше країн світу створюють господарські логістичні комплекси й інтегрують їх у світову транспортно-логістичну мережу. Розвиток МГЛК починає впливати на досягнення більш високого рівня регіонального та загальнонаціонального розвитку, формування та регулювання власних інноваційних систем. Тому, можна стверджувати, що розвиток мережі МГЛК є одним із ефективних форм економічного та інноваційного розвитку країн світу.

Таким чином, серед тенденцій, що зумовлюють прискорення розвитку МГЛК у світі, варто виділити наступні. По-перше, стирання кордонів, що загострює конкурентну боротьбу та змушує шукати нові більш ефективні стратегії та форми взаємодії компаній. По-друге, посилення ролі світової конкуренції та ускладнення її механізму, внаслідок чого підприємства не спроможні поодинці ефективно проводити конкурентну боротьбу як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. По-третє, глобалізація економіки, яка призводить до посилення процесів інтеграції економічних суб'єктів і є процесом всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів. На нашу думку, глобалізація не може бути одноразовою акцією, вона є продуктом конкурентної боротьби в процесі вільної торгівлі.

Процеси інтеграції змушують логістичні компанії розширювати перелік своїх послуг. Вони починають відходити від політики надання спеціалізованих послуг. Все більше компаній надають не профільні для них супутні послуги. Наприклад, транспортно-логістична компанія може не тільки забрати наш вантаж, скажімо у Берліні, а й розмитнити його в Ук-

раїні, сплативши до бюджету всі необхідні платежі, після цього виставити нам рахунок з урахуванням усіх витрат.

Необхідно також зазначити, що для підвищення своєї конкуренто- спроможності транспортно-логістичні компанії відкривають свої філії в багатьох країнах світу, що дає їм переваги у боротьбі за клієнта[3]. Знаходження представництва компанії за кордоном, будь це виробництво чи сфера послуг, сприяє інтеграції компанії в економіку, суспільно-політичне життя країни в якій вона розташована. Персоналу компанії легше співпрацювати із своїми іноземними партнерами-клієнтами находячись в їхній країні. Спілкуючись безпосередньо із представниками бізнесу, політики, представники компаній створюють позитивний імідж своєї компанії й країни в цілому. Відомо, що позитивний імідж може суттєво впливати на ефективну діяльність компанії. Такий підхід компаній до свого розвитку, на наш погляд, є перспективним, оскільки, тільки знаходячись у країні безпосередньої діяльності можливо вивчити ментальність та мислення людей в ній проживаючих.

Як показують проведені дослідження, ТЛК властива широка географічна представленість. Вважається, що велика ТЛК повинна мати складські об'єкти у всіх містах з населенням понад 500 тисяч людей. Також обов'язковою умовою має бути присутність складських об'єктів компанії у великих транспортних вузлах. Таке проникнення дозволяє надавати якісні послуги для великих торгових компаній, які в цілях скорочення транспортних витрат, шукають максимально короткі шляхи доставки своїх товарів до кінцевого споживача. Саме торгові компанії можуть бути якорними орендаторами регіональних МГЛК, оскільки, маючи розгалужену мережу торгівельних центрів, їм вкрай необхідно швидко вибудовувати ланцюжки поставок в декількох регіонах і своєчасно реагувати на зміну кон'юктури ринку. Необхідність завоювання нових регіональних ринків на основі логістичних послуг, також, безсумнівно, є важливою причиною, за якої великі торгові компанії будуть користуватися саме послугами логістичних мереж.

В епоху глобальної інтеграції можна виділити три основні тенденції, які мають відношення до транспортно-логістичної інфраструктури, це по-перше, наукоємна економіка веде до концептуальних змін функціонально-компетентної та організаційно-економічної структур інфраструктури. Інтегральні комунікаційні технології все більше використовуються на різних видах транспорту, енергетиці, будівництві для того, щоб досягти більшої ефективності як фізичних, так й інформаційних і трансакційних потоків. По-друге, відбувається помітне збільшення та географічна диверсифікація транспортних перевезень товарів і пасажирів, що пов'язано із міжнародною орієнтацією бізнесу. Концептуальні положення сталого розвитку інфраструктури, засновані на паритетності відносин «господарство – населення – навколишнє середовище», ставлять нові вимоги до організації перевезень. По-третє, світова економіка веде до потреби кращої координації між управлінням потоками міжнародного транспорту та управлінням міжнародними виробничими мережами. Поступово управління транспортними потоками стає незалежним видом діяльності, широко починає застосовуватись логістика в якості теоретико-прикладної дисципліни по оптимізації управління різними потоками, в тому числі транспортними.

Світовий ринок транспортно-логістичних послуг, за результатами досліджень та розрахунків, нині характеризується територіальною структурою, у якій перевагу мають

---

[3] американський науковець М.Портер, вивчаючи конкурентні переваги фірм, говорив, що «країна, котра є для фірми місцем її базування, грає центральну роль у міжнародному успіху фірми. База, якою компанія володіє у себе вдома, визначає її спроможність швидко відновлювати технологію й методи, роблячи це в потрібних напрямках. База - це місце, звідки, у кінцевому рахунку, витікає конкурентна перевага і звідки вона повинна отримувати підтримку» [7].

країни Західної Європи – 29,5% за вартістю, Північної Америки – 28,2%, країни АТР – 21% [8]. В територіальній структурі інтегрованої транспортно-логістичної системи ведучу роль грають мультимодальні транспортно-логістичні вузли, міжнародні господарські логістичні комплекси, логістичні платформи. Також варто відмітити, що сучасна сіть вузлових пунктів надмірно децентралізована. Наприклад, зараз у Європі функціонує майже 550 контейнерних терміналів [9].

Однією із основних задач європейської транспортно-логістичної стратегії, на нашу думку, має бути формування в Європейському Союзі вузлових пунктів інтермодальних перевезень. В умовах вільного переміщення товаропотоків у межах інтегрованого ринку Європейського Союзу відбувається зменшення кількості національних терміналів і їх заміна єдиними міжнародними господарськими логістичними комплексами, що означає зменшення числа елементів інфраструктури. Одночасно з формуванням регіональних розподільчих центрів, великими компаніями-виробниками товарів створюються МГЛК, що здійснюють накопичення, переробку, обслуговування, розділення і поставку своїх товарів в різні країни світу[4]. У зв'язку із цим потрібно відмітити, що спостерігається тенденція до консолідації європейських міжнародних господарських логістичних комплексів, об'єднання їх у європлатформи.

Аналізуючи світову практику розвитку транспортно-логістичної інфраструктури ми акцентували увагу на функціональності МГЛК. В процесі нашого аналізу було виявлено різноманітні типи створених та заявлених до будівництва МГЛК. Зокрема, логістичний парк в міжнародному аеропорту Ватрі (логістична платформа площею 15 тис. кв.м., логістичний парк площею 43 тис. кв. м.). Загальна площа, призначена для перевантаження вантажів які перевозяться літаками, має досягти показника в 230 тис. м. кв. критих складських й логістичних площ. В аеропорту Ватрі сьогодні в галузі транспорту і логістики працює біля тисячі робінтиків та службовців.Тут ведуть діяльність такі компанії, як Geodis, TNT Automotive Logistics, Transport Graveleau Prologis.

Цікавим є плануваня будівництва в Португалії девяти нових міжнародних господарських логістичних комплексів. МГЛК різних маштабів будут розташовані в містах Valenca, Leixoes, Maia, Chaves, Caica, Guarda, Elvas, Bobadela, Poceirao. Крім того, аеропорти Лісабона і Порту будуть використовуватись як центри перевалки вантажів.

Викликає також певний інтерес Каунаський, Клайпедський та Вільнюський логістичні центри у Литві, будівництво яких заплановано на кінець 2012 р. Особливо актуальним є Вільнюський логістичний центр будівництво якого заплановано в три етапи: перший – будівництво контейнерного терміналу поряд із залізничною станцією Вайдотай, другий – будівництво контрейлерного терміналу, третій – розвиток логістичного парку площею 300 тис. кв.м. Реалізація цього проекту спрямована на збільшення потужностей залізничної інфраструктури в напрямку Клайпедського державного морського порту.

Заслуговує на увагу Республіка Казахстан, яка успішно використовує роль транзитного мосту між Європою і Азією, а також між Росією і Китаєм. Знаходячись на стику Європи і Азії, володіючи значним транзитним потенціалом, надає азіатським країнам географічно безальтернативний наземний транспортний зв'язок із Росією і Європою.

[4] тут буде доцільно зауважити, що саме з розвитком транс'європейської мережі МГЛК почали формуватись і розроблятись проекти, пов'язані з єврологістичною системою, тобто логістикою в європейському масштабі. Досвід країн Західної Європи показує істотну роль таких транзитних логістичних центрів у формуванні бюджету. Так, у Голландії діяльність транзитних логістичних центрів приносить 40% доходу транспортного комплексу, у Франції – 31%, у Німеччині – 25%. У країнах Центральної і Східної Європи ця частка становить у середньому 30% . Всього загальний оборот європейського ринку транспортно-логістичних послуг сягає понад 600 млрд. євро [10].

Транзитні коридори, що проходять через територію Казахстану, є суттєво коротшими. Використовуючи свою основну перевагу – геополітичне місце розташування, Республіка Казахстан зосередилась на розширенні пропускної спроможності транспортно-логістичної системи на напрямку міжнародного транзитного коридору «Західний Китай - Західна Європа» за рахунок розвитку мережі МГЛК. Це дозволить переорієнтувати частину вантажів, які перевозяться з Китаю, з морського транспорту (45 днів) на автомобільний (11 днів), й наданні якісних супутніх транспортно-логістичних послуг [11][5].

Економічний розвиток Росії характеризується перебудовою виробничих сфер діяльності з переважною орієнтацією на наукомістку, конкурентоспроможну продукцію і послуги. Це сприяє ефективному розвитку в країні міжнародних зв'язків і торгівлі, нових форм організації виробництва. Наявність великого потоку різних транспортних і інформаційних зв'язків призводить до розвитку міжнародних транспортних коридорів – меридіонального і широтного напрямків, на яких формуються і функціонують міжнародні господарські логістичні комплекси. Проекти створення МГЛК мають статус державних. Так, за останній час, Мінтрансом Росії проведені конкурси на обгрунтування інвестицій по транспортно-логістичних проектах, які реалізувалися в підпрограмі «Розвиток експорту транспортних послуг» в рамках Федеральної цільової програми «Модернізація транспортної системи Росії». Транспортна стратегія Росії, розроблена на період 2010-2025 рр. визначає те, що вона може зіткнутися із необхідністю переорієнтації вантажопотоків. Для подолання цієї проблеми програмою передбачено створення мережі міжнародних господарських логістичних комплексів[6]. Цікавим є також досвід Білорусії у розвитку міжнародних господарських логістичних комплексів. Білоруси, будуючи МГЛК, застосовують всі економіко-організаційні методи, притаманні цьому бізнесові: створюють мережі МГЛК як у своїй країні, так і за кордоном; інвестують свої кошти й активно залучають іноземні інвестиції. Серед таких проектів варто виділити міжнародний господарський логістичний комплекс класу «А» в Заславлі. МГЛК в Заславлі побудований у центрі торговельних шляхів. Перевезення товарів автотранспортом через Білорусь зростає і за обсягами наближається до залізничного транзиту. Поява сучасних високотехнологічних зон логістики істотно змінює ринок транспортно-логістичних послуг і стимулює до розвитку весь регіональний бізнес;

Висновки та практичні рекомендації. Таким чином, проаналізувавши функціональність міжнародних господарських логістичних комплексів, зокрема у транскордонному аспекті, ми зробили висновок, що Єросоюз прагне створити єдину транспортно-логістичну інфраструктуру ЄС, що відповідає сучасним вимогам. З цією метою на новому етапі логістичного розвитку з'єднаної Європи визначені нові орієнтири – створення європей-

---

[5] при здійсненні сполучення між Європою і Китаєм через Казахстан відстань перевезень зменшується вдвічі, порівняно з морським шляхом і на тисячу кілометрів, порівняно з транзитом по території Росії. За даними Мінтранскому республіки, загальна довжина автодороги Західна Європа - Китай складе 8 тис. 998 км, більше 3 тис. 200 км з яких пройде по території Казахстану на основі існуючої автодороги Самара - Шимкент - Тараз - Кордай - Алма-Ата. Запропонована схема транспортно-логістичної системи на напрямку міжнародного транзитного коридору «Західний Китай - Західна Європа» включає в себе будівництво чотирьох міжнародних господарських логістичних комплексів (на території Алматинській області, м. Актобе, в Таскалинському районі Західно-Казахстанської області та м. Шимкент Південно-Казахстанської області), дванадцять регіональних транспортно-логістичних комплексів у невеликих містах і населених пунктах [12].

[6] варто зауважити, що особливістю російського досвіду є державний підхід до розвитку МГЛК і їх регіональна направленість. Згідно транспортної стратегії країни , МГЛК створюються у всіх регіонах, незалежно від їх економічної ефективності. Такий підхід, на нашу думку, дозволить створити єдину

ських трансконтинентальних осей на напрямах інтенсивних міжнародних перевезень і напрямах, що забезпечують зв'язки між Євросоюзом і сусідніми країнами регіону. Україна бере участь у багатьох з цих проектів – зокрема, це торкається Центральної та Південно-східної мультимодальних осей, а також Чорноморської транспортної зони.

Сьогодні слід чітко визначити пріоритетні проекти в Україні, що належать до сфери єврологістики, та сконцентрувати зусилля і фінанси для їх виконання.

Список використаних джерел

1. Сергеев В.И. и др. Глобальные логистические системы: Учеб. пособие / Под общ. ред. В.И. Сергеева. СПБ. : Издательский дом «Бизнес-пресса» – 2001. – С. 94.
2. Европа без границ в грузовых перевозках. Железные дороги мира. 2012. - № 2. [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.css-mps.ru/ zdm.
3. Офіційний веб-сайт «ТБУ – Информационный портал: «Транспортный бизнес» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://tbu.com.ua
4. Damien Marie-Madeleine. La politigue ueropeenne des transports. // Presses Universitaires de France, 1999. – p.5.
5. Офіційний веб-сайт Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.unece.org
6. Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй (ООН) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.un.org
7. Портер М. «Конкуренция»: Пер. с англ.: Уч. пособие. М. : Изд. дом «Вильямс» – 2000. – С. 56.
8. Електронний портал по логістиці, транспорту й митниці [Електронний ресурс] // Режим доступу: hhh://www.logistics.ru
9. Офіційний веб-сайт Асамблеї Європейських регіонів [Електронний ресурс]. // Режим доступу: http://www.aer.eu
10. Офіційний веб-сайт Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.unece.org
11. Електронний журнал «Логистика и управление» [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.logistpro.ru
12. Рибчук А.В. Глобальна виробнича інфраструктура світового господарства : теорія і практика : Монограафія / А.В. Рибчук – Дрогобич : Вимір, 2009. – 436 с.
13. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с. – Бібліогр.: с. 638-648. — ISBN 966-346-268-X.
14. Хмара М.П. Високотехологічні кластери Європейського Союзу : Монографія-Київ, 2011. – 154 с.
15. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі : монографія / О.І. Шнирков; КНУТШ. – Київ : Київський університет. – 2008. – 144 с.

УДК 65.012 ***Гнилицький М.В.****

МІСЦЕ І РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Проаналізовано особливості розвитку інформаційної галузі Україниусистемі функціонування державного регулювання економікою, яка відіграє важливу роль у сфері розбудови національного господарства.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси держави,інформаційна сфера, захист економічних інтересів держави.

The abstract is devoted to the peculiarities of development of information industry of Ukraine in the functioning of state regulation of the economy, which plays an important role in developing the national economy.

Keywords: national security, national interests, information field, protection of economic interests of the state.

Актуальність теми. Інформаційна сфера, будучи системо утворюючим чинником життя суспільства, активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових існування держави.

Національна безпека України істотним чином залежить від забезпечення інформаційної безпеки, і в ході технічного прогресу ця залежність буде зростати.

Саме в інформаційній сфері виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню, при виконанні інформаційних процесів. Ці суспільні відносини становлять основний предмет інформаційного права, предмет його правового регулювання.

Сучасні тенденції насичення вітчизняних ринків товарами, посилення конкуренції, перспективи розвитку національної економіки зумовлюють необхідність вирішення проблеми стратегічного розвитку інформаційної галузі, а також підкреслюють актуальність теми дослідження.

Ступінь наукової обробки теми. Питанням розробки теорії і методології державного регулювання економічних процесів у розвинутих і країнах, що розвиваються, присвятили свої роботи провідні українські і закордонні вчені-економісти Л. Абалкін, І. Ансофф, В. Бабич, С. Галуза, М. Гуревичов, С. Дорогунцев, Б. Данілішин, А. Маршалл, В. Месель-Веселяк, С. Мочерний, І. Михасюк, А. Лисецький, М. Демяненко, М. Павловський, В. Юрчішин, Б. Пасхавер, Д. Прейгер та інші.

Відносно досліджень інформаційної галузі можна відмітити фундаментальні роботи Р. Абдєєва, В. Андрущенка, Д. Белла, В. Бикова, Н. Вінера, В. Глушкова, Б. Гершунського, Ю. Дорошенка, У. Ешбі, М. Жалдака, Н. Жукова, В. Когана, К. Коліна, В. Кременя, С. Курдюмова, Ф. Махлупа, Н. Морзе, Л. Петрушенка, К. Поппера, І. Пригожина, В. Сифорова, А. Суханова, А. Урсула, Р. Фішера, Г. Хакена, Р. Хартлі, А. Хомоненка, К Шеннона, в яких піднімаються питання філософії інформаційної цивілізації, кібернетики, інформатиці, загальному менеджменті, розкриваються філософські концепції феномена інформації, тео-

* аспірант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

© Гнилицький М.В., 2013

ретико-методологічні положення соціальної інформатики, кібернетики, феномен управління в соціально-економічній сфері, характерні ознаки інформаційної цивілізації.

Мета статті. Визначити місце і роль інформаційної галузі у підвищенні конкурентоспроможності економіки України.

Виклад основного матеріалу. У недавній радянській дійсності нестійкість жорстко директивного управління з однопартійною монополією і замкнутим розвитком засобів масової інформації як би "накопичувалася", невідворотно підвівши до кризової межі і необхідності реформування системи управління. Зараз же, після декількох років, вимальовуються основні напрями реформування: реальна свобода і соціальна справедливість, громадянське суспільство і правовий порядок, духовність, ринкове господарство, військова реформа, адекватність механізмів управління природним закономірностям розвитку суспільства, інформаційна відкритість у роботі органів влади, розвиток місцевого самоврядування.

Принциповість вирішення цих проблем пов'язана з тим, що інформаційна сфера, володіючи політичною, економічною і соціальною атрибутикою, є, перш за все, середовищем і засобом, в яких реалізується державна політика, приймаються державні рішення, діє механізм управління суспільством, формуються методи регулювання подіями, проводяться управляючі дії, комплексно оцінюється їх ефективність. Від того, наскільки розвинена інформаційна сфера, залежить відкритість суспільного устрою, дієвість феномена громадської думки, ступінь зрілості суспільства. Інформаційна сфера забезпечує умови співучасті громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, визначає рівень доступності громадян до правової інформації.

Поняття стійкості державного управління не має загальновизнаного і строгого визначення. Його можна розглядати як видове до поняття сталого розвитку, синонімічним до поняття безпечного розвитку. У будь-якому випадку, це не заважає виділити чинник розвитку інформаційної сфери як один з основних індикаторів, через який явно визначається стан стійкості державного управління і безпеки розвитку суспільства. Благо, поняття держави припускає управління, а в теоретичних основах створення систем управління поняття інформації та стійкості рішення інформаційних задач мають ясну визначеність.

Частка ІТ у ВВП сучасних розвинених країн зросла з 1% в 1960-1970-х рокахдо 4-5% у 2000-х роках. За деякими оцінками [3, 4], внесок ІТ-індустрії в світовуекономіку складає майже 1 трлн дол. на рік.

Багато досліджень показують, що значна частина економічного зростання припадає на інформаційні технології [4, p. 460 -481]. Наприклад, внесок ІТ-сектору в приріст ВВП США склав в 1990-х роках 27%. Амодель економістів Національного бюро економічних досліджень США довело що довгострокове зростання цілком залежить від того, який обсяг ресурсів направлений вІТ-сектор.

Інформаційні технології ведуть до поліпшення основного капіталу, що супроводжується зростанням граничного продукту капіталу, а також позитивним зовнішнімефектом для інших чинників виробництва

Попередження і оптимізований вихід з конфліктних і кризових ситуацій в області соціальної політики і економіки, доведення до населення суспільно-значимих рішень органів влади, дослідження громадської думки, підвищення правової грамотності громадян, оцінка можливих наслідків прийнятих державних рішень, виявлення нових тенденцій і закономірностей у розвитку подій , контроль та оцінка ефективності виконання федеральних програм, "зважування" альтернативних варіантів державних рішень - такі пи-

тання вирішуються в рамках створення інформаційних систем підтримки процесів державного управління.

Разом з тим, інформаційна сфера, будучи середовищем і засобом реалізації державної управлінської політики, припускає її цілеспрямовану визначеність, наявність деякої доктрини досить чітких пріоритетів розвитку суспільства. Від чіткості виділення цих пріоритетів в чому залежить ефективність державного управління. Однак, як показала практика, колишня маніакальна спрямованість на забезпечення реалізації догматичної ідеології з досягненням "ясної перспективною" мети, якої страждала радянська політика, мала катастрофічно нестійкі наслідки. З іншого боку, життя показує, що надмірно велика нечіткість цілей розвитку суспільства також не може забезпечити ефективного управління - при цьому виникають хаотичні тенденції, що призводять до тих же нестійким наслідків. Інтуїтивно напрошується прагнення до "золотої середини" між жорсткою цілеспрямованістю управління і хаотичною невизначеністю розвитку.

На відміну від багатьох інших секторів економіки галузь інформаційних технологій в Україні не належить до числа галузей, де розвитку перешкоджають адміністративні бар'єри. Здебільшого це пояснюється тим, що розвиток українського законодавства відстає від розвитку технологій.

У той же час, галузь ІТ є об'єктом регулювання з боку галузей законодавства. Наприклад, конкурентного та податкового права. У цьому зв'язку галузь ІТ стикається не тільки зі специфічними проблемами галузевого регулювання, але і з тими проблемами, які різною мірою характерні для всіх інших галузей економіки.

Чинне законодавство України також не встановлює повного юридичного трактування складових інформаційних ресурсів. Не визначені вичерпні критерії віднесення інформаційних ресурсів до категорій державних та недержавних. Таке становище створило і надалі створюватиме труднощі щодо формування системи національних інформаційних ресурсів (СНІР), управління цією системою, а також у правовому оформленні функцій, пов'язаних з володінням, використанням і розпоряджанням інформаційними ресурсами [1].

У Законі України «Про інформацію», встановлено, що підставами виникнення права власності на інформацію можуть бути: створення інформації своїми силами і за свій рахунок; договір на створення інформації; договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи [1]. Інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю.

З огляду на наведене і з урахуванням права власності, до складових національних інформаційних ресурсів можна віднести:

• інформаційні ресурси держави;

• інформаційні ресурси інших суб'єктів інформаційноїдіяльності.

Особливо важливим є визначення підстав для віднесення інформаційних ресурсів до категорії державних. Правова норма про те, що інформація, яка створена на кошти державного бюджету, є державною власністю, не є вичерпною.

І, нарешті, галузь ІТ є об'єктом промислової політики держави. Іншими словами, держава розробляє і здійснює спеціальні заходи щодо розвитку даної галузі, які мотивуються передовим і інфраструктурним характером галузі. А передовою і інфраструктурний характер, у свою чергу, дозволяють вважати, що випереджальний розвиток галузі значимо для розвитку економіки в цілому.

Можливість галузі ІТ максимально задовольняти потреби державних, промислових і приватних споживачів пов'язана з реалізацією наступного комплексу заходів.

По-перше, конкретизацією загальних норм регулювання стосовно до даної галузі, а також вирішенням проблем інформаційного регулювання, включаючи питання персональної інформації, інтелектуальної власності, секретності.

По-друге, формування «електронної держави», включаючи електронізації державного обліку, пристосування податкового обліку до специфіки ринку ІТ.

По-третє, відмови від заходів щодо специфічної підтримки галузі (промислової політики). Специфічні заходи з підтримки галузі не можна плутати зі створенням нових прецедентів для регулювання інших галузей - різниця між першими і другими в тому, що перші створюються як ексклюзивні правила, тоді як другі - як правила, які можуть і повинні стати загальними. У силу того, що прецеденти в кінцевому підсумку відносяться або до приватного, або до публічного права, то вони відносяться до першої та другої групи заходів відповідно.

Передбачувана до реалізації політика в галузі ІТ володіє, на нашу думку, декількома недоліками.

По-перше, недостатньо обґрунтовані аргументи, які висуваються на користь державної підтримки ІТ.

По-друге, багато заходів припускають перерозподіл коштів з інших галузей і введення інших спеціальних законодавчих привілеїв галузі ІТ, обґрунтованість чого є спірною з правової та економічної точки зору.

Слід звернути увагу на одну досить спірну посилку, яка лежить в основі вибору об'єктів державної підтримки. Вона полягає в тому, що галузь ІТ зводиться до виробників та продавців обладнання та програмного забезпечення, а також діяльності з надання послуг, пов'язаних з використанням ІТ. Наскільки б не був обґрунтований цей підхід з точки зору відповідності визначень ІТ міжнародними організаціями, він не відповідає не тільки реаліям розвитку галузі, але і самі по собі цілям промислової політики.

Все більша частка вартості в галузі створюється не в спеціалізованих фірмах, а в «звичайних» компаніях, які купують обладнання та програмне забезпечення для створення і підвищення привабливості власних послуг. І, при цьому, дана тенденція поступово посилюється. У таких умовах підтримка вузько обумовленою галузі ІТ є підтримка традиційного, зрілого сектора та ігнорування дійсно нового.

Висновки.Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Під інформаційною галуззю розуміється вся сукупність форм, методів і засобів автоматизації інформаційної діяльності врізних сферах національної економіки держави.

До теперішнього часу не розроблено загальної теорії інформаційних технологій (ІТ) як системи цілісних взаємопов'язаних прийомів,методів і засобів обробки інформації, не визначені основні поняття ІТ. Але досить розуміти сутність ІТ, а також пояснитиії наукове і практичне значення. Тим більше що в проектуванні і створенні конкретних ІТ переплітається багато задач з різних науковихдисциплін.

Як наука ІТ включає методологічні та методичні положення, організаційні установки, методи використання інструментально-технічних засобів і т. д., - все те, що регламентує й підтримує інформаційне виробництво і діяльність людей, залучених вце виробництво. Трансформація нових наукових знань в конкретнуінформаційну технологію - основне завдання ІТ як науки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інформацію» – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 48, ст.650 – Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

2. БогдановичВ.Ю.Методичний підхід до формалізації стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки держави України/В.Ю.Богданович,А.І.Семенченко//ВісникНАДУ. – 2006,No4. –С. 123-128.
3. Jorgenson D.W. Economic Growthinthe Information Age. / D.W. Jorgenson MIT Press. Cambridge. 2002
4. Jorgenson D., Motohashi K. Information technology and the Japanese economy. Journal of the Japanese and International Economies. 2005. V. 19

УДК 339.5.0212.42(061.1СНД)(4+5) ***Войчук М. В.****

ТЕХНІЧНІ БАР'ЄРИ В ТОРГІВЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ В ХОДІ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В КРАЇНАХ СНД

Проаналізовано особливості реалізації програми заходів щодо подолання технологічних бар'єрів у торгівлі та формування спільної політики в сфері стандартизації та сертифікації в рамках країн-учасниць СНД. Визначено основні тенденції та перспективи запровадження гармонізованої системи технічного регулювання.

Ключові слова: технічні бар'єри, стандартизація, сертифікація,

Specialties of realization of negotiation technical barriers in trade plan and forming common standardization and certification policy at the country-members of Community of Independent States are analyzed. The main tendentious and perspectives of implementing of harmonized system of technical trade regulation are determined.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зростання ролі міжнародної торгівлі в останні десятиліття призвело до ряду змін в функціонуванні системи світового господарства в цілому. Торгівля стала базисом для налагодження та інтенсифікації співпраці у різних сферах між різними країнами, визначає розстановку політичних орієнтирів та позицій учасників міжнародних відносин. В розрізі даної проблематики, актуалізується питання про формування нормативно-правової системи, яка б встановлювала конкретні вимоги щодо виробництва певного товару чи надання послуги для забезпечення ефективного регулювання їх виробництва, можливості створення і використання науково-технічного прогресу, удосконалення загального механізму регулювання господарського комплексу з одного боку, та підвищення якості і захисту інтересів споживачів з іншого. Саме тому важливим елементом наукового дослідження для економіки є дослідження процесу і механізму стандартизації та сертифікації продукції, як засобу регулювання виробничої і невиробничої сфери.

Для міжнародної торгівлі система технологічного регулювання, яку формують стандартизація та сертифікація, може виступати в двох взаємно протилежних проявах – як елемент сповільнення товарних потоків, та як елемент їх інтенсифікації. Відповідно країни, що прагнуть створити зону вільної торгівлі, як початковий етап інтеграції, проводять спільним зусиллями роботу з усунення технічних бар'єрів в торгівлі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що окремими питаннями розвитку національної та регіональних, в тому числі СНД, систем стандартизації та сертифікації в напрямку подолання технічних бар'єрів в торгівлі займались такі вчені та спеціалісти як О. І. Шнирков, А. І. Мокій, Я. Юзьків, В. Тетера, З. Повхан,С. Королько, В. Шаповал, Д.

* аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

© Войчук М. В., 2013

Зоргач, В. Новіков, Л. Віткін. Проте, розгляд питання про особливості подолання технічних бар'єрів в торгівлі в рамках Співдружності незалежних держав недостатньо висвітлений і потребує більш ґрунтовного дослідження.

Метою даної роботи є визначення стану та перспектив подолання технічних бар'єрів в торгівлі в рамках формування зони вільної торгівлі в країнах СНД. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку завдань, а саме:

- визначити основні риси технічних бар'єрів у торгівлі, їх ключових особливостей;
- проаналізувати наявний стратегічний план подолання технічних бар'єрів в торгівлі в рамках СНД;
- виокремити основні особливості розвитку систем стандартизації та сертифікації в рамках об'єднання, перспективи спільної політики в даній сфері;
- розглянути особливості проведення процесу гармонізації, визначити перспективи запровадження гармонізованої системи стандартизації та сертифікації.

Виклад основного матеріалу. Регулювання торгівлі за допомогою так званих нетарифних методів, які становлять стандарти та норми сертифікації, першочергово було сформовано для регуляції внутрішнього ринку країни, захисту інтересів споживачів, та/або збереження власних природних ресурсів, досягнення інших цілей.

В міжнародній торгівлі використання нетарифних методів може виражатись в якості протекціоністських заходів, з метою захисту чи формування основ для розвитку , або ж формувати основу для

Визначальною рисою всіх типів технічних бар'єрів є те, що офіційною метою їх застосування є забезпечення цінності національної системи стандартизації та безпеки споживання чи використання товарів, а на практиці вони застосовуються як засіб обмеження небажаного імпорту. Слід зазначити, що зазвичай досить важко провести чітку межу між дійсно необхідними заходами в сфері стандартизації й сертифікації та використанням національних технічних норм і вимог в якості протекціоністського інструменту.

Ймовірність перетворення стандарту в інструмент конкурентної боротьби дуже велика, а оскільки іноземному постачальнику подібної продукції доведеться доводити її відповідність, як правило, у таких випадках досить високим вимогам, отримати сертифікат відповідності проблематично. В організації систем сертифікації є випадки створення таких умов отримання сертифіката, які неможливо виконати середнім і тим більше малим фірмам.

Механізм перетворення сертифікації на засіб протекціонізму для захисту внутрішнього ринку від проникнення товарів іноземного виробництва використовує, передусім, ускладнення адміністративної сторони випробувань товарів, що імпортуються, посилюють контроль якості, приймають стандарти (державні чи регіональні), що стосуються процедури випробувань, що впливає на порядок визнання іноземних сертифікатів, а для деяких країн визнання виявляється неможливим.

Проблема загострюється ще і тим , що рішення щодо прийняття обмежувальних заходів майже завжди знаходиться у виключній компетенції відповідних владних структур країни-імпортера, а тому за своїм характером може бути значною мірою суб'єктивним . Тому в світовій торговельній систем і актуальними стали питання упорядкування системи застосування технічних бар'єрів та уніфікація національних стандартів та інших технічних норм і правил.

З цією метою в 1994 р. в рамках Уругвайського раунду були ухвалені наступні У годи: Угода про технічні бар'єри у торгівлі – ТБТ (TBT – Agreement on Technical Barriers to Trade); Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів – СФЗ (SPS – Agree-

ment on the Applicant on Sanitary and Phytosanitary Measures). Ці Угоди вступили в силу з початку 1995 р. і є обов'язковими для всіх учасників СОТ.

Згідно Статті 1 Угода про технічні бар'єри в зоні вільної торгівлі технічні бар'єри в торгівлі: «відмінності вимог національних і міждержавних технічних регламентів, стандартів або процедур підтвердження відповідності та прийнятих у міжнародній практиці технічних регламентів й стандартів або процедур підтвердження відповідності, що мають більшу обмежувальну дію, ніж це необхідно для досягнення встановлених національними законодавствами держав-учасниць цієї Угоди, цілей розроблення технічних регламентів і стандартів, та що призводять у зв'язку із цим до зайвих перешкод у міжнародній торгівлі та в реалізації товарів на вітчизняному ринку» [8].

Після розпаду Радянського Союзу країни Співдружності незалежних держав успадкували розгалужену нормативно-правову базу, в тому числі систему стандартизації та сертифікації продукції, що відповідала вимогам адміністративно-планової економіки. Основними рисами радянської системи стандартизації продукції є:

- тотальне регламентування усіх аспектів життя, тобто вимоги всіх документів зі стандартизації мали обов'язковий характер, а самі документи мали силу нормативно-правових актів і були елементом радянського законодавства;
- відсутність єдиної системи стандартів, що мала чотирирівневу форму. Стандартизація проводилась відповідно на чотирьох рівнях (загальносоюзному, регіональному, галузевому, на рівні підприємства чи установи).

Це мало свої переваги, що полягали у забезпеченні якості товарів та покращенні рівня життя населення. Але, незважаючи на це, вони були не пристосовані до принципів ринкової економіки. Враховуючи вимоги ринкової економіки державне регулювання, щодо гармонізації національних стандартів у відповідності міжнародних і європейських стандартів якості товарів носить правовий і нормативний характер. Принципові засади цього регулювання полягають в наступному:

- залишити обов'язковими лише ті вимоги, що забезпечують захист життя, здоров'я та майна людини, захист тварин і рослин, охорону довкілля, безпеку продукції, процесів чи послуг; що запобігають уведенню в оману стосовно призначення та безпеки продукції; що усувають загрози для національної безпеки [1, с.10];
- дозволити суб'єктам господарювання застосовувати усі інші вимоги добровільно, але, виходячи з продукцією та послугами на ринок, декларувати відповідність певним вимогам згідно з міжнародних і європейських стандартів [1, с.15];
- не розробляти та не затверджувати нормативні документи на рівні галузей, оскільки у ринковій економіці не існує адміністративного підпорядкування підприємств певних галузей народного господарства відповідним галузевим міністерствам і відомствам [1, с.13].

Стандартизація, сертифікація та метрологія в рамках СНД здійснюються відповідно до міжурядової «Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації», і діє з 1992 р. Створено Міждержавну раду країн-учасниць СНД (МДР), в якій представлені всі національні організації зі стандартизації цих держав. МДР відповідно має компетенції щодо прийняття міждержавних стандартів.

У 1995 р. Рада ISO визнала МДР регіональної організацією з стандартизації в країнах СНД.

Робота з стандартизації ведеться відповідно до програм, які МДР складає на основі узагальнення пропозицій, що надходять від національних органів стандартизації. Організаційно питання вирішуються відповідно до стандарту ГОСТ 1.0-92 «Правила прове-

дення робіт з міждержавної стандартизації», загальні положення, якого прийняті на міждержавному рівні. На додаток до нього прийняті «Правила з міждержавної стандартизації», «Порядок реєстрації та підготовки до видання міждержавних нормативних документів із стандартизації» та ряд інших нормативних документів [3, с.116].

У сфері сертифікації прийнятий «Перелік міждержавних нормативних документів, які визначають єдиний порядок сертифікації пріоритетних груп продукції і послуг», який містить 21 документ з сертифікації: харчових продуктів, продовольчої сировини, іграшок, столових приборів, тютюну, чаю, засобів зв'язку та ін. У перелік включені і документи по послугах, таким, як туризм, технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів, готельний сервіс та ін. Розробка половини документів доручена Росії. У рамках СНД діє «Угода про взаємне визнання результатів сертифікації». Але в цій області існує проблема із-за розбіжності в правилах досить численних відомчих систем сертифікації. Актуалізація проблеми пов'язана ще і з тим, що в Росії намічено заміна ходіння сертифікатів відповідності маркуванням товарів знаком відповідності.

У 1998 р. був підписаний важливий документ, що стосується такою актуальною області, як акредитація. Протокол про багатосторонньому співробітництво в галузі акредитації підписали всі держави СНД, окрім України. З'явилися ознаки визнання міжнародною спільнотою державної ради регіональною організацією зі стандартизації: підписані угоди МЕК і СЕН про співробітництва. Проект угоди про співробітництво направлений в ISO [19, с.117].

Найбільш складною проблемою в роботі МДР вважається розробка регіональної системи підтвердження відповідності. На сьогоднішній день кожна країна діє за правилами національних систем сертифікації зі своїми знаками відповідності. Перехід на єдині правила і єдиний знак відповідності виявився складним і, як очікується, буде довгим, хоча всі повноважні представники країн заявили про його необхідність. Варто зазначити, що позиція нашої держави є такою, що визнає створення подібної системи недоцільним та неефективним [7, с.13].

У МДР розглянуто питання про умови прямого застосування європейських стандартів як міждержавних для країн СНД. При цьому повинні дотримуватися такі правила:

- на форзаці має бути вказівка про те, якому європейському стандарту відповідає стандарт СНД;
- у вихідних даних необхідно вказати, що програмування документа будь-якими засобами можливо тільки за згодою СЕН,
- всі національні стандарти країн СНД, які суперечать євронормам, повинні бути вилучені з обігу,
- всі копії стандартів, що є прямим застосуванням євронорм, необхідно в обов'язковому порядку направити в СЕН.

У рамках угоди МДР з CEN євронорми для прямого застосування надаються Міждержавній раді безоплатно. Помітним просуванням в практиці співробітництва і конкретизації його напрямів можна вважати створення чотирьох науково-технічних комісій – по стандартизації, сертифікації, метрології та акредитації [9, с.14].

На порядку денному стоїть також питання про можливість участі у роботі МДР національних організацій по стандартизації країн, які не є членами СНД. Інтерес до цієї області проявляють, зокрема, колишні учасники РЕВ.

Основним документом, що визначає напрями діяльності з сертифікації в СНД, служить Угода про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації, підписаної в 1992 р. На підставі положень Угоди, що стосуються сертифікації, країни співдружності - учасниці Угоди, володіючи повною самостійністю в форму-

ванні та реалізації систем сертифікації та організації робіт у цій області, формують національні системи сертифікації з урахуванням керівництв ISO / МЕК і накопиченого досвіду в даній області [3, с.116-117].

Оскільки російська Система ГОСТ у великій мірі гармонізована з міжнародними правилами, країни СНД взяли за основу складання методичних документів з сертифікації російські правила та інші розробки.

Підписали Угоду, домовилися про взаємне визнання органів з сертифікації, випробувальних лабораторій, результатів випробувань і сертифікації, сертифікатів і знаків відповідності продукції, що становить основу взаємного товарообороту. Прийнято також умови акредитації для подальшого взаємного визнання: акредитація органів і лабораторій у національній системі сертифікації та наявність у випробувальних лабораторій практичного досвіду з проведення випробувань на основі міждержавних стандартів; акредитація в міжнародних системах сертифікації, до яких приєдналася держава СНД, вирішальне питання про визнання.

Сторони беруть участь у міжнародних системах сертифікації самостійно, причому Угода не зачіпає прав та обов’язків сторін, що випливають з правил міжнародних систем сертифікації. Сертифікаційні випробування можуть проводитися в акредитованій лабораторії будь-якої країни.

Нормативною базою сертифікації визнані міжнародні, міждержавні та національні стандарти, визнані в державах-учасницях Угоди. Країни, що підписали Угоду, домовилися погоджувати порядок поетапного введення обов'язкової сертифікації продукції, яка становить основу взаємного товарообороту, забезпечувати об'єктивність результатів випробувань і достовірність результатів сертифікації продукції.

При встановленні в країні-імпортері порушень вимог сертифікації національний орган з сертифікації може призупинити визнання сертифікатів у своїй країні і повинен повідомити про це в національний орган країни-експортера і Технічний секретаріат Міждержавної ради зі стандартизації, метрології та сертифікації.

Подальший розвиток узгодженої політики з сертифікації відображено в Угоді від 1994 р., яка встановила умови та процедури визнання в області сертифікації.

Основні положення цієї Угоди закріплюють:

- взаємне визнання протоколів випробувань, сертифікатів та знаків відповідності на продукцію та послуги, визначені затвердженим переліком і підлягають обов'язкової сертифікації; взаємне визнання національних систем сертифікації та виданих ними сертифікатів за умови дотримання встановлених процедур;
- акредитацію органів з сертифікації національними органами стандартизації, метрології та сертифікації з урахуванням думки експертів держав-учасниць Угоди;
- право держав – учасниць Угоди на здійснення інспекційного контролю за сертифікованою продукцією [3, с.116].

Оскільки не всі країни-члени СНД в однаковій мірі готові до укладення багатосторонньої угоди про взаємне визнання, було прийнято рішення починати з двосторонніх угод. Такі угоди укладаються на рівні національних органів з сертифікації. Держстандартом РФ двосторонні угоди підписані з Білоруссю, Молдовою та Україною, з країн, що не беруть участь в СНД, - з Литвою, представники якої були присутні на засіданні міждержавної ради в якості спостерігача.

Угоди про взаємне визнання в області сертифікації визначають:

- конкретні терміни, умови та процедури взаємного визнання сертифікаційних органів та випробувальних лабораторій, які акредитовані в національних системах сертифікації;

- порядок підтвердження безпеки продукції, визначеної в рамках Угоди про взаємне визнання;
- відповідальність виробника за безпеку експортованої продукції та органу, що видав сертифікат;
- сертифікати держави-експортера визнаються приймаючою країною в порядку, передбаченому для визнання закордонних сертифікатів [3, с. 116].

Прогресивним кроком у розвитку сертифікації в СНД стало прийняття нормативних документів, що встановлюють єдині вимоги для держав-учасниць Угоди по стандартизації, метрології та сертифікації. Це міждержавні нормативні документи, що встановлюють порядок сертифікації однорідних груп продукції, а також деяких видів послуг. Серед рішень, прийнятих Міждержавною радою, важливе значення для всіх країн-учасниць має домовленість про Євро-Азіатської регіональної організації з акредитації за зразком Європейської організації з акредитації лабораторій (EAL). Просуванням в організації сертифікації слід також вважати прийняття Міждержавною радою Положення про сертифікацію засобів вимірювань, яке, зокрема, говорить: «Організація, зацікавлена в імпорті (експорті) з вимірювань з держави-учасниці Угоди (1994 р. - Г. К.), через свій національний орган представляє в національний орган країни-експортера (імпортера): сертифікат (або інший документ) про затвердження типу засобу вимірювання з описом типу для Держреєстру і експлуатаційну документацію з методикою повірки». Це положення має принципове значення для визнання сторонами результатів випробувань продукції, що взаємопоставляється.

Міждержавна рада по стандартизації, метрології та сертифікації керує роботою постійно діючого технічного секретаріату і декількох робочих груп. У їх числі - групи по стандартизації, щодо забезпечення єдності часу і частоти, щодо класифікації та кодування техніко-екомічної і соціальної інформації, зі стандартних зразків і ін. [3, с. 116].

Головними досягненнями в діяльності міждержавного ради можна вважати:

- збереження всіх фондів нормативних документів бази колишнього СРСР, що важливо для розробки міждержавних програм з удосконалення стандартизації та метрології в рамках СНД;
- гармонізацію національних законів країн-членів СНД по стандартизації, метрології та сертифікації;
- підготовку міждержавних і міжвідомчих угод в галузі стандартизації, сертифікації, метрології, спрямованих на зміцнення загального економічного простору та інтеграцію у сфері виробництва [3, с. 117].

Пріоритетним напрямком з сертифікації визнано забезпечення безпеки продукції, яка взаємопостачається. А це пов'язано з взаємним визнанням національних систем сертифікації. Труднощі в цій галузі обумовлені нерівно ¬ мірність розвитку організації і практики сертифікації в країнах - членах СНД. Вирішення цієї проблеми дасть можливість створення міждержавних систем сертифікації однорідної продукції.

За останні кілька років національні системи сертифікації продовжували удосконалюватися як у організаційному, так і в методичному плані. Прийнято знаки відповідності, інформація про які не знайшла поки широкого поширення в Росії.

Окрім окресленої ситуації, варто виділити ще дві особливості розвитку системи стандартизації та сертифікації в рамках СНД, що набули особливого прояву в останні роки.

Першою особливістю, варто вважати декларування Євроазійського напряму розвитку. Гармонізовані стандарти серії ГОСТ, що розробляються МДР та поширюються в країнах-учасницях СНД, позиціонуються як стандарти євроазійські, тобто паралельно зі створен-

ням інтеграційного об'єднання на базі колишніх соціалістичних республік, розробляється варіант створення більш масштабного аналогу Європейського Союзу. З іншого боку, можливий варіант створення Євроазійської зони вільної торгівлі.

Другою особливістю, варто вважати поглиблення співпраці МДР та європейських організацій зі стандартизації та сертифікації відповідно. Так, 24 травня 2012 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння у сфері стандартизації між МДР та CEN, CENELEC і ETSI, що являють собою три неофіційні структури Європейського Союзу у даній сфері [5, 26]. Зумовлюється це одного боку, необхідністю підтримувати та інтенсифікувати торгівельні відносини між об'єднаннями, з іншого можливістю використання досвіду в проведенні спільної політики у сфері стандартизації та сертифікації й процесу гармонізації.

Висновки. Таким чином, в ході формування зони вільної торгівлі країни-члени СНД значну увагу приділяють питанню подолання технічних бар'єрів у торгівлі, що безпосередньо відноситься до компетенції спеціально створеного спільного органу МДР. Проведення процесу гармонізації міжнародних та національних стандартів й норм сертифікації продукції, зокрема з використанням наявного досвіду країн-членів Європейського Союзу, зможе в значній мірі пришвидшити даний процес та збільшити його ефективність.

Список використаних джерел

1. Голінка І. Розвиток стандартизації на міжнародному, регіональному та національному рівнях / І. Голкіна // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 1. – С. 11-17
2. Договор о зоне свободной торговли [Електронний ресурс]. – Режим доступу: economics.unian.net/files/1321777387.pdf
3. Зоргач Д. Розвиток національної системи акредитації в напрямку подолання технічних бар'єрів у торгівлі / Д. Зоргач, В. Новіков // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2008. – № 6. – С. 30-32
4. Крылова Г. Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии : Учебник для вузов / Г. Д. Крылова. – М: Аудит. – 1998, 460 с.
5. Лифиц И. М. Стандартизация, метрология и сертификация: Учебник / И. М. Лифиц. – М.: Юрайт-Издат. – 2005, 345 с.
6. Нечипоренко М. Новий етап розвитку співробітництва між країнами-учасницям СНД та європейськими організаціями зі стандартизації / М. Нечипоренко // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2012. – № 4. – С. 26-30
7. Повхан З. Сертифікація і митний контроль імпортованої продукції / З. Повхан // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – № 5. – С. 45-46
8. Угода про технічні бар'єри в зоні вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.4201.2&nobreak=1
9. Юзьків Я. Координація і планування робіт зі стандартизації / Я. Юзьків, В. Тетера // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – № 1. – С. 3-9

Деделюк К.Ю.*

АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНЗИТУ ЕНЕРГОНОСІЇВ В РАМКАХ СНД

У статті проаналізовані документи, які визначають умови та напрями управління транзитним переміщенням нафти й газу на національному та міждержавному рівні (на прикладі СНД, СОТ, ЄС). Матеріал поданий у статті відображає результати дослідження Угоди про Зону вільної торгівлі в рамках СНД на предмет наявності в ній правових засад врегулювання транзитних потоків, насамперед трубопроводами.

Ключові слова: транзит енергоносіїв, трубопровід, угода, зона вільної торгівлі, регулювання, домовленість.

The article highlighted some documents that define the conditions and directions of the oil and gas transit movement control on the national and international level (for example, CIS, WTO, EU). The material presented in the article reflects some analitical results on the CIS Free Trade Agreement discussion in order to determine whether it settle some legal principles for energy transit flows, especially through the pipelines.

Key words: energy transit, pipeline, free trade agreement, regulation, treaty.

Постановка проблеми. Зростання масштабів світової торгівлі енергетичними ресурсами передбачає залучення все більшої кількості країн до процесу транспортування нафти та газу від видобувних регіонів до споживчих ринків, що ускладнює географію міжнародних транзитних систем та створює нові виклики та ризики в регулюванні міжнародного транзиту. Країни СНД є важливими постачальниками та транзитерами енергетичних ресурсів на світові ринки, тому забезпечення ефективного функціонування їх транзитних систем є важливою складовою досягнення світової енергетичної безпеки. Безперебійне функціонування та взаємовигідне використання транзитної інфрастурктури можливе за умови правового врегулювання процесу передачі нафти й газу трубопроводами, що здійснюється як на національному, так і на регіональному й міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед важливих наукових досліджень з питань регулювання транзиту енергоносіїв, слід виокремити праці С. Голікова, В. Дідик, О. Матвійчук, Н. Соколовська, О, Шах, О. Котенко, В. Бараннік, М. Земляний, А. Шевцов, Ю. Коваленко, С. Пирожков, В. Саприкін, И. Шихизаде. Для аналізу нормативно-правових документів з обраного предмету дослідження важливою є аналітична інформація, що міститься на сайтах International Energy Agency (www.iea.org), Енергетичної Хартії (www.encharter.org), Нафтогазу та його підрозділів (www.naftogaz.com), офіційного порталу Верховної Ради (http://rada.gov.ua/), Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері енергетики (www.nerc.gov.ua), Центру Разумкова (www.razumkov.org.ua), Міжнародного центру перспективних досліджень (http://www.icps.com.ua).

* аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

© Деделюк К.Ю., 2013

Невирішені аспекти проблеми. У наукових працях та аналітичних матеріалах розглядаються різні аспекти впливу підписання ЗВТ в межах СНД на розвиток відносин між країнами-учасницями. Проте, на нашу думку, недостатньо уваги приділено дослідженню питань, що стосуються врегулюванню питань щодо функціонування саме енергетичного ринку, зокрема реалізації його транзитної складової.

Метою дослідження є аналіз наявної правової бази з питань регулювання транзитних потоків нафти й газу в Україні, на теренах СНД, зокрема, в рамках Угоди про ЗВТ, та в рамках міжнародних організацій.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах глобалізації енергетичних ринків, що є результатом активного розвитку світового енергопостачання, досягнення балансу інтересів між учасниками глобального енергетичного ринку стає дедалі складніше. Однією з головних передумов глобалізації правового регулювання є лібералізація енергетичних ринків та міжнародні інтеграційні процеси, що передбачають створення спільних правил гри на енергетичних просторах, створення дієвих інструментів та механізмів, які б гарантували захист інтересів всіх учасників в однаковій мірі та вирішували проблему міжнародної енергетичної безпеки, домінуючою складовою якої є ефективне, надійне і якісне енергопостачання.

Транзит енергоносіїв прийнято розглядати як процес перетину енергією, що походить з однієї країни (експортера), щонайменше ½ території іншої країни (транзитера) та, в результаті, її надходження до країни-призначення (імпортера) [13, 151 – 152]. Сфера транзиту енергоносіїв є частиною регулювання міжнародного права, що розвивається швидкими темпами з урахуванням технічних та інституційних змін, які мають місце при інтеграції національних енергетичних ринків до регіональних та глобального енергетичного ринку.

Будь-яка транзитна система, за своєю суттю, потребує багатостороннього погодження транзитних правил та нормативних актів, що сприяє створенню міжнародних рамок для безперешкодного здійснення інвестиційної та комерційної діяльності у сфері транзиту. Урядам країн учасникам енергетичного ринку необхідно здійснювати тісну багатосторонню співпрацю з метою погодження та виконання міжнародних правил та принципів, які гарантують транспортування та транзит, а також створюють основу для інвестиційного співробітництва, що дозволить реалізувати транзитні проекти [6]. Ми пропонуємо провести комплексний аналіз регулювання транзиту енергоносіїв на трьох рівнях - національному, рівні СНД, ЄС та СОТ.

Україна сприймається міжнародним співтовариством як важливий транзитер енергетичних ресурсів, що володіє розвиненою транспортною інфраструктурою. Регулювання транзитних потоків енергоносіїв територією України відбувається на основі засад та принципів, визначених національним законодавством та міжнародними зобов’язаннями за меморандумами та конвенціями, міждержавними домовленостями.

Серед основних нормативно-правових документів України в енергетичній сфері варто виділити Закон «Про нафту і газ» (12.07.2001 № 2665-III) [4], який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти, газу та продуктів їх переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України, розвитку конкурентних відносин у нафтогазовій галузі, захисту прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, зберіганням, транспортуванням та реалізацією нафти, газу

та продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу та працівників галузі. Законом визначаються такі важливі поняття та категорії [4]:

- магістральний трубопровідний транспорт нафти і газу - технологічний комплекс - окремий трубопровід (або сукупність трубопроводів) та пов'язані з ним єдиним технологічним процесом об'єкти, за допомогою яких здійснюється постачання нафти і газу споживачам, включаючи транзитне постачання через територію України;
- транзит нафти, газу та продуктів їх переробки трубопроводами - переміщення відповідно до укладених угод магістральними трубопроводами територією України між прикордонними пунктами приймання та здавання або на перевалювальні комплекси нафти, газу та продуктів їх переробки, що надійшли з території інших держав і призначені для споживачів за межами України, а також переміщення по магістральних трубопроводах нафти, газу та продуктів їх переробки, пов'язане з наданням послуг з тимчасового їх зберігання або переробки на території України з подальшим переміщенням за її межі;
- транспортна послуга - виробничі операції з приймання, переміщення, здавання, тимчасового зберігання і перевантаження нафти, газу та продуктів їх переробки.

Правові, економічні та організаційні засади діяльності магістрального трубопровідного транспорту визначені Законом України від 15.05.96 № 192 «Про трубопровідний транспорт». Відповідно до цього Закону об'єкти трубопровідного транспорту визначаються, як магістральні та промислові трубопроводи, включаючи наземні, надземні і підземні лінійні частини трубопроводів, а також об'єкти та споруди, основне і допоміжне обладнання, що забезпечують безпечну та надійну експлуатацію трубопровідного транспорту [5].

Відповідно до статті 6 Закону визначимо основні принципи державної політики у сфері трубопровідного транспорту, зокрема [5]: забезпечення надійного та безпечного функціонування трубопровідного транспорту; сприяння реконструкції і модернізації діючих об'єктів, оснащення їх сучасним ефективним обладнанням, автоматизованими системами обліку і контролю тощо; зменшення енергетичної залежності України від держав - експортерів традиційних енергоносіїв (нафти, газу та продуктів їх переробки); додержання екологічної безпеки трубопровідного транспорту; захист економічних інтересів України та законних інтересів підприємств і організацій трубопровідного транспорту; забезпечення якісних та безпечних послуг при транспортуванні енергоносіїв та хімічних продуктів через територію України; сприяння раціональному транспортуванню вуглеводнів, хімічних продуктів, води та інших продуктів і речовин; сприяння міжнародному співробітництву у сфері трубопровідного транспорту.

Законом також визначено, що магістральний трубопровідний транспорт має важливе народногосподарське та оборонне значення і є державною власністю України. Приватизація, а також зміна власності державних підприємств магістрального трубопровідного транспорту забороняється. Державне управління у сфері трубопровідного транспорту здійснюють центральні та місцеві органи державної виконавчої влади, представницькі органи та органи місцевого самоврядування в межах їх компетенції відповідно до чинного законодавства України.

Важливим нормативно-правовим документом, що визначає шляхи розвитку всіх видів енергетичних ресурсів для подальшої розробки та впровадження державних програм на перспективу є Енергетична стратегія України на період до 2030 року, прийнята Кабінетом міністрів України від 15.03.2006 року [9]. Відповідно до документа, важливим для України визначається створення умов для діяльності незалежного регулятора ринків, який регулює відносини між учасниками ринків; створення умов для незалежної діяль-

ності операторів з транспортування та розподілу електричної енергії і природного газу; запровадження регульованого (на основі встановлених регулятором однакових незалежно від форм власності та недискримінаційних тарифів) доступу до засобів транспортування та розподілу електроенергії і природного газу; створення умов для розвитку внутрішніх та міждержавних електричних мереж та газопроводів з метою забезпечення надійності функціонування енергетичних ринків, здійснення експортно-імпортних операцій та транзиту електроенергії та газу; створення умов для надійної роботи внутрішніх і міждержавних нафтопроводів, здійснення транзиту нафти; створення або визначення компетентного органу з необхідними повноваженнями на випадок виникнення труднощів у постачанні сирої нафти чи нафтопродуктів [9].

Вищезазначені документи регулюють внутрішні аспекти реалізації транзитних потоків енергетичних ресурсів територією України. Оскільки транзит являє собою посередницьку послугу в процесі передачі нафти й газу від постачальника до споживача, регулювання такої діяльності повинне бути доповнене міжнародними зобов'язаннями на регіональних та міжнародному енергетичних ринках. Так, на прикладі СНД спробуємо проаналізувати зміст домовленостей на міждержавному та регіональному рівні, нормами яких передбачено гарантії транзиту природного газу та нафти територією України.

Необхідність тісної співпраці України з країнами споживачами та постачальниками енергоресурсів зумовлений міжнародним статусом України як країни-транзитера, що тривалий час забезпечує надійне та взаємовигідне транспортування нафти й газу до країн Європейського Союзу та СНД. Розробка узгодженої бази взаємовідносин на міждержавному рівні між Україною та Російською Федерацією, як основного постачальника енергоносіїв на євразійському континенті, є важливим чинником забезпечення енергетичної безпеки ЄС та СНД, та створює об'єктивні передумови для оптимального залучення української газо- та нафтотранспортної мережі до міжрегіональної енергетичної системи.

Перш за все зауважимо, що значущість України, як країни транзитера енергоносіїв підтверджується рядом угод, підписаних ще на початку незалежності країни, як наприклад Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про поставки природного газу і транзит газу через територію України (1992 р., двостороння угода), Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про транспортування природного газу (1992 р., двостороння угода). Серед подальших домовленостей в рамках СНД у сфері надійності постачання енергоресурсів територією України варто виділити такі [8]:

- Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про додаткові заходи щодо забезпечення транзиту російського природного газу по території України (2001 р., двостороння угода);
- Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про гарантії транзиту російського природного газу територією України (2002 р., двостороння угода);
- Рамкова угода про інституційні засади створення міждержавних систем транспортування нафти та газу (2001 р., поширюється на країни СНД);
- Угода про проведення узгодженої політики в галузі транзиту природного газу (1996 р., поширюється на країни СНД).

Відповідно до статті 1 Угоди про проведення погодженої політики в галузі транзиту природного газу від 03.11.1995 р. транзит газу трактують, як переміщення через територію Сторони газу, який походить з території іншої держави й призначений для території третьої держави, за умови, що або інша держава, або третя держава є договірною стороною. У наступних статтях зазначено, що природний газ, що постачається транзитом через територію однієї зі Сторін, не може бути використаний для потреб Сторони, яка здійснює його транзит. Сторони зобов'язуються вживати необхідних заходів, зокрема спільних, для

того, щоб жодна зі Сторін не опинилася під загрозою відключення від джерел газопостачання й не було завдано шкоди інтересам держав - постачальників природного газу й держав, що здійснюють його транзит. Зауважимо, що Угода була підписана урядами Азербайджану, Молдови, Вірменії, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Таджикистану, Грузії, Туркменістану, Узбекистану, Казахстану, України [10].

Відзначимо, що компанія «Нафтогаз України», як оператор національної газотранспортної системи, виконує взяті на себе контрактних зобов'язань перед російською стороною, як головним постачальником газу до європейського споживчого ринку, зокрема: забезпечує надійне функціонування газотранспортної системи України, безперебійний транзит природного газу територією країни, вчасно та у визначений термін розраховується з ВАТ «Газпром» за імпортований природний газ. Компанії знаходять порозуміння у питаннях транзиту природного газу до європейських країн та поставок газу в Україну, а також спільно працюють над удосконаленням умов виконання довгострокових контрактів. Так, в результаті підписаних додаткових угод до довгострокових контрактів купівлі-продажу та транзиту природного газу 21 квітня 2010 року між Україною та Російською Федерацією дозволило збільшити обсяги поставок природного газу в Україну в 2010 році, що, в свою чергу, дало можливість збільшити обсяги закачування природного газу до українських підземних газосховищ і забезпечити надійну роботу ГТС України в осінньо-зимовий період 2010 –2011 років. Підписання додаткових угод гарантувало надійність транзиту газу до європейських країн.

У сфері регулювання транзитних потоків нафти територією України існують домовленості, що визначають умови транспортування, забезпечують наповненість національної нафтотранспортної системи, передбачають співпрацю зокрема з такими країнами [1]:

- Російська Федерація (Соглашение между Правительством Российской Федерации и Кабинетом Министров Украины о транзите нефти по территории Украины (2004 р.), Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про умови поставок нафти і нафтопродуктів та їх транспортування по території України (1994 р.);
- Казахстан (Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про співробітництво щодо поставок казахстанської нафти в Україну та її транзиту територією України (2007 р.), Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про співробітництво щодо поставок казахстанської нафти в Україну та її транзиту територією України від 1 червня 2004 року (2007 р.);
- СНД (Угода про проведення узгодженої політики в галузі транзиту нафти і нафтопродуктів магістральними трубопроводами (1997 р.).

Відповідно до статті 1 Угоди про проведення узгодженої політики в галузі транзиту нафти і нафтопродуктів магістральними трубопроводами від від 11.06.1997 р. між урядами Азербайджану, Молдови, Вірменії, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Таджикистану, Грузії, Узбекистану, Казахстану, України, транзит нафти визначають, як переміщення територією однієї із сторін нафти та нафтопродуктів, що походять з території другої Сторони, для споживачів третьої Сторони. Транзит нафти та нафтопродуктів магістральними трубопроводами Сторін здійснюється відповідно до багатосторонніх і двосторонніх протоколів узгодження обсягів і графіків транзиту з урахуванням обсягів їх виробництва [11].

Важливою домовленістю, яка суттєво посилила умови взаємозалежності та співпраці країн СНД став Договір про зону вільної торгівлі в рамках СНД, що був підписаний 8 країнами 18 жовтня 2011 року. Згідно пункту 2 ст. 7 Договору, що присвячений розгляду питань щодо свободи транзиту, зазначається, що положення Договору не розповсюджу-

ються на трубопровідний транспорт. Тож, не містить положень про вільний доступ або про можливість такого доступу до газотранспортних систем країн-учасниць. Таким чином Договір про ЗВТ не регламентує і не передбачає запровадження режиму свободи транзиту у сфері трубопровідного транспорту взагалі [3].

Перспективним документом, який має створити законодавчі підгрунтя для врегулювання передачі енергоносіїв може стати Угода про транзит трубопровідним транспортом. Такі наміри визначені пунктом 3 згаданої статті 7, де передбачається гіпотетична можливість зацікавлених сторін протягом шести місяців після набрання чинності Договором провести і завершити переговори з питань розробки такої спеціальної домовленості [3]. Проте, дослідження цього аспекту наштовхує нас на виокремлення таких двох основних висновків: по-перше, запровадження рівного доступу усіх країн СНД до ГТС країн-учасниць Угоди все ж залишається мало ймовірним, адже документ діятиме лише стосовно тих держав, які висловлять зацікавленість в укладенні Угоди про транзит трубопровідним транспортом. По-друге, зобов'язання за цим пунктом стосується лише розробки і погодження тексту Угоди про транзит трубопровідним транспортом, але не набрання чинності такою Угодою.

Слід зауважити, що реалізація принципу рівного доступу до ГТС країн-учасниць суттєво залежатиме від позиції Російської Федерації, яку ми пропонуємо зпрогнозувати на прикладі умов передбачених Угодою про правила доступу до послуг природних монополій у сфері транспортування газу, укладеної 9 грудня 2010 року між Росією, Білоруссю та Казахстаном (як державами-членами Єдиного економічного простору та Митного союзу). В цьому контексті слід наголосити, що оскільки Митний союз є більш глибоким інтеграційним об'єднанням, ніж ЗВТ, держави-учасниці ЗВТ у рамках СНД апріорі не отримають і не можуть отримати більше прав на доступ до ГТС Росії, ніж держави-учасниці Митного союзу.

Згідно з положеннями Угоди про правила доступу до послуг природних монополій у сфері транспортування газу в рамках Митного Союзу суб’єкти господарювання отримають доступ до газотранспортних систем держав-учасниць ЄЕП, але лише щодо газу, що походить з територій держав-членів ЄЕП і призначений для задоволення їхніх внутрішніх потреб (функціональне обмеження свободи доступу до ГТС). При цьому Угода прямо передбачає, що доступ до газотранспортних систем держав-учасниць ЄЕП не надається для транспортування газу, що походить з держав, які не є учасницями ЄЕП, а також для транспортування газу за межі ЄЕП та поза його меж (територіальне обмеження свободи доступу до ГТС). Реалізація таких положень ставить під сумнів можливість доступу України до ГТС Росії (навіть за умови її вступу до Митного Союзу) для транспортування, наприклад, туркменського газу як для внутрішнього споживання, так і з метою поставки до країн ЄСта реалізації на європейському газовому ринку [2].

Окрім цього, суб’єкти господарювання держав-учасниць ЄЕП отримають доступ до їхніх газотранспортних систем на рівних умовах, включаючи тарифи, з виробниками газу, які не є власниками газотранспортної мережі країни, територією якої транспортується газ (це – обмеження свободи доступу до ГТС по колу суб’єктів господарювання). Наслідком цього є те, що «Газпром» як власник газотранспортної мережі Росії отримає преференційний тариф на транспортування газу найбільшою в Європі російською газотранспортною системою. У практичній же площині це даватиме «Газпрому» можливість встановлювати на свій розсуд (дискримінаційні) для інших суб’єктів господарювання тарифи на транспортування газу по ГТС Росії [2].

Таким чином, реалізація права рівного доступу до ГТС для всіх країн СНД є , на нашу думку, малоймовірною з одного боку, з іншого боку, якщо і буде зреалізована, то на умо-

вах, які найбільш вигідні для Російської Федерації. Таік аспекти регулювання питань з транзиту, очевидно, не відображають балансу інтересів усіх сторін учасників договору, що на нашу думку, свідчить про відсутність ефективних механізмів управління транзиту енергоносіїв. Це також пов'язано із тим, що чимало визначених норм можуть не повною мірою виконуватися країнами або і зовсім ігноруватися в силу певних політичних, економічних конфліктів. Відсутність правових механізмів, які забезпечили б транзит через територію країн СНД підвищує ризик можливого переривання або нестабільності постачання енергетичних ресурсів до споживчих ринків, насамперед до країн ЄС. Досвід розвитку таких конфліктів (насамперед російсько-український, російсько-білоруський) показав, що ні продавці енергетичних ресурсів в особі Російської Федерації, ні покупці - країни ЄС не змогли ефективно впливати на транзитні потоки.

За висновками Центру соціальних та економічних досліджень при Європейській комісії, серед основних тенденцій, що впливають на питання регулювання транзиту в рамках СНД виділяють: переплетення енергетичного транзиту з внутрішніми постачанням енергетичних ресурсів (існування бартеру в торгівлі енергоресурсами; питання реекспорту) і зловживання транзитною владою деяких країн – транзитерів; намагання Росії здійснювати постачання енергетичних ресурсів в обхід наявних країн-транзитерів; спроби Росії отримати контроль над транзитом та трубопровідною інфраструктурою країн – транзитерів; політичне втручання в процес прийняття економічних рішень (це стосується всіх сторін, включаючи споживачів - ЄС) [16].

На думку експертів центру, за умови повноцінної та ефективної реалізації норм міжнародних правових документів щодо регулювання транзиту безперебійне функціонування енергетичного ринку повинно бути досягнуте.

Оскільки країни СНД є членами або мають намір приєднатися до Світової організації торгівлі, актуальними для них є реалізація взятих на себе зобов'язань в енергетичній сфері та з питань транзиту в межах цієї організації. Так, основні правила та особливості транзитних послуг, що встановлені на міжнародному рівні закладені у статті 5 Генеральної угоди торгівлі та тарифів. Зокрема, свобода транзиту територією країн членів Угоди за маршрутами, які є найбільш зручними для міжнародного транзиту; забезпечення недискримінаційного підходу незалежно від національної приналежності, форми власності, походження / призначення; забезпечення транзитних потоків без затримок та обмежень; транзитні потоки не повинні бути об'єктом бюджетних надходжень [15].

Ще одним важливим міжнародним документом, що визначає особливості регулювання транзиту є Енергетична Хартія та Протокол з транзиту, як додаток до неї. Більшість країн СНД підписали Енергетичну Хартію, яка містить міжнародні стандарти та положення щодо міжнародної торгівлі в енергетичному секторі. Договір до Енергетичної Хартії забезпечує багатосторонню основу для енергетичного співробітництва в системі міжнародного права. Розроблений з метою сприяння енергетичної безпеки шляхом функціонування більш відкритих та конкурентних енергетичних ринків з урахуванням принципів сталого розвитку та суверенітету над енергетичними ресурсами. Основна увага положень Договору зосереджена на таких чотирьох сферах [7]:

- захист іноземних інвестицій на основі поширення національного режиму або режиму найбільшого сприяння (залежно від того, який із них є найбільш прийнятним) та захист від основних некомерційних ризиків;
- недискримінаційні умови торгівлі енергетичними матеріалами, продуктами та пов'язаними з енергетикою обладнанням на основі правил СОТ, свобода транзиту енергії трубопроводами, електромережею та з використанням інших засобів транспортування;

- вирішення спорів між країнами – учасницями та у випадку інвестиційної діяльності – між інвесторами та приймаючою стороною;
- сприяння підвищенню енергоефективності та намагання мінімізувати впливу виробництва та використання енергії на навколишнє середовище.

Слід зауважити, що незважаючи на те, що Білорусія та Російська Федерація підписали згадану угоду, проте не ратифікували її, намагаючись досягти оптимальних переваг від її реалізації. У випадку з Російською Федерацією, наприклад, наріжним каменем у ратифікації Енергетичної Хартії є небажання країни надавати доступ третіх країн до газотранспортної системи, зокрема для транзиту каспійських енергетичних ресурсів.

Діючі транзитні положення Договору до Енергетичної Хартії зобов'язують сторони учасників сприяти транзиту енергії на недискримінаційній основі відповідно до принципу свободи транзиту. Оскільки це питання дуже важливе для колективної енергетичної безпеки країн, що є учасниками договору, булло створено Протокол з Транзиту, метою якого є розробка режиму загальновизнаних принципів, що охоплюють транзитні потоки енергетичних ресурсів, що перетинають щонайменше два національних кордони. Такі принципи дозволяють забезпечити надійність та безперебійність транзитних потоків.

Відповідно до статті 7 Протоколу з Транзиту кожна сторона – учасник приймає необхідні заходи «… для полегшення транзиту енергетичних матеріалів та продуктів для виконання принципу свободи транзиту незалежно від країни їх походження, призначення та без використання будь-яких дискримінаційних тарифів, обмежень, зборів, затримок …» [14].

Сторони, також, повинні сприяти співробітництву в таких сферах: модернізація споруд для транспортування енергії, необхідних для транзиту енергетичних матеріалів та продуктів; розробка та експлуатація споруд для транспортування енергії, що обслуговують території більш ніж одної країни – учасниці; вживання заходів з ліквідації наслідків збоїв у постачанні енергетичних матеріалів та продуктів; сприяння об'єднанню споруд для транспортування енергії.

У перспективі, положення Протоколу з транзиту повинні бути розширені з метою створення механізмів створення довгострокових транзитних домовленостей поряд із угодами про постачання енергетичних ресурсів.

Висновки. Підводячи підсумки викладеному, слід зазначити, що транзитна система України займає важливе місце на енергетичному ринку, ефективне функціонування та регулювання якої відбувається на основі національних, регіональних та міжнародних правових норм. Нормативно-правова база, що регулює відносини у сфері транзиту енергоносіїв в рамках СНД являє собою систему двосторонніх та багатосторонніх домовленостей. Проте, існує необхідність удосконалення міжнародно-правової бази регулювання транзиту енергоносіїв, яка здатна забезпечити баланс інтересів сторін та сприяти досягнення стабільного енергетичного постачання у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Аналіз функціонування магістральних нафтопроводів та системи розрахунків за транспортування нафти через територію України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/162759
2. Газотранспортне марево // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/analytical_information/?id=12105
3. Договір про зону вільної торгівлі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_n25

4. Закон України «Про нафту і газ» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2665-14
5. Закон України «Про трубопровідний транспорт» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80
6. Котенко О.М. Сучасний стан державного регулюванння міжнародного транзиту енергносіїв // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2011_5_2/550.pdf
7. От скважины к рынку: Тарифы за прокачку нефти и тарифные методики в отделных странах – членах Энергетической хартии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/Oil_Pipeline_Tariffs_-_2007_-_RUS.pdf
8. Перелік національних документів України в енергетичній сфері // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/base/energy.html
9. Розпорядження КМУ від 15.03.2006р. № 145-р Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80
10. Угода про проведення погодженої політики в галузі транзиту природного газу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_067
11. Угода про проведення узгодженої політики в галузі транзиту нафти і нафтопродуктів магістральними трубопроводами // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_081
12. Azaria D. Energy Transit under the Energy Charter Treaty and the General Agreement on Tariffs and Trade // Journal of Energy & Natural Resources Law, 2009. - № 4. - С. 559-596
13. Energy and environmental services: negotiating objectives and development priorities / edited by Simonetta Zarrilli / United Nations Conference on trade and development. - United Nations. – New York, Geneva . – 2003. – 420 p.
14. Final act of the Energy Charter conference with respect to the Energy Charter Protocol on Transit // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/CC251.pdf
15. Freedom of Transit / UNCTAD Trust Fund for Trade Facilitation Negotiations // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://r0.unctad.org/ttl/technical-notes/TN08_FreedomofTransit.pdf
16. The economic aspects of the energy sector in CIS countries // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication12678_en.pdf

УДК 339.9

Сидоренко Д.О.*

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА КРАЇН СНД У СФЕРІ ІННОВАЦІЙ

У статті проаналізовано співробітництво України та країн СНД у сфері технологій та інновацій. Охарактеризовано останні міждержавні ініціативи в даній сфері. Виявлено основні недоліки, які потребують першочергової уваги при розробці нових програм міждержавної співпраці в інноваційній сфері.

Ключові слова: інноваційний розвиток, міжнародне інноваційне співробітництво, інноваційна сфера, науково-технічна співпраця.

The cooperation between Ukraine and the CIS countries in the field of technology and innovation was analyzed in the paper. Recent intergovernmental initiatives in this area were characterized. The main deficiencies which should be mitigated during development of new programs of interstate cooperation in the field of innovations were identified.

Постановка проблеми. Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки, створення принципово нових високотехнологічних товарів сьогодні можливі лише за умови розвитку фундаментальних та прикладних досліджень, передусім на стику наукових дисциплін. Але такі дослідження пов'язані зі значними затратами, високим ризиком та невизначеністю комерційного успіху. З цієї причини багато країн розвивають міжнародне співробітництво в інноваційній сфері. Адже об'єднання зусиль у дослідницькій діяльності та її фінансуванні дозволяє уникнути дублювання проектів, прискорити міждержавну дифузію технологій та підвищити комерційну привабливість досліджень.

Аналізуючи дослідження за даною тематикою, зокрема роботи таких вчених, як І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова, М. В. Пугачова, С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков [1, 2], можна констатувати, що після розпаду СРСР Україна, як й інші колишні країни-члени цього союзу, опинилася в скрутному становищі. З появою кордонів нових незалежних республік старі економічні й науково-технічні зв'язки були зруйновані, розміщення продуктивних сил виявилося вкрай неефективним, різко зменшився розмір внутрішнього ринку, скоротилися обсяги фінансування НДДКР. Все це призвело до збільшення темпів відставання України від розвинутих країн світу в сфері високих технологій. А ті заділи, що залишилися від СРСР, наприклад, у космічній галузі, літакобудуванні та ВПК, Україна не змогла ефективно використати для входження на світові ринки. Зважаючи на вищевикладене, досить логічним вбачається те, що перші спроби міжнародного співробітництва України в інноваційній сфері прийшлися саме на колишні радянські республіки, а тепер країни-учасники СНД. Перш за все, мова йде про Російську Федерацію, адже після розпаду СРСР тільки РФ та Україна успадкували самодостатні науково-технічні комплекси та майже 90% радянського науково-технічного потенціалу [3].

* аспірант, ст. наук. співробітник Науково-дослідного економічного інституту Мінекономрозвитку і торгівлі України.

© Сидоренко Д.О., 2013

Враховуючи вищесказане, метою статті є аналіз сучасного стану співпраці України та країн СНД в інноваційній сфері через призму діючих та колишніх міждержавних угод, стратегій тощо.

Міжнародне співробітництво на теренах СНД загалом здійснюється в рамках міждержавних, міжурядових та міжвідомчих угод про науково-технічну співпрацю. Основні його форми – це обмін науково-технічною інформацією, проведення спільних фундаментальних та прикладних досліджень, розробки за контрактами, грантами та надання технічної допомоги.

Однією із останніх ініціатив у цьому напрямі є ухвалений Економічною радою СНД у 2008 році проект Обґрунтування розробки Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва країн СНД на період до 2020 року [4].

У проекті Обґрунтування зазначено, що реалізація Програми:

- буде сприяти створенню ефективної інноваційної системи та необхідних організаційних і правових умов, що забезпечать капіталізацію знань і ефективну взаємодію державного сектора досліджень і розробок з приватним сектором виробництва наукоємної продукції;
- дозволить стимулювати передачу технологій, результатів науково-технічної діяльності і об'єктів інтелектуальної власності;
- допоможе модернізувати виробництво, за допомогою використання передових технологій, та забезпечить реалізацію науково-технічних розробок і винаходів.

Разом із обґрунтуванням були розроблені пілотні міждержавні інноваційні програми, серед яких: «Мале місто (селище міського типу) Співдружності Незалежних Держав», «Супермаркет інноваційної продукції держав-членів СНД» та інші програми в області нанотехнологій, екології тощо [5].

У 2009 році Радою голів урядів СНД були прийняті «Основні напрями довгострокового співробітництва держав-членів СНД в інноваційній сфері» [6]. Слід відмітити, що Міністерство економіки України запропонувало виступити в якості замовника-координатора відповідального за розробку і реалізацію Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва, але насьогодні ця роль перейшла до Федерального агентства у справах СНД (Російська Федерація) [7]. В основі цих «Напрямів» – положення Концепції подальшого розвитку СНД та Стратегії економічного розвитку Співдружності на період до 2020 року [8, 9].

Дана Стратегія включає два етапи.

Перший етап полягає у формуванні міждержавного інноваційного простору на базі основних напрямів довгострокової співпраці в науково-технічній та інноваційній сферах, розробці міждержавних цільових програм інноваційної співпраці, міждержавних галузевих науково-технічних програм, що повинно забезпечити активізацію науково-технічної та інноваційної діяльності, концентрацію фінансових і матеріальних ресурсів. Під міждержавним інноваційним простором розуміють таке середовище країн-учасників СНД, в якому провадяться спільні дії щодо розвитку науки і техніки; впровадження у виробництво високих технологій, що забезпечують випуск конкурентноздатної продукції; об'єднання науково-технологічних потенціалів; концентрації спільних зусиль і ресурсів на нових напрямах, забезпечуючи, таким чином, розвиток національних економік і запобігання технологічному відставанню від розвинутих країн світу.

Другий етап передбачає формування регіонального ринку високотехнологічної продукції, що буде сприяти розвитку наукомістких галузей економіки і реалізації науково-технічного та освітнього потенціалу країн-учасників СНД.

Намір формування спільного науково-технологічного простору держав-учасниць СНД та подальший розвиток відносин з ними є цілком логічним, оскільки вони становлять найбільший зовнішніх ринок збуту українських товарів (у 2011 році на ці країни припадало майже 40% товарного експорту [10]). Україна досить активно співпрацює з країнам СНД у сфері інновацій, зокрема щодо розробки згаданих вище Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва, проект якої було схвалено Міждержавною радою з питань співпраці у науково-технічній та інноваційній сферах та Стратегії економічного розвитку Співдружності [11]. Однак, необхідно відмітити, що це вже не перші спроби співробітництва в інноваційній сфері країн СНД. Можна згадати, наприклад, угоду про створення спільного науково-технологічного простору країн СНД, або Концепцію міждержавної інноваційної політики країн СНД до 2005 року [12, 13]. Ці спроби не принесли бажаного результату, оскільки не були адаптовані до реальних політичних та економічних умов країн-учасниць, задекларовані у них цілі не могли бути вирішені за тогочасних можливостей інтеграційної взаємодії між країнами, окремі інноваційні системи яких тільки проходили процес становлення. На сьогодні співробітництво України з СНД в основному зосереджується у науково-технічній сфері та відокремлене від виробничої кооперації [14], котра зводиться лише до зовнішнього обміну товарами та сировиною.

Отже, на основі всього вищевикладеного, можна зробити наступні висновки. Незважаючи на те, що Україна від самого проголошення незалежності декларувала свої наміри щодо співробітництва у сфері технологій та інновацій з країнами СНД та підкріплювала їх угодами й законодавчими актами, реальний рівень інтеграції вітчизняної інноваційної системи в регіональну досить слабкий. Науково-технічний обмін відбувається головним чином на рівні двосторонніх персональних контактів, а системний підхід в управлінні дослідженнями та їх впровадженням на виробництві з боку держави практично відсутній. Тому, для ефективного міждержавного співробітництва на теренах СНД необхідно у нових ініціативах враховувати ступінь розвитку та інтеграції економік й інноваційних систем кожної країни-учасниці, формувати необхідну інституціональну систему, забезпечувати ефективне функціонування і взаємодію фінансових, правових, організаційних та інших механізмів. Також увагу слід приділяти питанням спільного використання унікальних наукових об’єктів тієї чи іншої країни. Це довготривалий процес, який потребує послідовної реалізації великої кількості заходів, в тому числі організаційних та правових, але тільки так, можна втілити у життя згадану вище Стратегію та цілу низку нових міждержавних науково-технічних програм, які, у свою чергу, будуть направлені на розвиток науково-технічних і виробничих коопераційних зв’язків між підприємствами, їх технічне переозброєння та взаємодію у сфері створення передових технологій.

В будь якому разі, інтенсифікація міжнародної співпраці України та країн СНД в інноваційній сфері є необхідною умовою досягнення стратегічних цілей нашої держави: покращення науково-технологічної бази держави, посилення її інтеграції в регіоні, переходу економіки до інноваційної моделі розвитку.

Список використаних джерел

1. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів: Монографія / [Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Рижкова Ю. О., Пугачова М. В.]; Наук.-техн. Комплекс стат. дослідж. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 223 с.
2. Україна – Росія: проблеми економічної взаємодії: Монографія / [Пирожков С. І., Губський Б. В., Сухоруков А. І., Бурмістров М. П., Шестопалов Г. Г. та ін.]; за ред. С. І. Пирожкова, Б. В. Губського, А.І. Сухорукова. – К. : НІУРВ, 2000 – 256 с.

3. Ходикіна В. В. Вплив науково-технічного фактору на ефективність участі України в процесі інтернаціоналізації світового господарства / В. В. Ходикіна // Економіка промисловості. – 2009. – № 2 (20). – С. 94-99.
4. Решение Экономического совета Содружества Независимых Государств от 20.06.2008 № 997_i40 «О предложениях Украины по разработке проекта Межгосударственной целевой программы инновационного сотрудничества государств-участников СНГ на период до 2020 года» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_i40.
5. Информация о разработке и реализации социальной инновационной межгосударственной программы «Малый город (поселок городского типа) Содружества Независимых Государств» [Електронний ресурс] / Исполнительный комитет СНГ – Режим доступу: http://www.cis.minsk.by/page.php?id=15192.
6. Решение Совета глав правительств СНГ от 20.11.2009 «Об Основных направлениях долгосрочного сотрудничества государств-участников СНГ в инновационной сфере» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zaki.ru/pagesnew.php?id=59060&page=1.
7. Межгосударственная программа инновационного сотрудничества государств – участников СНГ на период до 2020 года: предварительный проект [Електронний ресурс] / Содружество Независимых Государств – Режим доступу: e-cis.info/foto/pages/18853.doc.
8. Решение Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 05.10.2007 «О Концепции дальнейшего развития Содружества Независимых Государств и Плане основных мероприятий по ее реализации» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cis.minsk.by/page.php?id=18763.
9. Решение Совета глав правительств СНГ от 14.11.2008 «О Стратегии экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cis.minsk.by/page.php?id=18764.
10. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України» / Державна служба статистики України. – 2012. – 102 с.
11. Межгосударственный совет по сотрудничеству в научно-технической и инновационной сферах одобрил проект Межгосударственной программы инновационного сотрудничества государств-участников СНГ на период до 2020 года [Електронний ресурс] / Национальный исследовательский университет «Высшая Школа Экономики». – Режим доступу: http://ipamm.hse.ru/library/ news_detail.php?ID=543&sphrase_id=12181.
12. Соглашение «Соглашение о создании общего научно-технологического пространства государств-участников Содружества Независимых Государств» от 03.11.1995 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistemsm/dok_pegsbb.htm.
13. Решение Экономического совета СНГ от 22.06.2001 «О концепции межгосударственной инновационной политики государств-участников Содружества Независимых Государств на период до 2005 года» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lawru.info/legal2/se17/pravo17452/index.htm.
14. Ленчук Е. Б. Международная кооперация и инновации в странах СНГ / Е. Б. Ленчук, Г. А. Власкин. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. – 351 с.

УДК 334.012

Лабжанія Р.Г.*

ВПЛИВ АУТСОРСИНГУ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ІТ-ПОСЛУГ

Проаналізованофункціонуваннярынку ІТ-послуг в світі в умовах глобалізації і міжнародного поділу праці. Проведений SWOT-аналіз, який виявив особливості розвитку ІТ-аутсорсингу та його вплив на становлення ІТ-ринку в посткризовий період.

Ключові слова: аутсорсинг, бізнес-моделі, інформаційна галузь економіки, комерційні ризики, міжнародний поділ праці.

The abstract is devoted to the analysis of the functioning of the IT services market in the world in the context of globalization and the international division of labor. Conducted SWOT-analysis, which showed features of outsourcing and its influence on the IT market in the post-crisis period.

Keywords: outsourcing, business models, information sector of the economy, business risks, the international division of labor.

Актуальність теми дослідження. Аутсорсинг в усьому світі вважається однією з найбільш привабливих бізнес-моделей. Сенс його зводиться до простої формули: зосередити всі ресурси (матеріальні, фінансові, людські, часові) на основному виді діяльності, а супутні функції передати партнерам. І в світі давно не стоїть питання, чи потрібен аутсорсинг, ключове значення мають лише надійність і професіоналізм партнерів, з якими укладаються договори на виконання певних послуг. Разом з тим в певному діалектичному взаємозв'язку аутсорсинг знаходиться із сферою ІТ-послуг. Однією з високотехнологічних сфер, яка кілька останніх років поспіль навіть в умовах світової фінансової кризи демонструвала високі темпи зростання, а отже, і високу зацікавленість з боку транснаціональних структур, є ринокІТ. Україна є активним учасником міжнародних інноваційних процесів. Це зумовлює необхідність перегляду теоретичних та організаційно-методичних положень світового ринку ІТ послуг в умовах аутсорсингу та підкреслює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у вивчення та розкриття сутності аутсорсингу, обґрунтування переваг та недоліків, які він забезпечує, здійснили сучасні зарубіжні науковці, серед яких Анікін Б.А., Бусигін А.В., Готтштальк П., Єрмошина Є.Л., Кадієв Т., Календжян С.О., Троцкі М., Хейвуд Дж. Б. та ін. Особливо актуальним на сучасному етапі є використання аутсорсингу в сфері ІТ-послуг, особливо в умовах пошуку оптимальних шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки України через нові напрями спеціалізації національної економіки.

Теоретичні й прикладні аспекти формування і розвитку аутсорсингової форми підприємницької діяльності та її використання знайшли відображення у наукових працях

* аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.
Науковий керівник - к.е.н., проф. Сідоров В.І.

© Лабжанія Р.Г., 2013

таких вітчизняних, як Григорак М.Ю., Крикавський Є.В., Ковальчук С.В., Кузьмін О.Є., Матвій І.Є., Петрович Й.М., Постан М.Я., Манойленко О.В., Окландер М.А., Лігоненко Л.О., Чухрай Н.І., Фролова Ю.Ю., Швятовець Ю., Длугош Я., Слівчинський Б. та ін.

Мета статті. Дослідити сучасний стан розвитку ринку ІТ послуг в світі та виявити вплив аутсорсингу на подальший розвиток ІТ-сектору.

Виклад основного матеріалу.На сьогоднішній день в економічно розвинених країнах світу аутсорсинг послуг, зокрема в галузі ІТ, став стандартним інструментом оптимізації використання ресурсів для підприємств різних галузей. За допомогою послуг аутсорсингу від зовнішніх постачальників (ESP) або виділення власних підрозділів в самостійні бізнес-одиниці для роботи на відкритому ринку підприємства прагнуть в першу чергу до загального зниження витрат на ІТ, переходу від фіксованих витрат на них до змінних (services on-demand), отриманню швидкого доступу до новітніх технологій і висококваліфікованих фахівців. До 80% бюджету підприємства на інформаційні технології витрачається на придбання послуг зовнішніх постачальників, що розглядається як стратегічне партнерство для створення і довгострокової підтримки «додаткової цінності» для клієнта як конкурентної переваги основного бізнесу [1]. На сьогоднішній день найбільшим попитом серед послуг ІТ-аутсорсинга користуються побудова ІТ-інфраструктури, підтримка віддалених філій, забезпечення інформаційної безпеки і експлуатованого устаткування. Також досить затребувані проекти, які гарантують порівняно швидку окупність вкладень, надають чітке і негайне вплив на бізнес-процеси [3].

На сучасному етапі більш ніж 70% підприємств в США передають на аутсорсинг 10-15% своїх ІТ операцій. Паралельно збільшуються витрати на ІТ аутсорсинг з інтенсивністю – 18-22% на рік [1]. Географічна структура найбільших ІТ-ринків світу представлена на рис. 1.

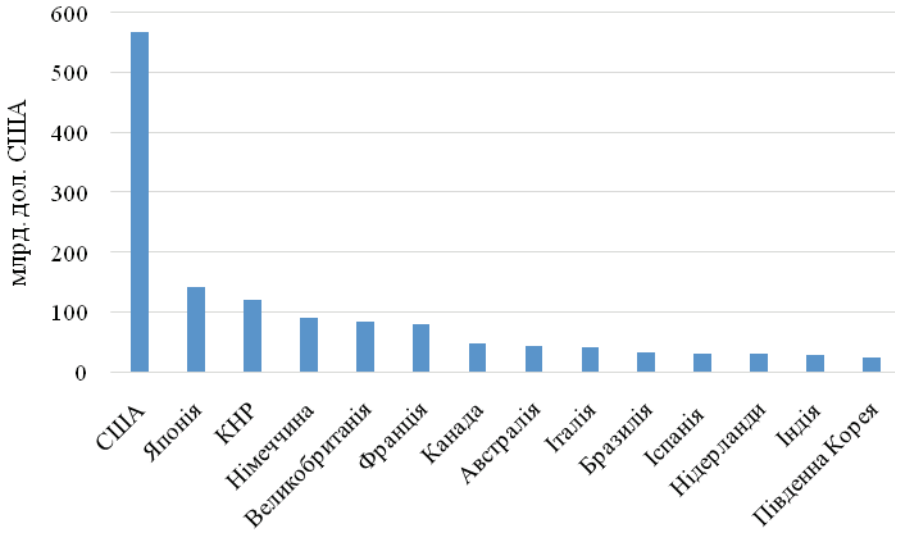

Рис. 1 Об'єм найбільших ІТ-ринків світу (2012 р.) [5]

Аутсорсинг не панацея від усіх проблем підприємства, а тільки один з сучасних бізнес-інструментів раціоналізації та оптимізації використання ресурсів і створення додаткової вартості. Сьогодні на світовому ринку паралельно йдуть процеси як укладення аутсорсингових угод (або виділення підрозділів в самостійні підприємства), так і розірвання цих угод у зв'язку з їх неефективністю або зміною умов бізнесу. За статистикою до 50% аутсорсингових угод зазнають невдачі. У сфері ІТ подібних невдач ще більше. Одна з найважливіших причин - ігнорування або недооцінка підприємствами стратегічного характеру аутсорсингу.

В даний час на ринку переважає придбання послуг ESP у вигляді разових замовлень і термінових проектів по впровадженню ІТ. У моделі класичного аутсорсингу (довгостроковий контракт з передачі частини бізнес-процесів) затребувані в основному послуги

початкового рівня, такі як підтримка обладнання та ПЗ, управління корпоративними мережами і т. п. [2]

З іншого боку, все більшим попитом починають користуватися послуги центрів обробки даних (DataCenter) і забезпечення відновлення та безперервності бізнесу (disaster business recovery, business continuity), особливо з боку підприємств, що мають критичні для бізнесу додатки (missioncritical), включаючи фінансовий сектор , небезпечні і безперервні виробництва і т. п.

Рис. 1 IT-аутсорсинг у структурі ринку закупівлі IT-продукції та послуг державними і комерційними організаціями за категоріями, 2012 р. [5]

Постановка стратегічних цілей в області IT здійснюється на базі загальної бізнес-стратегії підприємства в процесі її розробки. Основним завданням цього етапу є визначення функцій, передача яких в обслуговування та управління зовнішнім постачальнику можлива і не суперечить стратегії розвитку підприємства.

Оцінка внутрішніх ресурсів потрібна для проведення внутрішньої експертизи в галузі IT, ефективності надання IT-послуг внутрішніми підрозділами та визначення рівня внутрішніх витрат на підтримку тих чи інших IT-функцій [4].

Далі необхідно оцінити можливості ринку і послуг постачальників за тими ж параметрами: експертиза, ефективність / якість, вартість. За результатами перших трьох етапів приймається рішення про придбання тих або інших послуг з аутсорсингу.

На четвертому етапі необхідно вибрати одну з існуючих моделей управління ресурсами і в залежності від цього налагодити процеси управління наданням IT-сервісів на підприємстві. При подібному підході з точки зору процесів надання сервісів для підприємства не має значення, чи здійснюється обслуговування силами власного IT-підрозділу або зовнішньою сервісною компанією [4].

Таблиця 1
SWOT-аналізаутсорсингув сфері IT-послуг

Сильні сторони	Слабкі сторони
– можливість для керівництва не відволікатися на управління обслуговуючими функціями і внаслідок цього приділяти більше уваги основному бізнесу компанії; – гнучкість в управлінні ресурсами; – можливість використовувати чужий високопрофесійний досвід, накопичений при вирішенні аналогічних завдань, та постійний доступ до нових технологій і знань.	– додаткові витрати сил і засобів на етапі переходу до послуг аутсорсерів; –аутсорсинг сприяє де-індустріалізації, оскільки залишає в країні переважно управлінські функції; – чисто психологічний бар'єр, пов'язаний з передачею функцій організації.

Перспективи	Загрози
Досвід розвинутих країн показує, що при «замкнутій» стратегії компанія остаточно переходить на аутсорсинг, або знижується її ефективність в цілому через складність управління громіздкими структурами.	–втрата контролю над ситуацією, загроза для комерційні таємниці; –міжнародний аутсорсинг призводить до посилення глобальної конкуренції як між ТНК за ресурси, так і між країнами, що розвиваються за можливість отримання контрактів; –великі компанії, маючи потужні ресурси, постійно збільшують частку своєї присутності на міжнародних ринках, розширюючи географічні кордони, тобто посилюючи контроль над економіками інших країн.

Складено автором.

Провівши SWOT-аналіз можна привести наступну економічну інтерпретацію отриманих результатів – універсальних рецептів отримання максимальної віддачі при передачі тих чи інших внутрішніх ІТ-процесів «на сторону» майже немає. Кількість нюансів, які впливають на успіх справи, настільки велике, що загальний шаблон розробити неможливо. Однак можна привести список типових помилок і ризиків, що виникають у зв'язку з аутсорсингом:

1. Ринок послуг ІТ-аутсорсингу чітко стратифікований: організація та підтримка поштових систем, серверного обладнання та інфраструктури, надання клієнтам рішень на базі центрів обробки даних, супровід ІТ-систем силами кваліфікованих фахівців. Будь-яка форма передачі ІТ на аутсорсинг– це повноцінний проект з певними цілями, завданнями, відповідальністю сторін і ресурсами, якими потрібно управляти. У кожному випадку розробляється індивідуальний варіант.

2. Слід уникати міфічних страхів, як, наприклад «аутсорсинг - це прямий шлях до втрати контролю над ресурсами підприємства». В дійсності підприємства, як правило, звертаються до проектів, пов'язаних із застосуванням послуг ІТ-аутсорсингу, унаслідок неможливості домогтися управління внутрішніми ресурсами ІТ своїми силами. Інший типовий міф – відтік корпоративної інформації через співробітників компанії-аутсорсера. Такого роду аргументи найчастіше звучать у відсутність серйозного аудиту зовнішніх і внутрішніх загроз. І навпаки, проведення професійного порівняльного дослідження уразливості корпоративних систем і даних стає для багатьох компаній основним стимулом до використання ІТ-аутсорсингу: рядовий технічний фахівець, який передав бази даних підприємства зацікавленим особам, найчастіше залишається безкарним. Тим часом факт витоку даних, допущений компанією-аутсорсером, - це значні репутаційні втрати і прямі фінансові збитки для неї.

3. При вирішенні цінового питання передачі функцій на ІТ-аутсорсинг слід оцінити фактичні витрати на підтримку відповідних ІТ-процесів усередині організації, а потім порівняти з пропозицією на ринку аутсорсингу. Нарешті, самі по собі цифри витрат далеко не завжди виявляються ключовим фактором, що впливає на вибір. Крім того, ІТ-бюджети багатьох підприємств вкрай непрозорі (особливо в трансформаційних країнах). В рамках стандартного договору постачальник послуг ІТ-аутсорсингу гарантує замовнику фіксований рівень якості послуг відповідно до SLA, який завершується для аутсорсерів процедурою звітів і запобігання інцидентів, а також в вирішенні проблем з обслуговуванням.

4. У ряді випадків компанії намагаються вирішувати проблеми, пов'язані з інформаційними технологіями, своїми силами. У цьому є логіка, оскільки для відповіді на більшість питань достатньо здорового глузду. Але дана ситуація і демонструє нинішній рівень ставлення до ІТ на багатьох підприємствах в світі. Щоб остаточно переконатися в необхідності використання аутсорсингу, слід чітко сформулювати цілі і завдання, які таким шляхом планується вирішити.

Активний розвиток ІТ-аутсорсингу в Україні частково можна приписати компаніям із західним капіталом, які вважають за краще зосередитися на профільній діяльності, переклавши процеси автоматизації на плечі ІТ-аутсорсеров, мають необхідний рівень підготовки обслуговування спеціальних систем. У свою чергу, це дозволяє скоротити витрати на рутинні операції, підвищити ефективність бізнес-процесів і отримати нові сервіси в найкоротші терміни. Однак деякий відсоток компаній з українським капіталом все ще протистоїть підрядникам, вважаючи, що послуги аутсорсингу невиправдано дорогі, і доручають вести важливі інфраструктурні проекти штатним співробітникам, за звичкою розглядаючи ІТ-підрозділи як центр витрат, що забезпечує інфраструктурні функції, а не джерело бізнес-переваг.

Така позиція по відношенню до системної інтеграції вплинула на частку замовлень в портфелях системних інтеграторів. Основними замовниками аутсорсингових послуг на сьогоднішній день є закордонні компанії, великі банки, промислові, енергетичні та страхові компанії. Однак, незважаючи на перевагу, українські компанії все активніше виявляють зацікавленість в ІТ-аутсорсингу, розуміючи переваги і економічні вигоди роботи з профільними фахівцями. У зв'язку з таким розподілом оцінити реальний обсяг ринку ІТ-аутсорсингу на сьогоднішній день досить проблематично. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що більшість замовників даних послуг використовують змішані схеми залучення підрядних компаній і досить велику частину функцій виконують силами своїх ІТ-підрозділів. Крім цього ряд компаній користуються послугами як фрілансерів, так і послугами дрібних регіональних аутсорсерів.

Щодо тенденцій, то на ІТ аутсорсинг будуть передаватися переважно операції, які пов’язані з управлінням різними програмними додатками з поступовим зрушенням в бік спеціалізованих галузевих додатків в рамках «сервісних моделей» [1].

Одним з ефектів аутсорсингу є така риса глобалізації як «стиснення» часу і простору. Дослідження цього ефекту обмежене рамками даної статті та буде продовжено в наступних роботах автора.

Висновки.Власне, явище аутсорсингу стало можливим і актуальним саме в умовах глобалізації. Безумовно, аутсорсинг розвивається і трансформується згідно новим можливостям і потребам економіки і суспільства. Його не можна розглядати тільки в чорному або білому кольорі, оскільки для кожного з учасників економічних процесів, воно може мати як недоліки, так і переваги. Певною мірою можна говорити про те, що аутсорсинг інтегрує процес виробництва і нівелює різницю у розвитку між ядром і периферією, умовним поділом на країни «першого» і «третього» світу.

Для країн, що розвиваються аутсорсинг відкриває можливості використовувати кваліфікованих фахівців і виконувати на постійній основі вигідні замовлення якісно, але за більш низьку плату, ніж розвинені країни. Завдяки аутсорсингу в країнах, що розвиваються, створюються нові робочі місця, що потребують високого освітнього та професійного рівня, збільшується число охочих освоїти технічні спеціальності. Таким чином, відбувається становлення інноваційної інфраструктури, яка визначає нову якість економічного зростання країн, що розвиваються.

Для розвинених країн очевидною перевагою стають надходження до бюджету від податків успішних корпорацій. Зате дискусійним стає питання про втрату робочих місць місцевим населенням.

Список використаних джерел

1. Аникин Б.А., Рудал И.Л. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: Учеб.пособие. - М.: ИНФРА-М, 2007, 184 с.
2. Балдин К.В., Воробьев С.Н., Уткин В.Б. Управленческие решения: Учебник. М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2004. 496 с.
3. Дата-центр на аутсорсинг: рынок на подъеме[Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.computerra.ru/cio/2722 (08.04.2013)– Назва з екрану.
4. Хейвуд Дж. Брайан. Аутсорсинг: в поисках конкурентних преимуществ: пер. с англ. М.: Изд. Дом "Вильяме", 2002, с. 93
5. The 2012 Global Outsourcing 100 [Elecrtonic Resource]. – Режим доступу http://www.iaop.org/content/19/165/3437(21.03.2013) – Назва з екрану.

УДК 338.43

Парій Л.В.*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИХОДУ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

У статті досліджено місце молокопереробної галузі в АПК України та визначено передумови і перспективи її виходу на зовнішні ринки в контексті світових інтеграційних процесів. Також, проаналізовано основних виробників молочної продукції в Україні та експортну діяльність в даній галузі.

Ключові слова: молокопереробна галузь, молоко, молокопродукти, експорт.

The article explores the place of dairy industry in agriculture of Ukraine and defined prerequisites and prospects for its expansion into overseas markets in the context of global integration processes. Also, analysis of major dairy producers in Ukraine and export activities in this field.

Keywords: dairy industry, milk, dairy products, export.

Постановка проблеми. Молокопереробна галузь, як і харчова промисловість загалом, є однією з галузей, що найбільш динамічно та стабільно розвиваються: щорічний приріст ринку молока та молочних продуктів оцінюється на рівні 10-12 % упродовж останніх років. Місткість цього ринку, залежно від оцінок, коливається в межах від 3,4 до 3,6 млрд. гривень за оцінками 2011 року. Продукція даної галузі займає важливе місце у споживанні населення. Частка витрат на молочні продукти становить 15% від загальних витрат на харчування [5, с. 11]. Молочні продукти потрапляють в категорію «першої необхідності», а молокопромисловий комплекс – це один із найважливіших агропромислових комплексів України. Актуальність дослідженого питання обумовлена зростанням динамічності товарних ринків, підвищенням конкуренції як серед виробників молочних продуктів, так і серед їхніх споживачів, наростанням інтеграційних процесів на всіх рівнях соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування молокопереробної галузі України, а також перспективи розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки знайшли своє відображення у наукових працях відомих вітчизняних дослідників, зокрема В. Андрійчука, П. Березівського, В. Зимовця, М. Ільчука, М. Калінчика, О. Крисального, Т. Мостенської, В. Пабата, М. Пархомця, П. Саблука, А. Стельмащука, В. Трегобчука, О. Шпичака, В. Юрчишина. Проте, подальшого дослідження потребує визначення сучасного стану розвитку даної галузі та її перспектив при виході на зовнішні ринки в контексті інтеграційних процесів, що відбуваються у світі.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення місця молокопереробної галузі в АПК України та визначення передумов і перспектив її виходу на зовнішні ринки в контексті світових інтеграційних процесів.

---

* аспірант Національного університету біоресурсів і природокористування України.
Науковий керівник - д.е.н., професор, М.П. Талавиря.

© Парій Л.В., 2013

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, упродовж останніх років спостерігається зростання обсягу виробництва майже у всіх сегментах молочної галузі, а темпи зростання виробництва окремих молокопродуктів у 2011 р. порівняно з 2010 р. коливаються у різних сегментах від 1 до 23 відсотків (рис. 1., табл. 1).

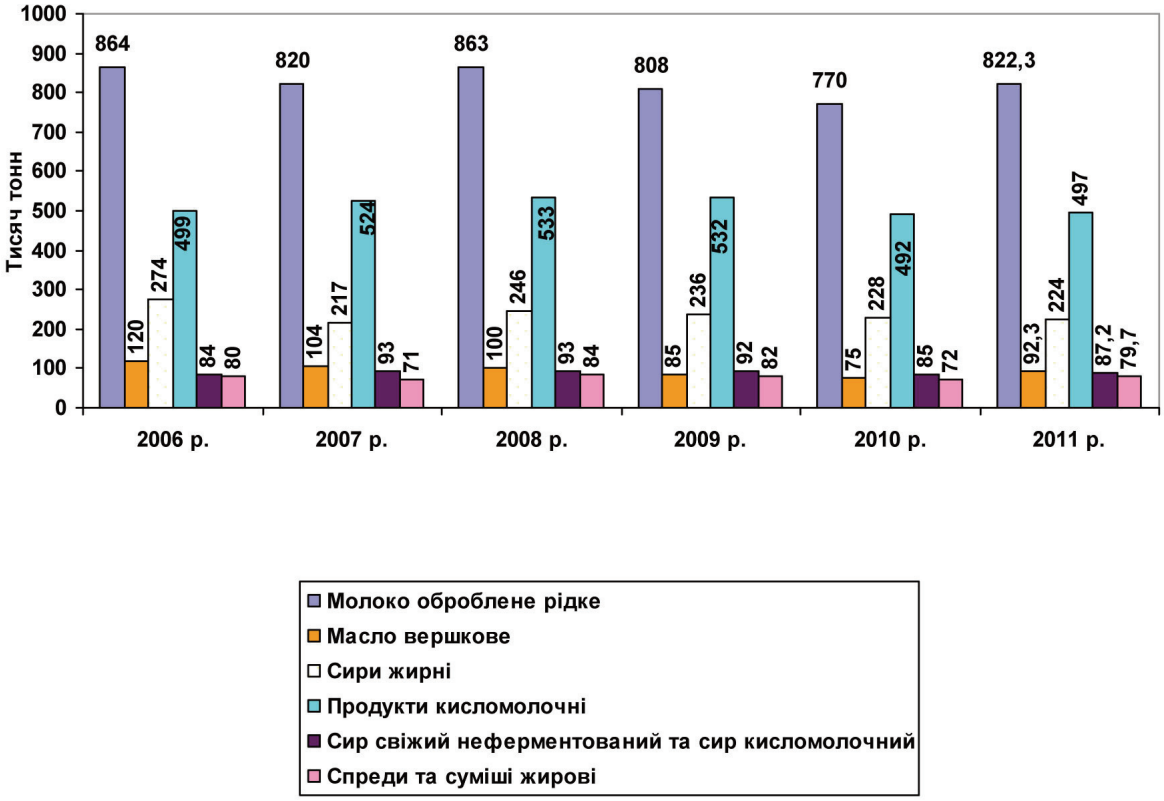

Рис. 1 Динаміка обсягів виробництва молочних продуктів в Україні за 2006-2011 рр.
Джерело: побудовано автором за даними дані Державної служби статистики України [3].

Детальніша інформація про виробництво молочної продукції в Україні за видами в 2006-2011 рр. наведена у табл. 1.

Впродовж останніх років стійку тенденцію до зростання утримують сектори з виробництва обробленого рідкого молока, масла вершкового, спредів та суміші, кисломолочних продуктів, сиру. Спостерігалося пожвавлення на ринку сухих молокопродуктів, що пояснюється збільшенням попиту на цю продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках. Проте виробництво основних видів молочної продукції характеризується значною нестабільністю (табл. 1).

Таблиця 1
Виробництва та споживання молока та молочних продуктів в Україні у 2006-2011 рр.

Показник	Од. виміру	Роки						2011 р. до 2006 р., %	2011 р. до 2010 р., %
		2006	2007	2008	2009	2010	2011		
Молоко оброблене рідке	тис. тонн	864	820	863	808	770	822,3	95,2	106,8
Масло вершкове	тис. тонн	120	104	100	85	75	92,3	76,9	123,1
Спреди та суміші жирові	тис. тонн	80	71	84	82	72	79,7	99,6	110,7

Показник	Од. виміру	Роки						2011 р. до 2006 р., %	2011 р. до 2010 р., %
		2006	2007	2008	2009	2010	2011		
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	тис. тонн	84	93	93	92	85	87,2	103,8	102,6
Сири жирні	тис. тонн	274	217	246	236	228	224	81,8	98,2
Продукти кисломолочні	тис. тонн	499	524	533	532	492	497	99,6	101
Споживання молока та молочних продуктів:									
на 1 особу	л/рік.	232	227	221	216	210	206	88,8	98,1
на 1 особу у перерахунку на молоко	л/рік.	223	217	213	208	202	200	89,7	99

Джерело: дані Державної служби статистики України та розрахунки автора

З даних табл. 1 можна побачити, що обсяги виробництва більшості видів молочної продукції зростають, незважаючи на зменшення виробництва молока-сировини. Це дає підстави зробити висновок, що молочна продукція виробляється не з натуральної сировини. У 2011 р. порівняно з 2010 р. виробництво сирів свіжих неферментованих та сирів кисломолочних на 2,6%, масла вершкового – на 23,1%, молока обробленого рідкого – на 6,8%, спредів та суміші – на 10,7% і, навпаки, зменшилися обсяги виробництва сиру кисломолочного жирного – на 1,8 %.

Найбільш ємними групами молочних продуктів, що виробляються молочними підприємствами України, та потребують найбільшу кількість сирого молока, залишаються вершкове масло, рідке оброблене молоко та кисломолочні продукти, жирні тверді сири.

Структура виробництва молочних продуктів в Україні у 2011 р. зображена на рис. 2. Найбільші обсяги у структурі виробництва молочних продуктів займає, рідке оброблене молоко (стерилізоване, пастеризоване, пряжене тощо) – 34% та продукти кисломолочні – 22%. Близько 58% рідкого обробленого молока в 2011 р. було вироблено у Вінницькій, Київській (включаючи м. Київ), Дніпропетровській, Харківській і Полтавській областях.

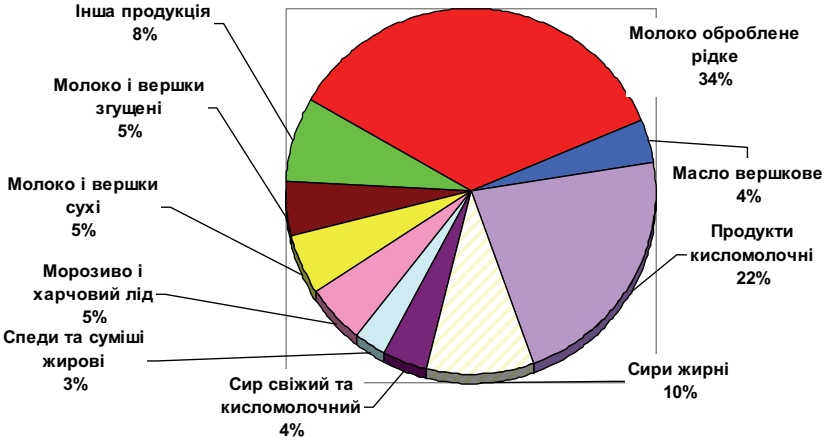

Рис. 2 Структура вітчизняного ринку молочної продукції у 2011 році
Джерело: побудовано автором за даними дані Державної служби статистики України [3].

За оцінками операторів ринку, найдинамічніше у 2011 р. у секторі рідкого обробленого молока працювали такі компанії як Danone (ПАТ «Галактон» (частка ринку рідкого молока 6%)), ТОВ «Люстдорф» (5%), ПАТ «Літинський молзавод» (4-5 %), ПАТ «Київський міськмолзавод №3», ПАТ «Горохівський сирзавод» (3 %).

Другим за значенням для українського ринку молокопродуктів є сегмент кисломолочних продуктів, на якому представлена така продукція як кефір, ряжанка, йогурти, сметана тощо. Найбільшу питому вагу в структурі виробництва кисломолочних продуктів займає кефір – близько 40 %. У цьому сегменті також спостерігається стабільна тенденція до нарощування обсягів випуску, виробники все більше приділяють увагу групі біокефіру.

Наступним за значенням кисломолочним продуктом можна назвати сметану, питома вага якої в структурі виробництва склала 22 %. В менших обсягах виробляється ряжанка, питома частка якої в загальному обсязі кисломолочних продуктів оцінюється на рівні 11%. Одним з найпривабливіших молочних продуктів для виробників залишається йогурт, обсяги виробництва якого з року в рік значно зростають.

Група фасованих сирних мас містить у собі: традиційні 100-грамові дитячі сирки, сирні десерти в стаканчиках з різноманітними добавками й інші фасовані сирні вироби. Найбільші потужності з випуску сирних мас розташовані в Миколаївській області, що пояснюється наявністю основної виробничої ділянки компанії «Лакталіс-Україна», у виробничій програмі якої значне місце займають сирні десерти ТМ «Президент». Слід відзначити також Харківську область, де ключовими виробниками є «Харківський міськмолкомбінат» (власник компанія «Вім-Білль-Данн») і «Куп'янський МКК». Останнім часом в Україні спостерігається тенденція з розвитку виробництва аерованих сирних десертів. Ця технологія дозволяє істотно збільшити терміни придатності, а це досить велика проблема під час реалізації сирної групи. У сирну групу входять також сирні торти, сири зернисті, сири з фруктовими добавками.

На молокозаводі з високою диверсифікацією виробництва (виробляються практично всі молочні продукти: молоко, кефір, сметана, сири, масло вершкове, казеїн, сухе молоко тощо) рівень рентабельності виробництва молока і кисломолочної продукції на 10-15% вищий, порівняно з виробництвом масла і казеїну. Динаміка обсягів експорту та імпорту молочних продуктів зображена на рисунку 3.

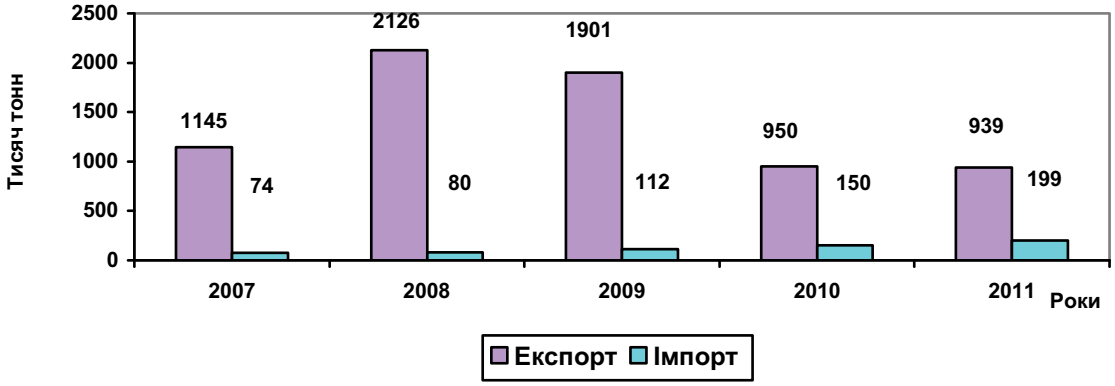

Рис. 3 Експорт та імпорт молочних продуктів у 2007-2011 рр.
Джерело: побудовано автором за даними дані Державної служби статистики України [3].

Аналіз наведених даних свідчить, що з кожним роком експорт продукції зменшується, а імпорт, навпаки, – зростає. За досліджуваний період обсяги експорту скоротилися на 18 %, а імпорту – зросли у 2,7 рази.

Найбільшу питому частку в експортних поставках складають сухі молокопродукти та згущене молоко. Найбільшими експортерами цієї продукції є: Алжир – 19 %, Японія – 15 % та Російська Федерація – 6 відсотків. Експорт вершкового масла у 2011 р. також значно скоротився і є незначним у загальних експортних поставках, що пов'язано із за-

бороною експорту молочних продуктів до Російської Федерації. Основна частина масла експортується до Азербайджану, Молдови та Казахстану. Експорт сиру також скорочується, оскільки основним імпортером сиру є Росія, а дозвіл на експорт до Росії мають лише 5 підприємств. Експортні поставки сиру до Росії складають 70-80 % всього експорту цієї групи.

Найбільшу питому частку у структурі імпорту становить паста, вершки, йогурти та кефір. Основну частину імпортної продукції складають кисломолочні продукти компаній Danone (ТМ „Данісімо", „Активія") та Campina. Також на український ринок невеликими партіями продовжує постачатися молочна продукція австрійських, німецьких та французьких компаній. Іншою вагомою статтею імпорту залишається сир, основну частину якого складають сиркові маси та плавлені сирки. Основними постачальниками цієї продукції є Росія, країни ЄС та Білорусь. У значній кількості також імпортуються вершки для кави та креми. Основний постачальник даної продукції – Білорусь. Також молочні продукти імпортуються з Угорщини, Данії, Великобританії та Франції.

За результатами дослідження в останні роки в Україні нараховується 537 виробників молочної продукції, у тому числі 350 виробників сирів жирних та понад 100 підприємств, які виробляють плавлені сири. Номенклатура продукції молокопереробної промисловості досягла понад 120 видів. Найбільш конкурентоспроможними на ринку визначено наступні види вітчизняної продукції: масло, продукція з незбираного молока, сири, сухе молоко, морозиво та молочні консерви. Найбільш потужні виробники у молочній галузі наведені в табл. 2.

Сьогодні в Україні близько 15-18 підприємств виготовляють до 70% цільномолочної продукції (табл. 2.5). Така кількість підприємств призводить до того, що ринок досить «подроблений», у числі найбільших компаній - «Юнімілк Україна», «ВіммБілльДанн», «Лакталіс-Україна», «Мілкіленд», «Рейнфорд», «Мілк груп» та інші (рис. 4).

Таблиця 2

Частки ринку провідних виробників молочної продукції у 2011 р.

Виробництво цільномолочної продукції			Виробництво сирів		
№ п/п	Компанія	Частка ринку, %	№ п/п	Компанія	Частка ринку, %
1	„Юнімілк Україна"	*11,5*	1	„Молочний альянс"	*10,18*
2	„ВіммБілльДанн"	*8,7*	2	„Тера-фуд"	*7,65*
3	„Лакталіс-Україна"	*6,8*	3	„Укрпродукт"	*7,44*
4	„Мілкіленд"	*6,3*	4	„Шосткінський ММК"	*5,48*
5	„Рейнфорд"	*5,2*	5	„Мілкіленд"	*5,18*
6	„Мілк груп"	*4*	6	„Західна молочна група"	*2,66*
7	„Люстдорф"	*3,2*	7	„Альміра"	*1,68*
8	„Злагода"	*3,1*	8	„Клуб сиру"	*1,47*
9	Інші	*51,2*	9	Інші	*58,26*
	Всього	***100***		**Всього**	***100***

Джерело: розраховано автором за даними [4].

Частки ринків провідних виробників цільномолочної продукції та сиру продукції зображено, відповідно, на рис. 4. і рис. 5.

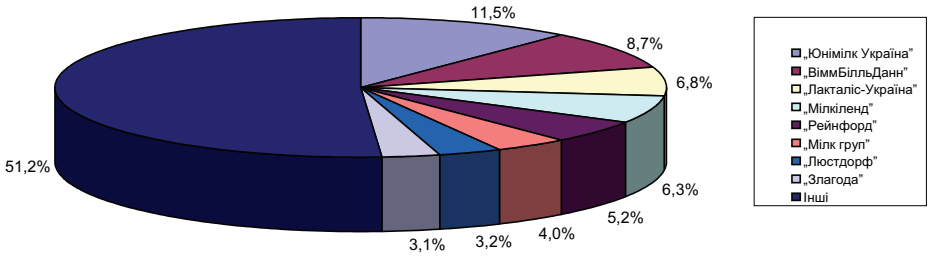

Рис. 4 Ринкові частки провідних виробників на ринку цільномолочної продукції України у 2011 р.
Джерело: побудовано автором за даними [6].

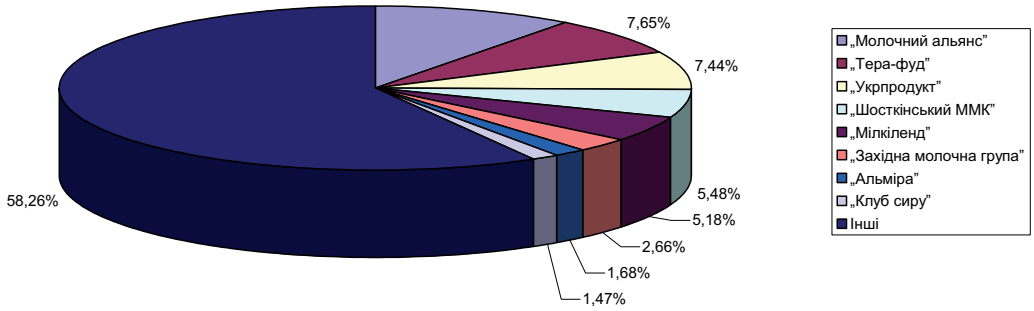

Рис. 5 . Ринкові частки провідних виробників на вітчизняному ринку сиру у 2011 р.
Джерело: побудовано автором за даними [6].

Переробкою молока на Україні займається більше 300 підприємств, проте майже 80 % ринку контролює 50 заводів, значна частина яких входить до складу великих холдингів. Експерти вважають, що криза посилить вплив холдингів, оскільки дрібні та середні виробники будуть вимушені покинути ринок. В той же час, частки ринку провідних виробників не перевищують 6-9 %. В цілому фактично одинадцять компаній утримують 60,3 % ринку. Решту ринку розподіляють між собою дрібні компанії та одиничні молокопереробні заводи.

На сьогодні найбільш впливовими на українському ринку молока та молочних продуктів є компанії Юнімілк Україна (ТМ «Біо-Баланс», «Галактон», «Кремез», «Простоквашино», «Украинское»), Мілкіленд-Україна (ТМ «7-я», «Добряна», «Коляда», «Крынка») та Вімм-Білль-Данн Україна (ТМ «NEO», «Веселый молочник», «Домик в деревне», «Слов'яночка»). У 2011 році сумарна частка трьох найбільших компаній галузі на ринку становить 22 %, минулого року перша трійка гравців контролювала 21 % ринку. За трійкою лідерів йдуть такі виробники, як Геркулес (ТМ «Геркулес», «Добрыня», «Глечик», «Утречко»), Західна молочна група (ТМ «Optimal», «Гурманіка», «Молочна родина»), Лакталіс-Україна (Lactalis Group) (ТМ «Фанні», «President»), ТОВ «Люстдорф» (ТМ «На здоровье», «Селянське», «Бурёнка», «Тотоша»), Рейнфорд (ТМ «Щодня»), Галичина (ТМ «Галичина», «Молочар», «Чабани»), комбінат Придніпровський (ТМ «Злагода»), група Danone (ТМ «Activia», «Actimel») [4].

Аналізуючи тенденції концентрації та інтеграції на українському молочному ринку необхідно відмітити, що найбільш інтенсивно процеси злиття та поглинання мали місце протягом 2006-2008 рр. Це обумовлено швидким зростанням ринку, інвестиційною привабливістю, доступністю дешевого капіталу для поглинань, наявністю вільних коштів, доступністю кредитних ресурсів, високим попитом серед інвесторів. Експерти відмічають, що щорічно з 2001 по 2011 рік місткість вітчизняного ринку продукції з незбираного молока збільшувалася в середньому на 11 %. Найбільш високі темпи приросту внутрішнього споживання були характерні для йогуртів (23 % в рік) та сирних виробів (27 % в рік).

За останні 15 років у світі відбулися суттєві зміни в молочному скотарстві. Технологічний процес і корпоратизація спричинили прискорення скорочення чисельності дрібних ферм і ріст великих підприємств з виробництва молока. Більшість ферм поступово перетворилися у спеціалізовані молочні господарства, що виробляють усе більшу кількість молока в національних масштабах. За прогнозами Міжнародної молочної федерації в найближчі 10 років у світі буде продовжуватись процес укрупнення ферм. Значна частка молокопродуктів у світі споживається у вигляді сиру, масла, сухого молока. Виробництво сиру у світі становить 17,8 млн. тонн на рік, у т. ч. ЄС – 7,5 млн. тонн, або 42 % світового виробництва.

В світі можна відмітити певні тенденції щодо споживання молочних продуктів, зокрема:

- зниження споживання питного молока, що зумовлено зміною асортименту та його розширенням у молокопереробній галузі в готовому до вживання вигляді;
- відчутно знижується споживання масла, його замінює рослинне;
- найважливішим молочним продуктом нині є сир. На його переробку використовується близько 40 % молока, найближчим часом цей показник ще зросте.

Україна посідає 15-16-те місце серед країн світу з виробництва молочних продуктів. До світового підсумку Україна виробляє 1,4 % масла, 1,1% – сиру і 3,4 % сухого молока. Світове виробництво молока має стійку тенденцію до зростання: за останні 10 років зросло майже на 9 відсотків, що відповідно відкриває гарні перспективи для української молокопереробної галузі, ціни на продукцію є нижчими за світові, що позитивно впливає на конкурентоспроможність України в даній галузі.

Висновки з даного дослідження. Україна має ідеальні кліматичні умови для створення потужної молочної галузі. Розвиток ринку молочної продукції залежить від обсягів виробництва молока та стану галузі. Український ринок молоко продукції за умов ефективного використання природних ресурсів, удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування, має реальні можливості стати достатньо прибутковим бізнесом і потужним експортером українських молокопродуктів на ринки європейських та інших країн світу. Важливим питанням в Україні залишається право ввезення нашої продукції в країни Євросоюзу. Необхідним також є державна підтримка розвитку молочного скотарства та виробників молока, перехід взаємовідносин із виробниками молока на якісно новий рівень, створення та обладнання в населених пунктах молокоприймальних пунктів, поліпшення системи взаєморозрахунків. У перспективі Україна може очікувати на збільшення експорту молока й молокопродуктів за умови поліпшення їхньої якості та виконання санітарних вимог країн-імпортерів. .

Список використаних джерел

1. Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року: Наказ Міністерства аграрної політики України від 10.12.2007 р. №886/128. – Режим доступу: http:// www.ligazakon.ua.
2. Бєлінська Н. С. Економічна ефективність підприємницької діяльності молокопереробних підприємств та шляхи її підвищення. Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2005. – 280 с.
3. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

4. Молочные братья. Обзор украинского рынка молока. Исследования компании PR-Service. RUSSIAN FOOD&DRINKS MARKET MAGAZINE [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.foodmarket.spb.ru/archive.php?year=2010&article=1343&section=4.
5. Моніторинг розвитку ринку молока та молочних продуктів України / Спілка молочних підприємств України. За ред. Бутенко М.І. – V випуск. – К., 2010. – 100 с.
6. Що вплинуло на український молочний ринок в 2011 році. // MilkUa.info [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://milkua.info.
7. Экспорт и импорт украинской молочной продукции в 2009 году // МОЛОКО-Іванова Л.С. Стан та розвиток ринку молока і молокопродуктів після вступу України до СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=137.

УДК 339.543.622 ***Харкова Л.О.****

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВСТУПУ ДО МИТНОГО СОЮЗУ РОСІЇ, БІЛОРУСІ ТА КАЗАХСТАНУ

В статті розглянуті можливі економічні наслідки вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану та структурні зрушення в економіці України, які можуть виникнути в результаті такої інтеграції.

Ключові слова: митний союз, структурні зрушення в економіці, структуроформуючі ефекти, Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану.

В статье рассмотрены возможные экономические последствия вступления Украины в Таможенный союз России, Беларуси и Казахстана и структурные изменения, которые могут произойти в экономике Украины в результате такой интеграции.

Ключевые слова: таможенный союз, структурные изменения в экономике, структуроформирующие эффекты, Таможенный союз России, Беларуси и Казахстана.

The article deals with the possible economic consequences of Ukraine's entry into the Customs Union of Russia, Belorussia and Kazakhstan and structural changes, which may take place in economy of Ukraine as a result of such integration.

Key words: customs union, structural changes in economy, structure forming effects, Customs Union of Russia, Belorussia and Kazakhstan.

Одним із пріоритетних векторів зовнішньої торгівлі України є регіон СНД. Країни СНД мають тісні торгівельні зв'язки та розгалужену структуру взаємопов'язаних ланок виробництва, що спричинює високий рівень експорту товарів всередині регіону. Країни СНД є, на рівні з країнами ЄС, пріоритетними партнерами України в торгівлі товарами та послугами. У торгівлі з країнами СНД за роки незалежності України спостерігалась тенденція до зменшення обсягів, в основному, через переорієнтацію торгівлі України від країн СНД до країн ЄС та Азіатських країн. У структурі торгівлі з країнами СНД торгівля з країнами-учасницями Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану (надалі – МС РБК) посідає значне місце і становить близько 80% імпорту та 85% експорту.

Основними статтями товарної структури торгівлі України з МС РБК є нафта, газ, машини та транспортне устаткування (41% експорту українського машинобудування в МС РБК складають залізничні транспортні засоби та супутнє обладнання), метали та вироби з них, сировинні матеріали, такі як залізна руда, мінеральне паливо, насіння та ліси, продукти хімічної промисловості та інші промислові товари. Крім торгівлі товарами на країни МС РБК припадає 36,3% обігу послуг. В експорті послуг з України МС РБК займає про-

* аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© Харкова Л.О., 2013

відне положення за рахунок послуг трубопровідного транспорту, які Україна надає цим країнам. В структурі експорту послуг з України до країн Митного союзу помітне місце також займають державні та страхові послуги, а також експорт роялті та ліцензійних послуг (у період з 2010 до 2012 року обсяг роялті та ліцензійних послуг виріс на 185%). Основними статтями імпорту України послуг з Митного союзу є ділові, професійні та технічні послуги, а також залізничний транспорт. До 2010 року помітне місце в структурі імпорту послуг з Росії, Білорусі та Казахстану також займав трубопровідний транспорт, будівництво та пов'язані з ними інженерні послуги. Однак в останні роки частка цих послуг суттєво знизилась і наразі становить 32% (для порівняння, у 2009 році частка цих послуг становила 72%).

Росія є одним із провідних інвесторів в Україну. Так, частка Росії в загальному обсязі надходження прямих іноземних інвестицій збільшилась із 6,4% у 2009 році до 7,6% у 2010 році та до 9,2% у 2012 році. Основними галузями інвестування Росії в Україну є транспортний комплекс, суднобудування, телекомунікації, фінансовий сектор та гірничо-металургійний комплекс. Офіційна статистика України не дає повного уявлення про місце російських інвестицій в структурі інвестицій в Україну. В основному це відбувається внаслідок приховування частки інвестицій з Росії в інвестиціях, що припадають на Кіпр та інші офшори. Останнім часом в Україні має місце тенденція до активізації Російських банків, таких як ВТБ, Сбербанк Росії, Зовнішекономбанк, тощо. Крім того, російські підприємства виявляють зацікавленість у стратегічних вітчизняних підприємствах авіа - та суднобудування, енергетичного машинобудування, гірничо – металургійного комплексу, ядерної енергетики тощо.

Торгівельний режим України з МС РБК визначається мережею угод про вільну торгівлю, які зосереджені на торгівлі товарами і спрямовані на створення безмитної торгівлі для певного переліку продуктів. Винятки для безмитної торгівлі в рамках таких угод стосуються цукру, тютюнових виробів та інших товарів. Крім того до винятків з безмитного режиму України та країнами МС РБК застосовуються взаємні вийнятки в якості відповіді на експортні мита, встановлені торгівельним партнером. На сьогодні перелік таких взаємних винятків складається з 359 позицій в 26 категоріях товарів серед яких рибна продукція, мінеральні продукти, добрива, деякі кольорові метали, металобрухт, газ, нафта, тощо. Жодна із угод про преференційні умови торгівлі в регіоні СНД, включаючи угоди з країнами МС РБК, не стосується секторів послуг або інших пов'язаних з торгівлею питань, включаючи питання захисту прав інтелектуальної власності. Лібералізація торгівлі у сфері послуг не визначається і у останній Угоді про зону вільної торгівлі в рамках СНД, що набула чинності у вересні 2012 року, не дивлячись на те, що передбачалось, що відносини країн за умовами цієї Угоди мали регулюватись відповідно до принципів СОТ. В той же час, в березні 2013 року, Росія запропонувала створити зону вільної торгівлі послугами на теренах СНД. Однак такі прагнення наразі залишаються лише проектом.

Ще одним аспектом торгівельного режиму України з МС РБК є схожа система стандартизації, яка має спільне коріння, успадковане від Радянського союзу. Схожість стандартів України та країн-учасниць Митного союзу передбачає спрощення торгівлі та зниження видатків на торгівлю. Крім того, нова угода про зону вільної торгівлі в рамках СНД передбачає, що технічне регулювання в СНД буде ґрунтуватись на угоді СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, що приведе до нового етапу конвергенції технічного регулювання в рамках СНД.

На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень України, вступ України до МС РБК зумовить позитивні зрушення для України у наступних аспектах.

Перш за все, мова йде про зниження ціни на енергоносії, що матиме важливий короткостроковий ефект. По-друге, Україна теоретично, при вступі до Митного союзу, може отримати вигоди від скасування митного контролю, що призведе до зниження витрат на торгівлю та, відповідно, збільшення прибутків домогосподарств. По-третє, як член Митного союзу, Україна могла б посилити свої позиції та мати більший вплив на рішення Митного союзу. В той же час, враховуючи вирішальну позицію Росії, яка має найбільший вплив на рішення, що приймаються учасницями Митного союзу, сумнівними є позитивні наслідки від такого посилення позицій України [8, С. 27-29].

В той же час, участь України у МС РБК приведе до низки втрат в економіці України. Серед останніх найважливішими будуть часткові втрати незалежності у сфері торгівельної політики, в тому числі можливості самостійно укладати угоди з третіми країнами, зниження темпів модернізації економіки України та негативних наслідків в разі необхідності перегляду зобов'язань та компенсацій в рамках СОТ [8, С. 18-21].

У січні 2011 року вплив МС РБК на економіки країн - учасниць та України змоделювали фахівці Світового банку. Прогноз було зроблено на основі GTAP (GTAP 3.53 та GTAP 7 Data Base) [7, С. 3-4]. Фахівці Світового банку спрогнозували вплив МС РБК на структурні зрушення в економіках країн-учасниць за умов: (1) відсутності гармонізації країнами-учасницями сфер, пов'язаних з енергетикою; (2) обмеженій гармонізації умов торгівлі у сферах, пов'язаних з енергетикою; та (3) повній гармонізації сфер, пов'язаних з енергетикою.

За результатами дослідження науковці дійшли наступних висновків. У випадку існування відсутності гармонізації країнами - учасницями сфер, пов'язаних з енергетикою, в МС РБК зміни у ВВП очікуватимуться однозначно негативі для Росії та Білорусі, для Казахстану – несуттєво позитивні. Для Росії зменшення ВВП очікується на рівні 0,38%, для Білорусі - на рівні 3,2%. Відсутність гармонізації енергетичних сфер за умов створення Митного союзу для Казахстану створить зростання ВВП на рівні 0,04%. Для України така ситуація не вплине на рівень ВВП. Щодо структурних змін в економіці України внаслідок створення МС РБК за умов відсутності гармонізації країнами-учасницями сфер, пов'язаних з енергетикою, незначні (до 1%) структуродепресивні ефекти матимуть місце майже у всіх галузях економіки. Незначні структуророзвивальні ефекти (до 0,3%) будуть лише у сфері послуг, включаючи комунальні послуги. Детальні дані наведені у Таблиці 1.

У випадку створення МС РБК із обмеженим рівнем гармонізації енергетичного сектору ВВП всіх трьох країн-учасниць зменшиться. Таке зменшення буде мати місце для Росії на рівні 1,25%, для Білорусі – на рівні 6,26%, для Казахстану – на рівні 0,43%. За результатами моделі Україна від створення МС РБК за умов обмеженої гармонізації енергетичного сектору відчує зростання ВВП на рівні 0,07%. В такому випадку структуророзвивальні ефекти в економіці України матимуть місце в галузях нафти та газу, бензину та комунальних послуг, а структуродепресивні ефекти (до 4%) матимуть місце у всіх інших галузях.

І нарешті, у випадку повної гармонізації енергетичних секторів країни - учасниці Митного союзу також відчуватимуть скорочення ВВП. Найбільше скорочення матиме місце у ВВП Білорусі (2,77%). ВВП Росії та Казахстані також зменшиться на 0,66% та 0,54% відповідно. Наслідки створення повного митного союзу між Росією, Білоруссю та Казахстаном для України за результатами дослідження Світового банку будуть також негативні. Незважаючи на те, що ВВП України за результатами моделі має зрости на 0,11%, таке зростання матиме місце лише за рахунок структуророзвивальних ефектів у галузі очищеної нафти (10,26%), в той час як у всіх інших секторах економіки матимуть місце структуродепресивні ефекти.

Таблиця 1
Структурні зрушення в економіці України внаслідок створення різних варіантів Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Зміни у ВВП України за умов створення МС РБК			
Сектор	**За умов повної гармонізації енергетичних секторів Росії, Білорусі та Казахстану (%)**	**За умов обмеженої гармонізації енергетичних секторів Росії, Білорусі та Казахстану (%)**	**За умов відсутності гармонізації енергетичних секторів Росії, Білорусі та Казахстану (%)**
	0,11	0,07	0
Бензин	10,26	4,34	0,15
Газ та нафта	-4,84	-3,45	-0,81
Фінансовий	-0,49	-0,37	-0,04
Перевезення вантажівками	-6,5	-4,85	-1,47
Автомобілебудування	-3,95	-3,18	-1,75
Зернові культури	-0,82	-0,58	-0,21
М'ясо	-0,79	-0,75	-0,51
Видобування корисних копалин	-0,68	-0,93	-0,89
Продукти харчування	-2,73	-2,38	-1,52
Легка промисловість	-4,91	-3,89	-2
Важка промисловість	-1,02	-0,47	-0,01
Комунальні послуги	1,28	1,02	0,28
Транспорт та комунікації	-0,3	-0,21	-0,01
Інші послуги	-0,06	-0,02	0,13

Джерело: Складено автором на основі [7, С. 3-5].

Наслідки вступу України до МС РБК були також досліджені економістами Інституту економічних досліджень та політичних консультацій та Німецькою консультативною групою. У своїй роботі «Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном» вчені роблять висновок про недоцільність вступу України до Митного союзу [6, С. 7-9]. Так, за результатами дослідження внаслідок вступу України до Митного союзу відбудеться скорочення сукупного добробуту України (на 3,7%), імпорту (на 4,3%), експорту (на 4,6%), матиме місце зменшення зарплат некваліфікованої робочої сили (на 2,8%), зменшення зарплат кваліфікованої робочої сили (на 2,8%) у середньо- та довгостроковій перспективі. Щодо позитивних наслідків, за результатами моделі, розрахованої вченими, матиме місце зростання доходів від капіталу (на 0,6%), в той же час відбудеться скорочення обсягів капіталу (на 3,2%).

Дослідженням ефектів від вступу України до ЄЕП ще у 2006 році займались фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Ще тоді вчені дійшли висновку, що внаслідок вступу України до ЄЕП відбудеться падіння ВВП. Основним чином таке падіння буде зумовлено зниженням обсягів випуску частин промислових секторів та зменшення обсягу надання послуг в Україні, а також падінням внутрішнього попиту.

Вчені цього інституту разом з вченими Німецької консультативної групи також розробляли кількісну оцінку варіантів регіональної інтеграції України, одним із сценаріїв якої є саме вступ України до МС РБК. За результатами дослідження вчені зробили висновок, що вступ України до Митного союзу матиме наслідком погіршення сукупного добробуту на 3,7%, зменшення обсягів імпорту та експорту на 4,3% та на 4,6% відповідно, погіршення рівня зарплат на 2,8%. В той же час матиме місце збільшення доходів від капіталу – на 0,6%, а також позитивні зміни відбудуться у переміщенні капіталу. Відповідно, вчені вважають недоцільним вступ України до МС РБК, оскільки у порівнянні з незначними перевагами, які Україна зможе отримати від участі у такому угрупуванні, країна зіткнеться із збільшенням витрат на імпорт та порушенням зобов'язань перед СОТ [6, С. 8-9].

Наприкінці 2012 року своє бачення макроекономічних ефектів співпраці України та країн Митного союзу опублікував Центр інтеграційних досліджень Євразійського банку розвитку у роботі «Комплексна оцінка макроекономічного ефекту різних форм глибокої інтеграційної співпраці України з країнами Митного союзу та Єдиного економічного простору в рамках ЕврАзЕс» [5, С. 12-16]. За результатами дослідження вчені дійшли висновків про те, що приєднання України до Митного союзу матиме наслідком збільшення ВВП України на 1% до кінця року, а також відобразиться у зростанні секторів машинобудування (зростання на 6% - 9%). Щодо продуктів авіа та суднобудування, то їх доля в експорті до країн – учасниць Митного союзу зросте на 7% та 11,8% відповідно. Саме у цих секторах матимуть місце структуроформуючі ефекти. Структуродепресивних ефектів, на думку вчених, така інтеграція майже не передбачатиме. Фактично, на думку дослідників вступ України до Митного союзу є єдиним ефективним варіантом розвитку.

Автор провів самостійне дослідження наслідків вступу України до МС РБК. Задля оцінки структурних змін автор використав мультирегіональну модель загальної рівноваги GTAP (General Trade Analysis Project Model) версії GTAP 6.2, RunGTAP 3.59, GTAP DataBase 7. База даних GTAP 7, що використовувалась для моделювання інтеграції України до Митного союзу, включає дані про 113 країн та 57 секторів. Для зручності обрахунків автор згрупував їх у чотири групи країн та 15 груп секторів.

За результатами розрахунків автор дійшов висновку, про те, що внаслідок вступу України до МС РБК відбудуться істотні зміни у структурі експорту та імпорту України та країн – учасниць Митного союзу.

Таблиця 2
Темпи приросту обсягів експорту за секторами та регіонами в наслідок вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Галузь	Україна	ЄС	РБК	Інші
Сільське господарство	-3,873	0,05	-1,978	0,126
Легка промисловість	-45,244	-0,112	21,191	-0,027
Промисловість	62,291	0,076	-7,014	0,132
Сировинні ресурси	-30,922	-0,72	10,175	-0,38
Харчова промисловість	-2,15	0,12	3,989	0,154
Хімічна промисловість	8,173	-0,261	7,86	-0,14
Метали	11,164	-0,279	-0,469	-0,116
Машинобудування	-13,765	-0,089	24,631	-0,078
Транспортне машинобудування	-12,649	0,021	2,614	0,047

Галузь	**Україна**	**ЄС**	**РБК**	**Інші**
Електроніка	-20,014	0,097	22,906	-0,074
Будівництво	7,622	0,162	-2,12	0,41
Інфраструктура	-1,127	0,295	-1,673	0,316
Торгівля	-20,397	0,088	-5,12	0,059
Фінансові послуги	-20,469	0,078	-5,155	0,057
Інше	-40,167	0,056	7,659	0,04
Разом	**-5,858**	**-0,055**	**6,981**	**-0,05**

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP

Таблиця 3
Темпи приросту обсягів імпорту за секторами та регіонами в наслідок вступу України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Галузь	**Україна**	**ЄС**	**РБК**	**Інші**
Сільське господарство	16,93	-0,037	1,685	-0,05
Легка промисловість	-5,007	-0,093	2,633	-0,062
Промисловість	40,928	-0,102	5,088	-0,085
Сировинні ресурси	-23,759	-0,166	99,157	-0,155
Харчова промисловість	54,306	-0,057	1,666	-0,064
Хімічна промисловість	-1,702	-0,092	1,877	-0,068
Метали	-0,923	-0,11	6,217	-0,084
Машинобудування	11,29	-0,086	3,627	-0,076
Транспортне машинобудування	10,777	-0,07	1,832	-0,092
Електроніка	15,163	-0,053	2,647	-0,07
Будівництво	11,328	-0,113	2,704	-0,107
Інфраструктура	6,255	-0,049	2,144	-0,065
Торгівля	21,915	-0,085	3,062	-0,076
Фінансові послуги	15,762	-0,084	2,598	-0,066
Інше	16,86	-0,105	2,531	-0,09
Разом	**-1,361**	**-0,089**	**11,196**	**-0,083**

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP.

За результатами дослідження, можна зробити висновок про те, що внаслідок вступу України до МС РБК матимуть місце зміни в обсягах приросту експорту та імпорту як України, так і Росії, Білорусі та Казахстану. Значне зростання обсягів експорту матиме місце у наступних галузях: промислові товари, метали, хімічна промисловість, будівництво. Помірні темпи приросту експорту матимуть місце в харчовій промисловості та транспортному машинобудуванні. В той же час, вступ України до МС РБК спричинить зменшення обсягів приросту експорту у таких галузях як легка промисловість, сировинні ресурси, електроніка та фінансові послуги. В цілому, внаслідок вступу України до МС РБК обсяг експорту зменшиться на 5,9%.

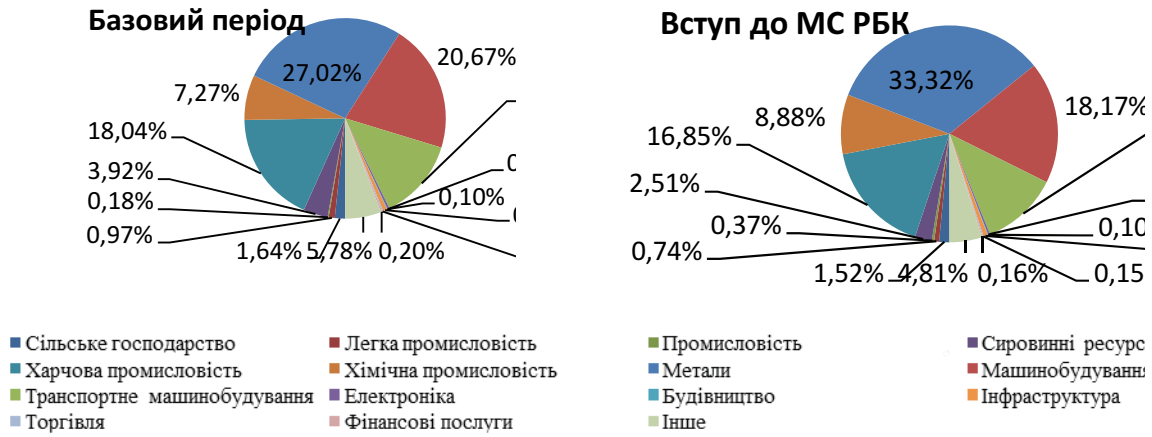

Рис. 1 Зміни структури експорту України до МС РБК внаслідок вступу України до митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP.

Щодо змін обсягів імпорту України внаслідок вступу до МС РБК, майже у всіх секторах матиме місце його зростання. Винятком будуть сектори легкої промисловості, сировинних ресурсів, хімічної промисловості та металів. Детально зміна структури імпорту України з Росії, Білорусі та Казахстану зображена на рис. 2.

За результатами дослідження автор робить висновки про існування структурних зрушень в економіці України внаслідок вступу до Митного союзу. До струкутроформуючих ефектів вступу України до МС РБК варто віднести структуророзвивальні ефекти у традиційних для торгівлі цих країн галузях, а саме у промисловості, металах та металообробці, хімічній промисловості та машинобудуванні, а також у секторах будівництва та харчовій промисловості.

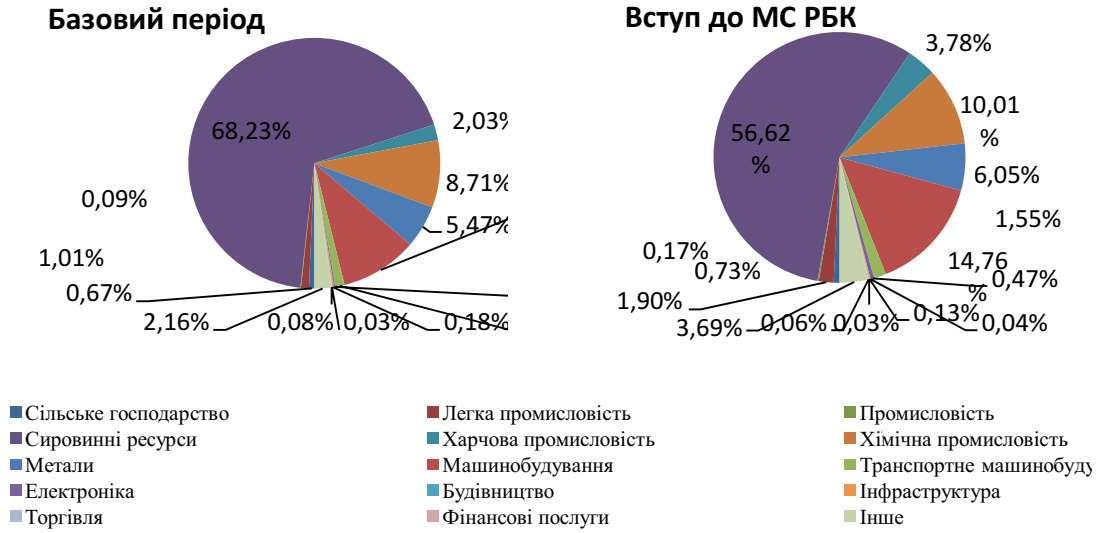

Рис. 2 Зміни структури імпорту України з МС РБК внаслідок вступу України до митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану

Джерело: Складено автором на основі проведених розрахунків у GTAP.

Структуродепресивні ефекти, в наслідок вступу України до Митного матимуть місце у галузях легкої промисловості, сировинних ресурсів, електроніки та фінансових послуг.

В цілому можна зробити наступні висновки. Вступ України до МС РБК матиме наслідком структуророзвивальні ефекти у традиційних для торгівлі між країнами – учасницями секторах. Найбільші позитивні наслідки Україна отримає внаслідок лібералізації торгівлі та зниження цін на нафту та газ. В той же час, в разі інтеграції України до Мит-

ного союзу можливі структуродепресивні ефекти у таких секторах економіки України як легка промисловість, сільське господарство, електроніка, а також у сфері послуг в цілому та зокрема фінансових послуг.

Варто також зазначити, що в разі вступу України до Митного союзу Україні доведеться застосовувати у торгівлі з третіми країнами єдиний зовнішній тариф. 87,97% тарифних ставок МС РБК визначаються на рівні митних тарифів Росії. Зважаючи на те, що імпортні тарифи МС РБК є вищими за митні тарифи України, наша країна, після вступу до Митного союзу, ймовірно відчуватиме ефекти відхилення торгівлі з третіми країнами, що призведе до сповільнення темпів модернізації, за рахунок імпорту нових технологій до України.

Важливим питанням, в разі вступу України до МС РБК залишається виконання Україною зобов'язань перед СОТ. Як відомо, Україна стала учасницею СОТ у 2008 році. Вступ України до СОТ передбачає виконання її зобов'язань перед іншими членами СОТ щодо дотримання митно – тарифної політики, узгодженої на момент вступу. Середній імпортний митний тариф МС РБК є істотно вищим від середнього імпортного тарифу України. Підвищення Україною імпортних тарифів до рівня імпортних тарифів МС РБК передбачає негативні наслідки для торгівельного балансу України. Мова йде про те, що в разі підвищення Україною тарифів, інші країни – учасниці СОТ, експорт до України яких постраждає, матимуть право застосовувати до України імпортні мита відмінні, від тих, що є загальними. Відповідно, економіка України може зазнати втрат. З іншого боку, щодо товарів, імпортні тарифи щодо яких по відношенню до інших країн СОТ встановлені Україною на рівні вищому ніж імпортні тарифи МС РБК, мова йде здебільшого про продукцію сільського господарства, зниження таких тарифів призведе до посилення конкуренції на національних ринках, які Україна прагне захистити. Наслідком такого явища також будуть втрати економіки України.

Список використаних джерел

1. Биекенов С. К. Таможенный союз: история и перспективы [Учебно – методическое пособие] / С. К. Биекенов. – Комитет таможенного контроля Министерства финансов Республики Казахстан. – Астана, 2011;
2. Бураковський І. Зона вільної торгівлі з ЄС та Митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном: чи можлива інтеграція Україна в обидва об'єднання одночасно / І. Бураковський, В. Мовчан // Відносини Україна – ЄС: в умовах сучасних викликів. – 2010. - №2 (14) – С. 17-34;
3. Вибір торговельної політики України: плюси та мінуси різних опцій регіональної інтеграції [Електронний ресурс]: Аналітичний звіт Інституту Економічних Досліджень та Політичних консультацій. – Київ, 2011. - Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2010/2010_05/ trade_ pros _and_cons _2011-12-08_ukr.pdf;
4. Державна служба статистика України /Офіційний сайт/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/;
5. Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭс/ [Институт экономики и прогнозирования Национальной академии наук Украины и Институт народнохозяйственного прогнозирования Российской академии наук]. – Центр интеграционных исследований, Санкт Петербург, 2012. – 43с.;

6. Мовчан В. Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном [Електронний ресурс]: В. Мовчан, Р. Джуччі/ Серія консультативних робіт [PP/05/2011]. – Берлін/Київ, 2011. - Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=3107;
7. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації/ А.В. Єрмолаєв, І.В., Клименко, Я.А. Жаліло, Н.Є. Пелагеша [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К: НІСД, 2011. – 72 с.
8. De Souza L. V. An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEC Customs Union on its Members/ Economic Premise/ The World Bank. – 2011;

УДК 339.727.2(061.1СНД)(4+5) ***Лугова М.С.****

МІЖРЕГІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СНД

Стаття присвячена дослідженню впливу міжрегіональної інтеграції на розвиток інвестиційного співробітництва України з країнами СНД. Визначено поняття «міжрегіональна інтеграція». Проаналізовано особливості інвестиційної діяльності в умовах міжрегіональної інтеграції. Окреслено особливості інвестиційного співробітництва України з країнами СНД, визначено проблеми та перспективи даного напрямку.

Ключові слова: міжрегіональна інтеграція, інвестиції, іноземні інвестиції, інвестиційне співробітництво, єврорегіон.

The article is devoted to the research of the interregional integration's impact on the development of investment cooperation between Ukraine and the CIS countries. The notion of "interregional integration" is determined. The features of investment activity in terms of interregional integration are analysed. The specifics of the investment cooperation between Ukraine and the CIS countries is outlined, the problems and prospects of this scope are identified.

В умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів виникла необхідність включення регіонів країни в активну міжнародну діяльність. Процеси розширення Європейського Союзу, різні ступені участі у них України, утворення нових союзів зумовлюють пошук нових шляхів реформування економічних зв'язків областей та залучення до господарських процесів у регіонах нових потенційних інвесторів та надання сприяння вже працюючим підприємствам. Однією з найважливіших форм регіонального розвитку є міжрегіональна інтеграція. Вона має важливе значення як для окремих регіонів, так і країни в цілому. Україна та її найближчі сусіди, країни СНД, історично опинилися в подібних соціально-економічних умовах. Враховуючи спільне геополітичне положення і напрацьовані протягом тривалого часу економічні зв'язки, міжрегіональна інтеграція надає широкі можливості для співпраці цих країн в різних сферах суспільного життя.

Дослідженню питань міжрегіональної інтеграції присвячені праці таких відомих вітчизняних науковців, як З. Варналій, М.Долішній, Кіш Є., В. Куйбіда, К. Кривенко, М. Лендєл, П. Луцишин, С. Максименко, Н. Мікула, А. Мокій, Л. Прокопенко, І. Розпутенко, І. Сторонянська, І. Студенніков, В. Удовиченко та ін.

Попри досить велику кількість наукових праць з визначеної проблематики недостатньо досліджено вплив міжрегіональної інтеграції на розвиток інвестиційної діяльності.

Метою даної статті є аналіз впливу міжрегіональної інтеграції на активізацію інвестиційної співпраці України з країнами СНД.

Міжрегіональна інтеграція – це процес зближення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб'єктів господарювання двох і більше регіонів, що перетворює їх на цілісний господарський механізм, на міжрегіональну економічну систему [11].

* аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

© Лугова М.С., 2013

Стратегічна мета міжрегіональної інтеграції – забезпечення оптимального соціально-економічного розвитку регіонів в аспекті вирішення територіальних проблем міжрегіонального характеру на основі збалансованого поєднання інтересів та ресурсів держави, регіону, бізнесу і громадськості за принципами демократичного врядування. Інтереси регіонів, як суб'єктів міжрегіональної інтеграції – формування єдиного соціально-економічного простору та усунення перешкод, які виникають на шляху міжрегіональних потоків, стимулювання їх мобільності. Принципами міжрегіональної інтеграції є ділове партнерство, субсидіарність, спів фінансування, добровільність, прозорість, легітимність інтересів регіонів [3].

Міжрегіональна інтеграція в Україні була і залишається важливим індикатором загальної соціально-економічної ситуації в країні і, одночасно, найважливішим механізмом поліпшення цієї ситуації. Це найважливіший об'єкт цілеспрямованої і скоординованої політики центра і регіонів з метою як оздоровлення соціально-економічної ситуації, так і створення інституціональної основи нової української державності.

Одним із стратегічних напрямів міжрегіональної інтеграції України є налагодження ефективного співробітництва з країнами Співдружності незалежних держав (СНД), яке базується на усталених економічних зв'язках, сусідському географічному положенні, спільній історії, духовній спорідненості народів та глибоких традиціях. У країнах є високий науково-виробничий потенціал, високоосвічені трудові ресурси. Пріоритетність і особливості економічної співпраці між країнами СНД та Україною обумовлені багатьма факторами, в тому числі сформованими в рамках єдиного народногосподарського комплексу СРСР і успадкованими від нього економічними взаємозв'язками, націленістю обох країн на реформування економік. Пріоритетною сферою у розвитку взаємних відносин країн є організація роботи по активному залученню інвестицій країн СНД в об'єкти економіки України та українських – в країни СНД [10].

Розвиток взаємного інвестування країн СНД набуває особливої значущості в якості перспективного напрямку розвитку їх інтеграційного співробітництва та розвитку інвестиційних взаємозв'язків як між собою, так і з іншими країнами. Цьому сприяє те, що:

- взаємні інвестиції здатні «стягти» розірвані після розпаду СРСР зв'язку і відродити їх у новій якості;
- взаємні інвестиції є основою або складовою частиною проектів з часткою інвесторів з далекого зарубіжжя;
- інвестиційне співробітництво держав СНД може стати не тільки важливим середовищем стабілізації та розвитку економіки кожного з них, але й потужним чинником включення СНД як регіонального угруповання в систему міжнародних інвестицій і в інші системи міжнародних економічних відносин.

Однак загальні умови, що визначають можливості взаємного інвестування, не є досить привабливими. Поки країни СНД не здатні дати один одному ні необхідних обсягів фінансових ресурсів, ні масових новітніх технологій, ні зі часових форм менеджменту. Все це стримує розвиток економічної інтеграції в СНД, масштаби, динаміка і глибина якої насамперед залежать від рівня інтеграційних процесів на мікроекономічному рівні, від зацікавленості та активності прямих інвесторів.

Слід звернути увагу, що прикордонні регіони країн СНД відрізняються різним потенціалом і рівнем економічного розвитку, готовністю до міжрегіонального співробітництва. Дані розходження можуть виступати не тільки як фактор, що стримує міжрегіональну й прикордонну інтеграцію, а також як умова, що сприятливо впливає на розвиток малого й середнього бізнесу в регіонах.

Для сучасної міжрегіональної інтеграції України з країнами СНД є характерною політика, спрямована на активізацію зв'язків і згладжування соціальних і економічних диспропорцій між окремими районами країн. Вона заснована на впровадженні достатньо ефективної в Європейському Союзі форми міжрегіонального і прикордонного співробітництва — єврорегіонів.

Успішний досвід формування єврорегіонів обумовлено низкою причин:

- єврорегіони збільшують можливість місцевих органів влади вирішувати проблеми швидко і раціонально, використовуючи свій потенціал, матеріальну і технічну допомогу партнерів;
- єврорегіон являє собою інноваційну структуру в галузі управління регіональним розвитком, більш ефективну, ніж існуюча. Він надає сприятливий грунт для створення і розвитку інноваційних структур (інкубатори, технопарки, технополіси);
- єврорегіон, як структура, відмінна від держави, ефективніше залучає інвестиції. Це особливо актуально для України, оскільки залучення інвестицій позначено як пріоритетний напрям зовнішньоекономічної діяльності;
- єврорегіон побічно впливає на економіку прикордонних регіонів через демонстраційні і навчальні ефекти;
- єврорегіони як форма прикордонного співробітництва сприяють не тільки посиленню та поглибленню добросусідських відносин між державами, а й є своєрідним інструментом для інтеграції тієї чи іншої країни до інтеграційних структур [7].

Тобто, досвід участі в єврорегіонах демонструє можливості більш оперативно вирішувати прикордонні проблеми на місцевому рівні, створювати гнучкі господарські структури (акціонерні товариства, консорціуми тощо) з залученням зовнішніх інвестицій для будівництва або розширення прикордонної та транспортної інфраструктури; налагоджувати прикордонну торгівлю, туризм; розширювати співробітництво в культурної, соціальної, природоохоронної та інших областях.

Розглядаючи єврорегіон як форму міжрегіональної інтеграції України з країнами СНД, слід відзначити наявність наступних угрупувань: єврорегіон «Буг» (Волинська область, Жовківський та Сокальський райони Львівської області (Україна), Люблінське, воєводство (Польща), Брестська область (Білорусь), «Нижній Дунай» (Одеська область (Україна), райони Вулканешти, Кагул, Кантемір (Молдова), повіт Бреіла, Галац, Тульча (Румунія), «Верхній Прут» (Чернівецька та Івано-Франківська області (Україна), Ботошанський та Сучавський повіти (Румунія), Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський (Молдова), «Дніпро» (Чернігівська область (Україна), Брянська область (Росія), Гомельська область (Білорусь), «Слобожанщина» (Харьківська область (Україна), Белгородська область (Росія), «Ярославна» (Сумська область (Україна), Курська область (Росія), «Донбас» (Луганська область, Донецька область (Україна), Ростовська область (Росія), «Дністер» (Вінницька область (Україна), Сорокський, Флорештський та Шолданештський райони (Молдова).

Питанням поглиблення міжрегіональної інтеграції між прикордонними регіонами України і країн СНД, що є одним з факторів економічного розвитку, приділяється значна увага. Так, в Стратегії економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року зазначені наступні основні напрямки взаємодії, спрямовані на регіональний розвиток прикордонних територій:

- поступове формування міждержавного регіонального ринку товарів, послуг, капіталу, робочої сили;
- встановлення прямих економічних зв'язків між регіонами;

- розвиток прикордонної торгівлі;
- сприяння створенню на прикордонних територіях особливих або спеціальних економічних зон;
- здійснення спільних інвестиційних проектів;
- розширення співробітництва в області сільського господарства, транспорту, інформаційних технологій і зв'язку;
- оптимальне економічне використання прикордонних територій, розвиток на цих територіях виробничої й соціальної інфраструктури;
- проведення на прикордонних територіях спільних заходів щодо моніторингу й охорони навколишнього середовища, забезпеченню санітарної охорони територій;
- розвиток прикордонного туризму [13].

Як уже зазначалось, однією з пріоритетних сфер співробітництва України з країнами СНД є інвестиційна діяльність. Особливо актуальною вона є на прикордонних територіях країн СНД. Міжрегіональна інтеграція та іноземне інвестування – два взаємопов'язані між собою процеси. Забезпечивши всі умови для міжрегіонального співробітництва, держава забезпечить впевненість інвестора у вкладанні своїх коштів в бізнес на досить тривалий період. З іншого боку, іноземне інвестування має безпосередній вплив на розвиток самого процесу міжрегіональної інтеграції, що є необхідним фактором покращення економічного стану держави. Здобуття Україною незалежності зумовило необхідність залучення української держави до участі у міжнародній діяльності. Досить тривалий період часу влада значну увагу приділяє розвитку міжнародного співробітництва, шукає вигідні зовнішні економічні зв'язки, стимулює діяльність багатьох підприємств на зовнішніх-ринках. Це в свою чергу забезпечує помітне збільшення обсягів експорту продукції та стимулює надходження коштів до державного бюджету. Важливе місце у цих процесах належить міжрегіональному співробітництву [2].

Інвестиційні процеси в єврорегіонах на кордоні з країнами СНД мають певні особливості та переваги, а саме:

- наявність регіональних угод між прикордонними регіонами країн-сусідів;
- фінансування цих угод на кордоні може взяти на себе приймаюча сторона;
- враховуючи близькість кордону та наявність на українській стороні надлишку робочої сили, необхідно створювати виробництва на давальницькій сировині;
- можливості щодо впровадження спільних інвестиційних проектів з прикордонними територіями сусідніх країн;
- застосування узгодженої екологічної політики тощо [14].

Географічне положення як перевага інвестиційної привабливості прикордонних регіонів дає можливість:

- активно співпрацювати із суб'єктами господарювання зарубіжних країн;
- експортувати вітчизняні товари на світові ринки з незначними транспортними витратами всередині країни;
- розвивати готельний і ресторанний бізнес;
- розвивати оптову та роздрібну торгівлю, особливо в зоні митного контролю України;
- імпортувати необхідні товари за вигідними цінами з-за кордону;
- прискорювати процеси впровадження зарубіжного досвіду в галузі економічного, соціального та екологічного розвитку регіону;
- збільшувати зовнішньоторговельний оборот;
- суб'єктам господарювання, населенню оперувати значними сумами іноземної ва-

люти, отриманої від здійснення зовнішньоторговельних операцій [8].

Вищеперелічені особливості прикордонних регіонів, які надають їм перевагу відносно інших, є тими важелями, які формують привабливий інвестиційний клімат. Однак досить значна кількість проблем загально- державного характеру гальмує інвестиційні процеси в зазначених регіонах. Основними з них є нестабільність і нелояльність податкового законодавства, що не сприяє залученню як іноземних, так і вітчизняних інвесторів. Переважна частка інвестицій у прикордонних регіонах здійснюється в ті сфери, які швидко забезпечують одержання доходів, а саме: роздрібна та оптова торгівля.

Аналізуючи обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у прикордонних областях України, необхідно зауважити, що в середньому частка ПІІ – менше 1% усіх інвестицій, які надійшли в економіку України Лише у Одеській та Харківській областях вона становить 3% та 4% відповідно. Це свідчить про те, що інвестиційне співробітництво в областях, які приймають участь у міжрегіональній інтеграції з країнами СНД потребує подальшого розвитку та дієвих рішень у сфері інвестиційної політики країн СНД.

Головним партнером у інвестиційній діяльності України серед країн СНД є Російська Федерація. Серед 129 країн-інвесторів за обсягами прямих інвестицій в Україну РФ посідає 4 місце. Обсяг прямих інвестицій в Україну з РФ за 2012 рік становив 3785,8 млн. дол. США, що більше з початку року на 105,1 млн. дол. США і складає 7% від загального обсягу інвестицій, який надійшов в Україну [12].

Як свідчать статистичні дані, основним реципієнтом російського капіталу в Україні є фінансова сфера, переробна промисловість, готельно-ресторанний бізнес, сфера транспорту та зв'язку, торгівля, операції з нерухомим майном та будівництво. Не дивлячись на те, що Росія займає четверте місце серед країн світу за обсягами залучених в Україну іноземних інвестицій, вона займає перше місце за показником кількості підприємств, в які вкладено інвестиції. Так, нерезиденти з Росії вклали інвестиції у діяльність 2031 підприємств (для порівняння: інвестиції з Кіпру надійшли до 1809 підприємств, з США – до 1468 підприємств, з Сполученого Королівства – до 1048 підприємств). До речі, аналогічна ситуація фіксувалася і протягом попередніх років. Вважаємо, що зростання обсягів прямих іноземних інвестицій з Росії сприяє активізації виробничої кооперації України з Росією. При цьому слід відзначити тенденцію поступової концентрації контролю над такою кооперацією в руках іноземного капіталу[12]. Перспективи залучення в Україну російських інвестицій задля реалізації довгострокових проектів (перш за все в частині інвестування інноваційної діяльності та технологічного розвитку) в значній мірі залежать від рівня взаєморозуміння між українським та російським урядами та розвитком міжрегіональної інтеграції країн. Співробітництво України з російськими організаціями виступає важливим елементом здійснення структурної перебудови економік двох країн, створення привабливого інвестиційного клімату, впровадження кращого досвіду у вітчизняну практику господарювання, залучення та використання російських інноваційних рішень, інтеграції у світові ринки, в тому числі ринки високих технологій [10].

З урахуванням сучасних геоекономічних реалій зростає роль та значення організації ефективної інвестиційної взаємодії між товаровиробниками України та Республіки Білорусь. Республіка Білорусь була і залишається стратегічним економічним партнером України в багатьох сферах: енергетиці, машинобудуванні, агропромисловому комплексі. В повній мірі питання підвищення ефективності співробітництва країн стосується і сфери взаємного інвестування. Проте нині обсяги інвестиційного співробітництва України та Республіки Білорусь залишаються мізерними. Частка іноземних інвестицій з Білорусії становить 0,1% від загального обсягу, а частка українських інвестицій в економіку Білорусі – 3,4% [5].

Найбільші відносні обсяги інвестицій з Республіки Білорусь вкладено у такі види економічної діяльності: оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів (0,53% від загального обсягу іноземних інвестицій), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (0,51%), добувна промисловість (0,37%). Такий обсяг інвестицій, на нашу думку, є замалий і не відповідає реальному потенціалу інвестиційного співробітництва між двома країнами. Основними причинами цього явища можна назвати штучне стримування процесів міжнародного інвестування у Республіці Білорусь, а також невисока привабливість інвестиційного клімату в Україні. Отже, важливим завданням сучасної економічної політики є активізація інвестиційного співробітництва українських та білоруських суб'єктів господарювання [5].

Акцентуючи увагу на українсько-молдовському інвестиційному співробітництві, слід зауважити, що ця сфера діяльності потребує значного розвитку. Станом на 1 жовтня 2012 обсяг прямих інвестицій з Республіки Молдова в економіку України склав 37,4 млн. дол. США. Значна частина інвестицій надійшла в промисловість, сільське господарство, будівництво, оптову та роздрібну торгівлю, торгівлю транспортними засобами, а також в послуги з ремонту, охороні і в сферу соціальної допомоги [4].

Міжрегіональна інтеграція з країнами СНД має значний вплив на процес залучення іноземного капіталу в економіку країни та забезпечення інвестиційної привабливості не лише регіонів, але й України в цілому. Забезпечення сприятливих умов здійснення міжрегіонального співробітництва і водночас забезпечення процесу інвестування у прикордонних регіонах є одним із основних пріоритетних завдань сучасної України. Оскільки міжрегіональна співпраця має значний вплив на закордонних інвесторів, то Україна, закріпивши себе на міжнародній арені, зможе зацікавити закордонні фірми у здійсненні ефективної діяльності на її території, а це - додаткові джерела доходів в державне казначейство, що сприяє покращенню життєвого рівня населення [2].

Отже, одним із ефективних способів залучення прямих іноземних інвестицій є посилення міжрегіональних зв'язків. Основними умовами активізації міжрегіональної інтеграції в Україні є:

- створення науково-обгрунтованої стратегії розвитку міжрегіонального співробітництва;
- покращення умов фінансування окремих заходів та проектів, пов'язаних з міжрегіональним співробітництвом;
- удосконалення нормативно-правових актів України, пов'язаних з цим видом діяльності;
- створення спеціалізованих організаційних структур, які б надавали повну інформацію учасникам бізнесу про умови здійснення міжрегіонального співробітництва;
- забезпечення доступних розмірів мита на окремі товари, спрощення умов оформлення митних процедур;
- спрямування основних дій на розбудову соціальної та виробничої інфраструктури, забезпечення розвитку транспортної мережі, наукової і культурної співпраці;
- поширення інформації про реалізацію заходів такого типу співробітництва [2].

Список використаних джерел

1. Балян А. В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу / А. В. Балян. – Ужгород, 2006. – 325 с.

2. Вахович І.М., Ващук О.А. Проблеми та перспективи розвитку транскордонного співробітництва в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2009_6_1/12.pdf.
3. Волинець Є.С. Механізми формування та реалізації стратегії міжрегіональної інтеграції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управл. : спец. 25.00.02 – механізми державного управління [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://mydisser.com/en/catalog/view/386/822/7390.html
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
5. Захарін С. Проблеми і перспективи інвестиційного співробітництва України з Республікою Білорусь [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_6_4/290-294.pdf
6. Кіш Є.Б. Система міжрегіонального співробітництва України з країнами Центральної Європи [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2008-1/08kebkce.pdf
7. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с
8. Олександренко І.В. Інвестиційна діяльність у західних прикордонних регіонах України // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. – 2010. - № 3. – С. 121-126
9. Павліха Н.В., Скороход І.С.Транскордонне співробітництво і міжрегіональна інтеграція як чинники сталого просторового розвитку регіону [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_3/zbirnuk_RE_3_79.pdf
10. Павлов К.В., Растворцева С.Н., Ляшенко В.І. Проблемы и перспективы развития экономического сотрудничества между Россией и Украиной [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/EProm/2009_45/st_45_06.pdf
11. Сторонянська І.З. Економічна інтеграція в контексті просторового підходу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VUbsNbU/2009_2/VUBSNBU5_p35-p39.pdf
12. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Росією [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://russia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ru/trade
13. Чуприна О.О. Прикордонне співробітництво регіонів: сучасні тенденції розвитку[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/venu/2011_1/37.pdf
14. Шевченко-Марсель В., Русина Н. Вдосконалення інвестиційного забезпечення розвитку прикордонного регіону // Вісник національного університету «Львівська політехніка»: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2007. – № 19. – С. 168-174

УДК 339.9:338.436.3 (477) ***Денисова К.Ю.****

ВЕРТИКАЛЬНО-ИНТЕГРИРОВАННЫЕ КОМПАНИИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты деятельности финансово-промышленных групп в Украине на примере крупных ФПГ, определены положительные и отрицательные аспекты влияния на развитие национальной экономики в контексте глобальных трансформаций.

Ключевые слова: финансово-промышленная группа, промышленное производство, финансовый капитал, трансформация, национальная экономическая система, экономический рост, активы, финансовые показатели.

The paper deals with the theoretical and practical aspects of financial-industrial groups in Ukraine as an example of large financial-industrial groups, identified the positive and negative aspects of the influence on the development of the national economy in the context of global transformations.

Keywords: financial and industrial group, manufacturing, financial capital, the transformation, the national economic system, economic growth, assets, financial performance.

Актуальность и постановка проблемы исследования. В настоящее время в развитых рыночных странах активно происходит слияние финансового капитала с промышленным. Определяющую роль в функционировании современных экономических систем, повышении эффективности производства, обеспечении устойчивого экономического роста играют крупные хозяйственные структуры – финансово-промышленные группы (ФПГ).

Особенностью современной экономической системы Украины являются трансформационные изменения как структуры хозяйства, так и институциональных основ, вызванные процессами разгосударствления значительной доли собственности в промышленности. Переход к новым для украинской экономики отношениям вызывает необходимость формирования стандартных институциональных секторов, деятельность которых осуществляется на рыночных экономико-правовых условиях в контексте влияния глобальных процессов трансформации. Как показывает опыт мировой экономики, наиболее эффективным способом обеспечения развития хозяйственного механизма является создание финансово-промышленных групп. Однако для условий экономики Украины многие вопросы процедурного характера и экономико-правового обеспечения финансово-промышленных групп остаются не до конца решенными и требуют дополнительной научной проработки.

Степень изученности проблемы исследования. Вопросы влияния процессов глобальной трансформации на деятельность ФПГ в Украине рассматривали в своих работах Л.Антонюк, В.Белошапка, В.Вергун, Ю.Макогон, Т.Орехова, П.Рогач, С.Соколенко, И.Школа и многие другие.

* аспирант кафедры международной экономики Донецкого национального университета.

© Денисова К.Ю., 2013

Цель исследования состоит в анализе особенностей деятельности транснациональных финансово-промышленных групп (ТФПГ) в Украине в контексте определения положительных и отрицательных последствий влияния глобальных трансформаций на деятельность ТФПГ.

Основная часть. На сегодняшний день в мире накоплен большой опыт создания и развития ФПГ. Структура и характер высоко интегрированных объединений в отдельных странах обнаруживают как схожие черты, так и заметные отличия. В значительной степени отличия в составе и структуре каждой конкретной группы обусловлены конкретно-историческими обстоятельствами и определяются индивидуально, на основе учета состояния производства и рынка, но прежде всего, спецификой законодательного регулирования роли финансовых организаций в вопросах корпоративной собственности и управления.

Экономика индустриальных стран демонстрирует многообразие форм организационно-хозяйственного взаимодействия межкорпоративных объединений и построения на их основе финансово-промышленных групп. Среди огромного многообразия форм ФПГ существуют как традиционные концерны во главе с крупной промышленной корпорацией, так и универсальные многоотраслевые финансово-промышленные объединения, сформировавшиеся вокруг банков.

ФПГ являются фактором устойчивого развития национальной экономики, источником внутреннего самофинансирования для предприятий, в них входящих, и решения социально-экономических проблем в регионах [1].

Крупнейшие финансово-промышленные группы (ФПГ) Украины сформировались преимущественно в 90-е годы XX века. На сегодняшний день они представляют собой сложные структуры, объединяющие промышленные предприятия различных сфер, как-то металлургия, химия, машиностроение, энергетика и другие. Сконцентрировав в своих руках значительные капиталы, ФПГ рассматривают перспективные направления развития, предоставляющие возможность диверсифицировать бизнес.

Эксперты выделяют три доминирующие в Украине транснациональные финансово-промышленные группы: компании «Систем Кэпитал Менеджмент» (СКМ), «Индустриальный Союз Донбасса» (ИСД), «Приват». Они имеют наибольшее влияние на социально-экономические процессы в Украине.

«Систем Кэпитал Менеджмент» (СКМ) – крупнейшая финансово-промышленная группа Украины, одна из ведущих европейских промышленных холдинговых компаний, играющих ключевую роль в экономике Восточной Европы. В Группу входит более 100 предприятий и организаций в Украине (11 областей и 32 населенных пункта), России, Европейском Союзе (Италия, Великобритания, Швейцария, Болгария) и США. «Систем Кэпитал Менеджмент» - управляющая компания финансово-промышленной группы Украины, деятельность которой сконцентрирована в горно-металлургической, электроэнергетической и финансовой сферах бизнеса, а также в телекоммуникациях, медиа-бизнесе, недвижимости, розничной торговле, глинодобыче, торговле нефтепродуктами, сельском хозяйстве, торговле медикаментами, машиностроении и транспортном бизнесе.

В состав Группы входят крупные украинские холдинговые компании - Метинвест (горно-металлургическая отрасль) и ДТЭК (энергетика). Финансовое направление бизнеса Группы представлено двумя банками (Первый Украинский Международный Банк (ПУМБ) и Ренессанс-Капитал) и двумя страховыми компаниями (АСКА и АСКА-Жизнь). Группа СКМ также включает телекоммуникационную группу Vega и компанию Астелит (оператор мобильной связи life:)), ряд телевизионных, печатных и интернет-СМИ (Медиа

Группа «Украина» и издательский холдинг «Сегодня Мультимедиа»). Кроме этого, СКМ владеет холдингом недвижимости (Группа ЭСТА), компанией «Украинский Ритейл» (сети магазинов «Брусниця» и «Брусничка»), машиностроительным холдингом «Горные машины», Украинским Аптечным Холдингом (120 аптек), оператором рынка нефтепродуктов (торговые марки «Параллель» и «Гефест»), компанией UMG Limited (добыча глин), холдингом HarvEast (сельское хозяйство), транспортным холдингом «Портинвест» и другими.

СКМ находится в постоянном поиске путей расширения своего бизнеса за счет органического роста и приобретения новых активов, а также осуществляя инвестиции в развитие предприятий группы, как на территории Украины, так и за рубежом [8].

В 2010 году АО «Систем Кэпитал Менеджмент» (СКМ) отметила 10-летний юбилей с момента своего основания. За эти годы компания прошла период становления, диверсификации, консолидации в момент серьезного экономического спада в 2009 году и сейчас находится на этапе органического роста, способствующего увеличению долгосрочной стоимости бизнеса. По мере улучшения экономической ситуации в 2010 - 2011 годах масштабы деятельности Группы расширились. Наблюдалась позитивная динамика производственных показателей: в 2010 году Группа увеличила производство стали на 24,3 %, железорудного концентрата — на 16 %, добычу угля — на 11 % и отпуск электроэнергии - на 18 %.

Стоимость консолидированных активов, включающих более 100 предприятий, достигла в 2011 году 28,4 млрд. долл., консолидированный валовой доход группы СКМ в 2011 году составил 19,542 млрд. долл., консолидированная прибыль до налогообложения составила 3,128 млрд. долл. капитальные инвестиции – 1,119 млрд. долл. США.

Количество работников на предприятиях группы СКМ – около 198 тыс. человек. Оборот Группы вырос на 57 % - 19,5 млрд. долл., а консолидированная прибыль - до 850 млн. долл. [2,8]. На рисунке 1 представлены ключевые финансовые показатели Группы СКМ за 2007-2011 гг.

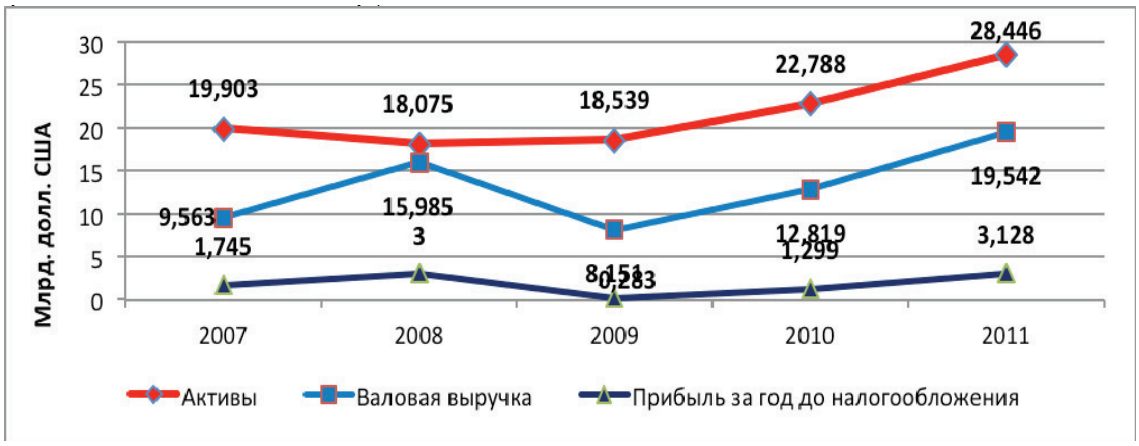

Рис. 1 Ключевые финансовые показатели ФПГ СКМ в 2007-2011 гг., млрд. долл. США [2,8]

На увеличение ключевых показателей повлияли, прежде всего, два фактора: во-первых, 2010 год стал для Группы СКМ годом восстановления рыночных позиций после окончания рецессии мирового и украинского рынков металлопродукции. Кроме того, в 2010 году в состав Группы Метинвест вошел Мариупольский металлургический комбинат им. Ильича. Полученная прибыль была направлена на модернизацию и развитие активов Группы. В таблице 1 приведены приобретения активов в 2011-2012 годах.

Таблица 1
Приобретение активов Группой СКМ в 2011-2012 гг. [2]

Актив	Год сделки	Приобретено акций, %	Всего в портфеле СКМ на текущую дату, %
ПАО «Западэнерго»	2012	45,103	70,91
ПАО «Донецкоблэнерго»	2012	40,061	71,34
ПАО «Дружковский машиностроительный завод»	2011	21,75	87,13
ПАО «Донецкгормаш»	2011	19,82	69,87
АО «Банк Ренессанс Капитал»	2011	100	100
ООО «Столичный ЦУМ»	2011	100	100

В период с 2006 по 2010 гг. СКМ инвестировала в национальную экономику около 6 млрд. долл. Инвестиции промышленных холдингов Группы СКМ в охрану труда и промышленную безопасность предприятий составили в 2009 году 490,4млн. грн., в 2010 году - 804,0 млн. грн., в 2011 - 1362,4 млн. грн. СКМ стремится повышать уровень экологической безопасности промышленных предприятий, считает это важной экономической и социальной задачей, потому что состояние окружающей среды серьезно влияет на качество жизни, особенно в индустриальных регионах Украины. Компании ежегодно реализуют программы по улучшению экологических показателей, в том числе, по снижению выбросов в атмосферу, объемов потребления воды, объемов образования отходов, а также направленные на восстановление земель, нарушенных в результате деятельности предприятий.

Корпорация «Индустриальный Союз Донбасса» является одной из крупнейших транснациональных металлургических компаний с головным офисом в Украине, г. Донецк. Время создания корпорации - 1995 г. Корпорация «ИСД» входит в число 40-ка крупнейших производителей стали в мире с показателем более 10 млн. т. стали в год [7]. В объемном портфеле продукции, выпускаемой предприятиями Корпорации, представлены как полуфабрикаты, так и конечный плоский и сортовой прокат.

В Корпорацию «ИСД» входят следующие металлургические активы: ОАО «Алчевский металлургический комбинат» (г. Алчевск, Украина); ОАО «Днепровский металлургический комбинат им. Ф.Э. Дзержинского» (г.Днепродзержинск, Украина); «ИСД - Дунаферр» (г. Дунайварош, Венгрия); «ИСД - Гута Ченстохова» (г.Ченстохова, Польша); ОАО «Алчевсккокс» (г.Алчевск, Украина).

Международная команда «ИСД» насчитывает более 40 тыс. сотрудников. ПАО «Алчевский металлургический комбинат» - одно из старейших предприятий юго-востока Украины. Металлургический комбинат с полным технологическим циклом. Алчевский металлургический комбинат поставляет свою продукцию на внешний рынок более чем в 60 стран мира. Особым спросом на внешнем рынке пользуются алчевский толстолистовой прокат и чугун. Алчевская сталь широко используется в судостроении, атомном и химическом машиностроении, для производства газопроводов, локомотивов, тракторов, крепей горных выработок и т.д. Продукция Алчевского комбината постоянно экспортируется на международных ярмарках и выставках в Германии, Китае, Англии и других странах [4]. На рисунках 2 и 3 представлена выручка и чистая прибыль предприятий ИСД.

«Индустриальный Союз Донбасса» осуществляет планомерную инвестиционную политику, направленную на модернизацию и реконструкцию предприятий. Корпорация яв-

ляется лидером в области технического перевооружения металлургических комбинатов. Каждый из металлургических активов «ИСД» внедряет ряд наиболее амбициозных программ реконструкции и расширения производственных мощностей в современной индустрии.

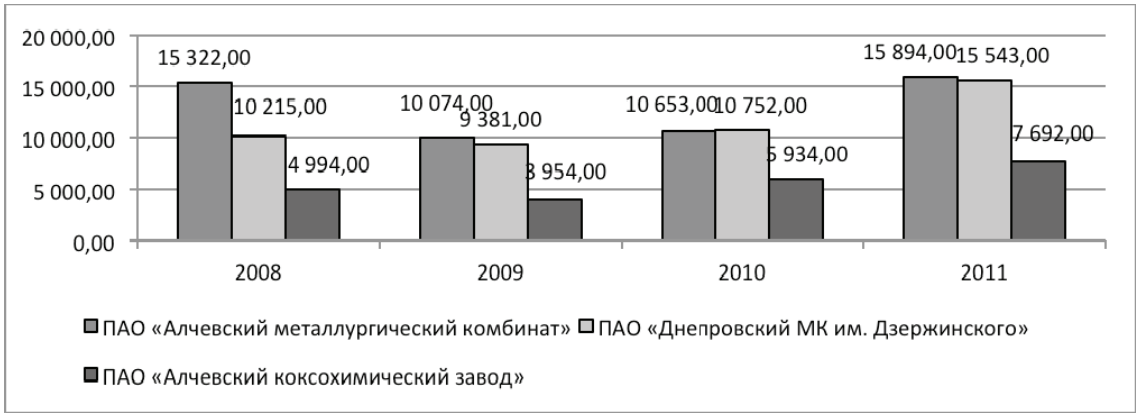

Рис. 2 Выручка предприятий ИСД в 2008-2011 годах, млн. грн. [4, 3, 6].

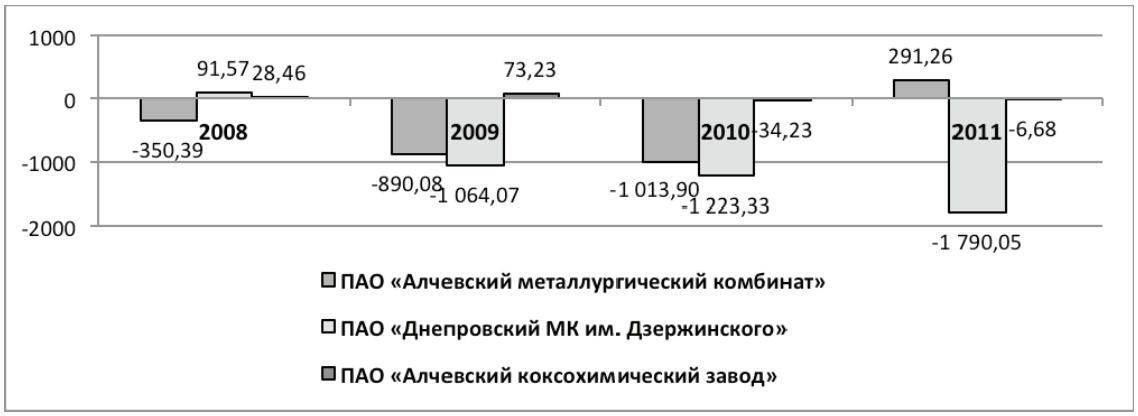

Рис. 3 Чистая прибыль предприятий ИСД в 2008-2011 годах, млн. грн. [4, 3, 6].

В 2010 году капитальные инвестиции компании в украинские металлургические предприятия составили свыше 300 млн. грн. (около 37 млн. долл.), в 2011-том – 490 млн. грн. (около 60 млн. долл.). Общий объем инвестиций с 2005 до 2011 составил 2,7 млрд. долл. Пик инвестиционной активности пришелся на 2007 год, когда ИСД вложила в свои заводы свыше 1 млрд. долл. (масштабная модернизация, проводимая за счет кредитов, и стала одной из причин критического положения компании во время кризиса) [7].

Среди приоритетных направлений модернизации предприятий Корпорации можно выделить разработку и внедрение производственных технологий с целью минимизации негативного влияния на окружающую среду, вывод из эксплуатации загрязняющих звеньев производства, производство «экологически чистой» продукции. В рамках реализации положений Киотского протокола «ИСД» внедряет 6 крупномасштабных проектов на 3 предприятиях (АМК, «Алчевсккокс», ДМКД).

Группа “Приват” (неофициальное название) – одна из крупнейших украинских финансово-промышленных групп конгломератного типа, осуществляющая деятельность в различных отраслях экономики, как в Украине, так и за рубежом. В группу "Приват" напрямую или опосредованно входит более 100 предприятий в Украине и мире [5].

Стоимость активов группы по оценкам экспертов составляет более десяти миллиардов долларов. Основной доход группе приносит бизнес в нефтегазовой отрасли. Также

крупные доходы группа имеет в банковском и ферросплавном бизнесе. Группа интенсивно развивается, расширяя масштаб своего бизнеса и осваивая новые направления деятельности.

Направление бизнеса: нефтяная промышленность, финансы, металлургия, промышленная химия, горнорудная промышленность, пищевая промышленность, медиа, телекоммуникации и др.

Под контролем «Привата» находятся такие металлургические предприятия, как ДМЗ им. Петровского (производит сталь и прокат) и Днепропетровский металлургический завод имени «Коминтерна» (выпуск труб). В горнорудном секторе группа «Приват» осуществляет контроль над ГОК «Сухая Балка» и Южный ГОК. Группа имеет также мощности по производству ферросплавов – добывающие сырье и перерабатывающие заводы. Дополняет металлургический бизнес группы владение активами коксохимической промышленности [5].

В украинской металлургии в сферу интересов «Привата» входят горно-обогатительные комбинаты и ферросплавные заводы: компания «Приват-интертрейдинг» является монополистом на рынке марганцевой руды Украины, владея Марганецким и Орджоникидзеевским ГОКом, а также «железорудным» ГОКом «Сухая балка». В 2010 г. украинские ГОКи увеличили производство марганцевого сырья по сравнению с 2009 г. на 80,4%, до 1,941 млн. т. Интересы группы представляют оффшорные компании – «Сент Джон Трейдинг ЛТД», «Варкидж Лимитед», «Блумберг Индастриз Л.Л.С.», «Лансин Коммершал Лимитед», «Минт Дата Холдинг Лимитед», «Стреттонвей трейдерз энд Консалтанс Лимитед», «Акретренд Холдинг Лимитед», «Равенскрофт Холдингз Лимитед», «Мортондейл Ессетс Лимитед», «МКТ Групп Лимитед», «Оксидентал Менеджмент Компани». В отличие от других мощных финансово-промышленных групп «Приват» не стремится к созданию вертикально-интегрированных компаний, для дальнейшего выхода на мировые фондовые рынки. Логика работы этой бизнес-группы похожа на деятельность инвестиционного фонда – покупка активов из разных отраслей и их реструктуризация для дальнейшей перепродажи [5].

Рассмотрев практические аспекты деятельности трех крупнейших ТФПГ Украины, можно выделить как минимум две стратегии украинских ТФПГ, которые можно дифференцировать по следующим признакам. Первая модель состоит в стремлении в короткие сроки нарастить коммерческий потенциал группы и предполагает стимулирование продаж наиболее востребованного на внешних рынках сортамента, выпуск которого осуществляется наименее затратным способом. Как правило, речь идет о заготовке. Вторая – схема предполагает в первую очередь развитие технологического и производственного потенциала предприятия, что требует отказаться не только от получения быстрой прибыли, но и долгосрочное инвестирование модернизационных проектов с целью обретения максимальной конкурентоспособности продукции верхних переделов.

Транснациональные финансово-промышленные группы оказывают как положительное влияние на развитие отечественной экономики, так и носят отрицательный характер, особенно в контексте влияния глобальных процессов трансформации мировой экономики [9].

Среди позитивных последствий влияния деятельности ТФПГ на экономику страны следует выделить:

- экономический рост в отраслях с большим экспортным потенциалом, в первую очередь, металлургии, переработке нефти и розничной торговли нефтепродуктами, а также электроэнергетике;

- восстановление технологических и кооперационных связей, рационализация движения ресурсов, снижение издержек, а также ориентация на конечный продукт и оздоровление внутренней финансовой ситуации;
- ускорение научно-технического прогресса в контексте стратегической ориентации развития участников промышленно-финансовых групп в условиях минимизации рисков и укрепления стратегического партнерства с иностранными партнерами;
- улучшение инвестиционного климата в стране, реализация государственных инвестиционных программ и инвестиционных проектов, целью которых является финансовая стабилизация, активизация структурных сдвигов, сдерживание безработицы, оказание поддержки мелкому и среднему бизнесу в стране.

К факторам негативного влияния на экономику Украины можно отнести лоббирование интересов крупного бизнеса, использование коррупционных схем, максимизация прибыли без учета интересов предприятий и ведение деструктивной стратегии для общества.

Выводы. Опыт показывает, что в последнее время резко усилилась мотивация предприятий к вхождению в финансово-промышленные группы. Это связано с возможностью обеспечить акционерный контроль над предприятиями и финансово-кредитными учреждениями в интересах налаживания выгодных технологических и хозяйственных связей. Потенциальных инвесторов привлекает перспектива совместной реализации приоритетных государственных и региональных программ, получения необходимой государственной поддержки, ресурсов на пополнение оборотных средств и техническое перевооружение производства, освоения долгосрочных и перспективных инвестиционных проектов. Для Украины основным направлением формирования транснациональных ФПГ является пространство СНГ в контексте создания диверсифицированных транснациональных финансово-промышленных групп.

При этом решающая роль в экономико-правовом обеспечении деятельности ТФПГ принадлежит государству. Государству следует пересмотреть существующие подходы к созданию ФПГ и выработать механизмы экономико-правового обеспечения эффективности ФПГ в масштабах экономической системы Украины. Среди направлений усовершенствования системы государственного регулирования деятельности транснациональных финансово-промышленных групп необходимо отметить: разработку концептуальных подходов государственной политики относительно институциональной трансформации экономики Украины, которая должна предусматривать курс на поддержку транснациональных финансово-промышленных групп; усовершенствование законодательной базы, которая регламентирует их создание и деятельность; оптимизацию процедуры их государственной регистрации и т.п.

Список использованных источников

1. Лобанов П. В. Экономика финансово-промышленных групп / П.Лобанов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle
2. Отчет об устойчивости развития «Систем Кэпитал Менеджмент» 2010/2011 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.sustainability.scm.com.ua/media/documents/scmcsrreport2010-2011.pdf
3. Официальный сайт Алчевского коксохимического завода [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://obzor.com.ua:8080/industry/alchevsk/akhz.shtml
4. Официальный сайт Алчевского металлургического комбината [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.amk.lg.ua/

5. Официальный сайт Группы «Приват» [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://www.privatbank.ua/
6. Официальный сайт Днепровского металлургического комбината [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.dmkd.dp.ua/
7. Официальный сайт Индустриального Союза Донбасса [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://www.isd.com.ua/
8. Официальный сайт Систем Кэпитал Менеджмент [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.scm.com.ua/
9. Челомбітько Т.В. Розвиток фінансово-промислових груп в національній економіці / Т. Челомбітько // Проблеми економіки. – 2012. – №4. – С.40-43.

УДК 330.142.222:339 (47+57) ***Кабо Г.О.****

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН СНД

В статті проаналізовано сучасні процеси розвитку банківських систем країн СНД в умовах транснаціоналізації світової економіки, визначено їх спільні риси та відмінності. Визначено глобальні наслідки міжнародної фінансової нестабільності та виокремлено антикризові інструменти подолання впливу банківських криз на розвиток ринків банківського капіталу країн СНД.

Ключові слова: ринок банківського капіталу, транснаціоналізація, глобальна фінансова криза, національна банківська система, міжнародна банківська конкуренція, антикризовий менеджмент, фінансова нестабільність.

The paper analyzes the current processes of development of the banking systems of the CIS countries in the transnationalization of the world economy, are defined by their similarities and differences. Defined the global impact of the international financial instability and crisis management tools to overcome the identified impact of banking crises in the development of the banking capital markets of the CIS countries.

Keywords: market of bank capital, transnationalization, the global financial crisis, the national banking system, international banking competition, crisis management, financial instability.

Актуальність та постановка проблеми дослідження. Сучасний стан світового фінансового ринку характеризується поглибленням інтернаціоналізації, процесом лібералізації національних фінансових ринків за допомогою ослаблення державного контролю над банківською сферою та процесом концентрації з наступної транскордонної консолідацією банківського капіталу. Конвергенція національних і світових ринків банківського капіталу, а також транскордонна діяльність банків сприяли збільшенню взаємозалежності національних банківських систем від міжнародного руху капіталу.

Географічна структура міжнародного ринку капіталів відображає переміщення капіталу між окремими країнами, групами країн і регіонами через міжнародні фінансові центри. Процеси транснаціоналізації банківської діяльності викликали значні зміни в організаційній структурі, менеджменті та стратегічних напрямках діяльності банків. Через відсутність досвіду та напрацювань в цій сфері банківські системи країн СНД розвивались по-різному й сьогодні характеризуються різним ступенем стабільності та ефективності.

Ступінь вивченості проблеми дослідження. Проблематика банківської діяльності в аспекті транснаціоналізації фінансового капіталу посідає важливе місце в дослідженнях відомих вітчизняних вчених: В.Базилевича, О.Барановського, О.Дзюблюка, З.Луцишин, Ю.Макогона, В.Міщенка, А.Пересади, О.Рогача, Л.Руденко, М.Савлука та інших.

* аспірант кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету.

© Кабо Г.О., 2013

Метою статті є дослідження процесів розвитку банківських систем країн СНД в контексті впливу глобальних процесів транснаціоналізації та сучасних кризових викликів.

Основна частина. Банківські системи в країнах СНД суттєво різняться як за кількістю банків так і за розвитком банківських інститутів. Проаналізувавши кількість банків деяких країн СНД станом на 2012 рік потрібно зазначити, що найбільше банків зосереджено в Російській Федерації, їх кількість 966, а найменше в Молдові (15) та Таджикистані (19). Щодо активів банків можна сказати, що найбільша їх кількість сконцентрована в Росії та складає 1 трлн. 43 млрд. дол. США, а найменша – в Республіці Узбекистан – майже 15 млн. дол. США. Тож дослідження абсолютних показників не дають можливостей визначити спільні риси та відмінності банківських систем країн. Але ж і країни суттєво відрізняються за чисельністю населення, рівнем розвитку економіки, тощо.

На пострадянському просторі історично виділяють дві головні групи з точки зору формування національних банківських систем і ролі в них іноземних фінансових установ: східноєвропейські та азіатські (рис. 1). Банківські системи Туркменії, Узбекистану та Таджикистану ще не підлягали реформуванню, оскільки більшість фінансових установ є державною власністю [5].

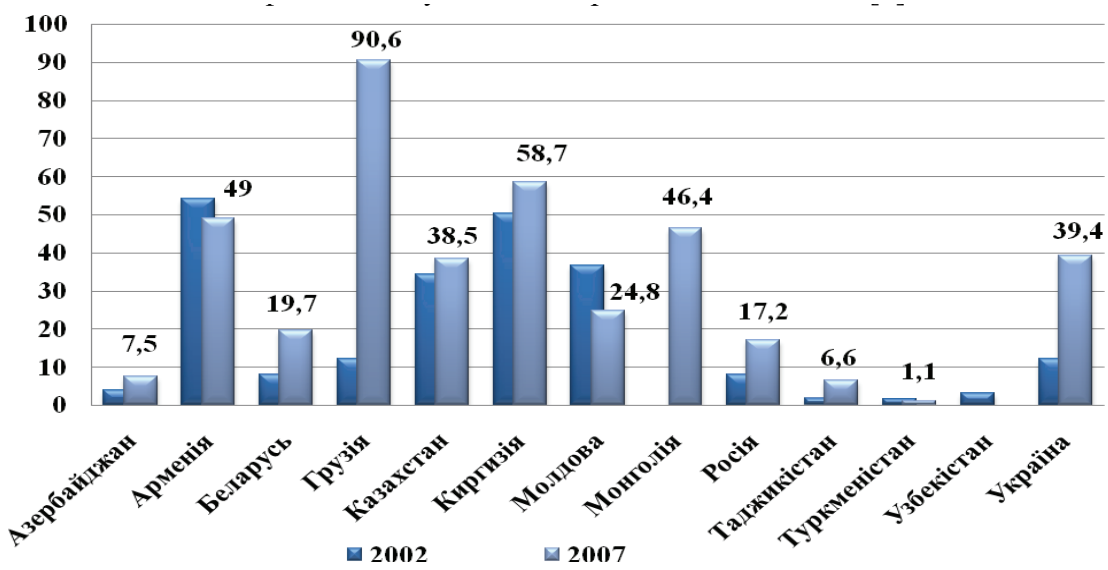

Рис. 1 Частка активів, що належить іноземним банкам в 2002 та 2007 роках, % [6]

Україна, Грузія, Вірменія, Киргизія, Молдова орієнтуються переважно на максимальну відкритість своїх банківських систем для іноземних інвестицій і висловлюють готовність до домінування на вітчизняних ринках іноземного капіталу. Даний підхід умовно можна назвати «східноєвропейським», оскільки він відтворить головні аспекти політики, що проводиться в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ).

У Грузії присутність ТНБ наближається поступово до «стандартів» східноєвропейських країн. З 17 кредитних установ, які створюють національну банківську систему, в 10 (58% сукупних активів) превалюють іноземні інвестори. Найбільший іноземний банк «Республіка», що контролюється французькою фінансовою групою Societe Generale, також присутні банки з Росії, Туреччини, Казахстану. Офіційний курс щодо розвитку національного ринку банківських послуг полягає в продажі банків стратегічним інвесторам, що обумовлено нездатністю вітчизняного капіталу та держави в цілому формувати основи конкурентоспроможності банківської системи Грузії.

Переважна кількість банківських установ Вірменії перебуває під контролем іноземного капіталу. П'ята частина сукупних банківських активів держави припадає на один британський банк HSBC. Постійно підсилюють свої позиції фінансові установи Франції, Казахстану, Ірану, Лівану. Вірменія проводить ліберальну політику стосовно іноземних інвесторів.

З 16 банківських установ Молдови дві є дочірніми структурами російського та румунського банків, три на 100% належать іноземному капіталу, у чотирьох частка іноземного капіталу домінує. Головну роль грають банки романських країн - Франції, Італії, Румунії. В 2007 р. частка іноземних інвестицій у сукупному капіталі банків становила 63%.

У Киргизії проводиться курс на відкриття банківської системи. Внаслідок проведення даної політики на місцевому ринку домінують фінансові установи Казахстану.

«Азіатський» підхід реформування банківської системи властивий Білорусії, Казахстану, Азербайджану, Росії, де особливу роль грає держава як регулятор і власник деяких фінансових установ.

Казахстан намагається наслідувати досвід країн Південно-Східної Азії, а саме, «дозований» і чітко контрольований державою допуск іноземного банківського капіталу при збереженні на середньострокову перспективу головної ролі національних банків. Частка дочірніх структур іноземних банків у сукупних активах Казахстану становить 12,3%, у її сукупній капіталізації - 9,9%. У країні присутні банки Росії, США, Італії, Китаю, Великобританії, Нідерландів і Пакистану. Експансія іноземним капіталом суворо контролюється державою. Наприклад, ABN-Amro протягом 10 років здійснює діяльність на національному ринку банківських послуг, але не грає істотної ролі. Даний банк обслуговує в більшій частині ТНК. У роздрібній торгівлі іноземні фінансові установи не проявляють активності, що обумовлюється невисоким рівнем доходів і невеликим населенням (14 млн. чол.), що розосереджено по величезній території.

Білорусія намагається наслідувати китайську модель, що пов'язано з домінуванням державних банків і з поступовим перетворенням їх на більш відкриті структури. Тобто, першочерговий продаж іноземцям неконтрольних пакетів акцій з негарантованою перспективою подальшого збільшення власної частки нерезидентів. У Білорусії банківська система перебуває під наглядом держави. Наприклад, 85% активів і 75% частка ринку доводиться на державні кредитні установи. Найбільший державний банк - «Беларусьбанк» - грає в банківській системі ключову роль (42% її сукупних активів). Серед 27 банків, які функціонують у державі 11 мають іноземний капітал: 6 контролюються російськими інвесторами, по одному - австрійським, українським, чеським, казахським капіталом. На дані установи доводиться 18% сукупних активів білоруської банківської системи. Філії закордонних банків у державі відсутні.

В Росії в 2009 р. інвестори-нерезиденти, вклавши рекордні 33,6 млрд. руб., збільшили сукупну частку участі в банківському секторі на 2,7% (з 28,5 до 31,2%), тобто частка іноземного капіталу в російській банківській системі вперше перевищила 30%.

В Азербайджані серед 44 банків 21 має іноземний капітал (російський, турецький, іранський), також функціонують філії Національного банку Ірану та Національного банку Пакистану. Найбільшим банком держави є «Міжнародний банк Азербайджану», якому належить понад 40% національного ринку [7, с. 27-34].

Доведено, найвищий рівень розвитку та широкий спектр послуг серед країн СНД представлена в таких країнах, як Росія, Казахстан та Україна (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз показників розвитку банківських систем окремих країн СНД у 2011 році [1]

Країна	Частка активів банківської системи країн СНД, %	Співвідношення активів банківської системи та ВВП, %	Капітал, млрд. дол. США	Зобов'язання, млрд. дол. США
Киргизстан	0,1	24,4	0,3	1,1
Білорусь	2,7	93,8	6,4	39,5
Казахстан	5,2	47	8,9	78,5
Молдова	0,1	60,1	0,6	2,5
Росія	82,8	76,3	174,7	862,2
Україна	7,9	96,3	19,5	115,7
Таджикистан	0,1	28,6	0,2	1,5
Інші країни СНД	1	в середньому 41	0,1	2,6

Співвідношення активів банківської системи до ВВП, яке характеризує ступінь проникнення банківської системи в економіку країни, досить сильно варіюється в залежності від країни. Найбільшим цей показник є в Україні та Білорусі – 96,3 % та 93,8 % відповідно, а найменшим у Молдові – не перевищує 25 %.

Спільними рисами розвитку банківських систем країн СНД можна назвати:

- співвідношення активів банківських установ до ВВП країни, яке є невисоким, в середньому по країнах СНД становить 60%, в той час як у країнах Східної Європи (Болгарії, Польщі, Румунії, Чехії) цей показник перевищує 100%;
- незначне співвідношення капіталу банківської системи до її активів, яке в середньому для країн співдружності становить 15%, в той час як у країнах Східної Європи цей показник перебуває на рівні 25%;
- значну частку держави у структурі активів банківських установ. Частка активів державних банків в активах банківської системи країн співдружності у 2010 р. в середньому становила 45% та порівняно з такими країнами як Болгарія, Польща, Румунія, Чехія була втричі більшою, оскільки там цей показник не перевищував в середньому 15%;
- присутність іноземного капіталу в банківській системі є незначною і в середньому по групі країн СНД становить 40%, в той час як у країнах Східної Європи середнє значення показника наближається до 85% [8].

Вихід банків на закордонні ринки та посилення міжнародної банківської конкуренції створюють загрозу глобальних банківських криз. Особливості світової фінансової кризи: рівень інтеграції країн в єдиний світовий простір вже достатньо великий, що є причиною значної взаємозалежності; сучасний рівень розвитку інформаційних та фінансових технологій дає можливість миттєво переносити інформацію та переводити грошові рахунки до будь-якої точки світу, що загострює макроекономічні дисбаланси в країнах зі слабким фінансовим сектором та пояснює додаткову волатильність на світових ринках. Зважаючи на неоднорідність банківського сектору країн СНД вплив глобальної фінансової кризи на їх розвиток був досить відмінним.

Найбільш постраждалим виявився Казахстан, де криза почалася ще в 2007 р., що пов'язано з бульбашкою на ринку кредитування та орієнтацією на зовнішнє фінансування.

Сильний негативний вплив криза зробила і на українську банківську систему, що пояснюється, по-перше, важкими наслідками кризи для всієї економіки в цілому (падіння ВВП на 15% в 2009 р.), по-друге, високим рівнем доларизації економіки і залежності банків від зовнішнього фінансування, доступ до якого припинився після кризи.

В умовах світової фінансової кризи та зростання неплатоспроможності діяльності вітчизняних банків реалізація антикризового управління, зорієнтованого як на попередження, так і на подолання кризових явищ, стає необхідністю для здійснення ефективної діяльності всіх банківських установ. Так, одним із заходів підтримки стабільності банківських установ урядами окремих країн СНД було обрано націоналізацію системних банків з низькою ліквідністю. В Казахстані частково було націоналізовано 4 системоутворюючі банки: «БТА Банк», «Альянс Банк», «Халык банк» та «Казкоммерцбанк». Однак, дії окремих ЦБ були обмежені: так, в Росії та Україні ЦБ не могли відразу почати знижувати процентні ставки через побоювання відтоку капіталу, в Росії та Казахстані ЦБ змушені були притримувати девальвацію національної валюти, щоб запобігти різкому погіршенню балансів банків, що спираються на зовнішнє фінансування, в Україну ЦБ змушений був рекапіталізувати великі постраждалі банки.

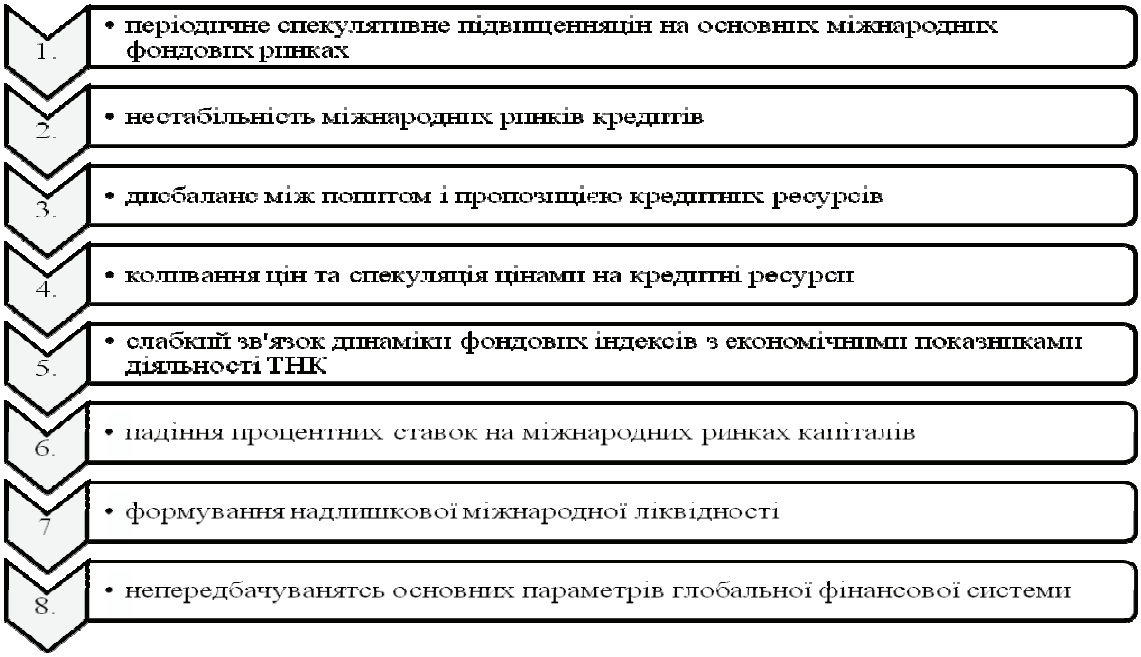

Рис. 2 Глобальні наслідки міжнародної фінансової нестабільності[4, с. 275]

Таким чином, спостереження змін у світовому банківському бізнесі в умовах глобалізації дозволяють зробити наступні висновки: відбувається зростання монополізації міжнародного банківського ринку найпотужнішими ТНБ, що є результатом концентрації банківського капіталу; спостерігається скорочення частки традиційних банківських операцій на тлі зростання значення інвестиційного банкінгу, фінансового консалтингу, операцій на формальних фінансових ринках, у т.ч. спекулятивних.

Для відновлення економічної, у тому числі фінансової, стабільності країнам СНД необхідна докорінна, якісна перебудова господарського механізму від сучасної „пострадянської" моделі до справді ринкової моделі інноваційного типу [3].

Висновки. В умовах фінансової глобалізації банки зштовхнулись з міжнародними банківськими кризами. Транскордонна консолідація та зростання взаємозалежності фінансових ринків обумовлює міжнародний характер банківських криз. Як правило, зміна

ситуації на одному фінансовому ринку (коливання валютних курсів, процентних ставок і курсів акцій) впливає на зміни на інших ринках.

Список використаних джерел

1. Бакшеєва С. Порівняльна характеристика банківських систем країн СНД / С.Бакшеєва, К.Коломієць // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки, №3/2013. – С. 6-17.
2. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн [Текст] / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 8-19.
3. Будкін В. Фінансово-банківська система країн СНД до, під час та після економічної кризи / В.Будкін // Інтернет-холдинг О7Соскіна [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://soskin.info/ea/2009/9-10/20092.html
4. Зарицька І.А. Трансформаційні процеси в діяльності банківських структур в умовах глобальних викликів / І.А. Зарицька // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Осторг: Видавництво Національного університету «Острозька академія». - 2008. – Ч.3., Випуск 10. - С. 273 – 285.
5. Месечко І.М. Транснаціоналізація банківської системи України в умовах світової фінансової кризи / І. Месечко // Праці Десятої міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». Частина 4. / ред. кол. Беспалова С.В. (голова) та ін. – Донецьк: ДонНУ. - 2009. – С. 104-107.
6. Процесс перехода и показатели стран СНГ и Монголии. [Електронний ресурс] // Доклад о процессе перехода за 2008 г. – 2009. – 80 с. - Режим доступу: http://www.ebrd.com
7. Розинский И. Иностранные банки в странах-партнерах России по СНГ / И.А. Розинский // Российский экономический журнал. – 2008. - №3-4. – С. 27-35.
8. Степаненко-Липовик Б. Банківські системи країн СНД: сучасний стан та наслідки фінансової кризи 2008 року / Б.Степаненко-Липовик // Економіст [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/257-bankvsk-sistemi-krayin-snd-suchasniy-stan-ta-nasldki-fnansovoyi-krizi-2008-roku.html
9. Трансформація світового ринку капіталу в умовах транснаціоналізації: монографія / [Макогон Ю.В., Орєхова Т.В., Лисенко К.В., Голубов М.І. / наук. ред. Макогон Ю.В.]. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 248 с.
10. Coping with crisis: The management of disasters, riots and terrorism / (Eds) U. Rosenthal, M. Charles, P. t'Hart. – Springfield: Charles C. Thomas, 1989.

УДК: 339.543.38(477) ***Кузьмін П.В.****

СПІВПРАЦЯ З МИТНИМ СОЮЗОМ ЯК ЧИННИК РОЗШИРЕННЯ ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

У нинішніх умовах максимально раціональне та продуктивне використання власного положення на світовій арені є каталізатором успішності держави. Маючи конкурентні переваги у певних сегментах економіки важливим залишається максимально зосередити увагу на них. У випадку України це транзитний потенціал, забезпечення якого раціонально можна використовуючи співпрацю з міжнародними інтеграційними угрупуваннями, зокрема, Митним союзом. Забезпечення співпраці дозволить отримати фінансові ресурси модернізації інфраструктури та зберегти значного партнера у галузі транзитних перевезень.

Ключові слова: транзитний потенціал, інвестиції, Митний союз, фінансові ресурси, модернізація інфраструктури.

Summary: Today the maximally rational and productive use of own position on a world arena is the catalyst of State progress. Using competitive edges in the certain segments of economy it is important to put maximally power of their development. In the case of Ukraine it is transit potential. Our state could use it rationally with cooperation between some of integration groupments, in particular with the Customs union. Providing of such cooperation will allow to get financial resources and to save big partner in segment of transit transportations.

Keywords: transit potential, investments, Custom union, financial resources, infrastructure modernization.

У нинішніх умовах максимально раціональне та продуктивне використання власного положення на світовій арені є каталізатором успішності держави. Маючи конкурентні переваги у певних сегментах економіки важливим залишається максимально зосередити увагу на них. Водночас, варто враховувати тенденції розвитку суспільства, світової економіки та політичні чинники, що безпосередньо впливають на можливості працювати у потенційному сегменті.

Транзитний потенціал України довгий період догматично сприймався як високий, здатний забезпечити значні обсяги, однак, сучасні дослідження вчених лише підкреслюють той факт, що з кожним роком дана перевага України перед іншими гравцями на світовій арені нівелюється. Реалізація транзитного потенціалу залишається на надзвичайно низькому рівні, паралельно його потенційні можливості теж зменшуються, що, в разі нехтування проблемою, може призвести до колапсу вітчизняної економіки.

Митний союз – спільнота, котра максимально забезпечує транзитні перевезення України у сучасних умовах, відповідно, даний сегмент потрібно використовувати щоб за-

* аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

© Кузьмін П.В., 2013

безпечити і в подальшому продуктивність. Митний союз – це потенційно широкий ринок із значними фінансовими можливостями, що, в першу чергу забезпечуються економічними та фінансовими потужностями Російської Федерації.

Дослідженням транзитного потенціалу України та впливом на нього інтеграційних прагнень займались ряд вітчизняних та іноземних вчених, зокрема, В.М. Карпов, Н.Ю. Ткаченко, Н.В. Якименко, О.Н. Ларін та інші.

Основною метою дослідження є з'ясувати можливі наслідки співпраці України з Митним союзом у сфері використання транзитного потенціалу.

Транспортний сектор України сьогодні - це значний і важливий сегмент економіки країни. Частка транспортного сектора у валовому внутрішньому продукті України складає близько 10 % (9,3 % у 2008 р.). Чисельність зайнятих працівників у цій галузі становить майже 7 % від загальної кількості зайнятого населення. Україна володіє 21,9 тис. км залізниць, 169,4 тис. км автомобільних доріг, майже 2,2 тис. км внутрішніх водних шляхів, 18 морськими та 10 річковими портами, 36 аеропортами [2].

Перспективи інтеграції нашої країни у світове господарство і посилення транзитних функцій державі вимагають високої якості, регулярності та надійності транспортних зв'язків, збереження вантажів і безпеки перевезень пасажирів, зростання швидкості та зменшення вартості доставки, тобто високого рівня функціонування українського транспортного комплексу, який за обсягами і тоннажем пасажирських і вантажних перевезень, пропуском і оформленням транзитних вантажів, а також за наявністю великих магістральних газо- і нафтопроводів, міжнародних енергосистем є одним з провідних у Європі.

Незважаючи на значні технологічні потужності національної транспортної інфраструктури, згідно з даними РНБО транзитний потенціал використовується лише на 60 %. За оцінками фахівців через неповноцінне використання транзитного потенціалу Україна щорічно недоодержує близько 2,5 млрд дол. США. Частка транзитних вантажів у загальному обсязі вантажів транспортного комплексу ще донедавна складала близько 50 %, тобто кожна друга тонна - це транзитний вантаж, а сьогодні обсяги цих перевезень і обробки впали майже в 2 рази [3].

О.Н. Ларін під транзитним потенціалом транспортної системи розуміє її "здатність забезпечувати високий рівень пропускної здатності транзитних потоків вантажів в міжнародному сполученні". Вчений, зокрема, виділяє основні фактори, що впливають на ступінь завантаження транспортної системи:

- загальні тенденції розвитку міжнародних економічних систем;
- положення та роль держави у міжнародному економічному просторі, єдиній мережі транспортних комунікацій;
- територіальна та видова структура перевезень;
- відповідність пропускної можливості транспортно-технологічної інфраструктури потужності транзитних вантажоперевезень [5].

Забезпечення поточних та перспективних витрат утримання та вдосконалення транзитного потенціалу може бути досягнуто кількома потенційними джерелами:

- державне фінансування. У даному випадку мова йдеться про виділення коштів із державного бюджету, що, зрештою, може негативно відобразитись на перспективах економіки в цілому, оскільки об'єм необхідних вкладень даного сегменту є значним.

Якість державного втручання є важливим фактором розвитку транзитного потенціалу, а його необхідність зумовлена: 1) занадто високою капіталоємністю галузі і довгостроковим характером інвестицій; 2) монополістичним характером елементів транспортної сис-

теми; 3) необхідністю спеціального функціонально-правового режиму роботи; 4) вимогами підтримки високого рівня функціональності транспорту для нормальної роботи виробничої системи, обміну і життєдіяльності суспільства; 5) загостренням екологічних проблем, що повязані зі зростанням обсягів і інтенсивності транспортних перевезень; 6) особливою значущістю для забезпечення національної безпеки [7].

- кошти інвесторів. Дані інвестори можуть бути як внутрішні, так і зовнішні. При впровадженні системи платних доріг та ренти залізничних перевезень внутрішніми інвесторами можуть бути будь-які юридичні та фізичні особи, що користуються шляхами.

Щодо зовнішніх інвесторів, в умовах міжнародної інтеграції нарівні із власне державними джерелами фінансування транспортних техніко-технологічних проектів залишається фінансування із інтеграційних угрупувань, до яких держава входить, планує вступати або просто тісно співпрацює. У випадку України спостерігається тісна співпраця як із східним вектором, в особі ЄврАзЕс, де Україна має статус спостерігача із 2002 року та Західним, представленим ЄС. Основним завданням є узагальнення можливих надходжень із кожного вектора та визначення оптимального рівня співробітництва, що підняло б транзитний потенціал України на якісно новий рівень.

Згідно зі статистикою СОТ експорт транспортних послуг становить 21,3% від загальносвітового експорту комерційних послуг. В Україні частка імпорту досягає 0,4%, експорту – 1,0% на загальносвітовому ринку транспортних послуг. Країни ЄС (27) здійснюють 32,1% імпорту та 43,2% - загальносвітового експорту транспортних послуг. Зокрема, згідно зі статистикою ЄС на міжнародні перевезення товарів морем припадає 50,8%, автодорожні – 17%, залізничні – 1,3%, повітряні – 22,9%. За змішаною схемою перевезень здійснюється близько 60% світового зовнішньоторговельного товарообміну, з них 75% – через експедиторів або операторів перевезень [1].

Як зазначається у Програмі економічних реформ Президента України на 2010— 2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", транзитний потенціал країни недовикористовується: вантажопотік між Європою та Російською Федерацією через Білорусь є у 5 разів більшим, ніж через Україну. Як наслідок, не створюються нові робочі місця, а державний бюджет не отримує додаткових джерел доходу [6].

Саме транспортна система України формує транзитний каркас території, визначає можливості і перспективи реалізації потенціалу її вигідного геоекономічного і геополітичного розташування. У транспортній системі Української держави, у виконанні нею транзитної ролі важливе значення мають усі складові її транспортного комплексу: автомобільний, залізничний, трубопровідний, водний, повітряний і космічний види транспорту. Це підтверджується і статистичною інформацією (див. табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг транзитних перевезень та переробки вантажів у морських і річкових портах України [8]

Вид транспорту	Перевезено транзитних вантажів, тис. т						У % до 2009
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Усіма видами транспорту, в тому числі:	205565,2	222948,1	386956,6	325423	178134,1	152353,8	85,5
залізничним	73221	75050,7	99882,4	93347,6	44834,7	44511,8	99,3
автомобільним	636,1	1614,2	4494,6	4908,7	3354,2	4649,1	138,6
морським	3765,5	2516,1	2693,9	3486,9	1899,4	3660,44	192,7

Вид транспорту	Перевезено транзитних вантажів, тис. т						У % до 2009
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
річковим	10,1	18,5	37,4	74,7	-	-	-
авіаційним	1,4	1,2	1,3	1,5	1,17	1,58	134,7
трубопровідним	127921,8	143721,2	279802,4	223498	127981,7	99440,3	77,7
інші	9,2	26,3	44,5	105,5	62,9	90,7	144
Переробка транзитних вантажів:							
морськими портами	50556	53198	69167	66286	52132,6	44182,3	84,7
річковими портами	57	89	179	191	146,7	10,8	7,4

Як свідчать дані таблиці 1, в Україні починаючи з 2009 року спостерігається тенденція до зменшення обсягів транзитних перевезень. Так, у 2009 році масштаб транзитних перевезень порівняно з 2008 роком скоротився у 1,82 рази. У 2010 році транзит вантажів у порівняні з попереднім роком скоротився ще на 14,5%, що пояснюється рядом факторів, зокрема, стрімким передкризовим зростанням обсягів у 2007 році та впливом світової фінансово-економічної кризи.

Таблиця 2
Динаміка транзитних перевезень вантажів (зовнішньоекономічних вантажопотоків) територією України за 2005—2010 рр.

Показники	Роки				2010 р. у % до 2005 р.
	2005		2010		
	маса вантажу (тис. т)	% до підсумку	маса вантажу (тис. т)	% до підсумку	
Транзит (у цілому)	77643,3	100	52913,5	100	68,2
у тому числі транспортом:					
автомобільним	636,1	0,82	4649,1	8,79	703,9
річковим	10,1	0,01			
залізничним	73221	94,3	44511,8	84,2	60,8
морським	3765,5	4,85	3660,4	6,92	97,2
авіаційним	1,4	0	1,6	0	114,3
іншим	9,2	0,01	90,6	0,17	

Згідно таблиці 2 можна підтвердити тенденцію втрат власних транзитних позицій Україною. За 2011 рік через територію України пройшло транзитом 151,2 млн. т вантажів, що на 0,7% менше, ніж за 2010 рік. Основними групами транзитних вантажів є енергетичні ма¬теріали, Нафта та продукти її перегонки - 77,4%, руди, шла¬ки та зола - 7, чорні метали - 2,12, добрива — 3,2, сіль, сір¬ка, штукатурні матеріали, цемент - 2,1 %. Найбільшими країнами-транзитниками залишаються країни СНД Російська Федерація, Казахстан, Білорусь та Молдова, які відправили 99,8% всього транзиту вантажів цих країн. Частка країн СНД у загальному обсязі транзиту становить 93,4%.

Найбільш вагомим партнером з транзитних перевезень є Російська Федерація, частка якої в загальному обсязі тран¬зиту СНД у 2011 році становила 87,7%, з них 73,9% при¬падає на транзит газу і нафти. Казахстан відправив терито¬рією України 10,7 млн. т

транзитних вантажів (7,1%). Такі потенційні для України транзитники, як Білорусь та Молдова, за 2011 рік відправили відповідно 3,6 та 2,7 млн. т ванта¬жів, або 2,4 та 1,9% загального обсягу транзиту країн СНД [4].

При якісному та продуктивному співробітництві із Митним союзом Україна могла б акумулювати власну зацікавленість у стабільній ролі транзитера вуглеводнів до Європи. Водночас рівень співробітництва та умови входження потребують окремого дослідження, оскільки можуть ставити під сумнів перспективи та навіть суверенітет нашої країни.

Саме тому, враховуючи потенційну зацікавленість сторін у поглибленні співпраці, варто максимально використати своє положення та виконати власний інтерес максимально широко. З цієї позиції співпраця або ж потенційна участь у Митному союзі сприймає дану організацію, першочергово, як фінансового донора, забезпечення вдосконалення транспортної інфраструктури та розширення транзитного потенціалу держави.

Основними вимогами до вдосконалення транспортної інфраструктури є:

- Зниження перевантаження транспортної інфраструктури та підвищення ефективності і конкурентоспроможності транспортного сектора;

- відділення управління інфраструктурою від перевізної діяльності (як мінімум, в бухгалтерському обліку);

– допуск залізничних компаній до міжнародних інфраструктурних проектів з метою надання міжнародних транспортних послуг;

– створення оптимальної галузевої структури транспортного сектору;

– розвиток взаємодії між різними видами транспорту;

– фінансування розвитку транспортної інфраструктури;

– реалізація комплексу заходів по підвищенню безпеки транспорту;

– створення ефективних механізмів платності користування транспортною інфраструктурою, забезпечуючих компенсацію повних витрат суспільства;

– вдосконалення функціонування пасажирського транспорту [9].

Підсумовуючи вищезазначене, варто сказати, що географічне розташування та політичні чинники зумовлюють необхідність варіювати власним становищем між західним та східним векторами співпраці, шукаючи оптимальну консистенцію для вітчизняної економіки.

Митний союз залишається потенційно вигідним угрупуванням для України з позиції фінансування техніко-технологічного переоснащення транспорту та реалізації транзитного потенціалу, вважаючи роль країн-членів у транзиті вантажів Україною на сучасному етапі.

При раціонально побудованій політиці співпраці або ж членства на гідних умовах, наша держава могла б забезпечити безперебійне та стабільне використання власного транзитного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Брайковська А. Дослідження особливостей формування ринку транспортних послуг як середовища функціонування підприємств транспорту / А. Брайковська // Економіст. – 2012. - №9. – С. 50-54
2. Бабина О. Напрямки державної політики в транспортній галузі України / О. Бабина [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/ Soc_Gum/Skhid/2012_1/4.pdf
3. Ващенко Н. Структурні особливості розвитку транспортної системи України / Н. Ващенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 6. – С. 148-150

4. Карпов В.М. Транспортна інфраструктура в зовнішньоекономічній діяльності України / В.М. Карпов // формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №10. – с. 98-104
5. Ларин О.Н. Концепция транзитного потенциала транспортной системи / О.Н. Ларин [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://csc.ac.ru/ej/file/3726
6. Прейгер Д. Реалізація транзитного потенціалу України як фактор зміцнення економічних зв'язків між Європою та Азією / Д. Прейгер, Я. Жаліло, О. Собкевич, О. Ємельянова // Економіка України : політико-економічний журнал. – 2012. – №4. – с. 47-59
7. Ткаченко Н.Ю. Розвиток транзитного потенціалу України / Н.Ю. Ткаченко, автореферат. [Електронний ресурс]. – режим доступу : lawdiss.org.ua/2011-01-15-11-45-49.html?page=shop.getfile&file_id=9109308 1&product_id=1093081
8. Транзитний потенціал України : сучасний стан, проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://archive .nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_47/Gileya47/P17_doc.pdf
9. Якименко Н.В. Транспортна система України та глобалізаційні процеси / Н.В. Якименко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – №25. – 2009. – с. 93-96

УДК 331.91

Сікорський Ю.М.*

ФАКТОР ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЯХ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті розглянуто та визначено основні завдання для транснаціональних компаній у країнах Східної та Центральної Європи у сфері управління людськими ресурсами. З'ясовано основні перепони для багатонаціональних компаній у прийнятті та реалізації практик з управління людськими ресурсами.

Ключові слова: перехідна економіка, ЦСЄ, управління персоналом, ТНК, "ринки, що розвиваються".

В статье рассмотрены и определены основные задачи для транснациональных компаний в странах Восточной и Центральной Европы в сфере управления человеческими ресурсами. Выяснены основные преграды для многонациональных компаний в принятии и реализации практик по управлению человеческими ресурсами.

This article describes and identifies the main challenges for multinational companies in Eastern and Central European countries in the sphere of human resource management. The there are identified the major barriers for multinational companies in adopting and implementation of human resource management practices.

Тема управління людськими ресурсами охоплює багато питань із різних наукових сфер. У нашій статті увагу зосереджено на сфері управління персоналом у країнах Центральної та Східної Європи з метою висвітлення низки зазначених проблем. Насамперед, необхідно з'ясувати, що таке практика управління персоналом взагалі та що вплинуло на її формування, включаючи фактор глобалізації, а також деякі інституційні фактори, які обмежують або сприяють розвитку сфери управління персоналом. Вивчення питання управління персоналом набуло актуальності і широко досліджується в різних країнах, однак цього не можна сказати про країни з перехідною економікою. Тут даній проблемі науковці ще не приділили достатньої уваги. У контексті дослідження питання управління персоналом слід звернути увагу на роботи таких учених, як: А. ван Актмель [1], Н. Зупан і Р. Касі, [8], Ф. Хорвіц та співавтори, [4, 3].

Проблема управління кадрами у країнах Центральної та Східної Європи тривалий час залишалася без належної уваги. Оскільки постсоціалістичні держави докладають чимало зусиль для перебудови економіки, яку вони успадкували від Радянського Союзу, то це питання нині набуває для них особливого значення [5]. Н. Зупан і Р. Касі застосовують до таких країн термін "європейські перехідні економіки" [8]. Зазначені країни об'єдну-

* здобувач кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© Сікорський Ю.М., 2013

ють спільні, характерні для цього регіону економічні проблеми – нестабільність і мінливість. Цікавою є гіпотеза А. ван Актмеля про те, що в найближчі 25 років відбудеться глобальне зрушення в економіці і потенційна політична влада перейде до країн, що розвиваються [1]. У такому випадку важливе значення будуть відігравати формування обізнаності на ринку праці, уміння залучати та мотивувати персонал як на рівні державного підприємства, так і на рівні приватної фірми. Західна Європа розглядає такі країни як країни з перехідною економікою, що прагнуть інтегруватися до Європейського Союзу, стати частиною його інституційної та договірної системи. Вплив західноєвропейських компаній у постсоціалістичних країнах зростає шляхом прямих іноземних інвестицій у ці країни. Ринок праці на макро-та мікрорівні в державах, які розвиваються, а також стратегії управління персоналом у ТНК перебувають у стані розвитку [4].

Держави з перехідною економікою зазнають усіх складнощів нестабільності перехідного процесу від централізованої командної економіки до ринкової економіки із різним рівнем втручання в цей процес. До таких країн відносять країни Центральної та Східної Європи, які в минулому входили до складу Радянського Союзу [6]. Розпад СРСР і, як наслідок, централізованої економіки привів до трансформвційних змін у постсоціалістичних країнах в напрямі розбудови ринкової економіки. Фундаментальні зрушення в таких країнах підкріплюються економічним зростанням, а також важливими соціополітичними, інституційними та регуляторними змінами. Дедалі більше державних підприємств починають застосовувати ринкову модель бізнесу, чим заохочують приплив прямих іноземних інвестицій у країни Центральної та Східної Європи. Перехідні економіки країн ЦСЄ відображають постсоціалістичні явища, такі як: постсоціалістична ідеологія (поняття "нова Європа і стара Європа"), національні інвестиційні схеми, зростання ВВП (табл. 1). Деякі країни в певних сферах продовжують застосовувати засоби централізованої економіки, що породжує розбіжності в економічному розвитку постсоціалістичних країн, які виявляються в кількості профспілок та в різному рівні захисту прав робітників.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт (ВВП) у країнах ЦСЄ: зміни у 2010–2011 рр., у %

Країна	2010	2011
Чехія	1,4	2, 0
Угорщина	0,3	2,5
Польща	3,4	8
Росія	4,2	4
Туреччина	6,5	4,4
Україна	4,2	3,9

Зростання ВВП у регіоні в 2004–2009 становило 4 % [7]

Щодо країн колишнього Радянського Союзу, то вони не мали такого вагомого зростання ВВП як Бразилія, Китай та Індія. Проте у 1990–2010 рр. у постсоціалістичних країнах ми спостерігали постійне стабільне зростання ВВП, навіть у період останього значного спаду в економіці. Нині країни Центральної та Східної Європи є державами із різним політичним устроєм, економікою, власною культурою та історією. У часи Радянського Союзу в Польщі, наприклад, приватне підприємництво було розвинене значно краще, ніж в інших країнах у цей період. Цей факт є цікавим у контексті висловлювань Антоні ван Актмеля (автора терміна "ринки, що розвиваються"): "через 25 років внутрішній

національний продукт країн з економікою, що розвивається, перевищить внутрішній національний продукт сучасних економічно розвинених країн, що змістить центр тяжіння глобальної економіки від розвинених країн до країн, що розвиваються" [1, с. 10–11]. Учений додає, що вже до середини цього століття країни з економікою, яка розвивається, у сукупності, майже вдвічі перевищать економічні показники країн із розвиненою економікою [1].

У цьому контексті на думку пана Актмеля [1], Ф. Хорвіца та К. Мелахі [4] навряд чи концепція перехідних економік зможе пояснити таке фундаментальне зміщення центру влади. Зараз економічне верховенство країн Західної Європи не сприймається як належне, оскільки ці нації вже не в змозі ухвалювати односторонні рішення, що негативно впливають на країни з перехідною економікою. А ван Актмель вважає, що вплив країн із перехідною економікою на чолі з Китаєм на розв'язання глобальних геополітичних й економічних питань зростатиме, як це відбулося під час коонференції ООН щодо глобального потепління в Копенгагені у грудні 2009 р., і такі зміни – лише питання часу.

Багато зусиль слід докласти для того, щоб зміцнити теоретичні та концептуальні основи управління персоналом, для ефективного застосування такої практики у транснаціональних корпораціях у країнах із перехідною єкономікою [8]. У теорії міжнародного управління персоналом не дослідженими залишаються багато питань, що стосуються управління людськими ресурсами на ринку праці у країнах із перехідною економікою. Сюди належать проблеми адміністративного управління в компаніях, самої системи управління персоналом та крос-культурного менеджменту [3, 4, 6].

Компанії у країнах із перехідною економікою постають перед проблемою пошуку нових шляхів залучення та мотивування людських ресурсів. Особливо це стосується інтелектуальних ресурсів. Ключовою стороною цього питання є концепція "стратегічної диференціації" – висока оцінка унікальних людських ресурсів, а також імідж роботодавця, що робить компанію конкурентоспроможною та відрізняє її від інших фірм у даній галузі. Складнощі полягають у створенні певного іміджу компанії, яку б на ринку праці сприймали як конкретного роботодавця. Щоб досягти цього, компанія-роботодавець має відрізнятися від своїх конкурентів. Зайняти вигідне становище на ринку праці та привабити працівників компанія зможе за допомогою таких засобів і пропозицій: можливості кар'єрного зростання, привабливі робочі місця, гнучка політика щодо працівників, конкурентна система бонусів та премій, рівність прав працівників. Варто звернути увагу також на концепцію залучення талановитих кадрів, які б розвивалися всередині організації. Компанії, що будуть використовувати вищезгадані концепції, збільшать свою працездатність й успішність та займуть кращу позицію, ніж їхні конкуренти. Усе ж малодослідженим залишається питання, наскільки компанії у країнах із перехідною економікою зможуть привабити працівників у сфері економіки знань, беручи до уваги той факт, що інтелектуальні інвестиції погано піддаються розподілу на ринку праці.

Дослідницьким агентством Economist Intelligence Unite (2007) було проведено глобальне міжгалузеве опитування серед менеджерів у сфері управління людськими ресурсами й інших сферах [2]. Дослідження показали, що питання людських ресурсів посідають головне місце у стратегіях глобальних компаній. До цього часу питання управління персоналом зводилися лише до ефективності й успішності виконання завдань. Нині значна увага приділяється розвитку лідерських якостей, залученню та утриманню талановитих кадрів, менеджменту виконання завдань, культурним особливостям, стратегіям, що спрямовані на розвиток людських ресурсів. Опитування переконує, що в найближчі 3–5 років управління персоналом займатиме головне місце в стратегії компанії. Так вважає 95 % респондентів.

Усе ж варто звернути увагу на те, чи правильно використовується стратегія управління персоналом, особливо це стосується країн із перехідною економікою. На основі даних Economist Intelligence Unite [2], ми дійшли висновку, що в таких країнах як Болгарія та Словенія головні рішення в управлінні персоналом самостійно ухвалюють менеджери середньої ланки. Це є загальною проблемою для керівників управління персоналом та менеджерів вищого рівня. Теорія управління персоналом у країнах із перехідною економікою перебуває у процесі становлення. Управління персоналом посилює свій вплив на стратегію компанії. Згідно з даними опитування багато зусиль необхідно докласти для подолання сучасних і майбутніх стратегічних проблем, що постають перед компанією. У деяких країнах ми вже можемо спостерігати скоординовані підходи до практики управління персоналом, такої, як відбір і працевлаштування, тренування кадрів, оплата праці. У Росії, наприклад, багато компаній роблять наголос на правах працівників і балансі між роботою та приватним життям [6].

Усі вищезгадані факти лежать в основі дискусій на тему зближення-розбіжності теорії міжнародного управління персоналом. Урешті-решт розвиток навиків є лише функціональною проблемою. Менеджери вищого рівня та HR-керівники (HR – управління людськими ресурсами) покликані створити нове бачення та план із залучення талановитих кадрів. Поки ж вплив стратегій управління персоналом залишається обмеженим. HR-менеджери зі Словенії стверджують, що вони мають незначний вплив на ухвалення бізнесових стратегічних рішень. Такою є сучасна реальність. Фахівців у сфері управління людськими ресурсами у країні лише 0,29 % від загальної кількості працівників. У розвинених європейських країнах цей рівень є значно вищим [6]. Є докази зближення практичних сфер управління персоналом в Угорщині та Туреччині. Подібності виявлено в таких сферах управління персоналом: планування, відбір працівників, прийняття на роботу, оплата праці та підвищення кваліфікації, оцінка праці й оплата праці, аутсорсинг, зростання професіоналізму HR-фахівців. Усе ж у країнах Центральної та Східної Європи рівень зближення практики управління персоналом є різним. На думку К. Мелахі, незмінними залишаються значні розбіжності між країнами і вони стосуються фунціональних сфер управління персоналом.

Проблема застосування стратегій управління персоналом є спільною для країн Центральної та Східної Європи. Компанії, що першими зможуть розв'язати ці проблеми, без сумніву будуть поза конкуренцією [2]. Проте такий ринковий підхід навряд чи буде ефективнішим для країн із перехідною економікою. Концепція еволюції економіки разом зі сферою управління персоналом зможе усунути багато перешкод на шляху до досягнення міжнародної конкурентності. Навики та знання у сфері управління персоналом є важливими не лише для розвитку компаній у перехідний період. Це є ключовою складовою конкурентоспроможності даних компаній на глобальному ринку. Певні сектори економіки вимагають як високого, так і низького рівня знань у сфері HR [2].

Існують докази зворотного поширення практики управління персоналом. Так, пивоварні заводи компанії SAB Miller успішно використовували досвід й управління системами ноу-хау Японії у країнах із перехідною економікою. Слід встановити баланс між практикою втручання держави в економіку та необхідністю використовувати ефективніший досвід. До подібного висновку прийшли Ф. Хорвіца та К. Мелахі, які виокремили різні рівні інтеграції у країнах, від часткової до повної [4]. Наприклад, компанії із США та Великої Британії значно більше об’єднують і контролюють свої дочірні підприємства, ніж їхні колеги з Японії, Німеччини, Франції. Дослідники стверджують, що, незважаючи на широко поширену практику управління персоналом, певні незначні розбіжності між

країнами усе ж залишаються [4]. Таким чином, навіть компанії всередині однієї країни використовують різну політику та практику управління персоналом, що зумовлено певними місцевими факторами.

Хоча країни з економікою, що розвивається, уже і зайняли певні позиції на світовій арені, однак їхній успіх може стати причиною появи нових ризиків. Це виявлятиметься в невідповідності місцевої інфраструктури та соціального капіталу, а також у дефіциті знань. Згідно з доповіддю Economist Intelligence Unite (2008) в найближчі роки очікується поліпшення умов інвестування [2]. Ринки праці країн Центральної та Східної Європи у сфері управління персоналом були досить позитивно оцінені Economist Intelligence Unite [2].

Згідно з доповіддю Economist Intelligence Unite (2008) [2] 51 % респондентів вважає, що імідж і бренд компанії на ринку праці відіграє основну роль при виборі роботодавця. У східно-європейських країнах цей відсоток є значно вищим, ніж в інших регіонах. Можливостями здобуття міжнародного досвіду та розвитком при виборі компанії-роботодавця керуються 34 % опитаних. Із вищезазначеного можна зробити висновок, що імідж ТНК та можливості розвитку всередині компанії мають дедалі більший вплив у країнах досліджуваного регіону. Польща, наприклад, займає одне з перших місць за видобутком міді. Інформаційні технології даних фірм високо конкурують на ринках європейських країн. Однак ми бачимо, що досвід, який використовують західні ТНК, не завжди належно оцінюється у країнах Центральної та Східної Європи. Так, наприклад, у даних країнах використання службових автомобілів і грошові виплати отримали більше схвалення серед працівників (10 %) ніж, наприклад, схеми спільного вибору та спільних ініціатив (6 %)[2].

Список використаних джерел

1. Agtmael A. van. The Emerging Markets Century / A. Agtmael van. – L. : Simon & Schuster, 2007.
2. Economist Intelligence Unit (EIU). Ahead of the game: succeeding in emerging markets. – EIU White Paper, 2008.
3. Horwitz F.M. Human resource management in emerging markets' / F.M. Horwitz and K. Mellahi // Collings D. and Wood G. (eds), Human Resource Management: A Critical Approach / D. Collings and G. Wood (eds). – L. : Routledge, 2009. – P. 263–277.
4. Human resource strategies for managing knowledge workers: an Afro-Asian comparative analysis / F.M. Horwitz, T.H. Chan, H.A. Quazi and other // International Journal of Human Resource Management. – 2006. 17: 5. – P. 775–811.
5. Is corporate social responsibility the privilege of developed market economies? Some evidence from Central and Eastern Europe / P. Koleva, N. Rodet-Kroichvili, P. David and J. Marasova // The International Journal of Human Resource Management. – 2010. – 21: 2. – P. 274–293.
6. Judge W.Q. Organisational capacity for change and firm performance in a transition economy / W.Q. Judge, I. Naoumova, and T. Douglas // The International Journal of Human Resource Management. – 2009. – 20: 8. – P. 1737–1752.
7. The Economist. Pocket World in Figures, 2011 edn. – L. : Profile Books, 2011.
8. Zupan N. Strategic human resource management in European transitional economies / N. Zupan and R. Kase // International Journal of Human Resource Management. – 2005. – 16: 6. – P. 882–905.

Сібекіна А.Ю. *

АНАЛІЗ ЕВЕНТУАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВІД ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЗВТ З СНД ТА ЗВТ+ З ЄС

У статті порівнюються потенційні можливості від членства України в зонах вільної торгівлі с СНД та ЄС. Аналізуються основні тенденції та проблеми, пов'язані з інтеграційним процесом з огляду нагальності завершення роботи над Угодою про асоціацію з ЄС.

В статье сравниваются потенциальные возможности для членства Украины в зонах свободной торговле с СНГ и ЕС. Анализируются основные тенденции и проблемы, связанные с интеграционным процессом, учитывая неотложность завершения работы над Соглашением про ассоциацию с ЕС.

The article compares the potential of Ukraine's membership in free trade areas with the CIS and the EU. Analysis of trends and problems associated with the integration process in view of importance of finalizing an Association Agreement with the EU.

Постановка проблеми. Угода про асоціацію з включенням до неї положень про ЗВТ є тим сигналом про рух до Європи, якого так прагнуть українські можновладці на словах. Це аж ніяк не гарантія членства, але засвідчення сторонами волі рухатися в зазначеному напрямку. Проте втілення цієї волі залежить від формально-процедурних моментів.

Останнім часом дедалі частіше можна почути про перспективу Митного союзу з Росією, Казахстаном та Білоруссю, а також ЗВТ з ЗВТ з Росією, Казахстаном та Білорусією, що більше використовують в політичних, аніж в економічних цілях.

Ідея Митного союзу за участю Білорусі, Росії, Кахастану й бажано інших країн СНД у пост¬радянському просторі, що зародилася ще на початку 2000-х, у 2009 р. була знов піднята до обговорення, а 1 січня 2010 р. це об'єднання стало офіційним.

Створення ЗВТ із ЄС передбачає, що митні кордони між нашою країною та 27 країнами ЄС буде або цілком стерто, або принаймні максимально знято будь-які обмеження. Створюючи митний союз, країни не лише знімають мита і обмеження щодо торгівлі один з одним, а й погоджуються грати за спільними правилами з іншими державами. Для цього приймають єдиний митний тариф щодо торгівлі з третіми країнами. Отже, якщо Україна ввійде до Митного союзу з РФ, Білоруссю та Казахстаном, їй доведеться ухвалити єдиний митний тариф щодо торгівлі з іншими, зокрема й у відносинах з країнами ЄС. Якщо Україна стане членом такого "клубу", на нашому кордоні з ЄС також з'явиться митна стіна.

Це означає, що ЗВТ виключає Митний союз і навпаки. Керівництво України не зможе поєднати інтеграцію водночас і з ЄС, і з РФ. Неоднозначні думки і прогнози щодо участі України в ЗВТ з СНД висловлюються з боку вітчизняних та зарубіжних фахівців і експертів.

* старший викладач кафедри світового господарства і міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

© Сібекіна А.Ю., 2013

Аналіз останніх досліджень. Проблемам потенційних вигод від набуття Україною асоціації з ЄС в публікаціях приділяють увагу час від часу Газізуллін І., Новак І, Пятницький В., Савицький О., Сушко О., Шнирков О., Шумило О., тощо, проте характеризуються дотичним характером. Разом з тим, серед прогнозних моделей інтеграції слід відмітити цікаві результати, отримані, зокрема, Плотніковим О., Генеральним директоратом з торгівлі Єврокомісії, Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, Інститутом економічних та політичних консультацій та Німецької консультативної групи, CEPS та CASE. Водночас проблемі оціночного порівняння евентуальних можливостей, приділяється значно менше уваги.

Мета статті. Віддаючи належне розробкам цих фахівців, слід зазначити, що залишаються невирішеною проблема, пов'язана з вибором моделі інтеграційної стратегії та оцінці потенційних вигод, зокрема від членства в ЗВТ+ з ЄС та ЗВТ с СНД.

Виклад основного матеріалу. З погляду чільного представника Національного інституту стратегічних досліджень (першого заступника директора Жаліло Я. А.), якщо раніше підписані двосторонні угоди з країнами СНД в дійсності не відігравали ключової ролі в розширенні економічних відносин, а то і взагалі не виконувались, то відтепер з новопідписаною угодою про ЗВТ на теренах СНД буде євроіснування торгівлі (тобто вона матиме європейське обличчя), і її створення – це альтернатива створенню Митного союзу. Така угода однозначно надасть поштовху для поліпшення зовнішньоторговельного сальдо України [1].

Безперечно СНД є досить потужним економічним партнером нашої держави – на країни СНД припадає 38% всього вітчизняного експорту товарів, при чому на Росію – 29% [2]. Однак експертне середовище (визнаючи немаловажну значимість торговельних зв'язків з країнами СНД і зокрема з Росією) свіжо підписану угоду щодо ЗВТ водночас коментує поки що доволі обережно.

Зокрема, Росія хоч і є великим зовнішньоторговельним партнером України, проте експерт Школи політичної аналітики при Києво-Могилянській академії, посилаючись на торгові війні 2002, 2006, 2008 років (що завдали вітчизняним галузям економіки великих збитків), вбачає в північно-східній сусідці вкрай ненадійного партнера [3].

На думку цього ж експерта, сама угода щодо ЗВТ з СНД є більш політичним, ніж економічним кроком і це рішення чільні представники Центру Разумкова [4] розцінюють як ірраціональне, оскільки Україна в зв'язку з колізіями відстрочки кінцевого вирішення питання з підписанням Угоди про асоціацію Україна-ЄС можливо вирішила продемонструвати свій рух на Схід. Хоча заради об'єктивності треба визнати, що західний вектор, враховуючи потенціал їхнього ринку (понад 500 млн. населення) та базові цінності, за якими живе Європа, є потенційно перспективнішими. Адже РФ, будьмо відвертими та називаючи речі своїми іменами, не володіє такими розвиненими технологіями, як Захід, а її готова продукція на світовому ринку є неконкурентоспроможною, і в експорті превалює сировинна продукція та енергоносії.

Крім того, за наявною інформацією [5, 3,1, 6], оновлена редакція правил торгівлі товарами у ЗВТ з СНД містить ряд виключень щодо безмитного імпортування Росією з України цукру, спирту, горілки, цигарок та металів (що може спричинити їх неконкурентноспроможність проникнення на ринок РФ), і водночас Росія настояла на своєму праві стягувати експортне мито на нафту і газ, імпортовані в Україну [7].

Взагалі то, якщо розглядати підписання Україною оновленої угоди про ЗВТ з СНД безвідносно до різновекторності очікуваних ймовірних процесів розвитку, то навряд чи варто було б вбачати в цій події негатив. Адже якщо угода щодо ЗВТ, в рамках якої СНД

запрацює, то про більшість вилучень у двосторонній торгівлі з її країнами можна буде і забути.

За свідченнями офіційного уповноваженого Кабміну України зі співробітництва з РФ, країнами СНД і Євроазійського економічного співтовариства [6] відносно вилучень країни-підписанти угоди домовились до наступних позицій. А саме, що від більшості вилучень у взаємній торгівлі країни відмовляються і нових вилучень з режимів вільної торгівлі надалі не буде, а для тих вилучень з вільної торгівлі, що лишились в оновленій ЗВТ, передбачені строки їх припинення.

Певною новизною угоди щодо ЗВТ в СНД стало також створення органів з вирішення торговельних спорів, що функціонуватимуть за принципом арбітражу та подібно тому, як працюють органи вирішення торгових спорів в СОТ. А у випадках виникнення у країн претензій до торгових режимів вони (як запевняє керівник департаменту економічного співробітництва Виконавчого комітету СНД) могтимуть проводити двосторонні консультації з трьох-п'яти незалежних експертів [6].

До того ж, угода щодо ЗВТ з СНД також передбачає правила застосування компенсаційних та антидемпінгових заходів, технічних бар'єрів, санітарних і фітосанітарних норм. І всі ці заходи повинні відповідати нормам СОТ та використовуватися не як методи обмеження торгівлі, а лише для захисту життя та здоров'я населення.

Разом з тим, реально оцінюючи прагнення Росії щодо реанімації своїх позицій в СНД та й світовому господарстві, слід зазначити, що ініціатори поновленої угоди про ЗВТ з СНД на думку експертів, зокрема єврокомісара з питань торгівлі Карела де Грухта [6], з якою не можна не погодитися, планують, що прив'яжуть нею Україну до свого головного дітища – Митного союзу. А він безперечно закриє економічні двері до ЄС.

Адже новопідписана угода про ЗВТ з СНД містить механізми захисту учасників на випадок, коли одна із країн приєднається до альтернативних торгових об'єднань з третіми країнами. Отже якщо Україна підписує угоду про створення ЗВТ з ЄС, яка від прагнень нарешті (за обопільним офіційним повідомленням чільних представників України і ЄС) досягла стадії підписання в грудні місяці поточного року, то в такому випадку не виключено, що країни СНД знову закриють свої ринки для певного переліку українських товарів.

Разом з тим, не слід порівнювати угоди про вільну торгівлю СНД та з ЄС (домовленість на підпис якої, враховуючи повідомлення офіційних представників України та ЄС – погоджено). Потрібно чітко і недвозначно усвідомити, що це зовсім різні угоди. Оскільки угода про ЗВТ в СНД – всього лише рамкова угода, в той час як угода щодо поглибленої всеосяжної ЗВТ з ЄС – це цивілізаційна угода.

Спроба зробити в оновленій угоді СНД про ЗВТ низку посилань (про які згадувалося) на норми СОТ – це пошук точок дотику, зменшення розбіжностей, що створилися. Але в такій конструкції наявні досить слабкі складові, оскільки, як відомо, не всі країни СНД й передусім Росія, не є членами СОТ. Відтак, навіть якщо якась з країн заявить поважати правила СОТ, то слід зазначити, що її внутрішнє регулювання ще надто далеке від прописних там норм.

При чому також необхідно мати на увазі, що ЗВТ з СНД лише стосується торгівлі товарами і передбачає деякі базові речі в основному що стосуються нестягнення мит, та й то з винятками. Коли ж мовиться про угоду щодо ЗВТ з ЄС, то в ній містяться розділи, яких в угоді СНД взагалі не передбачено. Зокрема це стосується «сталого розвитку», «інструментів торговельного захисту», «правил торгівлі і горизонтальних питань», «торговельних відносин в енергетичній сфері», «держзакупівлі», «транспарентності», «захисту прав інтелектуальної власності» тощо.

Вселяється обнадійлива впевненість, що найближчим майбутнім ЄС з Україною підпишуть Угоду про асоціацію та вільну торгівлю у повному обсязі для того, щоб, з одного боку, могла просуватися економічна інтеграція України у внутрішній ринок ЄС. А з іншого, як передбачають зарубіжні фахівці [8], щоб на підставі пов'язаного з політичною асоціацією зобов'язання дотримуватися демократичних цінностей – ЄС міг ефективніше, ніж дотепер впливати на внутрішню політику в Україні.

Слід зауважити, що вже були оприлюднені попередні оцінки економічних результатів створення ЗВТ між Україною та ЄС. Тож розглянемо сценарії потенційних вигід та можливостей від впровадження поглибленої ЗВТ з ЄС.

Одним із перших було дослідження П. Брентона, який показав, що за умов ЗВТ+ з ЄС можливе зростання імпорту промислової продукції з ЄС до України приблизно на 10%, експорту з України до ЄС - на 15%; імпорт сільськогосподарської продукції з ЄС до України може збільшитися на 60%, експорт з України до ЄС - на 50% [9].

За прогнозами Плотнікова О., після підписання Угоди про ЗВТ+ з ЄС, Україна зможе додатково залучити від 10 до 16 млрд. євро у свою економіку як інвестиції. [10]. Крім цього, поглиблена ЗВТ дозволить впритул підійти до вирішення проблеми безвізового режиму з ЄС. Адже Угода про ЗВТ базується на принципах чотирьох свобод, серед яких найважливіша - свобода пересування, що є запорукою розвитку бізнесу, тому уряд жорстко відстоює принцип свободи пересування у переговорах з ЄС. І, нарешті, ЗВТ - ключовий крок до повноправного членства в ЄС.

Дослідження "Аналіз перспектив торговельних відносин між Україною та ЄС у контексті переговорів щодо розширеної угоди", здійснене на замовлення Генерального директорату з торгівлі Єврокомісії [11], також демонструє перевагу позитивних економічних ефектів для обох сторін, що представлено у табл.1. Згідно з отриманими даними,представленими в табл. 1 за умови створення поглибленої ЗВТ між Україною та ЄС у довгостроковій перспективі можна досягти позитивних змін у добробуті населення в усіх визначених секторах в розмірі 5,285% для України, на відміну від ЄС, з 0,011%.

Таблиця 1
Основні економічні ефекти поглибленої ЗВТ ЄС-Україна

Змінна величина	Україна	ЄС
Розширена ЗВТ (короткострокова перспектива)		
Добробут (% зміна)	2,261	0,007
Дохід (фактори виробництва та податки, млрд дол. США)	0,06	8,526
Заробітна платня кваліфікованої робочої сили (% зміна)	2,496	0,009
Заробітна платня некваліфікованої робочої сили (% зміна)	3,066	0,009
Розширена ЗВТ (довгострокова перспектива)		
Добробут (% зміна)	5,285	0,011
Дохід (фактори виробництва та податки, млрд дол США)	0,061	8,527
Заробітна платня кваліфікованої робочої сили (% зміна)	4,355	0,009
Заробітна платня некваліфікованої робочої сили (% зміна)	4,97	0,008

Джерело: [11]

Також слід очікувати на значне зростання фактичної заробітної платні як кваліфікованої, так і некваліфікованої робочої сили в Україні та ЄС. Так, відповідне зростання становитиме у довгостроковій перспективі 4,355% для кваліфікованої та 4,970% - для некваліфікованої робочої сили і 2,496% і 3,066%, відповідно, у короткостроковій перспективі. [11]

Щодо транспортного устаткування в Україні сценарії вказують на зменшення цін на 10,8% та 10,9%, відповідно. Значне зниження цін передбачається у галузі переробки рису та цукру (-3,8%, -3,7% та-2,1% за умов поглибленої угоди у довгостроковій та короткостроковій перспективі та у короткостроковій перспективі обмеженого сценарію, відповідно), готового одягу (-3,8%, -3,7% та -2,8%) і шкіряної продукції (-6,7%, -6,7%, -5,8%). [12] Також слід зазначити, що загальний макроекономічний аналіз свідчить про більш адекватне зростання заробітної платні некваліфікованої робочої сили порівняно із такою у кваліфікованих кадрів. Зрозуміло, що суттєве обмеження доступу української сільськогосподарської продукції на внутрішній ринок ЄС значним чином може зменшити позитивні ефекти для економіки України в цілому.

Цікавими, на нашу думку, є також результати, отримані Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій з вивчення наслідків створення ЗВТ+ між Україною та ЄС для економіки України. [13, с.12]

Таким чином, як видно з рис. 1 завдяки формуванню ЗВТ в середньо- та довгостроковій перспективі отримаємо додатковий приріст в таких показниках: об'ємах інвестицій на 8,1%, зростанні експорту на 6,3% та імпорту на 5,9%, підвищенні заробітних плат як у кваліфікованих на 5,5%, так і некваліфікованих працівників на 5,7%, тощо.

Опубліковані у листопаді 2011 р. результати досліджень Інституту економічних та політичних консультацій та Німецької консультативної групи виявили [14, с.11], що у випадку створення поглибленої ЗВТ з ЄС Україна отримує суттєві переваги у сфері торгівлі, доходів від праці (заробітної плати) і капіталу також, що представлено в табл. 2. Необхідно зробити кілька важливих зауважень щодо інтерпретації результатів. Середньострокова перспектива стосується випадку, коли відбувається перерозподіл факторів виробництва і, отже, повне пристосування економіки до шоку (статична модель). У цьому випадку ніяких змін у забезпеченості факторами не моделюються. Довгострокова перспектива застосовується до моделі «стабільного стану» (steady state model), коли повний перерозподіл факторів доповнюється пристосуванням обсягу капіталу до шоку.

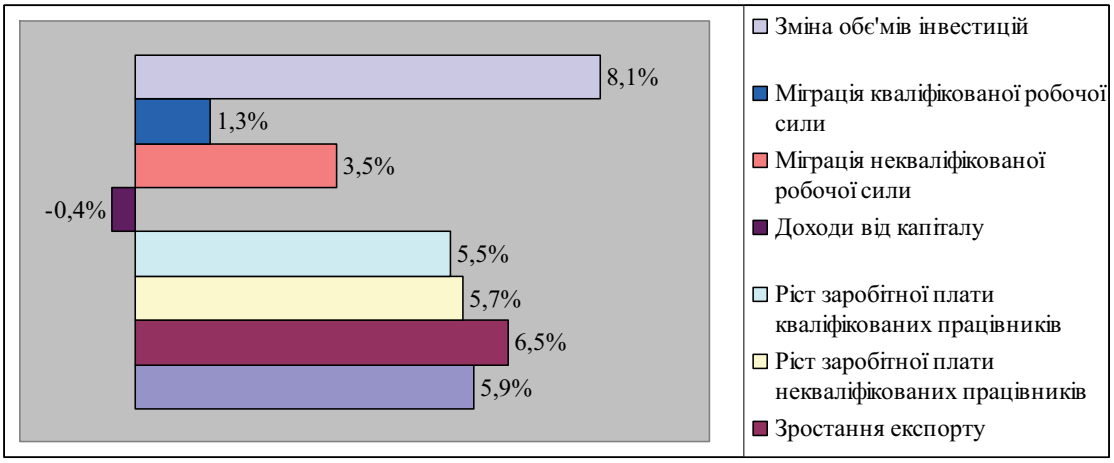

Рис. 1 Додатковий приріст показника в середньо- та довгостроковій перспективі завдяки створенню поглибленої ЗВТ

Джерело: [13, с.12]

Отже, отримані показники також можна порівняти з результатами інших досліджень впливу зміни торговельного режиму в Україні. Так, за оцінками CEPS (2006) [15] створення поглибленої ЗВТ означатиме 4-7% зростання добробуту. Крім того, використавши статичну модель, CASE (2007) [11] оцінили, що інтеграція призводить до збільшення на 2% українського добробуту, таким чином позитивні ефекти добробуту виявилися найбільшими саме в сценарії поглибленої вільної торгівлі між Україною та ЄС. Аналогічні висновки сформульовано і в інших дослідженнях [16; 17]. Тому глибока та всеохоплююча Угода про ЗВТ є корисною в довгостроковій перспективі, стимулюючи зростання реального ВВП і підвищуючи добробут домогосподарств. [18, с.85].

Таблиця 2

Макроекономічні наслідки для поглибленої ЗВТ між Україною та ЄС, % кумулятивної зміни

	Статична модель (середньо-строкова)	**Модель стабільного стану (довгострокова)**
Сукупний добробут		
Зміна у добробуті	4,3	11,8
Торгівля		
Зміни в імпорті	2,6	5,9
Зміни в експорті	2,8	6,3
Доходи від факторів виробництва		
Зміна зарплати некваліфікованої робочої сили	1,2	5,7
Зміна зарплати кваліфікованої робочої сили	1,2	5,5
Зміна доходу від капіталу	2,2	-0,4
Переміщення факторів виробництва		
Переміщення некваліфікованої робочої сили	2,9	3,5
Переміщення кваліфікованої робочої сили	1	1,3
Переміщення капіталу	0,9	0,2
Капітал в моделі стабільного стану		
Зміна обсягу капіталу		8,1

Джерело: [15, с.12]

Так, згідно з прогностичними можливостями за поглибленої вільної торгівлі між Україною та ЄС обидві сторони демонструють потужний стимул розвитку економік. Необхідні реформи, що стосуються зовнішньо-торгівельної діяльності, будуть також сприятливими для інших галузей - поліпшення бізнес-середовища в країні, збільшення іноземних інвестицій, вдосконалення внутрішнього ринку (див. табл. 3). В той же час можливі економічні втрати неефективних виробників можуть бути сповна компенсовані зростанням прибутків інших виробників, підвищенням добробуту населення та відкриттям нових можливостей розвитку бізнесу в Україні.

Таблиця 3
Позитиви та негативи від створення ЗВТ+ Україна-ЄС

Позитивні сторони	Негативні сторони
Український бізнес	***Український бізнес***
- Відкриття європейського ринку, від чого виграють українські компанії, що вже тривалий час працюють за європейськими стандартами й у портфелі яких переважає конкурентна продукція або послуги	- Посилення конкуренції з європейськими компаніями на українському ринку - Скасування мита на авто європейського виробництва (у довготерміновій перспективі), що негативно позначиться на позиціях вітчизняних промисловців цієї галузі - Без реформування АПК українським аграріям буде складно витримати конкуренцію на внутрішньому ринку з боку європейських фермерів
Населення	
- Розширення асортименту товарів за рахунок виходу на вітчизняний ринок більшої кількості європейських виробників - Зниження цін на низку товарів європейського виробництва, зокрема авто (у довготерміновій перспективі) - Спрощення процедури отримання дозволу на роботу в ЄС	
Європейський бізнес	
- Покращення бізнес-клімату в Україні за рахунок адаптації українського законодавства до норм ЄС	

Джерело: складено автором

На сьогодні в ЄС серйозно ставиться питання про те, чи можна взагалі продовжувати економічний і політичний діалог з Україною. На 16-му саміті Україна-ЄС 25 лютого 2013 р. в Брюсселі були оприлюднені жорсткі вимоги, що представлено на табл. 4, виконавши які Україна зможе розраховувати на підписання Угоди про Асоціацію з ЄС (в т.ч. ЗВТ з ЄС) на саміті, що відбудеться в листопаді в Литві. Так, до основних порад єврочиновників можна віднести вирішення проблем з вибірковим правосуддям, чітку фіксацію правил виборів, а також проведення ключових реформ, особливо в судовій системі та прокуратурі. Прогрес у виконанні заявлених вимог Україні слід продемонструвати вже у травні 2013 р., коли відбудеться засідання Ради співробітництва Україна-ЄС.

Таблиця 4
Висунуті Україні вимоги ЄС, прогрес у виконанні яких сприятиме підписанню Угоди про Асоціацію

Вимога	Ймовірність виконання*
Виконати рекомендації зі звіту спостерігачів від ОБСЄ про парламентські вибори 2012, прийняти Виборчий кодекс, що виключає кожен раз прийняття нових вимог проведення	30%
Провести повторні вибори в 5 одномандатних округах, де ЦВК не змогла виявити переможця під час виборів у 2012 р.	35%
Вирішити проблему політично мотивованих судових вироків	25%

Вимога	Ймовірність виконання*
Виконати рішення Європейського суду з прав людини, де Україна визнана винною в порушеннях прав своїх громадян.	30%
Виконати рекомендації ради Європи про умови утримання та надання медичної допомоги людям, що знаходяться під вартою	25%
Запровадити новий кримінально-процесуальний кодекс, законодавство з питань адвокатури, а також створити національний перевентивний механізм проти використання тортур	65%
Переглянути в форматі консультацій з Венеціанською комісією закон про адвокатуру	80%
Переглянути в форматі консультацій з Венеціанською комісією Кримінальний кодекс	25%
Переглянути в форматі консультацій з Венеціанською комісією закон про судоустрій та статус суддів	10%
Реформувати міліцію	5%
Реалізувати конституційну реформу виходячи з міжнародних стандартів	5%
Провести реформи, необхідні для підготовки вступу до ЗВТ з ЄС	50%
Забезпечити ефективну боротьбу з корупцією	30%
Реформувати систему управління державними фінансами, в т.ч. розширити повноваження Рахункової палати	30%
Поліпшити діловий та інвестиційний клімат	20%

Джерело: [19, с.25]

**Ймовірність виконання проаналізована групою експертів, зокрема: Berta Communications, Інституту української політики, Лабораторії законодавчих ініціатив, Інституту євроатлантичного співробітництва, Центру прикладних політичних досліджень Пента*

Не можна не відмітити опитування DW-Trend, проведене в січні-лютому 2013 р., з приводу відношення українців до підписання Угоди про Асоціацію. Так, більшість українців все ж таки підтримують прагнення України, а також вважають доцільними політичні вимоги ЄС в якості умови до підписання Угоди про Асоціацію Україна-ЄС. Так, саме модернізацію української економіки, вихід на нові ринку збуту українських товарів, створення нових робочих місць та підвищення добробуту, посилення демократії та укріплення правової системи пересічне населення України розглядає як основні переваги, які можна отримати від Угоди про Асоціацію [20, с.13].

В той же час, не можна не зазначити того, що поточний пошук формату стосунків України в Митному союзі (МС) ЄврАзЕс етапі також опинився у глухому куті. Українська пропозиція щодо особливого статусу, асоційованого членства, не знаходить підтримки з боку російської сторони. Так, російський Прем'єр Дмитро Медведєв в кінці березня 2013 р. підкреслив, що варіант часткового приєднання України до МС неприйнятний. "Членом МС може бути лише країна, яка прийняла та ратифікувала всі документи МС та Євразійського економічного союзу. Все інше – не членство. Наші українські друзі дуже люблять міркувати на тему приєднання "3+1". Але так не буває. Або все, або нічого, але тоді без

повноцінного членства мова йде про статус спостерігача". [21, с.2]

В цьому контексті цікавим є дослідження аналітичної групи Da Vinci щодо ефективності функціонування даного МС на сучасному етапі. Так, якщо у 2010 та 2011 рр. загальний об'єм взаємної торгівлі в межах МС зріс на 29 та 33%, та за підсумками 2012 р. показники виявилися не настільки оптимістичними – лише 8,7%. [21, с.2] До недоліків МС можна також віднести невисокий рівень економічної інтеграції у порівнянні з іншими регіональними об'єднаннями, наявність непрозорого нетарифного регулювання, перш за все в Росії та ряд інших проблем, які не вдалося вирішити дійсним учасникам Митного союзу.

Висновки. Отже, укладення угоди про асоціацію ймовірно має стати останнім реальним шансом України через певний час стати членом Європейського Союзу. Такий шанс не слід втрачати, в іншому випадку - це пригальмує на невизначений період Євроінтеграцію України, а значить просування нашої країни до Європейських стандартів демократії, соціальної сфери, законодавства тощо.

В той же час, оглядово-аналітичний характер наявної інформації стосовно процесу формування ЗВТ з СНД та ЄС свідчить про неоднозначність формування оцінки інтеграційних процесів, а також значимості адекватного використання можливостей для України від створення таких зон з СНД та ЄС.

Список використаних джерел

1. Панченко Ю. Украина готова к более глубокой интеграции в тесный круг стран Евразийского экономического сообщества / Ю. Панченко Ю // Комерсант. – 2011. - № 170. - 10 жовтня.
2. Патиківський Ю. Донецький розворот / Ю. Патиківський // Україна молода. – 2011. - № 188. - 20 жовтня.
3. Силіна Тетяна. Зона від зони відрізняється / Тетяна Силіна // Дзеркало тижня. – 2011. - № 38. - 22 жовтня.
4. Туглук В., Громов О. Ми потрібні СНД. А хто потрібний нам? / В. Туглук, О. Громов // Урядовий кур'єр. – 2011. - № 196. - 22 жовтня.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
6. Рябикова Дарья, Кокоба. Свобода свободе рознь / Дарья Рябикова, Анна Кокоба // Инвестгазета. - 2011. - № 40. – 24-30 октября.
7. Вінфрід Шнайдер-Детерс «Російський фактор у Німецькій політиці щодо України». Дзеркало тижня, № 39 від 29 жовтня 2011 року.
8. Василь Юрчишин. «Рішення про вступ України до ЗВТ СНД – необдумане та поспішне». Центр Разумкова. Коментарі експерта від 21 жовтня 2011 року.
9. Brenton P. Trade policies in the EU and Ukraine: Implications for a free trade agreement/ Prepared under EES Project UK 26: Study on the economic feasibility, general economic impact and implications, of a free trade agreement between the European Union and Ukraine according to the Partnership and Cooperation Agreement. - Brussels, 2000.
10. О.Плотніков: міжнародне економічне співробітництво має відповідати національним інтересам України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unn.com.ua/ua/interview/361914-o.plotnikov:-migenarodne-ekonomichne-spivrobitnitstvo-mae-vidpovidati-natsionalnim-interesam-ukrayini/ – Заголовок з титул. екрану. – 19.05.2011.

11. CASE (2007). Global Analysis Report for the EU-Ukraine TSIA. Ref: TRADE06/D01. Concept Global Analysis Report prepared by ECORYS and CASE Rotterdam, 13.12.2007.
12. Шнирков Олександр. Передумови та наслідки створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС / Олександр Шнирков // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iir.kiev.ua/ua/press/publication/2011/04/news255.html. - Заголовок з титул. екрану. – 28.04.2011.
13. Рябикова Дарья, Кокоба Анна. Последнее слово / Дарья Рябикова, Анна Кокоба // Инвестгазета. - 2011. - № 48-49. – 19-25 декабря. - С.10-12.
14. Мовчан В., Джуччі Р. Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном/ В. Мовчан, Р. Джуччі, // Серія консультативних робіт [PP/05/2011]. – Берлін, Київ, листопад 2011. – с. 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ier.com.ua – Заголовок з титул. екрану.
15. CEPS (2006) Emerson M. The Prospect of Deep Free Trade Between the European Union and Ukraine. Report prepared by Centre for European Policy Studies, Brussels; Institut fur Weltwirtschaft (IFW), Kiel; International Centre for Policy Studies (ICPS), Kyiv. - Brussels, 2006.
16. Перспективи поглибленої вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною. Звіт на виконання контракту 2005/S 89-085795 генерального директорату з питань торгівлі Європейської комісії. - Брюссель: Центр Європейських політичних досліджень, Кіль: Ін-т світової економіки, К.: МЦПД, 16 лютого 2006 р.
17. Дослідження економічних передумов та можливих наслідків від створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. - К.: Ін-т економ, досліджень та політ, консультацій, 24 січня 2007 р.
18. Сібекіна А.Ю. Витрати і вигоди євроінтеграційних процесів в умовах створення поглибленої ЗВТ Україна-ЄС // Матеріали Міжнародної науково конференції 17-18 листопада 2011 р. “Участь України у зонах вільної торгівлі: стан, проблеми, перспективи”. - К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. - С.85-86.
19. Соломко Ирина. Последняя надежда / Ирина Соломко // Кореспондент. - 2013. - № 8. – 1 марта. - С.24-26.
20. Жартовская Мария. Кнут и пряник / Жартовская Мария // Фокус. - 2013. - № 9. – 1 марта. - С.12-13.
21. Сидоренко Сергей. Украину зовут по полной / Сергей Сидоренко // Коммерсант. - 2013. - № 46. – 19 марта. - С.2.

УДК 339.924:332.021.8:63 ***Борисов М.Ю.****

АГРАРНАЯ РЕФОРМА КАК МЕХАНИЗМ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

В статье представлено текущее положение сельского хозяйства Российской Федерации и Украины в условиях сходных рыночных реформ. Показаны уроки Столыпинской реформы как возможного механизма международной экономической интеграции.

Ключевые слова: международная экономическая интеграция, социально-экономические проблемы, сельское хозяйство, Столыпинская реформа, сельскохозяйственная кооперация, гражданское общество.

In the article is shown current situation in agriculture of Russian Federation and Ukraine under the similar market reforms. Lessons of the Stolypin reform are done as a possible mechanism of international economic integration.

Основой успешной международной экономической интеграции является общность политических, социально-экономических и других интересов стран, общность стоящих перед ними проблем и заинтересованность в совместном их решении.

Украина и Российская Федерация обладают богатым потенциалом для развития совместной экономической интеграции. Наши страны объединяют не только исторические, экономические и культурные связи, но и общие проблемы социально-экономического характера, решение которых может быть найдено на пути развития международного сотрудничества [1].

Обе страны заинтересованы в том, чтобы занимать достойное место в международном сообществе, повышать уровень благосостояния населения, эффективно использовать свой научный, производственный и природный потенциал. Перед обеими странами стоят одни и те же проблемы в области экономики, экологии и народонаселения.

Экономика обеих стран является, преимущественно, сырьевой. Перед обеими странами остро стоит проблема развития дорожно-транспортной инфраструктуры. Не менее остро стоит проблема коррупции. В последние годы, как Россия, так и Украина на фоне экономических проблем столкнулись с высоким уровнем смертности, динамика которого внушает серьезные опасения и не предается широкой огласке. Так, согласно статистическому ежегоднику ЦРУ, в 2011 году Российская Федерация занимала 2-е место в мире по уровню смертности, а Украина – 3-е [2].

Выход из создавшейся ситуации лежит не только в экономико-политической, но и в морально-нравственной плоскости. И совместная история подсказывает такой выход.

Время показало, что потеря связи с землей смертельна для общества, особенно для славянского, с его огромной территорией. В России и в Украине государство перестало гарантировать стабильные цены на сельскохозяйственную продукцию и, следовательно, до-

* старший преподаватель Одесского национального университет имени И.И. Мечникова.

© Борисов М.Ю., 2013

стойный уровень жизни и отсутствие безработицы в сельской местности. Это создает угрозы национального масштаба, поскольку сельское хозяйство – не просто производство продовольствия, но и важная сфера общественного материального производства [3].

Ликвидация коллективных сельских хозяйств и последовавшее за этим создание аграрных корпораций холдингового типа вместо развития индивидуальных хозяйств – все это привело к дальнейшей утрате связи работника на земле с конечным результатом его труда и негативно отразилось на темпах роста аграрного сектора экономики. Дальнейшая перспектива такого процесса без наличия гражданского общества наряду с непрозрачностью рынка земли и перспективой ее свободной продажи, коррумпированностью органов власти и отсутствием доступных кредитов для крестьян – это создание латифундий плантаторского типа и дальнейшее вымирание населения, либо мощный социальный взрыв.

В то же время, наметившийся в России возврат к исторической фигуре П.А. Столыпина и переосмысление многогранных результатов его аграрной реформы задают вектор не только выхода из сложившегося экономического и демографического кризиса, но и вектор духовного возрождения страны, на которое, по сути, эта реформа была направлена [4].

Уроки Столыпинской реформы, включавшей развитие частных хозяйств семейно-трудового типа, развитие сельскохозяйственной кооперации, бесплатное сельскохозяйственное образование на уровне училища, доступные крестьянам кредиты и многое другое, как никогда актуальны в настоящее время для Украины и России, где многие регионы обладают не только значительным сельскохозяйственным потенциалом, но и уникальными плодородными почвами.

Аграрная реформа П.А. Столыпина основывалась на том, что, отменив оставшиеся после 1861 года выкупные платежи за землю, государство дало всем крестьянам право свободно выходить из общины и закреплять за собой надельную землю как наследуемую частную собственность. Для юридического оформления права собственности на свой участок крестьянам достаточно было лишь подать заявление в землеустроительную комиссию, которая оформляла документы на находившийся в их пользовании участок [5].

После распада СССР бывшие советские республики, за исключением разве что Белоруссии, упразднили коллективные хозяйства, просуществовавшие более полувека, и провели их принудительное распаевание. В результате таких «реформ» значительная часть хозяйств была просто уничтожена. На месте некоторых возникли агрофирмы, владельцами и руководителями которых, как правило, бывшие руководители колхозов и другие лица, в чьих руках оказались основные материальные активы бывших колхозов и наиболее ценные земли. И лишь единичные хозяйства сумели избежать подобной участи.

С первых дней ее проведения и до настоящего времени Столыпинская реформа подвергалась и подвергается нападкам неконструктивной критики. При жизни П.А. Столыпина его реформу критиковал В.И. Ленин и другие «революционеры», прекрасно понимавшие, что успешный подъем сельского хозяйства и стремительное на этой основе развитие промышленности России напрочь лишает их, каких бы то ни было, политических перспектив.

Тем не менее, уже через четыре года после Октябрьской революции, разрабатывая основные направления социалистического строительства, В.И. Ленин доказывал, что рост кооперации в то время – а в крестьянской стране это, прежде всего, крестьянская кооперация – будет равнозначен росту социализма [6, с.4]. И новая экономическая политика подтвердила справедливость этого вывода.

Тем не менее, химик-публицист С.Г. Кара-Мурза в книге «Столыпин – отец русской революции» [7], ссылаясь на вторичные источники и непроверенные данные, повторяясь и часто противореча сам себе, то критикуя В.И. Ленина, то восхищаясь им, старается доказать провальность Столыпинской реформы. Можно лишь сожалеть о том, что уважаемому автору осталась неизвестной статья «Аграрный капитализм в России и столыпинская земельная реформа», которую киевский профессор А.З. Барабой опубликовал в Украинском историческом журнале еще в 1980 году. В этой статье со ссылкой именно на многочисленные ленинские работы убедительно доказывается безоговорочный экономический успех Столыпинской реформы [8].

Опираясь на довоенные статистические справочники и современные статданные, легко увидеть, что по животноводству Российская Федерация достигла высоких показателей поголовья скота с 1980 по 1990 год (153 млн. голов). Тогда лишь за счет промышленного прорыва в свиноводстве удалось превысить показатель 1928 года (143 млн. голов) – последнего года развития в СССР кооперации, основанной на добровольных началах и демократических методах управления. Нынешнее поголовье скота в России (60,3 млн. голов) ниже показателя 1933 года (67 млн. голов) [9,10].

При этом следует отметить, что аналогичный показатель поголовья скота для Украинской ССР 1990 года (54 млн. голов) в 2,3 раза превышает показатель 1928 года (23,5 млн. голов), тогда как показатель 2012 года (13,5 млн. голов) находится на уровне 1935 года [9, 11]. То есть, периода, когда республики только начинали преодолевать драматические последствия насильственной коллективизации, а в состав УССР еще не входили Крым, Южная Бессарабия, Северная Буковина, Закарпатье, Галиция и Волынь.

Подъем сельского хозяйства и осуществление действенной аграрной реформы невозможно без широкого использования тракторов – самой массовой сельскохозяйственной машины. Однако, и в Российской Федерации и в Украине производство тракторов в два десятка раз сократилось относительно 1990 года и находится на уровне 30-х годов минувшего столетия [12,13].

Оставив своих крестьян с самого начала «рыночных» реформ без сбережений, сельхозтехники, посевного материала, но дав им по 2-3 га распаеванной земли, наши страны заставили тем самым людей продавать свою землю либо сдавать ее в аренду любому, кто хоть что-то заплатит, не заботясь при этом о сбережении плодородия и сохранности земли.

Нарастающий процесс фактического обезземеливания крестьян уже дал результаты в виде станицы Кущевской в России и экс-депутата Лозинского в Украине. Причем по делу об убийствах, грабежах и насилиях в Кущевской на скамье подсудимых не было ни одного представителя силовых структур, отвечающих за безопасность граждан и соблюдение закона, а по делу Лозинского Высший специализированный суд Украины в марте 2013 года в кассационном порядке переквалифицировал умышленной убийство в обычное хулиганство.

Подобное было бы невозможно при развитой кооперации, в основе которой лежит прямая демократия, и сформированном гражданском обществе, где люди ассоциированы в разнообразные объединения по месту работы и жительства.

Таким образом, направленная на духовное и экономическое возрождение аграрная реформа может не только решить стоящие перед Украиной и Российской Федерацией задачи экономического возрождения всех сфер производства и построения гражданского общества, но и стать механизмом экономической интеграции этих стран.

Список использованных источников

1. Борисов М.Ю. Столыпинская аграрная реформа как основа международного регионального сотрудничества Украины и России // Українсько-російське порубіжжя: стан та перспективи співробітництва: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 15 грудня 2012 року. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – С.20-23.
2. CIA Factbook 2012. Электронный ресурс. – Режим доступа: www.cia.gov/library/factbook/
3. Бородіна О.М. Трансформації в аграрному розвитку України та Росії у напрямі європейської інституційної практики // Європейський вектор економічного розвитку. Збірник наукових праць. Вип. 2 (13) 2012. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С.481-484.
4. Борисов М.Ю., Корытнюк И.О. Вектор Столыпина. // Сайт дистанционного образования ОНУ имени И.И. Мечникова, 2010. – Режим доступа: http://e-learning.onu.edu.ua/stati/vektor-stolypina.html
5. Борисов М.Ю. Политэкономический и институциональный потенциал столыпинской аграрной реформы // Європейський вектор економічного розвитку. Збірник наукових праць. Вип. 2 (13) 2012. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С.164-166.
6. Серова Е.В. Сельскохозяйственная кооперация в СССР. – М.: Агропромиздат, 1991. – 160 с.
7. Кара-Мурза С.Г. Столыпин – отец русской революции. – М., 2002. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.kara-murza.ru/books/stolipin/stolipin.htm
8. Барабой А.З. Аграрний капіталізм в Росії і столипінська земельна реформа. // Український історичний журнал. – 1980. - №11. – С.86-96.
9. Животноводство СССР за 1916-1938 гг. Статистический сборник. – М.-Л.: Госпланиздат, 1940.
10. Поголовье скота.// Российский статистический ежегодник – 2012 г. Электронный ресурс. Режим доступа: www.gks.ru/bgd/b12_13/lssWWW.exe/Stg/d3/
11. Тваринництво. // Держстат України - 2013. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/
12. Глазьев С.Ю., Кара-Мурза С.Г., Батчиков С.А. Белая книга. Экономические реформы в России 1991-2001 гг. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 368 с.
13. Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К.: Видавництво «Консультант», 2006. – С.115.

Гасанов М.М.*

ІНТЕГРАЦІЯ ІСЛАМСЬКОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ У ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇН СНД

Стаття присвячена дослідженню особливостей запровадження ісламського банкінгу в країнах Центральної Азії. Проаналізовано особливості співпраці Ісламського банку розвитку з банками в Казахстані, Киргизстані та Азербайджані.

Ключові слова: ісламський банкінг, ісламські вікна, банківські продукти.

The article depicts the features of Islamic banking's introduction in several countries of Central Asia. Specific forms of Islamic banking systemsin Kazakhstan, Kyrgyzstan and Azerbaijan are analyzed.

Key words: Islamic banking, Islamic windows, bank products.

Статья посвящена исследованию особенностей внедрения исламского банкинга в странах Центральной Азии. Проанализированы особенности сотрудничества Исламского банка развития с банками в Казахстане, Кыргызстане и Азербайджане.

Ключевые слова: исламский банкинг, исламские окна, банковские продукты.

Постановка проблеми. Попри досягнення ісламською банківською справою суттєвого прогресу у розповсюдженні країнами ЄС, ніша, яку вона могла б зайняти на пост-радянському просторі, не є достатньо окресленою. Втім, справедливо зазначити, що в даному контексті мова має йти не стільки про обсяги експансії ісламського капіталу, скільки про респектабельність, якої досягло безпроцентне фінансове посередництво, і позитивні очікування придатності та життєздатності такої системи.

Виклад основного матеріалу. Банки Казахстану продемонстрували неабиякий інтерес до ісламських фінансових послуг з початку 2000-х років.Перший досвід застосування ісламського фінансування в Республіці Казахстан мав місце у 2003 році, коли «Банк ТуранАлем» (БТА) в Республіці Казахстан отримав перший кредит на основі мурабаха, яка була повністю відповідає нормам шаріату.

Загалом, банку вдалося отримати 250 млн. дол. США. У 2006 році два інших казахстанських банки - «Центркредит» і АТ «Альянс Банк» - також використали можливість отримати кредити, сумісні з нормами шаріату, від ісламських банків.Всі проекти, засновані на ісламських режимах фінансування, реалізуються БТА разом з Ісламським банком розвитку (ІБР) і Ісламським банком регіону Перської затоки. У серпні 2007 року БТА і ІБР підписали рамкову угоду. Відповідно до цієї угоди, БТА зобов'язався фінансувати певні проекти малих і середніх підприємств, які використовують режим фінансування істісна.

* здобувач відділу міжнародних валютно-фінансових відносин Інституту світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України.

© Гасанов М.М., 2013

Крім того, БТА і «Emirates Bank Group» підписали меморандум про співпрацю. Згідно з цим меморандумом, БТА сприятиме «Emirates Bank Group» в наданні ісламських фінансових продуктів не тільки в Казахстані, але і у всій Співдружності незалежних держав (СНД).

Очевидно, що Росія може стати першою країною в СНД, в якій БТА може спробувати реалізувати свої ініціативи в області ісламських фінансів. БТА має контрольні пакети акцій у двох російських банків - «Волзько-Камському» Акціонерному банку і «Славінвестбанку». Основною причиною значного інтересу банків Росії і Казахстану у ісламському банкінгу є проблема ліквідності в обох країнах. Зіткнувшись з відсутністю грошей, банки Казахстан були змушені шукати джерела фінансування в Республіці Казахстан і в країнах, яких не торкнулась криза ліквідності. Фінансування з-за кордону виявилось кращим варіантом, тому що коштів, накопичених на внутрішньому ринку, було недостатньо.

У будь-якому випадку, банки Казахстану не збираються відмовлятися від можливості вийти на зовнішні ринки, перш за все на ринок сусідньої Росії. Експерти БТА в даний час проводять дослідження російського ринку, щоб дізнатися, чи є можливості для розвитку ісламських банківських продуктів в Республіці Татарстан і інших регіонів Росії. Цей момент є важливим, проте БТА ще не надає ісламські банківські послуги в Казахстан.

На сьогодні в Республіці Казахстан парламентом країни був прийнятий новий Законопроект «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Республіки Казахстан з питань організації та діяльності ісламських банків та ісламського фінансування». Відповідно до законопроекту, значна кількість поправок має бути внесена до Цивільного кодексу, Закону «Про банківську діяльність», Податкового кодексу і деяких інших актів.Відповідно до законопроекту, ісламський банк – це банк другого рівня, який здійснює банківську діяльність відповідно до ісламських принципів фінансування на підставі ліцензії, виданої уповноваженим органом.

Слід зазначити, що ісламські банки не приймають участі в системі обов'язкового страхування внесків і депозитів, які не гарантуються ісламським банком.На відміну від Росії, Туреччини та деяких інших країн, в яких ісламські банки повинні утримуватися від демонстрації свого ісламського походження, законопроект, прийнятий парламентом Казахстану, прямо передбачає, що ісламський банк повинен містити слова «ісламський банк» у своїй юридичній назві.

Законопроект передбачає, що ісламські банки повинні «пояснювати своїм клієнтам особливості банківських операцій, які здійснюються відповідно до ісламських принципів фінансування». Банк, який не виконує цю вимогу, може втратити свою ліцензію.У законопроекті визначені умови різних ісламських режимів фінансування, таких як мурабаха, мушарака, іджарата інших і передбачені посилання на аналогічні цивільно-правові договори (наприклад, мурабаха - комерційний кредит; іджара - лізинг; мушарака - договір про співпрацю), умови надання і особливості ісламського режиму фінансування, якщо інше не передбачено в законопроекті.

Прийняття цього закону забезпечить більш сприятливі умови не тільки для тих банків, які хочуть перетворитися на ісламські, але і для звичайних банків, які хочуть залучати гроші з зарубіжних ісламських банків. У той же час, навіть після створення ісламських банків в Казахстані традиційні банки у країні продовжуватимуть позичати гроші від ІБР і зарубіжних ісламських банків. Зовнішнє кредитування, у тому числі від ісламських банків, які часто надають фінансування на більш вигідних умовах, ніж звичайні банки, швидше за все, продовжить мати місце через проблеми з ліквідністю, з якому в даний час стикаються банки в Казахстану і Росії.

Крім того, співпраця з ІБР в рамках інвестиційних проектів і в сфері фінансування торгівлі допоможе реалізувати плани, які мають на меті перетворення Казахстану на одну з п'ятдесяти найбільш конкурентоздатних країн світу.

В даний час також вивчається можливість випуску ісламських цінних паперів, деномінованих в тенге. Казахстан має всі шанси стати другою країною в світі після Малайзії, яка випускає ісламські цінні папери, деноміновані у національній валюті. Основною проблемою на шляху реалізації цього проекту є нерозвиненість ринку капіталу в Республіці Казахстан. Щодо ісламського страхування, BTALife – дочірня компанія банку BTA – зараз вивчає перспективи надання ісламських страхових продуктів у порівнянні зі звичайними страховими продуктами.

На наш погляд, успіх більшості проектів, пов'язаних із втіленням у життя ісламських режимів фінансування в звичайних банківських системах різних країн СНД, насправді дуже сильно залежить від співпраці казахстанських банків (в першу чергу БТА і його дочірніх компаній) з Ісламським банком розвитку та іншими ісламськими фінансовими інститутами.

Ісламське фінансування в Киргизстані фактично розпочалось 16 травня 2006 року, коли між Киргизькою Республікою, відкритим акціонерним товариством «Екобанк» та ІБР було підписано меморандум про взаєморозуміння (МОВ). Меморандум встановлює механізм співпраці між Киргизькою Республікою та ІБР з метою реалізації ісламських принципів ведення банківської справи в країні.У відповідності зі статтею II Меморандуму планується, що реалізація ісламського режиму фінансування буде включати в себе чотири етапи.

Перший етап полягає у створенні керуючого комітету, який буде займатись реалізацією статей Меморандуму про взаєморозуміння на практиці, вивчати сучасне банківське законодавство для того, щоб вносити необхідні поправки, встановлення «Екобанком» спеціальних ісламських банківських посередників та деякими іншими завданнями.На другому етапі передбачається ре капіталізація «Екобанку», у якій кожна зі сторін, які беруть участь в проекті, в тому числі Уряд Киргизької Республіки, ІБР та інші фінансові інститути країн, які є членами ІБР, можуть купити акції банку.

Третій етап присвячений прийняттю необхідних поправок до законодавства Киргизької Республіки для сприяння розвитку ісламського банківського сектора в країні. Автори меморандуму підкреслюють свій намір надати Киргизькій Республіці рівні можливості для існування і функціонування як звичайного фінансового сектора, так і ісламського.Четвертий етап передбачає перетворення Бішкека - столиці Киргизької Республіки - на центр ісламських фінансових послуг у регіоні Центральної Азії.

12 липня 2006 року, через два місяці після підписання меморандуму про взаєморозуміння, президент Киргизстану К. Бакієв підписав наказ № 373 «Про проекти, присвячені реалізації ісламських принципів фінансування в Киргизькій Республіці». Відповідно до Розпорядження, ісламське фінансування має бути реалізоване тільки поряд зі звичайним фінансування. Це означає, що Киргизстан зробив вибір на користь дуальної моделі ісламської економіки. Всі банки, які функціонують на території країни, можуть вибирати між продовженням звичайного бізнесу або перетворенням діяльності на ісламську.

Проект реалізації принципів ісламського банкінгу в Киргизстані обмежується однією дочірньою компанією «Екобанк», розташованою в Бішкеку. Це дочірнє підприємство дефакто буде ісламських «вікном» звичайних банків. З травня 2008 року як юридичні, так і фізичні особи можуть відкривати ощадні рахунки в «Екобанку», які засновані на режим фінансування кард хасан, відсотки не нараховуються на залишок на рахунку. «Еобанк»

планує почати накопичувати депозити фізичних осіб на основі режимів амана і дхаман. Більш вірогідним сценарієм розвитку ісламського банкінгу в Киргизстані єнадання банківських послуг звичайними комерційними банками через ісламські вікна. Що стосується функціонування інших ісламських фінансових інститутів, то на даний момент занадто рано обговорювати їх перспективи в Киргизстані.

Банківський сектор Азербайджану характеризується, перш за все, низьким рівнем прозорості та відсутності капіталу (хоча нинішній економічний підйом стимулював істотне зростання ринку банківських послуг – активи вітчизняних банків зросли у чотири рази за останні три роки). На ринку домінують державні фінансові інститути, але поступово вони втрачають свої позиції у комерційному сегменті банківської діяльності.

Оскільки Азербайджан є країною з традиційною банківською системою, ісламські банки не мають особливого статусу і не підпадають під окрему категорію. Перший і єдиний шаріат-сумісний банк в країні «Каутхар Банк» вважається звичайним банком у відповідності з офіційними документами. Тим не менш, напевно, можна сказати, що «Каутхар» є єдиним повноцінним ісламським банком на пострадянському просторі, хоча ісламські «вікна» «Екобанку» в Киргизстані і автономний ісламський банк Казахстану в даний час перебувають на етапі становлення.

«Каутхар» є одним з перших недержавних банків в Азербайджані. Він отримав ліцензію в 1988 році і до вересня 2001 року був відомий як універсальний банк. Через рік банк отримав нову ліцензію на здійснення повного спектру банківських операцій і приблизно в той же час він почав очищати свої позики і боргові портфелі від ріба. Він також перестав брати участь у всіх операціях, які мають справу з лихварством. Всі відсоткові нарахування по виданих ісламських кредитах збираються і передаються у спеціалізовану компанію.

Зовсім не важливо, що «Каутхар» розглядається світовим співтовариством як шаріат-сумісний. У той же час, він надає тільки чотири види послуг - інвестиційні рахунки, засновані на мудараба (рахунки прибутків і збитків від обміну), кредити для бізнесу на основі мушарака (спільне підприємство), кредити для роздрібних та корпоративних клієнтів, купівля і продаж векселів аналогічно сукук (ісламські облігації), а також споживчі кредити на основі іджара та істісна (лізинг та наступні покупки). У зв'язку з обмеженнями на діяльність торговельних банків, передбаченими законодавством Азербайджану, «Каутхар» не може стверджувати, що його операції ґрунтуються на принципі мурабаха (банк купує і продає предмети, необхідні замовнику). Не будучи в змозі використати деякі з інструментів ісламського фінансування, «Каутхар» реалізує свій потенціал шляхом фінансування халяльної галузі економіки, хоча і не завжди з бажаним результатом.

Тим не менше, здається, що в даний час саме шаріат-сумісний інвестиційний бізнес є найкращим варіантом для розблокування ісламського фінансового потенціалу Азербайджану (на відміну від розширення спектру ісламських банківських продуктів і послуг). Останній сплеск активності в цій області, здається, обґрунтовує таку точку зору. Одним з помітних підприємств є запуск проекту "Каспійська міжнародна інвестиційна корпорація" (КМІК), який діє відповідно до норм шаріату. КМІК була заснована в червні 2008 року в результаті домовленостей, підписаних на Міжнародній інвестиційній конференції в Баку в 2006 році, організованій ІБР.

Група Ісламського банку розвитку – це не тільки ісламські фінансові та інвестиційні установи в Азербайджані (хоча на сьогоднішній день це найбільший шаріат-сумісний інвестор, який зробив близько 300 млн. дол.). У травні 2007 року «Кувейтський фінансовий дім» (КФД) і АІК підписали меморандум про взаєморозуміння, згідно з яким буде ство-

рена компанія,подібна до КМІК. КФД матиме контрольний пакет акцій у розмірі 75 % у новій компанії і ще 25 % акцій належатиме АІК.

ІБР не відмовляється від цієї ідеї, незважаючи на те, що вона досі не в змозі створити ісламський банк в Азербайджані. НікЗейналАбідін, директор регіонального офісу ІБР в Алмати, неодноразово відзначав, що ІБР готовий надати підтримку в створенні ісламського банку в Азербайджані, але ініціатива повинна надходити від уряду країни.

Відсутність спеціалізованого законодавства і дещо несхвальне ставлення до галузі з боку регулюючих органів, без сумніву, перешкоджають розвитку ісламського банківського сектора у країні. У жовтні 2007 року Бахрейн на основі «Міжнародного Інвестиційного Банку» (МІБ) придбав 49 відсотків акцій «Амрахбанку». МІБ, який є акціонером «Європейського Ісламського Інвестиційного Банку» (ЄІІБ) у Великобританії, активно підтримує розвиток ісламських фінансів в мусульманських і не мусульманських країнах.

«Амрахбанк» повинен був бути перетворений у повноцінний шаріат-сумісний банк, задовольняючи незадоволений попит на ісламські банківські продукти та послуги в Азербайджані, однак ця ініціатива так і не була реалізована на практиці в зв'язку з нормативною та законодавчою невизначеністю. На сьогоднішній день в ісламському банківському секторі держави експерти «Амрахбанку» вважають, що такого роду продукти і послуги будуть введені в найближчому майбутньому.

Щодо ісламського страхування (такафул), то на ринку Азербайджану є достатній потенціал. Проте, в даний час в цілому страховий сектор країни розвинений слабо і становить лише один відсоток від ВВП (валового внутрішнього продукту). В Азербайджані працює 28 страхових компаній і сім страхових брокерів, а також одна перестрахувальна фірма, але до цих пір ніхто з них не висловив зацікавленість в такафул.

Питання ускладнюється новим страховим законодавством (у відповідності з основними принципами Міжнародної асоціації страхових наглядів, МАСН), яке набуло чинності в Азербайджані в березні 2008 року. Цей нормативний акт не обслуговує специфіку такафул, і здається, що те ж саме упущення було зроблено при підготовці іншого закону (про обов'язкове страхування), складеному Міністерством фінансів за допомогою "LawrieSavage&Associates", канадської юридичної фірми. Розвитку такафул також перешкоджає дефіцит ефективних інструментів, які дозволили б імплементацію шаріат-сумісного інвестування у страхові резерви.

Відсутність страхової культури в Азербайджані не йде на користь такафул. Існує недовіра з боку населення до довгострокових інвестицій, таких як страхування і тому страхування життя являє трохи більше одного відсотка від страхової премії. Тим не менш, незважаючи на всі перешкоди, такафул є пріоритетним завданням для «Каутхар». Втім, майбутнє ісламського банкінгу та страхування в Азербайджані залежить не тільки від політиків і регуляторів, але й від мусульман країни в цілому. В соціальних мережах і в усній формі поширюється інформація про те, що підтримка «Каутхар» не є достатньою. Попит на шаріат-сумісні продукти та послуги може з'явитись і посилюватись тільки тоді, коли населення Азербайджану матиме доступ до повної інформації про промисловість.

Висновки. Ісламські банки в своєму прагненні завоювання нових позицій на пост-радянському просторі наражаються на певні ризики, властиві процесу інтеграції в простір з чітко вираженими правилами гри. Попри сповідування переважно мусульманської віри, населення Казахстану, Киргизстану та Азербайджану поступово сприймає нові банківські продукти, властиві ісламському банкінгу. Водночас, в країнах СНД, де банківський простір ще не набув завершених рис, затвердження ісламських банків у відповідному фінансовому просторі могло б протікати з меншими труднощами.

Що стосується ісламського капіталу, то відмінність у специфіці його просування на ринки країн СНД від характерних рис експансії з боку європейських компаній полягає у незначному розмірі початкових капіталовкладень. Водночас, саме вони і дозволять оцінити як перспективи, так і труднощі співпраці ісламських банків в країнах СНД.

Список використаних джерел

1. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития / П. Трунин, М. Каменских, М. Муфтяхетдинова. – М.: ИЭПП, 2009. - 88 с.: ил. – (Научные труды / Ин-т экономики переходного периода; № 122Р).
2. GreshG.- F. The Rise of Islamic Banking and Finance in Central Asia [Electronic resource] / G.- F. Gresh// Fletcher School. – 2007. – Mode of access: http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=48035.

УДК 316.3(477) ***Піскун К.В.****

СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто соціально-економічні аспекти євроінтеграції, а саме: переваги та можливі ризики для України. Доведено значущість соціальної політики у країнах-членах ЄС. Проаналізовано сучасні проблеми інтеграції України у європростір та запропоновано комплексність процесу перетворень щодо інтеграції України у систему світогосподарських зв'язків.

Ключові слова: євроінтеграція, Європейський союз, інтеграція України, соціальна політика, соціальний та економічний розвиток.

У сучасному світі міжнародна інтеграція – це одна з суттєвих закономірностей розвитку системи світогосподарських зв'язків, що визначає перспективи успішної співпраці з розвиненими країнами, зміцнення позицій, економічного розвитку та його модернізації, соціального і інтелектуального прогресу. Це вагомий стимул щодо переходу до відкритого демократичного суспільства, щодо відкриття країни світу, її політичної та економічної трансформації.

Для України економічний потенціал ЄС та динаміка його розвитку дають можливість дійти висновку про те, що Європейський Союз являє собою великий ринок збуту виробів та джерело задоволення потреб у найрізноманітніших споживчих та інвестиційних товарах. До того ж торгівля з ЄС є важливим джерелом надходження вільно конвертованої валюти, дозволяє обмежувати бартер, масштаби якого сьогодні загрожують економічній безпеці країни [2].

Тому і євроінтеграція України та її членство у Європейському Союзі є пріоритетним напрямом сучасної політики України.

Однак, на сьогодні, діяльність української влади не тільки не реалізує високі соціальні очікування громадян, але й посилює соціальну диференціацію, сприяє утвердженню правового нігілізму та соціальної аномії. Не відбувається розширення соціальної та економічної бази демократії, корупція охоплює всі сфери суспільних відносин та реально загрожує національній безпеці [5, 166 с.]. За словами сучасних науковців-дослідників [5;4;1] в Україні відбувається захоплення її як держави олігархами та формування кланово-олігархічного режиму. Як образно зазначив О. Гаврилишин [1, с. 293] «Україна – держава захоплена олігархами», що посилює автократичні процеси в Україні та унеможливлює процес євроінтеграції. Тому першочерговим завданням, в тому числі і на шляху до євроінтеграції, О. Гаврилишин [1, с. 303] вбачав: обмеження влади олігархів шляхом посилення антимонопольного законодавства або усунення олігархів від влади; створення рівного для всіх правового середовища; забезпечення відкритої конкуренції, вільного доступу на ринок для розвитку малого та середнього бізнесу.

Інтеграційне спрямування України до Євросоюзу має здійснюватися виключно на принципах досягнення гармонізації трьох важливих складових: добробуту населення,соціальних інтересів, зростання конкурентоспроможності. Насамперед, мова йде про соці-

* фахівець ІІ категорії відділу аспірантури ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України».

© Піскун К.В., 2013

ально-економічні аспекти держави з метою їх адаптації до жорстких умов конкуренції, кооперації виробництва та глобального поділу праці. Постає проблема суперечності між гармонійним поєднанням глобальних умов, необхідних для інтеграції та можливістю їх ефективного співставлення з інтересами народу. Отже, при прагненні до інтеграції у світову економіку слід враховувати, насамперед, орієнтири країн ЄС у соціальній сфері.

Відмітимо доволі високі показники розвитку людського потенціалу країн-членів ЄС, а це і умови та тривалість життя, рівень грамотності, середній дохід.

Відповідно до звіту Організації Об'єднаних Націй Норвегію визнано найкращою країною за рівнем життя серед 182 країн світу. На другому місці – Австралія, на третьому – Ісландія, Україна – 76 місце. Ще декілька цифр щодо середньої тривалості життя: Норвегія – 80 років, Японія – 82,7, і для прикладу, Україна (2012 р.) – 69, 3.

В країнах Західної Європи потужне і громадянське суспільство, що невпинно контролює кожен крок влади і якщо відбуваються реформи, що обмежують хоч і невелику частину вже звичних для населення благ, то такі реформи зустрічають потужний опір.

Не меншої уваги країни ЄС приділяють і соціальній відповідальності бізнесу. Широко впроваджуються спектр нових контрактних взаємовідносин між державою і приватними підприємствами у сферах діяльності, що раніше здійснювалися державою (утилізація та збирання сміття, фінансування дошкільних закладів, рекреаційні послуги, підтримання дорожньо-транспортного господарства та ін.) за рахунок чого влада перепокладає свої функції господарської діяльності на приватні компанії, які досить ефективно справляються з цим.

Серед усього іншого, зазначимо ряд переваг інтеграції України до європростору, а саме: високий рівень конкурентоздатності економіки країн-членів ЄС стимулюватиме до макроекономічної стабільності країни; запровадження єдиної валюти матиме позитивний вплив у довготривалій перспективі; в рамках Євросоюзу Україна долучиться до сільськогосподарської політики Європейського співтовариства; приєднання до Шенгенської безвізової зони надасть можливість вільно пересуватися по європейському континенту; і найголовніше, діючі на території ЄС механізми надання соціальних послуг (охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, освіта та ін.) стануть дуже корисними для України.

Отже, першочергове прагнення щодо євроінтеграції повинно базуватися на соціальних орієнтирах Європи, які для країн Євросоюзу є найважливішими, оскільки становлять основу високих характеристик сучасного євросуспільства.

Адаптація реальної соціально-економічної політики України, яка, на сьогодні, є досить далекою від євроінтеграційних принципів, базується на реформуванні галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС.

Не менш важливим для прийняття євроінтеграційного курсу є прийняття до уваги досвіду інших країн. Однак, кожна держава є індивідуальною і неповторною, тому і інтеграційні процеси кожної держави мають свої особливості. Застосування певної моделі інтеграції, яка ефективно використовувалась однією країною, може згубно вплинути на іншу. Україна має виважено вивчати досвід інших країн та на цій основі формувати власну адекватну та оптимальну модель європейської інтеграції, передбачивши усі можливі наслідки. Оскільки, як стверджують деякі аналітики, зі вступом у систему світогосподарських зв'язків, до України буде переміщено ряд шкідливих підприємств, в тому числі і для утилізації радіоактивних відходів.

Окрім того, вступ у ЄС, може знизити розвиток вітчизняного підприємництва через високі соціальні гарантії, що діють в країна-членах ЄС, що позбавить Україну переваг щодо дешевої робочої сили.

Взагалі, ідеалізація всього, що робиться в країнах Західної Європи, є, на наш погляд дещо завищеною. І не можна не заперечувати деякі недоліки з якими може зіткнутися

кожна країна, що інтегрується у європростір. Ось, наприклад, ще у 80-х рр. XX ст. європейські країни зіткнулися з рядом серйозних як економічних так і моральних проблем, що були викликані доволі швидким зростанням соціальних витрат: приплив іммігрантів, що поповнюють число родин з низьким рівнем доходів, зростання чисельності осіб пенсійного віку, збільшення числа неповних родин, необхідність зниження податкового тягаря для тих, хто працює і платить податки, ослаблення стимулів до пошуку роботи, високі норми безробіття, нові вимоги до кваліфікації праці [4]. Перед рядом країн постали нові та досить складні завдання у сфері соціальної політики. Ще тоді уряди країн збентежили питання розвитку соціальної інфраструктури в умовах помірного економічного зростання та обмежених ресурсів.

І сьогодні, першочерговим питанням Заходу залишаються реформи соціального забезпечення, а саме: оптимальний розподіл коштів бюджету, адресність допомоги й пошук найліпшого її методу, застережень за її надання, профпідготовка її одержувачів, створення додаткових робочих місць та ін. Таким чином, соціальна складова євроінтеграції визначає значною мірою успіх її реалізації.

Першочергово, у контексті інтеграції України до Європейського Союзу необхідно: вдосконалити законодавчу базу, привести її у відповідність до міжнародних норм та стандартів; розробити виважену та чітку зовнішньо-економічну політику та поетапний план реалізації її у життя. Однак, не потрібно очікувати миттєвого та одномоментного досягнення бажаних результатів, оскільки економічна інтеграція є тривалим та складним процесом.

Комплексність процесу перетворень створить стійкий плацдарм інтеграції України до ЄС.

Необхідно вже зараз на державному рівні дбати про соціальні гарантії для майбутніх поколінь, а не діяти за принципом латання дір та гасіння соціальних «пожеж», дбати про глибинний зміст декларованих реформ, які б справді наблизили нас до Європейського співтовариства [4].

Досягнення загальноєвропейського рівня соціального захисту та забезпечення населення надасть Україні, в першу чергу, переваги соціального характеру, забезпечить гідне життя громадян.

Список використаних джерел

1. Гаврилишин, О. Капіталізм для всіх чи для обраних? [Текст] : розбіжні шляхи посткомуністичних перетворень / О. Гаврилишин. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 384 с. – (Актуальні світові дискусії) . – На укр. яз. – ISBN 966-518-395-8
2. Гончарова, Є., Шкуренко, О. Ризики інтеграції України до Європейської спільноти [Електронный ресурс]. – Режим доступу: http://confer-dsum.ucoz.ua/_fr/0/0817636.pdf
3. Заплатиский, С. Нищие в раю или Год жизни в элитарном обществе / С. Заплатиски // Вести сегодня. – 2007. – № 51. [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://rus.delfi.lv/archive/nischie-v-rayu-ili-god-zhizni-v-elitarnom-obschestve.d?id=11063400
4. Кравченко, О. Євроінтеграція для нас – це насамперед орієнтир у соціальній сфері / О. Кравченко // Всеукраїнська асоціація пенсіонерів. – 2012-2013. – 10 березня 2013 [Електронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.uarp.org/blogs/autor_11/article_47
5. Стефанишин, Б. Соціально-економічні аспекти європейської інтеграції України [Текст] / Б. Стефанишин // Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2011. – с. 163-168

Дашкуєв М.А.*

МЕХАНІЗМ НАДНАЦІОНАЛЬНОЇ КООРДИНАЦІЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Стаття присвячена аналізу особливостей становлення і розвитку механізму наднаціональної координації транспортно-логістичних комплексів країн-членів ЄС, дається характеристика сучасним тенденціям та перспективам генези транспортних галузей Євросоюзу.

Ключові слова: транспортно-логістичний комплекс, ринок логістичних послуг, інституціональна структура, логістична інфраструктура.

Статья посвящена анализу особенностей становления и развития механизма наднациональной координации транспортно-логистических комплексов стран-членов ЕС, дается характеристика современным тенденциям и перспективам генезиса транспортних отраслей Евросоюза.

Ключевые слова: транспортно-логистический комплекс, рынок логистических услуг, институциональная структура, логистическая инфраструктура.

The article deals with an analysis special development of EU transnational coordinative transport-logistic complex's mechanism, contemporary tendencies and the perspectives of developing the EU's transportation branches.

Key words: logistic transportation complex, logistic market, institutional structure, logistic infrastructure.

Постановка проблеми. Здійснення масштабних міжнародних інтеграційних проектів у зоні ЄС передбачає зростаюче використання транспортної складової, формування дійсно єдиної транспортної інфраструктури, яка б забезпечила втілення ідеї про вільний потік товарів, капіталів, послуг і людей на усьому просторі ЄС, створення умов для ефективних зв'язків ЄС із сусідніми регіонами, реалізацію глобальної ролі ЄС у XXI столітті. Зростаючі економіко-технологічні можливості визначають процес наднаціональної координації транспортно-логістичних комплексів (ТЛК) країнчленів ЄС у якості суттєвого важіля впливу на загальний господарсько-економічний розвиток, інструмента формування окремих геополітичних векторів у стратегії європейських регіонів у глобальному сенсі. Сучасна транспортна політика ЄС постає як еталон координації масштабних довгострокових зусиль наднаціональною системою інституцій, гармонізації функціонування ТЛК на міжнародному рівні шляхом здійснення міждержавних інфраструктурних проектів на основі державно-приватного партнерства. Це потребує значних організаційних зусиль, наявності достатньо значного і кваліфікованого державного апарату країн-учасниць, наднаціональних регулюючих інституцій, що були б в змозі забезпечити «справедливий облік» різнос-

* здобувач кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

© Дашкуєв М.А., 2013

торонніх інтересів країн-членів ЄС і разом з тим – динамічний розвиток економіки єврорегіону у цілому і його окремих галузей.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, присвячених транспортій інфраструктурі ЄС дав можливість констатувати, що аспект координіції ТЛК Євросоюзу виділений і акцентований недостатньо. Серед досліджень, опосередковано пов'язаних з проблемої координації, необхідно виділити наступні роботи з питань формування єдиної транспортної політики ЄС [1; 2, 43-102; 3; 4; 5]. Однак, суто тематичних досліджень процесів координації ТЛК ЄС автору знайти не вдалося, що і визначило актуальність статті.

Мета статті – дослідити особливості сучасної практики наднаціонального механізму координації транспортно-логістичних комплексів ЄС та перспектив розвитку транспортних галузей країн Євросоюзу у контексті нових геоекономічних викликів.

Виклад основного матеріалу. У системі наднаціональної координації ТЛК країн-членів ЄС логістика, як бізнес-концепція, базується на оптимізації внутрішніх і зовнішніх матеріальних, інформаційних і фінансових потоків, бізнес-процесів з метою мінімізації загальних витрат ресурсів. Загалом, сучасні європейські логістичні системи, як адаптивні (самоналагоджені і самоорганізовані) системи зі зворотним зв'язком, виконують логістичні функції і операції на основі складної структури взаємовідносин з зовнішним оточенням через окремі підсистеми. Ефективність логістичного процесу вимагає дотримання, по-перше, основних правил «7R»: 1R (right product) - потрібний товар; 2R (right quality) - необхідної якості; 3R (right quantity) - у необхідній кількості; 4R (right time) - у потрібний час; 5R (right place) - у потрібне місце; 6R (right customer) - потрібному споживачеві; 7R (right cost) - з необхідним рівнем витрат. Причому, недотримання хоча б одного із цих правил може привести до втрати споживачів і відповідної частки ринку. По-друге – системних галузевих і міжгалузевих стандартів, що регламентують експедиторську діяльність при реалізації мультимодальних транспортних проектів. По-третє – наскрізного (інтегрованого) логістичного управління бізнес-процесами компанії, виконання функцій організації, планування, регулювання, координації, контролю і аналізу у межах синтезованої системи, безперервного моніторингу як бізнес-процесів партнерів, так і всього логістичного ланцюга. За даними Європейської логістичної асоціації, застосування логістичних розробок дозволяє скоротити час виробництва товарів у середньому на 25% на рік, знизити собівартість виробництва продукції до 30%, скоротити обсяги матеріально-технічних запасів від 30 до 70% [6].

Сьогодні у ЄС основною концепцією логістичного обслуговування є концепції Customer Satisfaction і Consumer Service, суть яких полягає у побудові таких відносин з кінцевим споживачем, у рамках яких можливе рішення практично всіх його проблем (на відміну від апробованих на українському ринку технологій простої дистриб'юції), що накладає певні вимоги на функціонування служби логістики. Вертикальна інтеграція забезпечує можливість контролю над усім ланцюжком створення доданої вартості, а організаційна концепція, що лежить в основі розробки та впровадження служби логістики в компаніях ЄС, визначає: 1) високий рівень спеціалізації і наявність фахівців-універсалів; 2) наявність єдиної інформаційної системи; 3) ефективну децентралізацію прийняття рішень; 4) оптимальний рівень інтенсивності контролю. Тобто, застосовується так звана «закрита» корпоративна організаційна структура, що не дозволяє компаніям «зовнішнього середовища» запропонувати більш ефективні рішення для окремих ланок логістичного ланцюга, знизити рівень витрат на взаємодію мультивендорних компаній між собою й з кінцевим споживачем, перетворити системи бізнес-зв'язків виробників, постачальників і споживачів у взаємозалежну систему гнучких альянсів (мереж).

Наразі загальні статистичні дані демонструють зростання транспортних перевезень у ЄС за період 2011- 2012 рр. Так, вантажні залізничні перевезення у 2011 р. у Західній Європі зросли на 5,4%, а у Східній Європі на 7% у порівнянні з 2009 р.; пасажирські залізничні перевезення за аналогічний період збільшилися у середньому на 4,5%; у авіаційному секторі в першому кварталі 2012 р. пасажирські перевезення збільшилися на 5,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2010 р., причому найбільше зростання відзначалося у невеликих аеропортах ЄС. За той же період вантажні авіаперевезення зросли на 3,9%. [7].

У 2011 р. Комісія ЄС (далі ЄК) представила Білу книгу «Транспорт 2050: дорожня карта по створенню Єдиного європейського транспортного простору», у якій прогнозує, що до 2050 р. ціни на нафту виростуть на 70% у порівнянні із сьогоднішніми, і, якщо не буде проведена кардинальна реформа сектору транспортних послуг, витрати на транспорт до цього ж часу зростуть на 40%. Відповіддю на такі тривожні прогнози й стала Біла книга, де сформульовані основні цілі транспортної політики ЄС і конкретні пропозиції, які необхідно виконати до 2050 р. Виходячи з необхідності знизити залежність транспортного сектору від поставок нафти і зменшити його негативний вплив на навколишнє середовище, ЄК визначила основні цілі розвитку транспорту у середньо- і довгостроковій перспективі: скоротити використання в містах традиційних бензинових автомобілів, заохочуючи розвиток неенергоємних видів транспорту; скоротити на 20% викид емісійних газів від усіх видів транспорту до 2030 р. і на 60% до 2050 р.; перевести до 2030 р. 30% автомобільних пасажирских і вантажних перевезень на середні дистанції (до 300 км) на перевезення по залізницях і водним шляхам, а до 2050 р. збільшити цей показник до 50%. Біла книга містить більше сорока конкретних ініціатив, зокрема: знизити на 40% викиди емісійних газів в авіаційному секторі і на стільки ж у морському; зв'язати найбільші аеропорти ЄС високошвидкісними залізничними магістралями; активніше впроваджувати і використовувати високотехнологічні системи контролю у сфері транспорту. Фінансові ресурси галузі повинні забезпечуватися за формулами «споживач платить» і «забрудник платить». ЄК сподівається, що реалізація ініціатив дозволить зробити транспортну систему ЄС до 2050 р. більш конкурентоспроможною і ефективною [8].

У 2011 р. загальна вартість транспортних послуг у єврозоні (ЄС-27) склала 533 млрд. євро, у цьому секторі було зайнято 10,6 млн. чол. (5% усіх зайнятих), причому 55% з них припадало на наземний транспорт, 2% на морський, 4% на авіатранспорт і 22% - сферу обслуговування. Лише перевезення вантажів у середині єврозони (без врахування міжнародних) склали 3,8 млрд. тонн/км і з них 45,8% припадало на автотранспорт, 10,2% - залізничний, 3,8% - водний, 3,1% - трубопровідний, 36,9% - авіатранспорт. За період 1995-2010 рр. загальний об’єм вантажоперевезень у єврозоні зріс більш ніж на 30% [9, 19-20]. У 2011 р. ЄК (у рамках програми «ЄС і регіони-сусіди: оновлений підхід до співробітництва у транспортній сфері») озвучила програму фінансування трьох інфраструктурних проектів, реалізація яких буде сприяти розвитку системи трансєвропейських транспортних мереж (TEN-T). Це – Європейська система управління залізничним трафіком (ERTMS), система морських магістралей (MOS), Річкова інформаційна служба (RIS). Загальний бюджет, виділений на зазначені проекти, складе 180 млн.євро. На початку 2012 р. ЄК представила оновлену програму розвитку TEN-T: у довгостроковій перспективі, до 2050 р., у ЄС необхідно створити транспортну мережу, яка б об'єднала існуючі національні транспортні мережі, поліпшивши можливість їх взаємодії й спростивши транскордонні поїздки. Вже до 2030 р. передбачається реалізувати десять проектів транспортних коридорів, що пролягають по найважливіших інтермодальних маршрутах і хабах. Транспортні коридори повинні стати основою глобальної мережі, до якої будуть

приєднуватися локальні (національні) транспортні мережі. Кожний транспортний коридор повинен проходити як мінімум через три країни ЄС, мати два транскордонні переходи і використовувати не менше трьох видів транспорту. Нова стратегія пропонує кожній країні ЄС конкретну програму розвитку транспортних систем, для фінансування яких Комісія буде надавати «стартовий капітал». У сфері залізничного транспорту, у зв'язку з розбудовою проектів TEN-T за межі Євросоюзу на територію сусідніх держав, особлива увага приділяється розвитку вантажних перевезень і функціональної сумісності залізничних мереж держав ЄС і країн-сусідів.

У червні 2012 р. Рада міністрів транспорту ЄС представила нову програму «Кошти, що об'єднують Європу» (Connecting Europe Facility – CEF), у рамках якої 50 млрд. євро буде виділено на вдосконалювання і розвиток транспортної, енергетичної та телекомунікаційної інфраструктури, у першу чергу для транскордоних проектів та регламенту, що встановлює рамки управління і фінансування систем супутникової навігації.

У 2011 р. ЄК був схвалений проект про створення Європейського залізничного простору, який повинний сприяти підвищенню конкурентоспроможності і частки залізничного транспорту у системі вантажних і пасажирських перевезень ЄС (Директива 2008/11/ЕС встановлює загальні умови експлуатації для рухомого складу і обов'язкову сертифікацію вагонів відповідно до системи, розробленої Європейським залізничним агентством), а у 2012 р. розпочався процес перегляду першого залізничного пакета, що складається із трьох директив, мета якого – прояснити, спростити і обновити законодавчі акти щодо встановлення сильних, незалежних національних регуляторів на ринку залізничних послуг. Нові ініціативи поки не містять вимоги поділу компаній на ті, що володіють інфраструктурою і перевізників, хоча поява такої вимоги не виключена в перспективі, причому країни-члени ЄС мають два з половиною року на імплементацію оновленого законодавства у національне право.

На початку 2013 р. ЄК представила у Європарламент для затвердження перелік з 74 проектів, що пройшли тендер, у рамках подальшого розвитку TEN-T, на реалізацію яких виділено 200 млн. євро (половина з них вписується у вже існуючі проекти TEN-T, а також у рамки програми CEF). Через економічну кризу Латвія на початку 2012 р. «заморозила» фінансування проекту «Рейл Балтика» (Rail Baltica) – залізної дороги, що проходить уздовж Балтійського моря й з'єднує Варшаву та Гельсінкі, однак латвійський уряд переконав ЄК, що зможе виконати свої фінансові зобов'язання повністю до 2015 р., а не до 2012 р., як це планувалося раніше. У рамках іншого пріоритетного проекту TEN-T – залізної дороги, що з'єднує Берлін та Палермо, почалися роботи на самій складній ділянці між австрійським Інсбруком та італійським містом Фортецца – 55-кілометровий Бреннерський тунель, що проходить через Альпи, повинен розв'язати проблему одного з вузьких місць у транзиті між Австрією та Італією. Почалася реалізація ще одного пріоритетного проекту – залізної дороги Мадрид-Лісабон. На сьогоднішній день на проведення робіт Іспанія одержала з бюджету TEN-T 5 млн.євро із загальної суми проекту 12,7 млн.євро, що становить майже 40% від передбачуваних витрат [10].

Наразі ЄК розробляє законодавчі ініціативи з метою створення загальної європейської методології оцінки та індикації впливу продуктів на навколишнє середовище, включаючи викиди CO2. Дана ініціатива викликана тим, що у деяких галузях промисловості, як і у країнах-членах, існують власні стандарти допустимості впливу продукції на навколишнє середовище і така «різноголосиця» може обернутися створенням нових бар'єрів на шляху вільного руху товарів і послуг. Сьогодні ЄК готує пакет законодавчих ініціатив, спрямованих на поліпшення доступу європейських компаній до транспортних ринків

країн-членів ЄС, створення рамок для приватно-державного партнерства, мобілізацію правових і фінансових інструментів, що сприятимуть розвитку транспортної інфраструктури.

За 20 років кількість пропонованих авіаційних маршрутів у межах європейського повітряного простору (ЄПП) збільшилося вдвічі, а число маршрутів, що з'єднують країни ЄС із зовнішнім світом, – у 1,5 рази. Турботою наднаціональних інститутів ЄС стала гармонізація правового забезпечення діяльності авіаперевізників і захист прав споживачів авіаційних послуг ЄПП. До кінця 2013 р. розпочнуть функціонувати дев'ять регіональних функціональних авіаційних блоків (Fabs), які дозволять модернізувати контроль над авіаційним трафіком, а проти країн-членів, що не виконають вимоги ЄК буде застосована процедура розслідування. Наразі із затверджених дев'яти Fab-ів повноцінно функціонують тільки два – датсько-шведський і британсько-ірландський, Болгарія і Румунія близькі до старту роботи Дунайського Fab-у, завершується створення й Функціонального авіаблоку «Центральна Європа», що об'єднує Австрію, Чехію, Угорщину, Словаччину, Словенію, Хорватію, Боснію і Герцоговину (Functional Airspace Block Central Europe – FAB-CE). Створення системи функціональних блоків повітряного простору сприяє модернізації контролю над авіаційним трафіком, зниженню вартості і поліпшенню аеронавігаційних послуг [11].

З 2011 р. набула чинності угода між ЄС і США про співробітництво у забезпеченні безпеки у сфері цивільної авіації, яка визначає взаємне визнання і відповідність сертифікатів безпеки, виданих владою США і країн-членів ЄС, гармонізує правила визначення придатності судів до літної експлуатації та правила тестування на предмет забруднення навколишнього середовища. У 2012 р. ЄС і США домовилися скасувати дублюючі перевірки авіавантажів, а ЄК і Агентство по транспортній безпеці США схвалили взаємне визнання режимів безпеки, згідно якого з 1 липня 2012 р. вантажі, що перевезяться літаками з ЄС у США і навпаки, не проходять повторні перевірки служби безпеки по іншу сторону океану, що надасть можливість вантажним авіакомпаніям заощадити час і скоротити видатки. У червні цього ж року набула чинності угода з Молдавією про створення єдиного повітряного простору, у результаті якої ринки ЄС і Молдавії повинні бути поступово відкриті онин для одного, угода замінить існуючі обопільні умови між Молдавією і окремими країнами ЄС, а Молдавія прийме законодавство ЄС у сфері безпеки, прав пасажирів, екологічних і соціальних норм. У вересні була підписана угода у сфері авіації між ЄС і Шрі-Ланкою, яке скасовує існуючі національні обмеження у секторі авіапослуг і тепер будь-яка авіакомпанія з ЄС може літати між Шрі-Ланкою і тими країнами ЄС, де вони засновані. На початок 3013 р. у «чорний список» авіакомпаній, яким заборонені польоти у повітряному просторі ЄС увійшли перевізники із Венесуели, авіакомпанії із ДРК, Екваторіальної Гвінеї, Індонезії, Мавританії, Філіппін, дві авіакомпанії з Йорданії. Перевізники з Албанії і Росії уникли влучення у список, оскільки держави ввели внутрішні заборони на польоти ряду своїх авіакомпаній, зокрема, Росавіацяя ввела санкції відносно компаній «Вим-Авіа», «Авіалінії Дагестану», «Якутія» і «Татарстан», заборонивши їм польоти у країни Євросоюзу. Наразі у «чорний список» входять 273 авіакомпаній з 20 країн.

Висновки. Стратегія координації ТЛК ЄС визначається балансом вплипу наступних чинників: зусиллями урядів країн-членів ЄС по забезпеченню сталого розвитку транспотної сфери; геоекономічними і геополітичними інтересами країн ЄС, які на міжнародному рівні представляють єдиний економіко-політичний центр; розвитком трансполртних технологій; потребою у співробітництві з країнами інших регіонів (Центральна Азія, Росія, Україна). Загальним вектором еволюції транспортної політики ЄС загалом і ін-

ституціональної наднаціональної структури координації ТЛК зокрема є планомірний перехід від системи директивного адміністрування і дирижизму до більш гнучкої лібералізації транспортної сфери шляхом створення механізмів саморегулювання, чіткої взаємодії і функціонування інституцій наднаціонального рівня, які регулюють транспортну індустрію ЄС. Реалізація директив «Білої книги», як базового концептуально-стратегічного документу транспортної політики ЄС і проекту Трансєвропейської транспортної мережі призведе до створення гнучкої і ефективної системи нових стандартів, інституціалізації партнерства країн-членів ЄС на більш високому організаційному рівні за умов побудови складної системи організаційно-правових і фінансових інституцій, політичної волі старих і нових країн-членів ЄС, кандидатів на вступ до ЄС та стратегічних партнерів. Вже сьогодні можна констатувати, що Трансєвропейська транспортна мережа стала взірцем і результатом координації ТЛК і високої якості галузевої політики всередині ЄС та на його кордонах.

Список використаних джерел

1. Дедков П.С., Алибэр К. Общая сельскохозяйственная, общая транспортная политика Европейского союза. Минск, 2003. – 256 с.
2. Кавешников Н.Ю. Влияние расширения ЕС на процесс институциональной реформы. // Расширение Европейского Союза и Россия. / Под ред. О.В.Буториной, Ю.А.Борко —М.: Деловая литература, 2006. – 267 с.
3. Лёш А. Пространственная организация хозяйства / под ред. А. Г. Гранберга. М.: Наука, 2007. – 312 с.
4. Ладвищенко В.Ю., Шелистов Ю.И.. Транспортная политика ЕС: логика становления, институциональная структура // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. 2010 г. Ноябрь-декабрь. – с.34-47.
5. Морозова И., Скачкова В. Перспективы и проблемы использования механизмов концессии в транспортной инфраструктуре // И.Морозова, В.Скачкова / Современная экономика: проблемы и решения, ВГТУ, 2010, № 11. – с. 59-67
6. Европейская конференция министров транспорта. European Conference of Ministers of Transport (ECMT). - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: //www.cemt.org
7. Европейский Союз: факты и комментарии. Выпуск 68-69: апрель-сентябрь 2012 г. - Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.edc-aes.ru/content/user_files/Image/68-69.pdf
8. Европейский Союз: факты и комментарии. Выпуск 68-69: октябрь-декабрь 2011 г. - Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.edc-aes.ru/content/user_files/Image/68-69.pdf
9. EU Transport in Figures. Statistical Pocketbook 2012. European Commission. – Luxemburg: Publ. Office of the EU, 2012. – 133 pp.
10. Программа TRACECA/ - Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.traceca-org.
11. 1992-2012. 20 лет Единому европейскому рынку. Вместе за новый рост. Главные достижения. - Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/20years/achievements-print_en.pdf

Поштар Є.Л.*

ЗМІНА ПРИОРІТЕТІВ ПОСТКРИЗОВОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУЦІЙ ЄС

Стаття присвячена аналізу основних напрямків реструктуризації наднаціональних фінансових інституцій Європейського Союзу та сучасних механізмів координації їх діяльності.

Ключові слова: реструктуризація, фінансова інституція, інституціональна структура, валютно-фінансова інтеграція, координаційний механізм, фінансова криза.

Статья посвящена анализу основных направлений реструктуризации наднациональных финансовых институтов Европейского Союза и современных механизмов координации их деятельности.

Ключевые слова: реструктуризация, финансовый институт, институциональная структура, валютно-финансовая интеграция, координационный механизм, финансовый кризис.

The article deals with an analysis the main directions of restructuring EU institutional institutions and modern coordinating mechanisms of its activity.

Key words: restructuring, financial institution, institutional structure, currency-financial integration, coordinating mechanism, financial crisis.

Постановка проблеми. Сучасну фінансову кризу 2007–2009 рр. необхідно розглядати як першу кризу глобалізації, адже вона охопила всю міжнародну фінансову систему та сприяла банкрутству багатьох потужних інвестиційних інститутів через падіння біржових курсів на світових фондових ринках на фоні попереднього дійсно унікального за масштабами і тривалістю економічне зростання (за даними МВФ, світовий ВВП з 1990 р. по 2002 р. збільшився приблизно на 42%, а з 2002 р. по 2008 р. – ще майже на 34%, при цьому світові обсяги фінансових активів інвестиційних інститутів в 2007 р. перевищили світовий ВВП у десять разів [1]. Впродовж 2007–2008 рр. фінансова криза завдала збитків акціонерам банків на суму понад 690 млрд. дол. [2, с. 13], причому для порівняння: загальний обсяг втрат у банківському секторі в усьому світі під час кризи на початку 90-х рр.минулого століття становив 200 млрд. дол. За даними МВФ, загальні збитки від іпотечної кризи у світі у цілому оцінюються приблизно у 300 млрд. дол. Нинішня криза характеризується також падінням загальної вартості світового національного багатства: з 107 трлн. до 50 трлн.дол. у США [3].

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні дослідження генези фінансових інституцій світового господарства і окремо регіону єврозони, особливостей розвитку світової

* здобувач кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор Ступницький О.І.

© Поштар Є.Л., 2013

економіки в умовах фінансової кризи здійснюються на основі різних методологічних та теоретичних підходів. Вітчизняні економісти, зокрема, А.Філіпенко, визначаючи наявність у світовій економіці «диспропорції дисбалансу» та відсутність теоретичних концепцій регулювання (оскільки наявні механізми не спрацьовують на глобальному рівні), констатує, що «сучасна криза є кризою індустріальної моделі розвитку і парадокс її полягає в тому, що найбільше відчули її розвинені країни, особливостями розвитку фінансової системи яких є: висока залежність світової економіки від зростання боргу США та тенденція до посилення дефляційних процесів». Він визначає «сучасну кризу не лише як економічну, але і як наукову, що зумовлює появу нової парадигми економічної теорії – постнеокласичної». [4]. В.Черняк визначає сучасну фінансову ситуацію як «дефолт відповідальності», а криза є проявом краху лібералізму та державних регуляторів і стає поштовхом для «ренесансу коректного протекціонізму» [5]. Ю.Полунєєв пояснює фінансову кризу «балансовою рецесією», що пов'язана з так званими «бульбашками в активах» і одночасним застоєм приватного та фінансового секторів» [6]. Фактично, світова фінансова криза засвідчила трансформацію світової геоекономічної парадигми – тренд всеосяжної глобалізації змінюється тяжінням до державного протекціонізму за умов, коли національні уряди поступово повертають собі місію ключового актора на світовому ринку [7]. Аналізуючи сучасний стан світової фінансової системи в умовах «неузгодженої турбулентності» американські економісти К.Рейнхарт і Л.Рогофф як прибічники конструктивістського підходу, прогнозуют її реструктуризацію на основі зростання ролі наддержавної регулюючої складової [8, p.84-88; 9, p.10-11]. Підтвержуючи сучасну кризу теоретичних концепцій регулювання торговельних відносин між інтеграційними блоками через універсальні інституціональні структури, такі як СОТ, МВФ і МБРР, К.Кіндлебергер, Р.Елібер і Д.Квіггін, як послідовники теорії раціонального вибору, висувають ідею створення наднаціональної «політичної структури» з особливими повноваженнями [10, p. 210-219; 11, p.82-84] Це, власне, підтверджує також головний економіст МВФ О.Бланшар констатуючи, що «світовій економіці знадобиться ще мінімум 10 років для позбавлення від наслідків фінансової кризи [12]. Однак, проблеми посткризової реструктуризації фінснових інституцій ЄС та системи фінансово-інституційних інструментів єврозони ще у достатній мірі недосліджені.

Мета статті – дослідити зміни приорітетів у процесі реструктуризації національних і наднаціональних фінансових інституцій ЄС та координаційних механізмах їх діяльності у посткризовий період.

Виклад основного матеріалу. Практика боротьби з кризою у період 2007–2009 рр. на світових фінансових ринках зосереджувалася на системі антикризових заходів міжнародних і національних фінансових інституцій, які можна сгрупувати наступним чином: 1) зниження центральними банками облікової ставки за кредитами; 2) урядові гарантії під міжбанківські кредити, позички для малого та середнього бізнесу; 3) активізація операцій РЕПО; 4) збільшення розміру державних гарантій щодо банківських депозитних вкладів; 5) націоналізація інвестиційних інституцій; 6) створення спеціальних фондів кредитування, підтримка проблемних фінустанов, викуп акцій національних компаній; 7) зниження нормативів мінімальних резервних вимог для інвестиційних банків; 8) надання податкових канікул окремим інвестиційним установам з метою підтримки їхнього фінансового стану [13; 14; 15; 16; 17; 18]. У цей період в умовах зменшення обсягів доступної ліквідності та необхідності майбутньої реформи світової фінансової системи постало питання перегляду стратегій розвитку інвестиційних інститутів. Головні завдання реструктуризації фінансового ринку і максимально можливої підтримки і пожвавлення втраченого

потенціалу прогресивного розвитку фінансових установ фахівці інституціональної школи економічної думки Б.Іченгрін, С.Джонсон, К.Крове, Д.Острі та Д.Зеттельмейер вбачали у: а) вдосконаленні нормативно-правової бази, б) вдосконаленні організаційно-економічних механізмів співробітництва інвестиційних інститутів з клієнтами, в) фінансовому оздоровленні окремих банківських, небанківських установ, а також інститутів фондового ринку, г) своєчасній ліквідації недієздатних установ з мінімальними втратами для суспільства тощо [19; 20].

У період 2010-2012 рр. у рамках п'яти цілей стратегії «Європа 2020» дія механізму раннього попередження, створеного в рамках нової процедури запобігання й корекції макроекономічних дисбалансів, виявив пов'язані з такими дисбалансами виклики й потенційні ризики. Враховуючи важливість бюджетної консолідації для повернення до росту і зайнятості, країни повинні виконувати свої зобов'язання згідно із правилами Пакту стабільності й росту, що дозволить автоматичним стабілізаторам діяти відповідно до погоджених напрямків бюджетної реструктуризації, забезпечуючи довготривалу стабільність державних фінансів. Якнайшвидше завершення регулятивної реформи фінансового сектору передбачається через 1) узгодження вимог до банківського капіталу і ринків фінансових інструментів для забезпечення імплементації правил Базеля III, 2) відновлення довіри інвесторів до банківського сектору ЄС, забезпечення припливу кредитів у реальну економіку і доступу до фінансування, 3) досягнення угоди по пілотній фазі проекту облігаційної ініціативи у рамках «Європа 2020». [21]. У розгорнутому вигляді стратегія реформування і розвитку економічного і валютного союзу ЕС (ЕВС) на майбутнє десятиліття передбачається наступне:

- реформа міжнародної валютної системи, особливо шляхом посилення наглядових і кризово-управлінських інструментів та поліпшення координації економічної і монетарної політик через заохочування відкриття ринків капіталу та уникнення фінансового протекціонізму, забезпечення наявності у МВФ адекватних ресурсів для реалізації його відповідальності й збільшення внеску у МВФ країн зі значним зовнішнім профіцитом;
- посилення регулювання та нагляду у фінансовому секторі шляхом послідовної і повної імплементації попередніх зобов'язань, у т.ч. Базеля II, II-5 і III, реформи позабіржових деривативів, принципів і стандартів винагороди через створення чітких міжнародних рамок для системно значимих фінансових інститутів, конвергенцію бухгалтерских стандартів, посилення борьби з теньовими банківськими схемами і введення глобального податку на фінансові трансакції;
- протидія надмірній волатильності товарних цін, у т.ч. через підвищення прозорості на товарних ринках і поліпшення функціонування і регулювання ринків деривативів.

Механізм реалізації стратегії передбачає діяльність наднаціональних інституцій ЄС в межах «магічного чотирикутника»: створення інтегрованої структури фінансових ринків; оздоровлення державних фінансів країн-членів; зміцнення загальної економічної політики; створення нормативної бази нового формату Єврозони, що передбачає пердачу на наднаціональний рівень багатьох функцій, що перебували раніше у веденні національних урядів (зокрема, зміцнення правової основи альтернативних інструментів рішення спорів сектору фінансових послуг через європейську систему врегулювання конфліктів FIN-NET [22]). Важливим елементом вказаної діяльністі є демократична легітимність і підзвітність. Важливою основою для цього є існуюче з 1997 р. Індикаторне табло єдиного ринку, згідно даних якого за останні 20 років органи влади країн ЄС у цілому ефективно використовують механізм імпліментації нових норм єдиного ринку у національне право. Так, якщо у 1992 р. із запізненням вводилися у національне право більш 20% директив,

то у 2011 р. - тільки 1%, а з встановленням системи СОЛВИТ (швидке вирішення проблем, пов'язаних з некоректним застосуванням права ЄС національними органами влади) багато держав-членів стали ще й зразковими виконавцями нормативних актів інститутів ЄС – кількість розслідувань про невиконання директив ЄС скоротилося за останні п'ять років на 37%. [21].

Бюджетна консолідація і створення інтегрованої структури фінансових ринків (integrated financial framework), що діють за єдиною системою правил, визначає єдність і цілісність єдиного ринку у сфері фінансових послуг. Даний план розрахований на всіх членів ЄС, хоча параметри участі у ньому країн з єдиною валютою, і країн, що зберігають національні грошові одиниці, досить різняться. Загальна стабільність у зоні євро включає два основні елементи: 1) єдину систему банківського нагляду і 2) єдину систему страхування внесків і роботи із проблемними банками, причому оздоровлення державних фінансів передбачається проводити шляхом формування інтегрованої системи бюджетних рамок (integrated budgetary framework).

Оновлена версія Пакту стабільності і росту (2011 р.) із шести законодавчих актів бюджетних заходів («six-pack») включає два попередні регламенти («two-pack»): моніторинг макроекономічних показників у країнах єврозони, що мають наднормативний дефіцит, та оцінка проектів і процедур прийняття їх бюджетних планів і посилений нагляд за державами єврозони, що зазнають фінансових труднощів. Крім того, у рамках фіскального або бюджетного союзу у середньостроковій перспективі планується випуск колективних суверенних зобов'язань, заснований на твердих макроекономічних критеріях та створення у зоні євро колективного бюджетного органа (наприклад, казначейства). Ініціатива 10 країн-членів ЄС (Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, Словаччини, Словенії, Австрії, Бельгії, Греції, Португалії) запровади «податок Тобіна» (запропонований американським економістом і лауреатом Нобелівської премії ще у 1970-і роки) у форматі процедури «просунутого співробітництва» (тобто, не чекаючи рішень парламентів інших країн-членів) влітку 2012 р. дістала згоди Ради ЄС і Європарламенту. Справа у тому, що нинішня криза створила нові стимули для цього податку. Перший – скоротити спекулятивні переливи капіталів, другий – змусити фінансовий сектор відшкодувати суспільству хоча б частину державних коштів, витрачених на рекапіталізацію банків.

У вересні 2012 р. (на дев'ять місяців раніше запланованого строку) набув чинності Договір про створення Європейського стабілізаційного механізму – ЄСМ (European Stability Mechanism - ESM), який стане правонаступником і виконуючим функції Європейського фонду фінансової стабільності – ЄФФС (European Financial Stability Facility - EFSF) і Європейського механізму фінансової стабілізації (European Financial Stabilisation Mechanism - EFSM). Статутний капітал фонду склав 700 млрд. євро, у тому числі 80 млрд. євро – оплачений капітал, а інші кошти, за статутом, передбачено вносити на вимогу. Протягом перших дев'яти місяців – до середини 2013 р. – ЄСМ буде функціонувати паралельно з ЄФФС і протягом перехідного періоду ЄСМ стане основним інструментом фінансування нових програм, які включають: кредити, превентивну фінансову допомогу, кредити країнам-членам для рекапіталізації їх фінансових установ, а також покупку облігацій на первинному і вторинному ринках, причому терміни надання фінансової допомоги можуть бути складати до 30 років. Умовою отримання фінансової допомоги є, по-перше, чітке дотримання вимог економічної політики держав-позичальників, по-друге, ратифікація так званого «бюджетного пакту» – Угоди про стабільність, координацію і управління економічного і валютного союзу (Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union), по-третє, впровадження у національне законодавство правила

про збалансований держбюджет, по-четверте, лише виняткових випадках рішення про надання фінансової допомоги може бути прийняте кваліфікованою більшістю у 85% голосів (дана процедура застосовується у випадку, коли ЄК разом з ЄЦБ ухвалюють висновок, що неприйняття у терміновому порядку такого рішення може загрожувати економічній і фінансовій стабільності зони євро).

З 2011 р. у ЄС почали проводитися процедура Радою ЕКОФІН одночасного моніторингу економічної і фінансової політики країн-членів («європейські семестри» кожні 6 місяців на теренаї ЄС). Причиною введення цього заходу було наступне. У ході кризи ЄЦБ активно застосовував інструменти, що дозволили наситити ринки ліквідністю і не допустити хвилі неплатежів, неодноразово знижував ставку рефінансування, перейшов від тендерів з неповним покриттям і плаваючою ставкою до тендерів з повним покриттям і фіксованою ставкою, а також значно розширив список активів, які можуть використовуватися у операціях рефінансування єврозони. Однак, грошові ринки єврозони вийшли із кризи зі значними якісними втратами і головна проблема полягає у порушенні трансмісійного механізму, деформації тих каналів, по яких ключові ставки впливали на ставки грошового ринку. Більш того, одним з яскравих проявів нинішньої аномалії є те, що ставка EONIA по незабезпечени добовим кредитам як і раніше залишається нижче ставки по основних операціях рефінансування ЄЦБ. До кризи ставка EONIA впритул рухалась за ставкою по фактичних операціях рефінансування, що свідчило про високий ступінь впливу процентної політики ЄЦБ на поведінку міжбанківського ринку, проте з початком кризи дієвість даного інструмента різко снизилась і відновити її головному банку зони євро поки не вдається.

У той же час, загальний попит на депозити ЄСЦБ із боку комерційних банків у 2012 р. склав 20,4 млрд.євро (у порівнянні з 29,6 млрд.євро в 2011 р.), що свідчить про те, що комерційні банки поступово починають відмовлятися від депозитів у центральних банках, заміняючи їх на кредитні послуги своїм партнерам по банківськім співтовариству (нагадаємо, що пік депозитних операцій ЄСЦБ припадав на гостру фазу кризи, оскільки комерційні банки, що мали надлишки ліквідності, відмовлялися кредитувати партнерів у межах традиційних операцій міжбанківського ринку). Це свідчить, що грошовий ринок єврозони ввійшов у фазу відновлення, однак воно займе набагато більше часу, ніж можна уявити. Економічний прогноз 2012 р. ЄК «Економіка ЄС: плавання по бурхливих хвилях» свідчить, що «економічна ситуація у ЄС залишається нестабільної», і «найближчим часом зростання залишиться слабким»: за підсумками 2012 р. загальний ВВП країн Євросоюзу скоротиться на 0,25%, у 2013 р. очікується повільне зростання економіки на рівні 0,5% річних, а помітне пожвавлення почнеться лише у 2014 р., коли ВВП, як очікується, зросте на 1,5%.[21]. Це також підтверджує головний економіст МВФ О.Бланшар констатуючи, що «світовій економіці знадобиться ще мінімум 10 років для позбавлення від наслідків фінансової кризи» [23].

З 2012 р. почали застосовуватися у межах «six-pack» правила «відповідай або поясню́й» як складова нового механізму економічного управління та посилення нагляду за станом держбюджету і макроекономічною політикою країн-членів ЄС (ст.2ab, п.2 регламенту 1466/97). [24]. Це особливо стосується створення в зоні євро банківського союзу і єдиного наглядового механізму – ЄНМ (Single Supervisory Mechanism - SSM) з відповідними операційними системами, причому повноваження будуть розподілятися наступним чином: «ЄНМ буде базуватися на найвищих стандартах банківського нагляду», а «ЄЦБ зможе прямо і диференційовано здійснювати банківський нагляд». Участь в ЄНМ не обмежується країнами єврозони, тобто приєднатися до нього на добровільній основі можуть

і ті країни, які поки зберігають національні валюти, причому відкритість і прозорість діяльності ЄНМ є його основними принципами.

Основою гармонізації національних правил роботи із проблемними банками і гарантування депозитів є створення єдиного Європейського стабілізаційного механізму (single resolution mechanism) для країн, що беруть участь у ЄНМ (аналог європейського валютного фонду), що надасть змогу як проводити рекапіталізацію банків єврозони на основі переліку конкретних операційних критеріїв, так і уникнути суперечностей і непорозумінь у «порочному колі» між комерційними банками і державними фінансами. Одним з суттєвих рішень, прийнятих ЄК на прикінці 2012 р. стало введення за ініціативи 10 країн ЄС податку на фінансові транзакції: для акцій і облігацій ставка податку склала 0,1%, а для деривативів (ф'ючерсів, опціонів, свопов) – 0,01%. У звязку з цим, планується, що загальна сума податкових надходжень до бюджету ЄС складе 50-60 млрд. євро, причому 2/3 з них складе податок на операції з деривативами (податок будуть сплачувати обидві сторони угоди – кожна у своїй країні). Отже, формування «інтегрованого бюджетного плану» (integrated budgetary framework), як частини ЄНМ стабільності всієї єврозони, пов'язане з підготовкою нової багаторічної фінансової програми ЄС на 2014-2020 рр. і впровадженням нових інструментів екстреної допомоги країнам єврозони, що мають значні бюджетні дефіцити. Окремою проблемою реструктуризації інституцій ЄС залишається необхідність дотримання балансу інтересів між країнами, яким належать фінансові установи, і країнами, де вони діють.

Іншим напрямком реструктуризації інституціональної структури ЄС є сьогодні законодавчі зміни до механізму економічного управління у ЄС, який повинен кардинально підвищити бюджетну дисципліну у єврозоні. Суть його полягає у наступному. По-перше, усі країни єврозони будуть надавати щорічні бюджетні плани на розгляд Ради ЄС і ЄК не пізніше 15 жовтня, тобто держбюджет буде спочатку схвалюватися органами ЄС, а вже потім надходити на розгляд національних парламентів (так званий «повзучий» федералізм). По-друге, країни зі слабкими фіскальними показниками потраплять під твердий контроль органів ЄС і за таких умов при наднормативному дефіциті держбюджету буде введений суворий макроекономічний моніторинг. Щодо країн, які зазнають значних фінансових труднощів або одержують фінансову допомогу від ЄС, будуть застосовані ще більш тверді форми контролю над макроекономічною політикою. По-третє, країни єврозони з проблемними бюджетами можуть самостійно укладати індивідуальні угоди з інститутами ЄС (за індивідуальними рекомендаціями Ради ЄС та підсумками макроекономічного моніторингу) щодо процесів проведення ними економічних реформ, вони будуть мати форму контракту на виконання узятих на себе зобов'язань.

Наразі окремим напрямком удосконалення наднаціональних інституцій ЄС є створення спільними зусиллями Європейського управління по системних ризиках, ЄК і ЄЦБ механізму високого рівеня розкриття банківської інформації, включаючи суверенні борги. В його основі лежать стратегії реструктуризації вразливих інститутів країн-членів та приватного сектору (пряме фінансування з ринку або продаж активів), а також правила державної допомоги, що надається у необхідних випадках. Об’єднання національних програм стабілізації, конвергенції і реформ дозволяє оцінити стратегії економічного росту та фінансової політики, реагувати на можливі ризики, дисбаланси і оптимізувати співвідношення виграшів і втрат.

В один з визначальних чинників розвитку інституціональної структури сучасної міжнародної фінансової системи за останні роки перетворилися масивні прямі державні інтервенції у фінансову систему, які ініціювали створення урядових «національних

акціонерів» у фінансовій галузі промислово розвинених країн ринкової економіки [25, с.38]. Так, за даними Світового банку, у цю сферу за період кризи державами було інвестовано понад 500 млрд. дол., що було еквівалентно майже чверті ринкової вартості цієї галузі і йшло у супереч фундаментальній ринковій ідеології західної капіталістичної системи [26, p.36]. Крім того, монополізація світового фінансового ринку і висока дохідністю найпотужніших інвестиційних банків в наслідок нарощування ними портфелів деривативів, жорстко не пов'язаних з надійністю базових активів, виявили їх неспроможність ефективно протидіяти кризовим явищам і спричинили «параліч» фінансових ринків. Такі обставини свідчать про те, що, найвірогідніше, в найближчому майбутньому інвестиційні банки стануть підрозділами успішних комерційних банків та займуться класичним інвестиційним банкінгом (investment banking) – залученням капіталів у компаній та брокериджем на фондових ринках. «Банкам необхідно раз і назавжди вирішити проблему «поганих» боргів і домогтися відновлення нормального функціонування кредитно-грошової системи» - наголошує голова Комітету Банку Англії з фінансової стабільності Е.Голдейн [27].

Висновок. Сьогодні ЄС-27 володіє значиних економічним потенціалом. Лише за даними, опублікованим у виданні «1992-2012. 20 років Єдиному європейському ринку» за час існування європейського внутрішнього ринку торговельний обмін між державами-членами збільшився з 800 млрд. євро у 1992 р. до 2800 млрд. євро у 2010 р., експорт ЄС у треті країни виріс із 500 млрд. євро у 1992 р. до 1,5 трлн. євро у 2011 р., щорічні обсяги ПІІ між країнами-членами зросли з 64 млрд. євро у 1992 р. до 260 млрд. євро у 2010 р., причому у роки сприятливої кон'юнктури (2000-2007 рр.) вони перевищили 700 млрд євро. [28]. Проте, потреба у реструктуризації інституціональної структури світового фінансового ринку та фінансових інституцій ЄС наочно проявилася не лише у значних збитках внаслідок кризи, але й у хибній практиці прийняття стратегічних інвестиційних рішень за рахунок: недооцінки ризиків на фоні дефіциту позичкових коштів, лімітованості нових антикризових регулюючих механізмів в умовах дестабілізації традиційних банківських інвестиційних інструментів, переходу велика кількість малих та середніх банківських і небанківських інвестиційних установ на готівкові розрахунки за угодами. Такі тенденції спонукають світових регуляторів фінансового ринку переглянути свою політику щодо створення міжнародного спеціалізованого органу – єдиної незалежної Наглядової ради , яка б здійснювала постійний глобальний контроль за станом фінансових ринків з метою координації дій, спрямованих на запобігання виникнення кризових явищ.

Список використаних джерел

1. World Economic and Financial Survey. Global Financial Stability Report: Responding to the Financial Crisis and Measuring Systemic Risk. – Washington DC: International Monetary Fund – April 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.imf.org.
2. Вайн С. Глобальный финансовый кризис. Механизмы развития и стратегии выживания – М.: Альпина Биз-нес Букс, 2009. – 302 с.
3. Офіційний сайт агенції Bloomberg. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http: www.bloomberg.com.
4. Філіпенко А. Фундаментальні чинники світової фінансової кризи та постнеокласична парадигма економічної науки. Економісти-міжнародники про світову фінансову кризу. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/misnarod_vidnos/2009_11/R1/Pavliha3.pdf

5. Черняк В. Фінансово-економічна криза як поштовх для розвитку. Економісти-міжнародники про світову фінансову кризу. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/misnarod_vidnos/2009_11/R1/Pavliha3.pdf
6. Полунеєв Ю. Програма реабілітації фінансового сектора: світовий досвід. Економісти-міжнародники про світову фінансову кризу. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvvnu/misnarod_vidnos/2009_11/R1/Pavliha3.pdf
7. Мерніков Г. Світова фінансова криза як фактор геополітичних та геоекономічних змін . - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/WorldFinCrisis.pdf
8. Reinhart C.M., Rogoff K.S. This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly. - N.Y.: Princeton Univ. Press, 2011. – 512 pp.
9. Reinhart C.M., Rogoff K.S. The Second Great Contraction. – N.Y.: Princeton Univ. Press, 2011. – 82 pp.
10. Kindleberger C.P., Aliber R.Z. Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises., 6-th Ed., London: Palgrave Macmillan. – 2011. – 356 pp.
11. Quiggin J. Zombie Economics: How Dead Ideas Still Walk among Us. – N.Y.: Princeton Univ. Press. – 2010. – 216 pp.
12. Світова фінансова криза триватиме ще десятиліття. 03.10.2012. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsone.com.ua/money/svitova-finansova-kriza-trivatime-shhe-desyatilittya.html
13. Барановський О. Антикризові за-ходи урядів і центральних банків зару-біжних країн // Вісник Національного банку України.– 2009.– № 4. – С. 8–19.
14. Бобиль В. Механізм стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 28–32.
15. Полозенко Д. Про основні чинники подолання фінансово-кредитної кризи в Україні // Вісник Національного банку України. – 2009.– № 4. – С. 28–31.
16. Скороходов А. Шведский ан ти-кризисный рецепт // Банковская практика за рубежом. – 2008. – № 5. – С. 20–34.
17. Смирнова И. Как выжить и сохранить свои сбережения во время кризиса? Советы опытных людей. – М.: Эксмо, 2009. – 176 с.
18. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку // Вісник Національного банку України. – 2011. - №2. – С.20-16.
19. Eichengreen B. Globalizing Capital: A History of the International Monetary System. 2-nd Ed. – N.Y.: Princeton Univ. Press. - 2008. – 278 pp. P.112-118.
20. Jonson S., Crowe C.W., Ostry J.D., Zettelmeyer J. Macrofinancial Linkages: Trends, Crises and Policies. – International Monetary Fund. – 2010. – 617 pp., p. 103-114.
21. Европейский Союз: факты и комментарии. Выпуск 68-69: апрель-сентябрь 2012 г. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.edc-aes.ru/content/user_files/Image/68-69.pdf
22. Европейский Союз: факты и комментарии. Выпуск 63-64: январь-июнь 2011 г. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/fin-net/index_en.h
23. Світова фінансова криза триватиме ще десятиліття. 03.10.2012. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsone.com.ua/money/svitova-finansova-kriza-trivatime-shhe-desyatilittya.html
24. Council of the European Union. Luxembourg, 9 October 2012. Press release 14555/12.
25. Рогач О. Світова фінансова криза: хронологія розгортання та реакція урядів країн // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2009. - №37. – С.35-39.

УДК 339.732

Тюпа Д.І.*

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ПРЯМОГО ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ КРАЇН З РИНКАМИ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ

В статті розглядаються основні теоретичні підходи прямих іноземних інвестицій в історичній ґенезі. Виявлені пріоритетні напрями та методологічний комплекс фінансування суб'єктів економічної діяльності, домінантою яких на сучасному етапі є транснаціональні компанії. Теоретично обґрунтована роль та місце ТНК в глобальній системі ПІІ в контексті еклектичної парадигми Дж. Даннінга.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, інвестування, еклектична парадигма,транснаціональні компанії, інтернаціоналізація.

В статье рассматриваются основные теоретические подходы прямых иностранных инвестиций в исторической генезисе. Выявлены приоритетные направления и методологический комплекс финансирования субъектов экономической деятельности, доминантой которых на современном этапе являются транснациональные компании. Теоретически обоснована роль и место ТНК в глобальной системе ПИИ в контексте эклектической парадигмы Дж. Даннинг.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестирование, эклектическая парадигма, транснациональные компании, интернационализация.

The article examines the main theoretical approaches of FDI in the historical genesis. Identified priorities and methodological complex financing of economic activity, the dominant of which at present are multinationals. Theoretically substantiated the role and place of MNCs in the global system in the context of FDI eclectic paradigm J. Dunning.

Keywords: FDI, investment, eclectic paradigm, multinational companies, internationalization.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції інтенсифікації прямих іноземних інвестицій спричиняють появу нових форм, підходів та методів фінансування різних сфер економічної діяльності. Особливої уваги в системі міжнародного інвестування приділяється саме країнам, що розвиваються, оскільки вони є повномасштабною платформою для становлення та розвитку нових ринків, системи співробітництва, науково – технічного прогресу, а також ресурсним джерелом на глобальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади прямих іноземних інвестицій розглядались економістами різних країн світу: Даннінг Д., Коуз Р., Ліндерт П., Мьоллерс Ф., Норт Д., Портер М., Рут Ф. Дослідження різноманітних аспектів сфери пря-

* кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного університету

© Тюпа Д.І., 2013

мого іноземного інвестування знайшло відображення також у працях українських вчених, а саме: Андрійчука В.Г., Гаврилюка О.В., Гейця В.М., Губського Б.В., Дудченка М.А., Макогона Ю.В., Новицького В.Є., Пахомова Ю.М., Поручника А.М., Рогача О.І., Савельєва Є.В., Філіпенка А.С., Школи І.М., Шниркова О.І.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день міграція капіталу стає дедалі актуальним питанням, яке формує нові виклики для суб'єктів економічної діяльності. На особливу увагу у даному контексті заслуговують країни, ринкова система яких знаходиться на стадії розвитку. В статті розглядаються теоретичні підходи руху іноземного капіталу від крупних учасників МЕВ (розвинені країни, ТНК, БНК) до країн, що розвиваються.

Формулювання цілей статті. Теоретичне обґрунтування та методологічне забезпечення процесу прямого іноземного інвестування країн з ринками, що розвиваються.

З 60-х рр. теорії і концепції ПІІ отримали широку інтерпретацію у зарубіжній економічній літературі. У ряді наукових досліджень здійснюються спроби пояснити зміни в моделях ПІІ і мотиваціях іноземних інвесторів у відповідь на різні економічні стратегії та спонукальні мотиви в країнах-реципієнтах. Однак, вони не давали логічно завершеного інструментарію, що дозволяє оцінити ефективність міжнародних потоків капіталу, технологій і ноу-хау.

Аналіз діяльності ТНК має актуальне значення для побудови своєї власної політико-правової бази для залучення ПІІ, що є необхідним, але недостатнім, фактором економічного успіху і технологічного лідерства. Реалізація політики, спрямованої на залучення ПІІ дозволяє компаніям отримати специфічні переваги володіння власністю і самим стати іноземними інвесторами, що просуне ці країни на шляху інвестиційного розвитку. Країни Центральної і Східної Європи вже пожинають плоди здійснення політики залучення ПІІ. Аналіз досвіду цих країн має не тільки наукове, але і практичне значення для України.

Одне з перших комплексних досліджень ПІІ, що було проведено Р. Верноном, знайшло відображення в теорії циклу міжнародного виробництва товару [2, с.2]. Відповідно до теорії, природний життєвий цикл товару і відповідна зміна витрат приводять ТНК до трьох варіантів рішення: виробляти товар в серединні країни, експортувати його або переносити його виробництво на іноземні ринки. Життєвий цикл товару складається з трьох основних фаз: інновація, зрілість і стандартизація. Коли товар втрачає свою ринкову новизну, досягаючи фази зрілості, компанія зазвичай шукає можливості його експорту. На цьому етапі конкуренція стає жорсткішою, що веде до зростання витрат на одиницю продукції і зниження прибутку. Нарешті, на етапі стандартизації компанії повинні знайти найбільш вигідні місця розміщення виробництва в інших країнах, особливо великих. На етапі стандартизації компанії починають інвестування за кордоном в спробах зберегти своє лідерство і з перспективою пізніше реекспортувати той же товар на внутрішній ринок, де він з'явився вперше.

Теорія Р. Вернона дала зрозуміле пояснення рішень, що приймаються американськими корпораціями по переміщенню виробництва за кордон. Оскільки в даний час корпорації і їх конкуренти мають в своєму розпорядженні мережі зарубіжних філій, конкуренція поширилася з внутрішніх ринків на світові. При анексії нових ринків ТНК формують стратегічні альянси і поглинають зарубіжні компанії. Це необхідно для того, щоб, забезпечуючи доступ до нових ринків і технологій, зберігати і зміцнювати своє лідерство. Їх рішення визначалися швидше стратегічними цілями, ніж певними стадіями зрілості товару. Роль держави в економіці і спонукальні механізми також сильно впливають на рішення інвесторів. Сьогодні типова ТНК проводить торгівельні і інвестиційні стратегії

одночасно в декількох країнах, створюючи єдину систему внутрішньокорпоративних трансакцій і взаємоакціонуванням.

Причини зростання ТНК США і їх рішення про виробництво за кордоном були проаналізовані С. Хаймером [3, с.200]. Він зробив акцент на перевагах, що стосуються технологій і інновацій. Згідно з його дослідженнями іноземні інвестори прагнуть використовувати недосконалість ринку, оскільки виробничі інвестиції за кордон пов'язані з більш високими ризиками і витратами, ніж інвестування у виробництво в країні їх походження. Крім того, потрібне додаткове інвестування для покриття технічних і організаційних витрат: на управління зарубіжними філіями, високі витрати на маркетингову діяльність і розвиток, пов'язані з лінгвістичними і культурними бар'єрами, і ймовірність дискримінації. Таким чином, фірма, що інвестує, повинна володіти специфічною, а по суті, монополістичною перевагою, яка походить з недосконалості ринку.

С. Киндлбергер у доповнення до позиції С. Хаймера, виділив на основі недосконалості ринку чотири ключові фактори успіху ТНК, незалежно від сфери їх функціонувала та державного втручання:

- недосконалість, пов'язана з товарною політикою фірм: техніка маркетингу, імідж торгівельної марки, товарна диференціація;
- недосконалість, пов'язана з факторами виробництва: безпосередній контроль над виробництвом, власні технології, кваліфікація персоналу, привілейований доступ до ринків капіталу;
- можливість використання внутрішньої і зовнішньої економії на масштабі (ефект масштабу);
- політика уряду і його інтервенція.

Застосування теорії монополістичної конкуренції до ТНК призвело до дослідження таких елементів, як широкий доступ до факторів виробництва і до споживачів, а також економії на масштабі в рамках міжнародного виробництва, дистрибуції і постачання. Ця теорія використовувалася для вивчення факторів, що сприяють успіху діяльності ТНК як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Т. Хорст та інші економісти як пояснення інвестицій за кордон виділили інші специфічні переваги, зокрема, розмір компанії, вертикальну інтеграцію, диференціацію товарної номенклатури, конкурентні позиції на внутрішньому ринку, перевагу технологій, корпоративні стратегії [6, с. 258]. Справедливість такого підходу продемонстрована інтернаціоналізацією виробничої діяльності все зростаючого числа ТНК середнього розміру. У цих випадках високі технології і ноу-хау, якими володіють ці компанії, стають вирішальними факторами їх глобальної присутності. Незважаючи на це, критичний розмір компанії все ж таки є потужним фактором в рішенні інвестувати за кордон. Він визначається кількістю персоналу, річним товарообігом і обсягом прибутку компанії.

Деякі економісти особливості інвестиційних стратегій європейських ТНК у США пояснювали швидше опіром стратегіям американських компаній у Європі, ніж “битву” зі своїми європейськими конкурентами у США. Відбиваючи “американську загрозу” на внутрішніх ринках, європейці форсували свої зусилля по інтернаціоналізації. Таким чином, ПІІ не завжди визначаються видимими причинами економічної вигоди, принаймні, не на початковій стадії, але значною мірою можуть розглядатися як контрзаходи, спрямовані на стримування своїх основних конкурентів на внутрішньому ринку і за кордоном. Ця модифікована версія моделі залишається допустимою і сьогодні, і застосовується в основному до фінансово потужних компаній, що походять з країн з приблизно однаковим рівнем економічного розвитку, зокрема із США, Європи і Японії.

У декілька іншому напрямі аналізує потоки ПІІ концепція інтерналізації, яка встановлює зв'язок між ПІІ крупних корпорацій та їх внутрішньою організацією, що відображає ієрархічну інтеграцію бізнес-функцій. Вона передбачає наявність недосконалості ринку і була сформульована в другій половині 70-х рр. П. Бакклі і М. Кассоном [9, с. 23].

Згідно цієї концепції, крупні фірми можуть розширювати свою діяльність за наявності цілісної внутрішньої структури, виключаючи конкурентів на їх ноу-хау. У концепції значно менша увага приділяється виробничій функції, маркетингу і фінансовому менеджменту, які дозволяють компаніям виходити в лідери і розповсюджувати свої операції на інші ринки і галузі. ТНК отримують свою конкурентну перевагу зовсім не внаслідок використання одного-єдиного специфічного фактору в одній певній функціональній сфері, а в наслідок своєї здатності інтерналізувати своє ноу-хау, замість того, щоб передавати його іншим організаціям.

Теорія інтерналізації є основою для інших теоретичних підходів ПІІ. Ранні теорії транснаціоналізації, зокрема ті, які були розроблені на основі недосконалості ринку, життєвого циклу товару і олігополістичного захисту, можуть бути об'єднані в рамках узагальненої парадигми інтерналізації. Внутрішня структура ТНК може сама по собі розглядатися як альтернативний ринок (наприклад, продажі, що здійснюються між філіями і штаб-квартирами), де витрати на трансферти можуть бути знижені за допомогою економії на масштабі. Компанія може зберегти конкурентну перевагу, завойовану на внутрішньому ринку, шляхом об'єднання своїх зарубіжних філій в мережу "внутрішніх" ринків.

Група теорій в рамках неокласичного напряму пов'язана з підходом так званого "наздоганяючого циклу". Одна з перших узагальнюючих теорій в цьому контексті є концепція "гусей, що летять", розроблена наприкінці 30-х років японським вченим К. Акамацу. Згідно теорії, існують три фази розвитку галузі:

Фаза 1: Продукція надходить в економіку через імпорт від зарубіжних виробників.

Фаза 2: Для задоволення зростаючого національного попиту відкриваються нові місцеві виробництва.

Фаза 3: Надлишки продукції експортуються на нові зарубіжні ринки [13, с. 4].

Пізніше модель К. Акамацу була поглиблена японськими вченими з урахуванням розвитку нових індустріальних країнах (зокрема, Південна Корея, Тайвань) і країнах, що розвиваються (зокрема, Таїланд, Малайзія), де багато капіталомістких галузей розвивалися у наслідок спричинених ПІІ трансфертами ноу-хау і передових технологій. Згідно К. Коджіме [14, с. 375], парадигма "наздоганяючого циклу" К. Акамацу пояснює розвиток економік-переслідувачів. Вона припускає взаємодію і динамічні зміни в економічних стосунках між передовими (лідерами) країнами і країнами, що розвиваються (що наздоганяють), оскільки останні розвивають свої економіки, змагаючись з лідерами.

Ця теорія підтверджується процесом успішної погоні багатьох країн, що розвиваються (особливо азіатських), за світовими лідерами, особливо у виробництві споживчих товарів з низькою доданою вартістю. Не дивлячись на те, що в багатьох промислово розвинених країнах розвиток торгівельних стосунків іноді ще стримується (наприклад, протекціоністські сільськогосподарські стратегії США і ЄС), країни, що розвиваються, намагаються не відставати від своїх промислово розвинених конкурентів і по можливості розвивати власну промислову базу.

Для активізації процесу "погоні за лідером" необхідно усунути торгівельні бар'єри і запропонувати ТНК умови, за якими вони почали б переміщати свої технології і ноу-хау у великих обсягах. Важливість існування урядової політики як передумови успіху країни в подібній "погоні" К. Акамацу не розглядалася.

К. Коджіма і Т. Озава добавили до цієї парадигми фактор ПІІ і продемонстрували, як технологічна і фінансова допомога іноземних ТНК може сприяти економічному зростанню в країнах, що розвиваються. Вони показали це на прикладі японських компаній, що перемістили свої виробництва і менеджмент на сусідні ринки Китаю і Південно-Східної Азії. Хоча ці інвестиції і мотивувалися аспектами зниження виробничих витрат і виходу на ринок, вони несли для місцевих економік позитивний ефект. Японські інвестиції спричинили створення великого числа конкурентоспроможних галузей, таких, як автомобілебудування і текстильна галузь в Таїланді, сектор побутової електроніки в Малайзії і Гонконзі, виробництво мікрокомп'ютерів на Тайвані.

Крім демонстрації ролі ТНК як каталізатора економічного розвитку, К. Коджіма також розділяє проторгівельні і антиторгівельні ПІІ. У той час як проторгівельні ПІІ (ефект від експорту) мають тенденцію переміщатися з національних, порівняно безперспективних галузей у зарубіжні, що мають хороші конкурентні переваги, антиторгівельні – з'являються у тому випадку, коли ТНК, що належить сектору з хорошими конкурентними перевагами на внутрішньому ринку, здійснює інвестування у зарубіжний сектор, що практично не має переваг. Якщо країна практикує стратегії, спрямовані на заміщення імпорту, в її високозахищені сектори зазвичай проникають антиторгівельні ПІІ. Однак останніми роками більшість країн, що розвиваються, проводять експортоорієнтовану політику, спрямовану на залучення інвестицій у торгово- і експортоорієнтовані виробництва.

Великомасштабне дослідження щодо впливу на конкурентні переваги, а, отже, і ефективність було проведено М.Портером [16, с.345]. У своєму дослідженні М.Портер проілюстрував динамічну взаємодію між стратегіями ТНК і конкурентними перевагами країн-реципієнтів. Хоча теорія порівняльної переваги і критикується окремими вченими, включаючи Дж. Даннінга, вона ясно сприяє кращому розумінню транснаціональної діяльності компаній, акцентуючись на чотирьох визначальних факторах конкурентної переваги, які разом утворюють “діамант конкурентної переваги”.

Фактор 1: Корпоративна стратегія, структура і конкуренція: управління і вміння лідирувати, цілі компанії, організація нових сфер бізнесу і підприємництво, забезпеченість ризиковим капіталом та ін.

Фактор 2: Стан факторів, зокрема людських, фізичних, знання, капітал, інфраструктура.

Фактор 3: Складові попиту, такі, як обсяг попиту в країні, темпи його зростання, сегментація споживачів, характеристики споживачів.

Фактор 4: Існування супутніх і підтримуючих галузей.

Для іноземних інвесторів місцева пропозиція зазвичай пов'язана з нижчими витратами на сировину і напівфабрикати, ніж при їх імпорті. Однак, на початковому етапі окремі компоненти і інгредієнти можуть ввозитися з-за кордону до тих пір, поки не налагодиться структура їх місцевої пропозиції. Наявність місцевих постачальників дозволяє ТНК виконувати вимоги закупівлі місцевої продукції, а також уникнути втрат від можливого збільшення імпортних тарифів, до чого можуть іноді удаватися уряди. Поступово ТНК можуть залучати місцевих постачальників до спільного вирішення питань по практично всіх функціональних напрямах, пов'язаних з підвищенням якості кінцевої продукції (постачання, виробництво, логістика “точно в строк”, фінансування і іноді навіть НДДКР).

У подальшому М.Портер добавив ще два елементи до свого “діаманта конкурентних переваг”:

- роль випадку або долі, що відображає різкі зміни на світових фінансових ринках або зміни котирувань валют, раптове зростання місцевого/світового попиту, а також війни.
- вплив урядового регулювання (ліберальна політика або стримуюча політика).

За допомогою інтервенції уряди можуть безпосередньо впливати на стан попиту і пропозиції на місцеву і іноземну продукцію. Вони єдині, хто формують економічні системи і визначають фіскальну, грошову політику і політику ПІІ. Розумна урядова політика ПІІ збільшує переваги у країні, що зумовлює зростання довіри серед потенційних інвесторів і сприяє залученню капіталу, досвіду і технологій.

Подальший розвиток теорія ПІІ отримала на рубежі 70-х – 80-х рр. в сформульованій Дж. Даннінгом "еклектичній" парадигмі [17, с. 197]. Цей термін був вибраний тому, що, відповідно до визначення, мета парадигми полягає у виборі найкращих методів, доктрин і стилів і в об'єднанні окремих елементів, взятих з різних теорій.

Дж. Даннінг концептуалізував парадигму шляху інвестиційного розвитку, яка вбудовує еклектичну парадигму у глобальну концепцію економічного розвитку за допомогою ПІІ. Парадигма пояснює види і моделі діяльності компаній у сфері ПІІ. Згідно з цією парадигмою у будь-який момент часу обсяг іноземних активів, що розташовується і контролюється мультинаціональними фірмами, визначається трьома об'єктивними складовими:

- природою і набором специфічних переваг володіння власністю (або конкурентних переваг) для іноземних інвесторів, особливо порівняно з національними операторами (O-ownership);
- природою і набором місцевих факторів і ринків, що пропонуються окремими країнами іноземним інвесторам (L-location), що добавляє вагу до їх вже існуючих конкурентних переваг;
- ступенем, до якої компанії можуть інтерналізуватися (I-internalization), тобто контролювати власні конкурентні переваги, а не переносити і не пропонувати їх зарубіжним фірмам, наприклад через експорт або ліцензування.

Сукупність OLI-переваг містить в собі об'єктивні і суб'єктивні складові, оскільки вони залежать від виду діяльності, специфіки компанії і очікуваних і реальних вигод, що надаються інвестору країною-реципієнтом. Бажання корпорацій інвестувати за кордон зростає з наявністю О-переваг, які необхідно оцінити порівняно з перевагами конкурентів, а також із зростанням прибутку або вигод, що визначаються L-перевагами у країні-реципієнті. Еклектична парадигма є "вичерпною" теорією, що пояснює всі типи інтернаціоналізації відповідно до наявних переваг для іноземного інвестора. Компанія, що має як порівняльні (О), так і інтерналізаційні (І) переваги, вирішує інвестувати за кордон у тому випадку, коли L-переваги існують поза країною її походження. І навпаки, компанія з тими ж О та І перевагами вважає за краще експортувати товари і послуги, якщо потенційна країна-реципієнт пропонує слабкі L-переваги. У разі, коли фірма не може захистити свої конкурентні переваги, вона, можливо, буде вимушена продавати ліцензії іноземним підприємствам, підтримуючи обсяги виробництва на внутрішньому ринку.

Еклектична парадигма Дж. Даннінга представляється не тільки розширеною теорією інтерналізації (за рахунок І-переваг), але також зачіпає суттєві елементи бізнесу і теорії стратегічного управління (за допомогою О-переваг). В цьому відношенні конкурентні переваги, відділені вченими від бізнесу як детермінанти процесу інтернаціоналізації (М.Портер), не сильно відрізняються від О-переваг, визначених Дж. Даннінгом. Вони представляють всебічні і вичерпні теорії для поняття сутності ПІІ.

Еклектична парадигма також допомагає зрозуміти, як країни просуваються шляхом інвестиційного розвитку з початкових позицій, як ексклюзивні реципієнти, до подальших,

стаючи джерелами ПІІ. Парадигма шляху інвестиційного розвитку, сформульована Дж. Даннінгом припускає також, що імпорт і експорт країною ПІІ знаходяться в прямій залежності від рівня її економічного розвитку відносно іншого світу. Вона передбачає, що в своєму розвитку країни проходять п'ять етапів (фаз) і можуть бути класифіковані відповідно до їх схильності бути реципієнтами інвестицій або зовнішніми інвесторами. Парадигма ілюструє позицію країни як нетто-експортера інвестицій, яка визначається як різниця між обсягами розміщених і залучених інвестицій. Позитивна позиція нетто-експортера інвестицій показує, що країна стала нетто-експортером інвестицій і, навпаки, у разі негативної позиції – нетто-імпортером. Відповідно до еклектичної парадигми Дж. Даннінга схильність країни залучати або не залучати ПІІ характеризується трьома типами переваг – O, L і I.

Положення країни із залученням ПІІ країни також обумовлюється загальним станом економіки, зокрема, розвитком її галузей. Країни з трудомісткими, низько технологічними виробництвами, а також країни, де переважає добувна промисловість, майже завжди є нетто-імпортерами ПІІ. Як тільки вони починають розвивати капіталомістку промислову діяльність, місцеві підприємства починають набирати фінансову силу і інвестувати за кордон (фази 2 і 3 шляху інвестиційного розвитку). Китайські і індійські економіки досягли фази 2 шляху інвестиційного розвитку вже на початку 90-х рр. Положення з ПІІ починає покращуватися з розвитком виробництва високотехнологічних і наукоємних товарів і послуг, особливо якщо це здійснюється в рамках розумної політики модернізації промисловості за допомогою ТНК, що веде країну до 4 фази шляху інвестиційного розвитку (Ірландія, Швеція).

Висновок. Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що питання активізація процесів вивозу капіталу за кордон у формі ПІІ та мотивації суб'єктів – інвесторів залишаються відкритими для дискусії. Дослідження підтверджують, що на сьогоднішній день не має єдиного зразка фінансування, оскільки основними складовими в даному процесі є використання широкого кола фінансових та організаційних ресурсів, формування ефективних інституційних механізмів та забезпечення глобальнодіючої нормативно – правової бази, яка б захищала інтерес обох сторін.

Список використаних джерел

1. Вернон Р. Гипотеза продуктового цикла в новом международном окружении / Р. Вернон // Вехи экономической мысли. Т.6. Международная экономика / общ. ред. А. П. Киреев. – М. : ГУ ВШЭ : Экон. шк., 2006 . – С. 512-522 .
2. Vernon R. The Technology Factor in International Trade / Raymond Vernon – National Bureau of Economic Research. – New York. 1970. – PP.1-8 (487 p.)
3. Vernon R. International investment and international trade in the product cycle / Raymond Vernon // Quarterly Journal of Economic. – 1966. – Vol. 80. – PP. 190-207.
4. Hymer S. H. The efficiency (contradictions) of multinational corporations / S. H. Hymer // American Economic Review – 1970 - 60 (2) – PP. 411-418. Reprinted in Cohen, R. B., Felton, N., Van Liere, J. and Nkosi, M. (eds), The Multinational Corporation: a Radical Approach, Papers by S. H. Hymer. Cambridge: Cambridge University Press – 1979 – PP. 41-53.
5. Kindleberger C.P. The Multinationals Corporation in the 1980-s. / Charles Poor Kindleberger, David B. Audretsch. – Cambridge, M.A.: MIT Press, 1986 – 384 p.
6. Horst T. Firm and industry determinants of the decision to invest abroad: an empirical study / T.Horst. // Review of Economic and Statistics. – 1972. – Vol. 54. – PP. 258-266.

7. Lall S. Industrial policy: the role of government in promoting industrial and technological development / S. Lall. – UNCTAD Review. 1994. – PP. 65-89.
8. Bergstein C. American Multinationals and American Interests / C.Fred Bergsten. – Washington: The Brooking`s Institute, 1978. – 536 p.
9. Casson M. Multinationals and World Trade: Vertical Integration and Division of Labour in World Industries. London: Allen & Unwin, 1982. – 401 p.
10. Buckley P. J. The multinational enterprise revisited: the essential Buckley and Casson / P. J. Buckley, M. C. Casson. – Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009 – 311 p.
11. Buckley P.J., M. C. Casson Models of multinational enterprise. In: Brewer, T.L., Young, S. and Guisinger, S.E. (eds.) The new economic analysis of multinationals: an agenda for management, policy and research. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2003 – 17-44 p.
12. K. Akamatsu A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy. / Kaname Akamatsu. – In: Weltwirtschaftliches Archiv, Hamburg, 1961 – no. 86. – pp. 196-217.
13. K. Akamatsu A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries / Kaname Akamatsu. – In: The Developing Economies, Tokyo, Preliminary – 1962 – Issue No.1 – pp. 3-25.
14. Kojima K. The “flying geese” model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications / Kiyoshi Kojima // Journal of Asian Economics – 2000. – №11 – PP. 375–401.
15. Kojima K. Japan`s General Trading Companies: Merchants of Economic Development / Kojima K., Ozawa T. – Paris: OECD Development Center, 1984. – 120 p.
16. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations / M.E.Porter. – N/Y.: The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., 1990 – 895 p.
17. Dunning J.H. The Eclectic Theory of International Production: A Case Study of the International Hotel Industry / J.H. Dunning, M. McQueen // Managerial and Decision Economics. – 1981, December – Volume 2. – PP. 197-210.

Литвинюк А. Ю.*

УКРАЇНА І МИТНИЙ СОЮЗ: РИЗИКИ СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті проаналізовано причини створення Митного союзу, наведені ризики, які можуть виникнути у України після більш тісної співпраці з Митним союзом і загалом чи необхідний є вступ у це інтеграційне об'єднання для України, а також описані торгові відносини з РФ в останні роки.

Ключові слова. співпраця, митний, союз, інтеграційний, торгівельний, партнери, відносини.

В статье проанализированы причины создания Таможенного союза, приведены риски, которые могут возникнуть для Украины после более тесного сотрудничества с Таможенным союзом и необходимо ли вступление в это интеграционное объединение Украине, а также описаны торговые отношения с РФ в последние годы.

Ключевые слова. Ссотрудничество, таможенный, союз, интеграционный, торговый, партнеры, отношения.

The article analyzes the reasons for the creation of the Customs Union, given the risks that may arise in Ukraine after closer cooperation with the Customs Union and generally required is entering into this integration association for Ukraine and also describes the trade relations with Russia in recent years.

Keywords. Cooperation, customs, union , integration, trade, partners, relationships

Створення Митного союзу (МС) Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації є одним з найамбіційніших регіональних інтеграційних проектів на пострадянському просторі з часів розпаду СРСР. У разі успішності він визначатиме не лише інтеграційний вектор розвитку пострадянського простору XXI століття, а і Євразії загалом. Його безпосереднє сусідство з територією України і відповідно потенційно великий вплив на її внутрішнє та зовнішнє становище зумовили необхідність всебічного аналізу геополітичного позиціонування та сучасного стану МС, а також перспектив і ризиків співробітництва з ним України.

Хоча Митний союз похідною від численних форм співробітництва на пострадянському просторі й одним з перших повноцінних економічних об'єднань на ньому. Можна стверджувати, що це – якісно новий етап розвитку інтеграції на пострадянському просторі. Його формування почалося в січні 1995 р., коли став очевидним провал спроб інтеграції всередині СНД.

І нині стоїть перед Україною важке питання: чи рухатися у своєму інтеграційному направленні до ЄС, чи спрямувати своє співробітництво з Митним союзом. Такий полярний

* студентка 4 курсу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, спеціальності міжнародні економічні відносини.
Науковий керівник: к.е.н., доц. Русак Д. М.

© Литвинюк А. Ю. , 2013

рух України — "з поглядом на Захід і з оглядкою на Схід" — триває вже близько 20 років. Наразі ситуація так і не прояснилася. Нині Україна хоче підписати Угоду про асоціацію з ЄС і водночас веде переговори про співпрацю з Митним союзом.

Кожне інтеграційне об'єднання має бути вигідним для кожного його члена і на даному етапі розвитку міжнародних економіко-політичних відносин членів МС і України є суперечливими. Чи отримає Україна позитивні вигоди від вступу до МС, чи, насамперед, Російській Федерації є більш вигідним приєднання України. Акти Комісії МС мають пріоритет над національним законодавством країн-членів МС. Але, у разі успішності проекту він визначатиме не лише інтеграційний вектор розвитку пострадянського простору XXI століття, а і Євразії загалом. Зараз у світі відбувається структурна перебудова світового господарства, пов'язана зі зміною балансу між економічними центрами. Посилення ролі Азійського регіону у світі. І якщо Російська Федерація зможе, як найбільше країн-сусідів залучити до співпраці у МС, створюючи Комісію Митного союзу, яка де-факто є наднаціональним органом і наддержавою звісно стане РФ.

Можна відзначити наступні ризики глибшої інтеграції України з країнами Митного союзу, що випливають зі спеціалізації цього інтеграційного угруповання у міжнародному середовищі:

• консервація статус-кво в поточній конкурентоспроможності України (сировинний профіль зовнішньої торгівлі, низька додана вартість, неконкурентна продукція);

• перебирання та посилення ризиків для національної економіки, що випливають із глобального позиціонування країн МС у світовому поділі праці;

• погіршення структури імпорту (зниження його технологічного рівня через зростання імпортних тарифів та переорієнтацію на російських постачальників – особливо актуальне для імпорту транспортних засобів);

• консервація високого рівня енергозатратності українського ВВП (через зниження цін на енергоносії та демотивацію виробників до модернізації та енергоефективності);

• потенційна втрата контролю над профільними для України виробництвами (через дружні та недружні поглинання потужнішими конкурентами з РФ);

• втрата поточної порівняльної конкурентоспроможності внаслідок посилення геоекономічної потуги РФ та/або через зниження конкурентоспроможності українських виробників через зміну митних тарифів (актуально для наступних експортних позицій: чорні метали, продукція АПК та продовольство, добрива).

Прослідковується певне віддалення України і Росії: частка Росії в українському товарообороті скоротилася з 39,2% у 1995 р. до 29,3% у 2008-му. Водночас частка України в російському товарообороті скоротилася з 11% у 1995 р. до 4,9% у 2009-му. Тобто після розпаду СРСР інтеграційні процеси між Україною та Росією послабилися майже вдвічі . У наступні роки частка країн у взаємному зовнішньоторговому обороті дещо зросла, але на докризовий рівень не повернулася.

Погіршилась і структура зовнішньої торгівлі. Частка продукції машинобудування в структурі зовнішнього товарообороту двох країн скоротилася удвічі. Експорт українського металу до Росії та імпорт російських енергоносіїв в Україну завжди були певною мірою збалансовані. Однак останнім часом цей баланс порушився: експорт українського металу до Росії став скорочуватися швидше, ніж імпорт російських енергоносіїв в Україну.

Безперечно, Росія була і залишається важливим торговельним партнером України. Але значення України для Росії у сфері зовнішньої торгівлі постійно знижується. Навіть з урахуванням поставок у великих обсягах енергоносіїв частка України в зовнішньоторговельному обороті Росії становить лише 5%. Отже, Росія віддаляється від України значно

швидше, ніж Україна від Росії. Очевидно тому, що торгове значення України для Росії в шість разів менше (у структурному вимірі), ніж Росії для України.

За експортом певної групи товарів Україна тісно прив'язана до Росії. Частка експорту окремих українських товарів у Росію сягає понад 70%. Однак переважна більшість цих товарів у групі високого ризику, оскільки більш як 40% їх експорту йде в одну країну — Росію.

Імпорт з Росії значною мірою сформований двома товарними позиціями, а саме — газом і сирою нафтою, на які припадає 55–60% російського імпорту, що становить 20% від українського імпорту.

Тотальна переорієнтація і Росії, і України на інші зовнішні ринки значною мірою зумовлена блокуванням торговельних процесів між країнами, застосуванням тарифних і нетарифних обмежень, антидемпінгових обмежувальних, компенсаційних тарифів, зборів, спеціальних розслідувань, квот тощо, спрямованих насамперед на чутливі сектори української економіки. У Росії обмежувальні заходи відносно експорту української продукції застосовано на 1,2 млрд., дол., що становить 14% від загального українського експорту до Росії. В Україні обмежувальні заходи застосовано щодо російського імпорту на 124 млн. дол., що менше 1% від загального імпорту з Росії. Отже, російські заходи з обмеження українського експорту за обсягом удесятеро більші, ніж українські, а за чутливістю — у 15 разів сильніші. Між Росією та Україною постійно застосовувалася практика взаємних вилучень із режиму вільної торгівлі. Так, по російському експорту є близько 115 позицій вилучень, а по українському — лише кілька. МС могло б гарантувати скасування таких вилучень, але це можна зробити і за режиму вільної торгівлі.

На сьогодні Україна у зовнішній торгівлі з країнами МС має від'ємне сальдо. Найбільший дефіцит наша країна має з Росією. При цьому політика імпортозаміщення РФ виключає можливість для України змінити ситуацію на краще. Тому вступ України до МС не є способом розв'язання проблем її дефіцитного (від'ємного) сальдо зовнішньої торгівлі та платіжного балансу.

Структура експорту та імпорту України з МС має традиційне моногалузеве спрямування, яке може функціонувати незалежно від інтеграції в спільне формування. По експорту — це українська продукція машинобудування, металургії та сільського господарства (65% загального експорту), яка має попит на ринках МС не через відсутність мит, а через специфічний (неінноваційний) асортимент і нижчу ціну. По імпорту — це енергетичні матеріали (газ і нафта) (до 70%), які Росія продаватиме Україні і без входження її в МС, як це робить країнам ЄС, Китаю, Туреччині та іншим. Тобто членство в МС не створює додаткових конкурентних переваг або нових товарних ніш для українських експортерів, а існуючі бар'єри у торгівлі з країнами — учасницями МС можуть бути усунені в рамках інших форм регіональної інтеграції. Тим часом торговельні відносини в МС залишаються незбалансованими. Жодна з країн — членів МС — ні Казахстан, ні Білорусь — не мають додатного сальдо в торгівлі з іншими партнерами по МС. Зате його має Росія у торгівлі із своїми партнерами. Звідси очевидно, що МС вигідний насамперед Росії.

Прихильники МС стверджують, що в разі вступу до нього України можливе здешевлення енергоносіїв. Але отримання стабільних довгострокових знижок у цінах на енергоносії є дуже сумнівним. Росія планує дерегулювання внутрішнього ринку, отже, внутрішні ціни підуть угору. Більш того, підвищення енергетичної ефективності та диверсифікація поставок є більш обґрунтованою економічною стратегією, ніж пошук короткострокових знижок. Крім того, ціна на газ не є предметом домовленостей у рамках митного законодавства МС і Договору про ЗВТ країн СНД. Тому сподіватися на зміну під-

ходів російської сторони у питанні ціни на газ не доводиться. За винятком сценарію, коли Україна погодиться на злиття, а фактично — поглинання "Газпромом" НАК "Нафтогаз України", що рівнозначно втраті суверенітету в енергетичному секторі.

Скасування митного контролю може призвести до зниження витрат на торгівлю. Але скорочення витрат можна досягнути шляхом спрощення митних процедур у рамках ЗВТ. Цих переваг можна досягти і в рамках зони вільної торгівлі, тоді як витрати, пов'язані з приєднанням до МС, можуть бути досить значними. Переваги від участі України в МС будуть досить обмеженими, бо Україна вже користується режимом вільної торгівлі з країнами СНД, і цей потенціал вигод значною мірою вичерпаний, про що свідчить негативна динаміка зовнішньої торгівлі в СНД.

Список використаних джерел

1. «Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації» – Аналітична доповідь: Київ -2011 р.
2. Павло Гайдуцький: «Україна і Митний союз: проблеми інтеграції» - http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-i-mitniy-soyuz-problemi-integraciyi-_.html .
3. Глазьев С.Ю. Таможенный союз Белоруссии, Казахстана и России: запуск механизмов / С.Ю. Глазьев // Российскийэкономический журнал. - 2009. - № 11-12. - С.46-59.

ЗМІСТ

Никитина М.Г., Зубейко И.И.
Сравнительный анализ потенциала научно-технического сотрудничества Украины с ЕС и ЕЭС в условиях интеграционного взаимодействия..... 3

Філіпенко А.С., Кузьмяк В.В.
Економічні ефекти участі України у зоні вільної торгівлі СНД..... 16

Куриляк В.Є.
Вектори регіональної інтеграції України..... 21

Андрійчук В.Г.
Констеляція і критеріальність об'єктивно-достовірного вибору підходів оцінки результативності вступу України в митний союз Росії, Білорусі, Казахстану..... 31

Чугаєв О.А.
Торговельні потоки та митні тарифи як чинник інтеграційних процесів в регіоні СНД..... 41

Фліссак К.А.
Економічна дипломатія в механізмах інтеграції країн СНД..... 50

Космарова Н.А.
Тіньова економіка у країнах ЄС..... 57

Голубій І.Є.
Проблеми та перспективи розвитку інтеграційних об'єднань на теренах СНД..... 62

Ханова О.В., Давтян К.В.
Розвиток системи залізничних транспортних послуг в Україні за умов її сучасних інтеграційних спрямувань..... 70

Журавльов О.В., Шляхова Я.В.
Вплив монетарної політики Угорщини на корегування платіжного балансу..... 77

Ілясова Ю.В., Пучкова М.І.
Порівняльні переваги української харчової промисловості в євроінтеграційному просторі..... 83

Кібальник Л.О., Подолян І.С.
Вплив світових фінансових криз на місце України в геоекономічному просторі.... 89

Ковтонюк К.В.
Економічні взаємовідносини україни з російською федерацією через призму торгових угод..... 97

Медведкин Т.С.
Конвергенция глобальной рыночной трансформации и научно-техническое развитие евразийского рынка..... 105

Медведкина Е.А.
Исследование влияния долгосрочных финансовых обязательств на посткризисные императивы европейской интеграции..... 113

Криворотько І.О.
Перспективи України в міжнародних інтеграційних процесах..... 120

Ярош О.Б., Митина Э.А.
Опыт развития туризма в странах-участницах ГУАМ (на примере Украины и Грузии)..... 126

Михайлов А.М.
Інтеграція України: напрями, переваги, недоліки..... 131

Осадчий Є.І., Гафарова К.Е.
Експортний потенціал металургійного комплексу України..... 137

Приятельчук О.А.
Російський досвід управління на засадах принципів корпоративної соціальної відповідальності..... 142

Резнікова Н.В.
Міжнародне співробітництво в сфері економічної політики: проблема збереження суверенітету та аналіз потенційних вигод..... 149

Стоянець Н. В.
Теоретичні основи прогнозування розвитку сільських територій в контексті євроінтеграційного вибору України..... 160

Стаканов Р.Д.
Ринки праці країн СНД: стан та перспективи інтеграції..... 166

Кириченко А.В.
Інтеграційний вибір як стимул для реформування соціальної політики України.... 174

Пасічний Р.Я.
Митний союз: досвід країн учасниць та перспективи України..... 182

Яремович П.П.
Транскордонні фактори розвитку міжнародних господарських логістичних комплексів..... 186

Гнилицький М.В.
Місце і роль інформаційної галузі в національному господарстві України..... 193

Войчук М. В.
Технічні бар'єри в торгівлі: проблеми та перспективи подолання в ході формування зони вільної торгівлі в країнах СНД..... 198

Деделюк К.Ю.
Аспекти регулювання транзиту енергоносіїв в рамках СНД..... 205

Сидоренко Д.О.
Співробітництво України та країн СНД у сфері інновацій..... 214

Лабжанія Р.Г.
Вплив аутсорсингу на розвиток світового ринку it-послуг..... 218

Парій Л.В.
Перспективи розвитку молокопереробної галузі України в контексті виходу на зовнішні ринки..... 224

Харкова Л.О.
Структурні зрушення в економіці України за умов вступу до митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану..... 232

Лугова М.С.
Міжрегіональна інтеграція як чинник активізації інвестиційної співпраці України з країнами СНД..... 241

Денисова К.Ю.
Вертикально-интегрированные компании Украины в контексте глобальных трансформаций..... 248

Кабо Г.О.
Транснаціоналізація банківського капіталу як імператив сучасної інтеграції країн СНД..... 256

Кузьмін П.В.
Співпраця з митним союзом як чинник розширення транзитного потенціалу України..... 262

Сікорський Ю.М.
Фактор людських ресурсів у транснаціональних компаніях у країнах Центральної та Східної Європи..... 268

Сібекіна А.Ю.
Аналіз евентуальних можливостей від членства України в ЗВТ з СНД та ЗВТ+ з ЄС..... 273

Борисов М.Ю.
Аграрная реформа как механизм международной экономической интеграции Украины и Российской Федерации..... 283

Гасанов М.М.
Інтеграція ісламського банківського капіталу у фінансовий простір мусульманських країн СНД..... 287

Піскун К.В.
Соціальна складова євроінтеграції України..... 293

Дашкуєв М.А.
Механізм наднаціональної координації транспортно-логістичних комплексів країн-членів ЄС..... 296

Поштар Є.Л.
Зміна пріоритетів посткризової реструктуризації фінансових інституцій ЄС..... 302

Тюпа Д.І.
Еволюція теорій прямого іноземного інвестування країн з ринками, що формуються..... 310

Литвинюк А. Ю.
Україна і митний союз: ризики співробітництва..... 318

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Збірник наукових праць

ВИПУСК 113

(Частина II)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р юрид. наук, доц. Бірюков О.М.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Протокол № 8 від 26 березня 2013 року.

Підписано до друку 29.03.2013.
Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25